Meşâhîru'n–Nisâ

H. Mehmed ZİHNÎ

Cilt 1 - 2

Sadeleştiren :

Bedreddin ÇETİNER

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü
Öğretim Üyesi

ŞÂMİL YAYINEVİ
Klodfarer Cad. No. 10
Türbe - İSTANBUL
Tel. : 28 18 66

Baskı: Şamil Matbacılık
Ceridehane Sokak Aydın Han Nu. 5
Cağaloğlu - ISTANBUL Tel. : 28 40 51

1982

TAKDİM

Osmanlı devrinin büyük âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi'nin, gerçekten bir bilgi ve kültür hazinesi olan bu eserini günümüz insanının anlıyabileceği şekilde sadeleştirerek neşrini geç kalınmış bir hizmet olarak telâkkî etmekteyiz.

Meşâhîru'n-Nisâ', kendisinden önceki benzeri eserlerden oldukça farklıdır. Çünkü Müellif, eserini, sıkıcı ve monoton bir ansiklopedi şeklinde yazmamış; son derece sağlam ve akıcı üslûbuyla birlikte yer yer edebî nükte, şiir ve atasözleriyle de eserini süslemiştir.

Bu eseri sadeleştirerek neşre hazırlarken, eser üzerinde yapılması gerekenlerin tamamını yapabildiğimiz iddiasında değiliz. Ancak gücümüz yettiğince bir şeyler yapmak istedik. Şöyle ki :

1 — Müellif eserini, arap alfabesine göre alfabetik olarak hazırlamış ve isimleri orijinal şekilleriyle yazmıştır. Biz, eserin orijinalitesini bozmamak için bu tertibe dokunmadık. Ancak hal tercemesine yer verilen hanımların erijinal isimlerinin altına tercemesini de ekledik. Ayrıca eserin Türk alfabesine göre alfabetik kullanımını sağlamak üzere sonuna iki indeks koyduk :

a) Eserde hal tercemesi verilen hanımların alfabetik fihristini koyduk

2 — Müellif eserine aldığı hanımların doğum ve ölüm tarihlerini hicri olarak vermişti. Biz, bu tarihlerin yanlarına bunların milâdî karşılıklarını da ekledik.

3 — Özellikle sahabî hanımları anlatırken müellif, «Bu isimde şu kadar daha sahabî hanım vardır.» deyip bunların kimler olduğunu, —herhalde uzatmaktan sakınarak— belirtmemiş. Biz, özellikle İbnu'l-Esîr'in «Üsdü'l-Ğâbe»'sine dayanarak bu sahabî hanımların kimler olduğuna, haklarında bulabildiğimiz kısa bilgileri de ekleyerek dipnotlarda işaret ettik Haklarında bilgi bulamadıklarımızın da sadece isimlerini verdik.

4 — Eser sadece İslâmî devir Arap ve Türk kadınların değil, aynı zamanda Fars dünyasında ve diğer ülkelerde gerek İslâm öncesi, gerekse İslâmî devrede yetişmiş hanımların da hal tercemelerini ihtiva etmektedir. İsimler, günümüz yazı ve neşir tekniğine göre harekeleri konulmuş halde olmadığından bunların okunuşlarını tesbitte oldukça yorulduk. Ferheng-i Ziyâ özellikle farsça olan isimleri okumada bize çok yararlı oldu. Bazı isimlerin okunuşlarını da Ömer Rıza Kehhâle'nin «A'lâmu'n - Nisâ»'sından istifade ile tesbit edebildik. Bunlarda bulamadığımız ve araştırmalarımız neticesinde de tesbit edemediğimiz bir kaç ismin tahminî okunuşunu vererek dipnotlarda orijinal yazılışlarını gösterdik.

5 — Müellif, Arap Edebiyatı'na olan derin vukufunu bu eserinde de göstererek Arap Edebiyatı'ndaki nadir şiirlere yer vermiş. Bunlardan gerekli gördüklerini müfredâtını da dercederek terceme etmiş, bir kısmının ise sadece metinlerini vermekle yetinmiş. Biz de müellifin terceme etmediği bu şiirlere dokunmadık; eserin orijinalitesini bozmamak için de atmayıp asıllarını bu neşirde muhafaza ettik.

Gerek isimlerin tesbitinde, gerekse diğer yerlerde yapmış olabileceğimiz hatalara —ki bir kısmı matbaa hatası da olabilir.— muttali olarak bizi haberdar edecek okuyucularımıza şimdiden şükranlarımızı arzetmek isteriz.

Tevfik ve hidayet Allah'dandır.

Sadeleştiren
Bedrettin Çetiner

MEŞAHÎRU'N - NİSÂ

— ELÎF HARFİ —

Nükte : Elîf lâfzı dikey şekilde ve harekesiz ma'ruf harfin ismi olup harekelisine hemze ismi verildiği cihetle bu bâbda yazılı isimlerin baş harfleri olan «elif» harflerinin hep harekeli cînsinden olması zaruretine mebnî burada «elif harfi» yerine «Hemze harfi» demek lâzım gelir idiyse de «Hemze» tabiri harekeli ile sükunlu olanı fark için ihdas olunmuş bir isim olup o harfin asıl adı olmadığına mebnî alınmamıştır. «He - me - ze» maddesinin arab dilinde mânâsı «Bir şeyi sıkmak ve sıkıştırmak» demektir.

Lügat kitaplarında zikredildiğine göre A'râbî'ye yani bedevî olan arabdan birine (أتهمز الفأر) diye sormuşlar ki maksad «fâre (فأرة) lâfzını (فأر) diye hemzeler misin» demek olarak lügat tashihi olduğu halde a'râbi «hemz»in lügat mânâsından başkasını bilmediği cihetle bu soruya «Sen fare tutarmısın?» mânâsına alarak (السنور يهمزها) diye cevap vermiştir. «Fareyi kedi sıkar.» demektir.

1 — ÂZER HUMÂYÛN (آذرهايون)[1]

Eski İranlılardan ve Burhan-ı Kâtı'da tayin olunduğuna göre Sam neslinden bir sâhire (sihirbaz kadın) dır ki Isfahan Ateşgede'sinin hiz-

(1) Okunuşunu kesin olarak tesbit edemediğimiz için aslını da yazmayı uygun bulduk.

metçisi idi. İskenderin yakınlarından olan (بلیناس) Hakîm Belînus'la evlendiği için mezkûr hakîm'in sihirbaz olduğu söylenir.

2 — ARÂM CÂN

Levliyân-ı Hindden yani Hindistan'ın yüzleri açık dansöz kadınlarındandır. Arâm Cân değil Afet-i cân idi. Sahâifu'l - Ahbâr'da Hindistan'ın 966 senesi olaylarında mezkûrdur.

3 — ÂZÂD

Ashabın ileri gelenlerinden Fîruz Deylemî hazretlerinin amcazâdesi ve Şehr b. Bâzân cenablarının zevcesi olan uğurlu huyları olan bir kadındır ki asr-ı saadetin sonlarında peygamberlik davâsı (iddîası) ile Yemen'de ortaya çıkan Esved-i 'ansî habîsinin îdâmı (öldürülmesi) işinde yararlığı olmuş, ondan dolayı tarihlerde namı kalmıştır. Bazı kitaplarda ismi Merzüban olmak üzere gösterilmiş ise de burası İbn-i Esîr'in «Kâmil»inin ifadesine müstenid olduğundan tercih edilip Merzübân ismiyle de inşaallah «Mîm» harfinde îmâ olunacaktır. Asım merhum bunu, siyer-i Halebî tercümesinde bizzat Bâzân'ın (şehr b. Bâzân değil) zevcesi olmak üzere beyan ettiği cihetle gaflet etmiştir.

Adı geçen Fîruz Deylemî ile Şehr b. Bâzân aslında İranlı olup bir aralık Yemen'i îstîlâ eden Habeş ordularını oradan tard ve defetmek için Kîsrâ tarafından gönderilen İran askerinin reislerinden idiler. Yemen'de yerleşip kalmışlar ve asl-ı ehl-i Yemen'den İranlı oğulları ve zadegân müeddâsında olarak (أبناء) Ebnâ' diye mümtâz olmuşlardır. Asr-ı Saâdeti idrâk ile imanla şereflenip asıl imtiyaza erişmişlerdir. Müşarun ileyh Şehr'in babası Bâzân şol zât-ı şerifdir ki Asr-ı Saâdetle Kîsrâ tarafından Yemen'de vali iken hicretin yedinci yılında Rasûlüllah tarafından İslâm'a davet için civar melîklere yazılan mektuplardan Kîsrâ'ya giden mektubu o esnada Kîsrâ yani İran Şahı olan Hüsrev Perviz yırtıp parça parça ettikten sonra «Şu Hicaz tarafında nübüvvet iddiasında bulunan adamı bana gönder» diye emir yollayıp o dahi Yemen'den Rasûl-ü Ekrem Hazretlerine Kîsrâ'nın emrini tebliğ ile «Hemen Kîsrâ cânibine varasın» diye bir mektup yazıp iki memur ile Medîne-i Münevvere'ye göndermiş ve memurlar gelip Rasûlüllah'ın huzuruna girerek mektubu takdim ettiklerinde Rasûlüllah'tan «Perviz'e,

Allah tarafından oğlu Şîrûye musallat olup onu öldürdüğü, İslâm Devleti'nin yakında Kîsrâ saltanatının eriştiği yerlere ereceği» cevabıyle «Bâzân'a söyleyin îmana gelsin» emrini alarak Yemen'e dönüp durumu bildirdiklerinden birkaç gün sonra Şîrûye tarafından babasının öldürüldüğüne dair ve Hz. Peygambere taarruz olunmamasını bildirir mahiyetteki emir üzerine nezdinde Peygamberimizin mücizesinin doğruluğu zâhir olarak İslâm'a gelmiş ve ondan sonra da Yemen'de Rasûlüllah adına vali olarak kalmıştır. Maiyyetinde bulunan bütün İranlılar da o zaman îmana gelmişlerdi. «Kamil» isimli eserde beyan olduğuna göre Bâzân hayatta iken Yemen bütünüyle onun uhdesinde olup vefatından sonra müteaddit valiler uhdesine verilmiştir ki o sırada Bâzân'ın oğlu «Şehr» de San'â valisi olmuştur. Fîruz Deylemî hazretlerinin İslâm'a gelmesi daha eskidir. Kîsrâ'nın emri gereğince Peygamberimizin durumunu öğrenmek üzere Yemen'den önce Medîne-i Münevvere'ye geldiğinde müslüman olmuştu.

Istıtrat :

Bâzân'ın o vakitte Rasûlüllah'ın huzuruna gönderdiği memurların yüzleri tıraşlı olmakla, Rasûlü Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri yüzlerine bakmaktan hoşlanmıyarak : «Size böyle sakal ve bıyıklarınızı tıraş etmeyi kim emretti?» diye sorduklarında onlar da Kîsrâ'yı kastederek : «Rabbimiz emretti» cevabını vermeleri üzerine : «Benim Rabbim bana sakalımı koyuvermeyi ve bıyıklarımı kısaltmayı emreyledi» buyurmuştur.

Esve-i Ansî'ye gelince : Bu adam beni Müzhic kabilesi aşîretlerinden Ans adlı bir aşîrete mensup (Abhele) b. Ka'b b. Avf isminde bir hokkabaz herif idi ki önce İslâm'a gelmiş Vedâ haccından sonra îrtidat etmişti. Kâhinlik ve şi'b'de bâzî'de[2] mahareti ve sözünün tesiri münasebetiyle bir takım akılsız ve aşağılık (sefih) kimselere ben Peygamberim diye bazı işler ızhar eder (yapar) ve onları o yüzden aldatıp dalâlete düşürür. Daima yüzü örtülü olduğundan kendisine «zü'l - Hımar» denilirdi. Hımâr arapçada baş örtüsü mânâsınadır. Bir de merkebi vardı. Ona : (eşek oynatanlar gibi) secde et dedikçe secde eder, terslen dedikçe terslenir olduğu için zü'l - hımâr 'eşek sahibi) diyenler de olmuştur. O'na tabi olanlar kadınları eşeğinin tersi ile kokularlar yani onun pisliğini koku (ıtır) addedip üstlerini başlarını onunla pislerlerdi. Kendisine baş-

(2) Bâzî eğlence demektir.

langıçta müzhic kabilesi tabi olup Esved-i Ansî o kuvvetle Necran'ı kendine tabî kılmıştır. Necran üzerine yürüdüğünde Rasûl-ü Ekrem'in valisi Amr b. Hâzim'i oradan çıkarıp daha sonra San'â'ya varmıştır. San'â'yı da zaptedip orada vali olan Şehr b. Bâzân'ı ve kayınpederini katl ve idam ederek fesat dairesini büyütmüş bu suretle Yemen'deki İslâm memurlarına perişanlık vermiştir. Hattâ o esnada Yemen'de İslâm'ın ahkâmını öğretme vazîfesiyle Peygamberimiz tarafından gönderilmekle orada bulunan Muâz b. Cebel hazretleri memuriyet yerinden çıkıp Me'reb beldesinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî hazretleriyle birleşerek Hadramevt'e gitmişlerdir (savuşmuşlardır.) Adı geçen Esved-i Ansî San'â'da Şehr b. Bâzân'ı şehid ettikten sonra karısı Azâd'ı zorla zevce olarak almıştır. Babasını ve kocasını öldürmüş olan bir herife bir kadının ne kadar ısınabileceği malûm olmakla Esved-i Ansî'nin Yemen'de azgınlık ve zulmü Rasûlüllah'a ulaşınca derhal idamı hususunda Medîne-i Münevvere'den gelen Peygamberimizin emri üzerine Esved-i Ansî en nihayet bu kadının delâleti ve Fîruz Deylemî cenablarının mübaşereti ile öldürülmüştür. İçki içer, cenabetten gusül etmez bir habîs idi. Durumu siyer ve tarih kitaplarında genişçe anlatılmıştır.

Tetimme : Keşşaf tefsirinde ve ondan alan Fahr-i Râzî, Kadı Beydâvî ve Ebu's - Su'üd el-İmâdî tefsirlerinde Mâîde sûresindeki İrtidat âyetinin tefsiri sırasında şöyle denilmektedir : «İrtidat edenler yani Asr-ı Saâdet sonlarında ve ondan sonra dinden çıkan fesad ehli onbir fırka idi. Bunlardan üçü Asr-ı Saâdettedir ki bunlar Müdlic oğulları, Hanîfe oğulları ve Esed oğulları idi. Müdlic oğullarının reisleri zü'l - Hımâr idi. Bu adam Esved-i Ansî dedikleri Kâhindir. Yemen'de Peygamberlik iddia etmiş Yemen ülkesinin bütün bölge ve şehirlerini istilâ edip Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından tayin edilen valileri Yemen'den çıkarmıştır. Rasûlüllah özel memuriyetle (hususî bir vazife ile) orada bulunan Muâz b. Cebel hazretlerine ve diğer zevâta yazarak her ne şekilde olursa olsun bu mel'unun öldürülmesini emir buyurmuş olmakla Fîruz Deylemî elinde Allah onu helâk eylemiştir. Öldürüldüğü gece Rasûl-ü Ekrem hazretleri onun öldürüldüğünü Medîne-i Münevvere'de haber vererek ashâb-ı güzîni sevindirmiş ve ertesi günü de kendileri Âhirete irtihal etmişlerdir. Öldürüldüğü haberi daha sonra Medîne-i Münevvere'ye gelmiştir.

Hanife oğullarının reisleri Müseylimetu'l - Kezzâb idi ki nübüvvet iddiasıyla Rasûl-ü Ekrem'e من مسيلمة رسول الله الى محمد رسول الله

أما بعد فان الارض نصفها لى ونصفها لك .

[3] diye bir mektup yazmıştı. Râsûl-ü Ekrem Efendimiz de[4]

من محمد رسول الله الى مسيلمة الكذاب أما بعد فان الارض لله يورثها من يشاء من عباده و العاقبة للمتقين .

cevabını yazmıştır.

Müseylime Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.)'ın gönderdiği İslâm ordularına mağlup olarak öldürülmüştür. O'nu daha önce Uhud harbinde Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşî öldürmüştür. Bu sebebledir ki Vahşî : «Cahiliyet vaktimde insanların en hayırlısını, İslâm vaktimde de insanların en şerlisini öldürdüm.» diye söylerdi. (r.a.)

Esed oğullarının reisleri Tuleyha b. Huveylid olup bu da nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Hz. Ebu Bekir onun üzerine de Halid b. Velîd cenablarını göndermekle Tuleyha muharebede hezimete uğrıyarak Şam'a kaçmış daha sonra tevbe ederek güzel bir mü'min olmuştur. İrtidat eden fırkaların 7'si Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.)'ın halifeliği esnasındaydı ki onlar :

1 — Uyeyne b. Hisn'ın kavmi olan Fezâre,

2 — Kurre b. Seleme el-Kuterî'nin kavmi olan gatafân,

3 — Fücâe b. Abd-i Yâ Leyl-in kavmi olan Selim oğulları,

4 — Malik b. Nuveyre'nin kavmi olan Yerbû' oğulları,

5 — Peygamberlik iddia eden Secâh binti el-Münzir'in kavmi olan Temim oğullarının bir kısmı,

6 — Eş'as b. Kays'ın kavmi olan Kinde,

7 — Hatım b. Zeyd'ın başkanlık ettiği Vâil oğlu Bekir oğulları'dır.

Bunların işini Cenab-ı Hak Hz. Ebu Bekir eliyle tamamlamıştır.

Onlardan bir fırka da Hz. Ömer (r.a.) zamanında zuhur etmiştir ki o da Cebele b. Eyhem'in kavmi olan Gassân'dır. Cebele iman ile müşerref olmuşken —neuzû billâh— onu bir tokat dinden çıkarıp Rum diyarına düşürmüştür.

Bu ifadeden Esved-i Ansî'nin Müdlic oğullarından olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Müdlic oğulları Kinâne'den bir kabile olup Esved-i Ansî ile yukarda beyan olunduğu ve Târîh-i Kâmil'de açıklandı-

(3) Allah'ın Rasûlü Müseylime'den Allah'ın Rasûlü Muhammed'e, Muhakkak ki dünyanın yarısı benim, yarısı da senindir.

(4) Allah'ın Rasûlü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye : «Dünya Allah'ındır. O'nu kullarından dilediğine verir (mîras bırakır) güzel âkıbet Allah'tan korkanlarındır.»

ğı üzere Yemen'de Müzhic kabilesi aşiretlerindendir. Keşşâf sahibi bu ifadeyi zayıf bir rivayetle yazıp diğerleri de tahkik etmeden ondan alıp nakletmişlerdir.

Onların bu ifadelerinde bir gafletleri daha olmuştur ki Esed oğulları kabîlesi Şeyhi olan Tuleyha'nın tenkiline Hz. Halid'i Rasûl-ü Ekrem (s.a.v.) hazretleri gönderdi diye işaret etmişlerdir. Halbuki O da Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ın halîfeliğinde olmuştur. İçlerinde bu hususu Ebu's-Su'ûd'dan başka tashih eden olmamıştır.

Secah binti el-Münizr Müseylimetu'l-Kezzâb'a evlenme teklif edip onunla evlenen, Peygamberlik davasında bulunan kadındır ki inşaallah (Sin) harfinde müstakil olarak beyan olunacaktır.

Bir tokat sebebiyle mürted oldu denilen Cebele, Gassân krallarının sonuncusu olan Cebele b. Eyhem'dir ki Gassânlılar Cefne oğulları dedikleri kral ailesidir. Onlar gerçekte kral olmayıp Rum Kayserlerine[5] bağlı olarak Şam havalisinde hükümet eden bir takım valilerdi. Cebele onların sonuncusudur. Lâzkiye ile Trablusşam arasında bulunan Cebele kasabası onun adını taşır. Hükümran olduğu memleketler Hz. Ömer'in halifeliği zamanında İslâm ülkelerine katılınca kendisi İslâm ile şereflenmişti. Medîne-i Münevvere'ye Hz. Ömer (r.a.)'a gelip O da o sene Hacca gitme niyetinde olmakla birlikte, Mekke-i Mükerreme'ye gitmişlerdi. Tavaf esnasında Fezâre oğullarından biri yanlışlıkla (izarını) eteğini çekmekle Cebele hiddetlenerek ona bir tokat vurmuş ve burnunu kanatınıştı. O zat da Hz. Ömer'e gelip durumu arz edince Hz. Ömer Cebele'yi yanına getirterek : «Hasmını razı et yoksa kısas ederim» diye buyurmuştu. Bunun üzerine Cebele : «Ben krallardanım o ise sokak halkındandır. Onu bana nasıl eşit tutarsın?» demekle Hz. Ömer : «İslâm aranızı cem'etmiştir» buyurdu. Cebele : «Ben umardım ki müslüman olduktan sonra izzetim cahiliyette olan izzetimden ziyade ola» deyince Hz. Ömer : «Yine öyledir; İslâm en azizdir» buyurdular. Cebele bu hükmü bir türlü kibrine yediremeyip mühlet istiyerek Hz. Ömer'in huzurundan çıkıp yanındaki 250 adamıyla firar etmiş ve Şam yoluyla doğruca İstanbul'a gelip mürted olmuştur. Bir aralık pişman olup şu beyitleri söylemiştir :

(5) Bizans Rum krallarına Kayser ünvanı verilirdi. Çoğulu Kayâsira gelir.

تنصرت بعد الحق عاراً للطمة ... و لم يك فيها لو صبرت لها ضرر
وادركنى فيها لحاج حمية ... فبعت بها العين الصحيحة بالعور
فياليت امى لم تلدنى و ليتنى ... صبرت على القول الذى قاله عمر
ويا ليتنى أرعى المخاض بقفرة ... وكنت اسيرا فى ربيعة او مضر
ويا ليت لى بالشام ادنى معيشة ... اجالس قومى ذاهب السمع البصر

Keşşaf'ın delil olarak aldığı şiirlerden Bakara Sûresindeki

و لا تشتروا بايات الله ثمنا قليلا ... اشتروا الضلالة بالهدى

âyet-i kerîmelerindeki (اشتراء) nın (استبدال) değiştirme mânâsında mecazen kullanıldığına delil olarak getirilen

اخذت بالجمة رأساً أزعرا ... وبالثنايا الواضحات الدودرا
وبالطويل العمر عمراً جيدرا ... كما اشترى المسلم اذا تنصرا

beyitlerin devamı olarak zikr olunan beyitlerinde mümâileyh Cebele kastedilmektedir, deniyor.

Beyitlerinde meâlen Cebele : «Bir tokat utancıyle hak din olan İslâm'ı terk ile hristiyan olduğunu, sabretmiş olsaydı o tokatta hiçbir zarar olmıyacağını» beyan ettikten sonra :

«Cahiliyet hamiyyetine kapılarak sağlam bir gözü körlükle değişmiş oldum.»

«Keşke beni anam doğurmamış olaydı ve keşke ben Ömer'in hükmüne razı olaydım.»

«Keşke İslâm dini üzere olaydım da Mudar yahud Rabîa kabilelerinde esir olarak çöllerde deve güdeydim.»

«Keşke gözsüz ve kulaksız olarak düşük bir maişetle Şam'da kendi kavmim arasında bulunaydım.»

«Bazan sırtı yük yarasıyle muzdarip olan yaşlı deveyi bile âzâd etmezler.» demek istemiştir.

4 — ASİYE (Fir'avn'm karısı)

Bilinen Firavun'un karısı olan Hz. Âsiye'dir. Kur'ân-ı Azîm ve Rasûlullah'ın hadîs-i şeriflerinde methedilmiştir. Cenab-ı Hakka ve Pey-

gamberlere imanı ve kocası Firavun'a Ulûhiyet davâsında muhalefet ve isyanı sebebiyle ondan ezâ ve cefâ görmüş neticede onun ağır azâb ve işkenceleri altında canını fedâ etmiştir. Hz. Musa (a.s.)'ı Firavun'un şerrinden koruyarak Allah'ın izniyle büyütüp meydana getiren odur. Çünkü Hz. Musû'yı annesi, Mısır'da İsrail Oğulları kadınlarının erkek evlâdını Firavun'un yaşatmadığı tarihte doğurmuştu ki bir aralık kâhinlerden biri Firavun'a : «İsrail oğullarından bir çocuk doğacak ve senin devletinin zevaline sebep olacak.» diye haber vermiş olması üzerine Firavun İsrail oğullarından doğan erkek çocukları öldürtmeye başlayıp bu iş için her semte cellâtlar tayin etmişti. Cellâtlar İsrail oğullarının evlerini dolaşıp yeni doğan erkek çocukları öldürmekte oldukları sırada Hz. Musâ dünyaya gelmiş ve kendileri İsrail oğulları zürriyetinden olmakla annesi O'nu ilâhî ilham ile bir müddet gizlice emzirip sonra da muhafazalı bir sandık içine koyarak Nil nehrine bırakmıştı. Sandık Nil nehrinde yüzüp giderek Firavun'un sarayının bulunduğu sahile takılıp kalmış ve Hz. Âsiye onu görerek yanına getirtip açmış içinde Musâ'yı görünce onu cân ü gönülden sevdi. «Aman bunu öldürmeyip belki büyür de işimize yarar ya da onu evlâd ediniriz.» dedi ve onu emzirmek için pek çok süt anneleri getirtti. Musâ onlardan hiç birinin memesini almadığından annesi de kendinin yine ona kavuşacağını ilham-ı ilâhî ile bildiği cihetle Nil'e bıraktıktan sonra arkasından kızkardeşini gözcü koymuştu. Bu suretle Musâ'nın Firavun'un sarayına alındığını ve süt anne arandığını öğrendiğinden kendini süt anneliğe teklif ettirdi. Hz. Âsiye onu getirtip Musâ da derhal onun memesini almakla Firavun'un adamlarından kimseye görünmeden Hz. Musâ'yı kendi annesi Firavun'un sarayında süt anne tarzında emzirip büyüttü.

Ne kadar gariptir ki Kamûs Şârihi Seyyid Murtazâ'nın naklettiğine göre Musâ (a.s.)'ın Peygamberliği zamanında buzağıya tapan yani Hz. Musâ Allah tarafından va'dedilen Tevrat-ı Şerif'in inzali için münacâta gitmiş olduğu sırada altından bir buzağı yapıp onu mabut ittihaz eden «Sâmîrî» adlı münafık da Firavun'un, İsrail oğullarının çocuklarını öldürttüğü senede dünyaya gelip annesi onu öldürülmesinden korkarak dağda bir mağaraya bırakmıştı. Onun da asıl ismi Musâ olup Sâmîrî kelimesi onun sonradan kendisine nisbet edilen ismiydi. İsrail oğulları arasında mukadder fitnenin yerine gelmesi maslahatına binaen O da tam tersine Cibrîl-i Emin'in yardımıyle yetişip büyüdü. Nitekim üstadlardan birinin şu kıtası

اذا الطفل لم يكتب نجيبا تخلفا جـ تهاد مربيه وخاب المؤمل

فموسى الذى رباه جبريل كافر وموسى الذى رباه فرعون مرسل

bu mânâya işaret etmektedir.

«Bir çocuğun necabeti (soyluluğu) ezelden olmazsa mürebbîsinin gayreti meyve vermez.»

«İşte Cibrîl'in besleyip büyüttüğü Musâ Kâfir, Firavun'un büyüttüğü Musâ Peygamberdir» demektir. Sâmirî'nin anlatılmakta olan buzağıya tapma meselesine ilâveten hatıra geldiği üzere «Müstazraf» isimli kitabın «susturucu - ihâm edici - cevaplar» bölümünde şu kıssa anlatılır :

Arap Yahudilerinden birisi Hz. Ali efendimize : «Behey Müslüm nlar size ne oldu ki Peygamberinizden onbeş yıl sonra rahat durmayıp birbirinize girdiniz, kanlar döktünüz.» demiş. Hz. Murtaza da cevabında : «Ya size ne oldu ki Süveyş denizinden geçtikten sonra daha ayaklarınızın yaşlığı kurumadan : Ey Musâ nasıl ki onların ilâhları varsa bize de onların ilâhları gibi bir ilâh yap, dediniz.»[6] buyurmuşlardır.

Yahudiler bu sözü Mısır'dan kurtularak Ken'an diyarına giderken Amâlîka'dan bir kavmin yurduna uğrayıp onları öküze tapar bulduklarında putperestliğe olan tabîî meyil iktizâsınca onlara heves ederek söylemişlerdi. Bu hadise Sâmirî'nin sonradan meydana gelen put yapma hadisesine hazırlayıcı bir başlangıç olmuştur.

5 — ÂSİYE

Hadis hâfızlarından Ziyaüddin el-Makdîsî'nin hemşiresi. O da muhaddis idi.

6 — ÂSİYE BİNTİ CÂRULLAH B. SALİH B. EBÎ'L - MANSÛR

Muhaddislerdendir. İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden olup Suyûtî kendisinden hadis almıştır. Mekke-i Mükerreme'de 797 tarihinde doğmuş olup Mekke kadısı el-Cemâl Muhammed b. ez-Ziyâ'nın annesidir.

7 — ÂSİYE BİNTİ EL-FEREC EL-CÜRHÜMİYYE

İbn Esîr'in yazdığına göre asr-ı saâdette yaşamış Mekke'li bir hanımdır.

8 — ÂFÂKÎ

İranlı şair bir kadındır. Âşık Çelebi'nin Tezkire'sinde «İşrâk-ı şems-i şiir ile ufk-ı belâğatten tulû' etmiş mihr-i sîpehr-i belâğat bir şaire-i kadîme» şeklinde kendisinden bahsedilmekte olup hal tercümesi ilerde

(6) A'raf sûresi, âyet : 138.

gelecek olan Âişe Hubbâ'nın hal tercümesi Âşık Çelebi Tezkiresi'nde verilirken adı geçmekte ise de hakkında başka bir bilgi bulunamamıştır.

9 — ALANKO

Müneccim Başı Tarihi Sahâifu'l - Ahbâr'da İslâm'dan önceki devletler anlatılırken adı geçmektedir. Moğol kraliçelerinden güzel bir kadındı. Kocası vefat edip dul kalmıştı.

Evlâdı olmayıp hanedan ailesinden kendisinden başka kimse kalmadığından hükümdarlık ona kalmıştı. Güzel hükümdarlık yaptı. Bir ara gebe kalınca kocası olmadığından halk şüpheye düşünce kavmini toplayıp onlarca muteber bir yeminle, «Zina etmediğine, hiç kimse kendisiyle bir araya gelmeyip ancak odasının penceresinden bir nur inip ağzına, oradan da karnına girerek gebe kalmış olduğuna» yemin etti. Böylece şüpheleri zâil oldu. Hamilelik devresinin sonunda üç erkek çocuk doğurdu onları terbiye edip akıllı birer çocuk olarak yetiştirdi. Vefatından sonra büyükleri olan Yüzencar Han tahta geçmiştir. Abbâsî devletinin kuruluşuna sebep olan Ebu Müslim ile muâsırdır. (Sahaifu'l - Ahbar, s. 723)

10 — ÂMİNE BİNTİ VEHB

Kureyş kabilesinden Zühre oğulları ileri gelenlerinden Vehb b. Abdi Menaf b. Zühre'nin kızı olan Âmine'dir ki Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in muhterem anneleridir. Kureyş kabileleri kadınları arasında hem neseb hem de edeb faziletlerini kendinde toplayan bir hanım idi. Annesi Abdül'uzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusayy'ın kızı Berre'dir. Onun da annesi Esed b. Abdül'uzzâ b. Kusayy'ın kızı Ümmü Habîb, onun annesi Avf b. Ubeyd b. Uveyc b. Adiyy b. Ka'b'ın kızı Berre'dir. Baba tarafından ise dedelerinden Zühre, Kureyş eşrafından olan Hâşim oğullarının dedesi Kusayy b. Kîlâb'ın biraderi olduğundan neseb silsilesi üç batın yukarda Peygamberimizin nesli ile birleşmektedir. Binaenaleyh Abdülmüttalib hazretleri onu oğlu Abdullah'a, O'nun amcasının kızı Hâle'yi de kendisine eş olarak almış; Hâle'den Hz. Hamza ve Cenab-ı Âmine'den de Cenâb-ı Peygamber (s.a.v.) dünyaya gelmiştir.

Abdullah b. Abdülmuttalib cenabları zâten haseb ve neseb sahibi şerefli bir zât olmakla beraber güzel ve gösterişli olduğundan Peygamberlerin sonuncusu Efendimiz (s.a.v.)'in onun sulbünden geleceğine bir işaret olmak üzere babadan oğula alınlarında bir nûr parladığından eş-

siz, akransız bir sevgili idi. Binaenaleyh Kureyş kadınları arasında ona eş olmaya pek çok rağbet edenler ve belki de alnında parıldıyan nur-u Muhammedî'yi kazanabilme ümîdiyle kendini ona arz edenler bile olduysa da takdîr-i ilâhî Âmîne'den başkasına müteallîk olmadığından bu şerefi Âmine kazandı. Zifaf vuku bulduktan sonra Cenab-ı Abdullah'ın alnındaki nur Allah'ın hikmetiyle O'nun alnına geçti. O gece Kureyş kızları üzüntülerinden hasta oldular.

Varaka b. Nevfel'in kızkardeşi Rakîka (yahud Katîle) Ümmü kıtâl binti Nevfel b. Esed daha önce kardeşi Varaka'dan Âhir zaman Peygamberinin yakında geleceğini nübüvvet nûrunun, babasının alnında parıltısının görüleceğini işitmiş olduğundan Cenab-ı Abdullah'la, evlenmek maksadıyle, babasıyle beraber kabîleleri dolaşırken görüp peygamberlik güneşinin kendisinden doğacağını alnındaki nûr'dan anlayıp o nûr'u ben taşıyayım (O nûr'un sahibi Peygamber'in annesi ben olayım) hevesiyle güzelliğini Abdullah'a arz edip birçok va'dlerle ona birleşme teklif etti. Bir rivayete göre de adı geçen teklif tercüme-î hâli ilerde gelecek olan Fâtıma binti Mürr el-Has'amîyye'den gelmiştir. Her iki rivayete göre (eteği temiz) iffetli Cenab-ı Abdullah :

«Ehl-i ırz ve şerefe göre ölüm, harama nisbetle daha iyidir. Ölürüm de haramı işlemem» mânâsında,

اما الحرام فالحمام دونه والحل لاحل فأستبينه
فكيف بالامر الذي تبغينه يحمي الكريم عرضه ودينه

diyerek onun teklifini reddetti. Ne mutlu Hz. Âmine'ye ki akran ve emsaline nasîb olmıyan bir meziyyet ve iftihar vesilesine sahip oldu. O parlak nübüvvet nûru kendisine geçti ve iki cihan serverine hâmile kaldı.

Vefatı, Peygamberimizin doğumunun 6. senesinde ve kendisi henüz 20 yaşları civarında iken vuku bulmuştur. Ki cinlere ait olan aşağıdaki mersîye'de (فتاة) kelimesiyle gençliğine işaret edilmiştir.

نبكي الفتاة البرة الامينة ذات الجمال العفة الرزينة
زوجة عبد الله و القرينة أم نبي الله ذي السكينة
وصاحب المنبر بالمدينة صارت لدى حفرتها رهينة

(7) İyilik sahibi genç Âmine'ye ağlarız. O güzellik ve sağlam bir iffet sahibiydi. Abdullah'ın zevcesi ve yakınıydı. Sekînet sahibi Allah Rasûlünün annesiydi. O Peygamber ki Medîne'deki minberin sahibidir. Annesi kabrinin yanında rehin olarak kaldı.

Kocası Abdullah, Rasûlüllah (s.a.v.) daha ana karnında 6 veya 2 aylık iken ve 25 yaşında olduğu halde âhirete irtihal eylemişti.

Mevâhib-i Ledûnnîye'de anlatıldığına göre Hz. Âmine ölüm döşeğinde oğlu Nebîyy-i Ekrem'in mübarek yüzlerine bakarak şu şiiri söylemiştir :

بارك الله فيك من غلام يا ابن الذى من حومة الحمام

نجا بعون الملك المنعام فودى غداة الضرب بالسهام فالله انهاك عن الاصنام

بمائة من الابل سوام ان صح ما ابصرت فى المنام ان لا تواليها مع الاقوام

فأنت مبعوث الى الانام تبعث فى الحل و فى الحرام

تبعث فى التحقيق والاسلام دين ابيك البر ابراهيم

(من حومة الحمام) daki (من) bir sonraki beyitteki (نجا) fiiline müteallik olup (حومة) bir şeyin büyük ve en şiddetlisi mânâsındadır. (حمام) Hâ harfinin kesresi ile ölüm, (منعام) mîm'in kesresi ile mübalâğa sığasından olarak çok nimet veren mânâsınadır. (فودى) kelimesi (müfâdât — مفادات) mastarından mazî meçhul ki fedâ ve (ivaz) bedel vermek anlamınadır. (سهام) ise harb ve kıtâl âletlerinden olan ok mânâsına olmayıp arapların (قداح) ve (ازلام) kıdâh ve ezlâm dedikleri temerrünsüz (idmansız) oklardır ki onlarla kur'a atışırlardı. (سوامى sevâmî) salma deve mânâsına olan (sâime)'nin çoğuludur ki maklûb cemû olup aslı sevâim'dir.

İlk iki buçuk beyit risalet penâh efendimizin Peygamberliğine bereket ve feyiz duâsı ve Allah'ın inayeti gereğince yüz deve fidyesiyle şedîd bir ölümden kurtulmuş bir zâtın muhterem evlâdı olduğu ifadesiyle ona hitabı hâvîdir. Çünkü Peygamberimizin dedesi olan Abdülmuttalip

(8) Şiir'in muhtevası müellif tarafından izah edildiği için ayrıca tercüme edilmemiştir.

cenabları uzun bir zamandan beri kapalı ve kayıp bir halde kalmış olan zemzem kuyusunu gördüğü bir rüya üzerine bulup meydana çıkarmak işini müstakillen kendi üzerine almak istediğinde Kureyşten karşı çıkanlar olmuş ve bu hadise üzerine : «Ey Rabbim, eğer bana yardımcı olacak on erkek evlât ihsan edip de beni şu hayırlı işte muvaffak kılarsan içlerinden birini sana kurban edeyim.» diye nezretmişti. Bu nezrin yerine getirilmesine yetişen çocuklarının hepsi inkıyât ve boyun eğmeleriyle kur'a'ya karar verilmişti. Atılan kur'a en sevgilileri olan Abdullah'a çıkınca aklı eren kimselerin tensipleri üzere kan bedeli (fidye) olan 10 deve ile Abdullah arasında yeniden kur'a çekilmeye başlandı. Her seferinde yine Abdullah'a çıkınca kur'a 10 defa tekrarlandı ki onuncuda da kur'a develere isabet ettiğinden Cenab-ı Abdullah 100 deve fidye karşılığı ölümden kurtarıldı. Ondan sonra da kan bedeli diyet 100 deve olarak kabul edildi. Bundan dolayıdır ki Rasûlüllah Efendimize birisi

«(يا ابن الذبيحين) (ey iki kurbanlığın oğlu)» diye hitap ederek yardım ve merhamet talebinde bulunmuştu. İki kurban'dan birisi soylu babası, diğeri de daha ileri batınlardan dedesi olan Hz. İsmaildir ki bunların ikisi de kurban edilmiş olarak kabul edilirler. İsmail (a.s.)'ın kurban edilmesi hikâyesi maruf ve meşhurdur. Hz. İbrahim'in kurban ettiği oğlu İshak'tır diyenlere karşı serdedilen (zikredilen) delillerden birisi de yukarda anlattığımız kıssadır. (Rasûlüllah'a : İki kurban'ın oğlu diye hitab edilmesi) Biz yine konumuza dönelim : Beyitlerin geri kalan kısmı : «Kendisinin müşahede ettiği delil ve alâmetler muktezası olmak üzere gönderilip halka helâl ve haramı ve İbrahim (a.s.) dini üzere Hak ve İslâmı tarif ve beyan buyuracağı, herkesle beraber putlara tapmak suçundan kendileri Allah tarafından muhafaza edileceği ma'sum olacağı» ifadelerinden ibarettir.

Daha sonra :

كل حيّ ميت و كل جديد بال و كل كثير يفنى و انا ميتة
و ذكري باق وقد تركت خيرا و ولدت طهرا

«Herkes ölecek her yeni eskiyecek, her çok tükenecek. Ben de öleceğim. Fakat nâmım kalacaktır. Temiz bir çocuk doğurdum. Dünyaya bir büyük hayır bıraktım,» demek isteyip ruhunu teslim eylemiştir.

Âmine, daha önce kocası Abdullah'ın vefatlarında da mersiye olarak şöyle söylemişti :

عفا جانب البطحاء من ال هاشم وجاور لحدا خارجاً فى الغماغم

دعته المنايا دعوة فأجابها وماتركت فى الناس مثل ابن هاشم
عشية راحوا يحملون سريره تعاوره اصحابه فى التراحم
فان تك غالته المنون ورَيبها فقد كان معطاءً كثير التراحم

«Bathâ'-i (Mekke) tarafları Hâşim oğullarından mahrum kaldı. (Yani Hâşimîler içinde Abdullah'ın yerini tutacak kimse olmadığı için onlardan birisi olan (Hz.) Cenâb-ı Abdullah'ın ölmesiyle güya Mekke'nin içi büsbütün Hâşim ailesinden hâlî (boş) kalmış oldu.) Hanesinden örtüler kefenler içinde çıkarak lâhde gitti. Ölümün davetine icabet etti. Fakat ölüm onun yerine bir mislini, benzerini bırakmadı. Na'şını yüklenip götürdükleri gün dost ve arkadaşları çokluk ve izdiham halinde (onu) elden ele almaktaydılar. Ecel onu gaflet halinde birden yakalayıp aldıysa da insanlar son derece üzülsünler ki atâsı (iyilikleri) çok rahmeti çok şerefli bir zât idi.»

(عفا) kelimesi her ne kadar bir şeyin eseri ve izi kalmamak mânâsına ise de burada (من) ile kullanılmış olması karînesiyle «halî olmak» mânâsını içermektedir.

Bathâ-i Mekke **Ahşibân** adı da verilen Ebu Kubeys dağı ile Cebel-i Ahmer arasından ibaret olup Kureyş kavminin şerefli, ulu takımı orada otururlar ve kendilerine Kureyşu'l - Battâh denirdi. Bir bölümü de dışarıya yerleşip onlara da Kureyşü'z - zavâhir adı verilirdi.

Şimdi, Hz. Âmine : «Mekke'nin Bathâ tarafları Âl-î Hâşim'den hâlî kaldı.» demekle kocası Cenab-ı Abdullah'ın hem Hâşimîlik hem de Kureyşu'l - Battâhlık şereflerini kendinde toplıyan tâzime lâyık bir zât olduğuna işaret etmiş oluyor.

Allah hayrını artırsın.

Şihâb el-Hafacî şöyle diyor :

لوالدى طه مقام على فى جنة الخلد ودار الثواب
فقطرة من فضلاة له فى الجوف تنجى من اليم العذاب
فكيف ارحام له قد غدت حاملة تصلى بنار العقاب

(9) Babam Tâhâ için ebedî cennet ve sevap evinde yüce bir makam vardır. Onun faziletlerinden bir damlası onu yakıcı azâbdan korumaya yeter. Fakat nasıl olur da onun yakınları kaynayan ateşin azâbını taşıyor olurlar?

11 — ÂMİNE İMRAETU İBN-Î DEMÎNE
(İbn Demine'nin zevcesi Âmine)

Şair İbn Demîne'nin zevcesidir ki şiir ve fesahat erbabından idi. İbn Demîne ile, evlenmeden önce de muhabbeti (sevgisi) olduğundan aralarında şairâne konuşmalar olmuştur. Aşağıdaki beyitleri Âmine, bir mecliste İbn Demîne'ye sitem ve serzeniş olarak söylemiştir :

وأنت الذى اخلفتنى ما وعدتنى وأشمت بى من كان فيك يلوم
وابرزتنى للناس ثم تركتنى لهم غرضاً أرمى وانت سليم
فلو كان قول يكلم الجسم قد بدا بجسمى من قول الوشاة كلوم

«Bana olan va'dini incâz ve îfâ etmeyip de beni kendin için (senin yüzünden) levmedip ayıplayanların şamatalarına maruz bırakan sensin.»

«Hal ve sırrını halka keşf ve açıklayıp sonra da beni onların ayıplama ve tarizlerine hedef yaptın, kendin ise selâmette kaldın.»

«Eğer sözden insanın cild ve cesedinde yaralar peyda olduğu varsa işte benim cesedimde rakîb ve gammazların sözüyle nice yaralar açılmıştır.»

Parlak beyitlerinden bir kısmı «Eğânî»de ve «Tezyînu'l-Esvâk»ta zikredilmiş olup en güzelleri şu beyitlerdir ki âşıkâne ve tarizkâr bir tarzda söylenmiştir :

تجاهلت وصلى حين لاحت عمايتى فهلا صرمت الحبل إذا أنا أبصر
وبى من قوى الحبل الذى قد قطعته نصيب ولى رأى وعقل موفر
ولكنما أدنت بالصرم بغتة ولست على مثل الذى جئت أقدر

İbn Demîne sadr-ı İslâm şairlerinden Abdullah b. Ubeydullah isminde meşhur bir şair kimse olup «Demîne» annesinin ismidir. Kendisinin eski zevcesi Hammâ' isminde bir âşûfte olup Âmine'yi sonradan almış, eski karısının yüzünden katil olmuş, onun yüzünden öldürülmüştür. Nitekim ilerde Ümmü Ebân'ın tercüme-i halinde serdedilecek ifadelerden bu biraz daha anlaşılabilecektir.

---

(10) Kör olduğum anlaşıldığı zaman vuslatımı bilmemezlikten geliyorsun. Aramızdaki bağı ben görür olduğum zaman koparsaydın ya.

Senin koparmış olduğun bağın kuvvetinden nasîbim, kendime göre bir görüşüm ve bolca aklım var benim.

Ama bağları kopardığını âniden haber verdin. Halbuki ben bu kadarına tahammül edebilecek güçte değilim.

Bazı kitaplarda bu Âmine'nin ismi «Emine» olarak gösterilmiştir.

12 — ÂMİNE BİNTİ ED-DEMHÜCİ EL-MAHALLİ

İleri gelen âlimlerden Şerefüddîn Musa b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî ed-Demhücî el-Mahallî'nin kızı olup muhaddis bir hanım ve İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerindendi. İmam-ı Suyûtî kendisinden hadis almıştır. «Kitabu'l - Müncem fi'l - Mu'cem» de ismi geçmektedir. Mensup olduğu «Mahalle» Mısır beldelerinden biridir.

13 — ÂMİNE ER-RAMLİYYE

H. 200 tarihinde yaşamış kadınlardan son derece saliha, feyz ve kerametine inanılan bir hanım olup evliyadan Bişr b. el-Hâris hazretlerinin ziyaretlerine giderdi. Şa'rânî'nin «Tabakât»ında zikredildiğine göre Bişr'in bir hastalığında büyük müçtehidlerden İmam-ı Ahmed b. Hanbel hazretleri de geçmiş olsun ziyaretine geldiğinde Âmine'yi de orada görmekle İmam'ın hayır duâlarına mazhar olmuştur. Mensub olduğu «Remle» Şam eyaletindedir.

14 —ÂMİNE BİNTİ EL-ERKAM
15 — ÂMİNE BİNTİ HALEF EL-ESLEMİYYE
16 — ÂMİNE BİNTİ RUKAYŞ
17 — ÂMİNE BİNTİ SA'D
18 — ÂMİNE BİNTİ EBİ'S - SALT
19 — ÂMİNE BİNTİ AFFÂN
20 — ÂMİNE BİNTİ KAYS

Bunların hepsi sahabedendir.[11]

«Eğânî» sahibi Ebu'l - Ferec el-İsfehânî'nin tahkîkine göre tercüme-i hali ilerde gelecek olan sitt-î Sekîne (sekine hanım)'ın da ismi Âmine idi.

21 — ANİ FATIMA HATUN

İstanbul edîbelerindendir. «Hasancân Ailesi»nden yani «Tâcu't - Tevârîh» sahibi Hoca Sadeddin Hasancânî neslinden, marûf bir şair olup kader onu Emir Ağa adında bir zâtın zevcesi kılmış; Ondan olan Emir Ağazâde'nin annesi olmak hasebiyle bu zât ilmiyye sınıf çocuklarından sayılarak mülâzemete kabul buyurulup önce müderris, sonra da mutad

(11) İbn Esîr. Üsdü'l - Gabe. VII/5. 6

mertebelerden geçerek Yenişehir kadısı olduğunda annesini de yanında götürdüğünden Ani Hatun 1122/1710 M.'de Yenişehir'de vefat etmiştir.

«Tezakir-i Şu'arâ»da bu şekilde yazılıp kendisinin tertib edilmiş bir şiir divanı olduğu kaydedilmekte ve nazım halindeki eserlerinden yalnız bir kıt'a nakledilmektedir ki o da Tezâkir ashabının birbirlerinden nakilleriyle buraya geçmiştir.

Kıt'a şudur :

Hayâl-ı ârızınla dîde, sahn-ı gülistânımdır,
Açılmış şerhalar sinemde nahl-i erguvânımdır.
Umîd-i vuslatın ey kaşları yâ sîneden geçmez.
Hayâl-i tîr-î gamzen Âniyâ hâtır-ı nişânımdır.

Ani isminde erkek Rum şairlerinden iki kişi daha olduğu «Tezkere»lerde görülmektedir.

22 — ABSAL

Şeyh İbn Sînâ'nın «İşârât»ında «Makânâtu'l - Ârifin» bölümünde işaret ettiği «Salamân ve Absal Kıssası»nın şerh ve tevcihinde muhakkık Tûsî'nin serdettiği uydurma hikâyelerden birinde adı geçen mevhûm bir zâttır. Mezkûr kıssa Rumûz-u evâil'den yani ilk hakîmlerin îşaretlerinden, rumuzlarındandır. Kâmus tercümesinde «Me - re - te» maddesinde bu rumuzun halledilme tarzı vardır ki inşaallah ilerde «Zühre» isminde bi'l - mûnâsebe beyan edilecektir.

23 — İBNETU'L - HUSS

Huss b. Hâbis el-İyâdî'nin kızı olup câhiliye devri kızlarının dâhî ve hakîmlerindendir. Kendisinden darb-ı mesel şeklinde birçok secîli ve makul kelimeler nakledilmiştir. Asıl adı Hînd olduğundan Hâ harfinde inşaallah secî'li sözler (makâlât-ı müsecce'a) çeşidinden, edebe muğayir olmıyanlarının bazıları beyan olunacaktır.

Risale-i İbn Zeydûn'deki : ومتى كثر تلاقينا واتصل ترائينا فيدعونى اليك[12]

مادعى ابنة الخس الى عبدها من طول السواد وقرب الوساد.

(12) «Karşılaşmamız ne zaman çoğalsa, bakışlarımız ne zaman birleşse Huss'un kızını kölesiyle zinaya davet eden uzun gece ve yastıkların yakınlığı beni sana çağırıyor.»

tabîrinin ortaya çıkışı şöyledir :

Bu kızın babası onu evlenmekten menettiğinden sonunda kız kendi kölelerinden çok sık görüştüğü ve beraber düşüp kalktığı bir köle ile zina eder. Bu şenî harekete tevessülünün sebebi sorulduğunda verdiği cevapta :

قرب الوساد وطول السواد وحب الفساد .

demişti ki bununla : «Beni böyle, köle sınıfından biriyle zinaya yastıkların yakın bulunması, gecelerin uzunluğu ve bende şehvetin ziyade olması sebep oldu.» demek istemişti.

(Dinimizde kadın kısmının yabancı erkek ile gerekli olmadığı hallerde konuşmaları yasak olduğu gibi, bir erkeğin gerektiğinde kendilerinden bir şey sorması üzerine sesini alçaltarak nâzîk bir şekilde cevap vermeleri bile kalbi çürük kimselerin kötü tamahlarını kabartacağı beyan olunarak Ahzâb sûresinde Kur'ân âyetiyle yasaklanmıştır.)

İbnetu'l - Huss'un yukarda yazılı sözleri gibi birçok secîli sözleri ve biraz da şiiri olup aşağıdaki kıt'a bekârlık bıkkınlığı ve evlenme hasreti ile söylediği sözlerdendir :

أشم كنصل السيف جعد مرجل شغفت به لو كان شيء مدانيا[13]
و اقسم لو خيرت بين لقائه وبين ابى لاخترت ان لا أباليا

Fıtrî zekâsı erkeklerle bile karşılıklı söz atışmasına, yani bilmece tarzında ve söz açmak (ayak verme) suretiyle imtihan ve deneme şeklinde karşılıklı konuşmaya cesaret verdiğinden son derece zekî biriyle bu tür konuşmasında kendi sırasını savdıktan sonra adama (عجبت) «taaccüb ettim» diye söz söyletmek istemişti ki kendisi (عجبت) dedikçe karşısındaki o kelime ile söze başlıyarak taaccübe münasîp birşey bulur söylerdi. Birincisinde :

عجبت للسبخة لايجف ثراها ولاينبت مرعاها .

(13) Kılıç demiri koklar gibi kıvırcık saçları kokluyorum. Eğer yakınımda olsa onu içime alırdım.
Yemin ederim ki şayet ona kavuşmakla babamı seçmekte muhayyer ve serbest olsaydım hiç kimseye aldırmadan ona kavuşmayı seçerdim.

«Çorak yere taaccüb ederim, şaşarım ki ne rutubeti geçer ne de bir mahsul verir.» demiş, ikincisinde :

عجبت للحجارة لا يكبر صغيرها و لا يهرم كبيرها .

«Şu taşlara şaşarım, küçüğü büyümez, büyüğü kocamaz.» Üçüncüsünde :

عجبت لحفيرة بين فخذيك لا يملأ حفرها و لا يدرك قعرها .[14]

deyince İbnetû'l - Huss ne diyeceğini bilemeyip bir daha erkeklerle söz atışmaya cesaret edememiş olduğu «Şerhu'l - Uyûn»da anlatılmaktadır.

Bazıları Farazdak'ın :

وفيت بعهد كان منك تكرما كما لابنة الخس الايادى وفت هند[15]

beytine dayanarak İbnetû'l - Huss'un Numan b. Münzir zamanında yaşadığını, Hind binti Numan'ın kerem ve vefasına mazhar olduğunu zannetmişlerse de İbn Nabata el-Mısrî'nin Risale-i İbn Zeydun şerhi Şerhu'l - Uyûn'da işaret ettiğine göre İbnetû'l - Huss, eski câhiliye devrinde yaşamış olup cahiliye devri arap hakîmlerinden Kalmes ile muasırdır. Hattâ kızkardeşi Cum'a ile edebî bir mûzakaşası üzerine Kalmes'in huzuruna çıkıp onu bir takım güzel beyitlerle övmüştür ki aşağıdaki beyit onlardandır :

از الله جازى محسنا بوفائه فجازاك عنى يا قلس بالكرم[16]

Farazdak'ın yukardaki beytindeki Hind'den, Numan bin Münzir'in kızı Hind kastedilmeyip kızkardeşi Cum'a'ya olan vefasından dolayı hal tercümesini vermekte olduğumuz Hind binti'l - Huss kastedilmektedir. Fakat Cum'a'nın İbnetü'l - Huss'un kızkardeşi olması dikkat çekicidir. Zira Kâmus'ta Cum'a Huss'un değil, onun babası olan Hâbis-i İyâdî'nin kızı olmak üzere beyan edilmiştir. Diğer bir görüşe göre de biri Amâlîka'dan, diğeri İyâdîye'dendir denilmiştir.

Kaldı ki gerek bu maddede gerekse bundan sonraki üç dört isimde muzaf olarak gelen «İbnetü» kelimesi «İbn» kelimesinin müennesidir ki oğul mukabile olarak kız mânâsınadır. Hattâ cariye mânâsına çok kul-

(14) Gayet müstehcen olduğundan tercümesi yazılmamıştır.

(15) Nasıl ki Hind İyâd kabîlesinden olan Huss'un kızına vefa gösterdiyse sen de ahdine vefa gösterdin.

(16) Tercümesi : Allah her bir iyilik sahibini vefası ile mükâfatlandırdığı zaman ey Kalmes mutlaka seni de bana olan cömertliğin, (kereminle) mükâfatlandıracaktır.

lanıldığından kinaye olarak, «Otur kalk kızı» mânâsına olmak üzere Arapçada « ابنة اقعدی وقومی) lâfzı kullanılmaktadır. Bu maddede anlatılan hanım hakkında İbnetü'l - Huss ismi, asıl ismi olan Hind yerine (çokça kullanılarak) kaim olmuştur.

«Muhâdarât-ı Râğıb»ın basma nüshalarında yanlış olarak «İbnetü'l - Hüsn» şeklinde yazılmıştır.

24 — İBNETÜ'S - SELÂM

Hal tercümesi daha önce geçen muhaddis Ümmü'l - Feth'in arkadaşıdır. H. 6. asır meşhurlarından idi.

25 — İBNETÜ UKAYL

Hz. Ali efendimizin büyük kardeşi Ukayl b. Ebî Tâlib'ı hazretlerinin kızıdır ki Hâşim oğulları kadınlarının fasîhlerindendi. Asıl ismi bilinmemektedir. Fazîlet ve fesahatî, Kerbelâ Vak'asından sonra sefil ve perişan bir halde Medîne-î Münevvere'ye dönenleri Medîne'den Hâşim oğulları kadınları yana yakıla karşıladıkları sırada onlarla beraber bulunarak Yezîd ve avanesini tahkîren söylemiş olduğu şu beyitlerde zikredir :

ماذا تقولون اذ قال النبی لکم ماذا فعلتم وأنتم اخر الامم

بعترتی وباهلی بعد مفتقدی منهم اساری وصرعی ضرجوا بدم

ماکان هذا جزائی اذ نصحت لکم ان تخلفونی بسوء فی ذوی رحمی [17]

ki bu beyitler bir takrî' ve serzenişten ibarettir.

أترجو أمة قتلت حسينا شفاعة جده يوم الحساب [18]

Târîh-i Kâmil'de, Muhtasar'da, Tetîmmetü'l - Muhtasar'da ve daha bazı muteber kitaplarda bu beyitler bizim söylediğimiz şekilde ibnetü Ukayl'a ait olduğu zikredilmektedir. Taberî Tarîhî'nde ise Hz. Hüseyin'in

(17) Tercümesi : Hanedân-ı nübüvvet'e ettiğiniz hıyanet ve kötülüğü Hz. Nebiyy-i Ekrem sizden sorduğu ve ondan dolayı sizi muâheze edecek olduğu vakît ne cevap verebileceksiniz

(18) Tercümesi : Hüseyin'i öldüren ümmet, bir de hesap günü dedesinin şefaatini mi bekler (yoksa)

kızı Ümmü Gülsüm'e, Şa'rânî'nin Tabakâtında Hz. Hüseyin'in kızkardeşi olan (yukarda tercüme-i hali geçti) Sîtt-î Zeyneb hazretlerine, bazılarına göre de Sîtt-î Sekîne cenablarına ait olduğu ileri sürülmektedir.

26 — İBNETÜ ĞAYLAN

Sahîf kabîlesinden Gaylân b. Seleme adındaki şahsın kızı olan Bâdiye binti Gaylân'dır. Sahabedendir. Asr-ı Saâdet sahabî kadınları için şişman ve süslülüğü ile meşhur idi. O vakitler bununla Fâri'a binti Ukayl es-Sekafiyye'den daha süslü ve zînetli kadın yoktu. Kadınlar hep bunların süslerine gıbta ederlerdi. Bu hanımın şişmanlığı aşağıda da geleceği gibi « اذا جلست تنبت »[19] diye tarif edilmektedir ki « تبنى » Tebennî kelimesi burada « بناء » bina kökünden gelmekle beyt-i mebnî tarzında yani bina kılınmış ev yapısında demek mânâsınadır. Türkçesi Kâmus mütercimi rahmetli Âsım'ın tabirince «mezkûr hanım'ın vücudu semiz ve kalçaları büyük olmakla paçalarını gerip oturduğunda kubbe çadırı yapısında olurdu.» demektir.

Hît adındaki Hünsâ (erkeğin)'nın, Taif'in fethine giderken mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'nin erkek kardeşi Abdullah b. Ümeyye hazretlerini اذا فتح الطائف فعليك بابنة غيلان اذا اقبلت اقبلت باربع واذا أدبرت أدبرت بثمان .[20] diyerek kendisini almaya teşvik ettiği Gaylân'ın kızı işte budur. Adı geçen Hît bir zaman şehvetten kesilmiş erkeklerden zannedilerek kadınlar kendisinden kaçmaz oldukları halde bu sözü üzerine haremlerden çıkartılmıştır. Bu Hît'in nâmertçe durumlarına işaret eden ifadeler darb-ı mesellere geçmiştir. Meselâ « أخنث من هيت »[21] darb-ı meseli bunlardan birisidir. Târîh-i Kâmil'de anlatıldığına göre Onun o zaman Abdullah b. Ümeyye hazretlerine olan ifadesi şu tarzdaydı :

ان فتح الله عليكم الطائف فسل رسول الله ان ينقلك بادية بنت غيلان فانها هيفاء شموع بجلاء ان تكلمت تغنت و ان قامت تثنت و ان مشت

(19) Oturduğu zaman sanki bir ev oturuyormuş gibi otururdu.

(20) «Taif'i fethettiğiniz zaman Gaylân'ın kızına sahip ol. Sana doğru geldiğinde sanki dört kişiymiş gibi, sana arkasını dönüp giderken de sekiz kişiymiş gibidir.»

(21) «Hît'den daha fazla hünsâ» demektir.

«Eğer Allah size Taîf'i fethetmeyi müyesser kılacak olursa Rasûlüllah'tan seni Gaylân'ın kızının köyüne göndermesini iste. O ince belli, hoş tatlı huylu ve soyludur. Konuşması mûsikî gibidir. Kalktığında salınır, yürüdüğünde ümit verir, oturduğunda sanki bir ev oturur, sana doğru geldiğinde dört kişi, arkasını döndüğünde sekiz kişi gibidir. Ayakları arasında papatya gibi bir boşluğuyla sanki ters kapanmış bir çömlek gibidir.» Burada « شموع » açık tabîatlı, hoş meşreb demektir. « قعب » toprak kap, çömlek mânâsına olup « مكفاء » kelimesi de ism-i mef'ul « مكفوء » mânâsında baş aşağı kapanmış demek olup, « قعب » kelimesinin sıfatıdır.

Bundan maksat Gaylân'ın kızının güzelliği hoş tabîatlı, tatlı dilli olduğuna işaretle Hz. Rasûl-ü Ekrem'den onu kendisine ganîmet hissesi olarak istemesini tavsiye ve ihtardır.

27 — İBNETÜ KELEMEN
(Kelemen'in Kızı)

Yaratılıştan arapçada fesahat sahibi ismi meçhul bir hanımdır ki babasının ismi olan Kelemen alfabeyi içine alan kelimelerin dördüncüsüdür. Kâmus'ta zikredildiğine göre Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fes ve **Kareşet** aslında Şuayb (a.s.)'ın kavminden ve Medyen ahalisinden olan 6 hükümdar'ın ismi olup Kelemen onların hepsinin reis ve şehînşahları idi. «Zulle günü» yani Şuayb (a.s.)'ın kavmine inen azâb ile hepsi helâk olmuş, Kelemen'in kızı babasına mersiye olarak şu şiiri söylemişti :

كلمن هدم ركنى هلكه وسط المحلة
سيد القوم أتاه الحتف نارا وسط ظله
جعلت نار عليهم دارهم كالمضمحله

«Kelemen'in şehrin ortasında helâki hanûmânımın direğini yıktı.»

«Kelemen kavminin seyyid ve zîşânı idi. Ölüm kendisine kara bulut içinde bir ateş olarak gelip ulaştı.»

«Üzerlerine inen azâb ateşi ev ve diyarlarını harab ve vîrane kıldı.»

Elif - bâ kitabının yazarının zabtına göre adı geçen, Kelemen'in kızı değil kızkardeşi olduğundan orada beytin başı,

ابن أمّی هدّ رکنی

«Annenin oğlu direğimi yıktı» şeklindedir.

Selef, başlangıçta arapça yazı harflerini zikrolunan Medyen şahlarının isimlerinin harfleri sayısında vaz edip bir zaman sonra sahz (ثخذ) ve (ضظع) zazağ harflerini de bularak bunlara ilâve etmeleriyle bu son 6 harfe « روادف » Ravâdif adı verdiler.

Kâmus şerhi Tâcü'l - Arûs'ta anlatıldığına göre Hz. Ömer bir bedevî araba raslayıp :

— Kur'ân okumayı iyi bilir misin? diye sorduğunda bedevî :

— Evet, diye cevap verince Hz. Ömer Fâtiha sûresini kastederek :

— Ümmü'l - Kur'ân'ı oku bakayım, buyurur.

Bedevî :

— Vallahi, ben kızları bile güzel okuyamam, annelerini nasıl okuyayım! cevabiyle câhilliğini ortaya koyduğundan Hz. Ömer bu bedevîyi biraz tedip ve tekdîr eyledikten sonra okur - yazarlar yanına teslim etmişlerdi. Bedevî onlarla bir müddet kaldıktan sonra oradan savuşup gitmiş ve halini aşağıdaki beyitlerle ifade etmiştir :

أتيت مهاجرين فعلموني ثلاثة أسطر متتابعات
کتاب الله فی رق صحیح وآیات القرآن مفصلات
فخطوا لی اباجاد وقالوا تعلم سعفصا وقریشیات
وما انا والکتابة والتهجی وما حظ البنین من البنات

22

(22) «Muhacirlere geldim bana peş peşe üç satır öğrettiler. Sıhhatli bir kitapta Allah'ın kitabını, tafsilâtıyla Kur'ân âyetlerini öğrettiler. Bana ebcedi yazdılar. Sa'fes ve Kureyşlileri öğren dediler. Ben kim, yazmak, hecelemek kim! Oğulların kızlardan nasîbi nedir ki!»

Ebâ câd tabîri, Ebced'in asıl ismi Ebû Câd olup harflerin devamlı tekrarı neticesi kısaltılmış ve «ebced» haline gelmiştir. Nitekim harfler için «Hurûf-ı Ebî-Câd» tabiri de vardır.

28 — UHTÜ HÂZÛK

(Hâzûk'un kızkardeşi)

Hâzûk-ı Hâricî'nin kızkardeşidir. Şiir yazmada üstün bir kabiliyete sahipti. Biraderine söylediği mersiye beytinde zarûret-i vezin sebebiyle adını değiştirip hazâk şeklinde söylemiştir. Beyit şöyledir :

أقلب عيني في الفوارس لا أرى حزاقاً و عيني كالحجارة من القطر [23]

(حجاة) su kabarcığı, (قطر) da damla mânâsına gelmekte, çok ağlamakla gözyaşının gözyaşı içinde bir su kabarcığına benzetilmesi gerçekten son derece beliğâne bir teşbihtir.

29 — UHTÜ'L-MUKASSIS EL-BÂHİLİYYE

(Mukassıs Bâhili'nin kızkardeşi)

Arap bâbile kabîlesinden Mukassıs adındaki şahsın kızkardeşidir. Şâir bir kızdır. Biraderi Mukassıs hakkında söylemiş olduğu aşağıdaki mersiyesi «Dîvanü'l-Hamâse»[24] nin mersiyeler kısmından seçilmiştir :

يا طول يومي با لقليب فلم تكد شمس الظهيرة تنقضي بحجاب

و مرجم عنك الظنون رأيته و رآك قبل تأمل المرتاب

فأفأت أدماكا لهضاب وجاملا قد عدن مثل علائف المقضاب

لكم المقصص لا لنا ان انتم لم يأتكم قوم ذوو احساب

فكه الى جنب الخوان اذا غدت نكباء تقلع ثابت الاطناب

و ابو اليتامى ينبتون ببابه نبت الفراخ بكالئ معشاب

(23) Tercümesi : Gözümü atlılar üzerinde gezdiriyorum ama Hazâk'ı göremiyorum. Gözüm sanki su damlacığından bir kabarcık olmuş. (Gözyaşı döke döke gözüm sanki gözyaşının aynı oldu.)

(24) Dîvan-ı Hamâse : H. 200 yılı başlarında yaşamış meşhur Ebu Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin seçmelerini içine alan 10 bâb üzere tertib edilmiş beliğane bir divan

«Yahu, bakın şu kalîb denilen yerde benim günümün uzunluğuna ki güneş batmak bilmiyor.»

«Görürsün ki sen birçok muharebe ve gazvede buluna geldiğinden her ne vakit bir muharebe ve mücadele olsa halk senden kuşkulu bulunmak hasebiyle acaba bu harbi eden de o mudur, diye tahmin (ve telâşa düşüp) zannını tahkîk (ve sen olup olmadığını düşünüp tetkike) mahal kalmaksızın birden seni görür.»

«Peşpeşe develerle (ganîmet almış olarak) dönersin, yoncalıklarla beslenmiş gibi semizdir onlar.»

«(Eğer sizden intikam almak üzere) üzerinize şeref ve şan sahibi bir takım kimseler gelmezse, biraderim Mukassıs'a sahip olamıyayım.»

«Kıvrak yeller esip sâbit çadır iplerini yerinden kopardığı (yani bolluk, bereket olmayıp da halk çadırlarını söküp bulundukları yerden göç etmeye mecbur oldukları) zamanlarda bile Mukassıs halka nimet ve ihsanlarını âmâde kılarak misafirlerine müfakehe yani güleryüzle muamele eder.»

«(Yetimlere babalık ettiği cihetle) yetimler onun şefkat ve merhamet kapısından Ferâh adı verilen ekin kurdunun otluk ve ekinlik yerlerden ayrılmadıkları gibi, ayrılmaz olurlar.»

Bu beyitleri, kardeşi Mukassıs'ın Abdullah İbn ez-Zûbeyr'in günlerinde, Benî Münkızliler elinde öldürüldüğü esnada söylemiştir. Birinci beyitte kardeşinin öldürüldüğü günün kederli olması cihetiyle kendine pek uzun geldiğini ifadeden ve o güne şikâyetten ibaret olup ikinci beyitte kardeşine hitabederek onu birçok gazâya katılmakla anlatmaktan, tavsîften ibarettir. Üçüncü beyit de biraderinin daima harb ederek kazanıp ganîmetlerle döndüğü ve beraberinde bulunanlara ganîmet olarak iri iri soy ve etli develer alıverdiğini beyan olup beytin son kelimesi olan

---

olup birinci bâbının ismiyle şöhret bulmuştur. Ki mezkûr divanın birinci bâbı hamâset (kahramanlık) ve şecaata dair Arap şiirlerinin seçme olanlarını içine alır Buhturî'nin de aynı isimde ve aynı tertibde bir seçmeler mecmuası varsa da birincinin taklidi olduğundan aslı kadar şöhret bulmamış ve her nerede beyt-i hamâsî dense veya kekavli'l-Hamâsî (كقول الحماسي) Hamâsî'nin dediği gibi diye delil getirilecek olsa Ebu Temmân'ın mecmuasına nisbeti hemen akla gelir olmuştur. Yalnız «Hamâsî» tabiri, orada şiirleri bulunan şairlerden biri demek mânâsına olup beyt-i hamâsî terkibi de adı geçen mecmuanın içine aldığı beyitlerden biri demek olacaktır.

(مقضاب) yerine (قصاب) da rivayet olunmuştur. Birinci rivayete göre mânâ : «Yoncalıkta beslenmiş yani yem ve yiyeceği yoncadan ibaret bulunmuş olan hayvanlar gibi» demek olup; ikinci rivayete göre ise «Kasap elinde beslenmiş gibi» demek olarak herhalde kastedilen, alınan ganîmetlerin besili ve güzîde olduğunu anlatmaktır. Dördüncü beyitte Mukassıs'ın kâtili olan kavme hitabederek onları tehdit ve kendilerini haseb, neseb ve şerefle vasıflandırmayı hâvîdir. Beşinci ve altıncı beyitler de kardeşini mürüvvet ve âlîcenablıkla meth ü senâdan ibarettir.

30 — ARSLAN HATUN

İlerde hal tercümesi gelecek olan Selçuklulardan Hatîce isimli hanımdır. Irak Selçuklularından Rüknüddevle Tuğrul Beyin kardeşinin kızıdır. 448/1056 tarihinde Bağdat'ta Abbasî halîfelerinin 26'sı olan Kâi'm bi-Emrillâh b. el-Kâdir billâh ile evlendirilmiştir. (H) harfinde daha tafsîlâtlı olarak anlatılacaktır.

31 — ERNEVÂZ

Eski İran krallarından Cemşîd Şah'ın kızkardeşidir. Tercüme-i hali ilerde gelecek olan Şehr - Nâz adındaki diğer kızkardeşi ile beraber Dahhâk ile evliydi. Onun vefatından sonra Feridun Şah'a intikal ettiler.[25]

32 — ERVÂ BİNTİ'L - HÂRİS
(Hâris'in kızı Ervâ)

Hâris b. Abdülmuttalib'in kızı olup Rasûl-ü Ekrem (s.a.v.) Efendimiz hazretlerinin amcazadeleri olan sahabeden bir hanımdır. Ebu'l - Fidâ'nın tarihinde Muâviye'nin hilmi beyan edilirken ismi geçmektedir. Şöyle ki :

Ervâ Binti'l - Hârîs pek ihtiyar olduğu halde Hz. Muâviye'nin huzuruna girip Muâviye onu görünce : «Merhaba ey hala, ne haldesin?» diye taltif ve halini sormuştu. O da cevap olarak :

(25) İki kız kardeşle birden evlenme eskiden cârî olan âdetlerdendi. İslâm şeriatında (Nîsâ Sûresi, âyet : 23 ile) yasaklanıp haram kılınmıştır. Dinimizce bir kimse dört kadını nikâhı altına alabilirse de iki kız kardeşi ve herhangi birini erkek farz ettiğimizde nikâh düşmiyecek derecede aralarında akrabalık bulunan iki kadını alamaz müteaddit cariye edinmeye izin verilmekle beraber iki kız kardeş cariyenin ikisini birden odalık edinemez.

«Ey kızkardeşimin oğlu halim hayır iledir. Ancak sen küfrân-ı nimet eyledin ve amcaoğlun hakkında kötü ülfet eyledin. Senin nam ve şanın olmıyan halîfelik ismini kullandın, hakkın olmıyan şeyi gasbettin. Bizler ki ehl-i beytiz, bu yüce dinde belâya giriftâr olmakta bütün insanların en büyüğü biz, Cenab-ı Mevlâ, Hz. Nebiyy-i Ekrem'i sa'yi meşkûr ve derecesi yüce olarak dâr-i bekâya intikal ettireli beri Teym, Adiyy ve Ümeyye bizim üzerimize hücum ile hakkımızı bizden gasbettiler, üzerimize vali ve mutasarrıf siz oldunuz. Sizin içinizde biz, Âl-i Firavun içindeki Benî İsraîl gibi kaldık. Hz. Ali ise Hz. Peygamberden sonra Hz. Harûn (a.s.)'ın, Hz. Musâ (a.s.) yerinde olması gibidir.» deyince Amr b. el-Âs söze karışarak :

«Ey sapık ihtiyar artık kes, sözünü kısa tut ki zâten aklın kalmamış,» dedi.

Ervâ :

«Ey Nâbiğa'nın oğlu sen mi söz söylüyorsun. Halbuki senin annen Mekke'de pek meşhur ve ücreti en ucuz olan bir kadındı. Sen doğduğun vakit benim oğlumdur, diye Kureyş'ten beş kişi iddia etmişti. Annenden sorulduğunda da : "Onların beşi de benimle birleşmiştir. Bakın çocuk hangisine daha çok benziyorsa onun oğludur." diye cevap verip Âs b. Vâil'e daha fazla benzediğin için onun oğlu kabul ettiler.» Deyince Hz. Muâviye :

«Ey hala Allah geçenleri affetmiştir, dileğin ne ise söyle,» dedi.

Ervâ :

«İkibin altın isterim ki onunla Hâris b. Abdûl - Muttalib oğulları için düz ve mûlâyim (münâsip) bir yerde toprak ve bir akarsu satın alayım, ikibin dinar daha isterim ki onunla Hâris oğullarından fakirleri evlendireyim, iki bin dinar daha isterim ki onunla da zamanın şiddet ve darlığına karşı koyabileyim.» deyip Muâviye dahi istediği 6000 altını vererek onları alıp gitmiştir.

Ebu'l - Fidâ Tarihi'nde hadise bu kadarıyla alınmış. Fakat Lebîb Efendi merhum Cevâhir-î Mültekata'da olayın bu kısmını aynen almakta ve devamla : Mecliste Mervan b. el-Hakim'in de mevcut olduğuna işaretle Amr b. el-Âs'dan sonra Ervâ'ya onun hiddetlenerek :

— «Behey kocakarı sus, ne için geldiysen sözünü ona hasret, (ne için geldiysen onu söyle)» demesi üzerine Ervâ bu sefer ona dönerek :

— «Ey Zerkâ'nın oğlu sen de Amr b. el-Âs gibi konuşmak mı istiyorsun? Mavi gözlülükle, kırmızı saçlılıkla, kısa boylulukla ve kıyafetsiz-

likle Abdülhârîs b. Kelde'ye benzeyip, babamdır diye davâ ettiğin Hakem'e hiç benzerliğin yoktur. Zira ben Hakem'i biliyorum. Saçları derisi görünecek şekilde yayılmış (seyrek), uzun boylu idi. Annene sor, kimin oğlu olduğunu sana haber versin.» deyip sonra da Hz. Muâviye'ye dönerek :

— «Vallahi bana söz söylemeye bunlara cür'et veren sensin ey Muâviye, senin annen Hind, benim amcam Hamza (r.a.) şehid olduğu gün şu beyitleri söyledi. Benim halam (teyze) Abdülmuttalib'in kızı Ervâ da ona şu beyitlerle cevap verdi.» diye kitabımızda (H) harfinde Hind Bînti Esâse'nin tercüme-i halinde gelecek olan beyitleri okuduğunu.» ilâve ile Hz. Muâviye'nin sonra :

— «Allah geçmişi affeylesin, ey hala ihtiyacın ne ise söyle.» dediğini hikâye edip Hz. Ervâ ilk defasında :

— Benim bir ihtiyacım yok, diye meclisten kalkıp gidince Muâviye Amr b. el-Âs ile Mervan'a :

— Yazıklar olsun size ki bu sözleri bana işittirmeye sebep oldunuz, deyip tekrar Ervâ'yı huzuruna celp ile :

— Ey hala hâcetini iste, deyince Ervâ yukarda anlatıldığı şekilde altıbin altın isteyip almış ve Hz. Muâviye onları verdiğinde :

— Eğer benim yerimde senin amca oğlun Ali olmuş olsaydı bu altını sana vermezdi, demesi üzerine Ervâ ağlayıp :

— Sen Ali Hazretlerini anmakla benim de hatırıma getirdin, demiş ve :

ألا يا عين ويحك أسعدينا

beyitlerini okumuş olduğunu, bunun üzerine de Hz. Muâviye :

— Vallahi, Ali senin methettiğin gibi ve daha da fazlîetli idi, deyip Ervâ her ne istediyse verdiğini ifade etmiştir. Fakat Ervâ binti Abdülmuttalîb'e nisbet ederek zikrettiği beyitler ikinci ciltte görüleceği şekilde Üsdü'l - Ğâbe'de Hind Bînti Üsâse[26]'ye ait olduğundan, hikâyenin sonunda zikrettiği (ألا يا عين ويحك أسعدينا) mısrası da sahih rîvayetlere göre Ebu'l - Esved ed-Düelî'nin Hz. Ali için söylediği mersiyesinin ilk mısraı olduğunu hatırlatalım. Beyitlerin tamamı ilerde Ümmü'l - Hey-

(26) Üsdü'l - Ğâbe, VII/288.

sem'in tercüme-i halinde serdedilecektir. (N) harfinde Nâbiğâ bînti Harmele'de de buna benzer bir hikâye geçecektir.

33 — ERVÂ BİNTİ ABDÜLMUTTALİB

(Abdülmuttalib kızı Ervâ)

Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'in kızı Ervâ'dır ki Nebîyy-i Ekrem Efendimizin halası, şiir söyleme tabîat ve fıtratına sahip bir hanımdı. Aşağıdaki beyitleri babasına mersiye olarak söylemiştir :

بكت عيني وحقّ لها البكاء على سَمْحٍ سجيته الحياء إذا هابَ الكماة الموت حتى
على سهل الخليقة ابطحي كريم الخيم نيته العلاء كأن قلوب اكثرهم هواء
على الفياض شيبة ذي المعالي أبيك الخير ليس له كفاء مضى قدماً بذي رأي حسيب
طويل الباع املس شيظمي أغر كأن غرته ضياء عليه حين تبصره البهاء
أقبّ الكشح أروع ذي فضول له المجد المقدم والثناء
أبيّ الضيم ابلج هيرذي قديم المجد ليس له خفاء
ومعقل مالك وربيع فهر وفاضلها اذا التمس القضاء
وكان هو الفتى كرما وجودا وبأسا حين تسكب الدماء

Bunlardan birinci ve ikinci beyitler :

«Benim gözüm gerçekten ağladı. Semahat sahibi bir kimseye ağladı ki hayâ (utangaç) yaratılışlı ve nazik tabîatlı, soyu şerefli, hasletleri güzel, iyi huylu bir zâttır.» meâlinde olup üçüncü beyit kendine hitab ederek babasını eşsiz ve akransız şanlı, şerefli olarak vasıflandırma ve isimlerini tasrîhten ibarettir. Çünkü Şeybe (شيبة) tabiri Abdülmuttalib hazretlerinin, doğumu esnasında başında birkaç beyaz kıl görülmesi üzerine konulmuş bir isim veya lâkabıdır.

Aşağıdaki beyitler de :

«Babam şeybe, boylu boslu, fasîh sözlü, parlak yüzlü, ince belli, son derecede güzel ve letâfetli bir zât olup zilleti ve zulmü asla kabul etmez, şerefi kimseye gizli değildir. Kendisi Mâlîk b. Nadr b. Kînâne oğullarının sığınağı, Kureyş'in efendisi Fihr b. Mâlik b. en-Nadr b. Kînâne, halkı-

nın yüz akı ve işlerini çekip çevirenidir. Kalbi kuvvetli olduğundan kanlar aktığı ve ölüm, bahadırları korkuttuğu zamanlarda bile asla fütur getirmeyip celâdetini izhar eder, reyinde isabet vardır. O'na baktığın zaman üzerinde güzellik ve rüşenlik görürsün.» meâliyle Abdülmuttalib'in vasıflarını ve güzelliklerini saymaktan ibarettir.

Sîret-i İbn Hişâm'da ve Müsâmerât-ı Cenâb-ı Muhyiddin'de anlatıldığına göre Ervâ, bu mersiyeyi babasına henüz vefat etmeksizin söylemiştir. Çünkü Abdülmuttalib hazretleri ölüm hastalığında kızları Ervâ, Ümmü Hakîm el-Beyzâ', Ümeyme, Berre, Safiyye ve Âtike'yi yanına celbedip : «Vefatımdan sonra hakkımda söyliyeceğiniz mersiyeleri ölmeden işiteyim.» diye onlardan herbirine kendisi için birer mersiye söyletmişti. Ervâ'nın işte o vakit söylediği mersiye yukardaki beyitlerden ibaret olup diğer hemşirelerinin mersiyeleri inşaallah sırasıyla herbiri yerlerinde zikredilecektir.

Ervâ, İbn Esîr'in yazdığına göre sahabeden dört hanımın da isimleri olup bunlar :

1 — Ervâ Bintî Küreyz : Hz. Osman b. Affân ile sahabeden Velîd b. Ukbe cenablarının anneleridir. Bu sebeple Hz. Osman ile Velîd'e annelerine izafetle İbn Ervâ da denilmektedir. Bu hanım, Abdülmuttalib'in kızı Ümmü Hakîm el-Beyzâ'nın kızı olduğundan Ervâ Bintî Abdülmuttalib bunun teyzesi olmaktadır.

Hal tercümesi yukarda geçen Ervâ bintî Abdülmuttalib'le kardeş kızlarıdır.

2 —Ervâ bintî Enîs : Sahabeden bir hanım olup bir hadiseden dolayı, aşere-i müşşere'den Saîd b. Zeyd hazretlerinin beddualarını almış ve kör olmuş, en nihayet bir kuyuya düşüp ölmüştür. Bu konudaki geniş bilgi Cevâhir-i Mültekata'nın 600'üncü sayfasındadır.

داينت أروى والديون تقضى فمطلت بعضًا وأدّت بعضًا

beyti Ru'be b. el-Accâc'ındır. Ru'be : [27]

وضحكت منى أبيلى عجبًا لما رأتنى بعد لين جأبا [28]

beytinde Ebîlî isminde bir diğer kadını da zikretmiştir.

---

(27) Tercümesi : Ervâ borçlandı, borçlar ise edâ edilir. Ama O. bazan ihmal eder, bazan edâ eder.

(28) Tercümesi : Bende yumuşaklıktan sonra sert ve katı kalbliliği görünce Ebîlî de hayretinden bana güldü.

Ervâ, tercüme-i hali ilerde gelecek olan Ümmü Mûsâ'nın da ismidir.

34 — ازرميدخت [29]

İran kîsralarından, saltanatı Asr-ı Saâdete tesadüf eden; Taraf-ı risaletten Allah'ın birliğine ve Peygamberimizin risaletine inanmasını emreden mektup gönderilen, bu mektubu kabul etmiyerek yırtan Hüsrev Perviz'in kızıdır. Bir vakit saltanat nöbeti kendisine gelip asker ona bîat ettiğinden 6 ay kadar padişahlık etmiş ve sonunda öldürülmüştür. Kendisi İran ikliminin şahı olduğu gibi güzellik ikliminin (güzelliklerin) de padişahı idi. Onun vaktinde Horasan valisi olan Ferah Hürmüz onunla evlenmek arzusunu izhar eyleyince ondan gelen, «Benim durumum kimseyle evlenmeye elvermez, ancak bir gecelik kendisiyle beraber olalım.» şeklindeki hilekâr habere aldanarak geldiğinde kılıçtan geçirilmişti. İşte bunun üzerine maktulün oğlu ve Horasan'da yerine vekil bıraktığı Rüstem adındaki oğlu babasının katlini işiterek askerleriyle gelip (ازرميدخت)[29] şahı ortadan kaldırmıştır.

Bu Rüstem Hz. Ömer zamanında Kadisiye Muharebesinde Müslümanlarla savaşırken ashabdan Hîlâl b. Ullefe (r.a.) tarafından öldürülmüş, Hîlâl, bunu ayağından tutup yere çarparak öldürmüş sonra da tahtı üstüne çıkıp : «Ka'be'nin Rabbi hakkı için ben Rüstem'i öldürdüm.» diye nîda eylemişti.

35 — ESMÂ BİNTİ EBU BEKİR
(Ebu Bekir'in kızı Esmâ')

Hz. Ebu Bekir Sıddîk efendimizin kızı Esmâ'dır. Ki Zâtu'n - Nitâkayn diye de adlandırılmıştır. Hz. Ebu Bekir'in büyük kızı olup Hz. Ayşe'nin baba bir kardeşidir. Annesi Kayle (diğer bir görüşe göre de Katîle) bintî Abdül'uzzâ'dır. Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr b. el-Avvâm ile evli idi. Hicrî 73 senesinde Mekke'de Haccâc-ı Zâlîm'e mağlûb olarak şehîd edilen Saîd b. Abdullah b. ez-Zübeyr gibi cesur, diyanet sahibi bir oğlu o doğurmuştur. Saîd'in, Yezîd b. Muâviye'nin vefatından sonra 9 yıl halifeliği olup Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın emriyle tenkili için Haccâc-ı Zâlîm varıp Mekke-i Mükerreme'yi muhasara etmiş ve Cebel-i Ebu Kubeys üzerinden Beyt-i Şerif'e mancınıklar atmıştır. Abdullah b. ez-Zübeyr'in o esnada aman dilemeyi kabul edip etmeme hususunda an-

(29) Bu ismin zaptı yapılamamıştır.

nesi Esmâ ile istişaresinde Esmâ'nın verdiği cevablar kendisinin akıl metaneti kalb ve gönül kuvveti ile sabrına ve diyanetinin kemâline delâlet ettiğinden burada zikretmemiz münasip olacaktır. Şöyle ki :

Abdullah b. ez-Zübeyr hazretleri kendi ehl-i beyti ve onbini geçkin mevcut maiyyeti ile harem-i şerifte 7 ay mahsur kalıp muhasaranın bu şekilde uzaması, darlık ve açlığın şiddetlenmesi üzerine İbn ez-Zübeyr'in taraftarları kendisini terk ile Haccâc'dan eman dileyip çıkmağa mecbur olmuşlardı. Hattâ bizzat kendi oğullarından Hamza ve Hubeyb isimli oğulları dahi onlarla beraber çıkıp Abdullah b. ez-Zübeyr'in yanında yalnız Zübeyr ismindeki bir oğlu ile kendi annesi ve küçük bir topluluktan ibaret bazı arkadaşları kalmıştı. İşte o zaman Abdullah anneleri Esmâ' Zatü'n-Nitâkayn'ın yanına varıp :

«Ey benim vâlidem, halk beni terk etti, hattâ kendi oğlum ve ailem bile beni bırakıp gitti. Beraberimde ancak az bir topluluk kaldı ki onların da en çok sebatları bir saatten fazla olamaz. Herifler istediğim dünyalığı bana verecekler, bu konuda senin görüşün nedir?» demişti.

Buna cevap olarak annesi :

«Oğlum, sen kendini daha iyi bilirsin; hak üzere olduğun ve halkı hakka (doğruya) çağırdığından emîn isen sebat et. Şüphe yok ki ashab ve arkadaşların hep hak üzere öldürüldüler. Kendini Ümeyye oğulları oğlanlarına teslim edip oynatma. Eğer muradın sadece dünya ise ne fena bir kul imişsin sen ki, kendini ve beraberinde bulunanları helâke sürüklemiş oldun. Eğer dersen ki : "Ben hak üzere idim, fakat ashabıma zayıflık ve fütur gelmekle ben de zebun oldum." Bu da hür olanların işi (söyliyeceği söz) değildir. Dünyada daha ne kadar müddet bakî kalacaksın, ölüm daha evlâdır.» demekle Abdullah b. ez-Zübeyr hazretleri :

«Anne, korkarım ki Şamlılar bana işkence ederler ve beni asarlar.» deyince validesinden :

«Oğulcağızım, koyun, derisi yüzülmekten elem duymaz. Sen Cenab-ı Hak'tan yardım isteyip azminde ısrar eyle.» cevabını almakla annesinin başını öpüp :

«Ey anne benim de görüşüm budur. Ben kendimi bildim bileli dünyaya meyletmemiş ve o fanî dünyada hayatı arzulamamışımdır. Emevîlere karşı çıkıp beni isyana, Allah yolunda, Allah için buğzetme ile Allah'ın haramlarının helâl sayılmasından başka bir şey sevk etmemiştir. Ben ancak senin görüşünü anlamak istiyordum. Sen de benim azmimi

takviye ettin. Bak anne : Ben bugün öleceğim, sakın üzülmeyesin. Hak'ka tevekkül eylemelisin, senin oğlun şimdiye kadar kötü bir işi seçmedi, yapmadı, fısk ve fücura dalmadı. Hak'kın emrini infazda adaletten ayrılmadı, eman dileyene ğadir ve hıyanet eylemedi ve kastî olarak ne bir müslümana ne de bir muâhide[30] zulmetmedi. Memurlarımdan birinin zulmünü işitip de razı olduğum vâki değildir. Benim için Mevlâmın rızasından daha evlâ bir şey yoktur. Yâ Rab, bunu ben nefsimi temize çıkarmak için söylemiyorum. Valideme taziye olarak söylüyorum. Ta ki müteselli ola, benim için üzülmeye.» dedi.

Annesi de :

«Umarım ki oğlum, hakkında olacak sabrım sabr-ı cemîl ola. Eğer benden evvel gidersen seni Allah katında ecir, sevap ve âhiret azığı edinirim. Eğer muzaffer olursan, senin muzafferiyetinle mesrûr olurum. Çık ki göreyim işin ne şekil kazanacak.» deyince İbn ez-Zübeyr hazretleri :

— «Anne, Hak Teâlâ sana, benim yerime hayır ihsan etsin. Benim için duâyı terk etme.» dedi.

Annesi :

— «Oğlum senin hayır duânı ben asla terk etmem. Kim bâtıl üzere vuruştuysa vuruştu, sen hak üzere cihad eyledin,» deyip : «Yâ Rab, uzun gecelerdeki o uzun kıyama, o yalvarma yakarma ve figanlara, Mekke ve Medine'nin zeval vaktinde olan harareti, susuzluğuna (yani geceleri sabaha dek namaz ve niyaz ile kâim ve gündüzleri oruçlu olduğuna), babasıyla bana olan itaatine merhamet eyle. Yâ Rab, onu sana ısmarlamış ve hakkında her ne'ki kaza (takdir) ettiysen ona razı olmuşumdur. O halde beni bu hususta şükreden sabırlıların sevabına nail eyle.» diye duâ eyledi. Sonra da İbn ez-Zübeyr annesinin ellerini öpmek üzere ikisine birden yapıştığında annesi :

— «Veda mı ediyorsun?» dedi.

İbn ez-Zübeyr hazretleri :

— «Ben ancak vedaya geldim. Zira zannediyorum ki bugün benim son günümdür.» deyince de :

— «Haydi basîret üzere git. Fakat gel, ben de sana veda edeyim.» dedi.

İbn ez-Zübeyr hazretleri yanına varıp boynuna sarıldığında annesi-

(30) Anlaşma, sulh zamanında ve dâr-ı İslâm'da bulunan gayr-i müslimler.

nin eli kendinin giymiş olduğu zırha dokundu. Onun zırh giymiş olduğunu anlayınca :

— «Bu senin istediğini istiyenlerin yani şehîdlik arzu edenlerin kârı değildir.» dedi.

İbn ez-Zübeyr :

— «Bunu ben ancak sana kuvvet ve tesellî vermesi için giymiştim.» deyince annesi :

— «O bana kuvvet veremez.» dedi.

İbn ez-Zübeyr de bunun üzerine zırhı çıkardı, yenlerini bükerek kollarını sıvadı, eteklerini kuşağının altına soktu. Annesi de kendisine :

— «Elbiseni sıva.» demekteydi.

İbn ez-Zübeyr şu mısraları söyleyerek meydana çıktı :

انی اذا أعرف یومی أصبر [31]

و انما یعرف یومه الحر

اذ بعضهم یعرف ثم ینکر

Anesi bunu işitince :

— «İnşaallah sabır ve sebat edersin, senin babaların Ebu Bekir ve Zübeyr'dir. Annen Safiyye bintî Abdülmuttalib'dir.» dedi. (Hz. Ebu Bekir kendi babası, Hz. Safiyye de kocası Hz. Zübeyr'in annesidir.)

İbn ez-Zübeyr hazretleri, aslanca bir hamle ve safları paramparça eden bir muharebe ve mukateleden ve dönüp İbrahim Makamı'nda iki rekât namazdan sonra :

O gün Cemâdiye'l-Âhir ayının bir salı günü idi ki yetmiş üç yaşında olduğu halde[32] şehîd düştü. Şamlılar sevinçlerinden tekbir aldılar. Abdullah b. Ömer hazretleri :

«Bakın şu heriflere ki mü'minler bu zâtın doğumunda ferahlarından tekbirler getirmişlerdi; bunlar ise onun öldürülmesiyle ferahlanıp tekbir getiriyorlar!» buyurdu. (Çünkü Medîne-i Münevvere'de müslüman muhacirlerin ilk doğan çocuğu İbn ez-Zübeyr idi. Yahudîler : «Biz onları teshir ettik (büyüledik). Müslümanların burada çocukları olmıya-

(31) Tercümesi : Ben günümü bilerek sabrederim,
Onun sıcak günü bilinir,
Ancak bazıları bilir sonra bilmezden gelir.

(32) H. 73/692 senesinde şehid edilmiştir. (B.Ç.)

caktır.» derlerdi. Cenab-ı Hak onları yalancı çıkarıp hicretin ilk senesi İbn ez-Zübeyr doğmakla bütün ehl-i îman memnun olup tekbir getirmişti.

Haccâc-ı Zâlîm İbn ez-Zübeyr'in mübarek başını Şam'a Abdülmelîk'e gönderip, cesed-i şerifini Hacûn'un yani Mekke-i Mükerreme kabrîstanı olan dağın sağ yanında bir yere astı. Esma Zâtü'n-Nîtâkayn hazretleri alıp defnetmek istediyse de izin vermedi. Esmâ'nın bu konuda ricalarını bekledi. O da o zalime baş eğerek niyaz ve ricada bulunmadı. İşin sonunda durum Abdülmelîk'e aksedip onun tarafından sâdır olan emir üzerine Haccâc İbn ez-Zübeyr'in mübarek cesedini annesine teslim etti. O da gasil ve kefenleyip Hacûn'a defneyledi. İbn ez-Zübeyr'in mübarek cesedinin asılması, yukarda yazıldığı şekilde, Şam'a haber gidip gelene kadar geçen müddette olup ondan sonra Hz. Esmâ da yaşamayıp 100 yaşında olduğu halde Rahmet-i Rahmâna kavuştu.

Veysî merhum Hâbnâme'de :

«İbn ez-Zübeyr'in pâk cesedi 2 sene asılı durdu.» demişse de bu sözün, güvenilir tarihleri mütalâa edenler nazarında sayıklama kabilinden kalacağı âşîkârdır.

Müslim'de mezkûr olan ise : «İbn ez-Zübeyr'in cesedinin yahudî kabirlerine atıldığı ve aradan çok geçmeyip annesinin vefat ettiği»dir.

Târîh-i Kâmil'de şöyle anlatılıyor :

Abdullah b. ez-Zübeyr hazretlerinin şehîd edilmesinden sonra annesi Esmâ'yı Haccâc yanına çağırtmışsa da gitmemiş, ikinci seferde tehdîtkâr bir haberle tekrar çağırtmışsa da yine gelmeyip üçüncü defasında kendisi kalkıp gitmiş ve Esmâ'ya :

— «Abdullah'ı düçâr ettiğim halden dolayı beni nasıl buldun?» demişti.

Esmâ da :

— «Seni şöyle buldum ki; benim oğluma dünyasını ifsad ettin, kendi nefsine de âhiretini ifsâd ettin. Rasûl-ü Ekrem (s.a.v.) hazretleri :

ان في ثقيف كذابا ومبيرا

buyurarak bize "Sakîf oğullarında bir kezzâb (yalancı) ile bir helâk edici zuhur edeceği"ni haber vermişti. Kezzâb'ı gördük, (bununla Muhtar es-Sekafî'yi kastetmişlerdir ki mezkûr Muhtar, İbn ez-Zübeyr'in taraftarlarından olduğu halde ona hile ile isyan eylemiştir.) helâk edici de sensin.» cevabını verdi.

Bu hadîs-i şerif sahihdir. İmam-ı Müslim onu Sahih'inde zikreylemiştir.

İbn el-Esîr'in Üsdü'l - Ğâbe'sinde İbn ez-Zübeyr'in tercüme-i halinde şöyle bir rivayet daha vardır :

İbn ez-Zübeyr şehîd olduğu günden on gün önce annesinin yanına girip onu şikâyet eder bir halde bulmasıyla :

— «Ölüp kurtulmalı.» demiş imiş.

Annesi de buna karşılık olarak :

— «Zannederim ki sen benim ölümümü temennî ettin. Ben ise sana iki halin biri olmadıkça ölmek istemem. Ya sen şehîd olup Allah katında seni kendime bedel edineyim ya da düşmana karşı muzaffer olmanla memnun ve mesrûr olmalıyım» deyince İbn ez-Zübeyr gülmüştü. Şehîd olacakları gün de annesinin yanına girdiğinde annesi :

— «Oğulcağızım, olmıya ki ölüm korkusuyla şanına ayıp verecek bir hususu kabul edesin. Allah'a yemin ederim ki izzet ve itibar ile kılıç yemek, zillet ve alçaklıkla kırbaç yemekten hayırlıdır.» buyurmuştu.

Allah ondan ve oğlundan razı olsun.

«Zâtû'n - Nitâkayn» tabirinin açıklaması zâl harfinde gelecektir.

36 — ESMÂ' BİNTİ ABDULLAH
(Abdullah kızı Esmâ')

(Arab darb-ı mesellerinden (لا عطر بعد عروس)[33] darb-ı meselini söylemiş olan hanımdır. Mecmeu'l - Emsâl sahibi Ebu'l - Fadl el-Meydânî'nin tesbitine göre Azre oğulları kabîlesine mensuptur.

Yukardaki darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Esmâ'yı kendi amcaoğlu olan Arûs adında biriyle evlendirmişlerdi. Onun vefatından sonra, başka bir kabîleden çirkin çehreli ve kötü huylu, ağzı koka, cimri bir kimseyle evlenip o da alıp kendi kabîlesine götürmeye kalktığında Esmâ, birinci kocasını kastederek :

— «Amcaoğlum hakkında bir mersiye söylemeye izniniz olsa da mezarından —Arab âdeti üzere— biraz ağlayıp söylesem.» diye izin istemişti.

O da izin verince Esmâ :

(33) Arûs'tan sonra kokuya ne gerek var!

أبكيك يا عروس الاعراس يا ثعلبا في أهله واسدا عند الباس
مع اشياء لا يعلمها الناس

diye mersiyeye başlamış bununla ilk kocası olan Arûs'a ailesi içinde tilki gibi sükûnet ve hilim, harb halinde arslan gibi hiddet ve şiddet üzere olduğu sıfatlarıyla hitap ve anlattıktan sonra onun, henüz herkesin bilmediği bir takım vasıfları ve şemâili daha olduğunu ima ettiğinden kocası (وما تلك الاشياء) (O şeyler nelerdir?) diye onları da sorması üzerine Esmâ cevabında :

كان عن الهمة غير نعاس
ويعمل السيف صبيحات ايناس

deyip bununla da merhum kocasını himmet ve atılganlıktan gâfil olmayıp şer ve hoş olmıyan şeylerden kaçılması zamanlarında bile kılıç ve mızrak sallıyarak yerinde sebat etmek âdetiydi.» diye methetmiştir.

Sonra :

يا عروس الأغر الأزهر
الطيب الخيم الكريم المحضر
مع اشياء له لا تذكر

diyerek tekrar medih ve mersiyeye başlayıp Arûs'un güzel, nurânî sîmalı, güzel huylu, ona yakın ve yanında olmanın güzel olduğunu bunlardan başka söylenmiyecek daha bir takım şeyleri bulunduğunu» beyan eylemesiyle kocası yine :

وما تلك الاشياء ؟

«O şeyler neler?» diye gizli vasıflarını sorduğunda Esmâ :

كان عيوفا للخنا والمنكر أيسر غير أعسر
طيب النكهة غير أبخر

tabiriyle cevap verip bununla «merhum Arûs'un fuhşiyyât ve kötülükleri hoş karşılamayıp ağzının güzel koktuğunu, iyi hasletleri olan şerefli

(34) «Ey gelinlerin gelini Arûs sana ağlarım.
Sen ailen içinde bir tilki. zorluk. şiddet zamanlarında bir arslan gibiydin.
İnsanların bilmediği diğer birçok şeylerle (vasıflarla) birlikte.» demektir. B.Ç.

bir insan olduğunu» ifade edince kocası bunun, kendisine ta'rîz olduğunu anladı.

Oradan kalkıp yola çıkacaklarında Esmâ koku kutusunu yerinde bırakınca kocası : «Kokunu yanına alsana.» diye hatırlatınca :

«Bana bundan sonra koku lâzım değil.» mânâsında (لا عطر بعد عروس) diye kendisinden hoşlanmadığını tasrîh etmişti.

İşte o söz böylece darb-ı mesel olarak kaldı.

Bazıları bu darb-ı meseli (لا مخبأ لعطر بعد عروس) şeklinde rivayetle çıkışını şöyle hikâye ederler :

Bir kimse zifâf gecesinde, karısında hoş olmıyan bir koku bularak : «Itırın yani güzel kokulu bir şeyin yok mudur?» diye sorup, karısı da : «Sakladım.» deyince, atlamcağız : «Zifâf, gelinlik geçtikten sonra koku saklamakta, muhafaza etmekte mânâ yoktur.» meâlinde (لا مخبأ لعطر بعد عروس) demiştir. Bu darb-ı mesel, güzel bir şey kendisinden sonra alıkonulmıyacak kimse hakkında söylenir.

37 — ESMÂ' BİNTİ UMEYS
(Umeys kızı Esmâ')

Ashabdan Ümeys b. Ma'd'ın kızı Esmâ'dır ki sahabîye olup haklarında : الاخوات مؤمنات «Kız kardeşler mü'mindirler» diye Peygamberimizin methi ve imanlarına şehadeti vaki olan kız kardeşlerden biridir. Toplam olarak on —bir kavle göre dokuz— kız, ana bir kız kardeş idiler. Anneleri hal tercümesi gelecek olan Hind bînti Avf idi. Kendisi Cafer Tayyar hazretlerinin hanımı olup İslâmın başlangıcında kocasıyla birlikte evvelâ Habeşistan'a, ondan sonra da Medîne-i Münevvere'ye hicret buyurmuşlardır. Cafer Tayyar'ın şehîd olmasından sonra Hz. Ebu Bekir Efendimize[35], onun vefatından sonra da ilk kocasının kardeşi Hz. Ali'ye zevce olmuştu.

Habeşistan'da iken Cafer Tayyar'dan Avn, Muhammed ve Abdullah, Hz. Ebu Bekir'den Muhammed b. Ebu Bekîr, Hz. Ali'den Yahyâ isminde bir çocuğu doğdu.

Kendisinin böylece üç şerefli zâta zevce olma bahtiyarlığından baş-

(35) Ebu'l - Fidâ'nın ifadesine göre Hz. Ebu Bekir'i vefatında bu hanım yıkamıştır.

ka şu hısımlık şerefi de vardı : Kızkardeşlerinden biri Rasûlüllah'ın hanımlarından Meymûne Binti'l - Hârîs hazretleri, diğeri Hz. Abbâs'ın zevcesi olan Ümmü'l - Fadl Lübâbe, bir diğeri Hz. Hamza'nın hanımı olan Selmâ binti Ümeys idi. Bunun için onu tanıtırken : (هي أكرم الناس أصهاراً) Yani Esmâ' binti Umeys enişte cihetinden herkesten şereflidir, denilmiştir. Umeys (عميس) lâfzı ayının zammesiyle Zûbeyr (زبير) veznindedir.

38 — ESMÂ BİNTİ MUHAMMED
(Muhammed kızı Esmâ)

Şam ileri gelenlerinden Muhammed b. Sasarâ'nın kızı Esmâ'dır ki Ümmü Muhammed Esmâ dedikleri, kadri yüce hadisci hanım budur.

Muhaddis Mekkî b. Alân'dan birkaç hadîs kitabı okuyup sonradan bunları defalarca okutmuş ve bu konuda meşhur olmuştur. Mübarek ve basîret sahibi bir hanımdı. Hayrı sever ve pek çok sadaka verirdi. Bir kaç defa hacca gitmiş ve Allah yolunda bir hayli şey vakfetmiştir. 638/1241 sonlarında dünyaya gelmiş ve 733/1333 Zilhicce'sinde âhîrete irtihal etmiştir. Zamanında hadîs râvîlerinden ve memleketin ileri gelenleri içinde kendisinden yaşlı kimse kalmamıştı. Allah rahmet eylesin.

Bu Esmâ, kendinden 10 sene önce Şam'da 723/1323 Rebîu'l - Evvel ayında vefat eden Kâdı'l - Kudât (Kadılar kadısı) Necmeddîn eş-Şâfiî'nin kızkardeşi olduğundan Lâmiyye'sini şerh ve tercüme etmiş olduğumuz İbn Verdî merhum Tetîmmetu'l - Muhtasar'da, Esmâ hakkında şu kıt'ayı söylemiştir :

[36]

كذلك فلتكن اخت ابن صرصرى تفوق على النساء صبى و شيبا
طراز القوم انثى مثل هذا وما التأنيث لاسم الشمس عيبا

(36) İbn Sasarâ'nın kızkardeşi hem çocukluğunda hem yaşlılığında bütün kadınlardan üstün oldu.

Kavmin süsü bir kadındır. Aynen bunun gibi güneşin isminin müennes (dişi isim) olması güneş ismi için bir ayıp değildir.

39 — ESMÂ BİNTİ YEZİD EL-ENSÂRİYYE
(Yezîd'in Kızı Esmâ)

Ashabdan Yezîd, b. es-Seken el-Eşhelî'nin kızı olan Esmâ'dır ki sahabî kadınların fasîhlerindendir.

Bir gün sahabeden diğer kadınlar tarafından Rasûlüllah'ın huzuruna gönderildi ve şöyle dedi : بأبي و أمي أنت يا رسول الله أنا وافدة النساء اليك ان الله عز وجل بعثك الى الرجال و النساء كافة فآمنّا بك و بالهك و انا معشر النساء محصورات ومقصورات قواعد بيوتكم و مقضى شهواتكم وحاملات اولادكم و انكم معشر الرجال فضلتم علينا بالجمع و الجماعات وعيادة المرضى وشهود الجنائز والحج بعد الحج و افضل من ذلك الجهاد في سبيل الله عز وجل وان الرجال اذا خرج حاجًا اومعتمرًا أو مجاهدًا حفظنا لكم أموالكم و غزلنا اثوابكم و ربينا لكم أولادكم أفما نشاركم في هذا الأجر والخير.

«Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Ben kadınlar tarafından gönderildim. Hak Teâlâ hazretleri seni bütün erkeklere ve kadınlara Peygamber göndermiştir. Biz kadınlar, sana ve senin Rabbine îman ettik. Lâkin biz kadınlar olarak sizin evlerinizde kapanıp kalmış, sizin şehvetlerinizi tatmin ediciler olmuş, çocuklarınızı karnımızda taşımakta bulunmuşuzdur. Siz ise Cuma namazları kılmak, camilere ve cemaate çıkmak, hastalara gidip hatır sormak, cenazelerde bulunmak, defalarca hacc edebilmek, bunlardan daha faziletlisi Allah yolunda muharebe ve cihad edebilmek gibi faziletlerle bizden üstün olmuşunuzdur. Lâkin erkek kısmı hacc veya umre etmek, yahut kâfirlerle mücahede ve muharebe eylemek üzere evinden çıktığı vakitlerde sizin mallarınızı biz korur ve iplik eğirip elbiselerinizi dokuruz, çocuklarınızı besleriz. O halde bizler o hayır ve sevaplı işlerin hayır ve ecirlerinde sizlere ortak olamaz mıyız?»

Hz. Rasûlüllah (s.a.v.) Esmâ'nın bu sözlerini dinledikten sonra yanlarında bulunan ashabına dönerek :

— «Siz hiç, bir kadından din işleri konusunda olan sorusunda bunun ifadelerinden daha güzel söz işittiniz mi?» buyurdu.

Onlar da :

— «Ey Allah'ın Rasûlü, biz zannetmeyiz ki bir kadın böyle güzel ifadeye yol bulabilsin.» derler.

Rasûl-ü Ekrem (s.a.v.) tekrar ona hitab ederek :

— «Ey hatun anla ve taraflarından gelmiş olduğun kadınlara da anlat ki; kadın kısmının kocası ile iyi geçinip, kocasının hoşnutluğunu kazanması o faziletlerin hepsina muadil olur.» buyurmuşlardır.

İbn Esîr'in[37] yazdığına göre sahabî kadınlardan bir diğer Esmâ binti Yezîd daha vardır ki meşhur sahabîlerden Muâz b. Cebel hazretlerinin halazâdesi, erkek huylu bir hanımdır. Yermûk muharebesinde çadırının direği ile tam dokuz kâfir öldürmüştür. Allah ondan razı olsun.

40 — ESMÂ EL-ÂMİRİYYE

Endülüs edibelerindendir. Benî Âmir ailesinden ve İşbilye şehri ahalisinden Kâtibe ve şâir bir hanımdır. Muvahhidler'in emiri Abdülmü'min b. Ali'ye, kendinin neseb yönünden ona münasebeti olduğunu anlatarak, ev ve malının korunmasını isteme sadedinde bir istirhamnâme yazıp sonuna da belîğ bir kasîde eklemişti. Kasîdenin matla'ı (başlangıcı) şöyledir :

عرفنا النصر و الفتح المبينا لسيدنا امير المؤمنينا
اذا كان الحديث عز المعالى رأيت حديثكم فيها شجونا

Nusret ve fütûhât, emîri'l - mü'minîn olan Abdü'l - Mü'min'in olduğunu bildik.

Şeref ve celâlete dair söz oldukça o konuşmalarda sizin hânumânınız (sizin ocağınız, aileniz) hakkında dolaşan sözleri pek etraflı görebiliyorum.

Esmâ, İbn Esîr'in yazdığına göre buraya alınanlardan başka daha onbir sahabî hanımın ismidir.[38]

41 — ESMÂ BİNTİ AVF
(Avf kızı Esmâ)

Araplar arasında Murakkış adıyla bilinen meşhur şâir Amr b. Sa'd'ın

(37) İbn Esir, Üsdü'l Ğâbe, VII/18.

(38) Bunlar : İbn el-Eş'ariyye kızı Esmâ, Zeyd b. el-Hattâb el-Kuraşiyye el-Adeviyye kızı Esmâ, Seleme b. Muharrabe b. Cendel kızı Esmâ, Şekel kızı Esmâ, es-Salt es Sülemiyye kızı Esmâ, Hz. Âişe'nin Esmâ'sı, Amr b. Adiyy'in kızı Esmâ, Muharrible et-Temimiyye kızı Esmâ ki bunun künyesi Ümmü Ayâş'tır, Mürşide Esmâ. (İbn Esîr, Üsdü'l Ğâbe, VII/9 - 18).

sevgilisinin ismidir. Kendinin amcazâdesidir. Mâceraları Tezyînu'l-Esvâkta yazılıdır.

Bu şâire Murakkış denilmesinin sebebi, tabiatının güzelliği sebebiyle şiirini süslediği ve arapçada Terkîş (ترقيش)'in tezyîn, süsleme mânâsına geldiği içindir. Nitekim Mühelhel hakkında da kendisine Mühelhel isminin niçin verildiğine dair buna benzer bir sebep gösterilmektedir.

Bunlar Arap şiirinde Rum şâirlerinin bâkîsi (kalıntısı) sayılırlar. Amr b. Sa'd'ın, Harmele adındaki yeğeni (kardeşinin oğlu) da Amr'a benzediğinden Murakkış-ı Asgâr —küçük Murakkış— lâkabını almıştır. Bazıları derler ki Amr'a Murakkış adı verilmesinin sebebi kendinin şu beytidir : [39]

الدار قفر والرسوم كما رقش في ظهر الأديم قلم

Bu da uzak bir ihtimal değildir. Zira arap şairlerinden, söylediği şiirlerin bazı tabirleriyle lâkablanmış olanları vardır. İmam-ı Suyûtî merhum el-Münzir'inin sonunda bunlar için ayrı bir bölüm koymuştur. Fakat, Tezyînu'l-Esvâk'ta, Davûd Antâkî'nin, Amr b. Sa'd'e Murakkış isminin verilmesi sadedinde beyan ettiği hikâye ihtimal dışıdır. (uzaktır.)

42 — ESMÂ'

Esmâ, bir de câhiliyye devri şairlerinden Hârîs b. Halze el-Yeşkürî'nin kendisine gazeller söylediği kızın adıdır. Harîs muallakasındaki bu kasîdenin matla' beytinde : [40]

آذنتنا ببينها أسماء رب ثاو يمل منها الثواء

demiştir.

الا اصبحت اسماء في الخمر تعذل وتزعم أني بالسفاه موكل

فقلت لها كفي عتابك نصطبح والا فبيني فالتغرب أمثل [41]

Nazmı Benî Kelb'in meşhurlarından Züheyr b. Şerîk el-Kelbî'nindir.

Tuhafdır ki Esmâ' isminde arabda bazı erkekler de vardır. Bu cüm-

(39) Ev çöl (gibi) resimler de toprak üzerinde kalemle yapılmış, süslenmiş gibidir. (B.Ç.)

(40) Onun arasında Esmâ bize izin verdi (ama) nice eğlenenler vardır ki eğlenmek onlardan usanır.

(41) Esmâ, içki kokusundan beni ayıplar oldu. Zannediyor ki ben sefih kimselerin müvekkiliyim.

leden olarak Esmâ b. el-Hârîse ve Esmâ b. Riban[42] sahabedendir. Esmâ b. Harîce el-Fezârî tabiînden akıllı bir zattır.

خذی العفو تستدیمی مودّتی ولا تنطقی فی سورتی حین اغضب[43]
فانی رأیت الحب فی الصدر والأذی اذا اجتمعا لم یلبث الحب یذهب

nazmı onundur. Zifâf gecesinde zevcesine hîtaben söylemiştir. Hal tercümesi Fevâtu'l - Vefeyât'ta vardır. Yukarıya alınan şiirin birinci beyti Keşşâf Tefsirinin istişhadda kullandığı beyitlerdendir. (قل العفو)[44] ve (خذ العفو)[45] âyetlerinin tefsirinde geçmektedir.

ادعی باسماء نبزاً فی قبائلها کأن اسماء أضحت بعض أسمائی

43 — İTİMÂD

Endülüs edîbelerindendir. Orada İşbilye kralı olan Mu'temed b. İbâd adındaki felâketzede emir'in çocuğunun anası olan câriyesi idi.[46] Mu'temed kızı Büseyne —ki terciime-i hali ilerde gelecektir.— bundan doğmuştur. Bu hanımın meşhur ismi Rumeykiyye olduğu için (R) harfinde tekrar gelecektir.

44 — A'RÂBİYYE

Kelime anlamı çöl ahalisinden bir kadın demektir. Aşağıya alacağımız beyitlerden anlaşıldığına göre aslen Necid'li olup, Şeyh Muhyiddin b. Arabî hazretlerine ait olan Müsâmerât'da Evliyâ'dan Abdülvehhâb b. Hîbetullah'ın kızı Hatice'den naklen rivayet edildiğine göre bu bedevî kızına Abbasî halifelerinden biri âşık olarak onu kendine nikâhlayıp evlenir. Ancak hilâfet merkezi şehrin havası bedevî kızın tabîatına uymadığı için adı geçen kız zayıflamaya ve günden güne hastalanmaya, o kadar nâz ve nîyaz içinde olduğu halde ah! vah! etmeye başlamıştı. Ha-

(42) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, I/95 - 96.

(43) Benim sevgimin devamını arzuluyorsan bana bağışlayıcı olarak davran karşımda öfkelendiğim zaman konuşma.
İnanıyorum ki bir kalbde sevgi ve eziyet bir araya geldiği zaman sevgi çeker gider. B.Ç.

(44) Araf sûresi, âyet. 199.

(45) Bakara sûresi, 219.

(46) Bir kimsenin mülkü olan cariyesinden çocuğu olursa ona Ümmü Veled adı verilirdi. Diğer cariyelere göre imtiyazlı olup bazı hakları vardır. B.Ç.

lîfe bir gün kıza niçin gülüp eğlenmeyip daima düşünmekte ve günden güne sararıp, solmakta olduğunu sorunca kız : Küçüklüğünden beri gezip yürüdüğü kırlara ve ovalara, çobanların sağıp husûle getirdikleri sütlere, kendi kendine çağlayıp gelen sulara şevk ve isteği olduğunu, özlediğini beyan etmesiyle halife, Dicle kenarında ve şehrin nihayetinde bir köşk bina ettirerek köşkün adını da ma'şûk koymuş ve istediği gibi eğlenmesi için çobanların, koyunlarını oralarda gezdirip otlatmalarını emrettiği gibi bu bedevî kızı da oraya naklettirmişti. Ancak bu durum adı geçenin, vatanını daha açık bir şekilde hatırına getirerek bir kat daha üzgünlüğüne sebep olduğu için gönlü hoş olmamış ve hattâ halife bir gün Ma'şûk köşküne gidip gizlice dinlediğinde bedevî kızın şu beyitleri ağlaya ağlaya okuduğunu işitmiştir :

وما ذنب أعرابية قذفت بها ... صروف النوى من حيث لم تك ظنت

تمنت احاليب الرعلة وخيمة ... بنجد فلم يقضى لها ما تمنت

اذا ذكرت ماء العذيب وطيبه ... وبرد حصاه آخر الليل أنت

لها أنة عند العشاء و أنة ... سحيرا ولولا انتاه لجنت

«Bedevî kızın günahı nedir ki onu ayrılık inkılâbları zannedip ummadığı yerlerden attı.»

«Kendisi, Necid'de olan obaları, çobanların sağdığı sütleri temennî ettiyse de hâceti revâ ve umutları yerine getirilmedi.»

«Oranın azîb denilen suyunu ve onun iyiliğini, çakıl taşlarının geceleyin serinliğini hatırladıkça bîçâre âh u enîn eyler.»

«Kendinin iki enîni (inlemesi) vardır ki biri geceleyin diğeri de seherde olanıdır. Eğer onlar da olmasa çıldırıp deli olur.»

Bunu duyan halîfenin kalbine rikkat ve merhamet gelerek hemen içeri girer ve kıza :

«Üzülme, muradına nail oldun. Yine nikâhlım olduğun halde var kumlarına ve kabîlene git.» diye kızı Ma'şûk köşkünde bulunan bütün mal ve eşya ile vatanına yollamıştır. Sonraları kendisi ava çıktıkça bu bedevî kızına uğrarmış.

Yukardaki beyitler Mecnun Âmirî'nin dîvanında ilâve yapılmış olarak mevcut olduğuna nazaran Mecnun bu beyitleri hafif değiştirerek adı geçen bedevî kızdan almış ve yalnız son beyti kendisi yazmış demektir. İlerde buna benzer bir de Bedeviyye hikâyesi vardır.

45 — İĞTIBÂT

Abbasî devri şarkıcı kadınlarından Kalem es-Sâlihiyye dedikleri meşhur carîye olup aslında Abbasîlerden Salih b. Abdülvehhâb'ın carîyesi olup sonradan Halîfe Vâsîk Billâh'ın mülkiyetine geçmiş İğtıbât adını da o koymuştur. Kaf harfinde bu hususa tekrar işaret edilecektir.

Eğânî basmalarında yanlış olarak ismi İhtîyât şeklinde çıkmıştır.

46 — ELİF BİNTİ'L-CEMÂL
(Cemâl'in kızı Elif)

Cemal el-Kînânî kızı Elif'dir ki Hanbelî âlimlerinin meşhurlarından el-Cemal Abdullah b. Ali el-Askalânî el-Kînânî el-Hanbelî'nin kızı ve İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır. İmam-ı Suyûtî Sülâsîyyâtu'l-Müsned'i ondan okumuş, O da babasından istimâ' (dinleme) yoluyla almıştır.

47 — ELİF BİNTİ HÜSÂMEDDİN
(Hüsâmeddin kızı Elif)

Şerif Nessâbe dedikleri allâme Hüsameddin el-Hasan kızı Elif'dir. Hasan b. Ali evlâdından olan Hasan Müsennâ zürriyetinden gelme ilim ehlinden bir hanımdır.

Bu da, İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerindendir. Amasî kızı Lâtîfe, Şerâyihî kızı Âişe ve Muhammed b. Muhammed b. el-Muhib kendisine hadis ilminden icazet vermişlerdir. Bunları, İmam-ı Suyûtî Kitabu'l-Müncem'inde zikretmektedir.

48 — ELFİYE

Bin tanıdığı olan kadın mânâsına olarak İranlı bir şâirin ismi. Hâkîm Ezrakî'nin Selçuklulardan Nisabur kralı Doğan Şah'ın bir aralık muattal olan (şehvet melekesini) erkekliğini harekete geçirmek ve takviye için bir takım şekiller ve şehevî hikâyeleri içine almak üzere tertib ve telif etmiş olduğu Elfiye ve Şelfiye adlı kitabında söylediğine göre bin erkekle gayr-ı meşrû bir şekilde ilişki kurarak onlarla zîna etmiş olan mevhum bir kadındır.

Şelfiye kelimesi «Zina eden kadın» mânâsına olan Şellâfe'den alınmadır.

49 — ÜMÂME BİNTİ EBİ'L - ÂS[47]
(Ebu'l - Âs kızı Ümâme)

Peygamber Efendimizin damadı olan Ebu'l - Âs b. Rabî' b. Abdül'uzzâ'nın kızıdır. Rasûlüllah'ın büyük kızları Zeyneb'den doğma bir Peygamber (s.a.v.) torunudur. Teyzesi olan Hz. Fatıma : «Onu benden sonra al» diye kocası Hz. Ali'ye tavsiye buyurmuştu. Buna binaen Hz. Fatma'nın vefatından sonra önce Hz. Ali'ye; onun şehîd edilmesinden sonra da Muğîre b. Nev 'el cenablarına zevce olmuşlardır. Çocukluğunda dedesi Rasûlüllah nezdinde aşırı muhabbet ve hürmeti vardı. Hattâ Resûlüllah'ın, onu arkalarına alarak namaz kıldıkları bile olurdu. (R. Anhâ).

50 — ÜMÂME BİNTİ'L - HARİS
(Hâris kızı Ümâme)

Rabîa kabîlesinden Avf b. Mahlem eş-Şeybânî'nin zevcesidir ki kızı Ünâs'ı, Kinde krallarından Hârîs b. Amr b. Hacer Âkilü'l - Mirâr'la[48] evlendirdiğinde aşağıdaki şekilde ona nasihat etmiştir :

«Bak yavrum, bir kimseye, nasihat ve tavsiye hususu, eğer o kimsenin edeb ve terbiyesine, asıl haysîyetine dayanılarak terkedilmek gerekseydi benim de şimdi sana tavsiyelerde bulunmama ihtiyaç olmazdı. Lâkin tavsiye, bilene hatırlatma, bilmeyene anlatma zikretme demek olarak herkes için faydalıdır.

Kızım, eğer bir kız, ana - babasının servet ve zenginliğinden dolayı kocaya muhtaç olmasaydı senin herkesten ziyade müstağnî olman lâzım gelirdi. Fakat öyle olmayıp erkekler bizim için yaratıldığı gibi biz de onlar için yaratılmışızdır.»

«Ey kızım, sen ana - babanın evinden, büyüyüp yürüdüğün yuvadan çıkıp, bilmediğin ve şimdiye kadar alışmadığın, ülfet etmediğin bir adamın evine gidiyorsun.

Şimdi; O kimsenin rızasını gözetip cârîyesi gibi kendisine itaat eyle ki o da sana kul köle olsun, yani seni sevip hoşnud olman için gerekeni yapsın. Sana ben şimdi 10 şey söyliyeceğim. Onları ezberle ve gereğince hareket eyle ki kocanla güzel geçinmeye muvaffak olasın.

1 — Sana yiyecek ve giyecek her ne getirirse onu cân u gönülden kabul etmelisin.

(47) İbn Esîr Üsdü'l - Ğâbe, VII/22.

(48) Acı yemeyi çok sevdiği için kendisine «Acı yiyen» mânâsında Âkilü'l - Mirâr lâkabı takılmıştır.

2 — Emrettiği şeyleri yapmalı, yasaklayıp yapma dediği şeyleri yapmamalısın. Sözünü dinleyip kendisine itaat etmelisin.

3 — Evin içini ve üstünü başını temiz tutmaya dikkat etmelisin.

4 — Göz görerek veya kokusu alınarak hoşlanılmıyacak şeylerden kaçınmalısın. Tâ ki kendinden iğrendirip gözünden düşmeyesin.

5 — Uyuyacağı,

6 — Yemek yiyeceği vakitleri takip etmelisin. Yani bunları hangi vakit ve saatte yapmayı alışkanlık haline getirmişse, o vakitleri gözetip yemeğini ve döşeğini hazır ve amâde etmelisin. Zira açlık insanı ateşlendirir, uykusuzluk ta öfkelendirir.

7 — Kocanın malını muhafaza ile israf ve telef olmaktan korumalısın.

8 — Kocanın itibarını gözetip akraba taallûkatına riayet etmelisin.

9 — Hiçbir şeyde ona isyan ve muhalefet etmemelisin.

10 — Sırrını kimseye ifşa etmemelisin.

Çünkü eğer emrine isyan edersen kendine kin bağlatırsın. Sırrını ifşa edersen gadir ve cefasından emin olamazsın.

Kızım sakın ki kocan kederli iken yanında ferahlı durmayasın, onun ferah ve neşeli vaktinde de keder göstermeyesin.»

Mukaddimesinden başka bu nasihati Mustatraf sahibi 73. bâb'de beyan ederken iki yerde hata etmiştir :

a) Kızla evlenmek isteyen Amr b. Hacer el-Kîndî'dir, demiştir. Halbuki Amr b. Hacer, kızın kocası olan Hâris'in babasıdır.

b) Kızın ismini Ümmü İyâs diye göstermiştir. Halbuki Ümmü Ünâs adı verilmesinin sebebi ilerde İbn Esîr'in el-Kâmil isimli eserinden yapacağımız nakillerle sabit olacaktır.

Arkadaşımız Saîd Efendi, bu Ümâme'nin zikrolunan 10 nasihatinden her birini söze (asıl) başlangıç ve medâr-i kelâm alarak kadınlık âdâbına, çocuk terbiyesine ve evlilik haklarına dair ifadelerle Vezâifu'l-İnâs (Kadınların Vazifeleri) isminde faydalı bir eser meydana getirmiştir. Allah sa'yini meşkûr ve hayırlı ameli ile kendisini me'cûr buyursun.

51 — ÜMÂME BİNTİ HAZREC
(Hazrec kızı Ümâme)

Arap kadınlarından, şiir kabiliyeti olup aşağıdaki beyitleri söylemiş olan hanımdır.

اذا شئت أن تلقى فتى لو وزنته بكل معدى وكل يمانى

و فى بهما فضلا وجودا وسوددا و زيّا فذاك الاسود بن فنان

فتى لايرى فى ساحة الارض مثله ليوم ضراب او ليوم طعان

Bu beyitleri Ümâme, arap cömerdlerinden Esved b. Fenân'ı methetmek üzere söylemiştir.

Mevlâna Muhyîddin'in Müsamerât'ında şöyle anlatılıyor :

Vehb (yahut) Muhammed b. Nâciye er-Rusâfî demiş ki : Ben Vâsîk billâh'ın hükümet ve saltanat günlerinde Mısır malı yüzünden töhmet ve mesuliyet altında kalanlardan olduğum için padişah beni kuvvetli ve şiddetli bir şekilde aramaya kalkışmıştı. Bînaenaleyh bana, memleketim olan Rusâfe ve diğer yerler dar gelerek çöllere çıkıp himaye ve koruması altına sığınabileceğim mürüvvet ve güç sahibi bir kimse aramaya mecbur kaldım. Böyle, iltica etmek için çölde gezerken biraz çadırlar, onlardan birine vardığımda önünde dikili bir mızrak ile bağlı bir kısrak gördüm. İçeri girip selâm verdiğimde, perde arkasından bir takım kadınlar selâmımı aldıktan sonra içlerinden biri :

[50] إطمئن ياحضرى فنعم مناخ الضيفان بواك القدر و مهدك السفر .

diyerek gayet müsamahalı sözlerle hakkımda hoş geldin merasimini icraya koyulup mutmain olup istirahatimi sağlamak istedilerse de ben :

[51] و أنى يطمئن المطلوب أو يأمن المرعوب من دون ان يأوى الجبل
يعصمه أو مأمن أو مفزع يمنعه و قلما ينجو من السلطان طالبه والخوف غالبه

diye padişah tarafından arandığım için pek emîn bir yer bulmadıkça huzur bulamıyacağımı îma ettiğimden kadıncağız halimi anlayarak ve acıyarak :

---

(49) Tercümesi : Sen asaletli bir zâta mülâkî olmak istersen ki onu seçkin arab kabilelerinden olan Ma'dî ve Yemânî'lerle karşılaştırıp mukayese ettiğinde şeref, cömertlik, efendilik ve kıyafette o iki kavmin tamamiyle mukabil ve muadili ve bütün faziletleri kendinde toplamış ola. İşte bu Esved b. Fenân'dır. Harp ve darp zamanlarında da yeryüzünde onun misli görülmüş değildir.

(50) Mutmain ol ey şehirli, burası misafirler için ne güzel konaklama yeridir. Kader seni buraya getirdi, seni buraya yolculuk gönderdi herhalde.

(51) Aranan kimse nasıl huzurlu olabilir? Korkan bir kimse kendini koruyacak bir dağa veya emîn bir sığınağa sığınmadıkça kendini emniyette hissedebilir mi? Hele kendisini sultanın aradığı ve korku her tarafını kaplamış kimse az kere kurtulabilir.

B.Ç.

لقد ترجم لسانك عن ذنب كبير وقلب صغير

deyip bununla kullandığım ifadeden kendimin kabahatli, kalbim korkulu olduğu mânâsının anlaşıldığını söyledikten sonra :

53 وايم الله لقد حللت بفناء رجل لايضام بفنائه أحد ولايجوع بساحته
كبد هذا الاسود بن فنان أخواله كعب وأعمامه شيبان صعلوك
الحي في ماله وسيدهم في حاله وسندهم في فعاله صدوق الجوار وقود النار .

diyerek oranın Esved b. Fenân'ın çadırı olduğunu beyan ile gerçekten bir emân yeri olduğunu, onun himayesinde olan hiç bir kimsenin zulüm görmediği gibi onun cömertlik sahasında da hiç kimsenin aç kalmıyacağını yemin ile ifadeden ve bu suretle beni temin eyledikten sonra : «Hazrec kızı Ümâme onu şöyle tanımlamıştır.» diyerek adı geçenin Esved b. Fenân hakkında olan yukardaki beyitlerini irâd eyledi.

52 — ÜMÂME BİNTİ ZÜ'L - ISBA'
(Zü'l - Isba'ın kızı Ümâme)

Câhiliye devri meşhur şâirlerinden Zü'l - Isba'el - Advânî'nin kızıdır. O da şâir bir hanımdır. Aşağıdaki beyitleri, Eğânî'nin ikinci cildinde babasının tercüme-i halinde görülerek alınmıştır.

54 كم من فتى كانت له منعة أبلج مثل القمر الزاهر
قد مرت الخيل بحافاتهم كمر غيث لجب ماطر
قد لقيت فهم وعدوانها قتلاً وهلكاً آخر الغابر
كانوا ملوكاً سادة في الورى دهراً لها الفخر على الفاخر
حتى تساقوا كأسهم بينهم بغياً فيا للشارب الخاسر

(52) Dilin büyük bir kabahati ve buna mukabil küçük bir kalbi haber veriyor.

(53) Allah'a yemin olsun sen öyle bir adamın evine geldin ki oradan hiç kimse alınıp ele geçirilemez. Hiç bir canlı orada aç kalmaz. O, Esved b. Fenân'dır. Dayıları Ka'b, amcaları Şeyban'dır. Malıyla kabîlede fakirleri toplayıp doyurandır. Kabîlenin efendisi, işlerinde dayanaklarıdır. Komşuluğunda doğru ve ateşten koruyandır.

(54) Nice genç vardır ki onun gençlik parlaklığı ve parlak ay gibi yüzü vardır.
Atlar onların tarafına sesli, şiddetli sağnak yağmurlarının uğradığı gibi uğrar da geçer.
Dünkü günün sonunda onların Fehm ve Advân kabileleri harbe ve helâke uğradılar.

بادوا فمن يحلل بأوطانهم يحلل برسم مقفر داثر

Ümâme bu beyitleri kavmine mersiye olarak söylemiştir ki onlar bir kan davâsından dolayı câhiliyet hamiyyetiyle birbirine düşerek kendilerini yok etmişlerdir :

Zü'l - Isba'ın :

جزعت امامة ان مشيت على العصا وتذكرت اذ نحن ملفيان [55]

beytinde zikrettiği Ümâme kendi kızı olan bu şair Ümâme'dir. Babasının ihtiyarlık sebebiyle deyneğine dayanarak yürüdüğünü görüp ağlaması üzerine söylenmiştir.

Onlar dört kız kardeştiler.

زوج من عود خير من قعود [56]

darb-ı meseli de onlardan südûr etmiştir. Ki onu en küçükleri söylemiştir. Meydânî'nin el-Emsâl'ine ve Eğânî'nin üçüncü cildinin başına müracaatla bulunabilir.

Zü'l - Isbâ' yukardaki beytinde (ملفيان) demekle (من الفتيان) demeyi murad etmiştir. İki kelimedeki birbirine yakın (hurûf-u mütekâribeyn)'den ikincisi harf-i tarif olduğu için, kıyasî olmaksızın düşmüştür. Meselâ (بين العنبر) denilecek yerde (بلعنبر) denilmiştir. Şair Mütenebbî'nin :

نحن ركب ملجن في زي ناس فوق طير لها شخوص الجمال [57]

beytindeki (ملجن) tabiri dahi bu kabildendir. (من الجن) demektir.

Halbuki asırlar boyunca halkın efendileri, kıralları idiler, her bir övünenin üzerinde övünme hakları vardır.

Nihayet kâselerini, azarak kendi aralarında içiverdiler, kaybeden içenlere ne yazık oldu.

Evet, helâk oldular; onların vatanlarına gelip yerleşecek olanlar yerle bir olmuş, boş bir harabeye yerleşmiş olacaklar.

(55) Benim Asâ ile yürüdüğümü gören Ümâme feryat ediyor. Herhalde bir zamanlar bizim de genç olduğumuzu hatırlamış olacak.

(56) Odundan bir koca, sakat (yatalak) bir kocadan (daha iyidir) - daha hayırlıdır.

(57) Biz insan kılığında cinlerden bir grup gibiyiz. Kuşlardan ne üstte, yüksekteyiz ancak güzel sûretlerimiz var.

53 — ÜMÂME EL-MÜRÎDİYYE

Yahud Üsâme el-Mürîdiyye'dir ki Mürîd adında bir aşirete mensuptur. Aşağıdaki kıtayı söylemiş olan sahabî bir hanımdır :

تكذب دين الله والمرأ احمدا لعمر الذى امناك ان بئس ما يمنى [58]

حياك حنيف آخر الدهر طعنة اباعفك خذها على كبر السن

Bu kıt'ayı, yahudî münafıklardan Ebu İfk isminde bir mel'un vardı ki 120 yaşına girmiş olduğu halde kendisini âlemlere rahmet olan Peygamber efendimize düşmanlık ve kötülük yapmaktan alamamıştı. İşte bu mel'unu ashab-ı güzînden Salim b. Umeyr öldürdüğünde söylemiştir.

Kıt'adaki (لعمرك الذى امناك) (وحياتك الذى انشأك) sana verdiği hayat için, (حياك) de (اعطاك) sana verdiği mânâsınadır. (حنيف) kelimesi de (مسلم) müslüman demektir. Zürkânî merhum Mevahibu'l - Ledünniye şerhinde böyle açıklamıştır.

Ümâme, Ümâme el-Mürîdiyye ve Ebu'l - Âs'ın kızı Ümâme'den başka daha 6 sahabî hanımın daha adıdır. İçlerinden biri de Hz. Hamza'nın kızı Ümâme'dir.[59]

54 — EMETULLAH

IV. Sultan Murat devri ilmiye sınıfından Kametî Zâde'nin kızı Sıdkı Emetullah'dır. İstanbul edîb hanımlarındandır. Kendinin ilâhîleri ve toplanmış dîvanı olup aşağıdaki kıt'a onundur :

Hafta geçmez kûyine mihmân eden sensin beni
Belki her şeb subha dek nalân eden sensin beni
Dest-i tedbîr ile çâk olsun mu dâmân-ı firâk
Afitâb-ı hüsnüne hayrân eden sensin beni.

---

(58) Allah'ın dinini yalanladın. Halbuki kişi onun kendine verdiği hayata şükreder. Ama hayat vermekle kötülük yapmışsa sonunda bir müslüman onu vuruverdi. Ey Ebâ İfk ilerlemiş yaşına rağmen onu al!

(59) Bunlar :
a) Bişr b. Vakkâd'ın kızı Ümâme,
b) el-Hâris b. Hazn el-Hilâli kızı Ümâme,
c) Hz. Hamza'nın kızı Ümâme.
d) Simâk b. Atîk el-Evsîyye el-Eşheli kızı Ümâme,
e) Ünmü Ferkad el-İclî Ümâme,
f) Karîbe b. el-Aclân kızı Ümâme'dir.
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/20 - 22)

B. Ç.

1115/1703 tarihinde vefat etmiştir. Şiirlerinde «Sıdkı» mahlâsını kullandığı için Sad harfinde tekrar bahsedilecektir.

55 — EMETULLAH

Bu isimde Bursa hanedanından Haraccı Zâde denilmekle meşhur aileden de şair bir hanım olduğu, ecdâdının vakıflarının mütevellîsi olup zamanının kayıtlarını ve senetlerini kimseye güvenmeyerek bizzat kendisi yazmış olduğu, yaklaşık olarak 1220/1805 - 1806 tarihi vakalarından olmak üzere haber verilmektedir.

56 — GÜLNÜŞ YAHUT GÜLSUM EMETULLAH

IV. Sultan Murat'ın zevcesi ve III. Sultan Ahmet ile II. Sultan Mustafa'nın anneleridir ki Cedîd Valide dedikleri Valide Sultan budur. (Atîk Valide ise tercüme-i hali ilerde gelecek olan Nurbânû hatundur.)

Galata'daki yeni caminin bânisidir. Üsküdar'daki Yeni Camii oğlu Sultan Ahmed, onun adına bîna ettirmiştir. Oradaki müstakil türbede medfundur.

57 — EMETULLAH BİNTİ EBİ BEKRE ES-SEKAFİYYE
(Ebu Bekre es-Sekafi kızı Emetullah)

Sahabeden bir hanımdır.[60]

58 — EMETULLAH BİNTİ RAZİNE
(Razîne kızı Emetullah)

Sahabeden bir hanımdır.[61]

(أمة الله) kelimesi arapçada cariye mânâsına gelip Emetullah kadınlar için, erkeklerde kullanılan Abdullah mukabilidir.

---

(60) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/23.

(61) Aynı eser, aynı yer.

59 — EMETU BENÎ ADVÂN
(Advân Oğulları'nın Câriyesi)

Advân oğullarının cariyesi demektir ki cariye cinsinden kötü nasihatla tanınmış bön bir kadın idi. İsmi Şevle olduğundan inşaallah Şîn harfinde tekrar ele alınacaktır.

Zemahşeri Atvâku'z - Zeheb'in 95'inci makalesinin sonunda :

هذا لعمری ظلم منك وعدوان ونصح كنصح امة بنی عدوان [62]

demişti.

60 — EMETU'L - CELÎL

Arab kadınlarının salihlerinden ve Mevlâna Şa'rânî'nin Tabakât'ında zikrolunan velî hanımlardandır.

Zamanında bulunan müttakî kişiler velîliğin tarifinde ihtilâf edip her biri bir çeşit tarif ederler ve sonunda bu hanıma gelirler. O da :

«Velî olan zâtınher ânı dünyadan yüz çevirme ve Hak ile meşgul olma zamanı olup velî için dünyada bir an olamaz ki kalbi o anda Cenab-ı Hak'kın gayrı bir şeyle meşgul ola.» diye velîlik halinin (icâbını) gereğini beyandan sonra içlerinden birine hitabederek :

«Size her kim veliyyullahdan birinin haktan başkasıyla meşguliyeti vardır diye haber verirse onu tekzib edin.» deyip sözünü bitirmiştir. Allah sırrını mukaddes kılsın.

61 — EMETU'L - HÂLİK

Abdüllatif b. Sadaka b. Avad el-Münâvî (العقبی)[63]'nin kızı olup meşhur bir hadis âlimîdir. 813/1410'de doğmuştur. Tercüme-i hali yukarda geçen Elif Binti'l - Cemâl'in babası olan Cemal Hanbelî'nin derslerinde bulunarak ondan İmam-ı Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini, Taberanî'nin el-Mu'cemu's - Sağir'inin bir miktarını, Sîretu ibn Hişam'ı okuyup meşhur bir çok muhaddisten icazet almıştır. İbn Malik'in, Elfiye'sini, Minhâcü'l - Âbidin'i ezberlemiş ve yazmıştı. Çok uzun ömürlü olup mülkî olduğu muhaddis hocaları kendinden başka bilen kalmıyarak onlardan nakil ve rivayette tek kalmıştır.

(62) Yemin ederim ki bu, senden bir zulüm ve düşmanlık. Advân oğulları cariyesinin nasihatı gibi bir nasihattır.

(63) Bu isim tam olarak okunamamıştır.

Vefatı 902/1497 Zilka'de ayının üçüncü salı günüdür.

Kendisi İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden olduğundan İmam-ı Suyûtî onu, Kitâbu'l - Müncem'de zikrederek aşağıdaki beyitleri onun söylediğini beyan etmektedir :

هی المقادیر فدعنی او فذر ان کنت اخطأت فما اخطأ القدر
اذا اراد الله امرا بامرئ وکان ذا عقل وسمع وبصر
أصم اذنیه واعمی قلبه وسله من عقله سل الشعر
حتی اذا انفذ فیه حکمه رد الیه عقله لتعتبر (63)

62 — EMETU'L - AZİZ ŞERİFE
(Aziz'in Cariyesi Şerife)

Endülüs Edîbelerindendir. Tercüme-i hali ilerde gelecek olan Vilâde'ye ait olarak tanınmış bulunan aşağıdaki iki güzel beyit Nefhu't - Tayyib'de bu hanımın nazmı olarak zikredilmiştir :

لحاظکم تجرحنا فی الحشا ولحظنا یجرحکم فی الخدود
جرح یجرح فاجعلوا ذا بذا فما الذی اوجب جرح الصدود

«Sizin bakışınız bizim içimize işleyip bizim size olan nazarımız dahi yanaklarınızda utanma kırmızılıklarına sebep olmakla güya ki sizin gül yanağınızı yaralamaktadır.»

«Bu suretle iki tarafın yaraları yekdiğerine mahsûb ve mukabil olmak lâzım geldiği halde fazla olarak sizin, bir de bizden yüz çevirmenizin elemi neden icabetmektedir?» yollu bir soruyu içeren bu şiire sonradan bazı edibler şu kıt'a ile cevap vermişlerdir :

أوجبه منی یا سیدی جرح بخد لیس فیه الجحود
وأنت فیما قلته مدّع فأین ما قلت وأین الشهود

(63) Tercüme : Bunlar kaderlerdir, beni ister çağır ister bırak, sen hata etsen dahi kader hata etmez.
Allah bir kimse için bir şeyi murad etti mi, o da akıllı görür, duyar birisi olsa bile. Kulağını sağır, gözünü kör eden, tereyağından kıl çeker gibi aklını ondan sıyırır alıverir.
Ne zaman ki hükmünü onda icrâ eder artık o zaman aklını geri iade eder ki ibret alsın B. Ç.

«Efendim, bizim o dönme ve yüz çevirmemiz elemini yanağımızda inkâr edilmeyen, sizin açtığınız yara ve tesiriniz gerektirmiştir. Ama bizden şikâyet etmekte olduğunuz bâtınî yara bahsi, sizden mücerred bir iddiadır. Hani söylediğiniz hani şahitleriniz?»

63 — EMETÜ'L - AZİZ EL-BAĞDADİYYE
(Aziz'in Bağdatlı cariyesi)

el-Kayyim'in kızı dedikleri hanımdır ki Şam'da VI. asır meşhur hanımlarından ve aslı itibariyle Bağdatlı vaiz, fakîh bir hanımdı. Asıl ismi Hatice olduğundan (Ha) harfinde zikrolunacaktır.

Emetü'l -Aziz, bir de Müsnidetü'ş - Şam diye bilinen meşhur hadisci hanımın ismidir ki Muhaddis Necmeddin'in kızıydı. Müsnîdetü'ş - Şam tabiri, Şam'da zamanının insanları arasında hadis senedi konusunda, hadisleri senedleriyle beraber Rasûlüllah'a kadar vaslederek rivayet etmesinden gelmektedir. Bir benzeri olmayıp bu konuda yegâne olduğuna işaret eden bir lâkabdır.

Bir de İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden bir Emetü'l - Azîz vardır ki Muhammed b. eş-Şeyh Yûnus b. eş-Şeyh İsmaîl el-Enyâbî'nin kızıdır. İmam-ı Suyûtî bu hanımı Kitabu'l - Müncem'de zikretmiş ve ondan Sülâsiyyâtü'l - Buhârî ile Cüz-'i Enbûsî'yi okuduğunu beyan eylemiştir.

64 — ÜMMÜ EBAN

Müzâhim b. Amr adındaki Selûlî şaîr'in annesi yine şair bir hanımdır ki Has'am veya Teym kabilesine mensuptur.

Oğlu Müzâhim'i, şair ibn Demine'nin, karısının yanında bularak boş böğrüne bir taş vurarak öldürmesi üzerine, onun hakkında aşağıdaki beyitleri söyliyerek intikam almaya kalkışmıştır :

باهلي ومالي بل بجل عشيرتي قتيل بني تميم بغير سلاح
فهلا قتلتم بالسلاح ابن أختكم فتظهر فيه للسهود جراح
فلا تطمعوا في الصلح ما دمت حية وما دام حيًّا مصعب وجناح
ألم تعلموا ان الدوائر بيننا تدور وان الطالبين شحاح

«Mal ve akrabalarım, bütün aşiretim Teym oğulları eliyle sîlâhsız öldürülen oğluma feda olsun.»

Sonra oğlunu öldüren kabileye hitabeder :

«Keşke siz kızkardeşinizin oğlunu silâhla öldüreydiniz de oğlumun cesedinde yaralar olaydı.»

«Şimdi ise, ben diğer iki oğlum Mus'ab ve Cenah hayatta oldukça siz sulh ummayın.»

«Bilmez misiniz ki muharebe ve mücadele musîbetleri aramızda devam etmekte olup kan istiyenler de haklarını feda etmeyip o konuda ısrarlıdırlar.»

Nitekim sonunda, Ümmü Eban, oğlunun katilini, oğlu Mus'ab'a öldürtmüştür.

Birinci beyitte (قتيل بنى تميم) «Teym oğullarının öldürdüğü.» demesi oğlunun katili olan İbn Demîne'nin, Âmir b. Teymullah b. Mübeşşir evlâdından olduğuna; ikinci beyitteki (ابن أختكم) kızkardeşinizin oğlu tabiri de İbn Demîne'nin anne tarafından Müzâhim'e akraba olduğuna işarettir. Birinci beyitle daha sonraki beyitler arasında kafiye yönünden Ayb-ı İkfâ[64] vardır. Nitekim erbabınca malûmdur.

Istıtrat :

Bu münasebetle zikretmemiz uygun olur ki; Dî'bil adındaki şair'in, şairlik taslıyan bir tanıdığı vardı. Söylediği beyitler hiçbir zaman hata ve yanlışsız olmazdı. Bir gün bu tanıdığı :

ان ذا الحبّ شديد ليس ينجيه الفرار ونجا من كان لا يعشق من ذل المخازى [65]

beytini söyleyip bunu Dî'bîl'e getirdiğinde Dî'bîl :

— «Behey birader bu beyît kafiyeli değil. Zîra mısranın biri Râ ile, diğeri Ze ile kafiyelenmiştir.» deyince şair geçinen beriki :

— «Nokta koyuver de aynı kafiyeli olsun» demiş.

Dî'bîl :

— «Bunun çaresi bulundu, fakat mısranın birinin sonu merfû, öbürününki mecrûr olduğundan bu da bir kusurdur. Buna ne çare bulalım?» deyince yine öteki :

(64) Buna muhtelif tariflere göre İkfâ' veya İsrâf adı da verilir.

(65) Seven kimse şiddetlidir. Kaçmak onu kurtaramaz. Ancak âşık olmıyan kimse rezil olma zilletinden kurtulabilir.

— «Sen ne ahmak adamsın yahu! Ben sana noktalayıver diyorum sen İ'râb koymaya kalkıyorsun.» diyerek Dî'bîl'i ahmaklıkla suçlamaya kalkışmıştır. Okyanus'ta zikredilen edebî hikâyelerdendir.

65 — ÜMMÜ EBAN B. UTBE
(Utbe'nin kızı Ümmü Eban)

Sahabî hanımlardandır. Utbe b. Rabîa'nın kızı ve Hz. Muaviye'nin tezyesidir. Tercüme-î hali ilerde gelecek olan Utbe kızı Hind bunun kızkardeşidir.

Bu Ümmü Ebân'la Hz. Ömer evlenmek istemiş, ancak O :

يغلق بابه ويمنع خيره ويدخل عابسًا ويخرج عابسًا

diye Hz. Ömer'in tabiatından hoşlanmadığını belirterek bundan imtînâ etmiştir.

Bu isimde Hz. Osman (r.a.)'ın da bir kızı vardı.

66 — ÜMMÜ ÜNÂS

Rabia kabilesinin eşrafından Avf b. Mahlem b. Zehl b. Şeybân'ın, tercüme-i hali daha önce geçen Ümâme'den olma bir kızıdır. Ki onu Kinde krallarından Hârîs b. Amr b. Hacer Âkilü'l-Mirâr'la evlendirmiştir. Güzel, alımlı, akıl ve irfan sahibi olmakla tanınmıştı. Halinin tavsifî, ilerde tercüme-i hali gelecek olan Isâm'ın tarifiyle Ayın harfinde gelecektir.

Ümmü Ünâs adı verilmesinin sebebi Târîh-i Kâmil'de, Arabların harb vak'aları günlerinden (يوم البردان) Berdan günü zikredilirken şu şekilde açıklanmaktadır :

Şam kralı Ziyad b. Heyvele Hîndü'l-Hünûd anlatılırken de görüleceği şekilde Kinde memleketine saldırdığı sırada adı geçen Hînd, mülkiyetine geçmişti. Daha sonra Ümâme kocasına döndüğünde hamileydi ve bu kızı doğurdu. Avf bu kızı, cahiliye devri araplarının kötü âdetleri gereğince diri diri gömüp öldürmek istemişti. Amr b. Ebî Rabîa isimindeki dostu buna mani olarak kendine bağışlatıp :

لعلها تلد أناسًا

«Herhalde bir çok insan doğuracaktır.» demiş olmakla kızcağız Ümmü Ünâs diye isimlendirilip kalmıştır. Hattâ kocası Harîs b. Amr'dan doğurmuş olduğu Amr adındaki oğlu dahi İbn Ümmü Ünâs adıyla bilinegelmiştir.

Bazı kitaplarda bu hanımın ismi, bu hikâyeden habersiz ve yanlış olarak Ümmü İyâs şeklinde gösterilmiştir.

Ümmü Ünâs ayrıca, Kamus sahibinin bildirdiğine göre Ashabdan Ebu Musa el-Eş'arî hazretlerinin kızı ile Abdülmuttalib b. Hâşim'in nenesi olan Kurd adındaki hanımın ve Ebu Bekir es-Sıddîk'in kızı Esmâ'nın nenelerinin künyeleridir.

67 — ÜMMÜ ENVEK

Makrizî'nin Hutat'ında zikredilen Ümmü Envek Zâviyesi (Tekkesi) nde adı geçen Ünımü Envek'tir ki bir zamanlar Mısır'daki Kalavun devleti sahiplerinden kral Muhammed b. Kalavun'un zevcelerindendir. Bu kralın oğlu Emir Envek'in annesi ve yukarda adı geçen zâviyenin bânisi son derece güzel bir hanımdı. Tugay ismiyle Tâ harfinde tekrar gelecektir.

68 — ÜMMÜ EYMEN

Ashabdan Üsame b. Zeyd'in annesi ve Rasûl-i Ekrem'in dadısı olan Ümmü Eymen'dir ki ismi Bereke binti Sa'lebe'dir. Kendisi Rasûlüllah (s.a.v.) efendimizin babası Abdullah'ın Habeşli bir cariyesi olup Abîd el-Habeşî adında bir adamla evliydi. Rasûlüllah'ın babasının azatlı cariyesi olarak Efendimizin dadılık hizmetinde bulunurdu. Abîdü'l-Habeşî'den olan Eymen adındaki ilk oğluna izafeten Ümmü Eymen künyesiyle meşhur olmuştur. Ümmü'z-Zabbâ'da denilirdi.

Abîdü'l-Habeşî'den sonra Rasûlullah (s.a.v.) onu, kendisine, Hz. Hatice tarafından bağışlanan Zeyd b. Hârise adındaki kölesiyle evlendirmişler ve Üsâme b. Zeyd hazretleri ondan doğmuştur.

Bazıları Ümmü Eymen'in Rasûlullah tarafından azad edildiğini ileri sürerler.

Rasûlullah'ın mübarek anneleri Âmine, dayı zâdelerini ziyaret için Medîne-i Münevvere'ye varıp oradan dönerlerken Ebvâ adı verilen yerde vefatından sonra Rasûlullah Mekke-i Mükerreme'ye Ümmü Eymen ile birlikte dönmüşler ve bunun için de Ümmü Eymen için

(أم أيمن امّي بعد أمّي) «Ümmü Eymen benim, annemden sonra ikinci annemdir.» der ve ona ziyadesiyle hürmet ve rîayet ederler; özelilkle kalkıp ziyaretlerine giderlerdi.

Ahirete irtihali Rasûlullah'ın vefatından sonradır. Efendimizin vefatına o kadar ağlamıştı ki;

«Seni bu derece ağlatan nedir?» diye soranlara :

«Ben Peygamberin Âhirete irtihal edeceğini bilenlerdendim. Ancak bize gelmekte olan ilâhî vahyin kesildiğine ağlıyorum.» diye cevap verirdi.

69 — ÜMMÜ EYYÜB EL-ENSARİYYE

Medîneli Müslümanlar kabile olarak ikiye ayrılıyordu : Evs ve Hazrec kabileleri. İşte Ümmü Eyyüb el-Ensariyye Ansar'dan Hazrec kabilesine mensup olan Kays b. Amr b. İmriu'l - Kays'ın kızı Ebû Eyyüb'dür ki ashabdan Ebu Eyyüb el-Ensarî'nin zevcesiydi.

Kocası Hz. Muaviye'nin saltanatı zamanında Gazâ için İstanbul üzerine gidip, hâlâ kendi adıyle bilinen yerde İshal hastalığına tutularak vefat eylemiş ve oraya defnedilmiş, kabri hürmet edilen bir ziyaret yeri olarak kalmış olan Hz. Halid'dir. Sahâifü'l - Ahbâr'da işaret edildiğine göre, eskiden hristiyan ahalinin bile teberrüken çıkıp orada yağmur duâsı yaptıkları olurmuş.

Peygamberimiz (s.a.v.) efendimiz mescid ve hane-i saadetlerinin bina edilmesine kadar onların evlerinde ikamet etmişlerdi.

Hz. Ebu Eyyüb'den rivayet edilir ki :

«Evimiz iki katlı idi. Ben ailemle üst katta oturduğum için Hz. Peygamber alt katta karar buyurdular. Gece olunca hanımım Ümmü Eyyüb'e :

— "Peygamberimizin gecelediği yer ilâhî vahyin indiği yer olduğu için Efendimizin alt katta kalmaları hiçbir şekilde münâsip değildi." dediğimde Ümmü Eyyüb de tasdik ederek sabaha kadar üzüntü ve nedametten gözümüze uyku girmedi. Sabahleyin Rasûlullah'ın yanına varıp gece uyku uyumadığımızı kendisine anlattıktan sonra :

— "Ey Allah'ın Rasûlü, seni hak peygamber olarak gönderen Al

lah hakkı için eğer bu düşüncem kabul buyurulmazsa altında ikamet buyurduğunuz bu çardağın üstünde asla uyumam." diye yemin ettiğim için Hz. Rasûl üst kata ikametini değiştirmeyi kabul buyurdular.» demiştir.

70 — ÜMMÜ BESTAM

Şeyban oğullarının efendisi Ebu's-Sahbâ' Bestam b. Kays'ın annesidir. Bu Bestam —ki Bestam b. Kays b. Mes'ud b. Halid b. Abdullah zü'l-Ceddeyn'dir— Dabbe oğulları üzerine tertib etmiş olduğu seferde (ki bu muharebe iki kum tepesi arasında bulunan Şakîka adı verilen sert bir yerde meydana geldiği için Arapların meşhur günleri arasında Yevmü'ş-Şakîka diye bilinmektedir) ki muharebede öldürülmüş ve annesi ona şu mersiyeyi söylemiştir :

لِيبكِ ابنَ ذي الجدين بكرَ بنَ وائلٍ ... فقد بانَ منها زينها وجمالها [66]

اذا ما غدا فيهم غدوًا وكلهم ... نجومُ سماءٍ بينهنّ هلالها

فلله عينا من رآى مثله فتًى ... اذا الخيلُ يومَ الروعِ شبَّ نزالها

عزيزُ المكرِ لا يهدُ جناحه ... وليثٌ اذا القِرنانِ زلّت نعالها

سيبكيكَ عانٍ لم يجد من يفكه ... ويبكيكَ فرسانُ الوغى ورجالها

وتبكيكَ أسرى طالما قد فككتهم ... وأرملةٌ ضاعت وضاع عيالها

(66) Buyrun ey zü'l-Ceddeyn Bekir b. Vail oğlu ki ondan süs ve güzellikleri artık uzak oldu.

Onlardan birisi gitti mi hepsi gider, sanki onlar semadaki yıldızlardır, hilâlleri de aralarında.

Allah'a yemin olsun ki onun gibi bir genci gören kimsenin iki gözüne birden korku günlerinde atlılar görünüverir ki, muharipleri yetişmiş.

Muharebede kuvvetli, yanına bile yaklaşılamaz, gençlerin ayakları yerinden kaydığı zaman o bir arslandır.

Sana, artık kendilerini kurtaracak kimse bulamıyan esirler, kavgaların erleri, atlıları ağlıyacak.

Sana artık, kendilerini daha önce kurtardığın esirler, ehl ü iyâliyle beraber seni kaybeden yardımcı olduğun dul kadınlar ağlıyor.

Sen, zor işlerin düğümlerini çözen, kızıştığı ve hücum zorlaştığı zaman harblere yetişen idin.

Bir anda onlara girişip hâkim oluverirdin, harbin mızrak ve okları Temim'in canını yaktığında,

Bizleri dağıtarak onu Temim ele geçirdi. Bu, yemin olsun ki onlar için bir sürçme, bir hatadır

مفرج حومات الحظوب ومدرك الـ حروب اذا صالت وعزّ صيالها
تفشى بهاجينا كذاك ففجعت تميم به ارماحها و نبالها
فقد ظفرت منا تميم بعثرة و تلك لعمرى عثرة لا تقالها

71 — ÜMMÜ'L - BENİN

Şair sahabî Lebîd b. Rabîa el-Âmîrî'nin :

نحن ام البنين الاربعه ومن خيار عامر بن صعصعه [67]
المطعمون الجفنة المذعذعه والضاربون الهام تحت الخضعه

diye kendisiyle iftihar ettiği hanımdır ki araplar arasında asalet ve şöhret bulmuştur.

Onun hakkında : انجب من ام البنين [68]

diye darb-ı mesel söylenegelmiştir.

Arap ileri gelenlerinden ve kısrağının ismine izafetle Fârîsü'd - Dahiyyâ' diye bilinen[69] Amr b. Âmir'in kızı ve Mâlîk b. Kilâb'ın hanımıdır. Yukardaki Lebîd'in babasının annesiydi. Kendinin Âmir, Tufeyl, Rabîa, Sülmâ ve Muaviye isimlerinde 5 çocuğu vardı ki beşi de arapların meşhurlarındandı.

Her biri bir lâkabla şöhret bulmuştu. Birincisine Mülâibu'l - Esinne denirdi ki süngülerle oynayan mânâsına kahramanlığına işaret eden bir lâkabdır. Bazı şiirlerde yine aynı mânâda Mülâibü'r - Rimâh şeklinde bir lâkabla da anılmıştır. İkincisine, atının ismi olan Karzel'e izafeten Fârîsü Karzel ve binicilikteki maharetini ima ederek Tufeylü'l - Hayl denirdi. Üçüncüsüne Rabîu'l - Mekterîn; dördüncüsüne Nezzâlü'l - Mudîf lâkabları verilmişti ki bunlar da cömert bir tabîata sahip olduklarına işaret eden lâkablardır.

İşte Lebîd'in babası bu Rabîa'dır. Beşinci oğluna Muavvidü'l - Hü-

(67) Biz, dört oğul anasının (Ümmü'l - Benîn) çocuklarıyız. Âmir b. Sa'sa'a'nın en hayırlılarındanız.
Dağınık cömert erlere yedirip içiren. miğferler altındaki başlara vurup haklarından gelenleriz.
(68) Ümmü'l - Benîn'den daha soylu.
(69) ed-Dahiyyâ' atının ismidir. Dahiyyâ'nın süvarisi demektir.

kemâ', Suyûtî'nin rivayetine göre de Muavvidü'l - Hukkâm denirdi. Kamus'ta ve Müzhirü'l - Lüğa'da zikredilen bir beyti bu ismin ona verilmesine sebeptir deniliyor. Meydânî'nin el-Emsâl'inin basma nüshalarında hatalı olarak Muavvîzü'l - Hukemâ' olarak yazılıdır.

Bunlar, söylediğimiz şekilde 5 kardeş oldukları halde yukardaki beyitlerde Lebîd'in 4 kardeş olduklarını söylemesi sadece zaruret-i şiir ve kafiye sebebiyle olsa gerektir. Nitekim Mecmeu'l - Emsâl'de

(قد قيل ذلك ان حقًا و ان كذبًا) darb-ı meseli[70] açıklanırken yukardaki beyitlerin zikredilen devamından ve Meydânî'nin tenbihinden durum açıklığa kavuşmaktadır.

72 — ÜMMÜ'L - BENİN BİNTİ ABDÜLAZİZ (Abdülaziz kızı Ümmü Benin)

Emevî Halifesi Abdülaziz kızı, meşhur Ömer b. Abdülaziz'in kızkardeşi, Velîd b. Abdülmelîk'in hanımıdır. Son derece zeki, fesahatı, dürüstlüğü, müsamahakârlığı ile şöhret bulmuş melek huylu bir hanım olup geceleri ibadetle gündüzleri oruçla geçirir, daima iyilikte bulunup çokça sadaka verir, haftada bir köle azad ederdi.

Zûhd ve verâı o derecedeydi ki; bir gün yanına meşhur şair Kesîr'in sevgilisi Azze gelmiş, ona Kesîr'in :

قضى كل ذى دين فوفى غريمه وعزة ممطول معنى غريمها

«Borçlular bütün alacaklılarına borçlarını ödediler. Yalnız Azze'nin alacaklısı alacağını şimdiye kadar alamadan kaldı.» beytini okuyarak :

— «Bu herifin sende ne alacağı var ki?» diye sormuş. O da :

— «Ona bir bûse va'd edip de sonradan yerine getirmediğini» beyan eylemekle Ümmü'l - Benîn :

— «Var, va'dini yerine getir, günahı benim boynuma.» deyince onun bu sözü üzerine tam 40 köle azad edip[71] :

— «Keşke dilsiz olaydım da bu söz benden çıkmasaydı.» diye uzun müddet pişmanlık duymuştur.

---

(70) «Bu söylenir, ister gerçek, ister yalan olsun» demektir.

(71) A'lânu'n - Nisâ'da 70 köle azad ettiği kaydedilmektedir. Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n Nisâ. Beyrut 1977. 1/153.

Eğanî'de ve ondan naklen Fevatü'l - Vefeyât'ta Vaddâhu'l - Yemen adıyla meşhur olan Abdurrahman b. İsmail (ölümü : 90/708) ismindeki meşhur Şaîr'in tercüme-i halinde, bu şaîrin ölüm sebebi olarak, Ümmü'l - Benîn hakkında İfk hadisesi olmaya değer bir hadise anlatılır. Ancak hadise ne dereceye kadar doğrudur bilmiyoruz. Bununla birlikte hülâsa olarak vaka şöyledir :

Ümmü'l - Benîn bir sene hacca gitmek üzere zamanın halîfesi ve kocası olan Velîd'den izin istediğinde halife şairlere haber gönderip gerek zevcesi ve gerekse maiyetinde bulunacak cariyelerin ve kadınların isimlerine şiirlerinde yer vermemelerini tenbih eder.

Ancak Ümmü'l - Benîn Mekke'ye ulaşınca şuna buna arz-ı endam etmeye ve bu suretle bazı şair ve ağzı lâf yapar ediplerin tamahkâr bakışlarına, onların şiirlerine konu olmaya başlar. Bu esnada Vaddâhu'l - Yemen'i görerek ona meftun olur.

Şiirlerinde kendi adına gazel söylemelerini ima eder şekilde ona ve meşhur şairlerden Kesîr'e haber gönderir.

Kesîr, Velîd'in korkusuyla bu haberleri kale almaz; sadece cariyesi olan Ğâmida adına bazı şeyler söyler. Vaddâhu'l - Yemen'in ise Velîd'in tenbihlerine aldırmayıp :

صدع البين و التفرق قلبى و تولت أم البنين بلبّى [72]

diyerek Ümmü'l - Benîn'i açıkça zikrettiği şiir Velîd'in kulağına gidince öldürüldü.

Diğer bir rivayete göre ise hac mevsiminden sonra Ümmü'l - Benîn'in daveti üzerine bir sandık içinde Velîd'in sarayına girip; sandıkta gizlendiği açığa çıkarak öldürüldü.

Vaddâhu'l - Yemen, Yemenli olup aynı zamanda beyaz tenli olduğu için bu adla meşhur olmuştur.

Bunun ile Muknî el-Kelbî hakkında, son derece güzel oldukları için hac mevsimlerine ve cemiyet içine yüzleri örtülü olarak gelirlerdi diye rivayetler vardır.

Vaddâhu'l - Yemen'e diyecek yoksa da Kesîr —İnşaallah sevgilisi

(72) Uzaklık ve ayrılık kalbimi parçaladı, aklımı fikrimi Ümmü'l - Benîn kapladı. (Aklıma fikrime sahip oldu.)

Azze'nin hal tercümesinde tarif edileceği üzere— Kısa boylu, çirkin görünüşlü bir adamdı. Acaba Ümmü'l - Benîn onun nesine heves edip haber gönderdi? Herhalde birinin güzelliğine meftun, diğerinin söylediği şiirlere âşık olmuştu.

73 — ÜMMÜ'L - BENÎN BİNTİ HIZÂM EL-KİLÂBİYYE
(Kilâb Kabilesinden, Hızâm kızı Ümmü'l - Benin)

Hz. Ali'nin zevcelerindendir. Hz. Ail'nin, Hz. Fatma'dan sonra ilk evlendiği hanımı budur, bu hanımından Abbas, Cafer, Abdullah ve Osman isimlerinde dört çocuğu olmuş, dördü de Kerbelâ vakasında baba bir kardeşleri Hz. Hüseyin'le birlikte şehit düşmüşlerdir.

Musa Kâzım hazretlerinin Ervâ yahud Sümâne adlı Ümmü Veled cariyesinin de künyesi Ümmü'l - Benîn idi. Musâ Kâzım'a onu, annesi Hamîde bağışlamış ve ondan Ali er-Rıza adlı oğlu dünyaya gelmiştir. İnşaallah Hâ harfinde Hamîde'nin tercüme-i halinde tekrar temas edilecektir.

Ümmü'l - Benîn bir de arapça ıstılah olarak insanın aslı olan dünyaya, toprağa ve beraberinde asker bulunan sancağa verilen addır. Bunu, Abdurraûf el-Münâvî hazretleri İmâdü'l - Belâğa adlı küçük kitabında zikredip hatta, bazıları rayeti (sancağı) şu şiirde bilmece olarak koydu, demiştir :

بام بنين مرجعهم اليها وما ولدت وما حملت جنينا [73]

74 — ÜMMÜ CAFER

Müslüman şair Ahvas b. Muhammed el-Ensârînin :

لقد منعت معروفها ام جعفر وافى الى معروفها لفقير [74]

dediği ve haksız olarak bu şiiriyle lekelediği Ümmü Cafer'dir ki Ansardan ve Hatme oğullarına mensup, iffet, akıl ve dirayet sahibi saliha bir hanımdır.

Bir gün şair Ahvas'a gelip :

---

(73) Ümmü Benîn ile —ki ona döneceklerdir— dir. Eğer o olmasaydı hiçbir kadın doğurmaz ve bir cenine hamile kalmazdı.

(74) Ümmü Cafer iyiliklerini kesti. iyilik yapmıyor. Halbuki ben onun iyiliklerine ne kadar muhtacım!

— «Şu benden satın aldığın koyunların parasını ver.» deyince Ahvas :

— «Ben senden bir şey almadım, bildiğim ve gördüğüm bir kadın değilsin» demeye ve o ısrar edip bağırıp çağırdıkça Ahvas :

— «Vallahi sen, benim tanıdığım bir kişi değilsin.» diye yeminler etmeye başlayınca Ümmü Cafer :

— «Ey Allah'ın düşmanı; madem beni bilmezsin de niçin şiirlerinde benden bahsedersin? Ümmü Cafer bana böyle dedi, ben ona şöyle dedim dersin? İşte Ümmü Cafer benim.» deyip herkesin huzurunda beraetini isbat etmiş ve Ahvas'ı utandırmıştır.[75]

75 — ÜMMÜ CAFER

Ümmü Cafer bir de Harun Reşid'in zevcesi Zübeyde'nin künyesi olup ancak bu hanım künyesi ile değil de asıl ismiyle meşhur olduğu için Ze harfinde zikredilecektir.

76 — ÜMMÜ CEMİL

Arap darb-ı mesellerinde (اوفى من أمّ جميل) «Ümmü Cemil'den vefakâr» diye fedakârlıkla yadolunan Ümmü Cemil'dir ki Ebu'l - Fadl el-Meydânî'nin nakline göre Ebu Hüreyre hazretlerinin kabilesindendir. Dırâr b. el-Hattâb isminde kendine iltica eden bir mazlumu, zulme ve hasımlarına göğüs gererek himaye edip koruması şöhretine sebep olmuştur.

Kurtardığı adamı Hz. Ömer b. Hattâb'ın kardeşi zannederek onun halifeliği zamanında kabilesinden kalkıp Medîne-i Münevvere'ye Hz. Ömer'e gelmişti. Hz. Ömer ise hadiseden haberdar olduğu için :

— «Ben onun sadece din kardeşiyim. Kendisi gazi bir zattır. Ona yaptığın iyilik ve hamiyyetten haberdarız.» buyurup yolcu (İbnü's - Sebîl) olduğu için beytü'l - malden bir miktar şey vererek geri göndermişti.

77 — ÜMMÜ CEMİL

İbn Esîr'in yazdığına göre Ümmü Cemîl sahabeden sekiz hanım'ın

(75) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmu'n - Nisâ. Beyrut 1977. I/193 - 194.

daha künyesidir. Onlardan biri de Hz. Ömer'in kızkardeşi olan Fatıma b. Htatâb'dır.[76]

78 — ÜMMÜ CEMİL

Ebu Leheb'in karısı olup Kur'ân-ı Kerîm'de (حمالة الحطب) diye zikredilen kadının da künyesi Ümmü Cemîl idi.

79 — ÜMMÜ CEMİL BİNTİ'L - ERKAM
(Erkam'ın kızı Ümmü Cemil)

Basra ahalisinden bir hanımdır ki Hz. Ömer'in halifeliğinde Basra Valisi olan Muğîre b. Şu'be, onunla zina ettiği ithamıyla vazifesinden azl edilmiş ve ashabdan Peygamberimizin kölesi Ebu Bekre es-Sakafî ile onun anadan kardeşi Ziyâd b. Ebîh, Nâfî b. Kelde ve Şîbl b. Ma'bed adlı dört şahidin şehadetleriyle recmedilerek öldürülmesi gerekirden içlerinden Zîyad b. Ebîh'in şahitliği şartına uygun olarak vaki olmadığı için kurtulmuştur. Sîyer ve tarih kitaplarında tafsilâtlı olarak anlatılmıştır.

80 — ÜMMÜ CÜNDÜB

Şaîr İmriü'l - Kays'ın zevcesi idi ki İmriü'l - Kays onu Tayy kabilesinden almıştı. Sonradan Ümmü Cündüb onu Müferrek olduğundan bahisle sevmemiş olduğundan ve bir rivayete göre İmriü'l - Kays ile şair Alkame b. Abde —Alkametü'l - Fahl diye meşhurdur.— arasında bir karşılıklı şiir söyleme yarışmasında onu aralarında hakem tayin ettiklerinde Ümmü Cündüb Alkame'nin şiirini kocası İmriü'l - Kays'ın şiirinden daha güzel bulduğundan İmriü'l - Kays kendisini boşamıştır.

Adı geçen yarışmada taraflar At ve Av üzerine aynı kafiyeye sahip şiir söyleyip İmriü'l - Kays :

---

(76) Bu sekiz sahabî hanım şunlardır :
1 — Evs kızı Ümmü Cemîl
2 — el-Cülâs b. Süveyd kızı Ümmü Cemîl
3 — Ebu Hazım b. Atîk kızı Ümmü Cemîl
4 — Hattab'ın kızı Fatıma
5 — Abdullah kızı Ümmü Cemîl
6 — Kutbe b. Amir kızı Ümmü Cemîl
7 — Hubâb b. el-Münzir kızı Ümmü Cemîl
8 — Mücellel b. Abd'ın kızı Ümmü Cemîl
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/308 - 309)

خليلي مرّابي على أمّ جندب لنقضي لبانات الفؤاد المعذب [77]

matla' beytiyle başlıyarak Ümmü Cündüb adına gazel söylediği kasîde-i bâiyye'sinde atını vasfederek :

فللساق ألهوب وللسوط درّة وللزجر منه وقع اهوج منعب [78]

deyip bununla : «Ayakla dokunulursa sur'at eder, kamçı ile vurulursa su gibi akar, zorlama ile ve azarlandığında pek tez tesîri görülür.» demek istemiştir.

Alkame ise bu konuda :

فأقبل يهوى ثانيًا من عنانه يمرّ كمرّ الرائح المتحلب [79]

diyerek atına asla ayak ve kamçı değirmemiş olduğundan Ümmü Cündüb'e arz ettiklerinde o da bu şekilde tenkit ve temyiz edip Alkame'nin şiirini kocasınınkine tercih eylediğinden İmriü'l - Kays infiale kapılıp onu boşamıştır. Daha sonra ise Ümmü Cündüb Alkame ile evlenmiş, Alkame'nin İmriü'l - Kays'e galebe çaldığı şüyû bulunca da şairlerin büyüklerinden sayılıp Alkametü'l - Fahl adı verilmiştir.

81 — ÜMMÜ CÜNDÜB

Ebu Zerr el-Ğifârî'nin annesi olan Ramle binti Vükay'a[80]'dır ki oğlunun açık ismi Cündüb'e izafeten Ümmü Cündüb diye meşhur olmuştur.

Ümmü Cündüb bunlardan başka daha üç sahabî hanımın isimleridir.[81]

---

(77) Dostlarım; beni Ümmü Cündüb'e götürün, götürün de azab içinde olan kalbin ihtiyaçlarını giderelim.

(78) Kasîdenin tamamı için bakınız : Hasan en-Nedûbî, Şerhu Dîvani İmriü'l - Kays, Kahire, (5. baskı), s. 47 - 58.

(79) «Yularını büküp gizliyerek eğilir ve yağmur bulutunun çabucak geçmesi gibi geçiverir.» Kasîdenin bu, son beytidir. Tamamı için bkz. Şerhu Dîvani İmriü'l - Kays, s. 58 - 63.

(80) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/118.

(81) Bu üç sahabî şunlardır :
a) Ümmü Süleyman b. Amr
b) Ümmü Cündüb el-Ezdiyye
c) Mes'ud b. Evs kızı Ümmü Cündüb
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/310 - 311). B. Ç.

82 — ÜMMÜ HABÎBE BİNTİ EBÎ SÜFYÂN
(Ebu Süfyân kızı Ümmü Habîbe)

Kureyş kabilesinin reislerinden Ümeyye oğullarından Ebu Süfyan'ın kızıdır. Rasûlüllah'ın zevcelerindendir. Daha önce Ubeydullah b. Cahş isminde bir adamın nikâhı altında iken İslâm'ın ilk günlerinde müslüman olup mü'minlerin ilk hicret yerleri olan Habeşistan'a hicret etmişti. Ubeydullah'tan hamile kaldığı kızı Habîbe'yi orada doğurmuş, asıl adı Ramle olduğu halde bu kızına izafeten Ümmü Habîbe diye isimlendirilmiştir.

Kocası Ubeydullah Habeş'te dinden dönerek hristiyan olmuş ve Ümmü Habîbe'ye dahi hristiyan olmasını teklif etmişti. Ubeydullah hristiyan olarak ölmüş, Ümmü Habîbe ise İslâmında ısrar ve devam ederek Rasûlüllah'ın zevcesi olma mutluluğuna ermiştir. Nikâhı Habeş Sultanı demek olan zamanın Necâşîsi tarafından, kendi adına Halîd b. Saîd —diğer bir rivayete göre Hz. Osman'ın— vekâleti ile kıyıldı. Bu konuda Ümmü Habîbe'den rivayet şöyledir :

«Habeş'de birşeyden haberim yoktu. Bir gün Necâşî'den : "Peygamberin emriyle sizi onunla evlendirmeye memur edildim. Rasûlullah'a varmak üzere taraflarından birini vekil göstersin." haberi onun has cariyelerinden Ebrehe tarafından getirildi. Bu sevinçli haberi bana getirip müjdelediği için sevincimden kendisine kollarımda olan iki gümüş bilezikle parmaklarımda olan gümüş halkaları hediye ettim.»

Zira Habeşistan gibi bir yerde, gurbette kocasından ayrı düşmüş bir hanım olarak orada kendi dengi olan birini bulup evlenmek mümkün olamıyacağından durumu hayli müşkil idi.

Rasûlüllah hicretinin yedinci senesinde İslâm davetini tebliğ ve risaletinin bütün insanlığa şamîl olduğunu yaymak için civar krallara göndermiş olduğu elçiler arasında Habeş Sultanı Ashame b. Bahr'e bir mektupla birlikte gönderilen Amr b. Ümeyye es-Sahr hazretlerine ilâve bir vazife olarak Ümmü Habîbe'nin kendisine nikâhının kıyılması için vekâlet vermişlerdi. Amr Habeşistan'a varınca Rasûlüllah'ın mektubunu ve evlenme konusundaki emirlerini Necâşî'ye tebliğ ettiğinde Necâşî kabul ve bağlılık göstererek Amr'e ikramlarda bulundu ve Cafer Tayyar'ın da huzurunda İslâm'ı kabul edip Rasûlüllah'ın emri gereğince Ümmü Habîbe ile Rasûlüllah'ın nikâh akitlerini de icra edip mehir olarak Rasûlüllah tarafından 400 dirhem verdikten ve düğün ziyafeti ter-

tiplendikten sonra iki özel gemi ile onları orada bulunan diğer müslüman muhacirlerle birlikte Arabistan'a göndermiştir.

Ümmü Habîbe o kadar dindar ve şiâr-ı İslâmı da o kadar sağlam idi ki babası Ebu Süfyan, Mekke'nin fethinden önce Kureyş'in Huzâ'a kabilesine hücumuyla aradaki muahedeyi[82] bozmaları üzerine anlaşmayı yenilemek ümidiyle Medîne-i Münevvere'ye gelmesinde Rasûlüllah'ın evinde Ümmü Habîbe'nin yanına gidip Rasûlüllah Efendimiz hazretlerinin yatağına oturmak istemişti. Hemen Ümmü Habîbe hazretleri muhalif olanlara gösterilecek muamelede mü'minlere mahsus mert ve sert tavırla karşısına gelip :

— «Sen müşriksin! Rasûlüllah'ın yatağına hiçbir şekilde münasip değilsin.» diye mani olmuştur.

83 — ÜMMÜ HABÎBE BİNTÎ CAHŞ
(Cahş'ın kızı Ümmü Habibe)

Mü'minlerin annesi (Rasûlüllah'ın zevcesi) Zeyneb binti Cahş'ın kız kardeşi olan sahabî hanımdır ki Hz. Âişe'nin başına gelen İfk hadisesinde bulunan Hamne binti Cahş olacaktır.

84 — ÜMMÜ HABÎBE ZEYNEB

İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden muhaddis bir hanımdır. İnşaallah Ze harfinde Zeyneb bintü'ş-Şevbekî adıyle tekrar gelecektir.

85 — ÜMMÜ HASSÂN

Nefehat'ta adı geçmekte olan velî hanımlardandır. Kûfe ahalisinden zühd ve salah'ı ile tanınmış bir hanımdı. Zahid müçtehidlerden Süfyan-ı Sevrî ile muasır olup Sevrî onun ziyaretine giderdi. Bir ziyaretinde dikkat edip Ümmü Hassân'ın evinde köhne, eskimiş bir hasırdan başka bir şey görmeyince :

— «Ey Ümmü Hassân, eğer Amcazâdenize bir mektup yazsanız eksikleriniz hususunda ihtimam ve size riayet ederdi.» demiş.

Ümmü Hassân hemen cevap olarak ona :

— «Ey Süfyan, şu saate gelinceye kadar sen benim nazarımda daha büyük ve daha muhterem idin. Ben dünyaya gerçekten sahip ve

(82) Hudeybiye anlaşması.

onda tasarruf eden Hak Teâlâ'dan bile dünya konusunda talepte bulunma niyetinde değilim. Nerde kaldı ki bir takım âcizlerden böyle bir talepte bulunacağım?» deyip,

«Vallahi, ben üzerimden, kendisinde Allah-ü Teâlâ'dan başka bir şeyle meşgul olacağım bir anın geçmesini istemem.» buyurmuşlardır.

Bu isimde bir de sahabî hanım vardır.

86 — ÜMMÜ HAKÎM EL-BEYDÂ'

Yukarda «Ervâ» maddesinde geçtiği gibi Abdülmuttalib'in kızı olan Ümmü Hakîm'dir. Rasûlüllah Efendimiz'in halalarıdır. Bedeninin yumuşaklık ve nezaketi sebebiyle el-Beydâ' ve Kubbetü'l-Dîbâc diye tanımlanırdı.

«Ervâ» maddesinde de söylediğimiz gibi babası için aşağıdaki mersiyeyi söylemişti :

ألا يا عين جودي واسهلي ... وبكي ذا الندى والمكرمات

ألا يا عين ويحك أسعديني ... بدمع من دموعها طلات

وبكي خير من ركب المطايا ... أباك الخير تبار الفرات

طويل الباع شيبة ذي المعالي ... كريم الخيم محمود الحيات

وصولا للقرابة هبرزيا ... وغيثا في السنين المجلات

وليثا حين تشتجر العوالي ... تروق له عيون الناظرات

عقيل بني كنانة والمرجى ... اذا ما الدهر اقبل بالهنات

ومفزعها اذا ما هاج هيج ... بداهية وخصم المعضلات

فبكيه ولا تسمي لحزن ... وأبكي ما بقيت الباكيات

Ümmü Hakîm'in bu beyitleri Abdülmuttalib cenablarını atâ', cömertlik, debdebe, servet, yüce himmet, şerefli bir tabiata sahip, güzel huylu, sıla-i rahim, yüz güzelliği, gösterişliki ve kurak senelerde halka yararlı olduğu gibi aynı zamanda harp zuhurunda, mızraklar birbirine geçtiğinde arslanlar gibi vuruştuğunu, bunlarla beraber gözleri şaşırtacak derecede güzellik ve Kinâne oğulları içinde mümtaz bir mevkîde olma kötülük ve fitne'de, müşkillere mukavemette, belâların defedilme-

sinde halka melce' ve sığınak olma ve benzeri huylar ve güzelliklerle tarif ve tanımlayarak gözüne hîtaben :

«Böyle bir zâta ağla, yağmurlar gibi çağla, hüzün ve elem sebebiyle ağlamaktan usanmayıp hayatta oldukça başkalarını da ağlat.» demekten ibarettir. (ابكى) kelimeleri daha ziyade ağlamak mânâsına olan tebkiye'den müennes emirdir. Müsâmerât-ı Muhyîddin basmalarında yanlış olarak (أبكى) şeklinde basılmıştır. Ki bu şekil son mısra'nın haricinde sahih değildir. (هبرزى) kelimesi he ve râ'nın kesresi ile iyilik mânâsınadır. (سنين محلات) kuraklık ve kıtlık seneleri demektir. Bu beyit dil bilginlerinden Îbn es-Sikkît aleyhine delildir. Îbn es-Sikkît (أحل البلد فهو ماحل) denir[83] fakta (محل) denmez demiştir. (لاتسمى) kelimesi, usanmak mânâsına olan seâmet'den müennes için nehy-i hâzırdır. (لاتسامى)'den muhaffeftir. (اباك الخير) tabirindeki (الخير) kelimesi için, Îbn Hişâm'ın sîreti Şerhinde Abdurrahman es-Süheylî (v. 581) kesreli ve şeddeli ye ile olan Hayyir'den muhaffeftir demiştir.

87 — ÜMMÜ HAKİM EL-HÂRİCİYYE

Havârîc mezheblerinin aşırılarından Ezrakîler grubunun tabi oldukları Nâfî b. el-Ezrak adındaki hainin zevcesidir. İbnü'z-Zübeyr zamanında ve hicretin 65'inci yılında vukubulan Devlâb vakasının tek sebebi odur. Kendisi güzelliğiyle meşhur olup hakkında :

اذا قلت تسلو النفس او ينتهى المنى ابى القلب الا حب أم حكيم

denilerek kalbi onun muhabbetinden almak ve başka bir şekilde teselli bulmak mümkün olamıyacağına işaret olunmuştur.

Eğânî'de ifade olunduğuna göre bu Ümmü Hakîm, kocası Nâfî'nin

(83) Ey gönül ümidini kes te başka şeylerle teselli bul dediğinde kalb Ümmü Hakîm'in sevgisinden başka hiçbir şeyi kabul etmez.

Havârîc gurupları raasında bir aralık mezheb yönünden fikir ayrılıklarını görerek bir köşede inzivaya çekilip işe karışmama fikrinde olduğunu hissetmesiyle on :

«Eğer sen imana erdikten sonra kâfir oldun ve mezhebinde şüphe ettiysen bu din ve daveti terk edip haricîlik iddiasında bulunma. Yok eğer, küfürden kurtulup hakikaten iman ettiysen kâfirleri (onun mezhebine muhalif olan iman ehli kimseleri kastediyor) her nerede bulur ve rasgelirsen öldürerek Hz. Nuh'un : "Ey Rabbim, yeryüzünde kâfir ocağı bırakma." diye vaki olan duâsı gibi sen de onların karılarını, çoluk çocuklarını bile sağ bırakma.» diyerek onu baştan çıkarmış ve tahrîk etmiş, onun bu nasihati Nâfî'e hoş gelip gereğince ve gaddarca harekete girişmesi neticesinde tarihlerde Ezarika harpleri diye gösterilen büyük muharebe —ki vukubulduğu yer olan Devlâb adındaki köye izafetle Vak'a-i Devlâb diye de zikrolunmaktadır.— meydana gelmiştir. Nâfî bu muharebede öldürülmüştür ki her iki tarafın da reisleri aynı günde maktul düşmüşlerdi. Tarih-i Kâmil'de ve Eğânî'nin 6. cildinde bu konuda geniş bilgi vardır.

88 — ÜMMÜ HAKİM EL-MAHZÜMİYYE

Kureyş reislerinden Hâris b. Hişâm el-Mahzumî'nin kızı Ümmü Hakîm'dir ki sahabî hanımların önde gelenlerindendir. Şam yakınlarında Hicaz yönünde Mercü's - Safer adlı yerdeki Kantaratu Ümmü Hakîm diye bilinen köprü onun adınadır.

Kendi amcazâdesi olan İkrime b. Ebî Cehil ile evli olup Mekke'nin fethi günü müslüman olmuş kocası İkrime için de Rasûlüllah'dan eman almıştı.

İkrime ise o vakit babası gibi İslâm'ın en şiddetli düşmanlarından olarak yok edilmesi gereken kimselerden olduğundan kendisi de şüphe etmediğinden Mekke'nin fethi üzerine Yemen' kaçmış, zevcesi Ümmü Hakîm de peşinden gidip onu Yemen sahilinde gemiye binmek üzereyken bulup :

«İnsanların en halîm ve kerimi olan zât tarafından sana eman ile geldim.» diyerek geri çevirmiş ve Rasûlüllah'ın huzuruna getirip müslüman olmasına sebep olmuştur.

İkrime'nin sonunda Yermûk harbinde şehit olmasından sonra Ümmü Hakîm, ashabdan Halid b. Saîd hazretleriyle nişanlanmış, o esnada Ec-

nâdin yakası ortaya çıktığından Halid, nikâhlısı bu Ümmü Hakîm'i beraber alıp çıkmış, zifafı da yolda icra etmeyi kurmuştu. Mercü's - Safer'e varılıp konduklarında zifafı burada yapmayı arzu ettiğini Ümmü Hakîm'e bildirdiğinde Ümmü Hakîm :

— «Bu işi, düşman saflarının Allah'ın izniyle bozulup perişan olmaları vaktine tehir etseniz.» dediyse de Halid :

— «Peki ama, nefsim bana bu muharebede şehid olacağımı haber veriyor.» demesiyle Ümmü Hakîm'in de muvafakat etmesiyle hemen oracıkta bulunan köprünün yanına bir çadır kurularak zifafa girdiler.

Bundan dolayı bu köprü Kantaratu Ümmü Hakîm - Ümmü Hakîm köprüsü diye tanındı.

Gerçekten yemek hazırlanıp yenildikten hemen sonra düşman askerleri baş göstermekle muharebeye tutuşulur ve Hz. Halid şehid düşer. Ümmü Hakîm o günde çadırın direğiyle 7 din düşmanını öldürmüştür.

Allah kendinden ve kocasından razı olsun.

89 — ÜMMÜ HAKÎM EL-VÂSILA

Eğânî'de zikredildiğine göre Emevî Halîfesi Abdülaziz'in zevcesi olan Ümmü Hakîm'dir ki Kureyş'in şerefli kadınlarındandır.

Şeref ve kemali, güzellik ve cemale vaslettiği, yani hem haseb ve nesebce kemali hem de güzelliği kendinde topladığı için el-Vâsıla adı verilmiştir.

İlerde gelecek olan Zeyneb el-Vâsıla'nın kızı olduğu yanlış kanaatiyle kendisine el-Vâsıla Bîntü'l - Vâsıla denilir. Nitekim ilerde beyan olunacaktır.

Bu Ümmü Hakîm'in Abdülaziz'le nikâhlanması ve evlendirilmesi Abdülaziz'in dedesi olan Abdülmelîk b. Mervan'ın sağlığında ve onun muhteşem huzurunda olup nikâh merasimine sayılı şairlerden Cerir ile Adiyy b. er-Rikî' davet olunarak tebrik, kutlama şiirleri söylemişler ve herbiri onar bin dirhem (Kırk bin kuruş demektir) hediye almışlardır.

Eğânî sahibinin işaret ettiğine göre bu Ümmü Hakîm içki içmeye müptelâ olup kendinin büyük ve gayet kıymetli bir kadehi vardı ki şarabı onunla içerdi. Ke's-i Ümmü Hakîm —ki edibler nezdinde maruf ve meşhurdur.— İşte onun şarap kadehidir. Bir zamanlar Padişah hazinelerinde saklanmıştı. Rivayete göre üzerinde 80 miskal altın vardı.

Hakkında söylenen şiirlerin bir takımı Eğânî'nin 15. cildindedir. Bu cümleden olarak Velîd b. Yezid'in şu şiirini zikredebiliriz :

علاني بعانقات الكروم واسقياني بكأس أم حكيم [84]

انها تشرب المدامة صرفاً في اناء الزجاج عظيم

İçki içmek, müslümanlarca yasak olduğu halde Ümmü Hakîm'in içki içmeye dalması ve iptilâsı, Emevî oğulları erkeklerinin şayi olan edepsizliklerine nazaran hiç de uzak görülmez.

Yukardaki Ümmü Hakîm el-Mahzûmîyye'den başka Ümmü Hakîm sahabeden 5 hanımın daha ismidir.[85]

90 — ÜMMÜ'L-HAYÂ' EL-ENBÂRİYYE

Zühre adında meşhur bir muhaddis hanımdır. Bu künye ile tanınmış ve ilmi hadiste derinleşmiş bir âlim idi. Tercüme-i hali bulunamadı.

91 — ÜMMÜ HÂRİCE

Cahiliye devri araplarından ve Büceyle kabilesi hanımlarındandır. Pek çok kocaya varmış bir kadın olup her kim kendisine gelip cahiliye devri örfüne göre nikâh edatı olan (خطب) - hatb kelimesini telaffuz ederek onun nikâhını istese derhal (نكح) diye evlenmeye muvafakat edip teslim olurdu. Binaenaleyh çok çabuk ve kolaylıkla husûle gelen şey hakkında «Bu iş Ümmü Harîce'nin nikâhından da süratli.» meâlinde olarak (أسرع من نكاح أم خارجه) denilmesi araplar arasında darb-ı mesel olmuştur.

---

(84) (Dostlarım) beni eski şaraplarla tedavi edin. Ümmü Hakîm'in kadehiyle sulayın. O Ümmü Hakîm ki içkiyi sadece büyük bir cam kaptan içerdi.

(85) Bu sahabî hanımlar şunlardır :
a) Harâm kızı Ümmü Hakîm
b) Zübeyr b. Abdülmuttalib kızı Ümmü Hakîm
c) Osman b. Maz'un hanımı Ümmü Hakîm, adı Havle idi.
d) Utbe b. Ebî Vakkas kızı Ümmü Hakîm
e) Veddâ' kızı Mahzum kabilesinden olan Ümmü Hakîm
(İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII/322-323).

Kendinin asıl ismi Amre olup künye olarak aldığı Harîce ilk oğlunun ismidir. Ancak kimden olduğu malûm değildir.

Ümmü Harîce sahabeden iki hanımın da künyeleridir.[86]

92 — ÜMMÜ'L - HIYÂR

Emevî devri şairlerinden (أنا أبو النجم وشعري شعري) diyen meşhur Ebu'n - Necm'in zevcesidir. Ebu'n - Necm'in zevcesi hakkında söylediği beyitlerden

قد اصبحت أم الخيار تدعى علي ذنبا كله لم أصنع

beyti Telhîs'de şahit olarak getirilen beyitlerdendir.

93 — ÜMMÜ'L - HAYR EL-BAĞDÂDİYYE (Bağdatlı Ümmü Hayr)

Bağdat'ta VI. asır meşhurlarından Cemalü'n - Nîsâ' adıyla bilinen muhaddis bir hanım idi. Asrının büyük âlimlerinden İbn el-Batî, Ebu'l - Muzaffer el-Kâğıdî ve Şücâ' el-Harbî gibi hadis ve fıkıh âlimlerinden memleketimizde carî olan usûle göre Semâ' yoluyla ilim öğrenip daha sonra ilmini yaymış ve ileri gelen muhaddislerden İsmail b. Asâkir, Fatıma binti Süleyman, Kadı Takiyyüddin Süleyman, İbn Sa'de, İbn Şahne ve daha bir takım ulema kendisinden icazet almıştır. İlim ve faziletinin yanında bunlara denk zühd ve verâ sahibiydi. Bir kaç defa hacca gitmiş ve 640/1242 - 43 da vefat eylemiştir.

94 — ÜMMÜ'L - HAYR HATİCE

Dav'u's - Sabâh dedikleri hanımdır. Bu da muhaddis bir hanım idi. 734/1334'de vefat etmiştir. Hüsn-ü Hat ve İnşa bilirdi. İcazetnamelerini kendisi yazardı.

95 — ÜMMÜ' - HAYR BİNTİ YUSUF (Yusuf kızı Ümmü Hayr)

Ümmü'l - Hayr Hatice ile beraber bu hanım da İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerindendir. İmam-ı Suyûtî bu iki hocasından da el-Müncem fi'l - Mü'cem adlı eserinde bahsetmektedir.

---

(86) Bu hanımlar Zeyd b. Sabit'in hanımı Ümmü Harîce ile Nadr b. Damdam b. Abdi Yağûs kızı Ümmü Hârîce olup, bu ikincisinin asıl adı Halide'dir. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/324).

Bunlardan başka künyeleri Ümmü'l - Hayr olan :

Ümmü'l - Hayr Rabîa, Ra harfinde,
» » Hacer, He harfinde,
» » Zeyneb, Ze harfinde gelecektir.

96 — ÜMMÜ'L - HAYR BİNTİ'L - HUREYŞ
(Hureyş kızı Ümmü Hayr)

Kûfe ahalisinden hitabet ve güzel konuşması olan tabiînden bir hanımdır. Rasûlüllah'ın yüzünü göremeyip ashabına yetişmiştir.

Sıffîn harbinde Hz. Ali'nin tarafını tutmuştu. Muhâdarât kitaplarında Hz. Muaviye'nin hilmi anlatılırken zikrolunan hikâyelerden birisi şöyledir :

Hz. Muaviye, saltanatı devrinde Kûfe Valisine bir mektup gönderip : «Hureyş kızı Ümmü'l - Hayr'ı gönlünü hoş tutarak bana gönder de ben senin Kûfe'de olan hatt-ı hareketini ondan sorayım.» diye bildirdi. «Eğer hayırlı haber verirse sana hayırla; yok şerli, kötü haber verirse seni şer ile cezalandıracağım.» diye haber göndermişti.

Vali, Muaviye hazretlerinin mektubunu alıp Ümmü'l - Hayr'ın evine varır ve ona mektubu okur.

Ümmü' l - Hayr cevabında :

«Ben mü'minlerin Emîri'nin itaatinden dışarı hareket etmem. Yalan ve hilâf-ı hakikat bir şey söyleyip özür ve bahane de ileri sürecek değilim. Hâssaten, gönlümde dolaşan bazı durumlar için Mü'minlerin Emîri ile karşılaşmayı zaten çok arzuluyordum.» deyip hareket eder, yola çıkar. Vali de kendisini yolcu eder.

Ayrılacakları zaman vali :

«Ey Ümmü Hayr, Mü'minlerin Emîri senden, benim durumumu soracak ve sen nasıl haber verirsen ona göre bana muamele edecek, mükâfatlandıracak veya cezalandıracak olduğunu sana okudum. Şimdi; acaba benim hakkımda ne söyliyeceksin?» dedi.

Ümmü Hayr :

«Ey vali, ben, senin bana etmiş olduğun lûtuf ve iltifatlara mukabil sana kötülüğü düşünmem. Senin hakkında gerçek ve vakıaya muhali bir söz söylemem.» dedi.

Yolculuk esnasında kendisine son derece rîayet edilerek güzel bir şekilde ve gönül rahatlığı içinde Hz. Muaviye'nin taht şehrine ulaşınca Muaviye onu sarayının haremine misafir edip dördüncü günü meclisine getirdi. Kendisi nedimleri ve arkadaşları ile otururken Ümmü Hayr huzuruna girip : (السلام عليك يا امير المومنين ورحمة الله وبركاته) diye selâm verdi. Hz. Muaviye de (وعليك السلام يا أم الخير) diye selâmı aldıktan sonra :

— «Ey hala, yollarda nasıl geldin? Rahat ettin mi?» dedi.

— «Evet ey mü'minlerin emîri. Kûfe'den buraya kadar rahat ve selâmetle geldim. Şimdi de bu güzel mecliste rıfk sahibi kralın yanındayım.»

Muaviye :

— «Ey Ümmü Hayr ben seni hüsnüniyetle buraya getirttim. Sıffîn'de Ammâr b. Yâsir öldürüldüğü gün söylediğin sözleri bize söyler misin?» dedi.

Ümmü Hayr :

— «Ey mü'minlerin emîri, ben o sözleri o günden sonra kimseye söylemediğimden unuttum. O söz, bir sadme ve sıkıntıya düçâr olduğumdan ihtiyarım dışında dilimden dökülmüştü. Şimdi onları dinlemenin bir faydası yok. İsterseniz size onun dışında güzel sözler söyliyeyim.» dedi.

Muaviye bu sefer mecliste olanlara sual edip :

— «Bu Ümmü Hayr'ın o gün söylediği sözler hanginizin ezberindedir?» deyince içlerinden birisi :

— «Ey mü'minlerin emîri, o sözlerin bazısı benim hatırımdadır.» dedi.

Muaviye : «Söyle, işitelim.» diye emredince o adam dedi ki :

— «Ben o gün bu Ümmü Hayr'ı gördüm; bir deveye binmişti, elinde bir kamçı vardı ve diyordu ki : Ey insanlar Rabbinizden korkun. Muhakkak ki kıyametin zelzelesi büyük bir şeydir. Muhakkak ki Hak Teâlâ hazretleri sizin için hakkı âşikâr ve izah edip yolunuzu nurlandır-

dı. Selâmet yoluna erdirdi. Sizi körlüğe,mübhem şeylere, karanlığa davet etmedi. Nereye gidiyorsunuz? Allah size acısın. Mü'minlerin emîri Hz. Ali'den mi kaçıyorsunuz? Yoksa harbden mi kaçıyorsunuz? Yahud İslâm'dan mı yüz çevirdiniz? İşitmediniz mi Allah Teâlâ hazretleri :

ولنبلونكم حتى نعلم المجاهدين منكم و الصابرين [87]

"Biz sizi, içinizde Allah yolunda mücahede edenlerle sabredenleri bilmek için sınarız." buyuruyor, deyip sonra başını semaya kaldırarak :

اللهمّ قد عيل الصبر وضعف اليقين وبيدك يا ربّ أزمة القلوب فاجمع اللهمّ بها الكلمة على التقوى و ألف القلوب على الهدى . [88]

diye duâ edip saîr sözlerle Ali'nin askerini cesaretlendirip, ey emîrü'l-mü'minin, seninle muharebeye teşvik ediyordu.»

Muaviye o kimsenin bu naklini dinledikten sonra :

— «Ey Ümmü Hayr, bu sözlerinle benim öldürülmemi kasdettiğin açıktır. Bu şekilde ben de seni öldürtsem halk beni ayıplamaz.» dedi.

Ümmü Hayr :

— «Bana göre, şakiliği sebebiyle bana saadet ihsan edilecek bir adam tarafından öldürülmek fena bir şey değildir.» deyince Muaviye :

— «Heyhat! Ey boş konuşması çok olan kadın, Hz. Osman hakkında ne dersin?» dedi.

Cevabında Ümmü Hayr :

— «Ben onun hakkında ne diyeyim? Halk kendisini rızalarıyla halife edindiler, daha sonra istemeyip öldürdüler.» dedi.

Muaviye :

— «Ey Ümmü Hayr' Osman'ın hakkında senin yapacağın meth ü senâ bu kadarcık mıdır?» deyince Ümmü Hayr :

— «Allah Teâlâ şahit ki ben bu sözümle Hz. Osman hakkında nok-

(87) Muhammed sûresi. âyet : 31.

(88) Allahım sabır tükendi, yakin zayıfladı. Ey Allahım kalblerin felâketi senin elindedir. Onları takva kelimesinde birleştir, topla, kalpleri hidayete erdir hidayetinle bir araya getir.

sanlık murad etmedim. Zira Hz. Osman hayırlara girişirdi, kıyamet gününde de derecesi elbette yüksektir.» dedi.

— «Peki Talha hakkında ne dersin?»

— «Rasûl-ü Ekrem O'nu cennetle müjdeledi.»

— «Ya Zübeyr hakkında ne dersin?»

— «Ben Rasûlüllah'ın hala oğlu hakkında ne diyebilirim? Halbuki onun da cennet ehlinden olduğuna Rasûlüllah (s.a.v.) hazretleri şehadet etmişlerdir. Ey Muaviye Allah Teâlâ hakkı için bu türlü sözlerden beni affet. Kureyş, senin için halimdir diye aralarında söyleşirler. Benden, bunlardan başka şeyler sor.» deyince Muaviye :

— «Evet, ben seni o sözlerin cümlesinden affettim.» deyip mükâfat ve hediyeler vererek Ümmü Hayr'ı yerine geri göndermiştir.

97 — ÜMMÜ HAYR BİNTÜ'S-SAHR
(Sahr kızı Ümmü Hayr)

Sahabeden olan Ümmü Hayr'dır ki Hz. Ebu Bekir efendimizin anneleri olup asıl ismi Selma'dır. Uzun seneler yaşayıp, kocası Ebu Kuhafe ile birlikte, oğulları Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'in mirasına varîs olmuştur.

Hz. Sıddîk'in doğumunun hemen akabinde çocuğunu kucağına alıp Beyt-i Atîk'e yani Kâbe-i Muazzama'ya götürerek :

يارب اعتق هذا من الموت فهبه لى [89]

duâsıyle uzun ömürlü olması için duâ etmişti. Allah tarafından, Kâbe'nin rükünlerinin birinden :

يا أمة الرحمن بالتحقيق [90]
فزت بحمل الولد العتيق
يعرف فى التوراة بالصديق

nazmı gerek annesi, gerekse orada hazır bulunanlar tarafından duyulmuştu.

İşte Ümmü Hayr'a Atîk lâkabının verilmesinin sebeplerinden biri olarak lügat ve sîyer kitaplarında zikredilen hâdiselerden biri de budur.

---

(89) Ey Rabbim bunu ölümden azat et ve onu bana bağışla.

(90) Ey gerçekten Rahman'ın cariyesi
Atîk —eski— bir çocuğa hamile olmayı kazandın.
Ki O, Tevrat'ta sıddîk diye bilinir.

98 — ÜMMÜ'D - DERDÂ'

Hayre adında sahabî bir hanımdır ki ashabın zahidlerinden Ebu'd - Derdâ'nın zevcesi, bigilli bir hanımdı. Gerek peygamberimizden gerekse kocası Ebu'd - Derdâ'dan, gayet akıllı ve dirayetli olmakla, bir hayli hadis-i şerif ezberleyip rivayet etmiştir.

İbn Esîr'in nakline göre[91] sahabî kadınların fazîletli ve akıllılarından sayılırdı. Kocası Ebu'd - Derdâ da akıllı ve hikmet sahibi bir zat idi. Asıl adı Uveymir olduğundan Peygamberimiz Efendimiz hazretleri onun hakkında :

عويمر حكيم أمتي [92]

diye senâ buyurmuşlardır. Şam'ın fethinde başlangıçta kadı oldu. Sahih rivayetlere göre 32/652 - 653 senesinde vefat edip Bâbu's - Sağîr'de defnolundu. Bazıları Medine'ye dönmüştür derler.

Şimdi halâ Üsküdar kabristanında Ebu'd - Derdâ' kabri olması hikâyesi ya asılsızdır; ya da aynı künyeye sahip başka bir zâta ait olması gerekir. Nitekim İstanbul toprağında nice sahabe kabirleri olduğu söylenirse de Hz. Ebû Eyyüb'den başkası sâbit değildir. Lâkin herbirinin ruhaniyetlerine dönülerek fatiha okunmasına herhangi bir engel yoktur. Ruhları nerede ise her hal ü kârda ulaşır, taassuba gerek yoktur. (Okyanus)

Ebu'd - Derdâ'nın bir diğer hanımı daha vardır ki o da Ümmü'd - Derdâ' künyesiyle bilinir. Bu ikinci hanımla Ebu'd - Derdâ', Rasûlüllah'ın vefatından sonra evlenmiştir. Rasûlüllah'ın sahabîsi olma şerefine nail olamamıştır. Yukardan beri anlatageldiğimiz Ümmü'd - Derdâ' Hayre, kübrâ yani büyük, bu ise Suğrâ, yani küçük Ümmü'd - Derdâ' diye addolunurlar. Bu ikincinin ismi Hüceyme olup Visab kabilesindendir. Büyüğü ise Hayre binti Hadred el-Eslemî'dir.

99 — ÜMMÜ RÎ'LE EL-KUŞEYRİYYE

Arab kadınları arasında söz ve fesahat erbabı bir hanımdır. İmam-ı Müstağfirî'nin rivayetine göre sahabedendir.

Bir gün Rasûlüllah'ın huzuruna gelip :

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

(91) İbn Esîr, Üsdü'l Ğâbe, VII/327.

(92) «Uveymir Ümmetimin hakîmidir.» demektir.

diye tazimle onu selâmladıktan sonra :

انا دوات الخدور و محل ارز البعول و مربيا الأولاد و ممهدات المهاد ولاحظ لنا في الجيش أعظم فعلمنا شيئًا يقربنا الى الله عز وجل .

gibi gönüle hoş gelen sözlerle daha önce geçen Esmâ el-Ensâriyye gibi; «kendilerinin perde arkasında, haremde olduklarını, kocalarının hükmü altında olduklarından, çocuk beslemek ve beşik düzlemek gibi ev işleri ile meşgul olduklarından bahsederek : Bizim için gazâya gidip büyük ecirlere nail olmak mümkün olamıyor. Binaenaleyh bize birşey öğret ki Allah'a bizi yaklaştırmaya vesile olsun» demek istemiş olduğundan Peygamberimiz (s.a.v.) hazretleri : «Allah'ın zikrine yapışıp buna devam etmeleri, gözlerini yabancıya bakmaktan ve seslerini onlara işittirmekten muhafzaa ve korumaları» zımmında kendisine nasihat ve tesellî vermiştir.

İsabe'de zikredildiğine göre bu Ümmü Ri'le, Rasûlüllah'ın vefatından sonra Hz. Haseneyni yanına alarak ve matem gözyaşları akıtarak Medîne-i Münevvere sokaklarında dolaşır ve Hz. Fatma'nın evi önüne geldikçe :

" يا دار فاطمة المعمور ساحتها هيجت لي حزنًا جيت من دار [93]

diye yana yakıla söylenirdi. Kalbi temiz, şiiri tatlı bir hanım imiş, Allah ondan razı olsun.

100 — ÜMMÜ RÜMÂN

Hz. Ebu Bekir'in zevcesidir ki kızı Hz. Ayşe ile oğul Abdurrahman'ın anneleridir. Cenab-ı Rasûl (s.a.v.)'e kayınvalide olma şerefine nail olmuştur. Vefatı Rasûlüllah'ın asr-ı saadetinde ve hicretin henüz 6. senesindedir. Kabrine bizzat Rasûl-i Ekrem tarafından konulmuş ve hakkında, cennet ehlinden olduğu müjdesiyle :

«Her kimi, cennet hurilerinden birine bakmak sevindirirse Ümmü Rûmân'a baksın.» buyurmuşlardır. Allah ondan razı olsun.

(93) Ey Fatma'nın evi -ki sahası bendeki hüznü artırıyor, harekete geçiriyor- Selâm sana.

Hz. Ayşe hakkında varid olan (كنت لك كأبي زرع لأم زرع) hadîs-i şerifinde adı geçen Ümmü Zer'dir ki Yemen kabilelerinden ve bir rivayete göre Mekke köylerinden bırisi halkından Atike isminde bir hanımdır. Meşârik-i Şerif'ten anlaşıldığına göre Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden birinde Hz. Ayşe :

«Ben bir gün Rasûlüllah'ın yanında babamın cahiliye devrinde olan mallarıyla iftihar etmiştim. Rasûl-i Ekrem hazretleri : "Sus ey Aîşe, ben sana Ebu Zer'in Ümmü Zer'e olan muaşereti gibi güzel bir şekilde ülfet edip güzel davranmaktayım." buyurdu.» demişlerdir.

İşte Ümmü Zer' hadisi bu olup bunun hikâyesi de şöyledir :

Vaktiyle arab kadınlarından onbir tanesi bir araya gelerek kocalarının âdetleri ve durumlarıyla ilgili hallerden hiç birini saklamadan aralarında konuşmaya söz verirler hepsi de fesahat ehlinden olup konuşmaya başlarlar.

Birincisi söze başlayıp :

زوجي لحم جمل غث على رأس جبل لا سهل فيرتقى ولا سمين فينتقى .

«Benim kocam arık bir deve etidir ki dağ başında bulunur. Olduğu yer düz değildir ki çıkılıp yanına varılabilsin, kendi semiz değil ki iyiliği için istenilsin.» dedi. Bununla kocasının birkaç yönden az faydalı olduğunu imâ etti. Bir kere onu davar etine benzetmeyip deve etine benzetti. Bir de semiz değildir, bununla beraber kendisine ulaşmak da zordur, dedi.

İkincisi : زوجي لا أبث خبره اني أخاف أن لا أذره أذكره عجره وبجره .

dedi ki maksadı : «Ben kocamın durumunu ifşa etmem. Zira korkarım ki söyleyecek olsam onu ferk ederim. Yani çok olduğu için eksik söylemiş ve belki de hiç söylenemiş olurum ve söylersem açık gizli bütün ayıplarını söylerim.» demekti. (لا أذره) tabîrindeki (لا) harfi zaid ve açık mansub zamir haber'e râcîdir.

Üçüncüsü : زوجي العشنق ان أنطلق أطلق وان أسكت أعلق .

(94) Ben senin için Ebu Zer'in Ümmü Zer'e davrandığı gibi davranıyorum.

deyip bununla : «Benim kocam ahmaktır. Eğer söyleyecek olsam boşanmış —tatlik edilmiş— susacak olsam muallâka olurum.» demek istedi.

(عشنق) kelimesinin asıl anlamı uzun boylu demek ise de burada ahmak demekten kînaye olmuştur. Bazıları (عشنق) kötü huylu kimse mânâsınadır dediler. (مطلقة) diye, kocası tarafından boşanan, (مطلقة) ise kocası kayıp olan hanıma derler. Burada maksat, kocasının bir faydası olmadığını ifade etmektir.

Dördüncüsü :

زوجي كليل تهامة لاحرّ ولا قرّ ولا مخافة ولا سآمة

dedi ki türkçesi : «Benim kocam Tihame beldesinin gecesi gibidir. Ne harareti ne soğukluğu vardır. Böyle mutedil ve hoş bir hal üzere olduğu için kendinden ne korkulur ve ne usanılır.» demektir.

Beşincisi :

زوجي ان دخل فهد وان خرج أسد ولا يسأل عمّا عهد

dedi. Bununla : «kocasını içerde, evde parsa, dışarda arslana benzeterek metheyledi. Arslanın hali atılganlık ve şecaat, pars denilen canavarın hali de çokça uyumak olduğundan benim kocam evde pars gibi uyku uyur, dışarda da arslan gibi saldırır. Yani evde halîm yönü, dışarda şecaati görülür. Ev için alışılmış ve bilinen mal ve eşyayı sormaz.» demek istedi.

Altıncısı :

زوجي ان أكل لف وان شرب اشتف وان اضطجع التف ولا يولج الكف ليعلم البث

dedi. Türkçesi : «Benim kocam öyledir ki yemek yiyecek olsa devirir, büker, su içecek olsa kapta su kalmayıncaya kadar içer, yattığı vakit yalnızca bürünüp yatar ve elini uzatıp düşünce ve hüznümü, durumumu araştırmaz.» demektir.

Yedincisi :

زوجي عيانا[95] yahut عياياء طباقاء. كل داء له داء. شجك او فلك أوجمع كلا لك.

dedi ki mânâsı : «Benim kocam âciz ve hiçbir iş göremez halde, yahut kötü ve hoş olmıyan bir yolda koşmaktadır. Hali ve durumu meçhûl, her dert kendisinde mevcuttur. İnsanın ya başını yarar ya bir tarafını kırar, yahut ikisini birden yapar; yani hem yarar hem kırar.» demektir.

Sekizincisi :

زوجي لمس مسّ أرنب والريح ريح زرنب

ded ki türkçesi : «Benim kocam tavşan gibi yumuşak olup kokusu da Zerneb denilen bir bitkinin kokusu gibi güzeldir. Yahud, kocamın güzel kokusu Zerneb kokusu gibi insanlar arasında yayılmıştır.» demektir.

Bazıları sekizin kadının sözünde :

وأغلبه والناس يغلب

fıkrasının da ilâvesini rivayet etmişlerdir. Ki : «Herkese galip olduğu halde bana mağlûptur.» meâlinde olarak :

يغلبن الكرام ويغلبهن اللئام

kaidesinde başka bir methi de içermektedir.

Dokuzuncusu :

زوجي رفيع العماد طويل النجاد عظيم الرماد قريب البيت من الناد ي

deyip bununla : «Benim kocam yüksek evli, uzun boylu, cömertlik sahibidir. Üstün derecede cömertliğinden misafirlerinin çokluğunu sevdiğinden evi kabilenin toplanma yerine yakındır.» demek istedi.

Onuncusu : زوجي مالك. وما مالك. مالك خير من ذلك ابل كثيرة المبارك
قليلات المسارح اذا سمعن صوت المزهر أيقن انهنّ هوالك

dedi ki anlamı : «Benim kocam mâliktir ama nasıl mâliktir. (Dokuzuncu kadının kocasının sıfatlarını işaretle) ondan hayırlısına mâliktir. Cömertliği kemal derecesinde olup çokça ziyafet verdiğinden develerinin çoğu, tutup boğazlaması kolay olsun için hemen evinin etrafında yatmakta ve nadiren meraya gitmektedir. Kendinin âdeti misafirlerini müzhir adı verilen bir çalgı ile karşılamak olduğundan develer onun sesini

(95) Burada ve bundan sonraki sayfada varid olan «Yahud» tabîri asılda olan. râvinin şüphesini gösterir.

işittikleri gibi kendilerinin helâkini, yani misafir lokması olmak üzere boğazlanacaklarını hissederlerdi.» demektir.

Onbirincileri : زوجي ابو زرع فما ابو زرع أناس من حلي أذني وملأ من شحم عضدي وبجحني فبجحت الى نفسي وجدني في اهل غنيمة بشق فجعلني في اهل صهيل واطيط ودائس ومنق فعنده أقول فلا أقبح وأرقد فاتصبح وأشرب فاتقنح

dedi. Bunun türkçesi : «Benim kocam Ebu Zer'dir. Lâkin Ebu Zer' ne adamdır; kulaklarımı zînetlerle salladı, pazularımı et ve yağla doldurmuştur. Beni ferahlandırıp gönlümü hoş kılmıştır. Beni daha önce biraz davar ehli ve çoban takımı arasında ve meşakkat içinde bulup at ve develeri olan çift çubuk sahibi kimseler içine getirdi. Her ne söylersem sözüm onun yanında çirkin bulunmaz ve reddedilmez. Uyku uyuduğum vakit istirahatime engel olmadığı için sabaha kadar uyurum, bir şey içecek olsam kanıncaya kadar içerim.» demektir.

Sonra kaynanasını, daha sonra oğlunu, kızını ve cariyesini de birer birer methetmeye girişerek medihde mübalâğa etmiştir. Ancak onların buradaki maksatla herhangi bir ilgileri olmadığı için yalnız kocası hakkındaki sözleri ile iktifa olundu. Nadirattan olduğu için karşılaşılması ve alınması ganinet olarak biline.

Şifa sahibi Kadı İyaz'ın işbu Ümmü Zer' hadisine müstakil bir şerhi vardır.

102 — ÜMMÜ SA'D

Asıl itibariyle Himyerli olup İsâm'ın kızıdır. Endülüs edibelerindendir. Asıl ismi Sa'dûne olduğundan Sin harfine bırakılmıştır.

103 — ÜMMÜ SA'D KEBŞE

Sa'd b. Muaz'ın annesi olan Kebşe Ümmü Sa'd'dır. Oğlu Sa'd'e :

ويل ام سعد سعداً - ضرامةُ وجدا - سد به مسداً .

diyerek ağıt yakması üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) efendimiz :

(كل نائحة تكذب الا امّ سعد) buyurmuşlardır.

Münavî şöyle diyor : «Dilediğini dilediğine tahsis etmek Rasûlüllah Mustafa'nın özelliklerindendi.»

104 — ÜMMÜ'S - SULTAN

Makrizî'nin Hutat'ında zikredilen Mısır'daki eserlerden Ümmü Sultan medresesinin kendine izafe edildiği Ümmü Sultan'dır ki 600 ortalarından 700 sonlarına kadar Eyyübîlerin bir kolu olarak Mısır'da hükümet eden Türk sultanlarından Sultan Şaban'ın annesidir. Adı geçen medrese Mısır'ın büyük binalarından ve önde gelen medreselerindendir. Ümmü Sultan onu 771/1369 - 70 tarihinde Zevile kapısı dışında ve Kal'a-i Cebel yakınında, eskiden Kahirelilerin mezarlığı olan bir yerde bina edip Hanefî ve Şafiî için ayrı ayrı dershaneler tertip etmiş, Sebil olarak medrese kapısında bir de havuz yaptırmıştı.

İsmi Bereke olduğu için tafsîlât (B) harfine bırakılmıştır.

105 — ÜMMÜ SELEME

Mahzum kabilesinden, Ebu Ümeyye b. el-Muğîre'nin kızıdır ve Rasûlüllah'ın zevcelerindendir. Asıl ismi Hind olup birinci kocası olan Ebu Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî'den olan en büyük çocuğu Seleme'nin ismiyle künyelenmiştir.

Doğru görüşlü fesahatlı idi. Peygamberimiz (s.a.v.)'den 378 hadis ezber ve rivayet etmiştir. Hz. Osman'ın hilâfetindeki fetret devresinde O'na şu şekilde beliğ bir nasihatta bulunmuştur :

يابنيّ مالي أرى رعيّتك عنك نافرين وعن جناحك ناقرين . لاتعف طريقا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يجبها ولاتقتدح بزند كان عليه السلام أكباه وتوخّ حيث توخّى صاحباك فانهما شكما الامر شكما ولم يظلما . هذا حقّ أمومتي قضيته اليك وان عليك حقّ الطاعة.

Ümmü Seleme Ümmü'l - Mü'minin (yani Rasûlüllah zevcesi olduğu için) olduğundan Hz. Osman'a, ey oğulcağızım diye hitab ederek nasihatine başlar ve meâl olarak şöyle der :

«Ey oğulcağızım, sebeb nedir ki ben senin tebeanı senden nefret etmiş ve himaye kanatlarının altından çıkmış görüyorum. Sen Rasûlüllah'ın sevdiği ve sâlik olduğu yolu örtme, onun yakmadığı bir ışığı uyandırma, yakma, sen dost ve arkadaşların olan Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in izlerine uymakla iktifa et. Onlar bu işe sâlim bir şekilde teşebbüs edip başararak yerine getirdiler. İşte sana analık hakkını ifa eyledim. Senin

üzerine lâzım gelen, itaat ve gereğince amel ve hareket etmendir.»

Hz. Osman'ın bu konuda verdiği cevap da Mecmeu'l-Emsal'de cimri ve alçak kimseler için söylenen :

صلود الزند هو كأبي الزند

darb-ı meselinin zeylinde mevcuttur.

Ümmü Seleme meşhur Velid b. el-Muğire'nin oğlu sahabî olan Velid, amcazâdesi olmakla onun vefatında şu mersiyeyi söylemişti :

يا عين فابكي للوليد بن الوليد بن المغيره
قد كان غيثًا في السنين ورحمة فينا وميره
ضخم الدسيعة ماجدا يسموا الى طلب الوتيره
مثل الوليد بن الوليد أبي الوليد كفى العشيره

«Ey göz ağla Velid b. Velid b. Muğire'ye ki kurak senelerde rahmet ve bize bir azık bir nimet idi. İhsan ve hediyesi büyük, şerefli ve asaletli bir zat olup zalimlerden intikam alır, yanlarına bırakmazdı! Mazlum olmayı kabul etmezdi. Öyle bir zât ise kavim ve kabileye kâfi ve çoktur bile.»

Ümmü Seleme'nin, Hasan Basri hazretlerine olan kudsî feyizleri ilerde «Hayre» maddesinde beyan edilecektir.

106 — ÜMMÜ SELEME HATİCE

Bedran kızı Hatice'dir. Muhaddis bir hanım olup İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerindendir.

107 — ÜMMÜ SÜLEYM

Hazrec oğulları kabilesinden Milhan b. Halid'in kızıdır. Ashabdan Enes b. Mâlik hazretlerinin annesi olup sahabî hanımların kanaatkâr olanlarından dindar, dirayetli bir hanımdı. İlk kocası ve oğlu Enes'in babası olan Malîk b. Nadr Cahiliye devrinde kendisine gücenerek Şam'a gitmiş ve orada vefat etmişti. Ümmü Süleym böylece bir zaman kocasız, dul olarak kalmış, sonra İslâm'ın zuhuruyla İslâm ile şereflenmişti. Müslüman olduktan sonra, hemşerilerinden ve ansar'ın şecaatlilerinden

(96) Ebu'z-Zend'in cimriliği gibi cimri.

Ebu Talha el-Ensarî kendisiyle evlenmeye talip olmuştu. Ebu Talha her ne kadar muteber kimselerden zengin, hatırı sayılır birisi ise de henüz müslüman olmamıştı. Bu yüzden Ümmü Süleym ona, cevap olarak dedi ki :

«Ben seni istememezlik etmem, senin gibisi reddolunmaz. Ancak sen müşriksin, ben ise Allah'a şükürler olsun müslümanım. Eğer müslüman olursan mehirimi de sana bağışlarım. Bilmez misin ki, senin taptığın tanrı yerden biter, sonra onu dülger yontar? Bu halde sen bir tahta parçasına tapmaktan utanmıyor musun?»

Bu söz üzerine Ebu Talha insafa gelip müslüman oldu ve Ümmü Süleym ile evlendi.

Rasûlüllah (s.a.v.) efendimiz Medîne-i Münevvere'ye hicretlerinde Ebu Eyyüb'ün hanesinde ikamet buyurdukları esnada müslüman ahaliden kadın ve erkek herkes kudretleri yettiği kadar Rasûlüllah'a hediyeler, armağanlar takdim eylemişlerdi. Ümmü Süleym hazretleri de eli dar olduğu için Rasûlüllah'a hediye edecek bir şey bulamayıp henüz 12 yaşlarında olan oğlu Enes'i elinden tutarak Rasûlüllah'ın huzuruna getirip :

«Ey Allahın Rasûlü, bunu size hizmetkârlık etsin, hizmetiniz şerefine nail olsun diye getirdim, haddim olmıyarak armağan ettim. Benim oğlum ve senin hizmetkârındır, ona duâ eyle.» diye takdim etmiş, Efendimiz de Hz. Enes hakkında uzun ömürlü olması mal ve evlâdının çok olması, her neye nail olursa feyz ve bereketli olması için duâ etmişti.

Enbiyânın Sultanı Efendimiz hazretlerinin duâsı bereketiyle Hz. Enes 103 yaşına kadar yaşayarak seksen evlâdı olmuş, bunlardan 78'i erkek, yalnızca ikisi kız olmuştur. Malı da sayılamıyacak kadar idi. Hz. Ömer'in halifeliğinde halka fıkıh öğretmek için Basra'ya gidip 91/710 tarihinde orada âhirete irtihal eylemiştir.

Ümmü Süleym'in, Ümmü Harâm isminde bir de kızkardeşi vardı ki o da Rasûlüllah katında hürmet ve haysiyet kazanmış sahabîlerdendi. Rasûlüllah bazan onun evine teşrif ile kayluleti yani güneşin hararetinin en şiddetli olduğu zamanda eski âdeti olan istirahat uykusunu orada uyurlardı. Bir gün uykudan kalktıklarında tebessüm ederek Ümmü Harâm hazretlerine şöyle bir vak'a beyan buyurdular :

«Ümmetimden bir takım kimseler bana arzolundu. Gördüm ki taht-ları üzerinde padişahlar gibi denize biniyorlar.»

Ummü Harâm bu müjdeyi duyunca :

«Ey Allah'ın Rasûlü Cenab-ı Hakk'a duâ buyur ki ben de onlardan olayım ve o gazâda bulunayım.» diye niyaz etmekle Rasûlüllah :

«Sen de onlardansın.» buyurmuşlardı.

Meğer bu vaka Kıbrıs fethinin müjdecisi imiş. Ne zaman ki Hz. Osmanı efendimizin hilâfetleri esnasında Hz. Muaviye'nin teşviki ile Kıbrıs Adası'nın fethine çıkılınca Ümmü Harâm kocası Ubâde b. Sâmit ile beraber orada bulunup adaya çıktıklarında hayvandan düşüp şehit oldu.

Allah ondan razı olsun.[97]

108 — ÜMMÜ SÜLEYM BİNTİ SÜHAYM (Sühaym kızı Ümmü Süleym)

Bir diğer sahabî hanımdır.[98]

109 — ÜMMÜ SİNAN

Mudar araplarından Sa'lebe b. Mâlik b. Kinâne evlâdından Mükeddem b. Amir'in karısı ve meşhur arap kahramanlarından Rabîa b. Mükeddem'in (öl. M. 558) annesi meşhur bir kadındır. Oğlu Rabîa bir vakada ağır yaralanarak yarasını annesine bağlatmak üzere gelip : «Benim gibi bir bahadırı artık kaybediyorsun.» meâlinde manzum bazı ifadeler kullanınca annesi :

انا بنو ثعلبة بن مالك مرورا اخبار لنا كذلك
من بين مقتول وبين هالك ولا يكون الرزء الا ذلك

cevabını vermişti ki meâli :

«Biz, Sa'lebe b. Malik evlâdıyız. Selefimizin, atalarımızın haber ve hadiseleri bize bu yolda gelmiştir : Kimisi arka üzeri yatarak yatağında ölmüş, kimisi de öldürülmüştür. Ne çare hep böyle müsîbete düçâr olagelmişizdir.» demektir.

Bu Rabîa öyle bir kahramandı ki mezkûr vakada yarasını annesine bağlatıp tekrar bir hücumdan sonra ölümüne ramak kala geri döndüğünde yanlarında bulunan kadınlara :

(97) İbn Esir. Üsdü'l Ğâbe. VII/345 - 346.
(98) İbn Esir. Üsdü'l Ğâbe. VII/345.

«Benim hayatımdan artık hayır kalmadı. Siz buradan, develerinizi süratlendirerek kaçıp selâmet yakasına ulaşın. Ben, hayvanımın üstünde mızrağa dayanarak durabilirim. Onlar beni gördükçe bu tarafa hücum edemezler.» deyip onları düşmandan kaçırmış, müteakiben kendisi vefat ederek ölü halde at üzerinde durmuş ve gerçekten o halde üzerine kimse gelemeyip, işin sonunda, ölü olduğu, hareketsiz ve boynu bir tarafa eğik olarak duruşundan anlaşılmıştır. Ondan başka bir maktûl veya bir ölünün kadınları himaye ettiği görülmemiştir. Hakkında söylenen mersiyelerden kızkardeşi Ümmü Amr'ın mersiyesi ilerde gelecektir.

110 — ÜMMÜ ŞERİK

Asr-ı saadet hanımlarındandır. Rasûlüllah efendimize nefsini hibe etmiş, yani mehirsiz olarak Rasûlüllah'a gelmek istemiş ancak Rasûlüllah ile evlenme saadetine erememiştir.

Asıl ismi Ğaziyye'dir.[99]

111 — ÜMMÜ'S - SARİH EL-KİNDİYYE
(Kinde'li Ümmü Sarih)

Arapta Kinde kabilesi hanımlarından fasîh bir hanımdır ki aşağıdaki beyitler Dîvânı Hamâse'nin «Bab et-Teğâzî ve'l - Merâsî» kısmı seçmelerindendir.

هوت أمهم ماذا بهم يوم صرعوا بجيشان من أسباب مجد تصرما

أبوا أن يفروا والقنا في نحورهم ولم يرتقوا من خشية الموت سلما

ولو أنهم فرّوا لكانوا أعزّة ولكن رأوا صبرا على الموت أكرما

Ümmü Sarîh bu beyitleri Kinde'li kardeşleri hakkında söylemiştir. Onlar câhiliye devrinde cereyan eden harblerden Ceyşân adı verilen mevkide kana bulanmış bir halde helâk olunca onların hakkında bir mersiye ve kendisi için bir taziye olmak üzere meâlen :

«Acaba onlar Ceyşân denilen yerde maktûl düştükleri gün şan ve şerefin sebep ve köklerinin neresi kesilip yıkılmış oldu? Mızrak göğüslerinde ve ölüm halinde oldukları halde kaçmayıp ölüm korkusu ile selâmete kaçmadılar. Yani kaçma ve sair şekillerde ölümden kurtulmayı

(99) Ğuzeyle'dir de denilmiştir. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe. VII/352).

istemediler. Eğer onlar kaçmayı fercih etselerdi izzet olarak sığınacak bir yer bulurlar ve iltihak ettikleri yerden dostluk görürlerdi. Lâkin onlar ölüm üzerine sabır ve sebatı, kaçma ile kurtulmadan daha şerefli gördüler.» demektir.

(هوتامهم) tabiri her ne kadar, anaları onları kaybetsin meâlinde olarak bedduâ mevzuu ise de böyle yerlerde medih ve hayret mânâsında kullanılmıştır. Nitekim şiiri güzel bulunan, karşısındakileri teshîr eden bir şair hakkında hayret makamında :

قاتله الله ما اشعره

«Allah onu öldürsün ne şiir söylüyor ya!« denilir.

(ماذا بهم يوم صرعوا) ilh. cümlesinde ise zaruret-i şiir dolayısıyla cümlenin öğelerinin yerlerinde değişiklikler olmuştur. Düzgün cümle olarak şöyle olacaktır :

ما ذا تصبرم وانقلع من اسباب المجد بهلاكهم يوم صرعوا يجيشان

112 — ÜMMÜ TUVEYS

Tuveys el-Muğnî'nin annesidir ki oğlu hayırsızlardan kendisi de en hayırlı nesli hayırsızlarındandı. Asr-ı saadetin Medîne-i Münevvere'li kadınlarından olduğu halde koğuculuğu ile Ansar hanımlarını birbirine katardı.

Oğlu Tuveys'i Rasûlüllah'ın vefatı günü dünyaya getirdi. Ebu Bekir Sıddîk'in vefatı günü memeden kesti.

Adı geçen Tuveys'den şöyle naklederler ki Medînelilere :

«Ey Medîne ahalisi, ben sizin aranızda hayatta olduğum halde deccâlin çıkmasını bekleyip umun. Vefat edersem müsterîh ve emniyette olun. Zîra ben Rasûlüllah'ın âhirete teşrif ettikleri saatte dünyaya geldim. Hz. Sıddîk'in vefatı gününde sütten kesildim, Hz. Ömer'in şehid edildiği günde balîğ olup Hz. Osman şehit olduğunda evlendim ve Hz. Ali'nin şehid olduğu gün bir çocuğum dünyaya geldi.» dremiş.

Bu Tuveys hünsâ imiş. Yani kadın sıfatları olan erkeklerdenmiş. Zaten ismi Tâvîs iken hünsâ düştüğünden hakaret için ismini, îsm-i tasğîr sîğasında Tuveys dediler.

Muhâdarât kitaplarında hikâye edildiğine göre :

Emevî halifelerinden Süleyman b. Abdülmelik, yukarda İbnetü Ğaylân maddesinde bir münasebetle zikrolunan Hît el-Muhannes'in ima olunan halinden anlaşılacağı şekilde, bunlardan, kadınların pek sakınmamalarının doğuracağı kötülüklerden, belki de bu kötülüklerden doğan bir hadiseyi haber alarak haklarında hamiyyet damarı kabararak hepsini bir tarafa sürüp çıkarmak niyetiyle zamanın Medîne-i Münevvere'deki valisine (أحص المخنثين) diye yazdı. Ki bundan maksadı «Hün sâları say.» demekti. (أحص) kelimesinin hâ harfinin üzerine bir kaza eseri bir nokta konulmakla (أخص) okudular. Mânâsı : «Hünsâları hadım eyle» demektir. Buna binâen vali ne kadar hünsâ varsa hepsini hadım ettirdi. Tuveys de onların içindeydi. Erkeklik âleti kesildiğinde :

أف لكم ما سلبتموني الا ميزاب بولي

Yani : «Yazık size! Benden sîdik oluğundan başka bir şeyi izale ve yok etmediniz.» demiştir.

113 — ÜMMÜ ÂSIM

Ansar'dan Sâbît b. Ebî Eflah'ın kızı Cemile'dir. Ashabdan Asım b. Sâbît'in kızkardeşi ve Rasûlüllah'ın seçkin dört arkadaşından Hz. Ömer'in boşanmış eşidir. Müslüman olmadan önce ismi Âsiye idi. İslâma geldiğinde Rasûlüllah efendimiz tarafından Cemile ismi verildi. Hz. Ömer'in sulbünden Asım adında çocuğu doğduktan sonra da Ümmü Âsım diye bilindi.

114 — ÜMMÜ ÂSIM

Ümmü Âsım bir de Emevî halifelerinden adalet ve doğruluğu ile meşhur olan Ömer b. Abdülaziz hazretlerinin annesidir. Ki birçok tarihçiye göre yukardaki Ümmü Âsım'ın oğlunun kızıdır. Bu şekilde Hz. Ömer'in torunu olmuş oluyor.

Müsâmerât'ta şeyh-i ekber cenablarının ifadelerine göre Hz. Ömer'in bu torununun hanımı da mübarek bir hanımdır. Şöyle ki :

Hz. Ömer halifelik günlerinde Medîne-i Münevvere sokaklarını do-

laştıkları gecelerden birinde bir evden kadının birinin kızına süte su kat diye hile öğrettiğini işiterek dikkatle dinlemeye başlar. Kız şöyle cevap veriyordu :

— «Hile fena bir şeydir. Özellikle mü'minlerin emîri bize öyle fena şeyleri yasaklamıştır.»

Her ne kadar annesi :

— «Bizim burada olan işimizi Mü'minlerin emîri nereden işitecek?» dediyse de o yine :

— «Zâhirde ona itaat edip gizli olunan yerde isyan mı etmek gerekir?» deyip doğrulukta ısrar ediyordu.

Hz. Ömer bunu işitince onun iffet ve doğruluğundan sona derece memnun olarak o kızı adıgeçen oğlu Asım'la evlendirmiş ve ondan işte bu Ümmü Âsım hasıl olarak ondan da Ömer b. Abdülaziz dünyaya gelmiştir.

Ebu'l - Fadl el-Meydânî'nin beyanına göre :

ليست حفصة من رجال أمّ عاصم

darb-ı meselinde işte bu Ümmü Âsım kastedilip Hafsa da onun kızkardeşi olup kendinin vefatından sonra Abdülaziz el-Emevî onunla evlenmiştir. Fakat Ümmü Âsım gibi güzel huylu olmamakla kocasının akrabası ondan o kadar memnun olmayıp hakkında, yukardaki darb-ı meseli söylemişlerdir. Ki mânâsı : «Keşke Hafsa da Ümmü Âsım'ın ırkından olaydı.» demektir.

115 — ÜMMÜ ABBÂS

Abbâs b. Ebi'l - Fütûh es-Sanhâcî'nin annesidir. Makrizî'nin Hutat isimli eserinde zikredildiğine göre Mescid-i Ümmü Abbâs onun eseridir. 547/1152 tarihinde, Fâtımî Devleti sultanlarından ez-Zâfir Bîllâh zamanında bina ettirmiştir. Sonradan harap olmuştur. Makrizî'nin beyanına göre bu Ümmü Abbas **Belâve** isminde mağrîbli bir kadındı. Ebu'l - Fidâ'dan anlaşıldığına göre İbn Ebi'l - Fütûh'tan sonra kendisiyle Adil b. Salar isminde namlı bir kimse evlenip zamanın hali icabı[97] kuvvet galebesiyle bu Adil, Zâfir'e vezir olmuş; bir aralık oğulluğu Abbâs, onu izale

(97) O zamanda Fatımiyye devleti kralları birer gölgeden ibaretti. Kim kuvvet yoluyla vezir olsa bütün işleri o yapardı. Halife karışmazdı.

ile yerine kendisi geçerek adı geçen Ümmü Abbâs Ümmü'l - Vezir olmuştur.

116 — ÜMMÜ ABBÂS

Ümmü Abbâs bir de Hâdî Abbâs'ın kızlarından birinin ismi olup **Nûne** diye lâkap takılmıştı.

117 — ÜMMÜ UKBE

Davud Antakî'nin, Tezyînü'l - Esvak bi-Tafsîli Eşvakı'l - Uşşâk adlı kitabının birinci cildinin sonunda zikredildiğine göre Ğassân b. Cehdam isminde bir zâtın zevcesi ve amcası kızı olan vefakâr bir sevgili olup kocası kendisine meftun idi. Çünkü Ümmü Ukbe kadınların pek güzellerinden, güzel huy ve hayâ yönünden de en fazîletlilerindendi.

Ğassân eceli gelip sekerât halinde iken Ümmü Ukbe'nin yüzüne bakıp ağlamaya başladı. Ve dedi ki :

«Sana şimdi birkaç beyit okuyacağım ve onlarla benden sonra ne yapacağını soracağım. Yemin ederim ki doğru söylemelisin.»

Ümmü Ukbe de yalan söylemiyeceğine yemin ederek oku deyince aşağıdaki beyitleri söyledi :

أخبرى بالذى تريدين بعدى ما الذى تضمرين يا أم عقبة
تحفظين من بعد موتى لما قد كان منى من حسن خلق وصحبه
ام تريدين ذا جمال ومال وانا فى التراب فى سجن غربه

«Ey Ümmü Ukbe, benden sonra ne yapmak gönlünden geçiriyorsun bana haber ver. Benim vefatımdan sonra güzel tabîatımı ve seninle olan güzel geçinmemi muhafaza edecek misin, yoksa ben toprak altında yalnızlık hapishanesinde bulunurken sen mal ve güzellik sahibi bir adam mı arayacaksın?»

Ümmü Ukbe de cevap olarak şu beyitleri söyledi :

Meâli :

قد سمعنا الذى تقول وما قد خفته ياخليل من أم عقبه
أنا من أحفظ النساء وأرعى هن ما قد أو أوليت من حسن صحبه
سوف ابكيك ما حييت بشجو ومراث أقولها وبندبه

«Söylediğini işittim ve benim hakkımda korktuğun ciheti anladım. Gördüğüm hüsnü muaşeretin hakkını en ziyade muhafaza edecek kadın benim. Bundan böyle sağ oldukça sana ağlıyacağım, hüzün ve elem üzere olup mersiyeler okuyacak ve matemini tutacağım.»

Kocası ondan sonra üç beyit daha söyleyip meâlen : «Kendisine gerçi itimadı kesin ise de kocalarının ölümünden sonra kadınlarda vefasızlık vukuundan korktuğunu beyanla vefakârlık edip hakkına riayet ve muhafaza etmesini, umduğu gibi çıkmasını tavsiye ettikten sonra ruhunu teslim etmişti.

Kocasının vefatından sonra her taraftan gelen talîplerine birinci kocası Ğassân'a verdiği sözde duracağı mânâsında :

[98]

ساحفظ غسانا على بعد داره وارعاه حتى نلتقى يوم تحشر
وانى لفى شغل عن الناس كلهم فكفّوا فما مثلى من الناس يغدر
سأبكى عليه ما حييت بعبرة تجول على الخدين منى فتكثر

diye red cevabı vermişse de arası uzayınca kendini istiyenlerden birine

( )[99] diyerek olumlu cevap verivermişti.

Zifaf gecesinde Ğassân rüyasına girip ahdine vefa etmediğine dâir :

[100]

غدرت ولم ترعى لبعلك حرمة ولم تعرفى حقًا ولم تحفظى عهدًا
ولم تصبرى حولًا حفاظًا لصاحب حلفت له يومًا ولم تجزى وعدًا
غدرت به لما ثوى فى ضريحه كذلك ينسى كل من سكن اللحدا

beyitlerini söylemiş imiş. Korku ile uyanıp yanında bulunan kadınlar ne oldun diye sorduklarında;

«Ğassân bana hayatımda bir hâcet ve sürûra rağbet bırakmadı. Rü-

(98) Evi uzak olmasına rağmen ben Ğassân'ı muhafaza edip haşr gününde onunla buluşuncaya kadar hakkına riayet edeceğim. Ben hiç kimseyle ilgilenmiyorum beni bırakınız. Ben insanlardan ayrılıp onları terkeden biriyim. Yanaklarımdan bolca akan gözyaşlarımla sağ olduğum müddetçe ona ağalayacağım.

(99) Ölen geçip gitmiştir.

(100) Bana ğadir ettin, kocanın hakkına rîayet etmedin onun hakkını tanıyıp ahdini muhafaza etmedin. Günün birinde kendisine yemin ettiğin kocanın hakkını muhafaza etmekte bir yıl bile sabretmedin, vadini yerine getirmedin. Onu kabre koyarak ona hıyanet ettin. Kabirde oturan herkes böyle unutulur.

yamda geldi ve bana şu beyitleri söyledi.» diye vakayı nakledip mezkûr beyitleri ağlıyarak tekrar etmeye başlamış. Her ne kadar onlar konuşarak kendisini avutmak istedilerse de kâr etmeyip onların gaflet ettikleri bir anda büyük bir bıçak alarak kendini boğazlamıştır. Kadınlar bu hale çok şaştılar.

Bu fıkra Hişâm'ın meclisinde —Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in huzurunda— kadınların vefasızlığına dair konuşulurken naklolunca Hişâm buna çok şaşmıştı.

118 — ÜMMÜ AKÎL

Akîl b. Ebî Talib hazretlerinin annesidir ki hal tercümesi ilerde gelecek olan Fatma binti Esed'dir.

Nahiv kitaplarında (كان) nâkıs fiilleri kısmında getirilen misallerden :

أنت تكون ماجد نبيل اذا تهب سمأل بليل

beyti Ümmü Akîl'i çocukluğunda oynattığı zamanlarda söyledikleri beyitlerdendir.

Bu beyitte (تكون) kelimesi Mübtedâ ile Haber'in arasında kaide dışı olarak ziyade kılınmıştır. Her ne kadar (كان) fiili Mazî olarak ve yerine göre kıyasa uygun şekilde ziyade getirilebiliyorsa da fiil-i Muzarî'sinin ziyade kılınması, kıyasa aykırı olarak vakidir.

(ماجد) kerim, cömert, (نبيل) şerefli mânâsınadır.

(سمأل) Cafer vezninde kuzey rüzgârı demek olup (بليل) de çisentili mânâsına olarak onun sıfatıdır. Bu beyit devam'dan kinayedir. Yani sen her hal ü kârda şerefli ve büyüksün demektir.

119 — ÜMMÜ'L - ALÂ

Endülüs edîbelerindendir. 500 tarihi kadınlardandı. Vâdi'l - Hicâre şehrinde Yusuf adında bir tâcirin kızı olup fasîh, zeki bir hanımdı.

Aşağıdaki beyitler Nefhu't - Tayyîb'de onun beyitlerinden alınmıştır :

كل ما يصدر عنكم حسن وبعلياكم تجلى الزمن
تعطف العين على منظركم وبذكراكم تلذ الأذن
من يعش دونكم في عمره فهو في نيل الأماني يغبن

Bu beyitler :

«Sizden her ne sadır olsa güzel, sizin şeref ve şanınız zamanı süsler. Gözler sizi görmeye meyyâl, kulaklar güzel anılarınızla lezzete nail olmakta her kim, mahdut hayatında sizsiz olarak yaşarsa o kimse isteğine erişmiş olmakta aldanmış olur.» meâlinde bir hanedana medhiyedir.

İbn Esîr'in yazdığına göre sahabeden iki hanımın da künyeleri Ümmü'l - Alâ'dır.[101]

120 — ÜMMÜ ALKAME EL-HÂRİCİYYE

Havaric fırkasından güzel konuşma sahibi harblerde bulunmuş bir kadındır. Haccâc-ı Zâlim'in askerine esir olarak huzuruna getirildiğinde evvelce kendisine : «Yolda ona uyuver. Korku ve tehlike halinde şirk ızhar etmek bile caîzdir.» diye nasihat vermişlerdi. O da cevap olarak : (قد ضللت اذاً وما أنا من المهتدين)[102] diyerek ve pervasız bir şekilde Haccâc'ın huzuruna girdi. Haccâc ona :

— «Ey Allah'ın düşmanı, Allah'ın kullarını kılıçla bir kör deve gibi ezdin.» deyince Ümmü Alkame karşılık olarak :

— «Hak'tan korku ve haşyetim o dereceye gelmiştir ki Cenab-ı Allah seni, benim nazarımda taştan daha hor ve hakir kılmıştır.» dedi.

Haricîlere göre büyük günah işlemek küfür sayıldığından Ümmü Alkame'nin taassubu çoktu ve başını kaldırıp kendi mezhebine karşı olanlara bakmayı reva görmediğinden Haccâc'ın huzurunda yere bakarak duruyordu. Binaenaleyh Haccâc kendisine :

---

(101) Bu sahabî hanımlar :
Ümmü'l - Alâ' el-Ensariyye ile Hizâm b. Hakîm'in halası Ümmü'l - Alâ'dır. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/369 - 370)

(102) «O halde ben dalâletteyim, hidayete erenlerden değilim» demektir. B. Ç.

— «Başını kaldırıp baksana.» dedi.

Buna cevap olarak :

— «Ben, Allah'ın bakmadığı, yani huzuruna kabule şayan kılmadığı bir yüze bakmayı kerih görürüm.» deyince Haccâc yanında bulunanlara :

— «Ey Şamlılar, bu kadının kanı —yani öldürülmesi— konusunda ne dersiniz?» diye sorup, helâldir dediklerinde Ümmü Alkame :

— «Biraderin Firavun'un arkadaş ve danışmanları seninkilerden daha hayırlı imişler ki Firavun onlara Hz. Musa hakkında bu yolda istişare ettiğinde : Tehir et bakalım, diye görüş bildirmişlerdi.» dedi ve bu sözü üzerine katledildi.

121 — ÜMMÜ ALİ

Nefehat'ta zikredilen veli hanımlardandır. Ümmet-i İslâm'ın en müttakîlerinden Ahmed Hadraveyh hazretlerinin hanımıdır.

Şeyh Ebu Hafs'dan rivayet ediliyor :

«Ahmed Hadraveyh'in zevcesi Ümmü Ali'yi görünceye kadar kadınları hakir ve sözlerini kerih görürdüm. Ne zaman ki onunla karşılaştım bildim ki Cenab-ı Hak, marifet nimetini kime dilerse ihsan eder.» dermiş.

122 — ÜMMÜ ALİ TAKIYYE

Takıyye el-Ermenaziyye hazretleridir ki te harfinde tercüme-i hali gelecektir.

123 — ÜMMÜ İMÂRE

Meşhur sahabî hanımlardan olup Mazin b. Neccâr evlâdından olan Kâb'in kızı ve Ansardan Zeyd b. Asım'ın zevcesidir. Medineli olduğu halde hicretten evvel müslüman olanlardan ve Mekke'ye gelip Akabe'de Rasûl-i Ekrem'e bîat edenlerdendir. Kadın olmasına rağmen cihad da bulunmuş ve Uhud harbinde yararlığı görülmüştür. Asıl ismi Nesîbe olduğundan inşaallah (Nun) harfinde tekrar ele alınacaktır.

124 — ÜMMÜ AMR ÜHTÜ RABÎA
(Rabîa'nın kızkardeşi Ümmü Amr)

Yukarda Ümmü Sinan maddesinde adı geçen Rabîa b. Mükeddem'in

kızkardeşidir. Arap kadınlarının şairlerinden olup aşağıdaki beyitleri biraderi Rabîa'ya mersiye olarak söylemiştir :

ما بال عينك منها الدمع مهراق ... سحا ولا غارب لا لا ولا راقى
ابكى على هالك أودى فاودنى ... بعد التفرق حزنا بعده باقى
لو كان يرجع ميتًا وجد ذى جدد ... أديم لى سالمًا وجدى واشفاقى
لو كان يفدى لكان الاهل كلهم ... وما اثمر من مال له وافى
لكن سهام المنايا من تصير له ... لم يغنه طب ذى طب ولا راقى
فاذهب فلا يبعدنك الله من رجل ... لاقى الذى كل حى مثله لاقى
فسوف ابكيك ما ناحت مطوقة ... وما سريت مع السارى على ساقى
أبكى كذكرته عبرى مجمة ... ما أن يجف لها من ذكره ماقى

«Gözünün hali nedir ki hasret gözyaşları boşanmakta ve dinip kesilmemektedir. Ben öyle bir maktüle ağlıyorum ki helâkiyle beni ruh ızdırabı ve ebedî ayrılık hüznüne garketmiştir. Eğer akrabanın ölü hakkındaki feryat ve figanı onu geri getirecek yani hayatını iade eyliyecekse ömrüm oldukça feryad u figanımı Rabîa hakkında baki kılacağım. Eğer bir ölü bedel verilmek suretiyle geri dönecek olaydı aile ve akrabanın hepsi ve benim çoğaltmakta olduğum malların tamamı feda olunurdu. Lâkin ne çare ki ölüm okları her kime isabet ederse o kimseye tabiblerin tıb ve ilâcı, üfürükçülerin efsun ve ilâcı fayda etmez.»

Sonra ölüye hitaben :

«Git bakalım, Allah seni rahmetinden uzak etmesin. Herkesin başına gelen şeye sen de düçâr oldun. Şimdi ben, boynu halkalı kumrular öttükçe ve ömrüm olup ayakta gezdikçe sana ağlayayım. Onu andıkça gözyaşı dökerek hüzün ve elem üzere olarak ağlatmakta ve hatıra gelmesinden dolayı göz pınarları kurumamaktadır.» demektir.

125 — ÜMMÜ AMR BİNTİ VAKDÂN
(Vakdân'ın kızı Ümmü Amr)

Arap kadınlarının meşhurlarından tanınmış bir şâir olup şiirlerinden, aşağıdaki beyitler Dîvan-ı Hamâse'de görülerek alınmıştır :

فان أنتم لم تطلبوا باخيكم ... فذروا السلاح وحشوا بالابرق
وخذوا المكاحل والمجاسد والبسوا ... نقب النساء فبئس رهط المرهق
ألهاكم ان تطلبوا بأخيكم ... أكل الخزير ولعق أجرد احمق

Bu beyitler katilinden intikam alınmıyan bir maktulün hısım ve akrabası hakkında azarlama ve tekdîr konusunu içermekte olup birinci beyitteki (وحشوا) kelimesi korkup kaçmak mânâsına olup tevhîş fiilinden emirdir. (أبرق) kelimesi de bir yerin adıdır. Kaldı ki tevhîş, bir adamın, arkasından yetişilmek korkusuyla silâh ve elbisesini atmak ise de bu mânâ mâkabli ile yani silâhı terk edin mânâsında olan (فذروا السلاح) tabiriyle bir çeşit tekrar olacağından Hamâse Şarihi Hatîb-i Tebrizî bu beyte : «Siz eğer kardeşinizin intikamını almaya kalkışacak olursanız silâhı terkedip Ebrak denilen yerde vahşî hayvanlara katılın. Zira işe yaramadığınız için silâh takınmanız münasip olamaz ve insan değilsiniz. Artık hayvanlarla hemdem olmanız gerekir.» mânâsını vermiştir.

İkinci beyit : «Ve bu halde siz erkek değil kadın demek olduğunuzdan kadınlar gibi sürme çekip zaferanlı elbiseler giyip yüzünüze peçeler tutun. Siz, zulüm ve tazyik gören kimsenin ne fena kavm ve aşiretisiniz.» meâlindedir. (مكاحل) sürme çeken mânâsına olan (مكحلة) kelimesinin çoğuludur. (مساجد) bir çeşit kadın elbisesi olup (نقب) de nun ve kaf'ın zammesiyle okunduğu vakit ( ) nikab kelimesinin; nunun zammesi, kaf'ın fethası ile okunduğunda da kadın elbisesine benzer bir elbise mânâsına olan ( ) kelimesinin çoğuludur. (مرهق) diye öldürme ve yok etme için arkasından yetişilen adama derler. Zemme (kötülemeye) konu olan Mahsûs bi'z-zem hazfedilmiştir. Takdiri şöyle olacaktır :

فبئس رهط المرهق أنتم .

Gelelim üçüncü beyite :

«Sizi kardeşinizin kanını talep etmekten ( ) hazîr adı verilen yemeğin yenmesiyle kaymağı alınmış sütün yalanıp[103] içilmesi alı-

(103) ( ) yalamak mânâsına olup yalamakla yenilen şeye ( )tabîri ondandır. ( ) onun bozulmuş şeklidir.

koymuştur.» meâlinde onları, diyete razı olup da intikam almak niyetinde olmadıkları ile tarif ve azarlamaktan ibarettir.

Hazîr (خزير) ve onun müfred veya müradifi olan (خزيرة)

Hazîre kelimesini Asım merhum Okyanus[104]'ta : Asîde'nin etlisi diye açıklayıp tercüme ettikten sonra Irakî'nin Elfiye'si şarihi Sehavî'den, Hz. Ebu Bekir efendimizin bu yemekle zehirlendiklerini hikâye etmiştir.

Ümmü Amr sahabeden 6 hanımın da künyesidir.[105]

126 — ÜMMÜ AMR

Câhiliyye devri şâirlerinden Amr b. Gülsüm'ün sevgilisinin künyesidir. Amr b. Gülsüm :

الا هبي بصحنك فاصبحينا ولاتبقي خمور الاندرينا

beytiyle başlıyan meşhur muallâka kasîdesinde :

صددت الكأس عنا أم عمرو وكان الكأس مجراها اليمينا
وماشر الثلثة أم عمرو بصاحبك الذى لاتصبحينا

diye ona hitab etmiştir.

127 — ÜMMÜ AMR

Taberî'de ve İbn Esîr'in Kâmil'inde belirtildiğine göre Cüzeyme el-Ebneş'in ilerde tercüme-i hali gelecek olan Rakkaş adlı kızkardeşinin oğlu Amr b. Adiyy kıssasında adı geçen bir kadın ismidir.

لا تعط العبد الكراع فيطمع الذراع

darb-ı meselini ilk defa o söylemiştir.

Bunu söylemesi de şu şekilde olmuştur :

İlerde de yazılacak bir rivayete göre Cüzeyme'nin arkadaşları olan

---

(104) Kamus ismindeki sözlüğün Türkçe tercümesi.

(105) Bu sahabîler :
a) Hureys kızı Ümmü Amr,
b) Zübeyr b. Avvâm'ın hanımı olan Ümmü Amr,
c) Selâme b. Vakş kızı Ümmü Amr,
d) Amr b. Süleym kızı Ümmü Amr,
e) Mahmud b. Mesleme kızı Ümmü Amr,
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/372 - 373).

Mâlik ve Akîl adındaki kimseler Ümmü Amr ile yemek yemekte iken Cüzeyme'nin adı geçen Amr b. Adiyy adındaki kızkardeşinin oğlu —ki bir aralık yok ve belirsiz idi.— perişan bir kıyafetle yanlarına gelip yemek isteyince kendisine bir ayak paça vermişlerdi. Onu yeyip tekrar el uzatması üzerine Ümmü Amr onun tamahkâr halini ima ederek : «Köleye ayak verme ki onu bulunca kol da ister.» meâlinde olmak üzere (لاتعط العبد الكراع فيطمع في الذراع) demiştir.

Fakat kıssanın devamı olarak mezkûr kitaplarda «Ümmü Amr'ın, yemekten sonra onlara şarap verdiği esnada Amr'ı sonraya bıraktığı için Amr da ona ta'riz olarak yukardaki (صدّدت الكأس عنا أمّ عمرو...) beyitlerini söylemiş ve ondan sonra kendini tanıtıp bildirmiş.» olduğuna dair olan ifadeler sahih olmaktan uzaktır. Çünkü o beyitler herkesçe bilindiği üzere muallâka[106] kasîdesidir. Ve bu kasîde ilerde Leylâ binti Mühelhel maddesinde anlatılacağı veçhile Amr b. Hind asrında söylenmiş şiirlerdendir. Amr b. Hind ise Cüzeyme'den çok sonradır. Tazmin olunduğuna dair ise muallâkat şerhlerinde bir kayıt görülememiştir.

128 — ÜMMÜ AMR

Cevâhir-i Mültekata'nın 638'inci sayfasında da bir Ümmü Amr hikâyesi vardır. Bağdatlı bir fahişe idi. Fücur dolu hikâyesi uzun olduğundan buraya alınmadı.

129 — ÜMMÜ AMR BİNTİ CÜNDÜB B. AMR ED-DEVSİYYE
(Devs kabilesinden, Cündüb b. Amr kızı Ümmü Amr)

Hz. Osman'ın zevcelerindendir. Sahâifü'l - Ahbâr'da beyan edildiğine göre ahmak olduğu için Osurgan (veya bok böceği) ağzına alır ve :

حاجتك ما في فمي

der yani : «Ağzımdakini bil bakayım.» diye bilmece sorarmış.

130 — ÜMMÜ İSA

Meşhur arap kadınlarından üçünün künyesidir : Onlardan biri sa-

(106) Muallâka kasîdesi : Cahiliye devrinde her sene haram aylarda Mekke civarında panayırlar kurulur. Buraya meşhur şairler de gelip şiirlerini söylerlerdi. Birinci seçilenler Kâbe'nin duvarına asılırdı. Bunlardan Muallâkat-ı Seb'a çok meşhurdur. B. Ç.

habî,[107] diğeri fakîhtir ki İmam-ı İbrahim b. İshak kızı olup 328 tarihinde vefat etmiştir. Bir diğeri de Abbasî halifesi Hâdî'nin kızı olup Halîfe Me'mûn onunla evlenmişti.

İmam-ı İbrahim'in kızı olan Ümmü İsa gerçekten fakîh idi, halkı ikna eder ve ilmine itimad olunurdu.

131 — ÜMMÜ'L - FETÂ

Hz. Ali'nin ordusundan bir yiğidin annesidir ki Cemel Vak'asında Hz. Ali tarafından karşı tarafın askerine Mushaf-ı Şerif ibrazını üstlenerek ortaya atıldığında önce sağ elini, sonra sol elini, ondan sonra da Mushaf-ı Şerifi göğsü üzerine alarak canını feda etmişti. İşte o sırada annesi aşağıdaki nazmı söylemiştir :

[108]

لاهم ان مسلماً دعاهم تأمرهم بالقتل لا تنهاهم
يتلو كتاب الله لا يخشاهم قد خضبت من علق لحاهم
وأمهم قائمة تراهم

132 — ÜMMÜ'L - FETH

Ahmed b. Kâmil b. Halef b. Şecere b. Manzur eş-Şecerî el-Bağdadî'nin kızıdır. İbnetü's - Selâm dedikleri meşhur muhaddis hanım budur. Çok yaşamış ve bir hayli vakit hadis okutmuş 680 tarihinde vefat etmiştir.

133 — ÜMMÜ'L - FADL

Yukarda, bir münasebetle Esmâ' binti Ümeys maddesinde beyan olunan Ümmü'l - Fadl Lübâbe'dir ki Hz. Abbâs'ın zevcesidir. Rasûlüllah'ın zevcelerinden Cenab-ı Meymûne'nin ana - baba bir kızkardeşi bir sahabîdir.

Hz. Abbâs'tan Fadl, Abdullah, Ma'bed, Kusem, Ubeydullah ve Abdurrahman adlarında 6 erkek çocuk doğurmuş onların ilki Fadl oldu-

---

(107) Bu sahabî hanım Ümmü İsa binti'l - Cezzâr'dır. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/374).

(108) «Bir müslüman onları Allah'ın kitabını okuyarak Hakk'a davet ediyor, onlardan korkmuyor, ne gam. Annesi ayakta durmuş onları görüyor ve onlara harbetmeyi emrediyor, harbi yasaklamıyor. Sen onların yarattıkları kan denizinde kana bulandın.»

ğundan asıl ismi Lübâbe olduğu halde ona izafetle Ümmü'l - Fadl diye yadolunmuşlardır.

Kocası Hz. Abbâs'a da aynı yüzden Ebu'l - Fadl derler. İkincileri olan Abdullah Tercümânü'l - Kur'ân olan meşhur İbn Abbâs'dır ki kendilerine Ebu'l - Hulefâ' ve İbn Seyyidi'n - Nâs da denilir.

Hz. Abbâs gibi Kureyş kabilesinin en şerefli ve en büyüğü olan kadri yüce bir zattan böyle necîb ve asîl müteaddit erkek çocuk doğurmak Ümmü'l - Fadl gibi şerefli kadınlar içinden hiçbirine müyesser olmamış olduğundan Ümmü'l - Fadl Müncîbe addolunup hakkında :

ما ولدت نجيبة من فحل عم النبي المصطفى ذي الفضل
كسته من بطن أم الفضل وخاتم الرسل وخير الرسل
أكرم بها من كهلة وكهل

«Hiçbir asaletli kadın, bir erkekten Ümmü Fadl Lübâbe'nin 6 çocuk gibi çocuk doğurmamıştır. Bu Ümmü Fadl ile kocası ne kadar muazzez ve şerefli gençlerdir ki kocası peygamberlerin sonuncusu ve hayırlısı Mekârim-i Ahlâk sahibi o peygamberin amcasıdır.» denilmiştir.

Tetimme : [109]

Hz. Abbâs'ın bir diğer hanımından Hârîs, Kesîr, Avn ve Temmâm isimlerinde 4 oğlu daha olmakla evlâdının sayısı ona ulaşıyor. Küçükleri olan Temmâm'ı kucaklarına alıp gezdirirlerken şöyle derlermiş :

[110]

تموا بتمام فصاروا عشره
يارب فاجعلهم كراما بررة
واجعل لهم ذكرا وأنم الثمره

Sahabeden iki Ümmü Fadl daha vardır ki biri Hz. Abbâs'ın kendi kızı, diğeri de kardeşi Hz. Hamza'nın kızıdır.

---

(109) Temmâm ile tamamlanıp on oldular. Ey Rabbim onları şerefli ve iyiliksever, itaatli kıl. Onların adını, zikrini anılır kıl ve onlardan nesiller üret.

(110) Ümmü Amr kadehi bizden çevirdi, bize vermedi. Halbuki kadeh sağa doğru geliyordu. Ey Ümmü Amr üçün en kötüsü bizimle beraber sabahlamıyan arkadaşındır.

134 — ÜMMÜ'L - FADL

Abbasî halifesi Me'mun'un kızıdır ki halîfe onu ilim ve edebdeki kemaline, şeref ve hasebine binaen Rasûlüllah'ın evlâdından (neslinden) Muhammed et-Takî hazretleriyle evlendirmiş ve birlikte Medîne-i Münevvere'ye göndermiştir. Bu Ümmü Fadl, Muhammed et-Takî'den Ali et-Takî'yi doğurmuş, sonra kocasıyla babasının vefatı üzerine Bağdat'a gelip Mu'tasım'ın köşküne girmiştir.

Ümmü Fadl Beybâ, Cüz'ü Beybâ sahibi olan hanım olup meşhur bir muhaddistir. Be harfinde gelecektir.

Ümmü Fadl Hatîce, Mısırlı bir muhaddis hanımdır. Hâ harfinde ele alınacaktır.

İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden olan Ümmü Fadl Meryem de mim harfinde gelecektir.

135 — ÜMMÜ KIRFE (ölümü : 627)

Araplardan Fezâre oğulları kabilesinden, (أعزّ من أم قرفة) darb-ı meselinin menşei meşhur bir kadındır. Etrafında, tamamı kendi mahremi olmak üzere elli nefer cengâverin elli adet kılıçları asılı olduğundan kendisi aşırı bir izzet içinde ve sağlam bir mevkide idi. Binaenaleyh izzet ve şevket sahibi kimseler için (أعزّ من أم قرفة) ve (أمنع من أم قرفه)[111] demek darb-ı mesel olmuştur. (Mecmeu'l-emsâl)

Fezâre oğulları kabilesinin reisi olan Fatma binti Rabîa b. Bedr olup Kırfe adındaki oğlunun adıyla künyelenmiştir.

Asr-ı risalette, iki cihan sultanı Peygamberimize muhalefeti sebebiyle izzet ve şevketi tersine dönmüş olarak hicretin 6. yılında Rasûlüllah tarafından gönderilen Zeyd b. Harîse seriyyesiyle şiddetle bastırılıp öldürülmüştür.

136 — ÜMMÜ KAYS ED-DABBÎYYE

Arab kabilelerinden Dabb kabilesinin meşhur kadınlarından Dîvan-ı

(111) Ümmü Kırfe'den daha izzetli, şerefli ve ondan daha güçlü anlamlarında iki darb-ı mesel. B. Ç.

Hamâse şâirlerindendir. Aşağıdaki beyitler Dîvan-ı Hamâse'de görülerek alınmıştır :

من للخصوم اذا جدّ الضجاج بهم بعد ابن سعد ومن للضمّر القود
وشهد قد كفيت الغائبين به في مجمع من نواصي الناس مشهود
فوجّه بلسان غير ملتبس عند الحفاظ وقلب غير رؤود
اذا قناة امرئ أزرى بها خور هز ابن سعد قناة صلبة العود

Ümmü Kays bu beyitleri İbn Sa'd adında bir adama mersiye olarak söylemiştir.

Birinci beyitteki (من للخصوم) ve (من للضمّر القود) tabirleri gerek lâfız gerekse form yönünden soru olduğu halde mânâ yönünden ve gerçekte korkma ve acınmadan ibarettir ki hasımlar arasında kavga kızıştığında sonra onların arasını kim ayırıp kavgayı, anlaşmazlığı bertaraf edecek ve ince böğürlü uzun boyunlu atlara kimler binecek? Yani, teessüf olunur ki İbn Sa'd'den sonra onun yerini kimse tutamıyacak, demektir. (ضمّر) kelimesi noktalı Dat harfinin zammesi ve fethalı mimin şeddesiyle böğrü ince ve narin yapılı at mânâsına olan (ضامر) in; (قود) kelimesi de boyu ve boynu uzun hayvan demek olan (أقود) in çoğuludur. (ضجاج) ise (ضجيج) kökünden isimdir ve kavga, gürültü mânâsınadır.

İkinci beyitteki (نواصي الناس) terkibi insanların şereflileri ve ileri gelenleri mânâsınadır. Arapçada bir kavmin ileri gelenlerine mecaz olarak kavmin zülfü ve nasıyesi (alnı) demek mânâsına olarak :

فلان ذؤابة قومه و ناصية عشيرته

derler.

Bu ikinci ve sonraki beyitte şâir gaibden muhataba dönerek[112] adı geçen İbn Sa'd'e hitaben :

«Sen nice meclis ve toplantılarda insanların en şereflileri ve reisleri içinde bulundun da başkasına muhtaç olmıyarak kendi kendine yettin. Birlik ve korunma (veya koruma) gereken yerlerde kalbin korkmıyarak, dilin dolaşmıyarak işi hallettin.» meâlinde onu övmektir.

Dördüncü beyit de, «Halkın mızrağına za'f ârız olduğu yani izzet

(112) Buna belâgat'ta iltifat denir.

ve kuvvetine halel geldiği vakitlerde İbn Sa'd kaskatı bir mızrak olur da titrer» meâliyle İbn Sa'd'ı kabl kuvveti ve kemal derecesinde metanetli tanımlamadan ibarettir.

Ümmü Kays sahabeden 3 hanımın ismidir ki biri Esed, diğeri Hüzeyl kabilesinden olup üçüncünün nisbeti belli değildir.[115]

137 — ÜMMÜ KÜHHA

Sahabeden, Ferâiz âyetleri kendisi hakkında nâzil olan hanımdır. Ashabdan Evs b. Sâbît el-Ensârî'nin zevcesi idi. Evs Uhud muharebesinde şehit olarak karısı ile üç kızını arkada bırakır. Amcazâdeleri de cahiliye devri âdeti olarak bütün mirası alarak karısı ile kızlarını mahrum[116] etmeleri üzerine (وللنساء نصيب) [117] âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Bunun üzerine Rasûlüllah Evs'in malına el koymamalarını amca oğullarına emir ve tenbih ettikten sonra miras hisselerini beyan eden (يوصيكم الله) [118] âyet-i kerîmesi nâzil olunca Ümmü Kühha'ya sekizde bir, kızlara üçte iki ve kalanı da amca oğullarına verildi.

Üsdü'l-Ğâbe basmalarında matbaa hatası olarak ismi Cim ile ve Ümmü Kücce olarak basılmıştır.

138 — ÜMMÜ'L-KİRAM

Mirye kralı Mu'tasım b. Samadih'in kızı Ümmü Kiram'dır ki Endülüs edîbelerindendir. Gerek nazım ve gerekse nesre gücü yettiği gibi edibler arasında da meşhur idi.

Ümmü'l-Kiram es-Sülemiyye bir sahabî hanımdır.

Ümmü'l-Kîram bir de Hz. Ali'nin bir kızının künyesidir.

---

(115) Bunlar sırasıyla : Mihsan b. Hursân kızı Ümmü Hay. Ümmü Kays el-Hüzeliyye ve Muhacîrinden Ümmü Kays.
(İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII/379-380).

(116) Çünkü cahiliye devri âdetlerine göre kadınlar ve kız evlâd mirastan mahrum edilirdi. (وتأكلون التراث أكلاً لمّا) (Fecr sûresi, 19) âyeti bunun için nâzil olmuştur.

(117) Nisâ sûresi, 7.

(118) Nisâ sûresi, 11.

(119) İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII/381-382. B. Ç.

İbn Hacer el-Askalânî'nin zevcesi de Ümmü'l - Kiram idi. Muhaddis hanımlardandır.

139 — ÜMMÜ GÜLSÜM

Bir takım meşhur arap kadınlarının ve bu cümleden olarak Fahr-i Kâinat Rasûlüllah efendimizin küçük ortanca kızlarının ismidir. En büyükleri Zeyneb, en küçükleri Hz. Fatma olup Rasûlüllah'ın diğer iki kızları Rukiyye ile Ümmü Gülsüm ortancadırlar. Bunlardan Rukiyye, Ümmü Gülsüm'den büyüktü. Rasûlüllah Hz. Osman'a önce Rukiyye'yi; o vefat ettikten sonra da Ümmü Gülsüm'ü vermişlerdi. Hz. Osman'a «Zinnûreyn» lâkabı verilmesinin sebebi bu oldu. Rasûlüllah efendimizin iki kızıyla evlenmek suretiyle iki nur sahibi oldu.

Ümmü Gülsüm Hz. Osman ile evlendikten 6 sene sonra yani hicretin dokuzuncu yılında çocuğu olmadan vefat eyledi.

140 — ÜMMÜ GÜLSÜM

Bir de Hz. Ali'nin Hz. Fatma'dan olma bir kızının ismidir. Ümmü Gülsüm el-Kûbrâ (Büyük Ümmü Gülsüm) adı verilenidir.

Onunla ilk defa Hz. Ömer evlenmiş, ondan Zeyd ve Rukiyye isimlerinde bir oğlu, bir kızı olmuştur. Bu Zeyd b. Ömer'e, iki şerefli dedesine izafetle Zü'l - Hilâleyn diye lâkab takılmıştır. Hz. Ömer'in vefatından sonra babası Hz. Ali bu Ümmü Gülsüm'ü amcazâdesi olan Avn b. Cafer Tayyar ile evlendirmiştir.

Ümmü Gülsüm es-Suğrâ Hz. Ali'nin diğer bir kızıdır. Ki onunla da Abdullah el-Asgar b. Akîl evlenmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

141 — ÜMMÜ GÜLSÜM BİNTİ ABDİ VED
(Abdi Ved'in kızı Ümmü Gülsüm)

Meşhur arap kahramanlarından «Tâmmetü'l - Kübrâ» adıyle bilinen Amr b. Abdi Ved'in kızkardeşidir ki şiir ve fes'ahat sahibidir. Kardeşi Amr siyer ve meğazî kitaplarında anlatıldığı üzere Hendek muharebesinde Hz. Ali tarafından öldürüldüğü zaman hakkında şu mersiyeleri söylemiştir :

أسدان في ضيق المكر تجاولا وكلاهما كفو كريم باسل
فتخالسا سلب النفوس كلاهما وسط المجال مجالد ومقاتل
وكلاهما حرس القناع حفيظة لم يثنه عن ذاك شغل شاغل
فاذهب علي فما ظفرت بمثله قول سديد ليس فيه تحامل

لو كان قاتل عمرو غير قاتله لكنت أبكي عليه آخر الابد
لكن قاتله من لا يعاب به من كان يدعى قديما بيضة البلد
من هاشم في ذراها وهي صاعدة الى السماء سميت الناس بالحسد
قوم أبى الله الا ان يكون لهم مكارم الدين والدنيا بلا أمد
يا أم كلثوم بكيه ولا تدعي بكاء معولة حرى على ولد

Bunlardan birinci mersiyede kardeşiyle Hz. Ali'yi kastederek :

«Haseb neseb ve kahramanlıkta ikisi bir akran olmak üzere iki arslan harb sahasında dolaşıp canlar aldılar. Hiddet ve gazaplarının şiddetinden başlarında bulunan zırhları çıkarıp pervasız oldular.» meâliyle her iki tarafın halini överek anlattıktan sonra bilhassa Hz. Ali'ye hitaben :

«Yürü ey Ali ki sen bir benzerine muzaffer olmadık bir yiğide karşı muzaffer oldun. Sözün doğrusu ve hilesizi budur.» diyerek her iki tarafı birden medihden ibaret olup ikinci mersiye de :

«Eğer Amr'ı Ali'den başkası öldürmüş olsaydı ömrümün sonuna kadar üzerine ağlardım. Lâkin katili öyle bir kimsedir ki onun öldürdüğü ayıplanmaz. Ve kendisi memleketin en mümtaz şahsiyeti olarak yâdolunur. O zat kadri yüce Hâşim oğullarının en yüce ailesinden olup bu kabile halkı ise şan ve şerefin en yüksek mertebesine ererek bütün insanların hasedine maruz kalmış; Allah tarafından son derece mükemmel din ve dünya ahlâkını kendilerinde toplamışlardır.» meâliyle Hz. Ali ve Hâşim oğullarını tanıtıp meth ü senâdan sonra kendi nefsine hitap ederek :

«Ey Ümmü Gülsüm Amr'a ağla : Ciğeri yanarak oğlu üzerine, sesini yükselterek ağlayan kadın gibi hüzün ve inleme ile ağlayıp, ağlamayı terk eyleme.» demekten ibarettir.

Şiirdeki (بيضة البلد) terkibi «devekuşu yumurtası» mânâsına olarak hem zîllet hem de izzet mânâlarında kullanılıp zillette kullanılması : (أذل من بيضة البلد) darb-ı meselindeki kullanılışı ile şâirin : [120]

(120) Devekuşu yumurtasından daha zelil ve küçük.

تأبى قضاعة أن تعرف لكم نسبا وابنا نزار فأنتم بيضة البلد [121]

beytinde kullanıldığı gibidir ki buradaki mânâsı : «Devekuşunun meydanda bırakıp gittiği yumurta»dır.

İzzet makamındaki kullanılışındaki mânâsı ise «Devekuşunun yavru çıkarmak için daima göz dikip durduğu yumurta» şeklindedir.

Bu şiirde kastedilen mânâsı ise, şâirin :

كانت قريش بيضة فتفلقت فالمدح خالصة لعبد مناف [122]

beytinde olduğu gibi izzet ve şeref mânâsıdır.

Bu mânâda (بيضة البلد) öyle bir adama ıtlak olunur ki o, yegane ve mümtaz bir kimsedir. Herkes ona yönelip teveccüh ederek başına toplanıp her sözü dinlenir ve kabullenilerek boyun eğilir. Nitekim Atvâku'z-Zeheb'in 32'inci makalesinde de böyle yazılıdır.

Istıtrat :

Yumurta beyaz olduğu için arapçada (بيضة) denilmiştir. Kuşun yumurtası diğer hayvan ve insanlara nisbetle çocuğu mesabesindedir.

Câhız'dan hikâye ederler ki : Hayvanların doğuran ve yumurtlayanlarına dair bir kitap yazıp bir çok tafsilâtlı bilgi vermiş. Bir bedevî arap kendisine demiş ki :

— Senin bu tafsilâtının hepsi şu iki kelimededir :

Yani : Kulaklı yaratıkların hepsi doğurucu, kulağı olmayıp ta yalnız işitecek yeri olanların da tamamı yumurtlayıcıdır.

Abd-i Ved terkibinde Abd'in muzaf olduğu Ved (ود) kelimesi vâvın fethası ve zammesiyle bir putun ismidir. (ودا ولا سواعا) [123] âyeti bizim kıraatimizde vâv'ın fethasıyla, Verş kıraatinde ise zammesiyledir.

---

(121) Kuzâa'lılar sizin asaletli bir soyda ğunuzu tanımak istemiyorlar. Ey Nizar'ın iki oğlu siz devekuşu yumur ın başka birşey değilsiniz.

(122) Kureyş bir yumurta idi. açıldı. Meth Abdi Menâf için halis ve yerindedir. B.Ç.

(123) Nuh sûresi. 23.

Halen Medîne-i Münevvere'de bulunan Şeyh Muhammed Şinkîtî —ki araplardan, karşılaştığım gerçek üstadlar içinde edebî sanatlar ve arap neseblerini bilmede Mevlânâ Şeyh Yusuf el-Esîr es-Saydâvî'den başka bir benzerini görmemişimdir.— 1292 Cemâdi'l - Ahire'sinde Âşir Efendi kütüphanesinde Kâlî'nin Emalî'sini istinsah ile meşgul olduğu sırada kendisine bu ismi arz ettiğimde kendisi Mağribli ve Kur'ân-ı Kerîm'i Verş kıraatine göre okuduğundan kelimeyi vâv'ın zammesiyle telaffuz buyurmuşlardı.

Ümmü Gülsüm sahabeden 5 hanımın ismidir. Bunlardan biri Hz. Ebu Bekir'in kızı olan Ümmü Gülsüm'dür. Hz. Hüseyin'in de bu isimde bir kızı vardı.[124]

142 — ÜMMÜ GÜLSÜM

Yezid'in aşağıdaki şiirinde adı geçen zevcesi olup Abdullah b. Amir'in kızı Ümmü Gülsüm'dür.

49 tarihinde Hz. Muaviye Rum memleketlerine gazâ için Süfyan b. Avf komutasında büyük bir ordu göndermiş idi. O vakit oğlu Yezid'i de onlarla beraber göndermek istediyse de Yezid bazı sebepler ileri sürerek geri kalmış ve müslüman ordunun o seferlerinde düçar kaldıkları açlık ve hastalık sıkıntılarını duyarak sefih bir tavırla şöyle demişti :

ما أن أبالي بما لاقت جموعهم بالفرقدونة من حمى و منموم
اذا اتكأت على الانماط مرتفقا بدير مران عندى أم كلثوم

Onun bu şiiri babasının kulağına gidince öfkelenerek :

«Rum memleketinde elbette Süfyan'a yetişmeli ve onların düçar oldukları sıkıntılara sen de katlanmalısın.» diye yemin edip zorla ve yanına bir de ordu katarak onu da seferber eylemiştir ki Rasûlüllah'ın alemdarı olan Ebu Eyyüb el-Ensarî işte bunlarla İstanbul'a gelmiştir.

---

(124) Bu beş sahabî hanım şunlardır :
a) Ebu Bekir kızı Ümmü Gülsüm,
b) Ebu Seleme b. Abdülesed kızı Ümmü Gülsüm,
c) Süheyl b. Amr kızı Ümmü Gülsüm,
d) Ukbe b. Ebî Muayt kızı Ümmü Gülsüm,
e) Abbas b. Abdülmuttalib kızı Ümmü Gülsüm.
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/383 - 387).

Yezid'in şiirinde geçen (سوم) Zatülcenb dedikleri hastalıktır ki kâh yiyeceklerden hasıl olup Sersâm hastalığının belirtileri gibi belirtileri olan bir hastalık imiş. (فرقدونة) ve (ديرمران) lâfızlarının da cümlenin gelişinden, birer yer ismi oldukları anlaşılıyor.

Buna göre kıt'anın mânâsı şöyledir :

«Ben, Deyr-i Merân'da Ümmü Gülsüm yanımda olduğu halde izzet ve alâyiş içinde oldukça Ferradune'de hummâ ve Zatülcenb hastalığına uğramalarını kendime vazife edinmem.»

143 — ÜMMÜ GÜLSÜM BİNTİ AMR B. CERVEL EL-HUZÂÎ
(Huzâa kabilesinden Amr b. Cervel kızı Ümmü Gülsüm)

Hz. Ömer'in zevcelerinden biri olup müşrik olduğu için (ولا تمسكوا بعصم الكوافر «küfürle olan bağlarınızı artık tutmayınız» yani kâfirlerle evlilik bağlarını devam ettirmeyiniz) emri üzerine boşamıştır. Daha sonra bu kadını Ebu Cehm b. Huzeyfe b. Ğânim almıştır.

144 — ÜMMÜ MÂLİK

Meşhur arap kadınlarından bir takımının, bu cümleden olarak sahabeden 2 hanımın[125] ilerde gelecek olan Âmir kabilesinden olan Leylâ'nın (Leylâ-yı Âmiriyye) ve Kays b. el-Haddâdiyye'nin sevgilisi olan Nü'm binti Züeyb el-Huzâî'nin künyeleridir.

145 — ÜMMÜ MUHAMMED

Nefehât'da zikredilen veli hanımlardandır. Abdülkadir Geylânî hazretlerinin halasıdır.

Bir Ümmü Muhammed daha vardır ki Şeyh Ebu Abdullah b. Hafîf cenablarının annesidir. O da salih ve ârif hanımlardan idi.

Yukarda Esmâ binti Muhammed'de geçtiği ve ilerde geleceği gibi Muhaddîs hanımlardan birçoğu bu künyeyi almışlardır.

---

(125) Bu sahabî hanımlar : Ümmü Mâlik el-Ensariyye ve Ümmü Mâlik el-Behziyye'dir. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/389 - 390).

Ümmü Muhammed sahabeden 3 hanımın da künyeleridir.[126]

146 — ÜMMÜ MUHAMMED ES-SEKAFİYYE

Abdullah b. Osman b. Ebi'l - Âs es-Sekafî'nin kızıdır ki Selem b. Ziyad b. Ebîh'in zevcesidir. Adı geçen Selem, Yezîd devrinde Horasan ve Sicistan valisi olduğu için Semerkand üzerine sefere çıktığı sırada bu Ümmü Muhammed'i de yanında götürmüş olduğundan bu hanım, Tarih-i Kâmil'de, arap kadınlarından ilk nehir atlayan kadın olmak üzere gösterilmiştir.

147 — ÜMMÜ MUHAMMED BİNTİ SALİH EL-MİSKİN
(Salih Miskin kızı Ümmü Muhammed)

Harun Reşid'in zevcelerindendir. Bu adda onun bir de kızı vardı ki asıl ismi Hamdûne idi. Salih el-Miskîn Mansur'un hizmetçilerindendir.

148 — ÜMMÜ'L - MESÂKİN

Fukara anası mânâsına olarak Rasûlüllah'ın zevcelerinden Zeyneb el-Hilâliyye'nin künyesidir. Fakirleri sevdiği için Ümmü'l - Mesâkîn diye şöhret bulmuşlardır. Ze harfinde zikredilecektir.

149 — ÜMMÜ MA'BED

Sahabeden olan Ümmü Ma'bed'dir ki Ashabdan Halid Huzâî hazretlerinin kızı, Ebu Ma'bed el-Huzâî'nin de karısı olan Âtike el-Huzâiyye'dir, Rasûlüllah'ın hicreti kıssasında adı geçmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ebu Bekir es-Sıddîk ve azadlı kölesi Âmir b. Füheyr ile birlikte Abdullah b. Üraykıl el-Leysî rehberliğiyle Medine-i Münevvere'ye hicretlerinde Kadîd adındaki yerde uğradıkları Hayme-i Ümmi Ma'bed işte bu Ümmü Ma'bed'in çadırıdır. Çadırda Ümmü Ma'bed'in gayet zayıf bir dişi koyunu vardı ki sütü ve yağı olmak şöyle dursun zayıflığının had derecede olmasından dolayı sürüye katılarak meraya gitmeye mecali olmadığından çadırın bir tarafında kalmış dururdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz bizzat kendi mübarek elleriyle ondan o gün pek çok süt sağmıştır.

---

(126) Bu sahabî hanımlar şunlardır :
a) Ümmü Muhammed el-Ensariyye.
b) Ümmü Muhammed b. Hâtıb b. Hârîs.
c) Ümmü Muhammed Havle binti Kays.
(İbn Esir, Üsdü'l - Ğâbe, VII/392).

Ümmü Ma'bed'den rivayet edildiğine göre o koyun Hz. Ömer'in halifeliğinde vukubulan kuraklık zamanına kadar yaşadı. «Yeryüzünde hayvanlar yiyecek şey bulamazken biz onu akşam sabah sağardık» dermiş.

Mevâhib'de zikredildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) oradan kalkıp yola devam buyurduklarından sonra Ümmü Ma'bed'in kocası gelip ummadığı halde çadırda birçok süt bulunca :

«Ey Ümmü Ma'bed, bu nereden oldu ki koyunlar uzak merada, hiç birisi hâmile değil, burada ise sağılır hayvan yok, bu ne haldir?» diye sorup Ümmü Ma'bed de durumu anlatınca :

«Aman şu zâtı bana tarif et» demişti. Bunun üzerine Ümmü Ma'bed Rasûlüllah (s.a.v.)'in şemaîlini kocasına şöyle tarif etti :

[127]

رأيت رجلا ظاهرة الوضاءة مبلج الوجه حسن الخلق لم تعبه ثجلة ولم تزر به صعلة وسيم قسيم في عينه دعج وفي اشفاره وطف وفي صوته صحل احور اكحل أزج أقرن شديد سواد الشعر في عنقه سطع وفي لحيته كثاثة اذا صمت فعليه الوقار واذا تكلم سما وعلاه البهاء وكأن منطقه خرزات نظمن يتحدرون حلو المنطق فصل لا نزر ولا هذر اجهر الناس واجمله من بعيد وأحلاه واحسنه من قريب ربعة لا تشنأه من طول ولا تقتحمه عين من قصر غصن بين غصنين فهو أنضر الثلاثة وأحسنهم قدرا له رفقاء يحفون به اذا قال استمعوا لقوله واذ أمر تبادروا إلى امره محفود محشود لا عابس ولا مفند

«Gördüğüm öyle bir kimseydi ki güzelliği zahir yüzü nuranî, şemaîli güzel ve bî-baha idi. Kendisinde karın büyüklüğü, baş küçüklüğü ayıpları olmayıp belki nihayet derecede hoş - endam güzel simalıydı. Gözün-

(127) Hz. Ali hadisinde de böyledir. Ancak Hind b. Ebi Hâle hadisinde ibare değişik olup şöyledir :

أزجّ الحواجب وسوابغ من غير قرن

«Kaşı uzun inceydi, eğri değildi.» İbn Esîr : «Bu sahihtir.» dedi. Başkaları da «meşhur olan budur.» dediler. (Zürkânî) Bu sebeple buraya almadık.

de siyahlık, kirpiklerinde çokluk, sesinde nezaket vardı. Gözünün beyazı gayet beyaz, karası gayet kara ve kudretten sürmeliydi. Kaşlarının ucu ince, saçları koyu siyahtı. Gerdanı uzun ve yüksek olup sakalında kesâset vardı. (Kesâset diye sakalın hafif uzun olmasına derler.) Sustuğunda üzerinde sekînet ve vakar hasıl, konuştuğunda güzellik zahir olurdu. Sözleri güya dizilmiş inci gibi olup ağzından tatlı tatlı akardı. Sözü açık, hak ile bâtılı birbirinden ayıracak durumda olup ne âcizlik ve bilgiçliğe hamlolunacak derecede az, ne de zırva addolunacak dereceue çoktu. Uzaktan görüldüğünde insanların en açığı, belirgini ve güzeli, yakına geldiğinde herkesten ziyade tatlı ve melâhatli idi. Orta boylu olup boyu ne hoşlanılmıyacak derecede uzun ne de gözün hakir göreceği şekilde kısaydı.

Sanki bir fidandı ki fidanlar arasında bitmiş güzelliği onların üzerine çıkmıştı. Yanında bir takım arkadaşları vardı ki bir şey söylediği zaman dinlerler ve ettiği emri yerine getirmeye koşuşurlardı. Hizmetine koşulan hürmet olunan biriydi. Abus çehreli değil, güler yüzlüydü, kimseyi ayıplayıp azarlamazdı.»

Ebu Ma'bed, Ümmü Ma'bed'den bu güzel sıfatları işitince yemin ederek :

«Bu adam Kureyş kabilesinde zuhur eden zattır. Eğer görmüş olaydım ona tabi olurdum.» demiştir. Daha sonraları karı - koca İslâmı kabul ederek sahabîlik şerefini kazanmışlardır.

Bakî merhumun Mevahîb-i Ledûnniye tercümesi harfi harfine bir tercüme olmadığından bu bahis orada tam değildir.

Ümmü Ma'bed, sahabeden 3 hanımın daha künyeleridir.[130]

150 — ÜMMÜ MA'MER

Tercüme-i hali ilerde gelecek olan Lübnâ binti Habbâbdır ki Kays b. Zerîh'in (ölüm : 68/688) sevgilisidir.

Mecnun'un şiirlerinde —ki Ümmü Mâlik olan— Leylâ-yı Âmiriyye'ye Ümmü Ma'mer dendiği de vakidir.

---

(130) Bu sahabî hanımlar şunlardır :
a) Karaza b. Ka'b'ın cariyesi Ümmü Ma'bed,
b) Ka'b b. Mâlik'in zevcesi Ümmü Ma'bed,
c) Ümmü Ma'bed el-Ensariyye.
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/396 - 397).

151 — ÜMMÜ MUSA

Ümmü Musa Kahramane denilen kadındır ki Abbasî halifesi Muktedir Billâh'ın Ümmü Veled ve saltanatının icrasının âleti olan, hükmedici bir cariyesi idi. Azil ve tayin, red ve kabulleri bütün onun arzu ve isteğine bırakmıştı. Hattâ veziri Ali b. İsa ile Ümmü Musa arasında şiddetli bir zıtlaşma vaki olmakla adıgeçen vezir, vazifesinden istifaya mecbur kalmıştı.

152 — ÜMMÜ MUSA BİNTİ MANSUR

Yezid b. Mansur el-Himyerî'nin kızkardeşi olarak Abbasî halifesi Muhammed Mehdî'nin annesidir. Mansur Devânikî'nin zevcelerindendir. Harun'un karısı olan Zübeyde'nin babası Cafer el-Ekber'i de bu doğurmuştur. Asıl adı «Ervâ» idi.

153 — ÜMMÜ MUSÂ

Âyet-i kerimede geçmekte olan Ümmü Musâ İsrail oğulları peygamberlerinden Hz. Musa'nın annesi olan Ümmü Musâ'dır. İsmi bazı kitapların tayin ve beyanlarına göre Yûhâbez olduğundan (Yâ) harfinde tekrar ele alınacaktır.

154 — ÜMMÜ'N - NAHİF

Dîvan-ı Hamase'nin kadın şâirlerindendir. Divanı, ediblerce seçilmiş olmak üzere adı geçen kitapta zikredilmektedir.

Aşağıdaki beyitleri Dîvan-ı Hamase'de görülerek alınmıştır :

لعمری لقد أخلفت ظنی و سؤتنی ... فخرت بعصیانی الندامة فاصبر
فلا تك مطلاقاً ملوماً وسامح ال ... قرینة وافعل فعل حر مشهر
فقد حزت بالورهاء أخبث حبثة ... فدع عنك ما قد قلت یا سعد واخذر
تربص بها الایام علّ صروفها ... ستر می بها فی جاحم متعر
فکم من کریم قد منیناه الهه ... بمذمومة الاخلاق واسعة الحر
فطاولها حتی اتتها منیة ... فصارت سفاة جثوة بین اقبر
فاعقب لما کان بالصبر معصماً ... فتاة تمشی بین أتب و مئزر
مهفهفة الکشحین محطوطة المطا ... کمّ الفتی فی کل مبدی و محضر
لها کفل کالدعص لبده الندی ... وثغر نقیّ کالاقاحی المنور

Hamâse şarihlerinin ifadelerine göre Ümmü Nahîf. Sa'd b. Kurt b.

Cüzeyme'nin annesi olup oğlu Sa'd kendinin razı olmadığı bir kızla evlenip sonradan o da hoşnut olamamakla boşamak istemişti. İşte onun üzerine annesi, kendine muhalefet etmiş olması dolayısıyla oğlunu suçlayarak serzenişte bulunmakla beraber karısını boşamak niyetinde olmıyarak zaman ve takdirin neticesinin nasıl zuhur edeceğini bekliyerek sabretmeyi tavsiye sadedinde bu şiiri söylemiştir.

(مطلاق) diye çok karı boşayan kimseye derler. (ملوم) kelimesi ayıplama demek olan levm'den ism-i mef'uldür (قرينه) zevce mânâsınadır. (ورهاء) ahmak karı demektir. (أخبث خبثه) sözünde Merzûkî demiştir ki Habîs her bir vasfı bozuk olan şeydir. Ha'nın kesresiyle (خبثة) bazan zina mânâsında kullanılır. (تربص) kelimesi beklemek mânâsına olan terabbus'dan emirdir. (عل) kelimesi ummak (tereccî) mânâsına olan (لعل) nin bir diğer kullanılış şeklidir. (صروفها) dehrin günlerinin değişiklikleri demektir. (جاحم) şiddetli ateş mânâsına olup (متعسر) da alevli mânâsına olarak onun sıfatıdır. (مناه) (ابتلاه) müptelâ kaldı anlamına, (طاولها) bir nesneyi uzun uzadıya durdurup savsaklamak mânâsına olan Mutavele'den fiil, faîl, mef'ul olup (منية) ölüm mânâsınadır. (سفاة) bir miktar toprak demektir. (حثوة) ise hâ'nın zammesiyle saçılmış toprak anlamında ve evvelinden bedeldir. Hâ yerine cim ile olursa toplanmış taşlar mânâsına olur. (معصم) günahtan kaçınmak mânâsına olan İ'sâm'dan ism-i faildir. (فتاة) genç, taze kız demektir. (أتب) hemzenin kesresi ve te'nin sükûnuyla arap kadınlarının elbiselerinden bir nevî gömlektir ki yensiz ve yakasızdır. (ميزر) Belden aşağı

giyilen şey (مهفهفه الكشحين) belinin iki tarafı nazik mânâsına olarak fetât'ın sıfatıdır. (محطوطة المطا) sırtı uzun ve düz demektir. (مبدی و محضر) çöl ve şehir, (كفل) kıç ve sağrı demek oulp (وعص) da kum yığını mânâsınadır. (لبده الندی) cümlesi (دعص) ın sıfatı olarak adı geçen genç kızın sıkı etli olduğuna işaret etmektedir. (ثغر) ön diş demektir (أقاحی) papatya mânâsında ve (أقحوان)'in çoğuludur. (منور) lafzı, müfredi (tekili) itibariyle ona sıfat olabilir veya (ذات النور) diye takdir edilir. Ehlinin malûmudur.

Böylece beyitlerin mânâsı şöyledir :

«Hayatıma yemin ederim ki beni sen, zannımın tersine hareketle mahzun etmişindir. Şimdi sen, bana isyan ve muhalefetin sebebiyle nedamete erdin, sabretmelisin. Boşama ile ayıplamalara hedef olmaktansa karının kusurlarına müsamaha ile hakkında hür ve şerefli kimselerin muamelesi gibi güzel muamele eylemelisin. Ey Sa'd, sen her ne kadar ahmak, ebleh, ahlâkı bozuk, fesat sahibi bir kadına düştün ise de azmedip söylediğin boşama sözünden feragat edip vaktini gözetmeli ve durumun sonuçlarını beklemelisin. İhtimal ki günlerin değişmesi onu cehenneme atarak seni mesut ve meramına ulaştırır. Zira nice asaletli kimseleri yüce Allah kötü huylu ve arzu edilmiyen karıya müptelâ ederek o kimse onu ölümüne kadar tutup vaktâ ki ölüp toprak olunca Cenab-ı Hak kendisine kötülükten kaçınması sebebiyle istediği gibi, sıkı etli, nazik yapılı ve temiz dişli bir sevgiliyi ona bedel olarak ihsan eylemiştir.»

155 — ÜMMÜ'N - NİSÂ'

Fas'lı tüccar Abdü'l - Mü'min'in kızı olup mağrib arapları kadınlarından meşhur bir şâirdir. Belîğ bir kasîdesinden aşağıdaki beyitler Muhyiddîn'in Müsâmerat'ında görülerek alınmıştır :

جاء البشير بوعد كان ينتظر فاصبح الحق ما فی صفوه كدر

من خيرها رغدا بالهدی يأمرنا وفی اوامره التشديد والنظر

Şeyh-i Ekber hazretlerinin ifadesi ve şiir usûllerine göre bu iki beyit kasîdenin matla' beyitleri ve başlangıcı olup :

«Müjdeci, beklenen va'di getirdi, artık hakkın yüzü zahir olup açıldı. O kimsenin katından ki kendisi rehberlerin en seçkini, emirlerinde ve hükümlerinde sadakat ve doğruluk görünür.» mânâsında olmakla kasîde ya bir zafer ya da bir saltanat değişikliği üzerine söylenmiş gibi anlaşılıyor.

Ümmü'n - Nisâ başka bir beytinde de övdüğü kimseyi şecaat ve cengaverlikle niteliyerek :

ليث اذا اقتحم الأبطال حومته يفنى الكتائب لايبقى ولا يذر

demiştir ki türkçesi : «O bir arslandır ki yiğit ve cesur kimseler harpte onun etrafına üşüşüp hamle ettikleri vakit hiçbirini sağ bırakmamak üzere büyük orduları bizzat mahvedip yok eder.»

156 — ÜMMÜ'L - VERD EL-ACLÂNİYYE

Aclân oğulları kadınlarındandır ki ilerde gelecek olan Zâtü'n - Nahıyyeyn'in hikâye-i halinde zikredilmiştir. Şöyle ki :

Zâtü'n - Nahıyye'nin zâl harfinde zikredilen vakası üzerine Ümmü'l - Verd bir gün çölde cariyeleriyle beraber gezerken bir bedevîye tesadüf etti. Bu bedevî birkaç tuluma yağ koymuş şehre satmaya götürüyordu. Bedevîyi çağırıp : «Ey bedevî, bu yağ satılık mı?» diye sorduğunda bedevî :

— «Evet satılıktır.» dedi.

— «Bize göster, nasıl yağdır görelim.» deyince bedevî tulumlardan birinin ağzını açıp gösterdi. Bakıp :

— «Beğendim, bunu tut başka tulum aç.» dedi.

Bir başka tulumu açınca ona da bakıp :

— «Bu da güzel.» deyip bedevînin öbür eline verdi.

İki tulum ağızları açık, bedevînin elinde kalıp; koyuverse dökülecek olduğundan Ümmü'l - Verd câriyelerine emir ile bedevînin donunu çözüp arkadan kalçalarının iki taraflarına kendisi ve câriyeleri hem tekme vurup hem de (يا ثارات ذات النحيين) diye bağırırlar, yani

«Zâtü'n - Nahiyyeyn'in intikamını alın.» derlerdi.

Cevahir-i Mültekata'da bu hikâye Eğanî'den naklen Atike binti'l-Mellâe hakkında anlatılmıştır. Kaldı ki arapların (يا ثارات فلان) demeleri (ثا) ve(تا) ile mazbut olup muzafın hazfi ile (يا أهل ثارات) takdirindedir. «Ey filânın intikamını almak istiyenler gelin.» demektir. (تا) ile söylendiğinde (يا أهل اوتارها) takdirindedir. Müfredi (تارة) kin mânâsına olan (وتر) kelimesinden gelmektedir.

157 — ÜMMÜ HARUN

Şa'rânî'nin Tabakât'ında adı geçen velî hanımlardan âbîd bir hanımdı. Yalnız ekmek yer intizama ve kıyafetinin düzenine hiç dikkat etmezdi. Yirmi sene müddetle başını tarayıp düzeltmediği halde saçları diğer kadınların saçlarından güzel idi. Çölde arslana rastgeldiği vakit : «Eğer bende rızkın varsa gel ye.» der ve arslan dönüp giderdi.

158 — ÜMMÜ HÂŞİM

Yezîd'in hanımı olan Ümmü Hâşim'dir. Yezîd'den olan Halid ismindeki oğluna izafetle Ümmü Halid de denir. Yezid'den sonra saltanatının istikrarı umuduyla onunla evlenmişti. Bir gün Mervan Ümmü Hâşîm'in oğlu Halîd'i (يا ابن الرطبة الأست) diye azarlamıştı. Oğlan gelip bu sözü annesine söyleyince Ümmü Hâşim buna kinlenerek :

«Oğlum sakın bu sözü kimseye ifşa etme; bana söylediğini de bildirme.» diye tenbih ettikten sonra Mervan'ı bir gün uyurken, cariyeleriyle beraber üzerine çöküp yüz yastığıyla boğup öldürmüştür.

Yezid'in Ümmü Gülsüm adındaki hanımı daha önce beyan edilmişti.

159 — ÜMMÜ HÂŞİM EL-ENSARİYYE

Sahabeden bir hanım olup diğer bir rivayette adı Ümmü Hîşam'dır. Sika, güvenilir sahabîlerden ilmi çok bir hanımdı. Muhaddislerden bir grup ondan hadis rivayet etmişlerdir. Fakîhler arasında sözü tercîh edilirdi. Hicrî 98 yılında vefat etmiştir.

Ümmü Hâşim, Vâfî bi'l-Vefeyât'ta Ümmü Hîşam diye gösterilmiştir, dikkat buyrula.

160 — ÜMMÜ HÂNİ'

Mevlid-i Nebevî menkıbelerinin mirac bölümünde yadolunan Ümmü Hânî'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'in amcası Ebu Talib'in kızı ve Hz. Ali'nin kızkardeşi olan tanınmış bir sahabîdir. Asıl ismi Hind yahut Fatma veyahut Fâhıne olmak üzere ihtilâf edilmiştir. Kocası Hübeyre b. Amr el-Mahzûmî'den olan Hânî, adındaki oğluna izafetle Ümmü Hânî' diye meşhur olmuştur. Kocası Hübeyre müşriklerin en habislerinden idi. Mekke'nin fethi günü kaçmış ve cahiliyet haysiyetine halel getirmemek hülyasıyla bu kaçmasını :

لعمرك ما وليت ظهري محمدًا واصحابه جبنًا ولا خيفة القتل[131]
ولكنني قلت امري فلم أجد لسيفي غناء ان ضربت ولا نبلي
وقفت فلما خفت ضيقة موقفي رجعت لعود كالهذبر الى الشبل

diyerek kendini mazur göstermek istemişti. Ümmü Hânî' ise o gün daha önceki imanını açığa vurarak İslâm ile müşerref olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizden 46 hadis rivayet ettiği söylenmektedir.

Malûm olduğu üzere kaçmayı mazur gösterme sadedinde söylenen arapça şiirler içinde Hübeyre'nin yukardaki beyitleriyle Ebu Cehl'in kardeşi Hariş b. Hîşam el-Mahzûmî'nin Bedr harbinden kaçması üzerine söylediği :

الله يعلم ما تركت قتالهم حتى علوا فرسي باشقر مزبد
ووجدت ريح الموت من تلقائهم في مأزق والخيل لم تتبدد
وعلمت أني أن أقاتل واحدًا أقتل ولا يضر عدوي مشهدي
فصددت عنهم والأحبة فيهم طمعًا لهم بعقاب يوم مرصد

beyitlerinden daha güzel şiir söylenmemiştir, denilir.

İbn Esîr der ki :

(131) Yemin ederim ki Muhammed ve arkadaşlarına sırtımı ne korkaklıktan ve de öldürülmek korkusundan döndüm. Fakat durumumu düşündüm ve kılıcıma ihtiyaç olmadığını gördüm. Halbuki kılıcımı vursaydım elbette kesmemezlik etmezdi. Durdum ve durumumun zorluğundan korkarak döndüm ama bir arslan yavrusuna doğru dönermiş gibi.

Halef el-Ahmer, Hübeyre'nin beyitlerini Harîs'in beyitlerine tercih etmiş; Asmaî ise kaçmayı mazur gösterme sadedindeki şiirlerin en güzeli Hârîs'in şiiridir demiştir.

Harîs'in birinci beyitteki (أشقر مزبد) den kastı kısrağının bulaşmış olduğu kendi kanıdır. (مزبد) köpüklü (أشقر) al renkli demek olarak bununla kanının çokluğuyla kendinin şecaatini ima etmiştir. Çünkü korkak olmuş olsa kanı kuruyarak çok akmaması, korku ve heyecan ateşi kendisini yakmakla kanının kara olması lâzım gelirdi.

(Gerçekten kanın çok akması, kurumadığına ve o da sahibinin kalb kuvvetine ve şecaatine delil olduğu Haccâc'ın Saîd b. Cübeyr hazretleri'nin öldürülmesinde doktorların haberleriyle sabit olup : (

ولو أنا على حجر ذبحنا جرى الدميان بالخبر اليقين

gerçeği yansıtan beyti de bunu söylemekte ise de kırmızılığın yiğitlik ve mertliğin alâmeti olduğu malûm değildir.)

(مأزق) muharebe meydanı demektir. (أن أقاتل واحدًا) sözü «Ben onlarla yapayalnız olarak tek başıma harb eylesem» demektir. (اقتل) Meçhul muzari, mütekellim sığasıdır. (مشهدي) benim huzur ve vücudum demektir. (والأجبة فيهم) demekle müslümanların ellerinde olan müşrik esirleri kastetmektedir. (بعقاب) kelimesindeki (باء) harf-i cerri (طمع) kelimesine müteallıktir. (طمع) kelimesi (في) harf-i cerriyle olduğu gibi ( ) harf-i cerri ile de mef'ul alır. (عقاب) burada ukubet, ceza mânâsınadır.

161 — ÜMMÜ HANÎ BİNTİ EBİ'L - FEVARİS
(Ebu'l - Fevâris kızı Ümmü Hânî)

Ebu'l - Fevaris b. Seyfü'l - İslâm evlâdından olan Kadı Şerefüddin Ebu'l - Kasım'ın kızı Ümmü Hânî'dir ki İmam-ı Suyûtî'nin hocalarından muhaddis bir hanımdır. 807 senesi Zilka'de ayının 18. perşembe günü Mekke-i Mükerreme'de doğmuştur.

Şeyh Nureddin Ebu'l - Hasen Ali b. Kadı el-Kudât Takıyyüddin Abdurrahman b. Abdülmü'min eş-Şâfiî'nin kızı ve Allâme Seyfeddin el-Hanefî'nin annesi olan meşhur bir hadisçi ve İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır. 778 Şabanında doğup Kur'ân-ı Kerîm'i, Kitab-ı Mülihha'yı[132] ve Şafiî fıkhına dair kitaplardan Ebu Şücâ'ın Muhtasar'ını ezberledikten sonra annesi tarafından kendinin dedesi olan Fahreddin el-Kâtânî onunla ilgilenip meşhur muhaddislerin pek çoğundan birçok şey dinletip öğretmiştir. Kendisi 8 yaşında icazet almaya başlayıp ilim öğrenip öğretmekle hayatını geçirmiştir. 871 senesi Safer ayının sonlarında bir cumartesi gecesi vefat etmiştir.

İmam-ı Suyûtî bunları, bilhassa kendi hocalarını ve icazetlerini beyan sadedinde kaleme almış olduğu el-Müncem fi'l - Mu'cem adlı kitabında zikredip Ümmü Hânî Meryem hakkında Hafız İbn Hacer Askalânî evlâdından Cemaleddin Yusuf'un hattından naklen beyan etmiştir ki Ümmü Hânî birisinin :

أذا كنت لا تدرى وغيرك لا يدرى اذا حنّ ليل هل تعيش الى الفجر[133]

beytine zeyl olarak şöyle demiştir :

فكن حامداً لله شاكراً فضله على سائر الأحوال في السر والجهر[134]
وكن ساجداً لله ما دامت قادراً لعلك تحظى بالسيادة والفخر
فيا ايها الانسان لا تك جاهلاً واعلم بأن الله هو الكاشف الضر
حليم كريم خالق الخلق كلهم ورازقهم من غير مل ولا ضجر
وصل على المختار اشرف خلقه عليه سلام الله في الليل والفجر

(132) Mülihha, nahivden manzum bir eserin ismidir. Bu isimde nahiv ve akaide dair iki eser daha vardır.

(133) Ne sen ne de başkaları gece olduğunda sabaha kadar yaşıyacağını bilmez.

(134) Allah'a hamdedici, fazl ü keremine ve diğer hallerine gizli ve açık şükrecidi ol. Gücün yettiği müddetçe Allah'a secde edici ol. Ola ki sen efendilik ve bununla övünme ile sevinç bulursun. Ey insan! Zîra sen cahilsin. Bil ki Allah herbir zararı defedici, kaldırıcıdır.
O Allah ki halîmdir, kerîmdir, bütün mahlûkatı yaratandır, onlara usanmadan, sıkılmadan rızık vericidir.
Seçilmiş Peygambere, o mahlûkatın en şereflisine salâvat getir. Gece ve gündüz Allah'ın selâmı onun üzerine olsun.

163 — ÜMMÜ HÂNÎ

Hz. Ali'nin kızlarından birinin ismidir. Abdurrahman b. Akîl ile evlenmiştir.

164 — ÜMMÜ'L - HANNÂ'

Endülüslü edibe bir hanımdır. Kadı Ebu Muhammed Abdülhak b. Atıyye'nin kızıdır. Son derece zekî, hazır cevap bir kız idi.

Babasına Mirye mevleviyyeti[135] verilip vatanından ve çocuklarından, ailesinden ayrılacağı coşkunluğu ile gözlerinden yaş akarak evine geldiğinde Ümmü'l - Hennâ'ın ağzından aşağıdaki beyit dökülüverir :

يا عين صار الدمع عندك عادة تبكين في مرح وفي أحزان

«Ey göz, gözyaşı dökmek sence âdet olmuştur. Hüzün halinde de ağlarsın, ferah halinde de.»

Kabir hakkında bir eseri olduğu Nefhu't - Tayyib'de kaydedilmiştir.

165 — ÜMMÜ'L - HENNÂ' SALİHA

Saliha binti'l - Mülekkın adında Muhaddis bir hanım olup İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerindendir. Sad Bürfinde gelecektir.

166 — ÜMMÜ'L - HEYSEM

İmam-ı Süyûtî'nin, el-Müzhir isimli eserinin sonlarında, Emâlî-i Kâlî'den naklen beyanına göre : Arap kabîlelerinden Benî Münkır'den fasîh bir ihtiyar kadındır. Hastalığında ölüm sebebini sorduklarında :

كنت وحمّى بالدكه. فشهدت مأءبه. فأكلت جبجبه. من ضعيف هلعه فاعتريني زلفه.

diye cevap vermiş. «Sen ne söylüyorsun?» diyenlere :

— «Sübhanellah, halkın konuşması iki türlü müdür? Ben size ancak fasîh arapça söylüyorum.» demiştir.

(جبجبه) cimlerin zammesiyle bir işkembenin adıdır ki arap bedevîler onu temizleyip dağarcık gibi içine et kurusu koyarlar. (ضعيف) öyle bir ete derler ki kebap olması için ateşe dizilmiştir. (هلّعه) Hâ'nın kesresi, Lâm'ın fetha ve şeddesiyle dişi oğlak mânâ-

(135) Mevleviyyet, müderrislikten sonra gelen ilmiye sınıfından bir makam ve payenin adıdır. B.Ç.

sınadır ki keçi yavrusunun dişisi demek olacaktır. (زلحه) ze'nin zammesi ve lâm'ın fetha ve şeddesiyle bir çeşit ağrı ismidir ki insanın arkasına sokulup gittikçe yumrulaşıp ağırlaşır ve ona müptelâ olan kimse Allah korusun hareket edemez hale gelir.

Ümmü Heysem'in sözünün türkçesi şöyledir :

«Ben Mekke'de aş eriyordum. Bir ziyafete gittim. Dişi oğlak kebabından bir işkembe dolusu et yedim. Bu ağrıya müptelâ oldum.»

167 — ÜMMÜ HEYSEM

İbn Hacer'in İsabe'sinde ifadesine göre sahabeden bir hanımdır. Ümâme binti Ebi'l - Âs hakkında, ikinci kocası Muğire b. Nevfel'in ölümü üzerine şu şiiri söylemiştir :

أشاب ذؤابتي وأذل ركني أمامة حين فارقنا القرينا
تطيف به لحاجتها اليه ولما استيأست رفعت رنينا

«Ümâme'nin kocasından ayrılması saçımı ağarttı ve mamur hanemi zelil kıldı. Biçare Ümâme ona muhtaç olduğu için onunla ilgilenip ona yakın durmuştu. Ne zamanki ümidi kesildi sesini yükselterek ah u enin ile inledi.»

Bu Ümmü Heysem «Ümmü Heysem binti'l - Aryân en-Nahaiyye» olacaktır. Ebu'l - Esved ed-Düelî'nin Hz. Ali hakkındaki şu mersiyesini bazıları ona nisbet ederler :

الا يا عين ويحك أسعدينا ألا تبكي امير المؤمنينا
تبكي ام كلثوم عليه بعبرتها وقد رأت اليقينا
ألا قل للخوارج حيث كانوا فلا قرت عيون الشامتينا
أفي الشهر الحرام فجعتمونا بخير الناس طرًّا أجمعينا
قتلتم خير من ركب المطايا وذلها ومن ركب السفينا
ومن لبس النعال ومن حذاها ومن قرأ المثاني والمئينا
وكل مناقب الخيرات فيه وحب رسول رب العالمينا
لقد علمت قريش حيث كانوا بانك خير حسبا و دينا
اذا استقبلت وجه ابي حسين رأيت البدر راق الناظرينا
وكنا قبل مقتله بخير نرى مولى رسول الله فينا
يقيم الحق لا يرتاب فيه ويعدل في العدا والاقربينا
وليس بكاتم علمًا لديه ولم يخلق من المتجبرينا

كأن الناس اذا فقدوا عليا نعام حار في بلد سنينا
فلا تشمت معاوية بن حرب فان بقية الخلفاء فينا 136

Bu beyitler Ümmü Heysem'in olduğuna göre, İbn Hacer'in naklettiği beyitlerinde bu beyitlerden olduğundan aruz ve kafiyelerinin delâletiyle şüphe olmadığına göre İsabe'nin o ifadesinde, yani «Ümmü Heysem'in o beyitleri Ümâme'ye, kocası Muğîre'nin ölümü üzerine söyledi.» demesinde isabet yoktur.

168 — ÜMMÜ HEYSEM

Ümmü Heysem bir de câhiliye devri kahraman şâirlerden meşhur Antera el-Absî'nin sevgilisi olan Able'nin künyesidir. Antera muallâka kasîdesinde :

حييت من طلل تقادم عهده أقوى وأقفر بعد أم الهيثم 137

demiştir.

169 — ÜMMEHÂTÜ'L - MÜ'MİNÎN
(Rasûlüllah (s.a.v.)'in zevceleri)

Mü'minlerin anneleri demektir ki bundan kastedilen Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizin bilcümle hanımlarıdır. Toplam olarak onbir hanımdır.

1 — Hz. Hatice
2 — Hz. Ayşe
3 — Hz. Ömer'in kızı Hafsa

---

(136) Ey göz yazık sana. Ağla mü'minlerin emîrine. Ümmü Gülsüm ona ağlıyor, ibret aldığından, o elbette yakînen görmüştü. O hâricilere söyler nerede olursa olsunlar, küfredenlerin gözleri aydın olmasın. Hem de haram ayda bütün insanların en hayırlısından bizi mahrum mu bırakacaktınız? Binek hayvanına ve gemiye binip ona hâkim olanların en hayırlısını. Nalin (takunya) ve ayakkabı giyen, Kur.ân-ı Mübîn'i es-Seb'u'l - Mesânî (yine Kur'ân kastediliyor) okuyanların da en hayırlısını öldürdünüz. Her bir hayır menkıbesi, âlemlerin Rabbi'nin peygamberinin sevgilisi olma onun hasletlerindendir. Kureyş nerede olurlarsa olsunlar ey Ali, içlerinde haseb neseb ve din yönünden senin onların en hayırlısı olduğunu kabul etmişlerdir. Sen Hüseyin'in babasının (Hz. Ali) yüzüne döndüğünde, baktığında herkesi hayran bırakan ay'ı görmüş olursun. O öldürülmeden önce biz hayır üzerindeydik ve Allah Rasûlünün dostu aramızda (diyerek sevinirdik) ● kendisinden şüphe edilmiyen hakkı doğrultur, dostuna, akrabasına da düşmanına da adaletli davranırdı. Kendisinde olan hiçbir ilmi saklayıp gizlemezdi, zalimlerden olmak üzere de yaratılmamıştı. Muaviye b. Harb sevinmesin, zira Halifelerin bakıyyesi (yani oğulları) aramızdadır.

(137) Ümmü Heysem'den sonra bizdeki hatırası kuvvetli ve derin olan harabelere selâm olsun! B. Ç.

4 — Hz. Ümmü Habîbe
5 — Ümmü Seleme
6 — Sevde binti Zem'a
7 — Zeyneb binti Cahş
8 — Zeyneb el-Hilâliyye
9 — Meymûne
10 — Cüveyriye
11 — Safiyye (R. Anhünne)

Bunlardan altısı arap kabilelerinin en şereflisi olan Kureyş'dendir. Kalan dördü diğer arap kabilelerinden, sadece bir tanesi ve sonuncu olarak yazdığımız İsrail oğullarından olup Hayber halkından idi.

İçlerinden Hz. Hatice ile Zeyneb el-Hilâliyye Rasûlüllah'ın hayatında vefat etmişler; dokuzu ise kendilerinden sonraya kalmışlardır. Bunu bakınız Hafız Ebu'l-Hasen b. el-Fadl el-Makdisî cenabları şu şiirinde nasıl dile getiriyor :

توفّى رسول الله عن تسع نسوة اليهنّ تعزى المكرمات وتنسب [138]
فعائشة ميمونة وصفيّة وحفصة يتلوهنّ هند وزينب
جويرية مع رملة ثم سودة ثلاث وست وذكرهنّ مهذب

Hind'den maksadı Ümmü Seleme, Ramle'den muradı ise Ümmü Habîbe hazretleridir. Nitekim her biri ilgili oldukları yerlerden açıklanmıştır.

Bunlara «Ümmehât - anneler» her birine «Ümmü'l - Mü'minîn» denmesi Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine dayanmaktadır. Anne olmaları da kendilerinin nikâhlarının haram kılınmış olması ve kendilerine hürmetin vacip olması yönündendir yoksa mü'min erkeklerle aralarında örtünme mecburiyeti yoktur demek değildir. (Allâme Kastalânî el-Mevâhib'de böylece belirtmektedir.)

170 — ÜMEYME BİNTİ ABDİ ŞEMS
(Abdi Şems kızı Ümeyme)

Ümeyye oğullarının dedesi olan Abdi Şems b. Abdi Menâf'ın kızıdır

(138) Rasûlüllah arkasında 9 hanım bırakarak vefat eyledi. ki her türlü şeref onlara nisbet edilir. Âişe, Meymûne, Safiyye ve Hafsa, bunları Hind ve Zeyneb takip ediyor.
Ramle ile Cüveyriye sonra Sevde (geliyor.) Üç ve altı, işte bunların zikri ne kadar güzeldir. B. Ç.

ki Kureyş kabilesinin şâir kadınlarındandır. Fîcar harblerinin dördüncüsünde ölmüş olan Kureyşliler hakkında manzum bir mersiyesi olup bir sureti Eğânî'nin 19. cildinde bulunarak alınmıştır :

أبى ليلك ان يذهب ... وتيط الطرف بالكوكب ... وكم من فارس منهم
ونجم دونه الاهوا ... ل بين الدلو والعقرب ... وكم من مدره فيهم
وهذا الصبح لا يأتى ... ولا يدنو ولا يقرب ... وكم من مجفل فيهم
ويعقر عشيرة منا ... كرام الخيم والمنصب ... وكم من محضرم فيهم
أحال عليهم دهرٌ ... حديد الناب والمخلب ... كمى معلم محرب
فحل بهم وقد أمنوا ... ولم يقصر ولم يشطب ... أريب حوله مغلب
وما عنه اذا ماحل ... من منجى ولا مهرب ... عظيم النار والموكب
الأ يا عين فابكيهم ... بدمع منك مستغرب ... نجيب ماجد منجب
فان ابك فهم عزى ... وهم ركنى وهم منكب
وهم اصلى وهم فرعى ... وهم نسبى اذا أنسب
وهم مجدى وهم شرفى ... وهم حصنى اذا أرهب
وهم رمحى وهم ترسى ... وهم سيفى اذا أغضب
فكم من قائل منهم ... اذا ماقال لم يكذب
وكم من ناطق فيهم ... خطيب مصقع معرب

Bu beyitler : «Kavim ve aşiretinin helâki sebebiyle gözüne uyku girmiyerek ta seher vaktine kadar uykusuz kaldığından, gecenin gidip sabahın gelemez derecede olmasından, demirden dişleri olan dehrin onları öğüttüğünden bahisle : "Ağla ey gözlerim ağla" kısmını da söyledikten sonra öldürülenlerin sıfatlarını ve kendisinin onlara mensup olmakla övündüğünü» beyandan ibarettir.[139]

(139) Gece gitmemekte diretti, gözüm ucu yıldıza bağlandı kaldı. Bir yıldız ve önünde kova ve Akreb burçları arasında tehlikeler! Bu sabah, ne geliyor, ne de yakla-

«Dördüncü ficar» tabirinin açıklamasına gelince : Malûmdur ki araplar arasında dört defa ficar harbi olmuştur. Onların birincisi Rasûlüllah'ın doğumunun onuncu, ikincisi on ikinci, üçüncüsü on dördüncü ve dördüncüsü de 20. yıllarında meydana gelmiştir. Unkubulmaları haram aylara yani Receb, Zilhicce, Muharrem ve Safer aylarına (ki bu aylarda Kâbe'nin civarında harbetmek haram idi.) rastlıyarak (fasık olduk, zulmettik, haktan ayrıldık) demelerinden dolayı bu harbler «Ficar» diye anılmışlardır.

171 — ÜMEYME BİNTİ ABDÜLMUTTALİB
(Abdülmuttalib kızı Ümeyye)

Abdülmuttalib b. Hâşim'in kızı olup yukarda adı geçen Ervâ ile Ümmü Hakîm el-Beydâ'ın kızkardeşleri ve Rasûlüllah (s.a.v.) efendimizin halasıdır.

Yukarda da değindiğimiz, babası hakkında söylemiş olduğu mersiye şudur : (140)

ألا هلك الراعي العشيرة ذو الفقد ... وساقي الحجيج و المحامي عن المجد
ومن يولف الضيف الغريب ببوته ... اذا ما سماء الناس تخل بالرعد
كسبت وليدا خير ما يكسب الفتى ... فلم تنفكك تزداد يا شيبة الحمد
ابو الحارث الفياض خلى مكانه ... ولا يبعدن فكل حي الى بعد
فاني لباك ما بقيت وموجع ... وكان له اهلا لما كان من وجدي
سقاك ولي الناس في القبر ممطرا ... وسوف أبكيه و ان كان في اللحد
فقد كان زينا للعشيرة كلها ... وكان حميدا حيثما كان من جد

şıyor. Bizden bir aşiret hem de obaları ve makamları yüce, boğazlandı. Dehr (zaman) onların üzerine demirden dişlerini ve pençesini sevketti de onların üzerine oturuverdi. Halbuki onlar emniyetteydiler. Dehr şaşmadı, vazgeçmedi. Bu başa geldiği zaman ne bir kurtarıcı ne de kaçıp kurtulacak bir yer bulunmaz. Ey göz, şimdi onlara bol bol gözyaşları akıtarak ağla onlara nasıl ağlamam! Onlar benim izzetim, şerefim, onları benim evimin direği onlar benim omuzum, onlar hem aslım hem fer'im hem de nisbet edildiğim kendilerinden geldiğim nesebim, ecdadımdır. Onlar benim şerefim, korktuğum zaman sığınacak kalem, onlar benim mızrağım, gürzüm, onlar öfkelendiğim zaman benim kılıcım. Onlardan nice konuşanlar vardı ki konuştuğu zaman yalan söylemezdi. Nice konuşan vardı ki büyük bir hatip, güzel sözlü fasihti. Onlardan nice süvariler vardı ki kahraman ve muharipti. Onlar arasında nice akıllı kahramanlar vardı ki etraflarında maiyyetleri vardı. Onlar arasında nice ordular vardı ki ateşi büyük, mevcutları çoktu. Onlar içinde nice cömert, asaletli, şerefli temiz soylu olan vardı. B.Ç.

(140) Müsâmerât-ı Muhyiddin basmalarında çok yanlışlı olduğundan İbn Hişâm'ın Sîret'inden düzeltilerek buraya alınmıştır.

«Agâh olun ki aşiretin çobanı ve hâmisi, Allah'ın evini haccetmeye gelenleri sulayan sâkîleri, şan ve şerefin muhafızı ve mudâfii fevt oldu, öldü. O öyle bir zât idi ki gök gürlemediği, yani kuraklık ve kıtlık olduğu zamanlarda bile (değil bildiklerini) garip misafirleri ev halkı gibi kabul eder ağırlardı. (sonra babasına hitaben :) Ey Şeybetü'l - Hamd, sen daha çocuk yaşında iken yetişmiş yiğitlerin kazandıkları hayır ve yücelikleri istihsal ettin ve yücelikleri kazanmayı daima artırdın. (Tekrar iltifat ile gaib sigasına döner :) Ebu'l - Hârîs el-Feyyaz yerini boş bıraktı. Uzak görülmesin ki her hayat sahibinin sonu ölüm ve ayrılıktır. Ben artık baki oldukça ağlamada ve elem içindeyim, sevgim hasebiyle benim bu elem ve ızdırabım senin hakkında elbette yerinde ve uygundur. Kabrinde seni Cenab-ı Hak rahmetiyle sulasın. O lahidde, mezarda olsa da bunlar böyle ona ağlıyacağım zira o, bütün aşiretlerin süsü, her bir hamd ve methe değer yerin övülmüşü idi.»

Ümeyme, sahabeden 13 hanımın[141] ve daha bazı meşhur kadınların da isimleridir. Sahabî olan Ümeyme'lerden birisi de ilerde gelecek olan Rakîka binti Sayfî'nin kızıdır.

كليني لهم يا اميمة ناصب وليل أقاسيه بطيء الكواكب

Bu beyit Nabiğa ez-Zübyânî'nin olup Kamus'ta tesıs-i aruzîye misal olarak getirilmiştir.

Yukarda tercüme-i halini verdiğimiz İbn Denüne'nin karısı olan Âmine'nin de ismi Eğanî'nin 15. cildinde, Meâhidü't - Tansîs'de ve Tezyînü'l -

(141) Bu sahabîler şunlardır :
1. Bîşr kızı Ümeyme,
2. Büşeyr kızı Ümeyme,
3. Hârîs kızı Ümeyme,
4. Halef b. Es'ed kızı Ümeyme,
5. Rasûlüllah (s.a.v.)'in cariyesi Ümeyme,
6. Rukayka kızı Ümeyme (Hatice b. Huveylid'in kızkardeşi)
7. Rukayka binti Ebî Sayfî kızı Ümeyme,
8. Şerâhîl kızı Ümeyme,
9. Abdullah b. Übeyy'in cariyesi Ümeyme,
10. Amr b. Sehl kızı Ümeyme,
11. Ansardan, Neccar kızı Ümeyme,
12. Ebu Heysem kızı Ümeyme,
13. Ebu Hüreyre kızı Ümeyme,
14. Kays b. Ebi's - Salt kızı Ümeyme.
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/25 - 31). B. Ç.

Esvâk'ta Ümeyme şeklindedir. Âmine adı Eğânî'nin birinci cildinnin ifadesine dayanmaktaydı.

172 — ÜMEYYE EL-ĞIFÂRİYYE

Sahabî bir hanımdır ki Ebu Zer Ğıfarî'nin kabilesindendir.

Hayber gazvesine çıkılacağı zaman kabilesinden bir takım kadınlarla Rasûlüllah (s.a.v.)'e gelip :

انا نريد ان نخرج معك في وجهك هذا فنداوى الجرحى ونعين المسلمين بما استطعنا

diyerek yaralılara bakmak, kudretleri yettiğince müslüman muhariplere yardım etmek üzere adı geçen gazveye gitmeyi arzu ettiklerini izin istemek şeklinde Rasûlüllah (s.a.v.)'e arz ve beyan ederek buna ruhsat ve icazet almışlardır.

Kadınların muharebeye gitmeleri daha sonra yasaklanmıştır. Yalnız bu yasak düşman memleketlerine yapılacak gazâlardadır. Yoksa cihad farz-ı ayın olup düşmanın İslâm memleketine hücumunda kadınlar bu cihaddan men' olunmazlar.

173 — İSÂ'

İsrail oğullarının mukaddes tanıdığı kadınlardan olup Hz. Zekeriyyâ'nın zevcesidir. İlerde gelecek olan Hanne'nin kızkardeşi ve Hz. Meryem'in teyzesiydi.

(B) HARFÎ

174 — PADİŞAH HATUN

Karataylılardandır. 620 tarihinden 705'e kadar Harzemşahların bir kolu olarak Kirman'da hükümran olan sultanlardandır. Kocası Sultan Celâleddin'in vefatından sonra yerine hükümdar olmuştur.

Harem - Âbâd'da hâkim olan Hurşîdî atabeyler sülâlesinde de bir padişah Hatun olduğu Sahâifü'l - Ahbâr (c. II, s. 598) hamişinde görülmüştür.

175 — BÂDİYE BİNTİ ĞAYLAN
(Gaylan'ın kızı Bâdiye)

Ğaylân b. Seleme es-Sekafî'nin kızıdır. Sahabeden bir hanım olup yukarda İbnetü Ğaylân adıyla geçmişti.

176 — BÂNE

Bu kelime, lügat kitaplarında beyan olunduğu ve İmriü'l - Kays'ın

برهرهة رودة رخصة كخزعوبة البانة المنفطر (1)

beytinde de kullanıldığı gibi bir fidan ismidir. Meşhur kadınlardan olup Behz b. Hakim kızı Bâne'dir.

177 — BÂNE BİNYİ EBİ'L - ÂS
(Ebu'l - Âs'm kızı Bâne)

Muhaddis Abdülvehhab es-Sekafî'nin hanımıdır.

---

(1) O. son derece yumuşak tenli, genç, güzel tatlı yumuşaktır. Yarılmış uzun, narin bane dalı gibidir.

178 — BÂNE BİNTİ KATADE B. DİÂME
(Katade b. Di'âme kızı Bâne)

Babasından hadis rivayet etmiş olan meşhur hanımlardandır.

Bir takım nâdir ve garip halleri olan meşhur şarkıcı Amr b. Bâne'nin de annesinin ismi Bâne'dir. Bu Amr babasına değil de annesine nisbet edilmiştir.

179 — BÂNU-YI BİHİŞT

Bazı farsça mersiyelerde geçtiği üzere Rasûlüllah (s.a.v.) efendimizin muhterem kızları Hz. Fatıma'dır. Kendisi sahih bir hadîs-i şerifin de işaret ettiği gibi Cennet ehli kadınlarının efendisidir. (R. Anhâ)

180 — BÂNÛ (كشسب)[2]

Bir vakitler İran'ın cihan pehlivanı olan meşhur Rüstem'in kızıdır. İran Şahlarından Gîv b. Kûderz'in zevcesi ve hal tercümesi ilerde gelecek olan Münije'nin âşıkı Bîje'nin annesidir.

181 — BETÜL

Be'nin fethasıyle, tamamen erkeklerden kesilmiş, onlara ihtiyacı, isteği ve müracaatı olmıyan kadın mânâsına olarak Hz. Meryem ve ilim, edeb, din ve haseb neseb cihetinden İslâm ümmetinin bütün kadınlarından daha mümtaz olduğu için Hz. Fatıma'ya da bu lâkab verilmiştir. Nitekim Haseneyn (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) hakkında : (امهما البتول وابوهما القبول) denilmiştir. (قبول) burada güzellik, güler yüzlülük ve düzgün sözlülük mânâsınadır.

182 — BÜSEYNE BİNTİ'L-HAYÂ'
(Hayâ'nın kızı Büseyne)

Antakî'nin dediğine göre Büseyne binti Yahya, Arap kabileleri arasında aşk ve sevda ile meşhur Azre kabilesinden olan meşhur Büseyne'dir. Arap âşıklardan Cemil adındaki meşhur şâirin sevgilisidir. Şu iki güzel beyti, âşıkı Cemil'e söylemiştir

وان سلوی عن جمیل لساعة من الدهر ما حانت ولا حان حینها
سواء علینا یا جمیل بن معمر اذا مت باساء الحیوة و لینها

«Benim Cemil'den hayatım boyunca bir an ayrılığım olmasın. Ey

(2) Bu isim okunamamıştır.

Cemil, sen ölecek olursan hayatın sertliği ve yumuşaklığı bizce müsavî olur.»

Davud Antakî'nin «Tezyînü'l - Esvak»ta belirttiğine göre Büseyne bu beyitleri Cemil'in kara haberi geldiğinde söylemiş ve düşüp bayılmıştır.

183 — BÜSEYNE BİNTİ MU'TEMED
(Mu'temed'in kızı Büseyne)

İşbilye emîri Mu'temed b. Abbâd'ın kızı Büseyne'dir ki Endülüs edîbelerindendir. İtimad —bu Mu'temed'in Ümmü veledi olan Rumeykiyye adındaki müstesnâ şâir— bunun annesidir. Gerek güzellikte gerekse şiir ve fesahatte Büseyne o annenin kızıdır.

Babası Mu'temed, büyük babası Abbâd el-Mu'tezad, daha büyük babası Ebu'l - Kasım Kadı Muhammed, kardeşleri Me'mun, Reşid, Râzî hepsi âlim ve şâir olup muhadarât kitapları onların güzel ve kıymetli haberleriyle doludur.

Mu'temed'in felâketinde sarayını basıp olanca mal ve mülkünü yağma ettiklerinde odalığı itimad ile beraber kendini Ağmat[3] ta kalebend edip yani bir kalede hapsedip kızı Büseyne'yi esir etmişlerdi.

Bu suretle ayrılmalarından ötürü, ebeveyni sürgün oldukları yerde kendi dert ve meşakkatlerini bir tarafa bırakıp kızları Büseyne'den bir haber alamadıkları için onun derdine düşerek düşünmektelerken Büseyne'nin manzum bir mektubunu aldılar. Mektupta Büseyne, kendini esir edip birine sattıklarından, alan adamın onu oğluna odalık etmek istemediğinden, kocası olacak adamın gerçekten insan evlâdı, güzel huylu olduğundan bahsederek kendinin onunla evlenmesine babasının rızasını, annesi Rumeykiyye'nin hayır duâsını taleb ve temennî etmişti.

Anlaşılan, kocası olacak zata, kendinin cariye cinsinden olmadığını anlatarak kendisinden istifadesinin nikâha; nikâhının da mezheblerince velisinin iznine bağlı olmasından dolayı babasının müsaadesini ve muvafakatini almak üzere yanlarına adam gönderildiği, şiir mektubun ifadesinden bizzat o adamın gittiğini hikâye eylemiştir.

Mektup şöyledir :

(3) Fasıta merakeş yakınlarında bir yer ismi. B. Ç.

اسمع كلامى واستمع لمقالتى فى السلوك بدت من الاجياد
لاتنكروا أنى سبيت وأننى بنت لملك من بنى عباد
ملك عظيم قد تولى عصره وكذا الزمان يأول للافساد
لما اراد الله فرقة شملنا واذاقنا طعم الأسى من زاد
قام النفاق على أبى فى ملكه فدنا الفراق ولم يكن بمراد
فخرجت هاربة فحازنى امرؤ لم يأت فى ايجاله سداد
اذا باعنى بيع العبد فصنتنى من صاننى الا من الانكاد
وأرادنى لنكاح نجل طاهر حسن الخلائق من بنى الانجاد
ومضى اليك يسوم رأيك فى الرضا ولأنت تنظر فى طريق رشادى
فعساك يا أبتى تعرفنى به ان كان ممن يرتجى لوداد
وعسى رميكية الملوك بفضلها تدعو لنا باليمن والاسعاد

Gerçekten mektup o kadar güzeldir ki büyük şâirlerin şiirleri arasında benzeri az görülmüştür.

Ana - babası buna son derece memnun olup kızlarının hayatından haberdar oldukları için teşekkürler edip yazdıkları cevabî mektupta muvafakatleri ile birlikte olarak babası su beyti ilâve eder :

بنيتى كونى به برة فقد قضى الدهر باسمه

(4) Kelâmını dinle, sözüme kulak ver. Bu öyle bir gidiştir ki boğazlardan görünür. Ben esir oldum diye şaşmayın. Ben Abbâd oğullarından bir kıralın kızıydım. O büyük bir kıraldı, zamanının sahibiydi. Bununla beraber zaman onu ifsada, bozmaya yöneldi. Allah bizim iki yakamızın ayrılmasını, işlerimizin ters gitmesini ve bize azık olarak üzüntü yemeklerini tattırmak isteyince babamın mülkünde ona karşı fitne uyandı, hiç de arzu edilmediği halde ayrılık yaklaştı. Korku içinde kaçtım ama bana öyle bir adam sahib oldu ki semtine doğruluk uğramamış. Beni bir köle gibi sattı ama neyse ki her türlü sıkıntılardan beni koruyacak birisine düştüm. O da beni güzel huyları olan soylu bir nesebden gelme tertemiz oğluna nikâhlamak istedi. İşte o, rızanı almak arzusuyla sana geliyor, sen ise benim doğru yolda olmamı beklersin elbette.

Umuyorum ki babacığım sen beni ona tanıtırsın (kim olduğumu anlarsın). Eğer sevgisini umduğun kimselerden görürsen ve herhalde sen ey kıralların Rumeykiye'si olan anne, bana bereket ve saadetim için duâ etmeni beklerim. B. Ç

«Kızcağızım kocana karşı hoş ve iyi ol. Zira şu felâket halimizde bu iş zamanın bir ihsanı demektir.»

İşte hristiyan tarihçilerinden bir kısmının :

«Mu'temed b. Abbâd'ın Seyyide isminde bir kızı vardı. Onu Murabıtlar aleyhine yardım istemek üzere Kastelya kıralı Alfons'la evlendirdiği için kız dininden dönüp Mariya adını aldı.» diye söyledikleri söz, kızın hâlâ asıl isminden haberleri bile olmadığına işaretle sıhhatten ne kadar uzaksa bizim Endülüs tarihinde bu sözün muhakemesi sadedinde : «Mu'temed'in kızının bir muharebede küffâr tarafından esir alınıp cariye olarak uzun sûre kullanıldığından hristiyanlar arasında bulunmuş ve bizim yukarda serd ettiğimiz hikâye de bundan bozma imiş» şeklinde serdedilen bir görüşde : Mu'temed'in felâketi bir kerre hristiyanların değil murabıtların yüzünden olmuş, kızı da hristiyanların değil onların eline geçmiş olmasını sanki hiç nazar-ı itibara almadığı için aynı derecede sıhhatli olmaktan uzaktır.

184 — BÜSEYNE BİNTİ'D-DAHHÂK
(Dahhâk'ın kızı Büseyne)

Sahabeden bir hanım olup ashabdan Sabit b. ed-Dahhâk el-Ensârî'nin kızkardeşidir. Bir kavle göre adı Sübeyne'dir.

185 — BAHİYYE EL-MEDENİYYE

Eski Medîne-i Münevvere'nin meşhur kadınlarından bilgin bir hanımdır. Bir gün kendisine :

— «Onulmaz yara nedir?» diye sorduklarında :

— «Şerefli bir kişinin bir alçağa muhtaç olarak sıkıntıya düşmesidir.» ;

— «Zillet ve şeref nedir?» diye sorduklarında da :

— «Zillet, şan ve şeref sahibi bir zatın, pespâye bir adamın kapısına varıp da girmesine izin verilmemesidir. Şeref de görülen iyiliğin ilelebet insanın boynunda kalacağına inanarak, yani minnettarlık aybını, eksikliğini bilip kimseden bir şey istememektir.» demiştir ki doğru söylemiştir.

Nabi bakınız nasıl söylüyor :

Eyleme kimseye arz-ı hacet
Olma ham - geşte-i bâr-ı minnet

Âlî et himmetini hor olma
Gördüğüm şeye talebkâr olma

186 — BAHİYYE

Bir muhaddis hanımın ismidir. Şeybetü'l-Hacîb'den hadis rivayet etmiş, ondan da Sabit eş-Şimalî rivayet eylemiştir. Hadisi Mu'cemu't-Taberânî'de mezkûrdur.

187 — BEDEVİYYE

Mısır'da hükümran olan Râfızî Fâhmî kırallarından Amir bi-ahkâmillâh'ın zevcesi olan fasîh, seciyeli bir hanım olup neseb yönünü belirten sıfatı esas ismini gölgede bırakmış olup Bedeviyye diye anılmıştır. Aslen Mısır'ın Saîd taraflarından bir köylü kızıdır. Güzelliği ve fesahati sebebiyle hükümdar hanımı olmuş fakat aslı olan bedeviliği kaybetmediği için Bedeviyye diye şöhret bulmuştur. Nefhu't-Tayyib'de ve Makrizî'nin el-Hutat'ında da açıklandığı veçhile köylü ve bedevî olduğu için açık yerlere alışmış olduğundan Âmir bi-ahkâmillâh'ın karısı olduktan sonra şehir duvarları arasında sıkılıp kalmaya gönlü razı olmadığından kocası Âmir ona, o zaman Nil nehrinin kenarında Hevdec adında gayet güzel bir köşk yaptırmıştı ki bu köşk oralılarca rağbet edilen bir gezinti yeri olmuştu. Fatımîler orada gezintiye çıkarlardı. Ne çare ki Bedeviyye'nin gözü kendi amca oğlu İbn Meyyâh'ta olduğundan Âmir bi-ahkâmillâh'ın bunca nimet ve izzetini, kendine olan alâka ve sevgisini ayaklar altına alıp, nimetin kadrini bilmez ve gece gündüz İbn Meyyâh'ı düşünürdü. Aşağıdaki beyitleri Bedeviyye, içinde bulunduğu Hevdec köşkünden amcaoğlu ibn Meyyâh'a yazıp göndermiştir :

يا ابن ميّاح اليك المشتكى ... مالك من بعدكم قد ملكا
كنت في حيّ طليقا آمرا ... نائلاً ما شئت منكم مدركا
فأنا الآن بقصر موصد ... لا أرى الا خبيثا ممسكا

İbn Meyyâh da ona şu cevabı yazmıştır :

بنت عمّي والتي غذيتها ... بالهوى حتى علا واحتبكا
بحت بالشكوى وعندي ضعفها ... لو غدا ينفع منا المشتكى
مالك الامر اليه يشتكي ... هالك وهو الذي قد هلكا

Nefhu't-Tayyib sahibi ve Makrizî'nin ifadelerine göre Bedeviyye ile İbn Meyyâh destanı daha sonra çoğaltılarak büyütülmüş, Battal Gazi

ve Elfüleyle ve leyle (Binbir gece masalları) hikâyeleri kadar uzatılmıştır.

Bedeviyye'nin beyitlerinin türkçesi şöyledir :

«Ey ibn Meyyâh sana şikâyetimi arz ediyorum. Ben sizden sonra bir malikin eline geçtim. Kendi kabilemde iken azade idim sizden her ne ki dilersem ona kavuşurdum. Şimdi kapalı bir köşkte kaldım. Kötü, habis ve cimri bir adamdan başkasını gördüğüm yoktur.

Bedeviyye'nin bu beyitlerdeki sızlanmalarına İbn Meyyâh'ın verdiği cevap da, onun aşkına yemin ile kendinin, ondan daha çok şikâyete şayân bir halde bulunduğunu ve Allah'a durumunu şikâyet ettiğini bildirmekten ibarettir.

188 — BEDRÜ'D - DÜCÂ

Müsâmerât-ı Muhyiddin'de beilrtildiğine göre Abbasî halifesi Kaim bi-emrillâh'ın annesidir. Bu Kaim bi-emrillâh Abbasî halifelerinin 26.sı olup tarihlerde yazıldığına göre bir gece zevcesiyle muamele esnasında mum ışığında gölgesini görerek tiksinmiş ve bir daha bu işi yapmamıştır.

189 — BEZL

Abbasî devri şarkıcılarından, asıl itibariyle cariye olan tatlılığı, zarafeti, müzik ilmine dair birçok rivayeti ve müzikteki mahareti ile tanınan meşhur bir şarkıcıdır. Abdullah b. Musa el-Hâdî'nin cariyelerindendi. Genellikle Halife Memun'u eğlendirirdi. Müziği Füleyh, ibn Câmi, İbrahim ve İshak el-Musılî gibi mahir hocalardan öğrenip kendisi de ilerde gelecek olan Denânîr gibi bir çırak yetiştirmiş ve şarkılara dair oniki bin makamı içine alan bir de kitap cildinde bulunabilir.

Bezl, bir de ilerde hal tercümesi gelecek olan Münîm el-Hâşimiyye'nin can yodlaşı bir cariyenin ismidir ki o da şarkıcıydı. Buna Bezl el-Kebîre; ona da Bezl es-Sağîra derler. İlerde Veşîke maddesinde bir münasebetle biraz daha geniş bilgi verilecektir.

190 — BERAKIŞ

Arapçada bir kimse, zararı kendine olan bir iş yaptığı zaman söylenen (على أهلها تجنى براقش) darb-ı meselinin kaynağı olan bir hanımdır.

Bu darb-ı meselin doğuşuna dair iki rivayet vardır :

1 — Berakış eski araplardan lokman b. Âd'ın zevcesi olup lokman, zamanının kıral ve hükümdarıydı. Kendisi bir tarafa gittiğinde yerine zevcesi Berakış'ı bırakırdı. Kendinin bir kaidesi vardı ki; özel bir yer tayin etmişti. Haberleri olmadan bir taraftan bir hadise zuhur etse hemen oradan dumanla haber verilir ve etrafta olan askerleri derhal toplanırdı. Lokmanın seferde olduğu ve Berakış'ın da onun yerinde olduğu bir zamanda, cariyeler bir gece eğlence tarzında o özel yerden bir duman çıkarmalarıyla etraftaki askerler bir hadise oldu zannıyla toplanıverdiler. Berakış duruma vakıf olunca idareciler kendisine : «Bu iş, cariyelerin eğlencelerinden meydana geldi, diye asker geri çevrilse bundan böyle ciddi durumları da alay ediliyor zannıyla kâle almıyarak gerçekten lâzım oldukları vakit de gelmiyeceklerdir. O halde bu bir sır olarak kalsın, bunlara bir iş bulalım.» diye görüş bildirdiler. O da tez elden bir bina yapılmasına ve toplanan askerin de bu binanın inşasına tayin etmeye karar vererek bir kaç gün içinde bitiriverdiler. Lokman seferden dönüp bu binanın durumunu sorunca da durumu olduğu gibi anlattılar. Bunun üzerine Lokman (على أهلها تجنى براقش) dedi.

2 — Yukarda adıgeçen Lokman'ın kabilesi katiyen deve eti yemezlerdi. Lokman'ın Berakış'tan bir oğlu vardı. Bir gün ailece kalkıp Berakış'ın kardeşlerine misafir gittiklerinde onlara ikram için bir deve kesip pişirdiler. Lokman'ın oğlu etli bir kemik alıp babasına götürdü. Lokman da yeyince hoşlanıp : «Ömrümce böyle güzel bir et yemedim. Bu nedir?» diye sordu. O da kendisi için kesilen devenin eti olduğunu bildirince zevcesi Berakış (جمل فاجتمل) yani «Sen bize bundan sonra deve eti yedir. Kendin de ye.» dedi. Berakış'ın birçok devesi vardı. Ondan sonra Lokman karısının, kardeşlerinin ve kabilesinin develerini kesip yemeye başlayınca Berakış o sözüyle kendisi kardeşleri ve akrabaları hakkında cinayet işlemiş olarak hakkında bir darb-ı mesel söylendi.

Berakış'ın yukarda yazıldığı şekilde bir kadın ismi olması Ebu'l-Fadl el-Meydânî'nin ifadesine göre Yunus b. Habîb'in sözüne dayanmaktadır.

Başkalarına göre Berakış kelimesi bir dişi köpeğin ismidir ve darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Bu Berakış adlı köpeğin sahibi üzerine bir gece düşmanları gelip gece karanlığında evini bulamayıp uzaklaşırlarken adı geçen köpek at-

ların ayak seslerine ürünce düşmanlar geri döner ve köpeğin sesiyle evini bulup gece baskını verirler.

Bunun üzerine bu darb-ı mesel söylenir :

Hamza b. Bîd bir şiirinde şöyle der :

لم تكن عن جناية لحقتني ... لايساري ولا يميني رمتني

بل جناها اخ على كريم ... وعلى أهلها براقش تجني

191 — BEREKETÜ'S-SıT EL-CELİLE

Yukarda Ümmü's-Sultan adıyle beyan olunduğu gibi Mısır Sultanı Melik Eşref Şaban b. Hüseyn'in annesidir. Aslen Ümmü veled bir cariye olduğu halde oğlu Şaban'ın Mısır hükümdarlığına oturtulması üzerine şan ve şöhreti büyük olmuştur. 770 senesinde bir hacca gitmiştir ki debdebe ve gösterişinin, ihtişamının tarifi tarihlere geçmiştir. Yolda iken nefis yiyeceklerden başka mutad olan sebze yemeklerinin bile hiçbirisi eksik olmaması ve taze taze pişirilip kotarılması için develere yüklenmiş toprak dolu saksılar ve sandıklar için yeşil sebze katarları yanlarında giderdi. Diğer durumları da buna benzer şekilde tantanalı bir surette haccı eda edip bir çok sadakalar ve ihsanlarda bulunup ertesi sene döndüğünde oğlu Sultan Şaban asker ve ordusuyla Büveyb adındaki bir köye kadar Mısır'dan karşılayıcı çıkmıştı. Hayırlı ve iffetli bir hanımdı çok hayrı ve bol ihsanı vardı. Halk bir çok sene onun hac senesini yadeyledi. Kendisinin hayır ehli ve salihler hakkında iyi düşünceleri ve onlara sevgisi vardı. Emir Kebîrü'l-Cây el-Yusufî ile evlenip onun yükselmesine sebep olmuştur.

774 yılının Zilkade ayının 28'inde vefat eylemiştir. Kabri kendisinin inşa ettirmiş olduğu Medrese-i Ümmü's-Sultan'da kendine mahsus kubbe altındadır. Vefatında Sultan Şaban çok üzülmüştür.

Garip tesadüflerdendir ki vefatında Edip Şihabüddin Ahmed b. Yahya el-A'rac es-Sa'dî şu kıtayı söylemiş

فى ثامن العشرين من ذى قعدة ... كانت صبيحة موت أم الأشرف

فالله يرحمها و يعظم أجره ... و يكون فى عاشور موت اليوسفى

(5) Bana gelen bu kötülük ne sağımdan ne solumdan gelmiştir. Biläkis bir kardeşin bir kerime karşı işlediği bir cinayettir. Nasıl ki Berakış da kendi ehline öyle yapmıştı.

(6) Eşref'in annesinin ölümü zilkade'nin 28'inci günü olmuştu. Allah ona rahmet eyleyip ecrini büyük eylesin. Yusufi'nin de ölümü Aşure günü olacaktır. B. Ç.

ve gerçekten dediği gibi Emîru'l-Cây el-Yusufî de Aşure günü boğulmak suretiyle vefat etmiştir. (Hutat'dan)

192 — BEREKE BİNTİ SA'LEBE

Sahabeden Ümmü Eymen adındaki hanımdır.

193 — BEREKE EL-HABEŞİYYE

Habeşistan'dan Ümmü Habîbe ile beraber gelmiş sahabî bir hanımdır. Ümeyme binti Rakîka hadisinde (شربت بول النبيّ) şeklinde adı geçmektedir.

194 — BEREKE BİNTİ YESÂR

Sahabeden bir hanım olup Kays b. Abdullah el-Esedî cenablarının zevcesiydi. Ebu Süfyan tarafından azad edilmişti.

195 — BERRE BİNTİ ABDÜLMUTTALİB
(Abdülmuttalib'in kızı Berre)

Rasulüllah (s.a.v.)'ın dedesi Abdülmuttaibl b. Hâşim'in kızı olup daha önce geçen Ervâ, Ümmü Hakîm el-Beydâ' ve Ümeyme'nin kız kardeşleri ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in halasıdır.

«Ervâ» maddesinde de ifade olunduğu üzere aşağıdaki beyitleri babası Abdülmuttalib'e mersiye olarak söylemiştir :

أعيني جودا بدمع درر ... على طيب الخيم والمعتصر
على ماجد الجد وارمي الزناد ... جميل المحيا عظيم الخطر
على شيبة الحمد ذي المكرمات ... وذي المجد والعز والمفتخر
وذي الحلم والفضل في النائبات ... كثير المكارم جم الفجر
له فضل مجد على قومه ... مغير يلوح كضوء القمر
أتته المنايا فلم تشوه ... بصر الليالي وريب القدر

(أعيني) deki hemze nidâ harfi olup (ياعيني - ey gözüm) demektir. (خيم) ha'nın kesresiyle tabiat manâsınadır. (معتصر) İ'tisar mastarından ism-i mef'uldür. İ'tisâr ise mecaz olarak alma, iltica manâ-

larına geldiğinden (فلان كثير المعتصر) denildiğinde Civanmerttir, kendisinden birşey istenildiği zaman alınır, demek olup (منيع المعتصر) denilirse منيع الملجأ sığınağı kuvvetli, kuvvetli bir sığınak) mânâsına olur. (الزناد) yardımcı (جميل المحيا) güzel yüzlü (عظيم الخطر) kadri, şanı yüce demektir. (شيبة الحمد) Abdülmuttalib hazretleridir. (نائبات) dehrin belâları, zamanın felâketleri manâsınadır.

(جم الفجر)cömertliği çok demektir. (منايا) ölüm manâsına olan (منية) kelimesinin çoğuludur. (لم تشوه) lâfzı Ok, ölüm yerine isabet etmeyip geçip gitmek manâsına olan İşvâ'dan menfî muzari olup faili olan merfu, gizli mansub zamir ise övülen Abdülmuttalib'e râcidir. Müsâmerat-ı Muhyiddin baskılarında yanlış olarak şin yerine sîn ile basılmıştır.

Bu izahtan sonra beyitlerin manâsına bakalım :

«Ey gözlerim akıt göz yaşlarını akıt o temiz huylu, civanmert, yardımı bol, güzel görünüşlü, kadri şanı yüce olan Şeybetü'l-hamd'e ki şan ve şeref, izzet ve iftihar edilecek şeylerin sahibi olup felâket ve sıkıntı vaktinde hilim ve fazileti birçok güzel huyu olması hasebiyle kendisinin, kavmi üzerine açık bir şeref ve merizeyeti vardır. Ne yazık ki kendisine zamanın deveranı ve kaderin emriyle ölüm gelip çattı; onu geçmeyip tam isabet etti.»

15

196 — BERRE

Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizin üvey kızı olan Berre binti Ümmü Seleme'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın temiz zevcelerinden Ümmü Seleme'nin kızı olması hasebiyle Efendimiz'in üvey kızı idi. Rasûlüllah (s.a.v.) ona Zeyneb ismi verdiğinden sonradan Zeyneb binti Ebi Seleme diye meşhur olmuştur. Uzun zaman yaşamış ve zamanının en fakîh, bilgili kadını olmuştur. (r. anha)

Berre bunlardan başka 2 sahabî hanımın daha adlarıdır.[7]

(7) Bu sahabi hanımlar Berre binti Ebi Ticrâti'l Abderiyye ve Berre binti Amir b. el-Hâris'dir. (İbn Esir. Üsdü'l Ğâbe. VII/38). B. Ç.

197 — BERRE BİNTİ MÜRR
(Mürr'ün kızı Berre)

Arapların ileri gelenlerinden Temim b. Mürr'ün kız kardeşidir. İlerde Handef isminde de geleceği üzere Müdrike b. İlyas b. Mudar'ın oğlu Huzeyme'nin zevcesiydi. Onun vefatından sonra oğlu Kinâne b. Huzeyme cahiliye devrinde caiz olduğu için kendinin üvey annesi olan bu Berre ile evlenmiş ondan Nadr b. Kinâne adındaki oğlu ve Abdi Menât dışındaki diğer çocukları oldu.

Bunu İbn Kuteybe Kitabü'l - Me'ârif'te zikretmiştir. Bu husus bizim için ولا تنكحوا ما نكح آباؤكم[8] âyet-i kerimesiyle yasaklanmıştır. Ancak cahiliye devri arapları arasında hoş görülmemekle beraber var idi. İrtikâb edeni ayıplarlar ve adına Zîzen (ضيزن) derlerdi.

198 — PERTEVNİYAL

Padişahımız gazi II. Abdülhamid han'ına muhterem amcaları Sultan Abdülaziz han merhum'un anneleridir. Halâ Padişahımızın sâyesinde mensup olduğu saltanat hanedanı ile birlikte çırağan sarayında yaşamakta olup[9] aşağıdaki kıt'a yüce saltanat yıllarında almış olduğu alkışlardandır :

Sen Ümmü'l-Aziz ve İzzet-i dünyasın
Sultane-i dünyâ ve mâfîhâsın
Emvac-ı Sitemle garkım indâda eriş
Deryây-ı mürûette dûrr-i yektâsın.

Kendileri gerçekten müslüman hanımların tâcı, mestureler tâcının incisi olup Aksaray'da daha önce yanan Kâtib Camii'nin yerine 1288/1872 senesinde bir küçük kütüphane ile beraber, sağlam ve süslü yeni bir cami, mektep, müstahdem odaları, imam ve müezzinler için lojmanlar, muvakkithane ve kendileri için bir türbe ile türbedâr evi bina ettirerek oraları ihya buyurmuşlardır.[10]

Adıgeçen camiin gerek hatip ve müezzinlerinin, gerekse imamlık vazifesinde bulunan efendilerin gönülleri fetheden sadâları namaz kıl-

(8) Nisa sûresi 22
(9) Eser'in basıldığı yılın 1281 [illegible]
(10) Pertevniyal [illegible] tırmak [illegible]

maya gelenlerin kalblerini sefa ile doldurup sabahları, asrının Farâbî'si olan Hoca Abdülkerim efendi'nin dersleri de talebelerin zihinlerine ayrı bir açıklık getirmektedir.

199 — PERİDUHT

Eskilerden Hakan Çîn'in kızı olup Ferîdun Şah döneminin cihan pehlivanı ve Rüstem'in dedesi olan meşhur Sâm b. Neriman'ın severek evlendiği hanımdır. Rüstem'in babası olan Zal-i zaman (Zal-i Zer) de bu hanımdan doğmuştur.

200 — BERİRE

Hz. Ayşe tarafından azad edilmiş olan sahabî Berîre'dir. Mugîs adında bir köleyle evli idi. Hz. Ayşe tarafından azad edilince onun nikâhı altında kalıp kalmaması hususunda Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından muhayyer bırakılmıştı.

Bundan dolayı gerek hadis kitaplarında, gerekse Fıkıh kitaplarında «Nikâhu'r-rakîk - kölelerin nikâhı» babının şerhlerinde; Usul kitaplarında ise «Teâruzu'l-Hucec» bölümlerinde : «Birinin nikâhı altında olan câriye kocası ister hür, ister köle olsun azat olununca bize göre (hanefîlere göre) hakkında nikâh aktini feshetmede muhayyerliği sabit olur. Şafî'ilere göre ise kocası hür ise bu muhayyerliğe sahip değildir. «şeklindeki» azatlı cariyenin muhayyerliği «meselesinde Berîre'nin adı geçmektedir. Mezhebler arasında bu konudaki ihtilâf Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Berîre'yi azat ettiği esnada kocasının köle veya hür olduğuna dair gelen rivayetlerin muhtelif olmasından ileri gelmektedir.

Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan'dan naklolunduğuna göre Abdülmelik şöyle diyor :

«Ben Medîne'de Berîre ile oturur sohbet ederdim. (Çünkü Abdülmelik halife olmazdan önce takvâ ve verâ' sahibi bir zat idi. Daima Kur'an okur, camiye devam ile salih kimselerle sohbet eylerdi. Ne zaman ki saltanat koltuğuna oturdu bütün bunlara veda etti.) Bana derdi ki : Ey Abdülmelik sende güzel huylar görüyorum halife olup bu Ümmetin işlerini ele almaya münasipsin. Eğer halifeliğe geçersen kan dökmekten sakın. Zira Rasûlüllah (s.a.v.)'dan işittim : «İnsan cennetin kapısına varıp cennet evlerini gördükten sonra bile, bir mü'minin haksız olarak bir hacamat şişesi dolusu kadar dahi olsa kanını dökmüş olması sebe-

biyle oradan tard olunur.» buyururlardı.» Berîre, Abdülmelik'in gelecekteki durumunu kerametiyle kendisine böylece ima etmişti. Abdülmelik ise bu nasihatlerin tam tersine olarak Haccâc gibi bir kan dökücüyü âlemin başına musallat edip haksız olarak ne kadar kan döktürmüştür.

201 — BERİKE

Araplardan Zühre oğulları'nın azaltısı kerem ve zerafet sahibi bir hanım olup kendinin Kureyş'in ileri gelenlerinden bir kocası ve Medine-i Münevvere'de müstakil bir misafirhanesi vardı. Lübnan'ın âşığı olan Kays b. Zûrayh, sevgilisine tevessül maksadıyla onun evine misafir olmuş ve Berîke'nin ikram ve ihtiramını görmüştür. Eğânî'nin 8. cildinde tafsilât vardır.

202 — BEZM-İ ÂLEM

Cennetmekân Abdülmecid han'ın babasının annesidir. Sultan II. Mahmud'un zevcelerindendir. Gerek tamir gerekse yeni yaptırdığı birkaç cami, çeşme ve mektep gibi hayır eserleri mahallince bilinip meşhurdurlar. Bunların en meziyetlisi Yeni Bahçe semtinde bulunan Gurebâ hastanesidir. Dolmabahçe camiiyle adıgeçen hastane bitişiğindeki camiinde beş vakit namazda doğru dürüst bir saf cemaat bulunmamakta ise de hastanesinde her vakit 150 kadar hasta bulunup vakıf şartnamesi ve vakfettiği yeterli maddî gelir icabı hastaların yeme içmelerine hakkıyle bakılmak üzere istirahatleri temin olunmakta, onların herbirine hastalıklarına münasip ilâçları verilmektedir. Bu hayır ne büyüktür ki muhtaç hastalara mahsus bir tedavi ve rahat yeridir. Ne mutlu o cân'a ki her nefeste hasta gönüller tarafından rahmetle anıla.

Hastanenin temiz havası, bahçe ve binalarının intizam ve letafeti gidip gezmekle tasdik ve itiraf olunacak bir şekildedir.

203 — BESÜS

Araplar arasında (أشأم من البسوس) diye anılan meşum bir kadındır. Uğursuzluğu şöyledir :

Birgün başka bir yerde bulunan kız kardeşini ve kız kardeşinin oğlu cassas b. Mürre'yi ziyaret maksadıyla vatanından çıkıp komşusu olan Sa'd .b. Şems el-Cermî da ona refakatle cassas'ın evine gitmişlerdi. Sa'd el-Cermî'nin (Serab) adında bir dişi devesi Cassas'ın develeriyle birlikte

meraya gidip, Cassas'ın eniştesi Küleyb b. Rabîa'nın[11] korusuna varmakla Küleyb, Cassâs'ın misafirinin devesini tanımayıp korudan çıkarmak için bir ok atınca o da devenin memesine rast gelip biçare deve memesinden kanla karışık süt akarak Cassas'ın evine geldi.Besüs bu hali görünce bir vaveylâ koparark : «Komşunun devesi vurulur muymuş?» diye bağırarak kabile halkını harbe teşvik edici bir takım beyitler söyleyince Cassas'ın hamiyyet damarı kabarıp Besûs'e :

— «Teyze sen üzülme, ben, senin komşunun devesine mukabil onların (Küleyb'i kastediyor) muteber bir develerini telef ederim.» demiş ve bu söz Küleyb'in kulağına gidip (علیان) adındaki erkek devesini kastediyor zannederek : «Onu öldürmek pek güç bir şeydir.» mealinde olmak üzere (دون علیان خرط القتاد) deyip Cassas'ın büsbütün öfkesini çekmiş olduğundan Cassâs onu gaflet üzerine yakalayıp bir yerde vurup öldürmüştü. Bunun üzerine iki taraf kabileleri olan Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail arasında yıllar süren muharebe ve hasımlıklar vukubularak buna sebep olan Besûs uğursuz addolunmuştur. Harbü'l-Besüs arapların meşhur hadiselerindendir. Tarihlerde ve Emsâl-i Meydânî'de tafsilatıyla anlatılmıştır. Küleyb'in zikrolunan (دون علیان خرط القتاد) sözü darb-ı mesel olmuştur. Mecmeu'l-Emsal'de el-Meydânî (علیان) kelimesini noktalı ğayın harfiyle gösterip Mearrî'nin bütün muteber nüshalarında böyledir demişse de Dîvan-ı Mearrî'de bizim yazdığımız gibi noktasız (ayın) harfiyle yazılıdır.

(اذا أنا عالیت القنود لرحلة فدون علیان القتادة والخرط)

Beyti eksik cinas ve irsal-i darb-ı mesel sanatlarını havi olarak «Ben bir kerre bir tarafa gitmek üzere ata binersem dönmek için bir daha binmem.» demektir. Târîh-i Kâmil'de adıgeçen devenin adı, darb-ı mesele muğayir olarak (غلال) şeklinde gösterilmiştir.

Besûs'un uğursuzluğu Tarihlerde zikredilene muhalif olarak Ka-

(11) Bu Küleyb'in asıl ismi Vâil olup gittiği yere bir köpek yavrusu alıp götürür ve onun havlamasını kendi mevcudiyetine bir alâmet edinirdi. Bunun için Küleyb lâkabı verildi. Önceleri Küleyb-i Vâil denilird. Ancak daha sonra kısaltılarak sadece Küleyb denildi. (el-Kâmil)

mus'ta ve ona tabi olarak Mâ Ye'ülü Aleyhi fi'l - Mudâf ve'l - Mudâf ileyhi'de şöyle beyan olunmuştur :

«Besûs İsrail oğullarından bir kadın olup bir gece kocası rüyasında, kabul olunacak üç dua ile müjdelenir. Uyanınca rüyasını karısına anlatınca o da dûanın birini bana vermelisin diye ısrar etmişti. Adam buna razı olarak isteğinin ne olduğunu sorunca «Bütün İsrail oğulları kadınlarından güzellikte daha üstün olmak arzusunda» olduğunu ifade edip bedbaht adam da ilk olarak karısının bu isteği için düa edip çirkin Besûs huri sıfatlı son derece güzel bir kadın oluverdi ki güzelliğini ifade etmek mümkün olamazdı. Besûs, eline bir ayna alıp da güzelliğini müşahede edince : «Ben bu güzel şeklimle senin gibi suratsız bir adamla hiçbir şekilde beraber olmaya lâyık değilim diye ayrılık iddiasında bulununca adam da öfkelenerek kadınının hemen bir dişi köpek olmasını niyaz eyledi. Kadın derhal bir dişi köpek oldu. O sırada oğulları gelip bu köpek de nedir? diye sorduklarında babaları meseleyi onlara nakledince «Bu durum halk içinde bizim için bir âr ve eksikliktir. Elbette kalan düa ile annemizin eski haline dönmesini niyaz kılmalısın.» diye ısrar etmeleri üzerine adamcağız üçüncü dûayı da kadınına sarf edip kendisi zarar ve hüsranda kaldı.»

Bu kadının ismi Ebu'l-Fidâ'nın tarihinde yanlış olarak Sebüs şeklinde basılmıştır.

204 — BASBAS

Abbasî şarkıcılarından meşhur bir kadın olup Medîne-i Münevvere'de doğmuştur. Abbasîlerden Yahya b. Nefîs'in cariyelerindendi. Sonradan külliyetli bir ücretle Halife Mehdînin mülküne geçmiştir. Şu beyitlerde durumu bakınız nasıl vasfediliyor :

[12]

بصبص انت الشمس مزدانة فان تبدلت فانت الهلال
سبحانك اللهم ما هكذا فيما مضى كان يكون الجمال
اذا دعت بالعود فى مشهد وعارنت يمنى يديها الشمال
غنّت غناء يستفز الفتى حذقاً وزان الحذق منها الدلال

(12) Ey Basbas, sen süslenmiş olduğunda bir güneş, dağınık olduğunda hilâl gibisin. Allah'ım seni tesbih ederim bu ne güzelliktir? Bir toplulukta ud'unu isteyip de sağ eli soluna yardım ederek çaldığında öyle şarkı söyler ki gençleri hoplatır, o ne maharet ama maharetini naz ile süslüyor. B.Ç.

Bu beyitlerde Basbas'ın hem fevkalâde güzel olduğu ve hattâ zinetli olduğu zamanlarda güneşe, pejmürde olduğu halinde de ay'a benzediği ifade olunmuş hem de güzel Lâğuta çaldığı ve o maharetiyle birlikte hüsn-i edâ sahibi olduğu gösterilmiştir.

205 — BAĞDAT HATUN

İlhanlılardan —ki Cengiz'in torunu Hulâgû'nun neslinden demektir.— ve onların iman ile müşerref olanlarından Ebu Saîd Bahadır Han'ın zamanında emîrü'l-Ümerâ addolunan, daha sonra da Cengiz'in kollarından olarak kırk sene müstakil hükümran olan, evlâd ve ahfadına Çoban diye müstakil isim verilen meşhur Emir Çoban'ın kızıdır. Son derecede güzel idi. Sultan Ebu Saîd ona âşık olarak, babası tarafından başkasına yani zamanının soylularından Hasan Kebîr'e nikâhlamışken, kocasından ayırıp kendine nikâhlamış[13] ve ona olan sonsuz sevgisinden dolayı bütün işlerini ona bırakmıştı. Buna binaen bu kadına bir vakit «Hünkâr» diye lâkab takılmıştı. Kocası Ebu Saîd'in vefatından sonra yerine padişah olan Arpa Han onu, Ebu Saîd'i zehirlediği töhmetiyle öldürtmüştür.

206 — BÜLBÜL

600 yılı sonlarında yaşamış ilim ve fazilet sahibi Şam'lı bir hanımdır. Sin harfinde Sittü'l-Ulemâ' adıyle tekrar gelecektir.

207 — BÜLBÜLE

Şarkıcıdır. Meşhur şarkıcı Cemile'nin zamanında sayılı şarkıcılar arasında idi. Bazı besteleri Eğanî'nin 7. cildinde Cemile'nin tercüme-i halinde ve bil-Münâsebe diğer yerlerde zikredilmiştir.

208 — BELKİS

Tübba' kırallarından —Himyer oğullarından olan eski yemen padişahlarından— güneşe tapan bir kadındır. Hükümdarlığı Hz. Süleyman (a.s.)'ın zamanına tesadüf etmekle Hz. Süleyman (a.s.) ona mektup gönderip kendisine tabi olarak imana gelmesini emretmişti. O da kavminin ileri gelenleri, vezir ve vekilleri ile istişare ettikten sonra Hz. Süleyman

(13) Padişah bir kimsenin karısına rağbet eylese, kocası onu boşayıp padişahın onunla evlenmesi kötü âdetinin Cengiz kıralları arasında câri olduğu Sahâifü'l-Ahbâr'da görülmüştür.

(a.s.)'a tabi olmaya karar vererek teslim olmuştu. Büyük bir köşkü ve debdebesi vardı. Derler ki Hz. Süleyman onu kendine nikâhlamış ve ondan Davud adındaki oğlu olmuş ve kendisi hayattayken ölmüştür.

Kimisi de der ki Hz. Süleyman onu bir başkasıyla evlendirip memleketine geri yollamıştır.

Tarih-i Kâmil'de Belkîs'in ismi ve nesebine dair bir takım ihtilâflar faydasız olarak serdedilmiştir.

209 — BENATÜ A'NAK
(A'nak'ın kızları)

Kamus'tan anlaşıldığına göre eskiden A'nak adında bir zenginin kızlarıdır ki pek güzel ve dilber olmalarıyle arap şiirlerine adları geçer.

Benâtü A'nak, a'nak cinsi atların mensub olduğu A'nak adındaki meşhur bir aygırın dölü olan kısraklara da isim olarak verilmiştir.

Şairin şu beyti :

تظل بنات أعنق مسرجات لرؤيتها يرحن ويغتدينا [14]

İki şekilde tefsir edilmiştir. Birinci manâya göre (مسرجات) kelimesi ism-i fail; ikinci manâya göre ise râ'nın fethası le okunarak ism-i mef'ul olur.

210 — BENATÜ TARIK
(Târık'ın kızları)

Hulâsatü'l-Eser isimli eserin sahibi Mevlâ Muhibbînin Mâ Yeûlü Aleyh'inde ve Nuhbe şerhindeki beyanlarına göre Kureyş kabilesinden Alâ' b. Târık b. Harîs b. Ümeyye b. Abdişems'in kızlarıdır. Haseb ve meseblerinin şeref ve yüceliğinde diğer kadınlardan daha mümtaz ve müstesnâ, güzellik ve cemâlde benzerleri yoktu. İlerde gelecek olan Ebu Süfyan'ın karısı Hind binti Utbe de onlardan olduğundan Uhud vakasında : (نحن بنات طارق . نمشي على النمارق) [15] diyerek övünmüştür ki bu şüphelidir.

Muhtaru's-Sıhah'ta (Tarık -طارق) lâfzı zahirî manâsıyla Süreyya

(14) A'nak'ın kızları eyerlendi, onların görülmesiyle giderler ve gelirler.
(15) Biz Târık'ın kızlarıyız. Eyerler üzerinde yürürüz.

yıldızı demek olduğuna binaen Hind'in bu fahriyesindeki Benât-ı Târık tabiri istiare olarak vakioldu, denilmektedir.

211 — BENÂTÜ HEMMÂM
(Hemmâm'ın kızları)

Hemmâm b. Mürre'nin kızları demektir. Meşhur arap kızlarından 3 kızkardeş idiler. Üçüde deha ve fitnat sahibiydi. Babaları bekârlık canlarına tak diyerek babalarına hallerinden sızlanıp şikâyet eden birer beyit söylediler. Manâlarının çirkinliği ve edep dışı olmaları sebebiyle tercümelerinden sarfı nazar ederek yalnız arapçalarını buraya dercediyoruz.

Birinci olarak büyük kızı :

(أهمام بن مرّة ان همّى لفى اللا ئى يكون مع الرجال

beytini —ki îham'ı içermektedir.— söyleyince babası Hemmâm kızının kastettiği îhamı anlamazlığa gelerek erkek eşyasından zahiren senin istediğin bir kılıç olsa gerektir diye ona bir kılıç verdi.

Ortanca kız büyük kıza : «Sen maksadını açık olarak söylemedin» diye azarlayıp kendisi şu beyti söyledi :

(أهمام بن مرّة ان همّى لفى قنفاء مشرفة القذال)

Babası (قنفاء) lâfzını —ki büyük ve düşük kulaklı manâsınadır. keçinin, ayakkabı yüzü gibi sert olan kulağı manâsına hamlederek ona da öyle, büyük kulaklı bir keçi verdi.

Küçük kız her ikisine de kızıp onları ayıplayarak şu beyti söyler :

(أهمام بن مرّة ان قلبى لفى عرد أسد به مبالى)

ki beyit açıkça şehvet gediğini kapatacak bir âlet isteğini yansıtmaktadır.

Baba Hemmâm bunu duyunca (أخزى الله - Allah cezanızı versin;) diyerek her birini birer erkekle evlendirir.

Yukarda «Ümâme» maddesinde zikredilen şair zü'l-İsba'in kızları da bekârlıklarını babalarına buna benzer şekilde duyurmuşlar idi. Nitekim Mecmeu'l-Emsâl'de (زوج من عود خير من قعود) darb-ı meselinin

açıklamasında ve Eğanî'de edilmiştir.

Rîsale-i ibn Zeydûn'un söylediğine göre bu darb-ı mesel de bu Hemmâm'ın kızlarından birinin sözüdür.

212 — BÜNÂN

İbn Zâfir'in kitabından anlaşıldığına göre tercüme-i hali ilerde gelecek olan Şair Fadl'ın can yoldaşı Şair bir kızdır. Her ikisi de Abbasî halifesi Mütevekkil'in cariyesi idiler. Zekâ güçlerinin derecesi şundan zahirdir ki bir gün Mütevekkil bunların kollarına yapışarak şu beyte :

(تعلمت اسباب الرضا خوف سخطه وعلمه حتى له كيف يغضب)

münasip birer beyit söylemelerini emreder. Fadl hemen o anda :

(يصد وادنو بالمودة جاهداً ويبعد عنّي بالوصال أقرب)

beytini söylemiş; Bünan'da

(وعندي له العتبى على كل حالة فما منه لي بدّ ولا عنه مذهب)

beytini inşad etmiştir.

Bunlar bir başkasının şiirine arap veya ilâve olarak ânında, irticalen söylenmiş şiirlerin en güzellerindendir.

Mütevekkil'in söylediği beyit :

«Ben onun gazabı korkusuyla onu razı etmenin yollarını öğrenmekteyim. Benim sevgim ve yüzüne gülmem ise ona nasıl kızacağını öğretmektedir.»

demek olup Fadl'ın söylediği beyit de :

«O yüz çevirmekte ben ona sevgi ile çalışıp sokulmaktayım. O benden vuslatla uzak oldukça ben ona yakın olmaktayım.»
mealiyle nasıl Mütevekkil'in söylediği beyite bağlı ve münasip ise Bünan'ın beyti de :

«Her hal ü kârda kendisi mazurdur. Çünkü benim için ondan ayrılığa ve onu bırakıp başka bir semte gitmeye mecal yoktur.» manâsında olarak onlarla münasebettardır.

213 — BİNTÜ'L - BAĞDÂDİYYE

Zeyneb binti Ebî'l-Berekât el-Bağdadiyye'dir ki 600 yılı sonlarında yaşamış hanımlardan saliha ve fazilet sahibi bir hanımdır. Mısır kıral-larından Zahir Baybars'ın kızı Tezkâr bay hatun Ribat el-Bağdâdiyye adıyla yaptırdığı hanikâh'ı bunun adına yaptırmıştır. Kadınlara va'z ve nasihat eder onlara fıkıh ve edeb öğretirdi.

214 — BİNTÜ'L - CÜDÎ

Leylâ bintü'l-Cûdî'dir ki kitabın başında bir münasebetle beyan olunduğu üzere bir vakitler Şam'da Rum Kayserleri adına tayin edile-rek hükümranlık eden Gassânîlerden Cûdî b. Adiyy b. Amr b. Ebî Amr el-Gassânî'nin kızıdır. Hüsnü ân ile meşhur idi. Sıddîk-i Ekber Hz. Ebu Bekir efendimizin oğlu Abdurrahman b. Ebî Bekir hazretleri bir aralık ticaret için Şam'a gittiklerinde görüp kendisine âşık olmuştu. Hakkında bir hayli aşk beyitleri vardır. Daha sonra Şam'ın fethinde bu kız kendi-lerine ganimet hissesi olarak verilmekle bir müddet onunla evli kalıp sonradan her nasılsa nefret ederek kızı kabilesine geri göndermiştir.

Meşhur kadınlardan bir de bintü'l-Cûbrânî isminde bir hanım var-dı ki muhaddis idi. İlerde Zeynü'l-Arab adıyle tekrar gelecektir.

215 — BİNTİ HÜDAVERDİ

Acaib ve garip şeyleri yazanlardan bazılarının haberlerine göre 624 tarihinde İskenderiye'de doğmuş bir kadındır. Kolsuz yaratılmış, meme-leri erkeklere mahsus olan şekilde iki meme başından ibaret imiş Ayağı ile kalem açıp yazı yazar, meramını güzelce anlatacak şekilde yazar idi.

Mısır vezirlerinden biri kendisini getirterek muayene edip vazife ver-miştir. Rivayete göre İskenderiye'de kabri halâ belli olup vakıfları da mevcut imiş.

216 — BİNTÜ'L - DEVÂMÎ

Beş yüz senesi sonlarında yaşamış Bağdatlı bir hanımdır. İlim ve verâ' erbabındandı. Kadınlara va'z ve nasihat ederdi. Asıl ismi Cevhere olduğu cihetle Cim harfinde zikredilecektir.

217 — BİNTÜ'L - KAYYİM

Emetü'l-Aziz adıyle yukarda geçmiş ve asıl ismi Hatice olduğu için Hâ harfinde beyan edileceği vadedilmişti.

Abbasî halîfesi Me'mun'un zevcesidir ki Abbasî vezirlerinden meşhur civanmerd Hasan b. Sehl'in kızıdır. Akıllı ve edîbe bir hanımdı. Me'mun'la evlenmesi sırasında babasının armağanlarıyla Me'mun'un hediyyeleri ve tertip edilen düğünün debdebe ve tantanasını ifade etmek, saymak, tanımlamak kolay değil. Yalnız zifaf gecesinde bir mum yakmışlardı ki (tarihçi mübalâğası yoksa tabiî) kırk batman amberden yapılmıştı. Gelin odasına bir hasır döşenmişti ki sırma ile dokunmuş üzeri bütün iri incilerle donatılmış idi. Me'mun bu hasırı görünce Ebu Nüvas'ın bâdeyi vasfeden şu beytini :

كأن صغرى وكبرى من فواقعها حصباء درّ على ارض من الذهب

( )

hatırlıyarak «(قاتل الله أبا نواس) bu beyti sanki şu hasırı görmüş de söylemiş.» dedi. Harîrî'nin Makame-i Tebrîziyye'de : (

وبلقيس بعرشها وبورانبفرشها)[16] diye zikrettiği ferş-i Burân'dan işte bu hasır kastedilmektedir. Me'mun'un (قاتل الله) sözü hayret makamında söylenmiş bir söz olup yoksa gerçek manâsı olan helâk kastedilmemiştir. Yukardaki beyit :

«Bâdenin yüzünde irili ufaklı peyda olan kabarcıkları sanki altından bir zemin üstünde inciden olma ufacık taşlar gibidir.» demektir. Şair Ebu Nüvas bu beytinde ism-i tafdili bilinen üç kullanılış şeklinin dışında olarak kullandığı için hatalı bulunmuştur.

Bu Buran hakkında şöyle bir zarafet-i edebiyye naklederler :

Zifaf gecesi kendinde ez-kazâ namazsızlık hali (yani hayız) hasıl olmuştu. Bu mazeretini kocasına : (أتى أمر الله فلا تستعجلوه)[17] diyerek anlatmak istedi. Kocası Me'mun da bunun üzerine şu şiiri söyledi :

فارس ماض بحربته عارف بالعطن في الظلم

رام أن يدمي فريسته فاتقته من دم بدم[18]

(16) Belkis tahtında, Burân hasırında (yatağında). B.C.

(17) Nahl sûresi. 1.

(18) Harbesiyle yürüyen ve karanlıkta vuruşmayı iyi bilen bir süvari avını kana bulamak istedi ancak onu kana bulanmaktan yine bir kan kurtardı.

Bu da güzel kinâyelerdendir. Bu gerdekte söylenen coşturucu şiirlerden Muhammed b. Hâzim el-Bâhilî'nin şu rubaîsi tevriyeli düşmüştür :

بارك الله للحسن[19] ولبوران فى الختن يا ابن هرون قد ظفر ت ولكن ببنت من

Burân'ın doğumu 192'dir. Vefatı da 271'de olup Me'mun halifeyle nikâhlanması 202 tarihinde, zifafları da 210 senesi Ramazan ayında vukubulmuştur. Me'mun'un vefatı 218 senesinde olmakla yalnız sekiz sene beraber olabilmişlerdir.

Bûranî[20] adı verilen yemek ki arapçasına (البورانية) derler bu kadına nisbet edilir.

Bûran'ın asıl ismi Hatice olup evliliğe dair destanda bir de Zenbil hikâyesi bulunduğu Makamat şerhi Şerîşî'de görüldüyse de sıhhatine inanılamadığından alınmadı.

219 — BÜRÂNDUHT

Tercüme-i hali yukarıda geçen Âzermîduht'un kız kardeşidir. Acem kisralarından Hüsrev Perviz denilen habîsin büyük kızıdır.

Kardeşi Şîruye ile kardeşinin oğlu Erdeşir'den sonra saltanat sırası buna gelince bir sene dört ay şahlık yapmış ve güzel saltanat sürmüştür. Âzermîduht bunun vefatından bir ay sonra şah olmuştur. Arada geçen bir aylık müddet içinde saltanat tahtında Pervizin (جشنبشد)[21] adındaki amcaoğlu bulunmuş şahlık yapacak gücü olmadığı için hal' edilerek öldürülmüştür. Saltanat zamanları asr-ı saadete tesadüf ettiğinden «İşlerini kadına bırakan bir kavim iflâh olmaz.» hadis-i şerifi o zaman söylenmiştir.

Bu hadis-i şerif ile, adıgeçen Husrev Perviz'in Rasûlüllah (s.a.v.)'in mektubunu yırtmaya cesaret etmesi üzerine sadır olan Hz. Peygamber

(19) Hısımlıkta Hasan ve Buran'ı Allah mübarek eylesin. Ey Harun'un oğlu evet ele geçirdin, kazandın ama kimin kızını?
(20) Pirinçle yapılmış ıspanak yemeği.
(21) Bu isim okunamamıştır. B.Ç.
(22) İbn Esir. Üsdü'l - Ğâbe. VII/175.
(23) Veya el-Hereviyye (A'lâmu'n - Nisâ. I/160).
(24) Necm sûresi. 22.
(25) Bu isim okunamamıştır.

(s.a.v.)'in beddüası çok geçmeyip kîsralığın büsbütün izmihlâline sebep olmuştur. Mütalâa edenlerce malûmdur.

220 — BURAN

Mısır'da Tolunoğulları kırallarından Ebu'l-Ceyş Hamâraveyh'in zevcelerinden en sevgili olanının ismidir. Hamâreveyh'in sefihliğinin bir nümunesi olan Beytü'z-Zeheb'i Hamâreveyh bunun için yaptırtmıştı. Bu Beytü'z-Zeheb'in vasfını ve Hamâreveyh'in sefahetini Makrizi'nin Hutat'ında okumalı.

221 — BİH ÂFERİN

Eski İran kırallarından Keştasb b. Lehrasb'ın kızıdır. Kız kardeşi Hüma Banu ile zamanın Turan Zemin Şahı yani Türkîstan padişahı olan Ercasb'ın eline esir düşmüş sonra kardeşi İsfendiyar b. Keştasb'ın kahramanlığıyle kurtulmuştur. İsmine Bih Âferîd de denilir. Hakkında geniş bilgi tarihlerde mevcuttur.

222 — BİHRUZE HATUN

X. asırda yani 900 ile 1000 seneleri arasında İran'da ortaya çıkan Safevî Devleti sahiplerinin ilki olan Şah İsmail Erdebilî'nin zevcesidir. Sultan Selim Han'ın seferinde diğer İran ileri gelenleriyle beraber ehl-i sünnet eline esir düşüp İstanbul'a getirilince Sultan Selim onu, Ulemanın fetvasıyle, Taci zade Cafer Çelebi ile evlendirmiştir.

İranlılar o vakit cüret ve atılganlıklarını artırmaya sebep olur diye harbe karılarını da getirmişlerdi. Hezimete uğradıklarında kadınlar Osmanlılar'a ganimet kalınca Şahın zevcesi Bihruze de mümtaz âlimlerden adıgeçen Cafer Çelebi'nin hissesine düşmüştü. Bir zaman sonra Şah İsmail Sulh umuduyla İstanbul'a elçi gönderdiğinde Bihruze'yi de talep etmişse de onun şer'î fetvâ ile bir başkasıyla evlendirildiği cevabı verilmiştir.

Herkesin bildiği, Şah İsmail'in zevcesi Taçlı Hanım ise de Sahâifü'l-Ahbar sahibinin araştırmasına göre Taçlı Hanım Şah İsmail'in nikâhlı eşi olmayıp sevgilisiydi.

223 — BEHİYYE EL-BEKRİYYE

Bekr b. Vail kabilesinden Behiyye binti Abdullah'dır. Sahabî bir hanımdır. Babasıyla beraber kabilesi halkıyla Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzu-

runa gelip islâm üzere biat ettiklerini; Erkeklerin biatı konusunda, bizzat Rasûlüllah (s.a.v.) ile musafaha, el sıkışma suretiyle, kadınlar hakkında ise musafahasız icra olunduğunu kendisi hikâye etmiş ve Rasûlüllah (s.a.v.), benim ve zürriyetimin hakkında bereket ile düa buyurdular demiştir.

İbn Esîr'in beyanına göre bu Behiyye'nin kırkı erkek, yirmisi kız olmak üzere tam 60 evlâdı olmuş ve yirmi kişisi muharebelerde şehid olmuştur. Ki hayret edilecek bir husustur. Allah ondan razı olsun.

Sahabeden bir diğer Behiyye daha vardır ki Sammâ' adıyle meşhurdur.[22]

224 — BÎBÂ

Abdüssamed b. Ali b. Muhammed el-Hersemiyye[23]'nin kızıdır. Ümmü Fadl Bîbâ diye bilinen muhaddis bir hanımdır. Hadis cüzlerinden Cüz-ü Bîbâ'sı meşhurdur. Muhaddis Ebu'l-Alâ' Sâid b. Ebi'l-Fadl eş-Şa'bî ve başkaları kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.

Bîbâ kelimesi (تلك اذاً قسمة ضيزى)[24] âyetindeki (ضيزى) veznindedir.

225 — بيبك [25]

Nefehat'ta zikredildiğine göre gönül ehli kadınlardan Horasan'da Merv Şehri ahalisinden gönlü açık, gönül ehli bir hanım imiş.

(22) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/175.
(23) Veya el-Hereviyye (A'lâmu'n - Nisâ, I/160)
(24) Necm sûresi, 22.
(25) Bu isim okunamamıştır.

— TÂ HARFİ —

226 — TACE BİNTİ ZİʾŞ-ŞEFR
(Zü'ş - Şefr'in kızı)

Kamus'ta yazıldığına göre bir zamanlar Yemen'de Ezvâ' adı verilen kıraallardan Zü'ş-Şefr adındaki kıralın kızıdır. Hakkında aşağıdaki garip hikâye anlatılır:

Yemen'de bir zaman ani bir sel zuhur edip bir kabri ortaya çıkarır. İçinden bir kadın cenazesi görünür. Kadının gerdanında inciden dizilmiş yedi parça bir gerdanlık, ellerinde pazılarında ve topuklarında yedişer altın ve murassâ bilezikler, pazubendler ve halhaller, her parmağında kıymetli mücevher ve yüzükler olup baş tarafında muhtelif ve pahalı eşyalarla dolu bir tabut ve bir levha mevcut olup levhada şu garip ibare yazılıydı :

باسمك اللهم اله حمير (1) أنا تاجه بنت ذى شفر بعثت مائرنا الى
يوسف فابطأ علينا فبعثت لا ذتى بمد من ورق ليأتينى بمد من
طحين فلم تجده فبعثت بمد من ذهب فلم تجده فبعثت بمد من بحرى
فلم تجده فامرت به فطحن فلم انتفع به فاقتفلت فمن سمع بى فليرحمنى
وأية امرأة لبست حليًا من حليتى فلا ماتت الا ميتتى .

Kabirde yatan kadının, levhadaki ifadeden anlaşıldığına göre açlıktan öldüğü anlaşılıyor. Levha'daki yazının türkçesi besmeleden sonra şöyledir :

(1) Bu ilâh-i Himyer tabirinden kadının Himyer oğullarından olduğu anlaşılıyor.

«Ben Zü'ş-Şefr'in kızı Tâce'yim. Oturduğumuz memlekette kıtlık olmakla zahire getirtmek için zahirecimizi Yusuf'a —ki Mısır'ın azizi Yusuf (a.s.)'a— gönderdim. Gecikip gelmeyince has adamlarımızdan bir kısmını bir müd —bir ölçek— gümüş verip yolladım ki herhangi bir yerden bir müd un bulup getireler; yine bulamadılar. Tekrar bir müd altın verip gönderdim; bulamadılar, ondan sonra bir müd inci ile gönderdim. Yine bulamayınca emrettim o inciyi öğüttüelr; yiyerek bir fayda temin edemedim. En nihayet öldüm. Benim bu son derece acıklı hikâyemi işitenler halime acısınlar. Acaba hangi kadın benim bu zinetlerim gibi zinetler kuşana da benim helâkim gibi helâk ola?»

Kamus sahibi'nin işaret ettiğine göre bunu Siyer ilminin imamlarından İbn Hişam el-Kelbî zikretmektedir.

Süyûti'nin Mir'at sahibi'nden naklen Hüsnü'l-Muhâdarada beyan ettiğine göre 460 tarihinde Mısır'da da böyle büyük bir kıtlık olmuş, kadının biri elinde bir ölçek mücevherle çıkıp : «Bu mücevherlere mukabil bana bunun dolusu buğday verecek yok mu?» dediği halde kimse kendine dönüp bakmamıştır. Seyyid Murtaza, «Hz. Yusuf zamanından bu yana Mısır'da böyle bir kıtlık olduğu bilinmemektedir» diyor.

227 — TAÇLI HANIM

Yukarda Bihruze maddesinde ima olunduğu veçhile Acem Şahı Şah İsmail'in sevgilisidir. Sultan Selim Han'ın seferi bozgununda Harb meydanından kaçarken Mesih Paşazâde'nin eline geçmiş, iki gece onun çadırında kaldıktan sonra La'l-i Babrak' adındaki meşhur küpelerini ona bırakarak kölelikten kurtulmuştur. Hakkında geniş bilgi İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inde olmak gerektir.

228 — TUHFE

Nefehat'ta adıgeçen veli hanımlardan bir arap hanımdır. Orada izah edildiğine göre bu Tuhfe aslen birinin cariyesi ve ud çalar sazendesi imiş. Kendisini aşk istilâ ederek yemen içmeden kesilmiş. Gece gündüz âhu enîn ile inleyip, o haliyle ev halkını uyutmamaya başlamış olduğundan deli olduğuna hükmedilerek efendisi tarafından tımarhaneye gönderilmiş. Oradan Sırrî Sakatî hazretlerinin yardımıyla kurtulup yine onun parasıyle kölelikten de azat edilmiştir. Kendinin hayli âşıkane beyitleri olup aşağıdaki beyitler de tımarhanede söylemiş olduğu beyitlerden olmak üzere Nefehat'tan alınmıştır :

معشر الناس ماجننت ولكن أنا سكرانة وقلبي صاح
أغللتم يدي ولم آت ذنبًا غير جهدي في حبّه وافتضاحي
أنا مفتونة بحب حبيب لست ابغي عن بابه من براح
فصلاحي الذي زعمتم فسادي وفساد الذي زعمتم صلاحي
ما على من أحبّ مولى المولى وارتضاه لنفسه من جناح

«Ey insanlar topluluğu, ben delirmedim. Ancak ben bir sarhoşum ki kalbim ayıktır uyanıktır. Siz beni onun muhabbeti yolundaki zahmet ve gayretlerimle rüsvaylığımdan başka bir kabahatim olmadığı halde zincire vurdunuz. Ben bir dostun sevgisine meftun oldum ki onun kapısından ayrılmayı istemem. O halde sizin benim için salâh ve kurtuluş zannettiğiniz şey benim fesadım, fesad zannettiğiniz hal de salâh ve kurtuluşumun ta kendisidir. Efendiler efendisi Allah'a muhabbet edip de kendinden hoşnut ve razı olduğu kimse için hiçbir günah ve kabahat olamaz.»

Hâlikını istiyen nâ-halef olmuş değil
Halka gönül bağlayan sonra peşiman olur.

229 — TAHIYYE

Seyyid Murtaza'nın Tâcü'l-Arûs'taki ifadesine göre hadis âlimlerinden, hadis ilminde malûmat ve mahareti, nakil ve rivayeti olan hanımlardan ikisinin ismidir.

Onlardan biri Tahiyye er-Râsibiyye, diğeri Tahiyye binti Süleyman'dır.

Bunlardan Tahiyye er-Râsibiyye Muhaddis Müslim b. İbrahim'in hocasıydı.

230 — TEZKÂR BAY HATUN

Yukarda Bintü'l-Bağdadiyye'de geçtiği üzere Mısır'da Eyyübilerin bir kolu olarak saltanat sürenlerden Melik Zahir Baybars el-Bündukdâr (1223 - 1277)'ın kızı olan Tezkâr Bay Hanım'dır. Makrizî'nin Hutat'ında zikredilen Mısır eserlerinden Ribat el-Bağdadiyye'nin banisidir.

Ribat el-Bağdadiyye vaktiyel Mısır'da büyük bir hanikâ olup onu Tezkâr, 684 tarihinde bina etmiş ve zikrolunan Bintü'l-Bağdadiyye Hatunu maiyyetindeki diğer saliha kadınlarla beraber oraya yerleştirmişti.

Mezkûr hanikâh kadınlara mahsus olan zaviyelerden olup kadınların ilim ve salâh ehlinden olmak üzere oranın her vakit bir şeyhi bulunur; kadınlara va'z ve nasihat eder, fıkıh ve edeb öğretirdi.

Makrizî'nin beyanına göre ilerde gelecek olan Ümmü Zeyneb Fatıma binti Abbas el-Bağdadiyye de bu hanikâhın Şeyhlerindendi. Fakih ilmi çok olup aza kanaat eder, başkasına faydalı olmak ve zikirde hırslı âlicenap bir âbid olması dolayısıyle Şam ve Mısır kadınlarından pek çoğu kendisinden istifade etmiştir. Herkes katında kadri ve haysiyeti, kalblerde sevgisi ve mehabeti varmış. 714 tarihinde seksenini geçkin olarak vefat eylemiş. Ondan sonra da orada şeyh olan kadınlar hep Bağdadiyye diye şöhret bulmuşlar.

Makrizî der ki :

Mezkûr hanikâh durumu mazbut, sakinleri ibadet vazifeleriyle meşgul olduğundan orası kadınlarca bir tedip ve terbiye eviydi. Kocasından boşanıp iddeti içinde olan kadınlar bir kocaya varıncaya kadar, kocaları tarafından terk ve uzaklaştırılanlar da kocaları tekrar müracaatla kabul edinceye kadar orada bulundurulurlardı. Hanikâhta onlara hizmetçi olan kadınlar hanikâhın usul ve adabından hariç hareket ettirmez ve hattâ hiçbirine emzikli ibrik kullandırtmazdı. Bu hanikâhda bu terbiye usulleri ve inzibat bir hayli vakit devam edip 806 senesinden sonra Mısır'da cereyan eden uygunsuzluklar üzerine oranın da nizamı bozulmuştur.

231 — TURHAN HATİCE SULTAN

Sultan İbrahim'in zevcelerinden olan Hatice Sultan'dır. Avcı diye meşhur olan IV. Sultan Mehmed'in annesi ve İstanbul'da Yeni Camiin ve vakıflarının sahibidir. Bu camiin temelinden başlanması Kösem Valide diye anılan Meh-Peyker Sultan'ın olup onun şehid olmasından sonra Hatice Sultan bina ve tamamlamıştır. Mektep, imaret, sebil, çeşmeleri ve bir türbesi vardır. 1094/1683 tarihinde vefat etmiş ve bu türbeye defnolunmuştur. Zühd ve takvada Rabia'nın benzeri olup Tarih-i Rüşd sahibinin ifadesiyle Hz. Meryem, Asiye ve Zehrâ'nın dördüncüsü olup yüce tabiatı daima hayır ve hasenata meyyal hüsnü niyyeti daima giriştiği hayırları kazandırmış oldu. Kendisi adıgeçen Kösem Sultan'ın gelini olup saltanatta bulundukları zaman Kösem Sultan'ın son zamanlarına tesadüf ettiğinden bir vakit küçük valide diye bilinmişti.

232 — TAKIYYE EL-ERMENÂZİYYE

Hemze harfinde Ümmü Ali Takıyye adıyle ima olunarak zikredilip tafsilâtını va'dettiğimiz hanımdır. 580/1184 yılları civarında yaşamış

Suriyeli, güzel şiir söyliyen şair bir hanımdır. Ermenâz Şam topraklarında vaktiyle bir köy idi. Kendisi ileri gelen ulemâdan Ebu'l-Ferec Gays b. Ali b. Abdüsselâm es-Sûrî'nin kızı ve Tâcüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Fâdıl'ın annesi olduğu için ÜmmüAli künyesini almıştır.

Kendinin şiir ve fesahatinden de üstün olarak ilim ve fazileti vardı. Bir zaman İskenderiye'de hadis hafızlarından meşhur Ebu Tahir es-Selefî cenablarıyla kaldı. Ebu Tahir, Onu bazı tarikatında zikrederek methü senâ eylemişlerdir. Bir gün Ebu Tahir bir kâğıda : «Sakin olduğum hücrede ayağım bir çiviye rast gelerek yarıldığından küçük kız baş örtüsünü yarıp ayağıma bağladı.» mealinde bir ibare yazmışlardır. Takıyye onu okuyunca o anda irticalen şu kıt'ayı söylemiştir :

لو وجدت السبيل جدت بخدى عوضًا عن خمار تلك الوليده
كيف لى أن أقبل اليوم رجلا سلكت دهرها الطريق الحميده

«Eğer yolunu bulaydım o kızın baş örtüsüne bedel yanağını bezlederdim. Nola, bu günki gün bana nasıl müyesser olur o ki ömrü boyunca, övülmüş ve makbul olan yola koyulmuş bir mûbarek ayağı öpsem.»

Kadı İbn Hallikân burada der ki : Takıyye, bu manâda Harun b. el-Müneccim'in şu sözüne bakmıştır :

كيف نال العثار من لم يزل منه مقيمًا فى كل خطب جسيم
أو ترقى الأذى الى قدم لم تخط الا الى مقام كريم [2]

Bu Takıyye'nin bundan başka daha güzel şiirleri de vardır. Hafız Zekiyyüddin Ebu Muhammed Abdülazim el-Münzirî'nin bana anlattığına göre bu Takıyye Sultan Salâhattin'in yeğeni (Melik Muzaffer Takıyyüddin Ömer) hakkında bir kaside yazmıştı. Nazmettiği kaside şarab üzerine olduğu için içinde hep bâdeye ve içki meclisine ait sıfatlar irad edildiğinden Melik Muzaffer : «Bu kadın bütün bu halleri çocukluk yaşından beri bilirmiş.» dedi. Bu söz Takıyye'nin kulağına varınca bir de harble ilgili kaside söyleyip onda da harb ve hücum sıfatlarından bahsederek : «Bu konudaki malûmatım her ne şekilde ise diğer konudaki bilgilerim de aynı minval üzeredir.» deyip ismetini ve zimmetini temize çıkarmıştır.

(2) Büyük makamda olan kimseye kötülük nasıl ulaşır. Ancak şerefli bir yere basmış olan ayağa eziyyet mi geliyor?

Doğumu 505/1111 yılı Muharrem ayında Şam'dadır. Ölümü ise 579/1184 Şevval'i başlarındadır. Babası Ebu'l-Ferec de 509/1115 Safer ayı sonlarında vefat etmiştir. Büyük babası Ali b. Abdüsselâm 478/1085 Rebîülahir'inin 9. pazar günü kuşluk vakti irtihal eylemiştir. Oğlu Ebu'l-Hasan Ali ise çok yaşlı olduğu halde 603/1206 Safer'inin 15'inde İskenderiye'de vefat etmiş olup Nahiv ve kıraat ilminde faziletli bir zat idi. Yazdığını güzel yazar ve zaptederdi. Onun babası Fâzıl da 490/1097 Şevval'inde Şam'da doğmuş ve 568/1172 yılının Rebîül evvelinde İskenderiye'de vefat eylemiştir. İbn Hallîkân der ki : «Bunun vefat tarihinden maadâsını bütün Ebu Tahir es-Selefî'nin hattıyla tesbit edilmiş olup yalnız onun vefat tarihini oğlu Ebu'l-Hasen'in yazısından nakletmişimdir.»

233 — TAKIYYE BİNTİ AHMED
(Ahmed'in kızı Takıyye)

Muhaddis bir hanımdır. İbn Beyan'dan icazet yoluyla hadis rivayet etmiştir.

234 — TAKIYYE BİNTİ EMÛSAN
(Emûsan'ın kızı Takıyye)

Hadisci bir hanım olup Hüseyin b. Abdülmelik el-Hallâl'dan hadis almış ve rivayet etmiştir.

235 — TAKIYYE b. FEHD
(Fehd'in kızı Takıyye)

İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden hal tercümesi yukarda geçen Ümmü Hânî binti Fehd'in kız kardeşidir. Bu da İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır. Doğumu 803/1400 Cemaziyel evvel'indedir. Suyûtî Kitabû'l-Müncem fi'l-Mu'cem adlı eserinde Ümmü Riyem Sittü'l-Ehl olarak zikretmektedir.

236 — TEKRÎT

Cahiliye devri arap reislerinden Küleyb-i Vail'in kızıdır. Tekrît beldesinin bânisidir. Tekrît bir vakitler Bağdat ile Musul arasında meşhur bir şehir idi. Halen mevcut ve meşhur Diyarbakır şehri bunun kardeşi olan Bekr b. Vail tarafından bina olunduğu için onun adına izafetle Diyar-ı Bekir denmiştir.

237 — TÜMADAR

Amr b. eş-Şerîd'in kızıdır. Meşhur ve şair bir sahabidir. Hansâ' adıyla şöhret bulduğu için inşaallah Ha harfinde zikredilecektir.

Abdullah b. Zübeyr hazretlerinin zevcesidir. Şair Farazdak'ın karısı Nüvâr ondan boşanmak üzere gelip ona sığınmış ve kocasına karşı Abdullah b. Zübeyr'in şefaatini istemişti. O sırada şair Farazdak da :

ليس الشفيع الذى يأتيك مؤتزراً مثل الشفيع الذى ياتيك عريانا (3)

diyerek bizzat Abdullah b. Zübeyr hazretlerine sığınmıştı. Şefî-i Uryân tabiri işte ondan kalma bir darb-ı meseldir.

İbn Hallikân'da Abbasî halifesi Mansur'un önce perdedarı (kapıcısı) sonra da veziri olan Ebu'l-Fadl Rebî' b. Yunus b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî Ferve'nin tercüme-i halinde şöyle anlatılıyor :

Halife Mansur Rebî'e fevkalâde meyyal olup ona son derece itimad ederdi. Bir gün O'na :

— «Benden hacetin ne ise dile.»
deyince Rebî' :

— «Ey mü'minlerin emiri oğlum Fadl'a muhabbet buyurmanızı dilerim.» dedi.

Halife :

— «Bir kimseye muhabbet etmek insanın elinde değildir.»
deyince Rebî' :

— «Evet efendim öyledir lâkin muhabbetin sebeplerini âmillerini hazırlamaya Allah size kudret vermiştir. Onu sevmek istediğinizde nimetlerinizle ona ihsanda bulunursunuz. O halde, o da şüphesiz size muhabbet eder. Onun tarafından sevgi ve ihlâs eserleri tezahür edince elbette bu sizin de kalbinize aksederek zarurî olarak siz de onu seversiniz. İki taraftan sevgi bağları kuvvetlenince onun cürümleri katınızda çocukların suçu gibi kalıp Şefaati dahi Şefî-i Uryânın Şefaati gibi olur.» demiştir.

Bu hikâye İbn Hallikândan naklen Sahâifü'l-Ahbârda Abbasî halifesi Hâdi'nin vakaları arasında zikredilmekte ise de Rebî' hatalı olarak Ebü'l-Kasım diye gösterilmiştir. Onun Ebu'l-Fadl olduğu Fazilet, edeb ve müsamahasının şöhret bulması delâletiyle ve hikâyenin akışından bile belli olmaktadır.

(3) Sana giyinik olarak gelen şefaat taleb eder olamaz. Şefaat dileyen sana çıplak olarak gelenin benzeridir. (Şefî-i Uryân'a işaret ediyor).

Şefî-i Uryân darb-ı meseli de reddolunmıyan Şefaat konusunda darb-ı mesel olmuştur.

Arab darb-ı meselleri arasında bir de Nezîr-i Uryân tabiri vardır ki korkunç bir habere işaret olmak üzere kullanılır. Vaktiyle Has'am oğulları kabilesinden Zübeyr isminde bir adam çıplak olarak bir baskın haberi getirdiği için aralarında bu âdet kalmıştır. Bir kimse kendi kabilesini bir gece baskın ve hücumundan haberdar etmek istediğinde elbiselerini çıkararak :

(أنا النذير العريان)[4] diyerek gidip haber verir ikaz ederdi.

239 — TÜMADAR

İsbağ b. Amr el-Kelbî'nin kızı olup kabilesinin reisiydi. Abdurrahman b. Avf hazretlerinin Dümetü'l-Cendel üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından bir seriyyenin başında gönderilmesiyle oraya geldiğinde babası müslüman olmuş, kendisi de Abdurrahman ile evlenmiştir. (Sahâif'ten)

240 — TENNÜSE

Aliyye yahut Abbâse binti'l-Mehdî'nin şarkıcı bir câriyesidir. Hakkında şu beyitler söylenmiştir :

لم تطب اللذات إلّا لمن ... طابت له لذّة تنوّسه
غنّت بصوت أطلقت عبرة ... كانت بحسن الصبر محبوسه
وكيف صبر النفس عن عادة ... تظلمها ان قلت طاووسه
وجرت ان شبّهتها بانة ... في جنّة الفردوس مغروسه

Beyitlerin aslı (tamamı) İbn Zâfir'in kitabı Bedai'u'l-Bedâe'de açıklanmıştır.

(4) Ben çıplak inzar edici, korkutucuyum.

(5) Lezzetler ancak Tennûse lezzetini tadanlar için lezzettir. İbret veren bir sesle şarkı söyler, ki şarkısıyla hapsettiği elbette güzel sabreyler. Ona Tavus kuşudur dediğinde aslanın kendisine zulmettiği birine karşı gönül nasıl sabretsin. Diktiği ağaçları Firdevs cennetindeki Bâne ağacına benzettiğinde de akar gider. B. Ç.

— SÂ' HARFİ —

241 — SÜBEYTE BİNTİ YE'ÂR
(Ye'âr'ın kızı Sübeyte)

Fazilet sahibi sahabilerden tanınmış bir hanım olup Ebu Huzeyfe hazretlerinin zevcesidir. Karı-koca fazilet ve dirayetleriyle meşhurdurlar. Hz. Ebu Huzeyfe, Kureyş ileri gelenlerinden Utbe b. Rabîa'nın oğlu ve Hind binti Utbe'nin kardeşi olduğu halde iman ve İslâmını en eski ızhar edenlerden ve önce Habeşistan'a sonra da Medine-i Münevvere'ye hicret edenlerdendir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in bütün gazvelerine iştirak etmiş ve Yemâme harbinde şehit olarak vefat etmiştir.

Bedir Muharebesinde küffâr tarafın mübarezeye yani tek başına çıkıp bir düşman ile vuruşmaya davet olunduğunda Efendimiz (s.a.v.) kendisini bundan alakoymuştu. Bunun üzerine kardeşi Hind —ki küffâr tarafında ve küfür üzere ısrar eder haldeydi:— müthiş bir hırs ve hamiyyetle aşağıdaki kıt'asıyla onu zemmetmişti :

فما شكرت أبا ربّاك من صغر حتى شببت شبابا غير مجحون
الاحوال الاثعل المشئوم طائره ابو حذيفة شرّ الناس في الدين

Bunlardan birinci beyit :

«Seni küçüklüğünden gençliğine kadar büyütüp besleyen ve terbiye eden bir babaya elbetteki teşekkür ile methü senâ eylemem.»
meâlinde olup ikinci beyit bir takım uygunsuz, kötü sıfatlar ona isnad ile sövme ve hücumdan ibarettir. (احول) şaşı gözlü, (اثعل) fazla dişli manâsınadır. (طائر) tabirinden de insan kastedilmektedir.

242 — SÜBEYTE BİNTİ REBÎ'

243 — SÜBEYTE BİNTİ DAHHÂK

244 — SÜBEYTE BİNTİ NUMAN

245 — SÜBEYTE BİNTİ SELÎT

Sahabe'den dört hanımın ismidir.[1]

246 — SÜBEYTE BİNTİ HANZALA EL-ESLEMİYYE

Tabiinden bir hanımdır.

247 — SÜVEYBE

Peygamberimiz (s.a.v.)'in amcası Ebu Leheb'in cariyesidir. Rasûlüllah'ın doğumu müjdesini verdiği zaman Ebu Leheb tarafından azad edilmiştir Peygamberimiz (s.a.v.)'e ilk süt veren budur. Hz. Halime bundan sonradır. Şehitler efendisi Hz. Hamza'yı da bu Süveybe daha önce emzirmişti.

Efendisi olan Ebu Leheb Peygamberimiz (s.a.v.)'e iman etmiyerek küfür üzere öldüğünden vefatından sonra kardeşi Abbas onu rüyasında görüp ne haldesin diye sorduğunda :

«Halim pek yamandır Cehennemde ve azâb-ı elîmdeyim. Ancak Hz. Muhammed'in doğduğu gece Süveybe gelip bana müjde verdiğinde onu azad ettiğim için o gece azâbım hafifletiliyor.» demiştir.

Süveybe'nin müslüman olup olmadığı konusu ihtilâflıdır.

(1) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/45 - 46.

— CÎM HARFİ —

248 — CANFEDA KADIN

III. Sultan Murad zamanında harem-i hümayun kethüdası olan meşhur Canfeda Kadındır ki devlet erkânından idi. O zamanda devlet erkânı Nedîm-i şehriyarî Şemsi Ahmed Paşa ile Dâru's-saade ağası Gazanfer ağa ve Tâcü't - Tevârîh sahibi Muallîm-i şehri - yarî Hoca Sadeddin Efendi bir deharem-i hümayun kethüdası olan bu Canfeda Kadın'dan ibaretti ve devlet gücünün dizginlerini bunlar ellerinde bulunduruyorlardı. Canfeda Kadın'ın hemen hepsinden fazla sözü geçerdi. Gazanfer Ağa bazan Padişahı ikna edemediği hususlarda onu aracı koyup görüşünü onun vasıtasıyla yaptırtırdı.

Bu Canfeda Kadın aslı itibariyle Saray halkından olup akıllı ve tedbir ehli bir kadın olduğundan Sultanın annesi Nur Banu Hatun ömrünün sonlarında onu Padişah'a tavsiye etmişti. Binaenaleyh Padişah'ın hüsnü nazarına mazhar olarak Kethüda Kadın tayin edilmiş; tedbir ve dirayetiyle Harem-i Hümayun'un bütün işlerini eline alarak padişah nazarında değeri ve itibarı günden güne artmıştı.

Adıgeçen Sultan III. Murat'ın vefatından sonra da yeterli yardım ve 100 akçe yevmiye ile vazifelendirilip saraydan çıkan cariyelerin münasip kimselerle evlendirilmesi işi kendisine bırakılmıştı. Bir müddet sonra yardımlar ve yevmiyesi bir misli artırılarak o suretle ömrünü geçirmiştir.

Kendinin Cami, Sebil gibi İstanbul'da ve daha bazı yerlerde hayır eserleri olduğu Sahâîf ve Hadâîk'te görülmüştür. En büyük hayrı kardeşi deli İbrahim Paşa ile birlik olmamasıdır. Bu deli Paşa zulümde haddi aşmakla haberi kız kardeşi tarafından duyulunca onu himayeden fera-

gat edip hapis ve öldürülmesi için çalışmıştır. Allah zulmedenlere yardım etmiyenden razı olsun.

249 — CERADE

Hz. Süleyman'ın zevcelerinden birisi olan kadındır. Bazı mev'iza kitaplarının dediğine göre —ki bu konudaki rivayetler demuhteliftir.— Hz. Süleyman'ın muvakkaten saltanat ve kırallığının zevaline sebep olmuştur. Ancak bu konuda anlatılan hikâyeler muhakkik müfessirler nezdinde bütünüyle asılsız olduğundan buraya alınmamıştır.

250 — CERADETAN

Arapçada (الحن من جرادتين) darb-ı meselinin menşei iki şarkıcıdır. Eğanî sahibi Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin söylediğine göre Cahiliye devri asillerinden Abdullah b. Cüd'an'ın cariyeleri olup İbn Cüd'an onları meşhur şair Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafi'ye bağışlamıştır. Gayet güzel sesleri ve nağmeleri olduğundan yukardaki darb-ı meselin menşei olmuşlardır.

Ebu'l-Fadl el-Meydanî'nin ise Mecmeu'l-Emsal'deki ifadesine göre yukardaki darb-ı mesel Âd kavmine ait olup pek eskidir. Ceradetân da yemâd ve Yeâd isimlerinde, bir zamanlar Hicaz mıntıkasında Amalika kabilesinin reisleri olan Muaviye b. Ebî Bekr el- Amalikî'nin iki şarkıcı cariyesi idiler.

İbn Esîr'in el-Kâmil'deki ifadesi de bu merkezdedir.

Şihâb'ın Beydavî Tefsiri haşiyesindeki ifadesine göre ise onlardan birinin ismi Verde diğerininki Cerade olup birinin isminin diğerine galebesiyle Ceradetân denilmiştir.

Kamus'ta bu iki cariyenin Numan b. Münzir'in cariyesi olduğuna dair de bir kavil vardır.

251 — CERBÂ' BİNTİ KASÂME
(Kasâme'nin kızı Cerbâ)

Hz. Hasan efendimizin kayınvalidesidir ki Ümmü İshak binti Talha'nın annesi ve güzellikte zamanının yeğanesiydi.

Cerbâ' lügatte Uyuz olan kadına derler. Semaya (gökyüzüne) de yıldızları sebebiyle Cerbâ' adı verilmiştir.

Cerbâ'da son derece güzel olduğundan hangi bir güzel bir kadın yanına gelip duracak olsa o kadın çirkin göründüğünden kadınlar onun yanına varmaktan gocunur olduklarından güya Uyuz imiş de bu bulaşıcı hastalığından dolayı gocunulmuş sayıldığından kendisine Cerbâ' denilmiştir.

Seyyid Murtaza'nın Kamus şerhinde beyanına göre Akil b. Alefe el-Mürrî'nin de bu isimde güzel bir kızı vardı.

252 — CERİRE

Eski İran'ın ileri gelenlerinden Efrasyab'ın ordu komutanı Pîran b. Vise'nin kızı ve Siyaveş b. Keykâvus'un zevcesiydi. İran Şahları ailesinden Keyhüsrev Hümayun'un kardeşi olan Ferûd ondan doğmuştur.

253 — CA'DE

Sahabeden iki hanımdır ki ikisi de Ansardan yani Medine-i Münevvere ahalisindendir.

254 — CA'DE BİNTİ'L-EŞ'AS B. KAYS EL-KİNDİ
(Eş'as b. Kays el-Kindi'nin kızı Ca'de)

Hz. Hasan efendimizin zevcesidir. Hz. Muaviye'nin veya oğlu Yezid'in vadine aldanarak onlardan birine varıp saltanat süreceğim sevdasıyle Hz. Hasan'ı zehirlemiş, ama sonunda onlara da varamıyarak dünya ve âhîrete hasret gitmiştir.

255 — CİRÂNE

Reyta binti Sa'd'dir ki araplar arasında ahmaklığıyla şöhret bulmuş bir kadındır. Daima iplik eğirip sonra da eğirdiğini bozmak âdeti olduğundan ahmaklıkta darb-ı mesel olmuştur. İlerde Harkâ' lâkabıyla tekrar ele alınacaktır.

256 — CELÂYÎ

Aşık Çelebi Tezkire'sinde Ayşe Hubbâ kadının tercüme-i halinde yazıldığı üzere acemlerin kadın şairlerinden fesahat ve belâğat sahibi temiz tabiatlı keskin zihin ve zekâlı bir kadındır. Aşık Çelebi'nin tabirince bu hanım bizim Ayşe Hubbâ'nın geleceği (doğumu) korkusuyla dünyadan ayrılmış ve yukarda bahsi geçen Afâkî adlı İran şairi de saadet güneşinin doğuşuyla mahvolurum diye ölüme dalarak kabri mesken eylemiştir. Tercüme-i halleri bulunamadı.

257 — CELİLE BİNTİ MÜRRE
(Mürre'nin kızı Celile)

Mürre b. Şeyban b. Sa'lebe'nin kızı Celîledir ki yukarda «Beşûş» maddesinde adıgeçen Cassas b. Mürre'nin kardeşi ve Küleyb b. Rabîa'nın karısıydı. Daha önce de söylediğimiz gibi Küleyb, Cassas'la karşılaşması neticesinde öldürüldüğünden matem toplantısında kadınlar Küleyb'in karısı olan bu Celîle'yi, katilin kız kardeşi olduğundan içlerinden çıkarmasını görümcesine söylemişlerdi. Görümçesi olan Fatma Ümmü İmrii'l-Kays da Celîle'ye :

«Senin burada bulunman senin sövülmene sebep olacak. Sen bizim katilimizin kardeşisin, burada olamazsın.» diye onu çıkarmış ve arkasından :

(1) رحلة المعتدى وفراق الشامت ويل غدا لآل مرة من الكرة بعد الكرة

demişti. Celîle o hakaret üzerine bu sözü işiterek şu beyitleri söyledi :

يا ابنة الأقوام ان شئت فلا تعجل باللوم حتى تسألى
فاذا ما أنت ثنيت الذى يوجب اللوم فلومى واعذلى
ان تكن أخت امرئ لمت على شفق منها عليه فافعلى
جل عندى فعل جساس فيا حسرتا فيما انجلتا و تنجلى
فعل جساس على وجدى به قاطع ظهرى و مدن أجلى
لو بعين فقئت عين سوى أختها فانفقأت لم احفل
تحمل العين قذى العين كما تحمل الأم أذى ما تفتلى
يا قتيلا قوض الدهر به سقف بيتى جميعا من عل
هدم البيت الذى استحدثته وانثنى فى هدم بيتى الأول
ورمانى قتله من كثب رمية المصمى به المستأصل
يا نسائى دونكن اليوم قد خصنى الدهر برزء معضل
خصنى قتل كليب بلظى من ورائى ولظى مستقبل

ليس من يبكى ليومه كمن انما يبكى ليومه مقبل
يشتفى المدرك بالثأر وفى درکى ثأرى شكل المثكل
ليته كان دما فاحتلبوا درراً منه دمى من أكحلى
انتى قاتلة مقتولة ولعل الله ان يرتاح لى

(1) Mütecaviz gitti, küfreden ayrıldı. Mürre ailesine defalarca yazıklar olsun.
(2) Ey kabilenin kızı dilersen ayıplamada acele etme de bir sor. Eğer beni ayıplamayı gerektirecek birşey bulursan hem beni ayıpla hem benden ayrıl. Eğer şafak vakti öldürülen bir adamın kızkardeşi isen bunu yap. Cassas'ın yaptığı benim gözümde

Bu beyitlerde Celîle, kardeşinin yaptığı işi red ve kötü görerek Küleyb'in öldürülmesinin herkesten çok kendisi için bir elem kaynağı olduğunu ve binaenaleyh görümcesinin onu ayıplamaya hakkı olmadığını beyan etmiştir.

258 — CELILE ES-SULTANİYYE

Eyyubîlerden Melîk Adil Ebu Bekir b. Eyyüb'ün kızıdır. Hadis âlimi bir hanımıdır. Asıl adı Munise olup kadrinin yüceliği ilim ve faziletine işaret olarak Celîle-i Sultaniyye diye lâkab verilmiştir.

259 — CEMA'A

Yukarda «Ümâme» ve «Ümmü Ünâs» maddelerinde adı geçen Avf b. Muhlim eş-Şeybânî'nin kızı olan Cemâ'a'dır ki vefakârlığı ile şöhret bulmuştur. Arapçada (لاحرّ بوادی عوف)[3] darb-ı meseliyle babasının herkese hüküm ve riyaseti ve (أوفی من جماعة)[4] darb-ı meseliyle de kendisinin hamiyyet perverâne güzel hasletleri ve hâmîliği yâd olunmaktadır.

Bu kız adıgeçen Avf'ın Ümmü Ünâs'tan başka bir kızıdır. (المنزوف ضرطا) diye lâkabı olan leys b. Malik'in karısıydı.

---

büyüktür. Olanlara ve olacaklara ne kadar yazık. Cassas'ın yaptığı bu iş —onu sevmeme rağmen— benim belimi kıran, ecelini yaklaştıran bir iştir. Eğer çıkarılacak bir göz varsa, kızkardeşinin gözü müstesnâ, varsın çıkarılsın hiç aldırmam. Göz, gözün kirine tahammül eder, nasıl ki bir anne eğirip büktüğü şeyin ezasına tahammül eder. Ey ölü olan kardeşim, seninle dehr benim evini yukardan aşağı tamamen yıktı. Evet yaptığım evi yıktı. ilk evimin yıkılmasıyla ben de yıkıldım. Onun öldürülmesi beni topluluk içinden, herşeyi kökünden söküp atan avcının atışı gibi söktü attı, uzaklaştırdı. Ey kadınlarım önünüzde öyle günler var ki zaman beni çaprazlık belâlara, musibetlere dûçar kıldı. Küleyb'in öldürülmesi beni hem arkadan hem geleceğimden ateşler içine attı. Elbette ki iki günü için ağlayan sadece gelecek günler için ağlayan gibi değildir. İntikamını alan ona kavuşunca şifa bulur. Ama benim intikamımı almam yeni bir yakınımı kaybetmemdir. Nolaydı o bir kan olaydı da göze çekilen sürmeden akan inciler sağalardı, toplayalardı. Evet muhakkak ki ben hem katil hem de maktûlüm. Umarım ki Allah beni rahat kılar. B. Ç.

(3) Avf'ın vadisinde sıcak yoktur. sıcak olmaz.

(4) Cemâ'a'dan daha vefalı.

260 — CEMALÜ'N-NİSÂ'

Daha önce tercüme-i hâlini verdiğimiz Ümmü Hayr el-Bağdâdiyye'dir 600 yılları meşhurlarından âlim, âbid Bağdatlı bir hanımdır. Cemalü'n-Nîsâ' tabiri kadınlar içinde güzel yüzlü bir hanım olduğuna işaret eden bir lâkabıdır.

Muhaddis İbn Asâkir, Fatma binti Süleyman, Kadı Ebu'l-Hûyî, Kadı Takıyyüddin Süleyman, Ebu Bekir Abdullah ed-Dâimî İbn Sa'de, İbn Şahne ondan icazet almışlardır ki Hemze harfinde temas etmiştik.

261 — CÜMÂNE

İnci danesi manâsına olarak Ümmü Hâni'in kardeşidir. Ebu Talib'in kızı, Hz. Ali'nin kız kardeşidir. Cümâne ile Ümmü Hânî' iki kızkardeş, Ali, Cafer ve Akîl de 3 erkek kardeş olarak toplam 5 kardeştiler. Onar yaş birbirlerinden büyük olup en küçükleri Hz. Ali efendimizdir.

İbn Esîr'in ifadesine göre Cümâne, Peygamberimiz (s.a.v.)'in amcazâdelerinden Ebu Süfyan b. el-Hârîs b. Abdülmuttalib'le evli olup ondan Abdullah b. Ebî Süfyan'ı doğurmuştur.

Adıgeçen Ebu Süfyan arapların güzide fasihlerinden mübarek, kadri yüce bir zâttır. Rasûlüllah (s.a.v.) efendimiz'e dair güzel mersiyeleri vardır.

262 — CUM'A

Arapların hakîm kadınlarından Cum'a binti Hâbîs el-İyâdî'dir. Arapların sayılı kadın hakimleri meyanında akıllı bir hanımdır. Hakîm arap kadınlarının hepsi «Hakîmat» adı altında (Ha) harfinde serdedilecektir.

İbn Nebata'nın tesbitine göre Cum'a binti'l-Huss olduğuna göre İbnetü'l-Huss'un kardeşi; Cum'a binti Hâbis olduğuna göre de onun halasıdır. Ancak Kamus'ta nakledilen bir kavle göre İbnetü'l-Huss Amalika'dan, Cum'a binti Hâbîs İyâd kabilesinden olduğu için aralarında akrabalık yoktur.

ISTITRAT

Mü'minlerin bayramı olan Cuma gününün eski arapçadaki ismi Arûbe'dir. Cuma adının verilmesi o gün halkın namaza toplanması münasebetiyle İslâmî devrede Medine halkı tarafındandır. Cuma sûresi de Medîne'de nâzil olmuştur. Cuma namazı için ilk defa, hicretin birinci senesinde Medîne mescidinde toplanılmıştır.

Câhiliye devrinde Araplar pazar gününe (Evvel) Pazartesi gününe (Ehven), Salı gününe (Cübâr), Çarşambaya (Dübar), Perşembeye (Munîs), Cuma'ya (Arûbe), Cumartesiye de (Şeyar) derlerdi. Aşağıdaki kıtanın şâiri hepsini bu kıtasında şöylece toplamıştır :

أؤمل أن أعيش وان يومي بأوّل أو بأهون أو جبار

أو التالي دبار فان يفتني فمونس أو عروبة أو شيار

( ) nin mânâsı (وان وقعت موتي) dir.

263 — CEMİLE

Arapçadaki bereketli yıl mânâsına darb-ı mesel olan (عام جميلة) darb-ı meselinin menşei olan Cemile'dir. Benî Hamdân kırallarından Nâsıru'd - devle'nin kızıdır. Mürüvvetli bir hanım idi.

Mâ Ye'ülü Aleyh'te ve ondan alarak Yaya Köylü Fadıl'ın Nuhbe şerhinde açıklandığı üzere hicretin 366/976 senesinde hacca gidip hac mevsiminde bütün hacılara şeker bitkisiyle yapılmış şerbetler dağıttırmak, Harem-i Şerifte onu tazim için onbin altın serpmek, 300 köle, 200 câriye azad etmek, yaya hacılar için 500 baş binit hazırlamak gibi birçok hayır ve hasenat etmiş; ettiği hayırlar Ümmü Cafer Zübeyde'nin meşhur olan hac senesi hasenatını geçmiş olduğundan herkes o senenin lezzetini, feyiz ve bereketini unutamayıp onun gibi bereketli senelere bu Cemile'nin adı geçen hac senesine teşbih ile (عام جميلة) demişlerdir.

264 — CEMİLE EL-MUĞANNİYE

Araplarda Emevî devrinin ilk zamanları şarkıcılarından meşhur bir şarkıcıdır. Araplar arasında müzik ilminin erkânından sayılır. Durumu şu beyitlerde tavsif edilmektedir :

ان الدلال وحسن الغنا موسط بيوت بني الخزرج

وتلكم جميلة زين النساء اذا هي تزدان للمخرج

اذا جئتها بذلت ودّها بوجه منير لها أبلج

(5) Daha yaşıyacağımı umarım. Ölüm günüm herhalde ya Evvel'de, ya Ehven'de ya da Cübar'da olacaktır. Ya da ondan sonraki gün Dübârdadır. Eğer onda da olmazsa Munis'te veya Arube'de yahut ta Şeyâr'dadır. B. Ç.

(6) Nazlanma ve güzel şarkı Hazrec oğulları'nın evlerinin ortasındadır. İşte alın size kadınların süsü Cemile: çıkmak için süsleniyor. Ona vardığın zaman sana sevgisini aydınlık bir yüzle bolca veriverir.

Kocası Haris b. el-Hazrec oğulları azadlılarından olduğu için Cemile de o aileye nisbet olunmuştur. Ancak kendisi Süleym oğulları kabilesi ailelerinden olan Benî Behz kabilesi azadlılarından idi.

Arap mûsikîsi üstadlarından meşhur Mâ'bed, İbn Aişe ile kadınlardan Habbâbe, Sellâmetü'l-Kuss, Akîle, Halîde ve Rabîha adındaki meşhur şarkıcılar hep onda okumuşlardır. Bu konudaki meleke ve maharetine dair hikâyeleri Eğânî'nin 7. cildinde tafsilâtıyla anlatılmıştır.

265 — CEMİLE BİNTİ VÂSİLE
(Vâsile kızı Cemile)

Arap aşıklarından Âmir b. Saîd'in sevgilisi, tanınmış bir kızdır. Âşıkının vefatı üzerine söylediği beyitler Tezyînü'l-Esvak'ta 122. sayfada yazılıdır.

Ayrıca CEMİLE Sahabeden 12 hanımın da ismidir.[7] Onlardan Cemile binti Sâbit yukarda adı geçen Ümmü Asım'dır.

Cemile binti Abdullah b. Übey, Sabît b. Kays b. Şemmâs'ın karısı olup ondan hul'[8] suretiyle boşanmıştır. İslâmda ilk hul'-i nikâh hadisesi onda vukubulmuştur. (Keşşâf tefsirinde Bakara sûresinin tefsirinde anlatılmakta olduğuna göre).

50

266 — CİNAN

Şâir Ebu Nüvas'ın sevgilisi edîbe ve güzel bir cariyedir. Basra'da Muhaddis Abdülvehhab es-Sekafî hanedanına mensup idi. Arap haber-

(7) Bu sahabî hanımlar şunlardır :
1 — Übey b. Selûl kızı Cemile
2 — Ebu Sa'sa'a kızı Cemile
3 — Evs b. Samit'in karısı Cemile (adı Havle diyenler de vardır.)
4 — Sabit b. Ebi'l-Aklah kızı Cemile
5 — Ebu Cehil kızı Cemile (adının Cüveyriye olduğu da söylenir.)
6 — Zeyd b. Sayfî kızı Cemile
7 — Sa'd b. Rebî' kızı Cemile
8 — Sinan b. Sa'lebe kızı Cemile (Evs kabilesindendir.)
9 — Abdullah b. Übeyy b. Sehil kızı Cemile
10 — Abdullah b. Hanzala kızı Cemile (Ansardandır.)
11 — Abdül-Uzzâ b. Katan kızı Cemile
12 — Ömer b. Hattab kızı Cemile
(İbn Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII/51-55). B. Ç.

(8) Hul' (خلع) bir kadının, mehrini kocasına bağışlıyarak boşanmayı istemesidir.

lerini (Ahbâru'l - Arab) ve şiirlerini nakil ve rivayet ederdi. Ebu Nüvas ona âşık olup hakkında birçok şiir söylemiştir. Bir sene onlar hacca gitmişlerdi. Ebu Nüvas da Cinan ile yolda olsun görüşürüm diyerek o sene hacca gidip o yüzden hacı olmuştu. Şu şiiri bunu dile getiriyor :

ألم تر أنّني افنيت عمري بمطلبها و مطلبها عسير
فلمّا لم أجد سببًا اليها يقربني واعيتني الأمور
فججت وقلت قد جحت جنان فيجمعني واياها المسير

Ebu Nüvas'ın o zaman söylediği manzum telbiye de makbul ve güzel şiirlerdendir. Buraya teberrüken alıyoruz :

الهنا ما أعدلك مليك كل من ملك يا مخطئاً ما أغفلك عجل وبادر أجلك
لبيك قد لبيت لك لبيك ان الحمد لك واختم بخير عملك لبيك ان الملك لك
و الملك لاشريك لك والليل لما أزحلك والحمد والنعمة لك والعزّ لاشريك لك
و السابحات في الفلك على مجاري المنسلك
ماخاب عبد أملك أنت له حيث سلك
لولاك يارب هلك كل نبي و ملك
و كل من أهل لك سبح أو لبّى فلك

10

(9) Görmez misin ki ben bütün bir ömrümü onu istemek ve aramakla geçirdim. Halbuki onu istemek ve ele geçirmek ne kadar zordur. Beni ona yaklaştıracak sebepleri ne kadar az bulabiliyorum, durumlar beni ondan âciz bırakıyor. Hacca gittim ve dedim ki Cinan da Hacca gidiyor; ikimizi belki yolculuk biraraya getirir.

(10) Ey İlâhımız, her bir mâlikin hazırladığı malı hazırlıyamadım. Buyur Allah'ım; sana telbiye ediyorum. Buyur Allahım Hamd sana mahsustur, mülk de senin şerikin yok. Gece karardığında, gemiler yola koyulduğunda, senin sahib olduğun hiçbir kul nereye giderse gitsin asla kaybetmez, zarar etmez. Sana ehil olan herşeş seni tesbih eder, sana telbiye eder. Ey senden gafil olanın hatada olduğu, onlar bakkındaki ecelini çabuklaştır, hayırlı amelinle onlara güzel sonuçlar, ölümler ver. Buyur Allahım buyur, mülk senin, hamd ve nimet senin, izzet de sana ait. senin asla ortağın yok. B. Ç.

Şâir Ebu Nüvas'ın bu Cinan'dan başka hiçbir kadına samimi olarak sevgi beslemediği rivayet edilmektedir. Nâtıfî'nin câriyesi Anân ile sadece karşılıklı şiir söylemeleri vardır (sevgisi değil). (Eğânî'den).

267 — CENUB

Araplardan, Kays b. Asbağ el-Ca'dî'nin kızı Cenûb'dur. Mâlik b. el-Harîs el-Ca'dî'nin sevgilisi olup iki genç sevgiliydiler. Sergüzeştleri Tezyînü'l-Esvak'ta yazılmıştır.

268 — CENUB BİNTİ ACLÂN
(Aclân'ın kızı Cenûb)

Aclân el-Hüzelî'nin kızı Cenûb'dur ki Zü'l-Kilâb diye bilinen şâir Amr b. Aclânın kardeşi şâir bir kadındır.

Kilâbî şu beytinde onu kastetmektedir :

أباكية بعدي جنوب صبابة علىّ وأختاها بماء عيون [11]

İki kız kardeşimden biri olan Reyta (Ra) harfinde zikrolunacaktır.

Ünvanu'l-Murakkısât ve'l-Mutribât'da adı geçen Cenûb Amr Zü'l-Kilâb'ın kızı olarak gösterilip, Reyta'nın kardeşi Amr hakkında söylediği mersiyenin beyitlerinden :

تمشى النسور اليه وهى لاهية مشى العذارى عليهنّ الجلابيب [12]

beyti de ona nisbet edilmiş ise de Eğânî'ye muhalif düşmüştür.

Aşağıdaki beyitler de Ünvanu'l-Murakkısat'da Cenûb'un şiiri olarak zikredilmişlerdir. Bence bunun aksini isbat edecek bir delil bulunmadığından onları bulduğumuz gibi alarak naklediyor, şiirin aslına muttali olmadığımız için de tashihine ve açıklamasına girmiyoruz :

وأقسم ياعمرو لو نبهاك اذا نبها منك داء عضالا
اذا نبها ليث عريسة مبيدًا مفيدًا نفوسًا ومالا
فكنت النهار به شمسه وكنت دجى الليل فيه الهلالا

(11) Benden sonra Cenûb ve iki kızkardeşi gözyaşları akıtarak bana ağlıyacaklar mı
(12) Doğan (kuşları) lar ona doğru eğlenerek. üzerlerinde cilbabları (örtüleri) olan genç kızların yürüyüşü gibi ilerliyor. B. Ç.

269 — CEVHERE

Hibetullah b. Hasan b. Ali b. Hasan b. ed-Devamî el-Bağdadî'nin kızıdır. Yukarda bintü'd - Devamî diye tesbit olunmuştu. Bağdat'ta 500 senesi sonlarında yaşamış kadınlardan ve ileri gelenlerin çocuklarından ilim ve edeb sahibi bir kadındır. Bintü'd - Devamî diye şöhret bulması en büyük dedesine izafetledir. Şeyh Ebu'l - Hasen b. ed-Devamî'nin kızkardeşidir. Saliha, sadıka, daima ilim ve ibadetle meşgul olarak kadınlara va'z ve nasihat eylerdi. Asrında Ebu'n - Necîb ve Ebu'l - Vakt hazretleriyle bulunup onlardan hadis dinlemiş ve Ebu'n - Necîb'in oğlu ile evlenerek ondan Seyyide binti Abdurrahim'i doğurmuştur. Vefatı 604/1207 tarihindedir. Abdest alıp yatsı namazını kılarak vefat eylemiştir.

270 — CEVHERE

Sittü Nefîse hazretlerinin bir câriyesînın ismidir.

271 — CEVHER

Tarrazü'l - Mecalis'te gösterildiğine göre Abbasî halifesi Mehdî'nin gayetle mütehakkim bir câriyesidir. Hakkında bir şâir :

فلا و الله ما المهدى أولى منك بالمنبر

و ان شئت ففى هنك خلع ابن ابى جعفر [13]

diyerek bu câriyenin Mehdî üzerindeki aşırı tahakkümünü ve halifeliğe liyakatini ifade etmiştir. İbn Ebî Cafer'den burada kastedilen Mehdî'dir. Çünkü bu Mehdî, Abbasîlerin ikinci halifesi olan Ebu Cafer el-Mansur'un oğludur. Babasının ismi Mansur, künyesi Ebu Cafer lâkabı da Devanikî idi.

272 — CÜVEYRİYE

Yukarda Ümmehatü'l - Mü'minin Rasûlüllah'ın (s.a.v.) hanımları maddesinde geçtiği üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'in zevcelerinden olan Cüveyriye'dir. Huzâ'a kabilesinin Mustalik oğulları aşiretinden, aşiretin reisi ve seyyidi olan Haris b. Ebî Dırâr'ın kızıdır. Müreysî' günü yani Benî Mustalik gazvesinde müslümanlar tarafından esir alınmış ve ganimet olarak ashabdan Sabit b. Kays hazretlerinin hissesine düşmüştü.

(13) Yok, hayır! Vallahi Mehdi Minbere senden daha leyik değil, istersen Ebu Cafer'in oğlunun hal'edilmesi senin ayıp yerindedir.

Sabit ile kitabete yani kölelikten kurtulması için muayyen bir meblâğ kesişerek yardım talebi için Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzuruna gelip [14]

يا رسول الله أنا جويرية بنت الحارث سيد قومه وقد اصابني من البلاء
ما لم يخف عليك وقد كاتبت على نفسي فأعني على كتابتي .

deyince mürüvvet ve merhamet kaynağı olan Peygamber (s.a.v.) efendimiz hem mükâtebe olması için gereken meblâğı kendi tarafından ödemiş hem de Cüveyriye'yle evlenmişlerdir. Bunun üzerine Cüveyriye'nin kavim ve kabilesinden ellerinde bulunan köle ve câriyeleri ashab-ı kiram da —Rasûlüllah (s.a.v.)'e akrabalıklarına hürmeten— azad eylemişlerdir.

İbn Esîr der ki : Hz. Ayşe bu kıssayı hikâye ettikten sonra : «Kavmi hakkında ondan daha hayırlı bir kadın bilmiyorum.» buyurmuşlardır.

Muhyiddin'in Müsamerat'ında yazıldığı üzere (II. cild, 142. sayfa) Rasûlüllah (s.a.v.)'dan yalnız 7 hadis rivayet etmiştir.

273 — CÜVEYRİYE BİNTİ EBİ CEHL
(Ebu Cehl'in kızı Cüveyriye)

Ebu Cehl'in kızı ve İtâb b. Üseyd hazretlerinin zevcesi olan Cüveyriye'dir. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuştur. Bir vakit Hz. Ali onunla, Hz. Fatıma'nın üzerine evlenmek istemişti. Rasûlüllah (s.a.v.) bunu duyunca : «Bir adamın nikâhı altında Allah peygamberiyle Allah'ın düşmanının kızı birleşemez.» diye müsaade buyurmadıkları için Hz. Ali bu niyetini terk ve feragat eylemiştir.

Bu o Cüveyriye'dir ki Mekke'nin fethi günü Hz. Bilâl'in Kâ'be-i Muazzama'da ezan okuduğunu işitince :

«Babamın ne mutlu canına ki Bilâl'in Kâbe üzerinde bağırdığını görmedi.» demiştir.[15]

---

(14) «Ey Allah'ın Rasûlü, ben kavminin efendisi olan Harîs'in kızı Cüveyriyeyim. Sizin de bildiğiniz gibi başımıza bir musîbet geldi. Kendimi câriyelikten kurtarmak için sahibimle kitabet eyledik. Kitabet ücretimi ödememde bana yardımcı olunuz.» B. Ç.

(15) Sahabeden bir Cüveyriye daha vardır ki o da Ümmü Cemil künyesiyle meşhur olan Mücellel kızı Cüveyriye'dir. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/58).

274 — CİHAN HATUN

Cihan fırkalarının tacı termeye lâyık, acem kadın şâirlerinden dili tatlı bir şâirdir. Âteşgede'de ismi Nur Cihan Begüm şeklinde yazıldığı için (Nun) harfine bırakılmıştır.

275 — CİHAN

Şah İsmail'in zevcesi olan Cihan'dır. O da şâir idi.

276 — CEHİZE

Arap kadınları arasında ahmaklığı ile meşhur olmuş ve hakkında (قطعت جهيزة قول كل خطيب)[16] darb-ı meseli söylenmiş bir kadındır.

Darb-ı meselin aslı şudur :

İki kabile arasında kan davası ve diyet meselesi vardı. Katilin kabilesinden bir takım halk maktül tarafına gelip onları diyete razı etmek üzere nasihati içeren konuşmalar yapmaya başladıkları sırada adı geçen Cehize : «Öldürülenin velisi, katili ele geçirip öldürdü.» deyince hepsi birden : «Deliden uslu haber» kaidesince (قطعت جهيزة قول كل خطيب) deyip meseleyi bıraktılar.

277 — CEHİZE

Bir diğer Cehîze daha vardır ki o da ahmak arap kadınlarındandır. Bu Cehize, edîb Harîcî'nin annesi idi. Esirlerden yani harpte ele geçirilip esir edilenlerden olmakla Şebîb'in babası onu satın alarak istifraş etmiş o da Şebîb'e hamile kalıp rahminde çocuk hareket etmeye başladığında ne olduğunu anlıyamayıp akrabasına : «Karnımda bir şey kımıldıyor; karnımı delmek istiyor.» diye şikâyet ederdi. Buna binaen ahmaklığına hükmedilerek aralarında (أحمق من جهيزة)[17] tabiri ahmaklar hakkında yâdedilen bir darb-ı mesel oldu.

(16) Her hatibin, konuşmacının sözünü Cehize kesti. B. Ç.
(17) Cehize'den daha ahmak.

— HA HARFİ —

278 — HACI KADIN

Sultan Beyazıt'ın vezirlerinden İskender Paşa'nın kızı Hacı Kadın'dır. Hadîkatü'l-Cavâni'den anlaşıldığına göre Koca Mustafa Paşa (İstanbul) yakınlarında camii ve tekkesi, Samatya'da mahallesi vardır. Ancak dededen beri oturmakta olduğumuz Hacı Kadın Mahallesinde bu Hacı Kadın'ın hamamından başka alâkası olmayıp Camii Şerif Cerrâb-ı İlim Hıdır Bey Merhum'undur. Ki bu zat Ebu'l-Feth devrinde en evvel İstanbul kadısı olmuştur. Mahalle de onun adına tesûl olunmuştur. Hıdır Bey'in camii arkasında Hacı Kadın çifte hamam yaptırmasıyla adıgeçen cami ve mahalle onun adıyla meşhur olmuştur. Kendi Kabri Kocamustafa Paşa yakınlarındaki cami civarında, Hıdır Bey'in merkadi de Zeyrek yakınında bulunan Karagöz Bahçesi yerindeki kabristandadır.

Hacı kelimesinin sonundaki (Yâ) harfi, kelime muza'af olması hasebiyle cim'den bedel olup muza'af olan harfi (Yâ)'ya çevirmek ise araplarca sahih görülüp çokça kullanılır. Buna binaen hacceden kimseye (Cim)'in şeddesiyle (حاجّ) ve idğamsız (حاجْ), Cim'in birini Yâ'ya ibdâl ile (حاجی) tabiri doğru bir kaidedir. Sahih olduğu Kamus'ta tasrih edilmiştir. Fakat bu kaidenin, kelimenin müennesinde geçerli olmadığından, kelimelerin arapçada (حاجه) denilmesi gerekirse de Türkçemizde kelimelerin müzekkerlik ve müennesliği söz konusu olmayıp herhangi bir tefrikte bulunulmadan Kâtip Hanım, Hacı Hanım dersek kimse bizi hatalı bulmaz.

279 — HUBBÂ

Araplarda çok kocaya varmış Medîne'li bir kadındır. Hakkında (اشبق من جتی)[1] diye darb-ı mesel söylenmiştir.

Mecmeu'l-Emsâl'de bu darb-ı meselin altında şöyle bir açıklama vardır :

Hubbâ'nın, Mervan b. Hakem'in Medîne-i Münevvere veliliği sırasında İbn Ümmü Kilâb adında toy ve güçlü kuvvetli bir delikanlıya vardığını, kendinin 30-40 yaşlarında bulunan bir oğlu şikâyet sadedinde valiye gelip hikâye edince valinin huzuruna celbedilip oğluyla karşılaştırıldığında çekinmeden bazı edepsiz sözler söylemişti. Onun üzerine adı edepsizliğe ve şehvetine düşkünlüğe çıkarak hakkında (أشبق من جتی) diye şehvet ve ateşliliğinin şiddetiyle darb-ı mesel kılındı. Nitekim Hüdbe b. el-Haşram el-Azerî'nin aşağıdaki şiiri bunu ima eder :

فما وجدت وجدی بها ام واحد ولا وجد جتی بابن أم کلاب
رأته طویل الساعدین عنظنطا کما انبعثت من قوة وشباب

Hüdbe ikinci beyitte Hubbâ'nın, Mervan'ın huzurunda kocası İbn Ümmü Kilâb'ın sıfatlarını irad ettiği bazı lâfızları kullanmıştır. Hubbâ o vakit oğluna hitaben :

یا برذعة الحمار أما رأیت ذلك الشاب المقدود العنطنط والله
لیصرعن امك بین الباب والطاق فلیشفین علیلها ولتخرجن نفسها
دونه ولوددت أنه ضبت وأنی ضبیة وقد وجدنا خلاء.

demişti. Pek küstahça olduğundan tercüme etmekten hayâ olundu.

Medîne-i Münevvere kadınları ona Havvâ derlerdi. Çünkü onlara (قبع), (غربله), (تخیر) ve (دهز) isimlerinde birleşme (çiftleşme) şekillerini nevilerini öğrettiğinden güya Hubbâ Ümmü'l-beşer Havvâ idi.

(1) Hubbâ'dan daha ateşli (şehvet sahibi).

Bu Hubbâ Buhtür b. Utûd oğullarından olan Esved'in kızı olan Hubbâ'dan başkadır. Ona Harîs b. İtâb et-Tâî adında bir şair aşık olarak onunla evlenmek istemişse de Hubbâ onu istemeyip Beni Sa'l'den bir başkasına varınca adıgeçen Şair ondan sonra Benî Sa'l'i hicvetmeye başlamıştı.

280 — HUBBÂ BİNTİ MALİK
(Malik'in kızı Hubbâ)

Malik b. Amr el-Advânî'nin kızı Hubbâ'dır. Arapçada «Kusursuz güzel olmaz» mealinde söylenen (لا تعدم الحسناء ذامًا) darb-ı meselinin söylemiş olan kadındır.

Hubbâ son derece güzel olduğundan zamanının emirlerinden birisi onunla evlenmeye talip olarak mehrini tayin etmede babasını vekil ederek zifaf yapılmasında acele etmişti. Onlar da alelacele kızı gelin ettikleri sırada annesi yanında bulunacaklara : «Bizim terimizde biraz koku vardır. Kızı güveyin yanına yolladığınızda lâyıkıyla kokulamalısınız.» diye tenbih etmişti. Ancak zifaf gecesi acele ile bu tenbih unutulup yerine getirilmediğinden ertesi gün damat «Bu geceyi nasıl buldun?» diye soran bir mahremine : «Akşamki gibi bir gece ömrümde görmedim fakat beğenmediğim bir koku olmasaydı.» cevabını verince Hubbâ bu sözü işiterek : (لا تعدم الحسناء ذامًا) demiş ve giderek bu söz darb-ı meselden olmuştur.

281 — HUBBÂ KADIN

II. Selim'in nedimesi olan Hubbâ Kadın'dır. İstanbul Edîbelerinden meşhur bir şair hanım olup adı Ayşe Hubbâ olduğundan (Ayın) harfinde zikredilecektir.

Hubbâ kelimesi, arapça bir kadın ismi olarak Hublâ vezninde olduğu arapça kitaplarında zikredildiği halde Atâî'nin Şekaik zeylinde III. Murad devri ulema sınıfından Fındıklı Camii'nin bânisi Molla Çelebi —ki bu Ayşe Hubbâ'ya damat olduktan sonra yükselmiş olduğuna işaretle (Hubbâ Mollası) denilmekle meşhurdur.— nin tercüme-i halinde, feyzine sebep Hubbâ Kadın olduğunu ima ettiği sırada söylediği :

(وان رحم الوسائط للحب فما لی مشفق من غیر حبی

arapça şiirde Hubbâ kelimesini (Yâ) ile Hubbî şeklinde telâffuz ettiği anlaşılmaktadır ki acaip bir şeydir.

282 — HABÂBE

Emevî halifesi Yezid b. Abdülmelik'in sevgilisi Habâbedir. Araplar arasında meşhur olmuş şarkıcılardandır. İlerde gelecek olan Sellâme adlı can yoldaşı ile beraber (قینتی یزید - Yezid'in iki cariyesi) diye meşhur olup pek mahir şarkıcılar hakkında onları yadederek (ألحن من قینتی یزید)[2] darb-ı mesel söylenir.

Gerek Habâbe, gerekse Sellâme Yezîd'in cariyesi oldukları halde tesirleri ve haysiyetleri o derece yüksekti ki sanki Yezid onların kölesi onlar da Yezid'in ona hükmeden birer maliki idiler.

Habâbe Medine-i Münevvere'de doğmuş olup orada İbn Rumâne Yahud İbn Mîna adında bir zatın sevgili cariyesi idi. Adı da Aliye'ydi. Onun gayretiyle yetişip İbn Süreyc, İbn Mihrez, Malik, Ma'bed, Cemile, İzzetü'l-Mîlâ' gibi musikî üstadlarından şarkı ve nağmeler öğrenip yetiştikten sonra Yezid b. Abdülmelik'e satılmış ve Habâbe adını kendisine o vermiştir.

Eğanî'de zikredildiğine göre Yezid, kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliğinde 20 bin altın mehir vererek Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman, bir o kadar mehirle de Rabîha binti Muhammed b. Ali b. Ubeydullah b. Cafer ile evlenip sonra da bin altına adıgeçen Aliye'yi satın almıştı. Süleyman halife onun bu israf ve sefahetini görüp : «Malını haczedip bundan sonra el değdirtmem.» diye gıyabında tehdid edince Yezid korkusundan Aliye'yi geri vermiş ve fakat onda gözü kalmıştı. Saltanat nöbeti ona gelince karısı Sa'de onun ergeç Aliye'yi istiyeceğini bildiğinden bir cemile olarak Aliye'yi buldurup parasını da vererek almış ve Yezid'e takdim etmişti. O da memnuniyetle kabul ve ismini Habâbe'ye çevirdi.

Giderek ona o kadar tutuldu ki gece-gündüz içki içip Habâbe'nin güzel yüzüne bakmak ve onun coşturucu şarkı ve nağmelerini dinlemekten

(2) Yezid'in iki cariyesinden daha güzel sesli. güzel şarkı söylüyor.

başka bir şey düşünemez olup hilâfet işlerini bir tarafa bıraktı. Hattâ bazan onun nağme ve terennümleri başlayınca Habâbe : «Halifeliği kime bırakacaksınız?» dedikçe, «Sana» diye cevap verirdi.

Carullah Zemahşerî Nesaihu'l-Kibar'ından Makame-i Zûhdiyye'si şerhinde şöyle naklediyor :

Bir gün bu Yezid : «Ben halkın, İnsan için dünya kedersiz olamaz, dediklerini elbette yalan çıkarırım.» deyip güzel bir bahçede özel surette bir takım tertip ve süslemelerle has nedimlerini oraya getirtip toplıyarak safa veren bir cemiyet tertip etmişti. Orada oturup eğlenmekte ve Habâbe'nin şarkıları coşkusuyla eski adeti üzere uçacağım diye el çırparken birden Habâbe'nin boğazına bir nar tanesi kaçarak ne kadar uğraşıldıysa da çaresi bulunamayıp ruhunu teslim edince Yezid'in neşesi kaçıp ferahı tasaya döndü. Cenab-ı Hak öyle bir fasıkı yalancı çıkardı. Kendisi de o kederle 7 gün sonra öldü. Zemahşerî'nin adıgeçen Makame metnindeki :

أذكر المروانى وما منّى به من خطة على رأسه مصبوبه حين غصت
بحبّة الرمان حبائبه المحبوبه.

ibaresi işte bu hikâyeye imada bulunmaktadır. Mervanlıdan maksadı Emevîlerden Mervan'dan olan bu Yezid'dir.

Habâbe'nin cenazesini üç gün defnettirmediği ve üç gün zarfında yemeyip içmeyip kimseyle konuşmadığı Sahâifü'l-Ahbâr'da kaydedilmektedir.

Habâbe kelimesi İbn Esîr'in Kâmil'inde sarahaten gösterildiği üzere şeddesiz (bâ) ile olup bu isimde bir de muhaddis hanım vardır. Ki Ebu Seleme et-Tebûzkî'nin hocası âlim bir kadındır. Okyanus (Kamus Tercümesi)'ta, Kamus'un metnine aykırı olarak şeddeli (bâ) ile Habâbbe şeklinde yazılmıştır.

Habâbe el-Vâlibiyye ve Ümmü Habâbe tabiînden iki hanımdır.

283 — HABBE

İbn Cinnî'nin ve ondan alarak Kamus Sahibinin rivayetine göre bu Habbe araplardan bir kadındır ki Manzur adında bir cinnî ona aşık olup

(3) Mervanlı'yı ve sevgilisi başucumda olduğu halde ona takdir edileni hatırla. O zaman sevgilisi Habâbe bir nar tanesiyle boğulmuştu. B. Ç.

daima mülâkî olurlar. O da Cinnî'nin öğretmesiyle doktorluk yaparmış. Nitekim İbn Cinnî şu şiirinde bunu ima etmiştir :

أعينيّ ساء الله من كان سره بكاؤكما أو من يحبّ ذاكما
ولو أن منظورًا وحبّة أسلما لنزع القذى لم يبرئا لي قذاكما

Bunun arap efsanelerinden olması ihtimali de vardır.

284 — HABBE

Manzur b. Habbe adındaki Recez söyleyen meşhur bir zatın annesidir. Manzur annesine nisbet edilerek bilinir. Onu babasının ismizannedenler yanılmıştır. Zîra babasının ismi Mersed'dir. (Kamus'ta da böyle gösterilmiştir.)

285 — HABBE BİNTİ ABDÜLMUTTALİB ES-SEHMİ
(Abdülmuttalib'in kızı Habbe)

Tabiînden bir hanımdır.

286 — HABRE

Ebu Dayğam el-Belviyye'nin kızı olan şair bir tabiî hanımdır. Kamus sahibi yanılarak (cim) harfi bölümünde (cebre) diye zikretmiştir.

Cebre binti Muhammed b. Sabit etbâu tabiînden ve hadis ravilerindendir.

287 — HABİBE

Abdül'uzzâ el-Avrâ'ın kızı olup hamase şairlerindendir. Aşağıdaki şiiri Divan-ı Hamâse'nin Bâbu'l-Medâih'inde görülerek oradan alınmıştır :

أ الى الفتى بزّ تلكا ناقتى فكسامنا سمها النجيع الأسود
انى ورب الراقصات الى منى بجنوب مكة هديهن مقلد
أولى على هلك الطعام اليه أبدأ و لكنى بين و انشد
وصى بها جدى وعلمنى أبى نقض الوعاء و كل زاد ينفد
فاحفظ حميتك لا ابالك واحترس لا تخرقنه فارة أو جدجد

(4) Ey iki gözüm, ağlamanız, sırrı olan kimseye Allah kötülük yazmıştır, sizin ezâ cefanızı kim sever?
Şayet Manzur ve Habbe müslüman olsalardı pisliğiniz kaldırılırdı. Ama beni sizin kötülüğünüzden kurtarmadılar.

Bunlardan birinci beyit :

«Benim devem Birr adındaki adama gitmekten mi irkiliyor? Öyle ise tabanlarına kara kan otursun. Yani ayaklarında ağrı ve hastalık hasıl olsun.»

mealinde olarak Birr isminde bir zatın metnini içine almaktadır. Fakat o kadar İcaz'da bulunmuştur ki manâyı bozmuştur.

İkinci ve üçüncü beyitler :

«Ben, Mina'ya doğru giden ve Harem-i Şerif'de hediyleri kılâdelenmiş bulunan hacıların develerinin Rabbisine yemin ederim ki yedirecek yemeğim kalmadı diye yemin etmem; belki yiyeceğimi meydana koyup beraber yiyecek adam ararım.»

mealinde bir övünmedir.

Hacda Harem-i Şerife götürülen kurbana Hediy tabir edilir. Onların boğaz ve boyunlarında kılâde denilen birer alâmeti olur ki İslamın şeâirindendir. (أولى) kelimesi yemin etmek manâsına olan (ايلاء) dan muzarî mütekellimdir ve manâ olumsuzdur. Olumsuzluk edatı hazfedilmiştir (لا أولى) demektir. (ايله) yemin manâsında isimdir. Cevap istenilen yerlerde cevabın (kasemin cevabının) lâm ve nun ile te'kidli olarak gösterilmesi mutad olduğundan ve meselâ Zeyd'in çıkacağına dair yemin edildiği şekilde : (والله ليخرجنّ زيد) denilegeldiğinden, nefi, olumsuzluk kastedilen kasemlerde nefiy harfi hazfolunmuş olsa da cevabın lâm ve te'kid nun'suz olarak getirilmesi karışıklığı ortadan kaldırmaktadır. (el-Merzûkî böyle izah etti.)

Gelelim dördüncü beyte, onun meali :

«Bunu bana dedem vasiyyet etmiş, azık ve zahirenin nasıl olsa bitip tükeneceğini babam bana bildirmiştir.»

Beşinci beyit de yedirip içirmeyen bir adama hitaben :

«Öyle ise yağ tulumunu ve yemek kabını iyi gözet ki fare veya çekirge delmesin.»

yollu bir ta'rizden ibarettir.

288 — HABİBE BİNTİ ABDURRAHMAN
(Abdurrahman kızı Habibe)

Zeynüddin Abdurrahman b. el-İmam Cemaleddin Ebî Bekr Muhammed (b. İbrahim b. Ahmed b. Abdurrahman b. İsmail b. Mansur) el-Makdisi'nin kızı Habîbe'dir.

Ümmü Abdurrahman Habibe dedikleri hadis âlimi hanımdır. Hadislerin isnadında yani hadis-i şerifleri sayarak rivayet edip Rasûlüllah (s.a.v.) efendimize ulaştıran raviler zincirini bilmede özel bir mahareti olan, iffetli, saliha bir hanımdı.

Hadis âlimlerinden şeyh Takıyyüddin Abdurrahman b. Ebi'l-Fehm el-Yeldânî'nin ve Hatib Merdân'ın derslerinde hazır bulunmuş İbrahim b. Halil'den de ilim dinlemiştir. İsmenderiye muhaddisi olan meşhur Hafız Selefî'nin torunu ve Bağdat muhaddislerinden İbrahim b. Ebi Bekir ez-Za'bî, Fadlullah b. Abdürrezzak ve daha başkaları kendisine icazet vermişlerdir. Vefatı 733/1333 Şaban'ındadır. Salâh Safedi 728/1328 senesinde ondan icazet aldığını zamanının meşhurlarını içine alan Unvânu'n-Nasr adlı eserinde anlatmaktadır.

289 — HABİBE HANIM

Hersekli Ali Paşa'nın kızı Habibe hanımdır. İstanbul edîbelerinden ve zamanımızın şairlerindendir. Benim doğum tarihim olan 1262/1846[5] senesinde Hersek'te doğmuş olup halen Dersaadet (İstanbul)'da küttâbdan Mehmet Efendi isminde bir zatla evlidir. Aşağıdaki gazelini bir arkadaşımız vasıtasıyla elde ettik.

Ciğerde tîğ-ı ğamzen varken atma peykanın
Yeter ey kaşı yay artık yeter depretme müjgânını
Nigâh-ı mestine canâ ki şayan gördün ağbârı
Yine nev-yâreler açtı derûnuna tîğ-ı hicrânın
O gafil bî-hayır nâdan adûye hemdem olmuşsun
Visalinden bizi dûr eyledin var olsun ihsanın
Ümmîd-i merhamet kalmak abestir senden ey kâfir
Seni bî-din demişlerdi, ezelden yoktur imanın
Habîbe bî-devâ derdden halâs olmakta müşkildir
Ümid etmez esîr-i derd olanlar gayrı dermânın

(5) Müellifin doğumu 1262 yılının Receb ayının 16'sında bir Cuma sabahıdır. Rumi tarihle 27 Haziran'a tesadüf etmektedir.

Habîbe, sahabeden 13 hanımın ismidir.[6]

290 — HABİBE EL-HAFERİYYE

Tezyînü'l-Esvak'ın baş tarafında zikredilen şairlerdendir. (S. 38'de)

291 — HUBEYBE BİNTİ ATİK
(Atik'in kızı Hubeybe)

Hubeybe (ism-i tasğîr siğasıyladır) tabiînden bir hanım olup babası Hz. Ali'nin zamanında yaşamış bir şair idi.

292 — HUBEYŞE

Kinane oğullarından olan Cüzeyme b. Amir b. Abdi Menât evlâdından Hubeyş'in kızı Hubeyşe'dir ki Abdullah b. Alkame'nin aşık olduğu kadındır. Tezyînü'l-Esvak'ta, Eğanî'ye mehalif olarak yanlış zabt olunmuştur. Hem âşık hem maşukası her ikisi de doğuştan fesahat sahibiydiler. Asr-ı saadette yaşamışlar dolayısıyla bunların kabilesi olan Cüzeyme üzerine Rasûlüllah tarafından, Mekke'nin fethinden sonra kabileleri İslâm'a davet için her tarafa memurlar gönderildiği sırada, Halîd b. Velid hazretleri Muhacir ve ansar ile Benî Süleym'den mürekkeb bir fırka ile gönderilmişti. Hz. Halid'in orada razı olunmıyacak hareketleri neticesi Abdullah maktül düşüp ondan sonra Hubeyşe de intihar eyledi. Adı geçen Abdullah katlolunacağı sırada Hubeyşe'ye beyitlerle hitap eder :

---

(6) Bunlar :
1 — Ebu Ümame Es'ad b. Zürâre kızı Habîbe
2 — Ebu Ticrât eş-Şeybî el-Abderî kızı Habîbe.
3 — Cahş kızı Habîbe
4 — Zeyd b. Harice kızı Habîbe,
5 — Ebu Süfyan kızı Habîbe,
6 — Sehl kızı Habîbe, (ansardandır).
7 — Şerik kızı Habîbe,
8 — Ubeydullah b. Cahş kızı Habîbe.
9 — Amr b. Hısn kızı Habîbe,
10 — Kays b. Zeyd b. Âmir b. Sevad kızı Habîbe (Ansardandır).
11 — Mes'ud b. Halid.in kızı Habîbe.
12 — Müte'ib b. Ubeyd b. Sevad b. el-Heysem'in kızı Habîbe,
13 — Müleyl b. Cebere b. Halid b. el-Aclân'ın kızı Habîbe'dir ve ansardandır.
(İbn Esir. Üsdü'l-Ğâbe. VII/58-63). B. Ç.

أن يقتلوني ياجيش فلم يدع هواك لهم منّي سوى غلة الصدّ
وأنت التي أخليت لحمي مزدمي وعظمي وأسبلت الدموع على نحري

Yani : «Ey Hubeyşe; onlar beni katlederlerse ve beîs, var. senin hevâ-yı aşkın bende, sinemdeki hararetten başka bir şey bırakmamıştır. Benim etimi kan ve kemiğinden ayırıp sînem üzerine göz yaşlarımı akıtan sensin.»

İkinci beytin birinci mısra'ı : (فانت التي قفلت جلدي على دمي) şeklinde de rivayet edilmiştir.

Ona karşılık olarak Hubeyşe de şöyle demişti :

ونحن بكينا من فراقك مرة وأخرى وآسيناك في العسر واليسر
وأنت فلا تعبد فنعم فتى الهوى جميل العفاف والمودة والستر

Meâli : «Biz de senin ayrılığın için defalarca ağlamış iyi ve kötü, geniş ve dar vakitlerimizde sana dost olarak kalmıştık. Ama sen helâk olmamalısın. Ne güzel aşk ehlisin sen ki dostluk ve sevgide, aşk ve sevgiyi gizleme işinde iffetli ve yüce himmetlisin.»

demekti. Son mısrâ (جميل المحيا في المروءة والبشر) şeklinde de rivayet edilmiştir. (محيا) yüz, (بشر) yüz güzelliği manâsınadır.

Maceraları Eğânî'nin 7. cildinde 26-28. sayfalardadır.

293 — HACNÂ'

Abbasî Şaîri Nusayb'ın kızı Hacnâ'dır ki şair kızı şairdir. Babası Nusayb[7] ona izafetle Ebu'l-Hacnâ' diye bilinir. Bu adı ona başlangıçta Halife Mehdî vermiştir. Çünkü Nusayb aslen köle olup Yemâne'de yetişmiş ve Mehdî'ye satılmıştı. Mehdî onun şiirini işitip beğenmekle azat edip kendisini Ebu'l-Hacnâ' diye künyeledi. Araplar nezdinde Künye, şerefli ve yüksek mevkideki kimselere mahsus övünme lâkabları olmakla bu husus Nusayb'a bir iftihar ismi, kızı Hacnâ' için de şöhretinin artması sebebi oldu.

(7) Nusayb, Abbasî devri şâirlerinden olup Yemâne'de yetişmiş. Mansur henüz hayat tayken Mehdî için satın alınmıştır. (Kehhâle A'lâmu'n - Nisâ', I/248).

Aşağıdaki beyitleri Hacnâ' Halife Mehdî'ye (İsâ bâz) adı verilen yerde gezinirken babasıyla Halife'nin huzuruna girdiğinde söylemiştir :

ربّ عيش و لذة و نعيم و بهاء بمشرق الميدان
بسط الله فيه ابهى بساط من بهار و زاهر الحوذان
ثم من ناضر من العشب الاخ ضر يزهى شقائق النعمان
مده الله بالتحاسين حتى قصرت دون طوله العينان
حففت حافتاه حيث تناهى بخيام فى العين كالظلمان
زينوا وسطها بطارمة مث ل الثريا يحفها النسران
ثم حشو الخيام بيض كأمـ ثال المهى فى صرائم الكثبان
يتجارين فى غناء شجىّ أسعداني يا نخلتى حلوان
فبقصر السلام من سلـ لم الله و أبقى خليفة الرحمن
ولديه الغزلان بل هن أبـ هى عنده من شوارد الغزلان
يا له منظرًا يوم سرور شهدت لذتيه كل حصان

Bu beyitler o mevkiin tarifinden ibaret olup halife tarafından beğenilmekle Halife babasına ve kendisine 10'ar bin dirhem hediye etmiştir. (Bu da 30 bin kuruş demektir.)

Sonra Hacnâ' Mehdî'nin kızı Abbâse'nin huzuruna girip kıtlık ve

(8) Orada nice yaşantılar, lezzetler, nimetler, kıymetli şeyler... meydanın sağında, Allah oraya bahar ve nilüfer çiçekelerinden en kıymetli sevgiler sermiş, sonra taze yeşil otlar var ki şekaik-i Numan'ı süslüyor. Allah güzelleştirmelerini o kadar uzatıyor ki göz onlara bakmaktan âciz kalıyor. İki tarafı pınarların yanına kurulmuş bir kar taneciği kadar beyaz çadırla çevrili. Ortasını da siyah bir çadırla süslemişler sanki ortada süreyya yıldızı etrafını da Nesr adlı iki yıldız çevreliyor. Hepsi de üstüste yığılı zenginlikte birbiriyle yarışıyorlar, ne mutlu size hurma ağaçları, selâm kasrı Allah'ın selâmından bir görünüş sanki ve Allah'ın halifesi orada duruyor, yanında iki ceylan ama kaçan, koşan ceylânların en güzeli, ey bütün bu tezahürlere ve sûrur sevinç gününe sahip olan, bunlara ancak bir soylu şahit olur!
B.Ç

yokluğa düçar kaldıklarından bahisle ihsanlarını umarak kapısına geldiği manâlarına gelen aşağıdaki beyitleri söyler :

أتيناك ياعباسة الخير لي حمى ... وقد عجفت أم المهارى وكلت
وماتركت منا السنون بقيه ... سوى رمة منا من الجهد رمت
فقال لنا من ينصح الرأى نفسه ... وقد ولت الاموال عنا فقلت
عليك ابنة المهدى عودى ببابها ... فان محل الخير فى حيث حلت

Abbâse de kendisine bir kat elbise, kokular ve 3.000 dirhem ihsan eder. Bunun üzerine teşekkür sadedinde şu beyitleri söyler :

أغنيتنى يا ابنة المهدى أىّ غنى ... بأعجرين كثير فيهما الورق
من ضرب تسع وتسعين محكمة ... مثل المصابيح فى الظلماء تأتلق
أما الحسود فقد أمسى تغيظه ... غمًا وكاد يرجع الريق يختنق
وذوا الصداقة مسرور لنا فرح ... بادى البشارة ضاح وجهه شرق

Bunlardan birinci beyitteki (أعجرين) kelimesi dolu kese manâsına olan (أعجر) kelimesinin tesniyesi olup (ورق) lâfzı da râ'nın kesresiyle gümüş akçe demektir. İkinci beyit verilen akçenin cinsini ve parlaklığını beyan ediyor. 3. ve dördüncü beyitlerde «Bu ise bizim kötü niyetli olanımız üzülür, hayırhah olanlarımız ise ferah ve memnun olur.» mealindedir.

294 — HUZÂFE

Peygamber efendimiz (s.a.v.)'in süt kardeşi olan Huzâfe'dir. Huzâfe binti'l-Hârîs es-Sa'diyye'dir. Şöhreti Şeymâ' olduğundan şîn harfinde zik-

(9) Ey bizim hayırlı hâmimiz olan Abbâse sana geldik; toprak zayıfladı ve köreldi. Seneler bize zayıflamış kemiklerden başka birşey bırakmadı. Mal ve mülkün bizden yüz çevirdiği anda bize nasihat edenler de benim söylediğim şeyi söylediler : Sen Mehdi'nin kızına git, onun kapısına sığın, o neredeyse hayır oradadır.

(10) Ey Mehdi'nin kızı beni içi gümüş para dolu iki kese ile zenginleştirdin. Onlar 99 kez basılmış gümüş paralardır ki karanlıkta parlayan ışıklar gibidirler. Hased edenlere gelince onlar gam ve kederlendiler ve yutkunmaktan boğulacak hale geldiler. Sadık ve halis niyetli olan kimse ise bizim için sevinmiştir ferahtır. Müjdeyi almakla yüzü aydınlanmıştır. B.Ç

redilecektir. İbn Kuteybe Kitâbü'l-Meârif'te ismini Cüdâme binti'l-Hâris olarak kaydetmiştir.

295 — HAZÂM

اذا قالت حذام فصدّقوها فان القول ما قالت حذام

Meşhur beyti ile yâdolunan Hazâm'dır ki arap kabilelerinden Anze aşiretinden bir kadındır. Görüşünün isabetliliği ve doğru sözlülüğü ile bilinirdi.

Ebu'l-Fadl Meydânî'nin nakline göre yukardaki beyit onun kocası olan Lüceym'in olup bu beyti karısı Hazâm ile diğer karısı Safiyye arasında münakaşa olduğunda söylermiş. Beytin manâsı : «Hazâm bir şey söylediği vakit tasdik edin zira söz onun sözüdür.»

Bu beyit o kadar meşhurdur ki darb-ı mesel olmuştur. (فصدقوها) yerine (فأنصتوها)[11] rivayeti de vardır ki bu takdirde (فأنصتوا لها) manâsındadır. Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'de (واذا كالوهم)[12] denilmiştir (واذا كالوا لهم) takdirindedir. (Bunu Meydanî söylemekte ve أجبن من المنزوف ضرطاً[13] darb-ı meselini anlatırken de zikretmektedir.)

296 — HURRE

Ümmü'l-Müeyyed Zeyneb'dir ki 500 ile 600 tarihleri arasında yaşıyan kadınlardan ilim ve fazilet sahibi bir hanımdı. Adına Zeyneb eş-Şi'riyye de denilir.

297 — HURRE

Sahâfü'l-Ahbâr'da gösterildiği üzere Yemen Eyyübilerinden (Belki de onların haricilerinden) Abdünnebî adlı bir emîrin zevcesi olup kocasıyle birlikte Mısır Eyyübilerinden Melik Muazzam Turanşah'ın eline esir düşmüştür. Hayır ehli bir kadın olup Haremeyn'de pek çok hayrı varmış.

(11) «Onu dinleyiniz» demektir.
(12) Muttaffifîn sûresi, 3.
(13) el-Menzûf Zartâ'dan daha korkak

298 — HURAKA BİNTİ NUMAN
(Numan'ın kızı Huraka)

Arap emirlerinden daha doğrusu acem kisralarının Irak valilerinden olan Numan b. Münzir'in kızıdır.

Irak valiliği, İslâm Devleti'nin kuvvetlenmesiyle bunun biraderi Münzir b. Numan ile son bulunca, yani Halid b. Velid hazretlerinin buraları fethetmesiyle bunların şevket ve devletleri tamamen ortadan kalkınca bu Huraka dünyadan elini eteğini çeken papazlar gibi oralarda rahibe olarak günlerini geçirir, eski durumlarını bilenleri bu haliyle hüzne ve kedere boğardı.

Muhyiddin'in Müsamerât'ında şöyle anlatılır :

Sa'd b. Ebî Vakkas hazretleri Kadisiye'de iken Huraka, yanında bulunan cariyelerle hepsi de Rahibe kıyafetinde olarak gelip Sa'd b. Ebî Vakkas'ı selâmlamışlardı. Fakat aralarında Huraka'nın hey'et ve kıyafetçe bir farklılığı olmadığı için Sa'd b. Ebî Vakkas hazretleri onu tanıyamayıp :

— «Huraka içinizde mi?»
diye sormuşlar. Huraka da cevap olarak :

— «Evet, işte o benim.»
demesiyle Sa'd şaşırarak :

— «Sen Huraka mısın?»

diye tekrar sormuşlardı. İşte o zaman Huraka :

— «Efendim tekrar sormaya ne gerek var? Dünyanın hali böyle halden hale inkılâb etmektir. Biz bir vakit buraların itaat edilen kıralları ve herşeyinden istifadesine sahip idik. Devletimizin sona ermesi, şevket güneşimizin batmasıyla bu hale geldik.»

manâsında : ايها الامير ان الدنيا دار قلعة وزوال فما تدوم على حال تنتقل باهلها انتقال وتعقبهم حالا بعد حال و انا كنا ملوك هذه الارض يجبى الينا خراجها ويعطينا اهلها فدنا مدى المدة و زوال الدولة فلما ادبر الأمر وصاح بنا صائح الدهر فصدع عصانا وشتت ملانا وكذا الدهر يا سعد انه ليس من قوم اتحفهم بفرحه الا أعقبهم بترحه .

diyerek şu beyitleri söyledi :

بينا نسوس الناس والأمر أمرنا اذا نحن فيهم سوقه نتنصف
قاف لدينا لا يدوم نعيمها تقلب تارات بنا وتصرف

«Biz, insanlara hükmeder, onları idare ederken, onların reisleri iken aralarında böyle kuvvetsiz kalıp yardım ve adaletlerine muhtaç hale geldik. Yazıklar olsun şu dünyaya ki nimet ve lezzetlerinin devamı yok. Zamanın deveranı bizi halden hale çeviriyor.»

Huraka Sa'd ile bu minval üzere konuşurken sahabenin kahramanlarından Amr b. Ma'dîkerib teşrif ederek Huraka'ya:

— «Sen o Huraka mısın ki kiliseye çıktığında köşkünden kilisene kadar yola kumaşlar serilirmiş?»

diye sorar ve ondan «Evet» cevabını alınca :

ما الذى دهمك وأذهب محمود شيمك وغورينابيع نعمك وقطع سطوات نقمك ؟ [14]

belîğane ifadeleriyle ondan şevket ve saltanatının zevalinin sebebini sordu. Huraka cevabında :

يا عمرو انّ للدهر عثرات تلحق السيد من الملوك بالعبد المملوك
وتخفض ذا الرفعة وتذل ذا النعمة وان هذا أمرٌ كنا ننتظره
فلما حلّ بنا لم ننكره .

dedi ki bununla :

«Dehrin bazan kıralları kul köle yapıp izzet ve şevket sahiplerini hor hakir kı... bir takım halleri olduğunu beyan ile bu hal bizim beklediğimiz, yani uzak görmediğimiz hallerden idi. Dolayısıyle başımıza gelince yadırgamadık.»
demek istedi.

Sonra Sa'd b. Ebî Vakkas hazretleri onun ne için geldiğini öğrenip hacetini yerini yerine getirerek onu memnun bir halde döndürmekle Huraka oradan ayrılınca :

— «Sa'd'den ne muamele gördün?»

diyenlere memnuniyetini ifade manâsında :

(صان لى ذمتى وأكرم وجهى انما يكرم الكريم الكريم) [15]

(14) «Seni bu hale düşüren, o güzel halini senden alan, nimetlerinin kaynağını kurutan, gücünü ortadan kaldıran nedir?»

(15) Ahd ve emânımı korudu, yüzümü yere düşürmedi, şerefli kişi elbette şerefli olana ikramda bulunur.

beytiyle cevap verirdi.

Huraka'nın babası Numan aslında birçok acem valisi arap gibi dinsiz müşrik olup sonradan hristiyanlık dinine girmiş olduğu cihetle Huraka da Hristiyan idi.

Babası Numan'ın hristiyan olmasının sebebi Muhyiddin'in Müsâmerât'ında şöyle anlatılır ::

Numan'ın (Yevm-i bü's) ve (yevm-i naîm) isimleriyle bilinen iki günü vardı. Onlardan birini ihsan ve iyilik günü, diğerini ceza günü edinmişti. Yevm-i naîminde her kim kendisiyle karşılaşsa ikram ve ihsan edip Yevm-i bü'sünde de her kime rastlarsa katl ve idam ettirirdi. Bir keresinde yevm-i bü'sünde Tayy kabilesinden bir bedevî ona rastlar. Adeti üzere onun öldürülmesini emredince bedevî niyaz ve istirham ifadeleriyle:

— «Efendim Cenab-ı Allah size uzun ömür ve saadetler versin. Benim küçük çocuklarım vardır. Onları kimseye sipariş edemedim. Eğer müsaade buyurursanız onların tedarikini görüp geleyim. Döneceğime dair size her türlü ahd ve yemini edeyim.»

deyince Numan yumuşayıp :

— «Eğer benim adamlarımdan biri sana bu hususta kefil olursa ne alâ, zira sen gelmediğin takdirde onu öldüreceğim. Değilse olmaz.»

Dedi. Numan'ın yanında veziri Şerîk b. Amr b. Şürâhîl de hazır bulunuyordu. Bu söz üzerine biçare bedevî melûl ve mahzun bir halde onun yüzüne bakarak onun kefil olmasını isteme zamanında bazı kalbi yumuşatıcı manzum sözler söyledi. Şerik de merhamete gelip kefil oldu. Bedevî bir müddet tayin ederek çoluk çocuğunun yanına gidip onları emin bir kimseye bırakıp geri dönünce Numan hayret ederek :

— «Vallahi ben sizin ikinizden daha şerefli bir insan görmedim. Bilemiyorum ki hanginiz daha merttir : Böyle tehlikeli bir kefalette bulunan mı, yoksa ölmek için dönüp gelen mi?»

— «Seni böyle tehlikeli bir kefalete sevkeden sebep nedir?»
deyip, o da :

— «Vezirlerde mürüvvet ve hamiyet eseri kalmamış denilmesin gayretidir.»

cevabını verince bu sefer bedevîye dönerek :

— «Peki, sen ne sebeple dönüp geldin?»

diye sorar. Bedevî :

— «Halkta hiç ahdine vefa edecek kalmamış diye aile ve kabilem için devamlı bir ayıp olması için.»

deyince Numan insaf edip :

— «Herkesten alçak ben mi olsam gerektir ki kırallardan af ve merhamet kalkmış denilsin?»

diyerek bedevîyi af ve yevm-i bü'sünü kaldırıp lağvetti. Bunun üzerine bedevî :

ولقد دعتنى للخلاجماعة فابيت عندتجهم الأقوال

انى امرؤ منى الوفاء خليقة وفعال كل مذهب مبذال

diye bu konuda va'dinden dönüp ahdini bozmaya birçok kimsenin teşvik ettiği halde onlara muvafakatten yüz çevirip ahdinde, sözünde sebat ettiğini ve bu şekilde vefakâr tabiatını, ahde vefasını isbat etmiş olduğunu, bu halin kendisinde fıtrat ve tabiat olduğunu, kendini övme sadedinde söyleyince Numan :

— «Mamafih, sana bu güzel sıfatı kazandıran nedir?»

diye tekrar sorar. O da:

— «Benim dinimdir.»

— «Senin dinin nedir?»

— «Hristiyanlıktır.»

— «Onu bana arz ve telkin eyle.»

Bunun üzerine bedevî hristiyanlığı telkin eder ve tanıtır. O da hristiyan olur.

BİR HATIRLATMA :

Adıgeçen hristiyanın ahdine vefası dini olan hristiyanlığın bir semeresi değil de kavminin bir özelliği gereği olması daha makuldür. Zira ahde vefa özelliği bütün dünya milletleri ve insan oğlunun kavimleri arasında arap kavminin imtiyazı olabilecek en güzel huylarındandır. İçlerinden Semev'el b. Âdiyâ adlı Yahudînin göstermiş olduğu vefakâr hamiyyet, adıgeçen hristiyan bedevînin fedakârlığından aşağı değildir.

Eğer hristiyanlıkta ahde vefa olması lâzım gelseydi Endülüs mem-

leketleri arapların elinden çıktığı sırada kıral Ferdinand'ın insafına, adaletine terkedilen müslüman ahaliyi himaye etmesi gerekirdi. Şöyle ki :

1492 senesinde tanzim ettikleri imtiyaz mukavelenamesinde adıgeçen kıral ile kıraliçesi İzabel:

«Biz ki Kastilya ve Lyon ve Argon Sicilya kıral ve kıraliçesiyiz, bu mukavelenamede yazılı olan hususî ve umumî, büyük ve küçük bütün hükümleri hiçbir vesile ve sebeple tağyir ve ihlâl etmiyeceğimize, harfi harfine gereğini kemal-i Sıdk ve hakkaniyetle icra edeceğimize muhterem dinimiz ve muteber kırallık sözümüz üzerine yemin ve kasem ederiz.» diyerek yeminler etmiş oldukları halde mukavele ahkâmını icra etmek şöyle dursun etmedikleri zulümkârlık bırakmayıp zulümlerini, insanları ateşlerde yakmak me'lanetine kadar vardırdılar.

Araplar ise öyle şerefli bir kavimdir ki taahhüd ettiği maslahatı son derece az ve değersiz bir şeyle rehin bıraktıkları halde bile o maslahatı velev ki başlarını verme ve canlarını feda etme pahasına da olsa ifaya kendilerini borçlu bilirler.

Zü'l-Kavs diye bilinen Benî Temim'in reisi Hacib b. Zürare'nin hikâyesi bu iddiaya büyük bir delil olabilir. Şöyle ki :

Hâcib, kavmiyle beraber Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir beddüasına düçar olarak büyük bir kıtlığa müptelâ olup çaresiz Acem kisrasına iltica ve kıtlık geçinceye kadar acem ülkesinde bir yerde ikametlerine müsaade istemişti. Acem şahı :

— «Sizler arap bedevîlerisiniz tinetiniz gereği gaddar, harîs ve tamahkâr olduğunuzdan fesaddan hali olmayıp halkın mallarına taarruzla zarar verirsiniz.»

diye kabul etmek istemediyse de Hâcib :

— «Bir kimsenin bu şekilde fesada cesaret etmiyeceğine ben kefil olurum.»

deyince Şah bu ahdin vefası için bir rehin istedi. Hâcib de yanında olan yayını rehin olmak üzere bırakacak olunca mecliste hazır olan küçümser bir havada güldüler. Kisrâ :

— «Bu adam yayını bir kimseye boşuna teslim edecek kimselerden değildir.»

deyip bu rehini kabul ve kendilerine bir yer tayin eyledi.

Sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'in düasının bereketiyle üzerlerinden kıtlık

belâsı izâle olup eski yerlerine dönecek olduklarında Hâcib vefat etmiş olduğundan Utarid adındaki oğlu Kisrâ'ya varıp babasının rehin verdiği yayı taleb ederek almış ve ikametleri esnasında herhangi bir vukuat olmadan zamanlarını doldurduklarından fazla olarak Kisra tarafından hil'atlere nail olmuştur.

(ناهت علينا بقوس حاجبها تبه تميم بقوس حاجبها)[16]

beyti işte bu hikâyeye işarettir.

Semev'el'in de hikâyesi şöyledir :

Semev'el cahiliye devrinde Medine-i Münevvere dolaylarında oturan Yahudî kavminden selîka olarak şair bir yahudi olup yine Cahiliye devri şairlerinden olan meşhur İmriü'-lKays babasının felâketinden sonra kendinin kıymetli zırh ve silahlarını Semev'el'e tevdi ederek kendisi düşmanlarından intikam almak üzere Rum memleketlerine doğru yardım istemeye gelmişti. Ömrü sona ererek Anamurya'da vefat edince düşmanı olan Emîr Harîs b. Ebî Şemmer el-Gassanî büyük bir ordu ile gelip Semev'el'den İmriü'l-Kays'ın emanetlerini istemeye kalkışmış ve bir aralık Semev'el'in öz oğlunu da ele geçirerek esir etmiş ve :

— «Ya onları ver yahut da elimde olan evlâdını yok bil;»

diye sıkıştırmış olduğu halde Semev'el bir kale içine sığınmış olarak :

— «Bana emanet edilen malı başkasına vermek ihtimalim yoktur. Sen istersen esirini öldür.»

cevabından başka Haris'e bir şey vermemiş Haris de onun bu ısrarı üzerine Semev'el'in oğlunu kendi gözü önünde öldürmüştür.

Şair A'şâ'nın şu şiiri işte hikâyeyi anlatmaktadır :

Semev'el'in vefası meşhurdur. Son derece vefalı ve hamiyyetli kimse hakkında Semev'el yâd edilecek (أوفى من سموأل)[17] diye darb-ı me-

(16) Hacib'lerinin yayı ile bize kibirlendiler. Temim ise koruyucusunun yayı ile mahvoldu. B. Ç.

(17) Hemmam'ın üzerine gece karanlığı gibi büyük orduyla yürüdüğü zaman ki Semev'el gibi ol. Gayretinin yüceliğinden demişti ki : Esirini istersen öldür. Ben elbette komşumun emanetini vermiyeceğim.

sel söylenir. O vefa nasıl küçük görülür o vefa ki ciğerpâresi evlâdının kesilmesi ahdin bozulmasına tercih olunuyor; işte bu Semev'el arap olma tıynetinin icabı Yahudi olduğu halde İmriü'l-Kays gibi dinsiz bir müşrik hakkında bu vefakârlığı göstermiştir.

299 — HASSANE ET-TEMİMİYYE[18]

Endülüslü şair Ebü'l-Hüseyin'in kızı Hassâne'dir ki Endülüs edîbelerindendir.

Babasının vefatında kendisi daha gelin olmamış olduğu ve mahrum kaldığı cihetle istirham sadedinde aşağıdaki şiiri Sultan Hakem'e takdim etmiştir :

انى اليك ابا العاصى موجعة ابا الحسين سقته واكف الديم
قد كنت أرتع فى نعماه عاكفة فاليوم آوى الى نعماك يا حكم
أنت الامام الذى انقاد الانام له وملكته مقاليد النهى الأمم
لا شيئ أخشى اذا ما كنت لى كنفا آوى اليه و لا يعرو لى العدم
لا زلت بالعزّة القعساء مرتديا حتى تذلّ اليك العرب و العجم

Meâli :

Babası Ebu'l-Hüseyin'in vefatından bahisle onun rahmet içinde olmasını temennîden sonra kendinin şimdiye kadar babası sayesinde naz ve nimet içinde olduğu halde bundan sonra padişahın merhametinin gölgesine iltica ettiğini, herkes katında hüküm ve nüfuzu olması hasebiyle padişah ona bir melce', bir sığınak olduğu zaman kendisinin artık hiçbir şeyden ve yoksulluktan pervası olmıyacağını ifade ile padişaha izzet ve ikbalinin devamı, şanının ve yüceliğinin artması düasından ibarettir. (عزت قعساء) sabit ve payidar olan izzet ve yücelik manâsınadır.

Sultan Hakem bunun üzerine kendisine yeterli maaş tahsis edip cehizini hazırlayıvermesi için de memleketi olan el-Bîre valisine emirname göndermiştir.

---

(18) İsminin HUSANE olduğu da rivayet edilmektedir. (Kehhale. A'lâmu'n - Nisâ. I/256). B. Ç.

300 — HASSANE EL-MÜZENİYYE

Sahabeden, Hz. Hatice efendimizin arkadaşı bir hanımdır. Asıl ismi Cessame olduğu halde Peygamber (s.a.v.) efendimiz ona : «Yok sen Hassane'sin» buyurduğundan adı Hassane kalmıştır.

301 — HÜSN

İmam-ı Ahmed b. Hanbel hazretlerinin Ümmü veled bir cariyesidir. Kendilerinden fıkıh ve hadis rivayet etmiştir.

302 — HÜSN EL-MUĞANNİYE

Basra ahalisinden meşhur bir şarkıcı kadındır. Aşağıdaki beyitte ondan bahsedilmektedir :

وسوف يرونه في بيت حسن مقيما للشراب و للسماع [19]

303 — HASENE

Meşhur cariyelerden olup Abbasî halifesi Mehdî'nin gözde cariyesi idi. Tarihlerde Mehdî'nin ölüm sebebi olmak üzere beyan edilen rivayetler sırasında şöyle anlatılıyor :

Bu cariye halifeyi kıskanmakta olduğu diğer odalık arkadaşlarından birini zehirlemek maksadıyla zehirli süt veya armut göndermişti. Götüren kıza halife tesadüf ederek elinden o zehirli şeyi alıp yemesiyle öldü. Hasene feryad edip :

«Ey mü'minlerin emiri, ben seni, bana yalnız kalsın derdim, ölümüne sebep oldum.» dedi.

304 — HUSEYNE BİNTİ'L-MA'RUR

Ma'rur b. Süveyd'in kızı olup babasından hadis rivayet etmiştir. Abdülmelik b. Mervan'ın da Huseyne isminde bir cariyesi vardı.

305 — HZ. HAFSA

Rasûlüllah'ın zevcât-ı tahirâtından olan Hz. Hafsa'dır ve Hz. Ömer'in kızıdır. Önceden ashabdan Huneys b. Huzafe es-Sehmi hazretlerinin hanımı oldukları halde onun irtihaliyle dul kaldığında babası Ömer b. Hattab hazretleri onu Hz. Ebu Bekir efendimize vermek isteyip ondan evet veya hayır herhangi bir cevap alamadığı cihetle canı sıkılarak gelip Hz. Osman efendimize açmıştı. O da zevcesi Hz. Rukiye'nin vefatı zamanı

(19) Onu, Hüsn'ün evinde, içmek ve onu dinlemek için oturur olarak görecekler.

olmak hasebiyle : «Ben şimdi evlenmek istemem.» cevabını verince Hz. Faruk bir kat daha kızarak kalkıp doğru Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzuruna varmış ve Hz. Osman'ın sözünü şikâyet şeklinde ona arz etmişti. Peygamberler sultanı:

«Hafsa'yı Osman'dan hayırlısı alacak, Osman da Hafsa'dan hayırlısıyla evlenecek.»

buyurup sonra da Onunla kendileri evlenerek Hz. Osman'a da kendi muhterem kızları Cenab-ı Ümmü Gülsüm'ü vermişlerdir.

O sevinç üzerine Hz. Ebu Bekir kendine mülâki olarak :

«Ey Ömer içinden bana darılma; Hz. Rasûlüllah kızınız Hafsa'nın sözünü etmişlerdi. Rasûlüllah'ın sırrını ifşa etmek istemedim. Eğer onlar terk ve feragat etmiş olaydılar Hafsa ile ben evlenirdim.»
buyurmuşlardır.

Hz. Rasûl (s.a.v.) ile evlenmeleri, ulemânın ekserisinin kavline göre hicretin üçüncü yılında olmuş ve Tahrîm Sûresinde hikâye edilen bir hadise üzerine bir defa geçici ayrılıkları da vukubulmuştur. Vaktini oruç ve ibadetle geçiren yüce bir hanımdı. 41 diğer bir rivayete göre 45/665 yılında vefat eylemiştir. Pyegamber efendimizden 60 hadis rivayet etmiştir.

306 — HAFSA BİNTİ'L-HÂCÎ ER-RAKÛNİYYE
(Hacı'nın kızı Hafsa)

Şâiretü'l-Endülüs (= Endülüs şairi) dedikleri Hafsa'dır ki Endülüs edîbelerindendir. Gırnata ilerigelenlerinden mal, güzellik, ilim ve kemal sahibi bir hanım idi.

Şâiretü'l-Endülüs tabiri şiirlerinin son derece meşhur ve şiirin orada sanki sadece ona mahsus olduğuna işaret eden bir lâkabdır.

Aşağıdaki üç beyti Müminlerin emiri (Halife) Abdülmü'min b. Ali huzurunda irticalen söylediği şiirlerindendir:

ياسيد الناس يامن يؤمل الناس رفده تخط يمناك فيه
أمنن على بطرس يكون للدهر عده الحمد لله وحده

Meali : «Adıgeçen Abdülmü'mine halkın seyyidi ve büyüğü, herkes onun nimet ve atıyyelerinin ümidvârı olduğu lâkablarıyle hitabederek

kendisine kaydı hayat şartıyle yiyecek ve geçim olması için (الحمد لله وحده) ibaresi yazılı bir kâğıt vermesini istirhamdan» ibarettir. Bundan maksadı ömrünün sonuna kadar vazifelendirilmesi ve refahının sağlanması zımnında imza ve emrinin sudurunu temennidir. Çünkü Muvahhidler devleti usulüne göre fermanların üstüne padişahlar kendi elleri ve iri harflerle (الحمد لله وحده) yazarlardı.

Aşağıdaki rubaiyi de Gırnata şehri ahalisinden, kendisi gibi mümtaz ve ileri gelenlerden bir hanıma meşk olarak yazıp yollamıştır :

يارية الحسن بل يارتبة الكرم غضى جفونك عما خطه قلمى
تصفحية بلحظ الود منعمة لا تحفلى بردئ الخط والكلم

Yani «ey güzel ve cazibeli hanım, kaleminin yazdığı yazıya rağbet ve sevgi ile bakıp ayıplarını görme Terkib ve kelimelerin, ifade ve tabirlerin fenalığına dikkat edip aldırma.»

(بل يارية الكرم) tabiri hitabda terakki'dir ki muhatabın sadece güzelliğe değil aynı zamanda şeref ve şan'a da malik olduğunu bildirmektir. (كرم) şeref manâsınadır.

Bazıları aşağıdaki kıtayı da ona nisbet etmişlerdir :

أغار عليك من عينى رقيبتى ومنك ومن زمانك والمكان
ولو أنى خبأتك فى عيونى الى يوم القيامة ماكفانى

Yani : «Seni ey canân ben, rakîbinin gözünden, senin kendinden, zaman ve mekândan bile kıskanırım. Belki seni ta kıyamete kadar gözlerimin içinde saklasam bana yine de yetmez.»

Zamanının ediblerinden vezir Ebu Cafer ile aralarında bir sevgi ilişkisi olup[20] Hafsa'nın metin tabîatı onun cevaplarında zahirdir ki adıgeçen Ebu Cafer :

(20) Gırnata meliki Seyyid Ebu Said Abdülmü'min de ona tutulmuştu ve bu sebeple onu Ebu Cafer'den kıskanıyordu. Onun bu kıskançlığı Ebu Cafer'i öldürtmesine sebep olmuştur. (Nefhu't - Tayyib'den).

«Ben Hafsa gibi şair ne gördüm ne de işittim.»
diye yemin edermiş.[21]

Aşağıdaki dört beyit de Hafsa'nın bir tanıdığına yazıp gönderdiği şiirlerden ve güzide sözlerindendir :

أزورك أم تزور فان قلبي ... الى ما تشتهي ابدًا يميل [22]
فثغري مورد عذب زلال ... وفرع ذؤابتي ظل ظليل
وقد املت أنظمها وتضحى ... اذا وافى اليك بي المقيل
فعجل بالجواب فما جميل ... آباؤك عن بثينة يا جميل

307 — HAFSA BİNTİ HAMDÛN
(Hamdûn'un kızı Hafsa)

Bu da Endülüs edîbelerindendir. Orada vaktiyle Vadi'l-Hıcâre denilen büyük bir şehir ahalisinden Hamdun isminde bir zatın kızı olup 400 tarihi meşhurlarındandır. İlmi ve şairliği ile tanınmıştı.

Aşağıdaki kıt'ayı kölelerinden şikâyet ve onları zemmetme sadedinde söylemiştir :

يارب انّي من عبيدي على ... جمر الغضا ما فيهم من نجيب
أما جهول أبله متعب ... أو فطن من كيده لا يجيب

Yani : «Ey Rabbim, ben kölelerimden pek yangınım, içlerinde bir necibi yok. Kimi son derece cahil ve ahmak olduğundan bana yorgunluk, kimi de son derece ve şeytan gibi zeki olduğu için hilesinden naşi çağırdığım vakit sesini çıkarmayıp üzgünlük verir.»

Şu kıt'a da onundur :

لي حبيب لا ينثني لعتاب ... واذا ما تركته زاد تيها [23]
قال لي هل رأيت لي من شبيه ... قلت ايضًا وهل ترى لي شبيها

(21) Hafsa 586/1160 yılı sonlarında Merakeş'te vefat etmiştir. (Kehhale, A'lâmu'n - Nisâ, I/271).

(22) İster ben seni ziyaret edeyim, ister sen ziyarete gel kalbim ebediyyen sevdiğine meyledecektir. Evim tatlı bir pınardır, saç örgülerim ne güzel gölgeliktir. Sen benimle otururken güneşte durup da susamanı ne kadar istedim cevabını acele gönder. Ataların içinde Büseyne'den daha güzel yok ey Cemil! B. Ç.

(23) Benim öyle bir sevgilim var ki hiçbir azarlama onu benden vazgeçiremez, ben onu terkettiğimde ise kibri, gururu artar. Bana dedi ki : Benim bir benzerimi hiç gördün mü? Ben de cevap olarak ona : Sen de benim gibisini gördün mü? derim

308 — HAFSA BİNTİ SİRİN
(Sirîn'in kızı Hafsa)

Muhammed b. Sîrîn hazretlerinin kızkardeşidir. Saliha hanımlardan ve Nefahat'da zikrolunan velîlerdendir.[24]

309 — HAFSA BİNTİ HÂTIB

Sahabeden bir hanımdır.[25]

310 — HAFSA SULTAN

I. Sultan Selim Han'ın zevcelerinden olup Kanunî Sultan Süleyman'ın annesidir. Sultan Selim'de kendine mahsus türbesinde medfundur. III. Sultan Murad'ın annesi Nurbanu Hatun'a gelinceye kadar Sultanların valideleri işlere müdahalede bulunmadıkları için meşhur değillerdir.

311 — HAKİMÂTU'L-ARAB
(Arap Kadın Hakimleri)

Arapların hakîmleri yani akıl ve hikmetle muttasıf olan kadınları manâsına olarak Sahr binti Lokman, Hind binti'l-Huss, Cum'a binti Hâbis, Amre binti Âmir adındaki kadınlardan ibarettir. Bunlar cahiliye devrinde arap kadınlarının akıllılarındandırlar.

312 — HAKİME-İ DİMAŞKİYYE

Şam kadınlarının ulularından Ârif billâh bir hanımdır. Hal tercümesi ilerde gelecek olan Râbia-i Şamiyye'nin üstadıdır.

Râbia'dan rivayet olunarak Nefehat'ta şöyle anlatılıyor :

«Bir gün Hakîme'nin yanına vardım. Kendileri Kur'an-ı Kerim okuyorlardı. Bana :

— «Ey Râbîa senin kocan olan Ahmed b. Ebi'l-Havarî senin üzerine bir kadın daha almak istermiş.»

buyurup, ben de : «Evet.» dediğimde :

— «Akıllı bir kimse nasıl kabul eder ki bir akıl ile gönlünü Hüda'dan iki kadın ile meşgul kıla.»

---

(24) Geniş bilgi için bkz. : Kehhâle, A'lâmü'n - Nisâ. I/272.
(25) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe. VII/65.

buyurdular, sonra da âyet-i kerime'de olan kalb-i selim'in tefsirine dair bazı hakîkatleri ifade ettiler.»
demiştir.

313 — HUKEYME

Sahabî bir hanımdır.[26]

314 — HALFÂ'

Çığırtkan ve şamatacı kadın mânâsına olarak fısk ve fücur gecesi hakkında söylenen (ليلة الحلفاء) darb-ı meselinde adıgeçen Halfâ'-dır.

Darb-ı meselin çıkışı şöyledir :

Farazdak adındaki meşhur şair bir gece bazı fâsık arkadaşlarıyle bir rahibenin, yani manastırda oturan bir hristiyan kadının misafirhanesine varıp orada her türlü çapkınlığı icra ederler. Sonra da tutup kızın rahibe elbisesini giyerek her çeşit edepsizlik ve hayasızlığa cüret etmiş ve her ne kadar rahibe : «Müslümanlar, ayıptır, günahtır.» diye bağırıp çağırdıysa da kulak vermeyip fısk ve fücurun zirvesine ulaşmış olduklarından sonunda yaptıkları iş duyulup yayılır. Böylece herbir curcunalı geceye (ليلة الحلفاء) veya (ليلة الفرزدق) tabiri araplar arasında darb-ı mesel olarak söylenir.

Farazdak'ın fıskı malûm, hattâ Hasan-ı Basrî ile beraber bulunduğu bir cenazede ona : «Benimle seni görenler bu cenazede insanların en salihi ile en fâsığı bir araya gelmiş derler.» şeklinde vaki olan ikrarıyla sabit ise de İslâmının sıhhati ve Hz. Peygamber (s.a.v.) hanedanı hakkında olan edeb ve ihtiramı da inkâr olunmaz.

Rivayete göre : Emevî halifesi Hişam b. Abdülmelik b. Mervan bir hac senesinde tavaftan sonra Hacer-i Esved'i doğrudan doğruya istilâm etmek istediği halde izdihamdan yaklaşamayıp geri çekilir. Uzaktan seyirci olduğu esnada Zeynel Âbidin hazretleri gelip istilâm azmiyle Hacer-i Esved'e yaklaşınca hacılar kendi arzularıyla geri çekilip Hacer-i Esved'i kendilerine tenha bırakmalarıyla Zeynel Âbidin hazretleri izdiham-

(26) İbn Esîr. Üsdü'l - Ğâbe. VII/67.

sız varıp Hacer-i Esved'i öpüp istilâm eder. Hişam bu hali görüp kibrine yediremiyerek (من هذا) yani bu kim? diye kibirli bir edâ ile sormaya kalkışınca Şair Farazdak orada hazır bulunmakla hemen irticalen ve Zeynelâbîdin hazretlerini tavsif ve tarif zımnında :

(هذا الذى تعرف البطحاء وطأته والبيت يعرفه والحل والحرام) [27]

diyerek 26 beyit belîğ bir kasîde söylemiştir ki bu kasidesindeki :

(وليس قولك من هذا بضائره العرب تعرف منا نكرت والعجم) [28]

beyti ile Hz. Hassân'ın Rasûlüllah (s.a.v.)'ı övme sadedinde söylediği :

ما قال لا قط الا فى تشهده [29]

لولا التشهد لم يسمع له لاء

beliğ beytinden alınan :

(ما قال لا قط الا فى تشهده لولا التشهد كانت لاءه نعم) [30]

meşhur beyti işte bu kasîdenin beyitlerinden birisidir.

Farazdak bunun üzerine Hişam'ın kin ve gazabına maruz kalarak hapsolunur. Mahpus olduğu esnada Zeynel Âbidin hazretleri tarafından gönderilmiş ve kabulü için ısrar edilmiş olan hediyeyi «Ben, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ehli beyti hakkında söylediğim şiirlerin, Cenab-ı Hak'dan günahlarıma keffaret olmasını dilemişimdir.» diyerek iade etmiştir.

315 — HALİME BİNTİ EBÎ ZÜEYB
(Ebu Züeyb'in kızı Halime)

İki cihan serveri Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz'in süt annesi olan Halime-i Sa'diyye'dir ki sahabeden ve Benî Sa'd b. Bekir kabilesi kadınlarındandır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, süt annesi olarak aldığı andan itibaren saadete nail olup belki o yüzden :

---

(27) Mekke Vadisi (Bathâ') onun gelişini tanır, onu Beytullah, Hil ve Harem de bilir, tanır.

(28) Bu kim? diye sorman ona bir zarar verecek değildir. Senin o tanımadığın arap da bilir, acem de.

(29) Teşehhüdü hariç asla (لا) (yani hayır) dememiştir. Şayet teşehhüt olmasaydı bu (لا) sı da istitilemezdi.

(30) Teşehhüdünde söylediği (لا) hariç asla (لا) dememiştir. Teşehhüt olmasaydı bu (Hayır)'ı da (evet) olurdu. B. Ç.

لقد بلغت بالهاشمي حليمه مقامًا على في ذروة العز والمجد
وزادت مواشيها وأخصب ربعها وقد عم هذا السعد كل بني سعد

Şiirin söylediği gibi kabilesine de feyz ve bereken gelmiştir. Nitekim Siyer kitaplarında açıklanmıştır. Ruhu Âlem (s.a.v.) efendimizi canı gibi sever ve eser rüzgârdan esirgerdi. Kendisi için bir saadet sermayesi olduğunu bildiğinden :

يا رب اذ اعطيته فابقه
وأعله الى العلا وأرقه
وادحض اباطيل العدا بحقه

diye onu oynatıp severdi. Yani : «Ey Rabbim sen ki bunu bana verip ihsan ettin, elimden alma. Onu yüce mertebelere yüceltip onu hakkı için düşmanların tezvirlerini mahv ve ibtaf eyle.»

316 — HALİME BİNTİ'L-HÂRİS
(Hâris'in kızı Halime)

A'rac sıfatıyle bilinen Haris b. Ebî Şemmer el-Gassânî'nin kızı Halîme'dir.

(أعز من حليمة) ve (مايوم حليمه بسر) darb-ı meselerinin menşei olan kadındır. Bunlardan birinci darb-ı mesel kendinin beyzâde olması dolayısıyle izzet ve güçlülüğüne işaret etmekte ikincisi ise arapların meşhur vakalarından (يوم حليمة) diye bilinen vakanın meşhur olduğunu ifade etmektedir. Bu Halime'nin babasıyla Irak araplarının emiri Münzir b. Mai's-Semâ arasında büyük bir muharebe olmuş ve hattâ Münzir o muharebede maktül düşmüştü. (Yevm-i Halime) işte o vakanın ismidir. Halime de o muharebede hazır bulunup askeri teşvik ve tehyiç etmekle muharebe onun adına izafe edilmiştir. Bugün, arapların g nleri içinde en meşhur olanlarındandır. Şiddetini beyan sadedinde o kadar mübalâğa ederler ki o günde hücum anında kalkan toz güneşin ışığını tamamen kapatmış olduğundan güneşin olmadığı zaman ortaya çıkan yıldızlar güpegündüz gözükmüştür derler. Şair Nâbiğa'nın kılıcı tavsifi hakkında olan :

تخيرن من أزمان عهد حليمة الى اليوم قد جربن كل التجارب
تقد السلوقي المضاعف نسجه ويوقدن بالصفاح نار الحباحب

Şiirindeki Ahd-i Halime'den adıgeçen vakanın vukubulduğu vakit murad edilmiştir. Şiirin manâsı:

«Bu kılıçlar zamanlar içinde Halime gününü seçmiş, yani Halime harbinden kalmış oldukları için şimdiye kadar her türlü tecrübeyi kazanmıştır. Kat kat dokunup yapılmış olan ve Selûkî[31] adı verilen gayet sağlam zırhı boydan boya yarar, bir enli taşa vurulsa şimşek gibi şerare saçar.»

demektir.

Ebu'l-Fadl el-Meydanî, Mecmeu'l-Emsal'de, yukarda yazıldığı şekilde Münzir b. Mai's-Semâ'nın Yevm-i Halime'de öldürülmüş olduğunu göstermiş ise de tarihlerde geçen Yevm-i Halime, adıgeçen Harîs el-A'rac ile Münzir b. Mai's-Semâ'nın oğlu Esved b. el-Münzir arasında vukubulup; Münzir'in öldürülüşü ondan evvel açılan Yevm-i Ayn-ı İbağ'dadır. Babasının intikamını almak üzere Yevm-i Halime'yi Esved açmıştır.

317 — HALİME EL-MÜZENİYYE

Siyer kitaplarında Zeyd b. Harîse seriyyesine Cûmüm diyarında kılavuzluk eden hanım olarak zikredilen kadındır.

318 — HAMMALETÜ'L-HATAB

Ebu Süfyan b. Harb'ın kız kardeşi ve Ebu Leheb'in karısı olan Ümmü Cemil'dir. Rahmeten lil âlemin Peygamber efendimize düşmanlık etmek için dikenler ve çalılar taşıyıp geceleyin yollar üzerine bıraktığından Kur'an-ı Kerim'de kendisinden «hammaletü'l-hatab» diye bahsedilmektedir. Keşşaf sahibi der ki : «Gerek kendisi, gerekse kocası Kureyş kavmi içinde pek asaletli geçinir oldukları halde bu tabir haklarında aşırı âr ve zilleti mucib oldu.

Bununla beraber Ümmü Cemil, bu hıyanetiyle Rasûlüllah efendimize herhangi bir zarar veremiyerek, sarhoşlukla Ka'be-i Muazzama'nın anahtarını bir tulum şaraba satıp da sonra nâdim olan Ebu Gıbşan gibi mahrumiyet ve yoksulluğa düçar olmakla hakkında :

أخسر من حمالة الحطب [32]

diye darb-ı mesel söylenmiştir.

(31) Selûk, Yemen'de bir köy olup Dürü' ve Kilâb oraya nisbet edilirler.
(32) Hammaletü'l-Hatab'dan daha çok zararda.

Nitekim bir şair, böyle mahrum ve yoksul bir kimse hakkında :

جمعت شتى وقد فرقتها جملاً لأنت أخسر من حمالة الحطب [33]

demiştir.

ما ذات حبل يراها الناس كلهم وسط الجحيم ولا تخفى على أحد

ترى حبال جميع الناس من شعر وحبلها وسط أهل النار من مسد [34]

kıt'ası da bu Ümmü Cemil'in hicvini şamildir.

Hammaletü'l-Hatab tabirinde bir tevcih daha vardır. Şöyle ki : Adı geçen kadın daima gammazlık ve nemime ile şunun bunun arasında kötülük ve fesad ateşleri yakmakla meşgul olduğundan ve «Hatab» lâfzının arabcada Nemime manâsında da kullanılışı olduğundan kendisine o manâya binaen Hammaletü'l-Hatab denilmiştir. Bunun zıddına ve hılâfına olarak güzel huy sahibi bir kadının methinde şairlerden biri :

من البيض لم تصطد على ظهر لأمة ولم تمش بين الحي بالحطب الرطب [35]

demiştir ki, türkçesi :

«O kadın yüzü aklardan olup kendince âr ve ayıplamayı gerektirecek bir halde bulunmamış, kavim içinde nemmâmlık etmemiştir.» demiştir. (بالحطب الرطب) yani yaş odun demekle yaş odunun dumanı çok çıkacağından bozgunculuk mânâsında ziyadeliği murad etmiştir. Buna Me'ânîciler İğal derler ki İtnab'ın çeşitlerindendir.

319 — HAMDE

Vâsik'in kızıdır ki Hamde el-Hîtiyye de derler. H. 400 yılı sonlarında yaşamış hanımlardan Bağdatlı meşhur bir vaiz hanımdır. Bağdat şehrinde Babü'l-Meratib'de oturur, va'z meclisi akdeylerdi. el-Vâfî bi'l-Vefeyat kitabında gösterildiği üzere Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Bedran el-Hulvânî'den hadîs dinlemiş ondan da meşhur İbn Sem'ânî fıkıh ve hadis rivayet eylemiştir. Ne büyük bir fazilettir.

---

(33) Dağınıkları topladın, ama hepsini dağıtıverdin. Sen Hamamaletü'l-Hatab'dan daha fazla zararsın.

(34) İnsanların gördüğü herbir ip taşıyan kadın cehennemde değildir. Bu kimsenin meçhûlü değil. Bütün insanların ipini bir kıldan ibaret görürsün halbuki O'nun hurma lifinden eğirilmiş ipi cehennemliklerin tam ortasındadır.

(35) (اللامة) kişinin ayıplanacağı halidir. (على ظهر سوءة) rivayeti de vardır. B. Ç.

Endülüs edîbelerinden olup meşhur Hamdüne'dir ki Gırnata eyaletinin Vâdi Aş şehri ahalisinden Ziyad adında bir zatın kızı olup rüşd, akıl, şiir ve fesahatta zamanının yegânesi idi. Adına Hamde de denilmektedir. Şâirlikteki üstün fıtratı aşağıdaki beyitlerden anlaşılabilir :

ولما أبى لواشون الافراقنا ومالهم عندى وعندك من ثار
وشنوا على أسما عنا كل غارة وقل حمانى عند ذاك وأنصارى
غزوتهم من مقلتيك و أدمعى ومن نفسى بالسيف والسيل والنار

Hamdüne bu beyitlerinde bazı nemmâm ve alçak rakiblerinin hiç bir kin ve intikamları olmadığı halde kendisi ile ma'şuku arasını açmaya çalışarak tahammül edilemiyecek bir takım kelimelerle iki tarafa sabrını tamamen çalıp yağma eyledikleri ve o hal ile kendisi hâmîsiz kaldığı sırada onlara sevgilisinin gözbebeği ve kirpiklerini kılıç ve mızrak, kendinin göz yaşlarını coşkun bir sel, aşkının içten gelen nefeslerini bir kor yaparak mukabele ve muharebe ettiğini ifade etmiştir.

Bir şiirinde de :

«Pek sıcak bir havada bol yağmur yağarak gereği gibi serinlemiş olan bir dere içinde büyük ağaçlar altına girip barındıklarını, hararetleri sebebiyle birer tatlı su da içtiklerini içip oturdukları vadinin, güneş herhangi taraftan gelirse gelsin kendilerini gizleyip güneşin hararetinden koruyan yalnız Nesîm rüzgârının esişine ruhsat vermekte olduğunu ve adı geçen vadinin taşlarının intizamını.» gayet belîğ bir surette beyan ile demiştir ki :

وقانا لفحة الرمضاء واد سقاه مضاعف الغيث العميم
حللنا دوحه فحنا علينا حنوّ المرضعات على الفطيم
وارشفنا على ظمأ زلالاً ألذّ من المدامة للنديم
يصد الشمس انى وجهتنا فيحجبها بأذن للنسيم

Bu beyitler Ebu Nasr el-Münâzî'nin olmak üzere meşhur olmuşsa da Nefhu't-Tayyib sahibinin tahkikine göre Endülüs tarihçileri bu beyitleri Hamdune'ye, daha el-Münâzî şarkî arap memleketlerinde dünyaya gelmeden önce nîsbet etmişlerdir.

Tuhaftır ki Münâzî, Mearrî'nin yanına varıp size en güzîde şiirlerimden bazı beyitler okuyayım diye Hamdune'nin bu şiirini söylemeye baş-

layınca adı geçen beyitler zaten Mearrî'nin ezberinde olduğu için Münâzî beytin birinci mısrasını okuduysa ikinci mısraını da hangi Mearrî okumuş; hattâ Mearrî, ikinci beytin ikinci mısraını burada olduğu vechile okuyunca Münâzî : «Ben (على العظيم) demedim. (على اليتيم) dedim.» demek istemişse de Mearrî :

— «Yok, yok (على العظيم) olacak, nazmın gelişi de böyle olmasını gerektiriyor.» diye Münâzî'yi mahcub etmiştir.

Hamdûne'nin kadrini anla ki Münâzî gibi bir şâir onun şiirini alarak kendisinin gibi göstermeğe çalışmıştır.

Hamdüne'nin Zeyneb adında bir de kızkardeşi olup o da kendisi gibi ilim ve fazilet sahibi bir hanımdı. Memleketleri olan Vâdi Aş'ın bağlı bulunduğu Gırnata eyaleti kadınlarından haseb, neseb, ilim ve dirayetle meşhur olanlarına, arapça mânâları, edebî incelikleri güzel bir şekilde muhafaza ettiklerine binâen Arabiyyât adı verilegeldiği cihetle bu iki kızkardeş faziletçe son derece meşhur olduklarından Arabiyyât'ın en meşhurları meyanında yâd olunurlar. (Nefhu't - Tayyib).

Hamdüne bir de Harun Reşid'in kızı ile Ümmü veled bir cariyesinin isimleridir.

321 — HAMDÜNE BİNTİ ZERYÂB
(Zeryâb'ın kızı Hamdûne)

Meşhur şarkıcı Zeryab'ın kızı yine şarkıcı bir kadındır. Endülüs vezirlerinden Hîşam b. Abdülaziz'in zevcesi idi.

322 — HAMDÜNE BİNTİ İSA B. MUSA
(İsa'nın kızı Hamdûne)

Abbasî halifesi Mütevekkil zamanı kadınlardandır.[36]

323 — HAMRÂ' BİNTİ DAMRE
(Damre kızı Hamrâ')

Temim oğulları kabilesi ileri gelenlerinden Damre b. Cabir'in kızı Hamrâ'dır ki (صار الفتيان حمما) darb-ı meselini söyleyen meşhur

(36) Kehhâle, A'lâmu'n - Nisâ, I/294 - 295.

bir kadındır. Darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Hamrâ'nın kabilesi olan Temim oğulları Hire emiri Amr b. Hind'in biraderi Sa'd'i öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Amr nezreyledi ki Beni Temim'den yüz kişiyi öldüre. Ordu toplayıp Benî Temim beldesine yönelince Temimîler haber alıp herbiri bir tarafa kaçıp gizlenerek yurtlarını boş bıraktılar. Amr b. Hind gelip oralarda yaşlı bir koca karıdan başka kimse göremedi ki o da adı geçen Hamrâ' idi. Ona bakıp akça simalı görerek :

— «Zannederim ki sen a'cemî'sin.» Yani arap değilsin, dedi.

Hamrâ' cevbında :

لا والذى أسأله أن يخفض جناحك ويهد عمادك ويضع وسادك

Yani : ويسلبك بلادك ما أنا بأعجمية.

— «Ol tanrı hakkı için —ki, ondan, senin makamının düşürülmesini, saltanat temellerinin yıkılmasını, yüce mertebenin azaltılmasını, hükümranlığının dayandığı memleketlerin senden çekilip alınmasını niyaz ve temennî etmekteyim.— ben A'cemiyye değilim.» deyince Amr b. Hind :

— «Ya sen kimsin?» dedi.

Hamrâ' :

— «Ben büyüklerin büyüğü, Ma'd kabilesinin reisi Damre b. Cabir'in kızı ve Damre b. Damre'nin kızkardeşiyim.» deyip, Amr da :

— «Senin kocan kimdir?» diye sorunca :

— «Kocam Hevze b. Cervel'dir.» dedi.

— «O şimdi nerededir, yerini bilir misin?»

— «Bu söz ahmak sözüdür. Eğer ben onun yerini bilmiş olsam derhal burada hayır olup aramıza hail olur, yani beni kurtarırdı.»

— «O kimdir, nasıl adamdır?»

— «Bu söz evvelkinden daha ahmakçadır. Hevze'yi sormaya hacet var mıdır? Vallahi o, soyu temiz, şerefli ve müdebbin bir kimsedir. Korkulu gecede uyumaz, ziyafet olunduğu akşam karnı doymaz, bulduğunu yeyip bulmadığını sormaz.»

— «Vallahi baban, kardeşin ve kocan gibi er yetiştirmenden korkum olmasa seni ölümden alıkordum.»

— «Sen ancak kadınları öldürebilirsin.»

Sonra Amr onun yakılmasını emredip biçare kadıncağız ateşi gördüğünde : (ألا فتى مكان عجوز ؟)

Yani : «Koca karının yerine bir civan yok mu?» dedi ki bu söz sonraları darb-ı mesel oldu.

Biraz eğlenip kimseden medet görmemekle işte o vakit :

هيهات صارت الفتيان حمما

Yani : «Heyhat, civanlar hep kömür olmuş.» dedi. Ondan sonra da ateşe atıldı.

Tuhaftır ki onun ateşi yakıldığı sırada Ammâr isminde bir adam uzaktan dumanı görerek yemek pişiriliyor zannıyla o tarafa dönüp gelir. Amr b. Hînd onu görünce :

— «Sen kimsin?» deyip o da :

— «Ben Beracim aşîretindenim. Birkaç gündür aç kaldığımdan dumanı görüp ziyafet veriliyor zannıyla geldim.» deyince Amr onun kötü bahtına işaretle :

انّ الشقيّ وافد المراجم

deyip ond da yaktırdı. Sonraları bu söz de darb-ı mesel oldu.

(شقى) bedbaht, (وافد) gelen mânâsınadır. Derler ki Amr b. Hînd o vakit Benî Temim arazisinde onlardan başkasını ele geçirememiştir. Cerir'in Benî Temim'in hicvine dair şu beyti de yukardaki darb-ı meseli içine almaktadır :

واخزاكم عمرو كما قد خزيتم وأدرك عماراً شقيّ البراجم[37]

Kaldı ki Hamrâ'nın adı geçen (صارت الفتيان حمما)kavlindeki (حمم) hâ harfinin zammesiyle (فحم) mânâsınadır ki kömür demektir. Nitekim müfredi olan (حُمَمَة) Hz. Muaviye'nin Rum Kayserine yazdığı mektubunda da geçmektedir. Hz. Muaviye, Halife Hz. Ali efendimiz ile Sıffîn harbiyle meşgul olduğu sırada Rum Kayseri yani

(37) Nasıl ki daha önce rezil olmuştunuz, şimdi de Amr sizi perişan etti ve Beracim'li bedbahtı da yakaladı. B. Ç.

İmparatoru'nun Şam üzerine hücum maksadında olduğunu işitip tehdidi havî şöyle bir mektup göndermişti :

لان تممت علىّ ما بلغنى من عزمك لأصاصالحنّ صاحبى ولأكونن
مقدمته اليك ولأجعلنّ القسطنطنية البخراء حممة سوداء
ولأنتزعنك من الملك انتزاع الاصطفلينة ولأردنّك أريسًا
من الارارسة ترعى الدوبل .

Yani :

«Eğer sen işittiğim gibi Şam üzerine yürümeni gerçekleştirecek olursan arkadaşımla, yani Hz. Murtaza ile musalaha edip sonra da onun askerinin öncüleri olarak üzerine yürüyüp Allah'a yemin ederim ki payitahtın puslu Kostantiniyye'yi yakıp yıkıp siyah kömür ederim ve seni mülkünden, yerden havuç çekilip koparıldığı gibi çekip kopardıktan sonra seni domuz çobanı ederim.»

(بخراء) buharlı ve puslu mânâsına olmakla Kostantiniyye'yi (بخراء) ile vasıflandırması temiz sahilinde olmasından dolayı çok puslu olduğuna işaret etmektedir. Adı geçen mektup Kamus'ta (اصل) maddesinde Havuç mânâsında olan (اصطفلين) kelimesinin açıklanmasında yazılı olup türkçesi Okyanus'tan alınmıştır.

324 — HAMNE EL-MUAZZEBE

Allah yolunda azâb görmüş ve işkence çekmiş Hamne demektir. Sahabî hanımların ilklerinden ve İslâm'ın ilk devrelerinde iman ile şereflenmişti. Ancak kendisi cariye olup bir kâfirin elinde olduğundan İslâma girdiği için sahibi ona daima azab ve işkence ederdi. Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk durumuna vâkıf olup onu satın alarak azad eyledi.

325 — HAMNE BİNTİ CAHŞ
(Cahş'ın kızı Hamne)

Sahabî olup ifk kıssasını uyduran kişilerdendir. Bunlar Hassân b. Sabit, Abdullah b. Übeyy, Mistah b. Üsâse ve bu Hamne'dirler.

326 — HAMNE BİNTİ EBİ SÜFYAN
(Ebu Süfyan'ın kızı Hamne)

Yine sahabî hanımlardan ve Sa'd b. Ebi Vakkas hazretlerinin annesidir.

327 — HAMİDE EL-BERBERİYYE

Yukarda (Ümmü'l - Benîn) maddesinde adı geçen Hamîdedir ki İmam Musa Kâzım hazretlerinin annesidir. Aslı itibariyle Berber kabilelerinden ve cariye idi. Sahibi olduğu Ümmü'l - Benîn'i oğlu Musa Kâzım hazretlerine, âlem-i mânâda taraf-ı risaletten aldığı emir ve işaret üzerine bahş etmiştir.

328 — HAMİDE BİNTİ'N-NUMAN
(Numan'ın kızı Hamide)

Sahabî Numan b. Beşir'in kızıdır. Şiire yatkınlığı ve konuşma, nutuk becerisi olan bir kadındı. Kocalarını hicvederdi. Önce Haris b. Halid el-Mahzumî —diğer bir rivayete göre Muhacir b. Abdullah b. Halid— ile evliydi. Onu :

كهول دمشق و شبّانها أحبّ الىّ من الجاليه [38]
صنانهم كصنا ن التيو س رأعيا على المسك الغاليه
و قل يدبّ دبيب الجرا داعيا على الفالـ والفاليه

beyitleriyle hicvedince Haris onu boşamıştı. Sonra Ruh b. Zinbâğ el-Cüzâmî ile evlenmiştir ki bu zat Emevî halîfesi Abdülmelik'in nedimlerindendi. Onu da :

بكى الخدّ من روح و أنكر جلده وعجت عجيجًا من جذام المطارف [39]
وقال العبابل نحن كُنّا ثيابَهُمْ وأكسية كرديّة وقطائف

diye hicvedince o da boşayıp :

— «Allah sana öyle bir koca musallat etsin ki içki içer ve senin kucağına kusar olsun.» diye beddûa eyledi.

Ondan sonra kendisiyle Feyz b. Ebî Akîl es-Sekafî evlenip gerçek-

(38) Şam'ın yaşlıları ve gençleri bana bir Hicazlıdan daha sevgilidir. Öyle bir kokuları var ki teke kokusu gibidir Hiçbir misk onu gideremez...

(39) Yanağı Ruh'a ağladı da cildi bunu kabul etmedi. İpekten elbiseler Cüzâm'dan şi kâyetle ağladı. Aba da dedi ki biz de bir zamanlar kadifeden kumaşlarla onların elbiseleriydik. B. Ç.

ten Feyz sarhoş oldukça Hamîde'nin kucağına kusar ve Hamîde :

— «Ruh'un bedduâsı beni tuttu.» derdi.

Onu da :

سميت فيضًا وما شئ تفيض به الّا بسلحك بين الباب والدار

beytiyle hicvetmiştir.

وهل أنا الّا مهرة عربية سليلة أفراس تحلل بغل
فان نتجت مهرا كريما فبالحرى وان كان اقرافا فمن قبل الفحل

Meşhur kıtasını da Hamide, kocası Feyz için söylemiştir, derler. Fakat şayi olan bir rivayete göre bu kıta onun değil Malik b. Esma'nındır. Hamide'nin hemşiresi Hind Haccâc ile evlendiğinde söylemiştir.

Eğanî'nin 14. cildinde bu şekilde yazılı olup ancak Hamide'nin ilk kocası hakkında olan hicuiyesini Divan-ı Hamase'nin (باب الملحى) bölümünün başında aşağıdaki şekilde ve 6 beyit olarak yazıldığından, bazı Hamâse nüshalarının hamîşlerinde yanlışlıkla beyitlerin sahibi Numan b. Münzir'in kızı Ümmü Hamîde olarak gösterilmiş bulunduğundan tashih ve tamamlama sadedinde beyitlerin tamamını buraya alarak kapalı, muğlak kısımlarını şerh ve açıklamayı faydalı buluyoruz :

فقدت الشيوخ واشياعهم وذلك من بعض أقواليه
ترى زوجة الشيخ مغمومة وتمسى لصحبته قاليه
فلا بارك الله فى عرده ولا فى غضون استه الباليه
لعمرى دمشق وفتيانها احب الىّ من الجاليه
نكحت المدينى اذ جائني فيالك من نكحة غاليه
له ذفر كصنان التيو س أعيا على المسك الغاليه

(فقدت الشيوخ) duâ cümlesidir. (أشياع) tabiler mânâsına olup burada onları sevip istiyenler ve onlara muhalif değil muvafık olanlar kastedilmektedir.

(... وذلك من بعض) cümlesi kendinin, yaşlı erkekleri zemmetme

hususunda maharetli olduğunu ilân etmektedir. (أقواليه) kelimesinin sonundaki ha harfi hâ-i sekit'tir. (قاليه) kelimesi ona kızan, öfkelenen mânâsınadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Lût'tan hikâye edilerek : (وانى لعملكم من القالين)[40] buyurulmuştur. (عرد) avret yeri ve erkeklik âleti demektir. (غضون) ğayn ve dat ile derinin kıvrımlı ve buruşuğu demek olan (غضن) kelimesinin çoğuludur. (جاليه) İmam Merzukî'nin ifadesine göre bir belde ismidir. Bu halde : (أحبالى من الجاليه وفتيانها) demek gerekiyor idiyse de murad, mânâ olduğundan terk ve hazfolunmuştur. (فيالك) tabiri şekil itibariyle nida; mânâ yönüyle taaccübdür. (نكحة غاليه) terkibi pahalı alınan şey arzu edilen şekilde olmaması sebebiyle (نكحة مكروهة) mânâsınadır. (ذفر) bir koku ve (صنان) koltuk altı kokusu anlamınadır.

Beyitlerde Hamide özetle : «İhtiyarlardan ve onlara tabi olup onları arzu edenlerden uzak düşmeyi temennîden; İhtiyar kimsenin zevcesinin gamlı, ülfet ve sohbetinden hoşnutsuz görüleceği beyanından ve haklarında edep dışı bir bedduâdan sonra nikâhı altında olduğu Medîneli şahsın kötü kokulu olmasından ve onun nikâhlısı olmaktan gayr-ı memnun olduğundan bahisle sevgisinin Şam gençlerinde kaldığını» bildirmektedir.

Eğanî'de zikredilen son beyit Hamâse nüshalarında görülmeyip Eğanî nüshalarında ise bu beytin sonu, noktalı ğayn ile (على الغال والغاليه) şeklinde olduğundan (قمل) lâfzının delâletiyle başın bitlenmesi mânâsından alınmış olmak üzere buraya bu şekilde alınmıştır. Eğanî'deki

(40) Şuarâ sûresi. 168.

beyitlere göre (صنائهم) deki zamir Caliye ehline râcidir.

Kaldı ki zikrolunan (وهل أنا الا مهرة عربية) ilh nazmı ilerde Hâ harfinde inşaallah işaret olunacağı üzere Mustatref'de adı geçen Hind'in kendi eseri olmak üzere gösterilmiştir.

329 — HÜMEYRÂ

Ümmül Mü'minîn Hz. Âişe efendimizin lâkabıdır ki Beyazca Tenli olduklarına binaen Hz. Rasûl efendimizin kendilerine Humeyrâ' lâkabını vermişler ve : خذوا شطر دينكم من الحميراء [41]

buyurmuşlardır. İlerde tafsilâtı gelecektir.

(حميراء) kelimesi (بيضاء) beyaz mânâsına olan (حمراء) kelimesinin isim-i taşğir siğasıdır. Kırmızılık mânâsında meşhur olan Humretin burada beyazlık mânâsı murad edilmiş demektir. Çünkü Humret birbirine zıt iki mânâ taşıyan kelimelerden olarak beyazlık mânâsına da geldiğinden ve bir görüşe göre Araplar, insanın beyazlığını ayıplardan uzak, pâk ve temiz olma mânâsında kullanıp renkçe beyazlığı Humret ile ifade ettiklerinden o mânâda Hz. Âişe'ye Humeyrâ' ve arap ve acem mânâsında da Esved ve Ahmer isimleri varid olmuştur. Zencilerin bize kırmızı kulak tabirleri de buraya, bu mânâya uygun gelmektedir.

330 — HANNE

Hz. İsa'nın validesi Meryem'in annesidir ki İsrail oğullarının şerefli kadınlarındandır. Kur'ân-ı Kerîm'deki İmran'ın hanımı diye adı geçmektedir. Daha önce adı geçen Îsâ' ile kızkardeştirler. Biri İmran'ın diğeri Hz. Zekeriyya'nın hanımı idi.

331 — HANİFE BİNTİ'L-KIMNİ
(el-Kımnî'nin kızı Hanife)

Abdurrahman b. Ahmed b. Ömer b. Arafat el-Kımnî'nin kızı Hanife olup İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden muhaddis bir hanımdır. Muhaddis Kemal b. Hayr ve sair âlimler kendisine icazet vermişlerdir.

(41) Dininizin yarısını Humeyrâ'dan alınız. B. Ç.

332 — HAVVA

Beşeriyetin anası olan Hz. Havvâ'dır ki Ademoğullarının muhterem valideleridir. Kocası ve cümlemizin babası olan Hz. Âdem'i Hak Teâlâ Hazretleri topraktan halk ve yoktan var etmiş, sonra da Hz. Havvâ'yı onun bir yanından yaratarak ona eş kılmıştır. Çünkü arzu edilen tenâsül, çoğalma evlenmeye, evlenme de muhabbete dayanır. Herkesin de kendi cüz'üne meyil ve muhabbeti bir yabancıya olandan daha ziyadedir. Eğer Havvâ Âdem'den alınmış olmasaydı erkekden kadına meyil ve izdivaç bulunmayıp ırk ve nesil kesilirdi.

Havvâ sahabeden birkaç hanımın da ismidir.[42]

Hal tercümesi daha önce geçen Hubbâ'ya da Medîne kadınlarının Havvâ diye isim verdikleri beyan olunmuştu.

333 — HAV'EB

Kelb b. Vebre'nin kızı olan Hav'eb arap kadınlarından meşhur bir hanım olup Basra civarındaki Hav'eb adındaki yer onun ismini almıştır. Cemel vakasında Hz. Âişe oraya inmişti.

Şâir şöyle diyor :

(ماهى الاشربة بِالْحَوْأَبِ فصعدى من بعدها أوصوبى)[43]

(Tacü'l - Acus'tan).

334 — HAVLA'

(أشأم من رغيف الحولاء)[44] darb-ı meselinde adı geçen Havlâ'dır. Sa'd oğulları kabilesinde ekmekçilik eden bir kadın idi.

Bir gün başına ekmek almış giderken kabile ahalisinden birisi uzanıp bir ekmeğini almıştı. Havlâ' :

---

(42) Bu hanımlar :
a) Havvâ Ümmü Büceyd el-Ensariyye,
b) Havvâ binti Râfi',
c) Havvâ binti Zeyd b. es-Seken el-Ensariyye,
d) Havvâ binti Yezid b. Sinan el-Ensariyye.
(Üsdü'l Ğâbe, VII/72 - 73).

(43) O Hav'eb'deki bir içmeden ibarettir. Ondan sonraki yolum ba yokuş yukarı olmuş ha düz gitmiş ne farkeder!

(44) «Havlâ'nın ekmeğinden daha uğursuz» demektir. B. Ç.

— «Senin bende bir hak ve alacağın olmadığı halde benden istemiyerek bu ekmeği alışın ancak —Himayesi altında olduğu bir kimseden kinâye ile— filânca adama hakaret içindir.» deyince halk birbirine düşerek bir ekmek için bin adam telef olmuştur. Buna binâen pek meymenetsiz bir şey hakkında darb-ı mesel olarak (أشأم من رغيف الحولاء) denilmiştir.

Havlâ', sahabeden iki hanımın da isimleri olup birisi kokucu, diğeri de çok ibadet eder zahid bir hanımdı.[45]

335 — HAVMEL

Eski arap kadınlarından birisi olup Arapçada pek aç insan ve hayvan hakkında söylenen (أجوع من كلبة حومل)[46] darb-ı meselinde adı geçen kadındır.

Bu Havmel'in bir dişi köpeği vardı ki geceleyin kendisine bekçilik ederdi. Fakat Havmel köpeğe bakmayıp gündüzleri karnını doyurmıyarak hayvancağızı kovar olduğundan açlık biçare köpeği canına tek edip bir gün kendi kuyruğunu yer. Bunun üzerine bu köpeğin açlığı şöhret bularak çok açlar hakkında (أجوع من كلبة حومل) denildi. Nitekim şâir Kümeyt, Emevî oğulları halifelerinin hicvinde, tebea ve elleri altındakileri himayelerini Havmel'in köpeğini kayırmasına benzeterek :

كما رضيت جوعًا وسوء رعاية لكلبتها في سالف الدهر حومل[47]
نباحًا اذا ما الليل اظلم دونها وغنمًا وتجويعًا ضلال مضلل

demiştir.

Şihad, Şifâu'l - Alîl'de der ki :

«Bazıları (نبح الكلاب القمر) darb-ı meselini de[48] 260 Havmel'

(45) Bu sahabi hanım Osman b. Maz'un'un hanımı olan Havlâ'dır. Bu ikisinden başka bir de Tüveyt b. Habib'in kızı Havlâ' vardır. (İbn Esir. Üsdü'l Ğâbe. VII/75).

(46) «Havmel'in köpeğinden daha aç.» demektir.

(47) Nasıl ki eski zamanlarda Havmel de köpeğinin açlığına ve kötü muameleye razı olurdu da hayvancağız gece olunca havlardı hem açlığından hem de karanlık ve kötü talihinden.

(48) «İt ürür kervan yürür.» darb-ı meseli bu mânâdadır

in köpeğine hamlederek mehtaplı gecelerde ayı gördükçe : "biçare köpek ekmek zanniyle havladı" demektir, demişlerse de bu, meşhur tamahkârlardan Eşba'ın keçisi Alâim-i semayı görünce yeşil ot zannederek atlayıp kendisini helâk yeledi.» dediklerine benzer. Lâkin bunun bir mânâsı olmayıp belki (نبح الكلاب القمر) darb-ı meselinin asıl mânâsı köpek kısmı kışın mehtaplı gecelerde aya bakıp onu da güneş gibi ısıtıcı zannederek ısınmak niyetinde olup üşüdükçe de hiddetlenip havlamasıdır ki aşağı mertebelerde olanların yükseklerdekilere olan tehdit ve taarruzları hakkında darb-ı mesel olmuştur. Nitekim Ebu'l-Alâ' :

" تعاطوا مكانى وقد فتهم فما أدركوا غير لمح البصر
وقد نجونى فما هجتهم كما نبح الكلب ضوء القمر

Şah İsmail'in zevcelerinden şâir bir hanımdır. Kuması olan Cihan —ki o da tatlı dilli şâir bir hanım idi.— kocasına hitaben :

«Sen cihanın şahısın; cihanı elinden bırakmamalısın ki cihan padişahına Cihan gerektir.» meâlinde :

تو پادشاه جهانی جهان زدست منه که پادشاه جهانرا جهان بکار آید

demiş. Hayyât da ona cevap olarak şu beyti söylemiştir :

ترك غم جهان بکن تا زحیات برخوری
هرکه غم جهان کندکی زجهان برخورد

Meâli :

«Cihan'ın gamını terk eyle ki Hayyât'dan istifade edebilesin. Cihan gamında olan kişi Cihan'dan nasıl müstefid olur.» demek olmakla letafeti açıktır.

(49) Benim yerimi aralarında alıp veriyorlar ama benden bir göz kırpması kadar bir şey bile alamadılar. Onlar bana havladılar ama ben onlara bunu yapmıyorum. Nasıl ki köpekler de ayın âşığına havlarlar

Noktalı HA HARFİ

337 — HATUN

Şerefli kadın mânâsına olarak Eyyübî hanedanından iki tanınmış hanımın ismidir.

Bunlardan biri Sultan Melik Âdil Seyfeddin b. Ebî Bekir b. Eyyüb'ün annesi; diğeri de Melik Âdil'in oğlu Melik Eşref Musa'nın kızıdır.

Birincisi 593'de, ikincisi 694'te vefat etmiştir.

Herbiri hayatlarında büyük emlâke sahip idiler. Melik Eşref'in kızı olanı Eyyübî Sultanlarından Melik Mansur Mahmud b. Salih'in zevcesi olup Şam medreselerinden Hatuniye Medresesi onun hayır eserlerindendir.

(İstanbul) Fındıklı'daki Hatuniye Mescidi Saray'lı Perizad Hatun'a ait olup Bahriye emirlerinden Arap Ahmet Paşa'nın zevcesi idi. (Hadîkatü'l - Cevânî'den).

338 — HUBEY'E BİNTİ RABAH
(Rabâh'ın kızı Hubey'e)

Rabah b. el-Eşel el-Ganeviyye —bir rivayete göre de b. Yerbû b. Sa'lebe— dir ki arapların asaletli kadınlarındandır.

Mecmeu'l - Emsal'de şöyle anlatılır :

Rüyasında birisi buna gelip :

أعشرة هدرة أحب اليك أم ثلاثة كعشرة ؟

Yani : «İtibarsız on oğlun olmak mı sana sevgilidir; yoksa ona bedel üç oğlun olması mı?» demişti.

Bunu ikinci defa görünce kocasına söyler. Kocası da ona :

— «Eğer bu bir daha tekerrür ederse (ثلاثة كعشرة) yani : "Ona bedel üç oğlum olmasını isterim." de» diye tenbih etmiş.

O da üçüncü defa aynı rüyayı görünce hâtiften gelen bu sese :

— (ثلاثة كعشرة) cevabını vermiş olduğundan Ca'fer b. Kilâb'ın sulbünden Halid el-Asbağ, Malik et-Tayyân ve Rabîa el-Ahvas'ı doğurmuştur. Bu üç necîb zat arap evlâdı içinde namdâr kimseler olduğundan anneleri onların yüzünden şan ve şöhrete mazhar olarak :

انجب من خبيئة

darb-ı meselinin menşei olmuştur. Halid'in başında beyaz bir beni olduğundan ona Asbağ yani boyalı denilmiş, Malik'in karnı çökük olduğu için ona da Tayyân denilip Rabîa'nin da gözleri gayet küçük ve devamlı gözlerini dikmiş gibi olduğundan ona da Ahvas lâkabı verilmiştir.

Hubeyb'in adı Eğanî basmalarında yanlış olarak Huyeyye şeklindedir.

339 — HADİCE EL-KÜBRÂ

Ümmü'l - Mü'minîn ve Hatemü'l - Enbiyâ efendimiz'in hanımları olan Hz. Hatice'dir ki Kureyş eşrafından Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy'ın kızıdır. Anneleri Fatıma binti Zâide el-Asamm'dır ki Amir b. Lüay evlâdındandır. Cahiliye devrinde Kureyş kadınları içinde Tahire diye anılırdı. Kübrâ sıfatı Rasûlüllah (s.a.v.)'in zevcelerinin en büyükleri olduğuna işaret eden sonradan verilmiş bir lâkabdır.

Efendimiz hazretlerine, peygamberlik gelmeden önce zevce olmuşlar, bütün kızlarını ve Kasım, Tahir, Tayyib adlarındaki oğullarını da o doğurmuştur. Efendimizin zevcelerinin ilki ve en faziletlileri olduğunda ittifak edilmiştir. İki cihanın efendisiyle birleşmesi herkesten evvel olduğu gibi nübüvvetine ve Allah'ın birliğine imanı da herkesten öncedir. İslâm ile şeref kazanmada kadın veya erkek hiç kimse kendilerini geçememiştir. 24 sene ve birkaç ay Rasûlüllah (s.a.v.) ile beraber olmuşlar

(1) Hubeyb'den daha asil evlâd sahibi demektir. B. Ç.

ve ahirete irtihal eylemişlerdir. Akıllı, temkinli, zengin bir hanım idi. Hakkında : خديجة خير نساء عالمها [2]

buyrulmuştur.

Haz. Âişe'den rivayet edilir ki :

Rasûlüllah (s.a.v.) her vakit Hatice'yi senâ buyururlardı. Bir gün yine güzel bir senâ ile yâd eylediklerinde bana bir gayret (kıskanma) ârız olarak :

— «Hatice sadece yaşlı bir kadın idi. Allah size ondan daha hayırlısını verdi.» demiştim. Cenab-ı Rasûl'ün buna canları sıkılarak :

— «Hayır, vallahi ondan hayırlısına nail olmamışımdır. Halk kâfir iken o mü'min idi, insanlar beni yalanladığı esnada o tasdik etti, herkes beni mahrum bıraktığında o bana malıyle destek oldu ve Cenab-ı hak bana ondan evlâd nasîb etti.» buyurmalarıyle kendi kendime bundan böyle Hatice'yi kötülükle yâd etmiyeyim dedim, demişlerdir.

Hicret-i nebeviyyeden 3 sene evvel 65 yaşlarında iken Mekke-i Mükerreme'de âhirete irtihal eylemiştir.

Müsâmerat-ı Hz. Muhyiddin'de kendilerinden yalnızca bir hadis-i şerif rivayet olunduğu yazılıdır ki o da Buharî şerifteki Bed'ü'l - Vahy faslındaki hadis olmak gerektir. Hadis rivayetinin fazlalığı zaman bakımından daha sonra olmaya bağlıdır.

340 — HADİCE ES-SİTT

Arapça şive ile Sittü Hadice mânâsına olarak Abbasî Halifesi Musta'sım Billâh'ın kızının ismidir. Babası Bağdat'taki Abbasî halifelerinin sonuncusu olup 656 tarihinde Hülâgu tarafından öldürülmüştür. Kızı Hatice de ondan 20 sene sonra vefat edip halk arasında son derecede itibarlı olduğundan cenazesinde bütün devlet ve memleket ileri gelenleri hazır bulunarak büyük bir alay olmuş ve babasının felâketi hatıralara gelerek pek çok feryad ü figan edilmiştir.

---

(2) Hadis'in tamamı şöyledir :

و مريم خير نساء عالمها و فاطمة خير نساء عالمها

341 — HADİCE ES-SELÇÜKİYYE

Davud b. Mîkâîl b. Selçuk'un kızı Hatice'dir. Irak Selçuklularından Rükniiddevle Tuğrul Beyin kardeşinin kızı olur. Abbasî Halifelerinden Kadir Billâh'ın oğlu Kaim Biemrillâh'ın zevcesidir. Yukarda da geçtiği gibi zamanında Arslan Hatun diye tanınırdı. Kaim Bielmrillâh ile evlenmesi 448/1056 senesinde olup 100 bin dinar mehir verilmiş cehizinde mücevherat ve altın kaplarla ilgili pek çok şey bulunmuştur. Bunu Salâhaddin Safedi el-Vâfî bi'l - Vefeyât adlı kitabında zikretmektedir. Tarihlerde de mezkûrdur.

342 — HADİCE EŞ-ŞAHCANİYYE

Bağdatlı meşhur bir vaiz hanımdır. İbn Sem'ün'dan ilim almıştır. İbn Sem'ün imlâ eder o da yazardı. 460/1067 tarihinde vefat eylemiştir.

343 — HADİCE BİNTİ BEDRAN
(Bedran'ın kızı Hatice)

Muhaddis Şihabüddin Ahmed b. Halef b. Abdülaziz b. Bderan el-Huseynî'nin kızı Ümmü Seleme Hatice'dir. İmam-ı Suyûtî'nin şeyhlerinden muhaddis bir hanımdır. 798/1395 yılında doğmuş olup doğumunun ikinci yılında muteber muhaddislerden Cevherî ile Munsıfî'nin meclislerinde Sünen-i İbn Mace hatminde bulunmuştur. Bunu İmam-ı Suyûtî Kitabu'l - Müncem fi'l - Mu'cem'inde zikretmektedir.

Eskiden hadis ilmine ziyade itina olduğundan muhaddislerin talebelerine ders verdiği meclislere teberrüken küçük çocuklar da kabul edilir ve onlar ehl-i ilim olan ailelerden olduklarına göre o çocuk sonra o zatın talebelerinden sayılarak «Ben filân muhaddisin dersine hazır olmuşum.» demesi onun için bir övünme vesilesi feyz ve saadet sermayesi olurdu.

334 — HADİCE BİNTİ CAFER
(Cafer'in kızı Hatice)

Cafer b. Nusayr et-Temîmî'nin kızı Hatice olup Endülüs edîbelerindendir. Şâir ve aynı zamanda mûsikîde mahir ve yektâ olmasıyla şiirleriyle herkesi meftun ve nağmeleriyle etrafındakileri mest eylerdi.

345 — HADICE BİNTİ'L - HASEN
(Hasan kızı Hatice)

Hasan b. Ali b. Abdülaziz'in kızı Hatice'dir. Kadı Muhyiddin b. (أكركى)'in amcazadesi ve el-Mu'în el-Kuraşî'nin babasının halası olan salih ve âlim bir hanımdır. Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid üzere ezberler ve fıkıh ilmi ile meşgul olurdu. Ahmed b. el-Muvazînî'den ilim dinlemiş kendisinden de icazet ile fıkıh ve hadis rivayet edilmiştir. Vefatı 641/1243'dedir.

346 — HADICE BİNTİ ZEYNÜDDİN
(Zeynüddin'in kızı Hatice)

Zeynüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-Makdîsî'nin kızı Hatice'dir. Yukarda hal tercümesi geçen muhaddis Hubey'e'nin hemşiresi ve Şerefüddin b. Şeyh Şemsüddin el-Hanbelî'nin zevcesi olan Kudüslü yine muhaddis bir hanımdır.

Salahaddin es-Safedî'nin hocası ilmüddin el-Berzâlî demiştir ki :

«Hatice bize Hatîb-i Merdâ'dan hadis rivayet etti, İbn Ebi'l - Fehm el-Yeldânî, Muhammed b. Abdülhâdî'den, İbrahim b. Halîl ve İbn Abdüddaim'den hadis işitmiştir. Sıbt-ı Selefî'den ve daha bir takım ileri gelen muhaddisden icazet aldı.»

Doğumu yaklaşık 647/1249 tarihinde olup 702/1302 senesinde vefat eylemiştir.

347 — HADICE BİNTİ'L - UBEYRÎ
(Ubeyrî'nin kızı Hatice)

Fahrunnisâdır. Salih ve diyanet sahibi muhaddis bir hanımdı. H. 5. asır meşhur âlimlerinden ilim ve hadis işitip kendisinden de bir hayli zevat fıkıh ve hadis rivayet etmişlerdir. Uzun ömürlü hadisçilerden biri olup yaşı 90'ı geçenlerdendir. Pek ihtiyar olduğu halde hadis okuturdu. 570/1174'de vefat eyledi.

348 — HADİCE BİNTİ'L - KAYYİM
(Kayyim'in kızı Hatice)

Kayyim'in kızı Hatice olup yukarda zikredilen Emetü'l - Azîz el-Bağdadiyye'dir. Babası Hamam kayyimi (Nâtırı) idi. Kızının istidadına ba-

(3) Bu isim okunamamıştır.

kıp okuyup yazmasını istedi ve zamanın hocalarından ilim almasını sağlayıp yazı ve tecvid talim ettirdi. Sonra kendinin hevesi ve tahsili de buna katılınca muhtelif ilimlerde maharet kazandı. Yalnız tecvid ilminde ilerleyemedi. Bir vakit kendine mahsus meclis kurarak kadınlara va'z ederdi. Sonraları va'zı terkedip evinde uzlete çekildi. 608/1211 yılında dünyaya gelmiş ve 699 1299 senesinde 91 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Bağdat'taki tahsili İbn Şîrazî ve muhaddis Kerîme gibi meşhurlardan olup Mısır'da da Ali b. el-Muhtar el-Âmiri ve İbn el-Hamîzî'dendir. Şam'da neşr-i ilimde bulunmuş Dimaşk ve Tebük'te hadis okutmuştur. Arapçası ve edebiyatı gayet sağlamdı. Makamât-ı Harîrî'yi okutmakta zamanında bir taneydi. Asrının meşhurları Makamât'ı ondan okumuştardır. Tecvid ilmini ve kıraati hepsi de ehil ve erbabı olmak üzere müteaddit zatlardan okumuşsa da bu ilimde ileri gidememiştir.

349 — HADİCE BİNTİ'L - ME'MUN
(Me'mun kızı Hatice)

Abbasî halifesi Me'mun'un kızıdır. Şiir ve fesahat sahibi bir hanımdı. Şiirlerinden aşağıdaki beyitleri Şâriye adındaki şarkıcı bir cariye besteleyip halife Mütevekkil'in huzurunda okuyunca halife son derece güzel bulup :

«Bu güfte kimindir?» diye sormuş ve doğru söylemesi için and vermişti.

Halife kızı olduğu için bu tür şiirlerinin meşhur olmasına engel olmak gerekirken Mütevekkil'in ısrarı üzerine Şâriye haber verdiğinden ondan sonra şöhret bulmuştur.

بالله قولوا لى لمن ذاالرشا المثقل الردف الهضيم الحشا
أظرف ماكان اذا ماصحا واملح الناس اذا ما انتشى
وقد بنى برج حمام له أرسل فيه طائراً مرعشا
يالیتنی کنت حماماً له أو باشقا يفعل بی ما شيا
لو لبس القوهى من رقّة اوجعه القوهى أوخدشا

Meâli : «Size yemin veririm ki şu mevzûn endamlı âhu yavrusu kimindir bana beyan eyleyin. Neşe vaktinde pek zarif ve durgun halinde cümle-

den tatlıdır. Bir güvercinlik yaptırıp içine yüksek uçucu kuşlar salıvermişler. Keşke onun güvercini veya doğanı ben olaydım da istediğini bana icra edeydi. Kendisi o kadar nâzenîn ve nermindir ki kûhî denilen beyaz ve ince elbise bile giymiş olsa vücudunu rahatsız eder veya ızdırap verir.»

Son beytin mânâsına olan Şâir Fitnat hanımın şu beyti daha da lâtiftir :

Azürde eyler ey peri nazik tenin senin
Buy-i sîminden olsa da peyrâhın senin.

350 — HADİCE BİNTİ'L - MÜLKIN
(Mülkin'in kızı Hatice)

Şafiî âlimlerinin önde gelenlerinden İbn el-Mülkın diye bilinen Ali el-Ensarî'nin torunu Şeyh Nureddin'in kızı Hatice'dir ki İmam-ı Süyûtî'nin şeyhlerinden dedesine nisbet edilerek bilinen bir muhaddis hanımdır. 788/1386'da doğmuş ve Muhaddis Ebu'l - Yümn İbn el-Küveyk'in dersinde Muvatta'ın hatmine kadar bulunmuştur. (Süyûtî el-Müncemin-de böyle diyor).

351 — HADİCE BİNTİ'N - NÜVEYRI
(Nüveyri'nin kızı Hatice)

Abdurrahman b. Ali b. Ahmed b. Abdülaziz b. el-Kasım b. eş-Şehid en-Nâtık Abdurrahman el-Hâşimi el-Ukaylî en-Nüveyrî el-Mekkî'nin kızı Hatice'dir. Bu da İmamı Süyûtî'nin şeyhlerinden muhaddis bir hanımdır. 797/1394 senesinde Mekkei Mükerreme'de dünyaya gelmiştir. Hadis ilminde müteaddit zatlardan icazeti vardır. 870 1465'de vefat etmiştir. Adına Saîde de denilir.

352 — ÜMMÜ'L - FADL HADİCE

Mısır'da 600 ortalarında yaşamış meşhur muhaddis hanımlardan biri olup bu da Nüveyrilerden ve Fakîh Ebu'l - Kasım Abdurrahman b. el-Kasım b. el-Hüseyin b. Abdullah en-Nüveyrî'nin kızıdır. Babası 648 1250'de Efrencin Dimyat vak'asında şehid olmuştur. Büyük babası olan Kasım Cezûlî denilmekle maruf olup onun babası Hüseyin de İbn el-Hârisiyye, daha büyük babası Abdullah İbn el-Kuraşiyye diye meşhurdurlar. Silsilece ilim ve riyaset hanedanı idiler. Ahfad ve ecdadına Seyyid

Murtaza merhum Fâcü'l - A'rûs'da (N.V.R.) maddesinde zikredip saymaktadır.

353 — HADİCE BİNTİ ABDULLAH
(Abdullah'ın kızı Hatice)

Abdullah el-Vehhab b. Hibetullah es-Sûfî'nin kızı olup edîb ve ârif bir hanımdı. Şeyh-i Ekber hazretlerinin Müsâmerât'ında ondan rivayetleri vardır.

354 — HARKA'

Hal tercümesi ilerde geleceği üzere mey'-i zü'r - Rummedir ki Beni'l - Bükâ'dandır. Şâir Zü'r - Rumme'nin sevgilisi idi. Hakkında şâir Zü'r - Rumme :

تمام الحج أن تقف المطايا على خرقاء واضعة اللثام

demiştir.

Kendinin esas ismi Meyve, hafifletilmiş şekliyle Mey olup ona tutkun olan şâirin adı Ğaylân olduğu ve hatta nisbet-i izafiyye ile ona Ğaylân-ı Mey denildiği halde Harka' ve Zü'r - Rumme lâkablarının verilişi Makamât şerhi Şerîşî'de şu şekilde nakledilmektedir :

Şair Ğaylân önce Mey'i yaşıtları olan cariyeler arasında görüp güzelliğine vurulur. Elinde eski bir su kabı (kırba) vardır. Onu yamattırmak bahanesiyle :

— «Yahu şu benim kırbamı dikiversen ya.» diyerek yanına sokulunca Mey onun maksadını anlayıp :

— «Ben Harka'yım (yani elinden iş gelmez âciz ve ahmak bir kadınım).» diye cevap vermişti.

Şâir de bu cevap üzerine yüz bulamıyarak oradan dönüp gitmeye başlayınca, elinde de eski bir ip parçası bulunduğundan Mey arkasından :

يا ذا الرمة ان كنت خرقاء فجاريتي صناع

diye bağırmıştı ki türkçesi :

— «Ey eski ipli! Ben harka' isem de cariyem bu işi yapar, beceriklidir.» demektir.

İşte ondan sonra şâir Zü'r - Rumme: sevgilisi de Harka' diye lâkablandı.

Zü'r - Rumme yukardaki beytinde sevgilisinin yanında durup istirahat etmeyi haccın mütemmimi olan bazı rûkünleri mesabesinde tutmuştur.

Bazı tefsirlerde (وأتموا الحج والعمرة لله)[4] âyetinin tefsirinde zikredildiği üzere selef-i salihinden birisinden şöyle nakledilir : Hacı, bütün rükünleriyle ifa ettikten sonra arkadaşına : «Acaba haccı tamamladık mı?» deyip Zü'r - Rumme'nin o beytini okumuştur. Bundan muradı Hacca ve Beytullah'a çöller ve sahralar kat'ederek varıldığı gibi hakiki hacca ve müşahede mertebesine ulaşmak da nefsin heşabını kat'ederek kalbin perdelerini yarıp parçalayarak olabileceğini Harem-i Şerif'e yüz sürmekle beraber Cenab-ı Hakk'ın âsâr-ı keremini hakkalyakin müşahedenin lâzım geldiğini beyan etmektir.

355 - HARKA' ES-SAHABİYYE

Asr-ı saadet hanımlarından zenci bir kadındı. Daima Mescid-i Nebevî'nin hizmetlerine koşardı. (r.a.)

Harka', bir de tercüme-i hali ilerde gelecek olan Reyta binti Sa'd'in lâkabıdır, ki ahmak ve eblehliği ile tanınırdı. Eline geçen ipliği eğirip sonra da çözdüğünden ahmaklığına hükmedilerek ahmaklar hakkında darb-ı mesel olan :

أخرق من ناكثة غزلها

darb-ı meselinin menşei olmuştur.

(نكث) fiili (نقض - bozmak, çözmek) mânâsına olup (ناكثة) yerine (ناقضة) kelimesiyle de rivayet edilmiştir. Ehil olmıyan birinin eline bir iş verildiğinde :

«Harka' yine eğirecek yün buldu.» mânâsına olmak üzere :
de derler. خرقاء وجدت صوفا

«Filân kimse cehaletiyle beraber bilgiçlik taslar ve «Kendi ahmaklığına bakmayıp bir başkasını ayıplar.» meâllerinde olmak üzere :

(4) Bakara sûresi. âyet :

(خرقاء ذات نيقة) ve (خرقاء عباية)

denilmesi de darb-ı mesellerdendir.

Boş özür beyan edenlere : (لاتعدم الحرقاء علة)

denilir ki «bahane serdetmek güç birşey olmayıp onu Harka' bile yapabilir.» demektir.

Bu Harka' diğer lâkabı olan Ci'rane adıyle Cim harfinde de geçmişti.

356 — HIRNIK

Cahiliye devri şâiri Tarafa b. Abdülbekrî'nin kızkardeşi olup bu da biraderi gibi şiir ve fesahatiyle tanınmıştır. Kardeşi Tarafe Muallakât-ı Seb'a şâirlerinden bir cahiliye devri şâiridir. 20 yaşında maktülen öldüğü için kendisine İbn el-İşrin adı verilmiş. Bazı edebiyat kitaplarında bu şekilde zikredilmekte ise de hemşiresi Hırnık'ın hakkında söylediği mersiyedeki şu beyitler :

عددناله ستّاً وعشرين حجّه فلما توفّاها استوى سيداً ضخماً

فجعنا به لمّا رجونا ايابه على غير حال لا وليداً ولا فخماً

onun 26 yaşında olduğuna işaret etmektedir. ( ) hâ'nın kesresiyle sene mânâsınadır. Öldürülme sebebinin hikâyesi arap darb-ı mesellerinden (صحيفة متلمّس) in de açıklaması olduğuna binaen buraya kısaca alıyoruz :

Arap emirlerinden Muzıritu'l-Hicâra dedikleri Amr b. Hind adıgeçen Tarafe ile Mütelemmis adıyle bilinen Abdülmesih b. Cerir adındaki şâiri biraderi Kabûs b. Hind'in liyakat ve kabiliyetçe gelişmesi için maiyyetine tayin etmiş ve yanından ayrılmamalarını tenbih ve emretmişti. Ancak Kabûs'un avcılık ve eğlence ile vakit geçirmekten başka bir şeye kabiliyeti olmadığından onları müeddip makamında tutmayıp her gün ava çıkar dönüşünde de eğlence ile meşgul olup o biçarelere kapı bekletirdi. Mütelemmis sonunu düşünerek bunlara tahammül ettiyse de Tarafe, gerek gençliği gerek keremi ve tecrübesizliği sebebiyle dayanamıyarak bir gün hem Kabûs'u hem de biraderi Amr'i hicvetmiş; söylediği

(5) Onun için 26 sene saydık. Öldüğünde büyük bir efendi olmuştu. Ne çocuk ne de büyük olsun mühim değil onun dönüşünü arzu ettiğimizde onu çok özlemiştik. B. Ç.

hicviye kendi amcazadesi Abd-i Amr marifetiyle Amr'e yetiştirilmişti. Amr bunları yanına yetirtip mükâfatlandırma şeklinde :

— «Siz zannederim ki artık kendi memleketinizi arzulamışsınızdır.» deyip onlara «evet» dedirttikten sonra kendilerine birer miktar hediye vermiş ve memleketleri idarecisine öldürülmelerini emreden birer emirname yazarak :

— «Alın şu kâğıtları, hakkınızda tavsiyedir. Memleketinize varıp bunları ibraz ettiğinizde daha da ikramı görürsünüz.» diye ölüm fermanlarını kendi ellerine tutuşturarak bu hile ile herifleri yola çıkarmıştı.

Yolda Mütelemmis kâğıdı birine okutarak işi anlamakla hemen bir dereye atmış ve arkadaşı Tarafe'ye :

— «Seninki de bu kabildendir: gel sen de at.» demişse de dinletemediğinden sonunda o biçare ölümüne kadar gitmiştir.

İşte ediblerin dilinde ve darb-ı mesel kitaplarında Sahifetü'l - Mütelemmis diye adıgeçen sayfadan murad zikrolunan Mütelemmis şâirin tavsiyename diyerek yanına aldığı sonra yolda içindekileri öğrenerek dereye atmış olduğu ölüm fermanıdır. Araplar onu : كالباحث عن حتفه بظلفه tabiri gibi kendini helâke uğraşan kimse hakkında darb-ı mesel olarak söylerler.

357 — HAŞEF EL-VADIHIYYE (el-VADIHİYYE)

Kitabü'l - Eğanî'de zikredilen şarkıcılardandır. Abbasî devri hanendegâhından idi. Meşhur şarkıcı Arîb ile muasırdır. Mütevekkil'in huzurunda Aliyye binti'l - Mehdi'nin bestelerine dair aralarında bir münakaşa geçmiştir.

358 — HALL

Bu da Kitabü'l - Eğânî'de zikrolunan şarkıcılardan ve Abbasî devri hanendegânındandır. Tercüme-i hali ilerde gelecek olan Feride el-Muğanniye ile beraber Abbasîlerin nedimlerinden Amr b. Bâne'nin cariyesi idi. Tez kavrayan, güzel simalı bir cariye idi.

359 — HALIDE EL-MEKKİYYE

Bu da Eğânî'de adıgeçen şarkıcılardandır. Rabiha ve Akîle adında diğer iki yoldaşıyle beraber bunlar efendileri olan İbn Şemmâs'a izafetle meşhur olup Şemmâsiyyât diye bilinirler.

Hulvan b. İmran'ın kızı olup eski araplar arasında asaletli kadınlardandır. Asıl adı Leylâ olup aşağıda zikrolunacak bir vak'aya istinaden Handef lâkabı takılmıştır.

Kendisi Rasûl-ü Ekrem'in ecdâdından olan İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan'ın zevcesi idi. Ondan Amr, Âmir ve Umeyr adında üç oğlu oldu. Herbirine de aşağıda belirtildiği üzere birer lâkab verildi. Şöyle ki :

İlyas bir gün develerini otlağa götürüp otlatırken develer bir tavşandan ürküp dağıldılar. Oğlu Amr hemen çadırdan çıkıp o tavşanın arkasından koştu. Biraz koştuktan sonra da tavşana yetişince babası ona «Müdrike» diye ad taktı ki yetişici demektir. Âmir de kardeşi Amr'in peşinden beraberce seğirtip o da tavşanı tutup pişirdiğinden ona «Tâbiha» dedi ki pişirici demektir. Umeyr adındaki oğlu ise çıkmayıp çadırda kaldığı için ona da Kami'a lâkabını verdi ki inzivada kalmış demektir. Bu kelimelerin sonundaki (te) harfleri müenneslik alâmeti olmayıp isim yapma ekleridir. Anneleri Leylâ da o esnada oğullarının arkasından biraz koşarak sür'at ettiğinden ona da Handef lâkabını taktı. Çünkü o şekilde seğirtme arapçada handefe (خندفة) denilir. (دحرجة) vezninde dört harfli bir fiildir.

Hâşim oğullarının dedesi Kusayy onunla iftihar edip :

(انی لدی الحرب رضی اللبب امهتی خندف والیاس أبی)

demiştir.

Adıgeçen Âmir, Amr ve Umeyr'den herbiri arap soyluları arasında akıllılık ve kahramanlıkla temayüz etmiş olup anneleri Handef'in hayatında nesil ve zürriyetleri çoğaldığı için Handef kabilesi kadınları arasında oğul ve torunlarıyla iftihar edip övünürdü. Buna istinaden Fahr-i Handef tabiir arapçada haseb ve nesebce asil olup da kavim ve kabilesinin çokluğuyla iftihar edenler hakkında darb-ı mesel oldu. Nitekim Harîrî, Makame-i Tebrîziyye'de :

وخندف بفخرها والخنساء بشعرها

(6) Ben harb esnasında gönlü geniş ve bu halden razıyımdır. Zira benim annem Handef, babam ise İlyas'tır.

demiştir.

Efendimiz hazretlerinin ecdadı (Müdrike) lâkabıyla anılan Amr neslindendir.

361 — HANSÂ'

(Tâ) harfinde asıl ismi olan (Tümadas) maddesinde bilgi vermeyi vadettiğimiz Şâir Hansâ'dır. Hem câhiliye hem de İslâmî devri idrak etmiş, şiir ve inşa'da kendisi gibi mahir başka bir kadın gelmemiş olduğunda bütün şiir ilmi erbabının ittifakı vardır.

İbn el-Merâğa'ya —ki Cerîr diye bilinen meşhur şâirdir—, genel olarak iyi şâir kimdir? diye sorduklarında :

أنا لولا هذه الفاعلة

demiştir ki «Eğer şu kahbe olmasa, benim» demektir.

Beşşar b. Bürd de :

— «Kadınlardan her kim şiir söylemişse mutlaka şiirinde bir zayıflık görülmüştür.» deyip,

— «Hansâ' da öyle midir?» denilince :

— «Onun dört husyesi vardır.» demiştir.

Cerîr'in yukardaki Hansâ'yı tarifine diyecek yoksa da şâirliği gereği lâübali tabiriyle Hansâ' hakkında edebe riayetsizliği de zahirdir. Çünkü Hansâ' Rasûlüllah (s.a.v.)'in zamanına yetişip onun huzurunda İslâmı kabul etmiş ve sahabîlik şerefini kazanmıştır. Ayrıca Hz. Ömer devrinde Kadisiye harbinde İslâmî hamiyyetini göstermiş kadri yüce bir hanımdır.

İbn Esîr'in naklettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) efendimiz hazretleri Hansâ'nın şiirini bizzat kendi ağzından dinlemeyi arzu buyurarak

huzurlarında Hansâ' şiir söylediğinde son derece güzel bularak, buyururlardı. هيهً ياخنّاس

Hansâ'nın şiirlerinin büyük çoğunluğunu biraderleri hakkında söylemiş olduğu mersiyeler oluşturur. İbn Esîr şöyle diyor :

Önceleri Hansâ' şiir olarak iki üç beyit söyleyebilirdi. Ne zaman ki

biraderleri öldürüldü ondan sonra çokça şiir söylemeye ve haklarında uzun uzun mersiyeler nazmetmeye başladı.

Hansâ'nın biri Muaviye adında ana bir; diğeri Sahr isminde baba bir iki kardeşi vardı. Bunlardan Muaviye son derece yakışıklı bir yiğit idi. Onu, aralarındaki bir çekememezlik sebebiyle Hâşim el-Mürrî katleyledi. Diğer kardeşi Sahr halim - selim bir civanmert bir adam olup o da bir harbde yaralandı ve bir seneye yakın hasta yattıktan ve kendinin

أرى أمّ صخر لا تمل عيادتي وملت سليمى مضجعي ومكاني

beytinde belirttiği üzere çoluk çocuğu kendinden bıkıp usandıktan sonra vefat etti.

Kızkardeşleri Hansâ' onların sevgisine çok düşkün ve birçok iyiliklerini görmüş olmakla onları kaybetmek onu çok üzmüştü.

Rivayete göre Hz. Ömer Hansâ'nın yüzünde çizgi çizgi izler görmüş ve :

— «Yâ Hansâ' bunlar nedir?» diye sormuş ve ondan :

— «Biraderlerim için uzun uzun ağlamaktan hasıl olmuştur.» cevabını alınca :

— «Senin biraderlerin cehennemdedir.» buyurunca :

— «Hüznüm daha da şiddetlendi. Şimdiye kadar onlara sadece intikam alma yönünden ağlamıştım. Bundan böyle haklarında cehennemde olmaları yönünden ağlıyacağım.» demiştir.

Hz. Âişe Hansâ'nın sırtında yünden yapılmış Sıdâr adı verilen kısa gömleği görüp :

— «Ey Hansâ', sen Sıdâr giyer misin? Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) onu giymeyi yasaklamıştır.» deyince Hansâ' :

— «Onu giydiğimin sebebi vardır. Fakat nehyedilmiş olduğunu bilmiyordum,» demişti.

Hz. Âişe :

— «Sebebi nedir?» diye sorunca :

— «Beni babam müsrif birisiyle evlendirmişti. Malını telef edip eli darda kalınca bana :

— "Şimdi kime gidebiliriz ey Hansâ'?" dedi.

Ben de :

— "Kardeşim Sahr'a." deyip kalkıp ona gitmiştik. O da malını ikiye bölüp :

— "Hangi yarısını dilerseniz alın." diyerek bizi muhayyer bırakmıştı. Bunun üzerine karısı :

— "Malını yarı yarıya bölüştüğün yetmedi bir de onları hangi tarafını isterseniz alın diye muhayyer mi bırakıyorsun." deyince biraderim Sahr :

والله لا أمنحها شرا رها وهي حصان قد كفتني عارها

ولو أموت مزقت خمارها وجعلت من شعر صدارها

demişti. İşte bu sıdârı onun zannını tasdik için giymişimdir. Ölünceye kadar da çıkaramam.» demiştir.

Sahr'ın şiirinin türkçesi şöyledir :

«Vallahi ben ona malımın Yenasını veremem. O elh-i iffet bir kadındır ki onun ârı bana yeter. Ben ölürsem baş örtüsünü yırtıp kıldan gömlek giyecektir.»

Kardeşleri hakkında mersiye kasîdeleri Kitabü'l-Eğânî'nin 13'ncü cildinde mevcuttur.

Müsâmerat-ı Cenab-ı Muhyiddin'de (II. cild, s. 226) şöyle anlatılır :

Hansâ'ya :

— «Bize Sahr'ı vasfeyle.» demişler.

كان قطرا لسنة الغبراء وذعافا لكتيبة الحمراء

demiş.

Muaviye'yi —ki diğer kardeşidir.— vasfeyle dediklerinde :

كان حيا الجد بادا نزل وقرى الضيف اذا حل [8]

deyip cömertlik ve şeref yönünden herbirini bir şekilde övmüş; Sahr hakkında olan beyanında onun, fazla olarak, şecaatli olduğunu da belirtmiştir.

«Bunlardan hangisinin ızdırabı sana ağır geldi?» dediklerinde de :

---

(7) Garip senelerin (kurak senelerin) yağmuru kırmızı (kana bulanmış) orduların zehiri idi.

(8) Yağdığında kurak yeri canlandırır, misafir geldiğinde ağırlardı.

أما صخر فسقام الجسد وأما معاوية فجرة الكبد

deyip aşağıdaki kıt'ayı söylemiştir :

أسدان محمرا المخالب نجدة غيثان في الزمن العضوب الاغبر [10]

قمران في النادي رفيعا محتد في المجد فرعا سودد متخير

Edebiyat kitaplarında zikredildiğine göre arapların eskiden Sük-i Ukkâz adı verilen bir panayırları vardı ki orası özel mevsiminde Arap kahraman ve şâirlerinin toplanma yeriydi. Emsalsiz şâir Nâbiğa ez-Zübyânî için orada özel bir otağ kurulup meşhur şâirler oraya toplanırdı. Bir mevsimde yine orada toplandıklarında Rasûlüllah (s.a.v.)'in şâiri olan Hassân b. Sâbit Nâbiğa'nın çadırına girdiğinde gördü ki şâir A'şâ ile Hansâ' oturmuşlar;

قذى بعينيك أم بالعين عوار ..

matla', ile başlıyarak söylemiş olduğu Mersiye-i Râiyyesini okumaya başlayıp :

وان صخرا لتأتم الهداة به كأنه علم في رأسه نار [11]

وان صخرا لمولانا وسيدنا وان صخرا اذ نشتو لجار

beyitlerine gelince Nâbiğa son derece beğenerek :

— «Eğer Ebu Nusayr daha önceleri şiir söylememiş olaydı ey Hansâ' sen harkesten daha şâirsin derdim.» deyip sonra :

أنت والله أشعر من كل ذات ثديين [12]

diye Hansâ'yı bütün kadın şâirlerden üstün tutunca Hansâ' :

اي والله ومن كل ذي خصيين

diyerek kendisinin şâirlerden sadece kadın sınıfı değil aynı zamanda

---

(9) Sahr bedeninin hastalığı, Muaviye ciğerimin ateşidir.

(10) Her ikisi de pençeleri kırmızı iki yiğit aslandır. Zor, kıtlık zamanlarının yağmuru olmuşlardır. Ailede parlak ve yüce iki ay'dırlar.
Şeref yönünden ise ikisi şeref ve büyüklüğün iki dalıdırlar.

(11) Sahr öyle birisidir ki O, yol gösterenlerin önderidir. O başında ateş olan bir alem (bayrak) gibidir. Sahr bizim hem sahibimiz hem efendimizdir. Biz onu nasıl övelim o bir denizdir. B. Ç.

(12) Allah'a yemin ederim ki sen bütün kadınlardan daha şâirsin.

erkeklerden de üstün olduğunu yeminle iddia etmiştir. Bunun üzerine Hassân b. Sâbit, Nâbiğa'ya :

— «Ben onların her ikisinden daha şâirim» diyerek bu iddiasını isbat sadedinde kendinin :

لنا الجفنات الغر يلمعن بالضحى وأسيافنا يقطرن من نجدة دما
متى ماتزرنا من معد عصابة وغسان نمنع حوضنا أن يهدما
أبى فعلنا المعروف أن نتطق الخنا وقائلنا بالعرف أن لا تكلما
ولدنا بني العنقاء وابني محرق فأكرم بنا خالا وأكرم بنا أبما

beyitlerini okuyunca Nâbiğa cevap olarak :

— «Sen gerçekten şâir adamsın. Şu kadar var ki birinci beytin evvelinde (جفان) demeyip (جفنات) diyerek sayıyı azalttın. (يلمعن بالضحى) tabirinin yerine (يبرقن بالدجى) diyeydin misafirin gece gelişi daha fazla olduğundan daha belîğ düşerdi. İkinci mısrada da (يسلن) veya (يفضن) gibi bir tabirle "Kılıçlarımız kan akar." meâlini ifade etmeyip de damlamayı ima ederek (يقطرن) demekle ve kılıcı da (أسياف) şeklinde cemi yaparak vuruşmanın azlığını ifade eyledim son olarak da iftihar etmeyi ecdâd ile değil oğullarla yaptın.» diye Hassân'ı mahcup etmiştir, derler.

Fakat son derece açıktır ki bu tenkid :

أحسن الشعراء أكذبه [13]

kasidesince olup Hassân'ın meşrebi ise kendinin :

وانما الشعر لب المرء يعرضه على المجالس ان كيسا وان حمقا [14]
وان أشعر بيت أنت قائله بيت يقال اذا أنشدته صدقا

şiirinin de anlattığı üzere şiirde doğruluğu iltizama meyyal olduğundan

(13) Şiirin en güzeli en fazla yalan olanıdır.
(14) Şiir, kişi ister akıllı isterse ahmak olsun, meclislerde ortaya koyduğu içidir, kalbidir. Senin söylemiş olduğun en güzel beyit ise söylediğin zaman hakkında : Evet doğru söylüyor. dedikleri beyittir. B. Ç.

yukardaki beyitlerinde Nâbiğa'nın zikrettiği mübalâğalara aldırmamak gerekir. Evlâd ve ahfad ile iftihar ecdâd ile yapılacak iftihardan daha makuldür :

لعمرك ما الانسان الّا ابن يومه [15] على ما تجلّى يومه لا ابن أمه

وما الفخر بالعظم الرميم وانما فخار الذى يبغى الفخار بنفسه

Kaldı ki Hassân'ın yukardaki beyitlerden 2. beyitteki (عتّاب) lâfzı Gassânîler'in Ma'd Kabilesi ile muharebeye ittifakları vaki olmamakla kaseme hamledilir.

Hansâ'nın zikrolunan :

وانّ صخرا لتأتمّ الهداة به كأنه علم فى رأسه نار

beytini me'ânî âlimleri İtnâb yollarından olan İğâl'e misal gösterirler ki beytin mânâsı şöyledir :

«Gerçekten Sahr hidayetçiler ve rehberler önderidir. Tepesinde ateş yanan dağ gibi zâhir ve görünmektedir.»

Bu beyitten maksat zuhur ve açıklık mânâsıdır. Bunu ifadede mücerred dağa benzetme kâfi ve buna da (كأنه علم) tabiri yeterli olduğu halde «Tepesinde ateş yanan dağ gibi.» meâlinin ilâvesiyle (رأسه نار) diye ıtnâb olunarak methedilenin yol göstericiliğinde daha ziyade mübalâğa edilmiştir. Yukarda Hammâletu'l-Hatab maddesinde zikredilen

ولم تمش بين الحى بالحطب الرطب

nazmı da bu kabilden idi.

Hansâ'nın kardeşi Sahr hakkında söylediği mersiye beyitlerinden : [16]

يذكرنى طلوع الشمس صخرا وأبكيه لكل غروب شمس

güzel beyti hakkında nakledilen mânâ ilerde Reyta binti Âsım maddesinin zeylinde beyan olunacaktır.

---

(15) Yemin ederim ki insan, içinde bulunduğu günün tecellisine göre o günün insanıdır, dünün değil. Övünme çürümüş kemiklerle olmaz. Eğer övünülecekse kişi ancak kendi nefsiyle övünmelidir.

(16) Güneşin her doğuşu bana Sahr'ı hatırlatıyor. Güneşin her batışında ona ağlıyorum. B. Ç.

Aşağıdaki beyitler de Hansâ'nın şiirinden olmak üzere Dîvanü'l-Hamâse'nin el-Medâih babında zikredilmektedir :

ذل على معروفه وجهه بورك هذا هاديًا من دليل

تحسبه غضبان من عزّة ذلك منه خلق ما يحوك

ويله مسعر حرب اذا ألقي فيها وعليه الشليل

Bunlardan birinci beyit övdüğünün güleryüzlülük ve efendiliğini, ikincisi tabiatinin metanet ve sağlamlığını, üçüncüsü de şecaat ve kahramanlığını anlatmaktadır. (ويله) kelimesi aslında bedduâ için kullanılırsa da bu gibi yerlerde taaccüb mânâsında kullanılmaktadır. (شليل) kısa zırh mânâsındadır.

Ebu'l-Fadl el-Meydânî'nin naklettiğine göre arapçada :

مرعى ولا كالسعدان

darb-ı meselini ilk söyleyen de Hansâ'dır. Darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Hansâ' mevsimden —tarifi geçtiği üzere şâir ve ediblerin toplantısından— dönerken gördü ki halk tercüme-i hali ilerde gelecek olan Hind binti Utbe b. Rabî'a'nın başına toplanmışlar onu dinliyorlar. İçlerine girip Hind'e söylediği şiirlerin ne çeşitten olduğunu sorarak daha önce söylediklerinin mersiye olduğunu öğrenmesiyle bu sefer «kimler hakkında söylediğini işiteyim» deyip Hind de :

ابكي عمود الابطحين كليهما ومانعها من كل باغ يريدها

ابو عتبة الفياض ويحك فاعلمي وشيبة والحامي الذمار وليدها

اولئك اهل العز من آل غالب وللمجد يوم حين عد عديدها

beyitlerini inşâd edince Hansâ' senâ olmak üzere :

مرعى ولا كالسعدان

deyip bununla Gâlib oğulları içinde filvaki o kimseler gibisi yoktur de-

(17) Abtahân (denieln yerin) direğine, hem de oraya her bir tecavüz edene engel olan kimseye ağlıyorum. O Ebu Utbe el-Fyyüz'dir. Yazık sana beni ve Şeybe'yi, buraların koruyucusu olanı tanı. Onlar Galib oğullarından İzzet ve Şeref sahibi olan kimselerdir. Şerefli kimseler birer birer sayıldığı zaman elbette şerefin bir günü vardır.

mek istedi (مرعى) kelimesi İrâb yönünden mahzuf bir mübtedânın haberi olup (سعدان) kelimesi selman vezninde olarak deve meralarından yüksek bir otun ismidir ki devenin ondan daha iyi bir otlağı yoktur. Cümlenin takdir edilecek kelimelerle alacağı şekil şöyle olacaktır :

هذا مرعى جيد و ليس في الجودة مثل السعدان

Yani «Bu da hoş bir otlaktır. Lâkin Sa'dâna denk değildir.»

Sonra kendisi de aynı kafiye ile biraderleri hakkında şu beyitleri söyledi :

أبكي أبا عمرو بعين غزيرة قليلا اذا تغفى العيون رقودها [18]

وصخرا و من ذا مثل صخر اذا أبدا بساحته الأبطال قيا يقودها

Yukardaki darb-ı meselin mânâsında bir de (ماء ولا كصداء) darb-ı meseli vardır. Onu da ilk olarak bir kadın söylemiştir. İnşaallah yeri gelince onun hakkında da bilgi vereceğiz.

Hansâ'nın Kadisiye muharebesinde görülen yararlığına gelince :

Hansâ' bu harbde dört oğlu ile birlikte bulunmuştu. Bir akşam onlara şu nasihati verir :

يابنيّ انكم أسلمتم طائعين وهاجرتم مختارين و والله الذي لا اله غيره إنكم لبنو رجل واحد كما أنكم بنو امرأة واحدة ماخنتا باكم ولا فضحت خالكم ولا هجنت حسبكم ولا غيرت نسبكم. وقد تعلمون ما أعدّ الله للمسلمين من الثواب الجزيل في حرب الكافرين. واعلموا أن الدار الباقية خير من الدار الفانية. يقول الله عزوجل: يا ايها الذين امنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون. فاذا أصبحتم غدًا ان شاء الله سالمين فاغدوا على قتال عدوّكم مستبصرين. وبالله على اعدائه مستنصرين. واذا رأيتم الحرب قد شمّرت عن ساقها واضطرمت لظى على سياقها. وجللت نارا على اواقها فتيمموا وطيسها وجالدوا رئيسها عند احتدام خميسها. تظفروا بالغنم والكرامة في دار الخلد والمقامة.

(18) Gözyaşı bol gözlerimle Ebu Amr'a ağlıyorum ki böyle gözler son derecede azdır. Sahr'a da ağlıyorum. Çevresinde kahramanlar göründüğünden onları sürerken kim Sahr gibi olabilir ki? B. Ç.

Yani :

«Ey oğullarım siz kendi isteğinizle müslüman olmuş, kendi irade ve ihtiyarınızla vatanınızı bırakıp buraya gelmişsiniz. Kendinden başka tanrı olmıyan Allah'a yemin ederim ki siz, hep bir ananın oğulları olduğunuz gibi bir babanın evlâdısınız. Ben sizin babanıza ihanet etmedim; dayınızı rüsvay eylemedim, şerefinize leke sürmedim, nesebinizi değiştirmedim.

Siz bilirsiniz ki kâfirlerle muharebe etmede Cenab-ı Allah mü'minlere ne çok sevap hazırlamıştır. Malûmunuz olsun ki bâki olan âhiret yurdu fani olan dünya evinden daha hayırlıdır. Cenab-ı Hak : [19]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Yani, "Ey mü'minler musîbet ve zorluklara sabredin muharebede sebat eyledin ve sınır bekleyin. Cenab-ı Allah'ın emir ve yasaklarını gözetin ki felâh bulasınız." buyuruyor.

O halde inşaallah yarına sağ çıktığınız takdirde gözünüzü açarak, Allah'dan düşmanları üzerine yardım dileyerek düşmanınızla muharebeye girişin. Eğer harbi kızışmış ve şiddetlenmiş görürseniz ta ortasına yönelip askerlerin hiddet ve şiddetleri vaktinde reisleriyle çarpışın; zafer bulur, ganimet alır ve Cennet-i A'lâ'da da ikram görürsünüz.»

İbn Esîr şöyle diyor :

Ertesi günü sabahleyin oğulları analarının bu nasihatini kabul ederek harbe girişir ve büyük bir atılganlıkla harbedip vuruşarak dördü birden şehid olur. Şehid oldukları haberi Hansâ'ya ulaşınca :

الحمد لله الذى شرّفنى بقتلهم وأرجو من ربّى ان يجمعنى بهم فى مستقرّ رحمته.

diye şehadet mertebesine ulaşmış olduklarına şükür ve onlarla rahmet ve mağfîret mahallinde birleşmesi için duâ eyledi. Buna binaen Hz. Ömer her oğlu için kendisine 200 dirhem maaş bağladı. Hz. Ömer'in vefatına kadar Hansâ' o maaşı almıştır.

Şiirlerinden aşağıdaki beyitler, edibler tarafından güzel bulunan eserlerindendir :

(19) Al-i İmran sûresi, âyet : 200.

تعرفنى الدهر قرعا وغمزًا واوجعنى الدهر نهشًا ووخزا
وأفنى رجالى فبادوا جميعا واصبح قلبى لهم مستفزّا
كأن لم يكونوا حمى يتقى من الناس اذ ذاك من عزيزا
وكانوا سراة بنى مالك وزينا لعشيرة مجدًا وعزّا
وهم فى القديم ضخام الاديم والكائنون من البأس حرزا
بشم الرماح وبيض الصفاح فبالبيض ضربًا وبالسمر وخزا
وخيل تكردس بالدارعين وتحت العجاجة تحمز حمزا
جزرنا نواصى فرسانها وكانوا يظنون أن لا تجزّا
ومن ظنّ ممن يلاقى الحروب بان لا يصاب فقد ظنّ عجزا

362 – HAVLE BİNTİ SA'LEBE
(Sa'lebe kızı Havle)

Yahut Huveyle binti Sa'lebe sahabeden bir hanım olup Mücadile sûresinin sebeb-i nüzûlü olmuş ve hakkında,

التى تجادلك فى زوجها وتشتكى الى الله ... [20]

âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

Havle ashabdan Evs b. es-Sâmit hazretlerinin zevcesi olup kocası bir gün kendisine bir şeyden dolayı canı sıkılarak :

أنت علىّ كظهر أمّى

demişti ki bu tabir onların eski örf ve adetlerine göre müebbed ayrılığı ifade etmekte idi. Kimsesiz ve yoksul olduğu cihetle ufak çocukları da olduğundan bu durum Havle hakkında bir gadir ve zorluğa sebebiyet verip Havle hemen Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzuruna gelerek hem hadiseyi hem de durumunu Rasûlüllah (s.a.v.)'e arzetmişti. Bunun üzerine Mücadile sûresi nâzil olarak adıgeçen talâk-ı ebedî, keffaret konulmak suretiyle ebedîliği kaldırılarak muvakkat kılınmış yani bu şekilde verilen talâk-ı ebedî Zıhar'a çevrilmiş; keffaret olarak ta ya bir köle azadı, ya 60 gün oruç ya da 60 fakiri doyurmak getirilmiştir. Evs b. es-Sâmit hazretlerine de yardım edilerek şartlarına uygun şekilde 60 fa-

(20) Mücadile sûresi, âyet : 1.

kiri doyurma keffareti yerine getirilmiş. Hz. Havle önce olduğu şekilde zevceliğine iade olunmuştur. Bu mesele fıkıh kitaplarının (Zıhar) bahislerinde açıklanmıştır.

Hz. Ömer halifeliği zamanında, yanında bir takım kimselerle bir yere giderlerken bir ihtiyar kadına rastlarlar ve onunla konuşarak hayli bir vakit geçirirler. Yanında bulunanlardan biri :

— «Ey mü'minlerin emiri bir kocakarı için bu kadar adamı beklettiniz.» deyince Hz. Ömer cevabında :

— «Sen bu kadının kim olduğunu biliyor musun? Bu öyle kadri yüce bir hanımdır ki şikâyetini Cenab-ı Hakk'a duyurmuş ve Allah-ü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde onun hakkında,

قد سمع الله قول التي تجادلك ...

âyet-i celîlesini inzal buyurmuştur. Allah'a yemin olsun ki şayet akşama kadar durup benimle konuşmuş olaydı namazdan başka bir şey için kendisini bırakıp gitmezdim ve namazı kılar yine gelirdim.» buyurmuştur.

Havle, sahabeden daha 16 hanımın da isimleridir.[21]

Havle bir de Muallâka şâirlerinden Tarafe'nin ma'şûku ile Mütenebbi'nin övdüğü Seyfüddevle'nin kızkardeşinin isimleridir.

---

(21) Bu sahabî hanımlar şunlardır :
1 — Esved b. Huzâfe kızı Havle,
2 — Ansardan Sâmir kızı Havle,
3 — Ansardan Hakîm kızı Havle,
4 — Hakîm b. Ümeyye'nin kızı Havle (Osman b. Maz'un'un hanımıdır.),
5 — Düleyc kızı Havle,
6 — Hafs b. Saîd'in nenesi ve Rasûlüllah (s.a.v.)'in hizmetçisi olan Havle.
7 — Sâmit kızı Havle,
8 — Ansardan Abdullah kızı Havle,
9 — Amr kızı Havle,
10 — Ansardan Kays b. Kahd (veya Fehd)'in kızı Havle,
11 — Cüheyne kabilesinden, Kays kızı Havle, (künyesi Ümmü Subeyye'dir.),
12 — Hüzeyl b. Hübeyre kızı Havle (Rasûlüllah kendisiyle evlenmiş ancak Rasûlüllah'ın yanına gelirken ona ulaşamadan yolda vefat etmiştir.)
13 — Yesâr kızı Havle,
14 — Yemân kızı Havle ki Huzeyfe b. Yemân'ın kızkardeşidir.
15 — Hamza'nın hanımı Havle.
(İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/90 - 99). B. Ç.

Bunlardan Seyfüddevle'nin kızkardeşi olan Havle, Hamdân oğulları hanedanından şanı yüce bir hanım olup 352/963 tarihinde bir zamanlar Diyarbakır havalisinde meşhur olan Meyyâfârikîn şehrinde vefat etmiştir.

Mütenebbî'nin ona güzel mersiyeleri vardır :

يا أخت خير أخ يا بنت خير اب كناية بهما عن اشرف النسب

matla' ile başlayan mersiyesinde :

أجل قدرك أن تسمى مؤنبة ومن بصفك فقد سماك للعرب

beytinde Havle'yi matemle yâdetmekten ve ismini bu şekilde tasrîh eylemekten yüce tuttuğunu beyan ile kasidenin beyitlerinden birinde :

كأن فعلة لم تملأ مواكبها ديار بكر ولم تخلع ولم تهب

diye Fa'le kelimesini aynı vezinde olan Havle kelimesinden kinâye etmiştir. Bu beyit :

«Sanki Havle'nin izzet ve ihtişam alayı Diyar-ı Bekir'i doldurmamış ve kendisi kimseye hil'atler giydirip hediyeler vermemiştir!» meâlinde olarak maksat Havle'nin bir zamanlar o taraflarda büyük alaylar ve ihtişamlarla oturmuş olup halka ihsanlar verir ve hil'atler giydirir olduğunu ifade etmektir. (Hale'a)'nın bir mânâsı da hil'at giydirmektir. Yine bu kasîde beyitlerinden :

فان تكن خلقت أنثى خلقت كريمة غير أنثى العقل والحسب

وان تكن تغلب الغلباء عنصرها فان في الخمر معنى ليس في العنب

فليت طالعة الشمس غائبة وليت غائبة الشمس لم تغب

beyitleri de kadınları övme sadedinde söylenen en güzel beyitlerden sayılır.

363 — HAVLE BİNTİ CAFER EL-HANEFİYYE
(Ca'fer kızı Havle)

Hanife oğullarından olup Hz. Ali'nin zevcelerindendir. Hz. Ali'nin oğullarından İbn el-Hanefiyye diye bilinen Ebu'l-Kasım Muhammed el-Ekber hazretleri bu hanımdan doğmuştur.

364 — HAYRE

Sahabeden 2 hanımın ismidir.

Bunlardan birisi yukarda da geçtiği üzere Ebu'd - Derdâ'nın hanımı olan Ümmü Derdâ' binti Ebî Hadred es-Sahâbiyye'dir.

Diğeri ise Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'nin zevcesi olan Hayre'dir.[22]

365 — HAYRE

Tâbiînden bir hanım olup tâbiînin büyüklerinden Hasan-ı Basrî'nin annesidir. Asıl itibariyle Ümmü'l - mü'minin Ümmü Seleme hazretlerinin câriyesi olup kendisi bazen Ümmü Seleme'nin hizmetiyle meşgul olduğu zaman çocuğu Hasan-ı Basrî ağlayınca bizzat Ümmü Seleme onu kendi memesiyle avuturdu. Hattâ Hasan-ı Basrî'nin nihayet derecedeki ilim ve takvâsı o bereketin semeresidir denilmiştir.

Hayre binti Hufâf ve Hayre binti Abdurrahman muhaddis hanımlardandır.

366 — HAYRUNNISÄ BEGÜM

Mahçiçek Begüm'ün kızıdır ki Sultan Ebu Saîd hanedanından Hind'de hükümran olanlar içinde Hümâyûn Şah adındaki padişahın kızıdır. Annesi onu, oğlu Mirza Muhammed Hakîm'in istiklâlinden sonra Şah Ebü'l - Me'âlî adındaki emir ile evlendirmiştir. (Müneccimbaşı tarihinin ikinci cildinin 120. sayfasına bakınız.)

367 — HAYZÜRÄN

Asıl mânâsı itibariyle bizim tahrifle Hezaren dediğimiz ağacın ismi olarak Abbasî halifelerinin üçüncüsü olan Halife Mehdî'nin kıymetli bir cariyesinin ismi olup oğulları Hâdî ile Harun'un anneleridir. Kamûs Mütercimi Asım Efendi merhum, Mekke'de onun inşa ettirmşi olduğu Daru'l - Hayzürân'ı tarif ederken bu hanımı Harun Reşid'in câriyesi olarak göstermekle hata etmiştir. Câriyesi değil annesi idi. Oğullarının saltanat günlerinde hayli hüküm ve nüfûzu vardı. Kendisi edîb ve şâirlerden olduğu için halifeyle beraber bulunurdu. Aralarında birçok şakalaşmalar vaki olmuştur. Bu cümleden olarak bir gün hamamdan çıkıp aynaya bakınca yüzünü üzerine çiğ düşmüş gül yaprağı gibi görüp duvara şu mısraı yazar ve gider :

أنا التفّاحة الحمراء عليها الطل مرسوش

(22) İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/100 - 101.

Halife de duvardaki bu mısraı görüp altına :

وفرج عرضها شبر عليها العهن منفوش

mısraını yazar. Ki epeyce bir zaman lâtifeleşmelerine sebep olmuştur.

Hayzürân yukarda da söylediğimiz gibi câriye olduğu halde Fadl b. Yahya b. Halid b. Bermek hakkında söylenen methiyelerden,

أصبح الفضل والخليفة هارو ن رضيعي لبان خير النساء [23]

كفيلك فضلاً ان أفضل حرّة غذتك بثدي والخليفة واحد

beyitlerinde şâirlerin dalkavuklukları cümlesinden olarak hür gibi gösterilmiştir. Bununla birlikte Halife Mehdî onu 159/775 tarihinde azadetmiştir. Bu beyitler adıgeçen Fadl'ın Harun Reşid ile beraber Hayruzân'dan süt emmiş olduklarına işaret etmektedir. Nitekim İbn el-Esîr'in el-Kâmîl'inde (V. cilt, s. 236) bu durum tasrih edilmektedir.

Hayruzân'ın Hadî'nin halifeliği zamanında bütünü bütününe devlet işlerine müdahele ettiğini görüyoruz. İş sahipleri için müstakil bir merci olduğu, hattâ oğul Hâdî'nin bu konuda şikâyetâmiz bir ihtarını bir kavle göre zehirleme teşebbüsünü hazmedemiyerek câriyelerine emrederek onu öldürttüğü tarihlerde rivayet edilmektedir.

Halife Mehdî'nin ve velîahdi Musâ el-Hâdî'nin hiviclerini içeren şu kıt'a Beşşâr b. Bürd'e nisbet edilir :

خليفة يزني بعمامته يلعب بالدبوق والصولجان

أبدنا الله به غيره ودس موسى في حرّ الخزيران

173/789 tarihinde vefat etmiştir.

368 — HAYRÜZAN

Sahâifü'l - Ahbâr'da geçen bir kavle göre İmam-ı Muhammed et-Takî hazretlerinin annesinin ismidir. O da câriye idi. Bir kavle göre de adı Reyhâne idi.

---

(23) Fadl ve Halife Harun kadınların en hayırlısının süt çocuğu oldular. Ey Fadl, sana fazilet olarak seni ve halifeyi hür kadınların en faziletlisinin beslemiş olması yeter. B. Ç.

DÂL HARFİ

369 — DAHTENÜS

Temîm oğulları reîsi olan Lakît b. Zürâre'nin kızı Dahtenûs'tur. Arapların en akıllı kadınlarının önde gelenlerindendir. Babası Âmir b. Sa'sa'a oğulları kabilesi üzerine, kardeşi Ma'bed b. Zürâre'nin intikamını almak üzere açmış olduğu seferde —ki arapların meşhur günlerinden Yevm-i Şi'b-i Cebele diye bilinen olaydır— Dahtenû'un tavsiyelerine uymayarak mağlûb olup öldürülünce Dahtenûs ona şu mersiyeyi söyleyerek başından hatasını îmâ etmiştir :

عثر الأغرّ بخير خن ... دف كهلها وشبابها
وأضرها لعدوّها ... وأفكها لرقابها
وقريعها ونجيبها ... فى الطبقات ونابها
ورئيسها عند الملو ... ك وزين يوم خطابها
وأتمها نسبًا اذا ... رجعت الى أنسابها
فرعى عمودًا للعشيـ ... ـرة رافعًا لنصابها
ويعولها و يحوطها ... ويذب عن أحسابها
ويطا مواطن للعدوْ ... وِ وكان لايمشى بها
فعل المدل من الأسـ ... ـود لحينها وتيابها
كالكوب الدّرىّ فى ... سيماء لايخفى بهـا
عبث الأغرّ به وكلْ ... لُ منيّة لكتابها
فرّت بنو أسد فرار ... الطير عن أربابها
وهو ازنَ أصحابهم ... كالفأر فى أذنابها

Bu beyitlerde meâlen Dahtenûs babasının hatasını îmâ ile beraber kerem ve şerefini tafsîl etmiş ve nihayetinde de ecele çare olmadığını; müttefikleri olan Esed oğulları ve Hevâzin kabîlelerinin bir faydasının olmayıp birbiri ardınca firar ettiklerini göstermiştir. Dahtenûs'un bu vak'a üzerine söylediği şiirler bu mersiyeden ibaret olmayıp daha birçok beyitleri Eğânî'de zikredilmiştir.

Bazıları bu Zürâre et-Temîmî ailesinin mecûsî dini üzere olduğundan bahisle Dahtenûs'un babasının kendisini nikâhlıyarak onunla evlendiğini söylemişlerse de bu rivayeti İbn Esîr el-Kâmîl'inde sıhhatli bulmamıştır. Dahtenûs'un kocası Amr b. Amr b. Ades idi. Yukarda adıgeçen vak'ada esir düşmüştür. Mecmeu'l-Emsâl'de,

أجبن من المتزوف ضرطاً

darb-ı meselinde zikri geçmektedir.

Kamus sahibi der ki :

Dahtenûs kelimesi bintü'l-Hanâ yani leziz ve sinici kızı mânâsına olan Duhter-i Nûş'un arapçaya geçmiş şekli olup Nuşirevân kendi kızına bu adı vermiştir. Bundan sonra Lakît et-Temîmî kelimeyi arapçalaştırarak kızının ismini Dahtenûs koydu. (t) harfi yerine (d) kullanılarak Dahdenûs da derler.

Yevm-i Şi'b-i Cebele, Sahâifü'l-Ahbâr'da gösterildiği üzere İslâm Dini'nin zuhurundan 40 sene öncedir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimizin dünyaya geldiği sene vukubulmuştur.

Benî Âmir ile Benî Temîm arasında bundan önce vukubulan muharebe Yevm-i Rahrahân adıyle bilinmektedir ki Rahrahân, Mekke-i Mükerreme yakınlarındaki Ukkâz adındaki yere yakın bir yerin ismi olup Benî Âmir orada Benî Temîm üzerine gelerek bir muharebe olmuş ve Lakît'in kardeşi Ma'bed Benî Âmir eline esir düşmüştü. Âmirîler onu aç bırakarak öldürdüklerinden kardeşi Lakît onun intikamını almak azmiyle bir sene sonra adıgeçen Yevm-i Şi'b-i Cebele muharebesini açmıştır.

Sahâifü'l-Ahbâr'da Yevm-i Rahrahân müstensih'in sehvi ve matbaa hatasıyla Yevm-i Zeczecân şeklinde yazılmıştır.

Şâir sahabîlerden Nâbiğa el-Ca'dî'nin, Mecmeu'l-Emsâl'deki :

هلّا سألت بيومي رحجان وقد ظنّت هوازن أنّ العزّ قد زالا [1]

beytinden Yevm-i Rahrahân'ın iki olduğu anlaşılmakta olup Meydânî'nin nakline göre bunlardan birisi Benî Dârim ile Benî Âmir arasında, diğeri de Benî Temîm ile Benî Âmir arasında cereyan etmiştir.

370 — DÜRRÜ ŞEHVAR HANIM

I. Sultan Hamid Han devri devlet ricalinden çavuşbaşı Ahmed Nazif Efendi'nin hanımı olup Abdülhamid Han Hazretlerinin kızıdır. Ancak şehzadeliğinde odalık bir câriyesinden doğmuş olduğu için Sultan diye resmen ilân olunmamış Âhiretlik Hanım adıyle bilinegelmiştir.

371 — DA'D

Sahabeden Ümmü Rûmân hazretleridir ki Hz. Ebu Bekir'in hanımı idi. Bir kavle göre ismi Zeyneb'dir. Ancak isminden ziyade künyesi ile tanınmış olduğundan hemze harfinde zikredilmişti.

Bir de Da'd, ashabın fasîhlerinden ve arap kahramanlarından şâir-i muhadram Nemir b. Tevleb el-Uklî'nin zevcesidir. Nemir'in şiirinden :

أهيم بدعد ماحييت و ازأمت أوكل بدعد من يهيم بها بعدى

beyti, hakkındaki sevgisinin kemal derecede olduğuna işaret etmektedir.

NOT : Terâcim-i Nükûl-i Fetâvâ'da geçtiği üzere bu Da'd kelimesi gibi kadınların hepsine şâmil bir özel isim olarak erkek isimlerindeki Zeyd ve Amr tarzında kullanılmaktadır. Hem alem (özel isim) hem de müennes olduğu için aslında gayr-ı münsarif olduğu halde Hind gibi orta harfi sükünlu oldağu için münsarif olması da caizdir. Nitekim yukardaki beyitte de münsarif olarak kullanılmıştır.

372 — DÜĞA BİNTİ MÜN'İC
(Mün'ic'in kızı Düğa)

Temîm kabilelerinden Beni'l-Anber kolu kadınlarından aşırı ahmaklığıyla tanınan bir kadın idi. Son derece bön kadınlar hakkında söylenen : أحمق من دغة

darb-ı meselinin menşeidir.

Düğa'nın ahmaklığına dair anlatılan hikâyelerden birisi şöyledir :

(1) İki Rahrahân gününü sorsana! O günlerde Hevâzin kabilesi izzet ve şerefinin ortadan kalktığını zannetmiştir. B.Ç.

darb-ı meselinin menşeidir.

Gebeliğinde doğum zamanı gelince aynı zamanda ishal de olduğundan doğum sancısını ishal ağrısı zannederek sahraya koşar ve bedevîlik icabı bir çukura oturur. Ancak hem ishali gider hem çocuk doğar. O da ishalim gitti deyip kalkar ve çadıra döner, annesine :

Yani : «pislik ağzını açar mı?» diye sorunca annesi hemen durumu anlayıp :

— «Evet. ağzını açmak değil babasını bile çağırır.» diyerek kalkıp o çukurdan çocuğu alır getirir.

Bu hikâyeye binaen Beni'l - Anber ailesine Ca'râ' adını vermişlerdir ki haklarında bir ayıp telâkkî edilir.

Düğa bir gün de çocuğunun başının bıngıldağını yoklayıp yumuşakça bulduğundan;

— «Çocuğumun burası kımıldıyor. Ekseriya uyumayıp ağladığının sebebi budur.» deyip eline bir bıçak alarak başını oyup çocuğu öldürmüş ve :

— «İşte şimdi rahata erdi.» diyerek ortağına haz ve sevincini izhar eylemişti.

Mecmeu'l - Emsâl sahibinin kavline göre Düğa tabiri bu kadının ahmaklığına işaret eden lâkabı olup asıl ismi Mâriye'dir. Babasının ismi de Mün'ic veya Muğnic olmak üzere ihtilâflıdır.

373 — DİFAK

Abbasî devrinde yaşamış câriye asıllı meşhur, güzel ve edîb bir kadındır. Evvelce Yahya b. Rabî'nin odalığı olup oğlu Ahmed b. Yahya annesine izafetle İbn Difak diye bilinir. Güzellik ve tatlılığı yanında mûsikî ilminde mahareti vardı. Yahya'nın vefatından sonra ileri gelenlerden birkaç kişiye varmış onların da miraslarını yemiştir. Son olarak Harun Reşid'in kızı Hamdûne'nin yanına girerek vefatına kadar orada kalmıştır. Tabiatındaki zarafet, ruhundaki hafiflikte tuhaf şeyler söylemek, güldürücü hoş hikâye ve fıkralar anlatmakla meşhur olmuş ancak kocaları için uğursuz gelmiştir. Aşağıdaki beyitler onun bu tarafını hicvi içermektedir :

قلت لما رأيت دار دفاق حسنها قد أضرّ بالعشّاق

حذروا الرابع الشقيّ دفاقاً لا يكونن نجمه فى محاق
أله عن بضعها فان دفاقاً شؤم حرّها قد سار فى الآفاق
لم تضاجع بعلا فهب سليماً بل حريحاً وجرحه غير راقى

Difak'ın bir takım hikâyeleri ve kendinin bazı tuhaf tabirleri varsa da edep dışı olduklarından buraya aılnmamıştır.

الحر الى ايرين أحوج من اير الى حرين

374 — DİFRE

Birinci tabakadan olan tabiîlerden ve sika ravilerden Basralı bir hanımdır. Kendisinden Muhammed b. Sîrîn hazretleri hadis rivayet eylemiştir.

İbn Hacer Aşkalânî'nin İsabe'de beyanına göre Kütüb-ü Sitte sahiplerinden Neseî, Difre'nin Hz. Âişe'den rivayet olunan bir hadisini eserinde tesbit ve tahriç etmiştir.

Bazıları Difre'nin asr-ı saâdeti idrak ettiğine ve sahabîlik şerefini kazandığına zahib olmuş ve ismini (f) yerine (k) ile Dikra şeklinde tesbit etmişlerdir.

375 — DİLÂRÂM ÇENGİ

Eski İran krallarından Behram Gür'ün câriyesidir.

Sefînetü'ş - Şu'arâ'da, İslâmdan önce farsça şiir söylenmemiş, söylenmişse bile bir mısra veya nihayet bir beytin tesadüfen vezinli olarak söylenmiş olabileceği ifade edildikten sonra şöyle deniyor :

«Behram Gür'ün Dilârâm adındaki câriyesi tabiatindeki zerafet gereği efendisi her ne söz söylese ona münasip ve güzel cevap vermek ve buna binaen Behram yolculuk ve ava çıktığı zamanlar onu beraber götürmek âdetleri idi. Bir av esnasında âdetleri üzerine Dilârâm yanında iken ormandan bir arslan zuhur edip Behram —Tabiî acemlerin mübalâğacılığını unutmamak gerekir— hemen arslanın kulaklarından tutup zabteder ve övünme sadedinde :

منم آن پيل دمان ومنم آن شيريله

(2) Müstehcen olduğu için tercümesinden sarf-ı nazar edildi

der. Hemen peşinden Dilârâm da :

نام بهرام ترا وپدرت بوجیله

cevabını verince Behram bu sözün tarzından, yani kafiyeli ve ölçülü düşüşünden son derece hoşlanıp akıllı ve hakimlerine bunu arz edip bildirir ve bir çeşit şiir kanunu koydurtmuş olur. Fakat o asırlarda kafiyesi bir olarak iki mısradan fazla şiir söylendiği sabit değildir. İslâm'dan sonra da başlangıçta farsçada söylenen ilk şiir şu mısra'dır :

غلطان غلطان همی رود طالب کور

Bunu Yakup Saffar'ın oğlu bir bayramda çocuklarla (çukura ceviz) oynarlarken attığı sekiz cevizin biri dışarda kalıp sonra yuvarlana yuvarlana gidip çukura düştüğünde sevinerek söylemiştir.»

Adıgeçen Yakup 200 yılı ortalarından 300 sonlarına kadar Horasan ve Sicistan'da hükümran olan Saffâriye hanedanının ilkidir. Sarı bakırcılık sanatından yetişmiş olduğu için Saffâr lâkabı verilmişti. Sonradan bu lâkab evlâdına bir imtiyaz ünvanı olarak kaldı.

376 — DİLŞAD HATUN

Daha önce Bağdat Hatun'un tercüme-i halinde geçen Emir Çoban'ın kız torunudur. Oğlu Dimaşk Hoca'nın kızı ve 730/1329 tarihinden itibaren Bağdat'ta 20 sene müddetle hükümran olan ve Cengiz hanedanından olması dolayısıyle Şehzade mânâsına olmak üzere Nevbîn adıyle bilinen Şeyh Hasan Kebîr'in zevcesi Dilber hanımdır. Zikrolunan Bağdat Hatun bunun halasıdır. Şeyh Hasan Kebîr daha önce de geçtiği üzere bunu, Bağdat Hatun'dan ayrıldıktan sonra almış ve hükümdarlık dizginlerini onun güzelliğine kaptırmıştı. Salahaddin Safedî'nin ifadesine göre hakîkatte hükümdar, bu idi. Garipleri sever, fukaraperver idi. Bu minval üzere ömrünü geçirip 752/1351 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş ve cenazesi Meşhed-i Murtaza'ya nakledilerek orada defnedilmiştir.

Bazıları Dilşad Hatun'u, kocası Şeyh Hasan. amcazâdesi Eşref b. Timurtaş'a meyilli olduğunu hissederek zehirletmiştir, derler.

Dilşad isminde İran'da vaktiyle belîğ bir şâir kadın daha olduğu Âşık Çelebi Tezkire'sinde Âişe Hubbâ kadının tercüme-i halinden anlaşılmaktadır. İran şahlarından birinin de bu isimde şâir bir zevcesi olup :

meşhur beytini onun söylediği rivayet edilmektedir.

طاعات منکرات محبت قبول نیست صد بار اگر بچشمهٔ زمزم وضو کنند

377 — DEMÎNE

Huzeyfe es-Selûliyye'nin kızı olup yukarda Âmine ve Ümmü Ebân maddelerinde zikri geçen şâir İbn Demîne'nin annesidir. İbn Demîne'nin asıl ismi Abdullah babasınınki de Ubeydullah olup kendisi annesine nisbetiyle tanınır.

378 — DELÛKE BİNTİ ZEBBÂ'

Hutat-ı Makrîzî'de anlatıldığına göre Mısır vilâyeti surlarının bânisi olan kadındır. Kıptî kavminin ve Mısırlı kadınların eşrafından idi.

Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem'in Kitabü Fütûhi Mısır'daki beyanına göre Firavun devrinden yani Firavun'un boğulmasından sonra Mısır'da şeref ve haysîyet sahibi, kadınların haricinde kalmadığından içlerinde Delûke adında akıl ve dehâ sahibi bir kadın vardı. Dünyaya çok tecrübesi geçmişti. Onu başlarına emîr edinmeye ittifakla karar vererek 160 yaşında olduğu halde kendilerine kral tayin ederler. O da kendisine emanet edilen ülkenin düşman eline geçmesinden korkarak ahalinin ilerigelen kadınlarını toplar ve onlara der ki :

«Bizim ülkemize şimdiye kadar kimse tamah edip göz dikemezdi. Ancak eşraf ve büyüklerimiz olan zatlar helâk oldu. Sırtımızı dayadığımız sihirbazlar da kalmadı. Şimdi benim görüşüm şudur :

Bir hisar yapıp onunla ülkemizi çevirelim her köşeye bekçiler ve gözcüler koyalım. Zira bundan böyle halkın bize tamamdan emin olamayız.»

Onlar da bu görüşü tasvib edince Delûke Mısır'ın etrafına büyük bir hisar inşa ettirdi. Tamamıyle tarlalar, köyler ve kasabalarıyle Mısır arazisi bu surun içinde kalmış oldu. Nil'den kanallar aldı, köprüler kurdu. Hisar boyuna gözetleme yerleri, muhafız kuleleri yaptı. Her üç mil başına bir gözetleme yeri, bir muhafız kulesi yaptırıp aralarına da bir mil arayla ufak gözetleme yerleri koydurdu. İçlerine adamlar koydu; o adamlara erzak verdi. Çan çalmak suretiyle korunma usûlünü de koydu ki bir tehlike zuhurunda çan çalarak birbirleriyle haberleşirlerdi. Hangi

yönden gelirse gelsin tehlikeden çarçabuk her taraf birden haberdar olurdu. Böylece Mısır'ı bu surlarla korumuş oldu.

Adıgeçen hisar bir zamanlar Mısır'da Cidaru'l-Acûz ve Hâitu'l-Acûz diye bilinirdi. Harab oldu. Sa'îd cihetinde halâ biraz kalıntıları vardır.

(Hıtat-ı Makrizî, I/199).

379 — DENANIR

Meşhur Abbasî veziri Yahya b. Halid el-Bermekî'nin azatlı câriyesi olan tanınmış bir şarkıcıdır. Güzellik ve hüneri kemal derecesindeydi. Hanendelikte şöhret bulmuş olup hem nazım hem de nesir yazmaya iktidarı vardı. Mûsikî sanatında kendini yukarda terciime-i hali geçen Bezl'in üstüne çıkarmış ve fazla olarak ta Bezl'in hocaları olan Füleyh, İbn Câni', İbrahim ve İshak el-Musılî gibi meşhur hocalardan sanatını almıştır.

Kitabü'l-Eğânî'de şöyle anlatılır :

Denanîr'in seçilmiş bir bestesini bir keresinde meşhur hocası İbrahim el-Musılî kendinden alınmış olması arzusuyla tashih etmek istiyerek Denânîr'e tekrar tekrar okutturmuş ve fakat tashih edecek bir yerini bulamamış. Bunu bize İbrahim el-Musılî'nin oğlu İshak el-Musılî babasından naklen hikâye etmiştir.

Harun Reşid Denanir'in hünerine, Salih b. Harun'un azadlısı Akîl —ki bu da mûsikî'de mahir üstadlardan ve şâir birisi idi— de güzelliğine meftun olmuşlardı. Harun hemen her zaman Yahya el-Bermekî'nin evine gider ve Denânîr'in gönüle ferahlık veren sesini dinliyerek birçok ihsanlarda bulunurdu. Akîl ise :

يا دنانير قد تنكر عقلى وتحيّرت بين وعد مطل
شغفى شافعى اليك والا فاقتليني ان كنت تهوين قتلى

diyerek bu sevgi ile aklından olacak raddelere düşer Denânîr'in aşkıyla dolu olarak gezerdi.

(3) Ey Denanir aklımı kaybettim, va'dinle oyalaman arasında şaşırdım kaldım. Ancak sana kavuşmam beni iyileştirir. Beni öldürmek mi istersin, gel o halde öldür beni. B. Ç.

Denânîr'in şâirlik fıtratının kuvvetine dair İbn Zâfir'in kitabında şöyle bir hikâye anlatılır :

Yahya el-Bermekî bir gün Denânîr'i yanına alarak bahçeye çıkmıştı. Mevsim bahardı, Yahya güllerin güzellik ve letâfetlerini görünce :

الورد احسن منظراً فتمتعوا باللحظ منه

beytini söyliyerek Denânîr'den buna münasip bir beyit söylemesini istemişti. Denânîr de hemen :

فاذا انقضت أيامه ورد الخدود ينوب عنه

beytini söylemişti.

Bunlardan Yahya'nın beyti :

«Gül güzel şeydir. Ona bakıp temâşa eylemek suretiyle ondan istifade ediniz.» meâlinde olup Denânîr'in beyti de :

«Gülün zamanı geçince gül yüzlülerin yanakları gül yerine geçer.» mânâsındadır.

Denânîr bu beytiyle kendisini Yahya'ya bir derece daha sevdirmiş ve iltifatlarına mazhar olmuştur.

380 — DENANİR CARİYE-İ İBN KÜNASE
(İbn Künase'nin cariyesi Denanir)

Abbasî devri şâirlerinden ve şâirlerin salihlerinden Muhammed b. Künase'nin câriyesi olan Denânîr'dir. Bu da şâir ve şarkıcı idi. Edîbler ve erbab-ı mürüvvetten kimseler özel olarak onun yanına gider müzakerede bulunur ve karşılıklı şiir söylerlerdi.

Devrinin edîblerinden Ali b. Osman el-Kilâbî'den şöyle bir olay nakledilir :

Ali b. Osman anlatıyor : Bir gün İbn Künase'nin evine varıp kendisini bulamıyarak câriyesi Denânîr ile oturmuştum. Denânîr bana :

— «Ey Ebu'l-Hüseyin sizi hüzünlü görüyorum.» deyince ben de :

— «Kureyş kabilesinden bir biraderim vardı. Vefat eyledi. Onun defninden geliyorum.» demiştim.

Bunun üzerine Denânîr bir süre susup sonra şöyle söyledi :

بكيت على أخ لك من قريش فأبكانا بكاؤك يا على
فمات وما خبرناه ولكن طهارة صحبه الخبر الجلى

Yani :

«Ey Ebu'l - Hüseyin Kureyş'ten olan kardeşine ağladın. Senin ağlaman bizi de ağlattı. Merhum her ne kadar bizim tanıdığımız değilse de sizin gibi temiz kimselerle yakınlık ve dostluğu onun hüsnü haline açık bir haber, kıymetli bir delildir.»

Yine Ali b. Osman'dan şöyle nakledilir :

Bir gün Muhammed b. Künase'nin yanında idik.

— «Size Denânîr'in anlayış, firaset ve kiyasetinden bir miktarını bildireyim.» deyip Denânîr'e şöyle bir yazı gönderdi :

Yani : انك أمة ضعيفة لكعاء فاذا جاءك كتابي هذا فعجلي بجوابي والسلام

«Sen zelîl ve hakîr bir câriyesin. Bu mektubum sana gelince acele cevabını veresin.»

Denânîr de ona cevap olarak :

ساءني تهجمك اياي عند أبي الحسين وان من اعيى العي الجواب عما لا جواب له والسلام

diye yazdı ki meâli şöyledir :

«Ebu'l - Hüseyin'in yanında beni böyle tahkir etmen ve mahcup etmen gücüme gitmiştir. Aczin de en şiddetlisi cevabı olmıyan şeye cevap verebilmektir.»

Bu Denânîr'in manzum eserlerinden bazı beyitleri Eğânî'nin 12. cildinde efendisinin tercüme-i halinde kaydedilmentedir. Edeb, terbiye, güzellik ve seciye sahibi bir kız idi. Vefatında efendisi İbn Künâse şu beyitleri söylemiştir :

الحمد لله لاشريك له ياليت ما كان منك لم يكن
ان لم يك القول قل فيك فما افحمني غير شدة الحزن

Bu İbn Künâse, meşhur salihlerden İbrahim b. Edhem hazretlerinin yeğeni olup İbrahim b. Edhem onun dayısı idi. İbn Künâse'nin dayısı hakkında da mersiyesi vardır.

381 — DÜNYA

İbn Hallikân'ın ifadesine göre Dîkü'l - Cinn diye bilinen şâir Abdüsselâm'ın şâir bir câriyesidir. Bazı rivayetlerde aşağıdaki beyitler O'nun, Dikü'l - Cinn'den olan bir oğlunun vefatında söylediği mersiye olarak zikredilmektedir :

بأبي نبذتك بالعراء المقفر ... وسترت وجهك بالتراب الاعفر

بابي بذلتك بعد صون للبلى ... ورجعت عنك صبرت أم لم أصبر

لو كنت أقدر أنا أرى أثر البلى ... لتركت وجهك ضاحيًا لم يقبر

Dünya bu beyitlerinde :

Oğlunu ot ve su bulunmıyan bir çöle defnedip yüzünü gül rengi topraklarla örttüğünü, eskiden kıymetli tutup koruduğu halde sonunda çarnâçar çürüyecek yerlere koyduğunu ifade ettikten sonra «Eğer yüzünün topraklar içinde alacağı hali görmeğe tahammülüm olaydı defnetmeyip yüzünü meydanda bırakırdım.» demek istemiştir.

Dünya hakkında Dîkü'l - Cinn kendi sevgili bir kölesiyle şüphe ettiğinden hem onu hem de o köleyi öldürtmüş sonra da pişman olarak her ikisi hakkında ayrı ayrı mersiyeler söylemiştir.

Eğânî sahibi Ebu'l - Ferec el-Isfahanî'nin nakline göre ise Dîkü'l - Cinn'in öldürttüğü kız Verd isminde bir hristiyan olup Dîkü'l - Cinn onu müslüman yaparak nikâhı altına almıştı.

382 — DÜNYA

Abbasî devri şâirlerinden Basralı Ebu Uyeyne'nin maşûkası Fatıma binti Amr b. Hafs'ın câriyesidir. Ebu Uyeyne, asıl sevgilisi olan Fatıma'nın asalet ve şerefine, kocası olan İsa b. Süleyman'ın son derece meşhur şecaatine binaen Fatıma'nın ismini açıkça diline almaktan kaçınarak şiirlerini onun câriyesinin ismiyle yazardı. Nitekim şu şiirinde böyledir :

ما لقلبي أرق من كل قلب ... ولجنبي أشد من كل جنب

ولدينا على جنوني بدنيا ... أشتهي قربها وتكره قربي

نزلت بي بلية من هواها ... والبلايا تكون من كل ضرب

Yani :

«Bana ne olmuş ki kalbim her kalbden rikkatli, aşk ve muhabbetim her muhabbetten şiddetlidir. Ben Dünya'nın delisi olduğum ve daima onun yakınlık ve vuslatını istediğim halde o benim yakınlık ve komşuluğumu kerih görür. Belânın çeşitleri olmakla işte ben de onun sevdasıyla bir tür dertteyim.»

383 — DEVLET HATUN

Hurşidî atabeklerinden 570/1174 senesinden 810/1407 yıllarına kadar Harem âbad'da hükümran olanlarındandır. 711/1311 tarihinde kocası İzzüddin Muhammed'in vefatiyle onun yerine idareyi ele almış ancak tatar eşkiyasının galebe ve istilâsını müşahede ile kendisi onları def'edemiyeceğini anlıyarak kendi rızasıyla idareyi biraderi İzzüddîn'e bırakmıştır. (Sahâifü'l - Ahbar'dan)

384 — DEHNA' BİNTİ MİSHAL

Malik b. Sa'd b. Zeyd Menât oğullarından olan Mishal'in kızıdır. Şâir ve ürcuze söyliyen meşhur Accâc'ın zevcesi yine şâir bir kadındır. Accâc ile araları uyuşmadığından babasıyle birlikte Accâc'ı, memleketleri olan Yemame valisine şikâyet ve :

انى منه بجمع

diyerek kendinin halâ, Accâc'ın nikâhı altında olmasına rağmen bâkire olduğunu sarahaten bildirmiş, böylece edepsizlik etmiş olduğundan Accâc kendisini boşamıştır. Vali o zaman, her iki tarafın ifadelerini dinliyerek Accâc'a şer'î usûller gereğince bir sene mehil verince Accâc başını öne eğerek şöyle demişti :

أظنّت الدهنا وظنّ مسحل ان الأمير بالقضاء يعجل
عن كلاتى والحصان يكسل عن السفاد وهو طرف هيكل

Bunun üzerine Dehnâ' şu beyitleri söyler :

والله لولا خشية الامير وخشية الشرطى والمثير
لجلت من شيخ بنى الفقر كجولان صعبة عسير

Dehnâ'nın bu sözleri üzerine Accâc onu öpme ve iltifatlarla gönlünü hoş etmeye kalkışınca Dehnâ şunları söyler :

تالله لا تخدعني بالضم اليك والتقبيل بعد الشم
الا بهزها زيلى همى ينزع عنى فتحى من كمى

Beyitler edîbâne olmadıklarından tercümelerinden sarf-ı nazar edilmiştir.

ZÂL HARFİ

385 — ZATÜ'L - ÜZÜNEYN

İki kulak sahibi kadın mânâsına olarak tercüme-i hali ilerde gelecek olan Aîşe binti Talha' hazretlerinin lâkabıdır. Kulaklarının büyüklüğünden kinaye olarak bu lâkab verilmiştir. Bu lâkabı kendisine kuması (ortağı) Seyyide Sekîne hazretleri takmıştır deniyorsa da lâkap takmak âdeti

ولاتنابزوا بالألقاب (1)

âyet-i kerîmesi hükmüne muhalif olduğundan Seyyide Sekîne'den böyle bir şeyin vukuu muhtemel değildir.

386 — ZATÜ'L - HUFÜF

Asr-ı saâdet kadınlarından bir hanım olup doğumundan sonra nifas kanı görmediği için bu isim verilmiştir.

Mâ Ye'ûlü Aleyh'de bu şekilde zikredilmekte ise de bu ismin verilme sebebi bize göre açık değildir.

387 — ZATÜ'L - HAL

Harun Reşid'in câriyelerinden meşhur bir şarkıcı hanım olup son derece güzel ve hünerli idi.

Harun Reşid'e nisbeti meşhur olan aşağıdaki beyitleri Harun Reşid onunla diğer iki câriyesi hakkında söylemiştir :

---

(1) Hucurât sûresi, âyet : 11.

ملك الثلاث الآنسات عنانى وحللن من قلبى بكل مكان
مالى تطاوعنى البريّة كلها وأطيعن وهن فى عصيانى
ماذاك الّا انّ سلطان الهوى وبه غلبن أعزّ من سلطانى

Bu beyitlerde Harun Reşid yakınarak : «kendinin bir cihan padişahı olduğu halde üç kızın sevgisine mağlûb ve zebun olduğunu onların ise sevgisinden müstağnî olduklarını» ifade etmiştir.

Bir diğer kavel göre de yukardaki beyitler şâir Abbas b. Ahnef'e ait olup Abbas onları Harun'un ağzından söylemiştir.

Zatü'l - Hâl'in asıl ismi (Hins) olup üst dudağında gayet güzel bir beni olduğundan (Benli Hanım) mânâsına olmak üzere Zâtü'l - Hâl diye şöhret bulmuştur.

Harun'un adıgeçen diğer iki câriyesinden birinin ismi Seher diğerininki ise Ziyâ' idi. Nitekim Harun onları diğer bir şiirinde şu şekilde tasrih eylemiştir :

آن سحراً وضياء وخنث هن سحر وضياء وخنث
أخذت سحر ولا ذنب لها ثلثى قلبى وترباها الثلث

Zâtü'l - Hâl bir de Arabistan'da bir yerin ismidir. Amr b. Ma'di Kerib hazretleri onu şiirinde zikredip :

وهم قتلوا بذات الخال قيسًا [2]

demiştir.

388 — ZATÜ'L - HIMÂR

Baş örtülü kadın mânâsına olarak tercüme-i hali ilerde gelecek olan Hüneyde binti Sa'sa'a'dır ki meşhur şâir Farazdak'ın halasıdır.

Zâtü'l - Hımâr adı verilmesinin sebebi şöyledir :

Zâtü'l - Hımâr bir gün babası, kardeşi, dayısı ve kocası ile otururlarken başında bulunan örtüyü indirivermişti. Onlar :

— «Ey Hüneyde, biz seni böyle görmemiştik. Bunun sebebi ne idi?» deyince Zâtü'l - Hımâr :

---

(2) Onlar bayırı Zâtü'l Hâl'da öldürdüler.

— «Sizler gibi dört mahremi bir araya toplamış olmamdan dolayı bana bir kibir ve övünme hissi geldi de o sebeple buna cesaret ettim.» deyip şöyle devam etti :

— «Babam Sa'sa'a b. Naciye, kardeşim Galib b. Sa'sa'a, dayım Akra' b. Hâbis, kocam ise Zeberkan b. Bedr'dir. Eğer arap kadınları içinde bunlar gibi dört mahreme nail olup ta yanlarında başını açabilmek kendisine müyesser olmuş bir kadın daha varsa ben ona elli baş dişi deve bağışlarım.»

Bu şekilde böbürlenmesiyle lâkabına Zâtü'l - Hımâr demişlerdir.

Muhammed Emin el-Muhibbî, Mâ Ye'ûlü Aleyhi'de bu şekilde anlattıktan sonra şöyle der :

Zâtü'l - Hımâr'ın kıssasına benzeyen hadiselerin en garibi Ömer b. Abdülaziz'in hanımı Fatıma binti Abdülmelik'in halidir. Fatıma'nın halife olarak 13 mahremi vardı ki cümlesinin yanında baş örtüsünü indirebilirdi. Bunlar : Babası Abdülmelik b. Mervân, büyükbabası Mervan b. Hakem, biraderleri Velid, Süleyman, Yezid ve Hişam, biraderzâdeleri Velid b. Yezid, Yezid b. Velid ve İbrahim b. Velid, dayısı Muaviye b. Yezid, annesinin[3] babası Yezid b. Muaviye ve onun babası Muaviye b. Ebî Süfyan ve kocası Ömer b. Abdülaziz, idiler. Bunların hepsine halife olarak biat edilmiştir. Ancak Fatıma bunların hepsine erişmemiştir.

389 — ZATÜ'L - KURTAYN

Gassanilerden —Yani Rum Kayserleri tarafından tayin edilerek bir zamanlar Şam dolaylarında hükümran olan arap emirlerden— Harîs A'rac'ın annesidir. İlerde hal tercümesi Mâriye ismiyle gelecektir. Gayet güzel iki küpesi olduğundan dolayı Zâtü'l - Kurtayn diye şöhret bulmuştur.

390 — ZATÜ'N - NİHYEYN

Teymullah b. Sa'lebe kabilesinden bir kadın olup (çifte tulumlu) mânâsına olarak bir hali, meşguliyet ve cimrilikle bir darb-ı mesele sebep olmuştur. Çok meşgul ve pek harîs, cimri kimseler hakkında araplar onu yâdederek :

---

(3) Annesi Yezid b. Muaviye'nin kızı olan Âtike'dir.

أشغل من ذات النحيين

أشحّ من ذات النحيين

darb-ı mesellerini söylerler. Şöyle ki :

Zâtü'n - Nihyeyn cahiliye devrinde iki tulumla bir pazarın tenha bir köşesinde yağ satarmış. Havvât b. Cübeyr el-Ensârî —ki sonradan İslâm ile şereflenip sahabeden olmuştur— yağ almak için yanına gelir. Tadlarına bakmak için tulumun birinin ağzını çözdürür. Onun tadına baktıktan sonra öteki tulumun da ağzını açtırıp güya onun da çeşnisini anlıyarak kadıncağıza onun da ağzını tutturup bu şekilde meşgul ederek tecaviiz eder. Bu hadise üzerine Zâtü'n - Nihyeyn'in o meşguliyeti şayi olup pek meşgul kimseler hakkında darb-ı mesel olarak,

أشغل من ذات النحيين

denildiği gibi, kendine vaki tasallut ve tecavüzü engellemeye kalkmıyarak yağının zayi olması korkusuyla tulumların ağızlarını tutmaya devam edişi de cimriliğine hamledilerek çok cimri kimseler hakkında :

أشحّ من ذات النحيين

denilmiştir.

أناس ربّة النحيين منهم فعدّوها اذا عدّ الصميم

beytinden de Zâtü'n - Nihyeyn kastedilmektedir. Şâir, Zaruret-i vezinden dolayı (Zât - ذات) kelimesini (Rabbe - ربّة) kelimesine tebdil etmiştir. Bu beyit Zâtü'n - Nihyeyn'in kabilesi olan Teymullah b. Sa'lebe kabilesinin hicvini içermektedir.

391 — ZATÜ'N - NİTAKAYN

Zatü'n - Nitakayn yukarda da geçtiği üzere Hz. Ebu Bekir'in kızı Esma'dır. Rasûlüllah (s.a.v.)'in hicreti gecesi Nitak'ını ikiye bölüp bir parçasını safra, diğer parçasını da kırbaya bağ olmak üzere arzettiği ve bir kavle göre sofra mevcut olup bağı olmadığı için nitak'ını sofraya bağ olmak üzere yırtarak Hz. Rasûl (s.a.v.)'in :

— «Ey Esma, senin bu nitakına bedel Cenab-ı Hak sana cennette

(4) Zâtu'n - Nihyeyn'den daha meşgul. Zâtu'n - Nihyeyn'den daha cimri anlamlarına gelir. B. Ç.

iki nitak ihsan buyuracaktır.» müjdesine nail olduğu içindir ki kendisine Zâtü'n - Nitakayn denilmiştir.

(Nitak), kitab vezninde, arap kadınlarının iş elbiselerinden bir çeşit elbisedir.

Denilir ki; Eğer Hz. Ebu Bekir'in oğulları, kızları gibi becerikli olaydılar Hz. Ömer'e hilâfet biraz zor düşerdi.

Zira Hz. Âişe Cemel vakîasının sebebi olmuştur. Bu Esma Zâtü'n - Nitakayn da oğlu Abdullah b. Zübeyr'i Kâ'be-i Muazzama'ya sığınarak Haccâc-ı Zalime karşı şiddetle muharebeye teşvik etmiştir.

392 — ZELFÂ'

Emevî devri meşhurlarından câriye asıllı edîb bir hanımdır. Şu beyit onu ne güzel anlatır :

انما الذلفاء يا قوتة أخرجت من كيس دهقان

Yani :

«Zelfâ' bir yakut tanesidir ki köylü kesesinden çıkmıştır.»

Zelfâ' aslı itibariyle Medine-i Münevere doğumludur. Bir zamanlar bu belde-i tayyibe ahalisi bütün, onun güzelliği ve meziyetlerinin medihçisi olmuşlardı. Hakkında söylenen şiirlerden :

انما الذلفاء همى فليدعنى من يلوم
احسن الناس جميعا حين تمشى وتقوم
حبا الذلفاء عندى منطق منها رخيم

أصل الحبل لترضى وهى للحبل صروم
جبها فى القلب داء مستكن لا يريم

beyitleri Eğânî'de, Ahvas b. Muhammed el-Ensârî'nin bir diğer kavle göre de Buhtürî el-Abbâdî'nin olmak üzere yazılıdır.

Mustatref'te uzun uzadıya hikâye edildiği üzere Zelfâ'yı ilk sahibinden, önce Süleyman b. Abdülmelik el-Emevî'nin kardeşi Sa'îd b. Abdülmelik tam bir milyon kuruşa satın almış, sonradan Süleyman b. Abdülmelik halife olunca Zelfâ' onun mülküne geçmiştir. Ancak kendisinin sevgi bakışları eski sahibi üzerinde kaldığından kıralların daireleri onu hoşnut edemedi. Sa'îd b. Abdülmelik'in câriyesi iken bir gün saray kapısından dışarı çıkıp fasîh bir dille :

عباد الله من لی بدواء ما لایشتکی وعلاج ما لایسمی. طال الحجاب وأبطأ الجواب. والقلب طائر والعقل عازب. والنفس والهة والفؤاد مختلس والنوم محتبس. رحمة الله علی قوم عاشوا نجلدا وماتوا کمدا. ولو کان الی الصبر حیلة أو الی ترک الغرام سبیل لکان امرا جمیلاً.

diye ilk sahibi hakkında yan p yakıldığı görüldü.

Süleyman b. Abdülmelik'in mülkünde iken de bir gece halifenin yatak odasına yakın bir yerde şarkıcı Sinan bazı dostlarına şu beyitleri okuyordu :

محبوبة سمعت صوتی فأرقها ... من آخر اللیل لما نبه السحر

فی لیلة البدر مایدری مضاجعها ... أوجهها عنده ابهی أم القمر

لم یجب الصوت احراس ولا غلق ... فدمعها لطروق الصوت منحدر

لو مکنت لمشت نحوی علی قدم ... تکاد من لینها فی المشی تنفطر

Zelfâ', Sinan'ın sesini işiterek dinlemek üzere halifenin yatağından kalkarak dışarı çıkınca Sinan'ın okuduğu beyitleri bütün kendi halinden bahseder bulup kendine bir coşkunluk gelerek yüksek sesle ağlamaya başlamıştı. Süleyman halifenin onun ağlamasından uykusu kaçarak :

— «Ne oluyor ey Zelfâ'?» diye sorunca cevap olarak şu beyitleri irticalen söyler :

ألا ربّ صوت رائع من مشوه ... قبیح المحیا واضع الأب والجد

یروعك منه صوته و لعله ... الی أمة یغری معًا والی عبد

Zelfâ' bu kıtasında :

«Güzel sesin, her ne kadar söyliyeni çirkin ve asaletsiz olsa da insana elbette tesiri olacağını» ifade ederek Sinan'ın sesinin kendisinin gizli aşkını coşturduğunu imâ etti.

Bu hikâye Tezyinü'l-Esvak'ta (s. 171) Süleyman b. Abdülmelik'in (Avân) adlı câriyesi hakkında anlatılmakta ise de Eğânî'ye muhaliftir.

Eğânî'de, şarkıcı Cemile'nin tercüme-i halinde bir münasebetle zikrolunan bir ifadeden anlaşıldığına göre sonraları Zelfâ' ile evlenme devleti kendisine nasib olanlardan birisi Zelfâ'yı her nasılsa üç talâk ile boşayıp sonradan şiddetle pişman olunca 3 sayısını meş'um ederek ondan sonra bir şey sayacak olsa bir, iki, dört... deyip üç'ü söylemez olmuş. Kendi yaptığından bahisle hiç kimsenin de o kelimeyi ağzına almamasını şu kıt'asıyle tenbih ve tavsiye etmiştir :

393 — ZELFÂ' CARİYETÜ İBN TARHÂN
(İbn Tarhân'ın cariyesi Zelfâ')

Şâir Ebu Nüvâs'ın :

عجبًا من حماقة الذلفاء تتشهى فياشل الخلفاء

dediği Zelfâ'dır. Abbasî devri câriyelerinden şâir bir kızdır. Ebu Nüvâs'ın yukardaki beyti söylemesinin sebebi şöyledir :

Ebu Nüvâs bir gün Zelfâ'nın yanına gider arkasından da kaba - saba bir insan olan Mervan b. Ebî Hafsa gelince Zelfâ'nın efendisi olan İbn Tarhân Ebu Nüvâs'ı onun üst tarafına geçirir. Mervan'ın buna canı sıkılarak Zelfâ'ya şu beyti :

غيضن من عبراتهن وقلن لى ماذا لقيت من الهوى ولقينا

okuyup kendisini teselli edecek, onu övme zımnında onun da münasip bir beyit söylemesini isteyince Zelfâ' tam tersine onun isteğine hiç aldırmıyarak :

«Sen bu beytinle kalbimde gizli olan hünkâr sevgisini coşturdun.» meâlinde olmak üzere ve ona rağmen kendisinin hünkârdan başkasında gözü olmadığını anlatmak üzere :

قد هجت بالبيت الذى انشدتنى حبًا بقلبى للامام دفينا

beytini söyleyince Ebu Nüvâs yukardaki beytini söylemiş ve kalkıp gitmiştir.

Zelfâ'nın şiir söylemede olan fıtrî zekâsı hakkında nakledilen hikâyelerden birisi şöyledir :

Halife'nin sarayına sık sık gelen şâirlerden Abbas b. el-Ahnef bir gün Zelfâ'nın olduğu eve gelerek :

— «Şuna münasip bir beyit bulsan ya!» diyerek :

أهدى له اصحابه أترجة فبكى وأشفق من عيافة زاجر

beytini okuyunca Zelfâ' hemen ve irticalen :

خافا لتلون فى الوداد لأنها لونا زباطنها خلاف الظاهر

demiş; Abbas da bunu son derece beğenerek Zelfâ'ya :

— «Eğer bu beyit benimdir diyecek olursan bir daha evine gelmem.» diye yukardaki beytine sahip çıkmaması hususunda ant verip onu kendi beytine ilâve etmiştir. (İbn Zâfir'in eserinden).

Bunlardan birinci beyit :

«Filân kimseye dostları bir ağaç kavunu hediye etmiş o da fâl-i hayır addetmiyenlerin uğursuz bulmalarından korkarak ağlamış.» meâlinde ve muamma tarzında olup ikinci beyit :

«Zira onun rengi ikidir. İçi dışından başka olduğundan sevgi ve dostluğunun renk değiştirmesinden korkmuştur.» mânâsında olduğundan gerçekten aralarındaki münasebet son derece açıktır.

Bu isimde bir de Hz. Yakub (a.s.)'ın seriyyesi olduğunu Târih-i Âlem'de (s. 202) görmüştüm. Bize göre bu bir tahrif değilse bile kelime arapçalaştırılmış olsa gerektir.

RA HARFÎ

394 — RABİA EL-ADEVİYYE

Ümmü'l-Hayr Rabia binti İsmail el-Adeviyye'dir. H. I. yüzyıl'ın zühd ve takvâsı ile meşhur Basra ilerigelenlerinden bir hanım olup güzel menkıbelerle anılır.

İmam-ı Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî onu Risale'sinde zikrederek der ki : Rabia münacâtında :

«İlâhi, sen, seni seven kalbi ateşte yakar mısın?» derdi.
Bir defasında kendisine :

«Rabb-i rahîm onu yapmaz; su-i zanda bulunma.» diye hâtiften bir hitab gelmişti.

Kendisi gerçi kadın idi ama ahlâk ve huyca gönül ehli idi. İnsanî kemalâtta birçok erkekten üstün olduğu açıktı. Bu sebepten kendisine (Tâcu'r-ricâl) derlerdi.

Zühdüne dair nakledilen haberler o kadar şöhret bulmuştur ki güzel medh ü senâsı dillere destan olmuş, yüce adı takvâ ehli kadınlar ve kadın zâhidler hakkında darb-ı mesel haline gelmiştir.

Asrının büyüklerinden Hasan-ı Basrî, zevcesinin vefatından sonra Rabîa ile evlenmeye talip olmuştu. Rabîa da kendisini bazı ledünnî sorular sorarak denemek suretiyle imtihandan sonra bu teklifini kabul edemiyeceğini ifade sadedinde aşağıdaki nazmı söyler :

راحتی یا اخوتی فی خلوتی ... وحبیبی دائماً فی حضرتی یا سروری وحیاتی دائماً
لم أجد لی عن هواه عوضاً ... وهواه فی البرایا محنتی نشأتی منك وأیضاً نشوتی
حیثما کنت أشاهد حسنه ... فهو محرابی الیه قبلتی قد هجرت الخلق جمعاً ارتجی
ان امت وجداً وما ثم رضا ... واعنائی فی الوری واشقوتی
یاطبیب القلب یاکل المنی ... جد بوصل منك یشفی مهجتی منك وصلاً فهو أقصی منیتی

Müçtehidlerden Süfyan-ı Sevrî hazretleri de Rabîa ile aynı asırda yaşamış olup Rabîa'nın kadrini itiraf ederek onun ziyaretine gider, hakaika dair şüphelerini onunla hallederdi.

Süfyan-ı Sevrî bir gün Rabîa'ya :

— «Senin gerçeğe imanın ve Cenab-ı Hak'ka itikadın ne merkezdedir?» diye sormuştu.

Rabîa cevabında :

— «Ben Allah'a cehennem korkusu ve cennet sevgisi için ibadet etmem. Zira bu hal ırgatlık sıfatıdır. Belki kendisine aşk ve muhabbetimin kemalinden naşi ona ibadet eder ubudiyyetinin gereklerini yerine getiririm.» deyip şu münacâtı okudu :

أحبّك حبّين حب الهوى وحبًّا لأنك اهل لذا ك
فأما الذى هوحب الهوى فشغلى بذكراك عمّن سواك
وأما الذى أنت اهل له فكشفك لى الحجب حتّى أراك
فلا الحمد فى ذا ولا ذاك لى ولكن لك الحمد فى ذا وذاك

Yani

«Ey Rabbim seni iki sevgi ile severim. Muhabbetimin biri benim aşk ve iştiyakımdan, diğeri senin sevilmeye lâyık olduğundandır. Benim aşk ve iştiyakımdan gelen sevgim senden başkasını bırakıp sadece senin zikir ve yadınla meşgul olmayı; Senin sevilmeye sezâ olmandan ileri gelen muhabbetim de bana müşahede mertebesini ihsan buyurmuş olmandır. O halde hamd ve şükran ne buna mahsustur ne de övülmüş olma ciheti bana aittir. Belki her hal ü kârda ve her iki yönden şükür ve hamd sana mahsustur.»

Vefatı 135/752, bir diğer rivayete göre 185/801'de Kudüs havalisinde vukubulmuş; mübarek kabri gönül ehlinin ziyaretgâhı olmuştur.

395 — RABİA EŞ-ŞAMİYYE

Nefehat'tan anlaşıldığına göre bu da marifetullah'a ermiş, keşf ve kerameti görülmüş hanımlardandır. Kendisinde kâh havf ve mehabet, kâh emniyet ve ünsiyyet hali müşahede olunurdu. Bazan şu beyitleri :

حبيب ليس يعدله حبيب وما لسواه فى قلبى نصيب
حبيب غاب عن بصرى وشخصى ولكن عن فؤادى ما يغيب

bazan da bu beyitleri :

انّی جعلتك فی الفؤاد محدثی وأبحت حسی مزاراً جلوسی

فالجسم منی للجلیس مؤانس وحبیب قلبی فی الفؤاد أنیسی

söylediği işitilirdi.

Avârifü'l - Meârif kitabının sahibi Ebu'n - Necib es-Sühreverdi hazretleri bunlardan son kıt'ayı Rabîa el-Adeviyye'ye ait olmak üzere serdetmiştir.

Bunlardan birinci kıt'anın meâli şöyledir :

«Dost bir dosttur ki ona başka biri muadil ve kalbinde ondan başkası için bir haz ve nasîp hasıl olmuş değildir. Her ne kadar zatı müşahede ve gözümden gaib ise de kalb ve basiretimden ebediyyen ayrı ve gizli değildir.»

İkinci kıt'anın mânâsı ise şöyledir :

«Gerçekten seni gönlümde dost kılıp cismini benimle görüşeceklere terk ve mübah kılmışım. Binaenaleyh cisim ve cesedim benimle oturanlara dost; gönlüm ise kalbimin sevgilisine dosttur.»

İhya-i Ulûm'da ve ondan naklen Aynu'l - İlm şerhi Aliyyü'l - Kârî'de şöyle hikâye olunur :

Rabîa, asrının büyüklerinden Ahmed b. Ebi'l - Huvârî ile evlenmek üzere kendisine haber göndermişti. Ondan :

— «Benim kendi halimle meşguliyetim evlenmeye engeldir. Bu türlü düşüncelerime meydan vermez.» cevabını alınca :

— «Vallahi ben senden ziyade meşgulüm. Benim evlenmek istemem şehvetimi gidermek değildir : Kocamdan bana birçok mal intikal etti. Onları sen, muhtaç durumda olan salih kimselere infak edersin, ben de senin sebebinle salihlerle evliya ile tanışmış olurum, niyeti iledir.» demişti.

Bunun üzerine Ahmed b. Ebi'l - Huvârî, şeyhi Ebu Süleyman ed-Dârânî hazretlerinden izin isteyip Rabîa ile evlenmiş, sonra da onun üzerine üç kadın daha almıştır.

Ahmed b. Ebi'l - Huvârî'den şöyle nakledilir :

«Rabîa beni çeşitli yemeklerle doyurur, misk ve diğer kokularla ko-

kulayıp, "Haydi haremlerinin yanına git." diye beni ortaklarına kendisi gönderirdi.»

Ravdu'l - Ahbâr'ın onbirinci Ravda'sından, kadın âbid ve zâhidlerinden bir de Rabîa Kaysiyye olduğu anlaşılmaktadır.

396 — REBAB

İmriü'l - Kays b. Adiyy el-Kelbî'nin kızıdır. Hz. Hüseyin efendimizin zevcesi ve kızları Sitt-i Sekîne'nin de annesi olan fazilet ve celâlet sahibi bir hanımdır.

Onun hakkındaki hürmet ve muhabbetini Hz. Hüseyin şu şiirde beyan etmektedir :

لعمرك انّنى لاحبّ داراً تكون بها سكينة والرباب

أحبّهما وأبذل جلّ مالى وليس لعاتب عندى عتاب

Sitt-i Sekîne'den rivayet edildiğine göre bu beyitleri Hz. Hüseyin, Rebab'a olan aşırı sevgisinden dolayı Hz. Hasan'ın kendisini ayıplaması sebebiyle söylemiş olup mânâsı şöyledir :

«Doğrusu ben Sekîne Rebab'ı ve onların bulundukları mahalli sever, haklarında birçok malımı da sarfederdim. Bu konuda beni ayıplayanlara da bir şey demem.»

Kitabü'l - Eğânî'de anlatıldığına göre Rebab'ın babası İmriü'l - Kays hristiyanlardan muteber bir kimse olup Hz. Ömer zamanında onun huzuruna gelerek kendi isteğiyle iman etmiş Hz. Ali de onunla aralarında hısımlık kurulmasını arzu etmişti. İmriü'l - Kays da bu arzuyu göstermiş; Mahyât, Selmâ ve Rebab isimlerindeki üç kızından Mahyât'ı Hz. Ali'ye, Selmâ'yı Hz. Hasan'a vermiş, Rebab'ı da Hz. Hüseyin'le evlendirmişti. Hz. Hüseyin'in zevcesi olan bu Rebab mümtaz ve hayırlı hanımlardan olarak diyanet ve dirayet sahibi olup Hz. Hüseyin'in kadrini bilmiş ve onu kendisinden hoşnut eylemiştir. Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra kendini istiyenler olduysa da :

— «Ben bir kere Hz. Peygamber'in hısımlığı şerefine nail oldum. Bundan sonra başka bir hısımlığı kabul edemem.» cevabını verip merhum kocası Hz. Hüseyin hakkında şu mersiyeyi söylemiştir :

ان الذی کان نورًا یستضاء به بکربلاء قتیل غیر مدفون
سبط النبیّ جزاك الله صالحة عنا وجنبت خسران الموازین
قد کنت لی جبلاً صعبًا ألوذ به وکنت تصحبنا بالرحم والدین
من للیتامی ومن للسائلین ومن یعنی ویأوی الیه کل مسکین
والله لا أبتغی صهرًا بصهرکم حتی أغیب بین الرمل والطین

«Gerçekten o kadri yüce zat kendisi bir nur olup halk ondan istifade eder ve nurlanırdı. Kerbelâ denen yerde maktûl düşmüş ama defnedilmemiştir. (Sonra gaybetten hitabe iltifat ile şöyle devam ediyor :) Ey Peygamber torunu! Cenab-ı Hak seni bizim tarafımızdan hayır ve salâh ile mükâfatlandırsın. Sen ecir ve sevap kaybından uzak olasın. Sadece ben değil, bütün yetimler, dilenciler, yiyeceği içeceği olmıyan fakirler hep sana iltica ederlerdi. Ey Peygamber hanedanı, Allah'a yemin ederim ki ben bundan böyle toprak altına girinceye kadar sizin hısımlığınızdan ayrılıp da başka bir hısımlığa talip olmam.»

397 — REBAB ZEVCETU'L - ÜKAYŞIR
(Ükayşır'ın hanımı Rebab)

Meşhur şâir Ükayşır el-Esedî'nin zevcesi olup aynı zamanda amcasının kızıdır.

Ükayşır onunla evlenmek istediği zaman ailesi 4.000 dirhem mehir istemişler o da kabilesi ve akrabalarından yardım istemişse de kimse birşey vermediğinden Mecûsî bir köy ağası olan İbn Râs el-Bağl'a varıp halini ona anlatınca İbn Râs istediğini tam olarak verince Ükayşır şu şiiri söyler :

کفانی المجوسی مهر الرباب فدی للمجوسی خال وعم
شهدت بأنك رطب المشاش وان أباك الجواد الخضم
وانك سید اهل الحمیم اذا ما تردّیت فیمن ظلم
تجاور قارون فی قعرها وفرعون والمکثنی بالحکم

Mecûsî bu şiiri işitince :

— «Ey Ükayşır kabilenden yardım istedin yardıma mazhar oldın. Bana geldin matlubunu tamamıyla aldın. Şimdi bana bu sözlerinle ceza mı veriyorsun?» demişti.

Ükayşır da cevap verip :

— «Niçin razı olmuyorsun? Seni kırallarla bir tutup Ebu Cehl'in dahi üst tarafına oturttum.» demiştir.

(مشاش) Müşâş, mîm'in zammesiyle nefîs mânâsına olup (رطب المشاش) tabiri şerefli nefis sahibi kimse demek oluyor. (خضمّ) Hıdamm ihsanı bol kimse demektir. (تَرديت) kelimesi ise kuyuya düşmek veya mutlak olarak yüksek yerden yuvarlanmak mânâsına olan terdid'den fiil-i mazîdir.

Bu hikâye Eğânî'nin onuncu cildinin 92. sayfasındadır. Cevahir-i Mültekata'da mevcut ise de orada beyitler muharreftir. Buraya doğru şekilleri alınmıştır.

398 — REBAB

Benî Zühl kabilesine mensup bir kızdır. (ألعود أحمد) darb-ı meselini söyliyen Hıdâş b. Hâbîs et-Temimi'nin sevgilisi akıllı bir kızdı.

Darb-ı mesel'in doğuşu şöyledir :

Hıdâş, Rebâb'la evlenmeye talip olduğunda fakirliğinden dolayı kızın ana - babası razı olmaz ve red cevabı verirler. Hıdâş geri dönüp giderse de aşk ve muhabbeti dolayısıyla tahammül edemeyip bir müddet sonra döner Rebâb'ın kabilesi yakınına gelip şu şiiri okumaya başlar :

ألا ليت شعري يارب متى أرى لنا منك نجحا او شفاء فاشتفي
فقد طالما عنيتني وردتني وانت صفيّي دون ما كنت أصطفي
لحا الله من تسمو الى المال نفسه اذا كان ذا فضل به ليس يكتفي
فينكح ذا مال دميمًا ملومًا ويترك حرًّا مثله ليس يصطفي

Rebab çadırın içinde söylenen beyitleri işiterek Hıdâş'a :

— «Maksadın malûmum oldu. Yarın sabah babama gelip beni tekrar iste.» haberini iletmek üzere bir adam gönderdikten sonra annesine

هل أنكح الّا أهوى والتحف الّا من أرضى ؟

— «Ben sevdiğim ve hoşnut olduğum adamdan başkasıyla mı evlendirileceğim?» diye sorup annesinden hayır cevabını alınca :

— «Öyleyse beni Hıdâş'la evlendirin.» der.

Annesinin :

— «Hıdâş'ın malı az, seni ona nasıl verelim?» demesi üzerine :

— «Eğer mal kötülükleri getiriyorsa o mal ne kadar kötüdür!» diyerek ebeveynini susturur.

Diğer taraftan Hıdâş da kızın tenbihi üzerine sabahtan gelip tekrar talebini tekrarlar. Ebeveyni de Rebâb'ı onunla evlendirirler. Bunun üzerine Hıdâş, tekrar dönüp geldiğinin isabetli olduğunu imâ ederek sevincinden :

العود أحمد والمرأة ترشد والورد يحمد

dedi.

Bundan sonra da bu söz darb-ı mesel oldu.

Lâkin Rebâb'ın sonradan kendi kabilesinden Selem âdında birisiyle ilişki kurduğundan kocası tarafından katlolunduğu Mecmeu'l - Emsâl'de kaydedilmektedir.

Rebâb, sahabeden dört hanımın da ismi olup bunlar :

1 — Rebâb binti'l - Berâ',

2 — Rebâb binti Hârise,

3 — Rebâb binti Ka'b,

4 — Rebâb binti'n - Nu'mân'dır.[1]

399 — RABİHA

Kitabü'l - Eğânî'de zikri geçen iki meşhur şarkıcı ve şâir kadının simleridir. Bunlardan birisi İbn Râmî'nin, diğeri de İbn Şemmâs adında bir zatın câriyesi idi.

İbn Şemmâs'ın câriyesi Rabîha tercüme-i hali yukarda geçen Hâide'nin; İbn Râmî'nin câriyesi Rabiha da Sa'de ile Sellâme ez-Zerkâ'ın tap: yoldaşı olup güzellik ve hünerde herbiri diğerinden üstündür.

---

1) Bunlardan Berâ'ın, Hârise'nin ve Nu'mân'ın kızı olanlar Ansardan olup Ka'b'ın kızı Rebâb Yemân'ın oğulları olan Huzeyfe. Sa'd ve Safvan'ın anneleridir. (İnb Esîr. Üsdü'l - Ğâbe. VII/106). B. Ç.

Bir kasîde-i Tavîle'nin beyitlerinden :

الى ربيحة ان الله فضلها بحسنها وسماع ذى افانين

beyitlerinde sitayişle bahsi geçen Rabîha, İbn Râmî'nin câriyesi olanıdır.

400 — RABİHA BİNTİ MUHAMMED B. ALİ
(Ali oğlu Muhammed'in kızı Rabiha)

Muhammed b. Ali b. Ubeydullah b. Cafer'in kızı olan Rabîha Emevî halifesi Yezid b. Abdülmelik'in zevcesi olup Yezid onu kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliği zamanında karısı Sa'de binti Abdullah'ın üzerine 20 bin altın mehir vererek almıştır. Yukarda (Ha) harfinde Habbâbe maddesinde de zikredilmişti.

401 — RABİ' BİNTİ'N - NADR
(Nadr'ın kızı Rabi')

Nadr b. Damdam'ın kızı olan Rabî'dir. Bedir harbi şehidlerinden Harise b. Sürâka hazretlerinin annesiydi. Oğlunun şehadetinden sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzuruna gelip :

— «Ey Allah'ın Rasûlü, oğlum cennette ise kendi kendimi tesellî edip sabredeyim. Değilse ne yapayım?» diye sormuştu.

Rasûl-i Ekrem de cevabında :

— «Cennet bir değil müteaddittir. Senin oğlun Firdevs cennetindedir.» buyurmuşlardı.

402 — RECEB BİNTİ'L - KALICÎ

eş-Şahab Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Kalıcî'nin kızı olup İmam-ı Süyûtî şeyhlerinden muhaddis bir hanımdır. 800/1397 senesinde dünyaya gelmiş; büyük annesi Sâre binti'ş - Şeyh Takıyyüddîn es-Sübkî'den hadis almıştır. 869/1465 tarihinde vefat eylemiştir.[2]

403 — RAHMET

Sabrıyla bilinen Peygamber Hz. Eyyüb (a.s.)'ın zevcesidir. Hz. Eyyüb eskiden mal mülk sahibi, vücutça sağlam olduğu halde sonradan Allah tarafından bir imtihan olarak mal ve emlâki elinden gidip fakir kaldığı, mübarek bedenlerine bir hastalık ârız olarak yaralar peyda olduğu, yaralar kurtlanıp yanlarına kimse gelemez olduğu zamanlarda onu terketmeyip hizmetine devam etmiştir.

(2) Vefatı Şevval ayındadır. (Kehhâle. A'lâmu'n - Nisâ'. I 444). B. Ç.

Tarih-i Kâmil'de Hz. Eyyüb'ün o zevcesi (Leyâ binti Yakub binti İshak) olmak üzere gösterilmiş sonra da zayıf bir kavil olarak Rahmet binti Efrayîm b. Yusuf şeklinde zikredilmiştir.

Rahmet, bir de Hz. Yusuf'un Züleyha'dan olma kızının ismidir. (Ze) harfinde tekrar zikredilecektir.

404 — RUDEYNE

Cahiliye devri arapları arasında iyi mızrak yapıcılığı ile tanınmış bir kadındır. Semher adında bir kocası vardı. O da mahir bir mızrak ustasıydı. Kendinin yaptığı mızrağa Rudeynî, kocasınınkine de Semherî denirdi. Sonraları her sağlam ve makbul mızrağa onların isimlerine izafetle Rîmâh Rudeyniyye ve Rîmâh Semheriyye adı verilmesi yaygınlaştı.

405 — RUZEYNE

Rasûlüllah (s.a.v.)'in zevcelerinden Safiyye binti Huyey'in azadlı câriyesi sahabî bir hanımdır. Rasûlüllah (s.a.v.)'in hizmetinde bulunurdu. Kızı Emetullah kendisinden hadis rivayet etmiş ve özellikle Aşûre günü orucunun sünnet olduğunu annesinden naklen beyan eylemiştir.

406 — SULTAN RADIYYE

Sahâifü'l-Ahbâr'dan anlaşıldığına göre Gavriyye devletinin kolları olarak Gazne ve Kâbil şehirlerinde 602/1205'den 690/1291 yılına kadar sırasıyla hükümran olan kırallar cümlesindendir. Onların en namdarlarından Şemseddin İltemiş Muhammed Sultan'ın kızıdır. İltemiş'in 633/1236'da vefatıyle veliaht Rukneddin Firuz Şah zayıf akıllı biri olup annesi Türkân Hatun idareyi eline almıştı. 7 ay sonra da emirler ve ileri gelenler Türkân Hatun'u hal'edip hapsederek veliahtın kardeşi olan Radıyye'yi nasb ve tahta oturttular. Radıyye, saltanat kaltuğuna erkek kıyafetine girerek oturmuş ve hükümran olduğu müddet yüzüne nikab tutmuştur. 637/1239 senesinde üzerine gelen bir düşman muharibine mağlûb olarak esir düşmüş yerine devlet ileri gelenleri kardeşi Müizzüddin'i oturtmuşlardır. (Sahâifü'l-Ahbâr, c. II/605).

407 — RADIYYE

Endülüs sultanlarından III. Abdurrahman'ın azadlı câriyesidir. Güzel söz söyleme ve yazma hususundaki mahareti herkesçe kabul edil-

mişti. Sultan Hakem b. Abdurrahman'ın vefatından sonra şark memleketlerini gezerek büyük şan ve şöhret kazanmıştır.

408 — RADİYE (Râziye)

Rum kadınlarının meşhurlarından Râziye Hatun, Sultan III. Mehmed nedîmelerinden idi. III. Mehmed devri ulemâsından Rumeli Kazaskeri Muhyiddin Efendi bu Râziye'ye hısımlığı dolayısıyla (Râziye Damadı) diye tanınmıştır.

Sarayda medfun ve halen harem halkı tarafından ziyaret edilen Tasasız Râziye bundan başka birisi olsa gerektir.

409 — Rİ'LE

Cürhüm kabilesinden Medâd'ın kızıdır. Eğânî sahibinin ifadesine göre Hz. İsmail'in Hicaz havalisinde arap neslinden olarak evlenmiş ve babası Hz. İbrahim'in emir ve arzularına muvafık düşmüş olduğu zevcesidir. Hz. İsmail'in sulbünden 12 erkek çocuk dünyaya getirmiştir. En büyükleri Kayzer ve Nâbit adlarındaki zatlardır ki Ka'be-i Muazzama'nın hizmetini üstlenme vazifesi babaları Hz. İsmail'den sonra oğlu Nâbit'e ondan sonra onun ana tarafından dedesi olan Medâd b. Amr el-Cürhümî'ye geçmiştir. Tarihlere müracaatla ilerde Hâcer maddesindeki bilgilerle birlikte mütalâa oluna.

Ri'le, Târîh-i Kâmil'de Seyyide binti Medâd ismiyle zikredilmişse de Eğânî'nin ifadesi her hal û kârda sahih senedle dayandığından isminin Ri'le olması bizce tercih edilmiştir.

410 — RU'VÜM

Kötü asıllı olana yapılacak iyilikten görülecek kötülüğe imâ ile «Köpeğini semirt ki seni yesin.» meâlinde olmak üzere söylenen (سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ) darb-ı meselini ilk söyleyen Hâzim b. el-Münzir el-Hamânî'nin kızıdır.

Babası bu darb-ı meseli onun yüzünden söylediği için meşhur olmuştur. Darb-ı meselin doğuş hikâyesi şöyledir :

Hâzim zengin bir kimse olup Hemedan mahallelerinden birinde eski bezler içine sarılarak sokağa bırakılmşı bir çocuk bulup onu atına alarak evine götürmüş. Emzikli bir câriyesine emredip emzirme ve terbi-

yesine baktırarak büyütüp meydana getirmiş. İsmini de Huceyş koyarak koyunlarını develerini ona teslim etmişti. Bir gün Huceyş'i kızı Ru'vüm ile bir yerde görünce çektiği emeklere yanarak (سمّن كلبك يأكلك) demiştir. Sonra da kılıcını çekip üzerlerine yürüdüğünde Huceyş bir tarafa kaçmış, o sırada Ru'vüm de bir tarafa savuşmuş. Babası Huceyş'i bir müddet takipten sonra dönüp :

موت الحرّة خير من العرة

diye kızını öldürmek niyetiyle araştırmakta iken onu da boğulmuş olarak bulmuştur. Bu suretle teskin olarak :

هان على الثكل لسوء الفعل

demiştir. Bu da darb-ı mesel olmuştur.

Şu beyitler :

قد هان هذا الثكل لولا أننى أجبت قتلك بالحسام الصارم
ولقد همت بذاك لولا أننى سمّرت فى قتل اللعين الظالم
فعليك مقت الله من غدارة وعليك لعنته ولعنة حازم

Hâzim'e ait olup «Ru'vüm'ün bu şekilde öldüğüne esef etmeyip belki onu kendi eliyle öldüremediğine esef ettiğini, onu öldürmeye Huceyş'i takibinin engel olduğunu, onu lânet ve nefret ile yâdedeceğini,» ifade etmektedir.

طار اليكم عرضا فؤادى وقلّ من ذكراكم رقادى
وقد جفانى عن الوساد أبيت قد حالفنى سهادى

beyitleri de Huceyş'e olan sevgisini dile getirmek üzere kızı Ru'vüm tarafından söylenmiştir.

411 — RİKAŞ

Cüzeyme el-Ebraş'ın hemşiresi olan Rikaş'tır. Biraderi Cüzeyme Hire ve Cezire kırallarından ve onların en büyükleri idi. Bedeninde alacalık hastalığı olduğu için (Ebraş) ve (Vaddâh) diye anılırdı ki bu tabirler kendinin bedenî ayıplarını ifadede güzel birer tabirdir.

Lâkablarından biri de (Nedimü'l - Ferdakeyn)'dir. Bu tabir kendi-

sinin aşağıda anlatacağımız bir olaydan sonra işret meclisine kimseyi kabul etmiyerek sadece (Ferdakân) adı verilen iki yıldızla yalnız kaldığını ifade eden bir övünme lâkabıdır.

Olay şöyledir :

Bunlar dünyanın şirk ve küfür içinde olduğu zamanın insanlarıdır. Cüzeyme'nin Garîbân —Garîbân'ın sahibi Münzir-i Ekber'dir denildiğine göre Dayratân— isminde iki putu olup rahmet nüzûlü ve düşmanlara karşı muzaffer olması için onlardan medet umardı.

Bir aralık İyad kabilesinden bir gurup Hicaz havalisinden çıkıp Basra ve Kûfe aralarına doğru yayılarak Cüzeyme'nin hükümran olduğu Hire'ye yakın mahallerde çoğalmalarıyle Cüzeyme, bunları oralardan tard ve uzaklaştırmak niyetiyle üzerlerine hareket eder ve gelip onların bulundukları yer sahasına çadırlarını kurdurur. Diğer taraftan İyâdiler içlerinden bir takım adamlar göndererek adıgeçen putlarını Cüzeyme'nin adamlarını sarhoş etmek suretiyle kendi taraflarına aşırırlar ve Cüzeyme'ye haber gönderip :

«Senin putların senden nefret ve bize rağbet ederek tarafımıza geçtiler. Şimdi, sen bundan böyle bizimle bozuşup harbetmemeğe ahdeder isen onları sana iade ederiz; değilse yollamayız.» derler.

Bu haber üzerine Cüzeyme sulh yapmaya mecbur olur. Ancak içlerinde kendi kavmi olan Benî Lahm'den Adiyy b. Nasr adında yakışıklı, sözü dinlenir bir genç vardı. Onu isteyip onlar da razı olunca Cüzeyme Adiyy'i yanına alarak oradan çekilmiş; onu kendisine şarap verici ve işret meclisine nedim olarak almıştı.

Kızkardeşi Rikaş o sırada kocasız kız olduğundan Adiyy ile aralarında bir alâka peyda olarak Rikaş, kendisini, bir gece içki meclisinde içilirken kardeşinden istemesini söylemiş; Adiyy de kızdan aldığı talimat üzere hareket ederek Cüzeyme'ye sarhoşlukla peki dedirtip hemen o gece Rikaş ile zifafa girdi. Bekâretini izale edip kızı gebe de bıraktı. Ertesi sabah güveylere mahsus yeni elbiselerle Cüzeyme'nin huzuruna girince Cüzeyme akşam verdiği izne pişman olarak :

— «Ey Adiyy, bu süsün sebebi ne?» diye hararetli hararetli sormaya başlayınca Adiyy korkuya kapılarak oradan kaybolur ve bir daha da adı sanı duyulmaz. Cüzeyme kızkardeşi Rikaş'ı :

خبرینی رقاش لا تکذبینی أبحر زنیت أم بهجین
أم بعبد فأنت أهل لعبد أم بدون فأنت أهل لدون

diye azarlamaya başlayınca Rikaş :

— «Haşâ! Ben zina etmedim. Sen beni kişizade, dengim olan şerefli birisiyle evlendirdin ve bana danışmadın.» dedi.

Cüzeyme :

— «Bundan böyle içki meclisine Ferkadân yıldızlarından başkasını arkadaş olarak almam.» diye yemin etti.

Ondan sonra da içki içtikçe bir kadeh kendisi içip iki kadeh de onlar için yere dökmeyi âdet edindi.

İşte bu sebeple kendisine Nedîmü'l - Ferkadeyn derler.

Ferkadân iki tanınmış yıldızdır ki onlara farsçada Dü Birâderân, türkçede iki kardeşler derler. Birbirlerinden ayrılmadıkları için haklarında :

وکل أخ مفارقة أخوه لعمر أبیك الا الفرقدان [3]

denilmiştir.

Binaenaleyh aralarında kuvvetli bir bağ olan iki şey hakkında arapçada teşbih yoluyla Cüzeyme nedimleri mânâsına olarak (ندمانی جذیمة) derler. Bundan maksat ise zikrolunan iki Ferkad yıldızlarıdır.

Nitekim Mütemmim b. Nüveyre'nin, dinden dönenlerle yapılan muharebelerde maktül düşen kardeşi Malik hakkında söylediği mersiyesinde .

وکنا کندمانی جذیمة حقبة من الدهر حتی قیل لن یتصدعا

demiştir.

Cüzeyme'nin nedimleri hakkında şöyle bir rivayet daha vardır :

Rîkaş, evvelce anlatıldığı şekilde Adiyy ile girdiği zifafdan gebe kalmıştı. Hamileliğinin sonunda Amr isminde bir erkek çocuk doğurmuş,

(3) Yemin ederim ki herbir kardeş kardeşinden ayrılacaktır. Ferkadân yıldızları müstesnâ. B. Ç.

Cüzeyme de nasılsa sonradan bu çocuğa aşırı bir sevgi duymaya başlamıştı. Bir ara bu çocuk kaybolup her ne kadar etrafa adamlar çıkarıldıysa da bulunamamıştı. Ancak bir zaman sonra Malik ve Akîl isimlerinde iki kişi onu bulup getirmiş, Cüzeyme fevkalâde memnun olarak haklarında yapacağı ikramı seçmeyi onlara bırakmıştı. Onlar da ölmedikçe birbirlerinden ayrılmamayı ve biri diğerinden tefrik edilmemek şartıyle kendinin nedimliği vazife ve hizmetini arzu ettiklerini beyan etmeleriyle Cüzeyme de onları bu şekilde hoşnut etmiş ve Cüzeyme'nin nedimlerinden maksat bu kişilerdir denilmiştir.

Merhum Nedim, şâirlerin zamparalarından olduğu için Müneccimbaşı Tarihi'nin tercümesinde Rîkaş'ın Adiyy ile olan izdivacını pek neşeli yazmıştır.

412 — RİKAŞ BİNTİ AMR B. OSMAN
(Amr b. Osman'ın kızı Rikaş)

Benî Sa'lebe kabilesinden (بخ بخ ساق بخلخال) darb-ı meselinde adıgeçen bir kadındır. (Vav) harfinde (Verese) maddesinde gelecektir.

413 — RİKAŞ BİNTİ ÂMİR
(Âmir kızı Rikaş)

Ganem b. Habîb'in evlenip te «yaşlıdır» diyenlere :

( ) belki ondan bir çocuk istifade ederim,

diye cevap verdiği kadındır. Ondan doğan çocuğuna Gaber adı vermiştir ki o da bir kabile babası olmuştur.

414 — RUKAYKA BİNTİ EBÎ SAYFÎ

Ebu Sayfî b. Hâşim b. Abdimenâf'ın kızı Rukayka olup Siyer âlimlerinin Sahibetu'r - Ru'yâ dedikleridir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in dedesı olan Abdülmuttalib b. Hâşim'in kardeş çocuğuydu. Siyer-i Halebi tercümesinde yanlış olarak zevcesi olmak üzere gösterilmiştir.

İsabe'de, kızı olan sahabeden Ümeyme'nin zikrinde Rukayka binti Ebî Sayfî b. Hâşim b. Abdülmuttalib . Hâşim b. Abdimenâf olarak zikredilip sonra da (Ra) harfinde Üsdü'l - Ğabe'ye uyularak bizim yazdığımız şekilde yazılmıştır ki son derece gariptir.

Bazıları bunu sahabeden saymışlarsa da İbn Esîr'in Ebu Nuaym'dan naklen beyanına göre Rukayka, Abdülmuttalib'in yaşıtı olup onların her ikisi de Efendimiz (s.a.v.)'in çocukluk çağlarında ömürlerini tamam etmişler ve peygamberliği zamanına erişememişlerdir.

Rukayka edîb ve soylu bir hanımdı. Sâhibetü'r - Ru'yâ denmesinin sebebi şöyledir :

Peygamberimiz (s.a.v) 6 - 7 yaşlarında iken Mekke-i Mükerreme'de büyük bir kıtlık olmuştu. Halk düçar oldukları bu zaruretten en sonunda feyz-i muhammediye müracaatla kurtulmuşlardı. İşte o kıtlık esnasında Rukayka şöyle garip bir rüya görür :

Birisi boğuk bir sesle : «Ey Kureyş cemaati, bi'seti beklenen âhir zaman Peygamberinin günleri erişti. Zuhur etme zamanı yaklaştı. Onun gelişi bereketiyle bu kıtlıktan kurtularak bolluğa kavuşacaksınız. Şimdi gerektir ki içinizden haseb - nesebi yerinde cüsseli, iri, beyaz tenli, çok kirpikli, yanakları bir miktar uzunca değirmi bir kimse çocuklarını ve zürriyetini yanına alıp, herbir kabileden de birisi onunla beraber olup hepsi birden bedenlerini su ile yıkayarak temizleyip kokularla, ıtırlarla kokulandıktan ve rüknü Kâ'be'yi istilâmdan sonra Ebu Kubeys dağına çıksınlar. O zat duâ edip yağmur istesin ötekiler de âmin desinler. Ta ki böylece rahmet yağmurları yeri sulaya.» diye nida eder.

Rukayka bu rüyayı Kureyş kavminin huzurunda anlatınca herkes :

— «Bu anlatılan şemail ve sıfatlar Abdülmuttalib'in eşkalidir. Bu vasıflara haiz başka adam yoktur.» diyerek Abdülmuttalib'in arkasına düşmüşler; o da yanına torunu Rasûlüllah (s.a.v.) efendimizi alarak yukarda geçen şartları yerine getirerek Ebu Kubeys dağında :

اللهم ساد الخلة وكاشف الكربة أنت معلم غير معلم ومسئول غير مبخل وهذه
عبداك واماؤك بعذرات حرمك يشكون اليك سنيهم التي أذهبت الخف
والظلف اللهم فأمطر علينا مغدقاً مرتعاً.

(4) (العبدى) köle. kul mânâsındaki (عبد) kelimesinin çoğulu. (العذرات) mahalleler, (السنة) kıtlık ve darlık mânâsınadır. (الخف والظلف) kelimelerinden deve ve koyunlar kastedilmekte olup (المغدق) çok (المرتع) da otlak anlamlarında kullanılmıştır

diye ulu yaratıcıya duâ ve niyazla mevcudatın en hayırlısı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in feyz ve bereketiyle rahmet dilemiştir.

Rukayka'nın aşağıdaki beyitleri işte bu hali anlatmaktadır :

بشيبة الحمد أسقى الله بلدتنا وقد فقدنا الحيا واجلوذ المطر

فجاد بالماء جونى له سبل سحا فعاشت به الانعام والشجر

منا من الله باليمون طائره وخير من بشرت يوما به مضر

مبارك الاسم يستسقى الغمام به ما فى الأنام له عدل ولا خطر

Yani : «Hak Teâlâ Şeybetu'l-Hamd sebebiyle memleketimizi suladı. Biz yağmuru kaybetmiştik, yağmurun kesilmesi zamanı uzamıştı. Yağmurlu, siyah bir bulut rahmeti bolca boşalttı, o yüzden hayvanlar ve ağaçlar tekrar dirildi. Bu da Cenab-ı Hak tarafından mes'ud bir talih ve güzel hasletleri olan, arap kavmi hakkındaki müjdelerin en hayırlısı olan zât-ı şerif ki Risalet şerefini haiz bulan o zât yüzünden bir ihsan ve inayettir. O kadri yüce, ismi mübarek bir zât olup kendisi rahmet ve bereket vesilesidir. Onun halk içinde eş ve akranı yoktur.» demektir.

Şeybetu'l-Hamd tabiri Abdülmuttalib hazretlerinin lâkabıdır. (Meymûnu't-Tâir) tabirinden de kastedilen Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.

415 — RUKAYKA ES-SAKAFİYYE
(Sakif'li Rukayka)

Sahabeden bir hanımdır.[5]

416 — RUKAYKA BİNTİ NEVFEL
(Nevfel kızı Rukayka)

Varaka b. Nevfel'in kızkardeşi Rukayka'dır. Yukarda Amine maddesinde de geçtiği üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'in babası Abdullah'a kendisiyle evlenmesi için nefsini arzetmişti.

Mevâhib'de ismi (Rukayka) yahut (Kuteyle) diye şüpheli olarak verilmiş, Şerh-i Zürkânî'de künyesi Ümmü Kıtâl'dir denilmiştir.

Varaka b. Nevfel hristiyanlık dininde olup İncil ve Tevrat'ı okur, gelecekten haber verir gayet ihtiyar meşhur bir kâhin idi. Rasûlüllah

(5) İbn Esir. Üsdü'l-Ğâbe. VII/111. B.Ç.

(s.a.v.)'ın peygamberliğinin ilk yıllarına erişmiş olduğundan Buhârî'de Kitabu Bed'il - Vahy'de zikri geçmektedir.

417 — HAZRET-İ RUKAYYE (Rukiye)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kızı olan Rukiye'dir. Hz. Osman Zinnureyn'in zevcesi olma şerefine nail olduğu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın iki kızından biridir. Diğeri de yukarda adıgeçen Ümmü Gülsüm hazretleridir. Cenab-ı Hak kendilerinden razı olsun ve bizi şefaatlerine nail eylesin. Rasûlüllah efendimiz onu da Mekke-i Mükerreme'deyken Hz. Osman'la evlendirmişlerdi. Karı - koca önce, daha başka müslümanlarla birlikte Habeşistan'a; oradan döndükten sonra ikinci hicret olarak Medîne-i Münevvere'ye hicret etmişlerdir.

Gerek kendinin, gerekse muhterem kocası Hz. Osman'ın güzellikleri meşhur olup haklarında söylenen şu beyit :

أعجب زوجين يرى انسان رقيّة و بعلها عثمان

güzellikte herbirinin gerçekten diğerinin eşi olduğuna işaret etmektedir.

Vefatı hicretin 2. yılındadır. O sene Rukiye Medîne-i Münevvere'de hastalanmıştı. Hattâ o tarihte vukubulan Bedir harbine Hz. Osman gidemeyip Rasûlüllah (s.a.v.)'ın emriyle Medîne-i Münevvere'de hanımının yanında kalmıştı. İşte o hastalığından kurtulamayıp Rukiye Bedir gazvesinin zafer müjdesi geldiği gün vefat eyledi. (r.a.)

İbn Esîr'in naklettiğine göre Rukiye'nin, Habeşistan'da iken Hz. Osman'ın sulbünden Abdullah isminde bir oğlu olmuş; 5 - 6 yaşlarına kadar yaşamışsa da gözünü horoz gagalayıp yüzü şişmiş biçare çocuk bunun tesiriyle hicretin 4. senesi Cemâdi'l - Ûlâ ayında vefat etmiştir.

Hz. Osman Hz. Rukiye'den sonra, küçük kızkardeşi Ümmü Gülsüm ile evlenme şerefine de sahip olmuştur. (Hemze harfinde işaret olunmuştu.)

Rasûlüllah'ın bu iki kızı önceden Ebu Leheb'in iki oğlu Utbe ve Uteybe ile (Rukiye Utbe b. Ebî Leheb, Ümmü Gülsüm Uteybe b. Ebî Leheb ile) nikâhlanmışlardı. Ancak Tebbet sûresi inzal olunarak Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemîl kötülenince oğullarına, hem de zifafdan önce Rasûlüllah (s.a.v.)'ın iki kızını terkettirmişlerdi. Bu hal, Allah tarafın-

dan Ebu Leheb ve ailesi hakkında bir zül ve hakaret, iki mübarek hanım için de bir ihsan oldu.

418 — SİTT-İ RUKAYYE

Seyyide Rukayye demektir ki Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'dan olma Peygamber sülâlesinden muhterem kızlarıdır. Kabri Mısır'da ziyaretgâhdır. Bülûğa ermeden vefat etmiştir. Kerametleri cümlesinden olarak Medîne-i Münevvere'den geldiğinde Yezîd ailesinden birisinin önlerine çıkıp onları öldürmek istediğinde eli havada, ayağı özengide kalarak canının çıkmış olduğu Meşâriku'l-Envar'da anlatılmaktadır.

Mısır'da Fatımatü'z-Zehrâ evlâdından kadın olarak bu Sitt-i Rukayye ile kızkardeşi Sitt-i Zeyneb'den başkasının bulunmadığı Şeyh Hasan el-Adevî tarafından tasrih edilmiştir.

419 — RUKAYYE

Rukayye binti Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyriyye'dir. Mısırlı muhaddis bir hanımdır. Mısır'da uzun zaman hadis okutmuş ilim ehlinden saliha ve hayır ehli bir hanımdı. 741/1341 yılı Şaban ayının 14. Cuma günü hakkın rahmetine kavuştu.

Rukayye binti Muhammed et-Tağlebî, Rukayye binti't-Ticânî ve Rukayye binti'l-Kârî diğer üç muhaddis hanımdır.

Bu isimde iki de sahabî vardır. Bunlar :

1 — Rukayye binti Sâbit el-Ensariyye,

2 — Rukayye binti Ka'b el-Eslemiyye'dir.

Rukayye kelimesi (Ra)'nın zammesi, (Kaf)'ın fethası ve (Yâ)'nın şeddesi ile Sümeyye veznindedir. Çoğulu Rukayyât gelir.

Emevî şâirlerinden Abdullah b. Kays er-Rukayyât —ki meşhur bir şâirdir.— ın babası kendisine izafetle bilinir. Rukayye isminde müteaddit kadınlarla evlendiği veya Rukayye isminde müteaddit neneleri olduğu yahut ta Rukayye isminde birçok sevgilisi olduğuna binaen Rukayyât kelimesine nisbet edilmiştir. Son ihtimale göre şâirin :

أدعى بأسماء نبزاً وقبائلها كأن أسماء أضحت بعض أسمائي

sözü bu mânâda olur.

Hz. Ali'nin de Rukayye isminde bir kızı olduğu Kâmil'de ve Sahâihü'l - Ahbâr'da görülmüştür.

Dilimizde (Kaf)'ın kesresi ve şeddesiz (Yâ) ile Rukiye denmesi galattır.

419 — RAMLE BİNTİ EBİ SÜFYAN
(Ebu Süfyan'ın kızı Ramle)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zevcât-ı tâhirâtından olan Ümmü Habîbe hazretleridir. Hemze harfinde geçti.

420 — RAMLE BİNTİ'Z - ZABEYR
(Zübeyr'in kızı Ramle)

Cennetle müjdelenen on sahabîden Zübeyr'in kızıdır. Önce Osman b. Abdullah ile evlenmiş ve ondan Abdullah b. Osman'ı —ki bu Abdullah Hz. Hüseyin'in kızı Sitt-i Sekîne hazretlerinin kocasıdır.— doğurmuş ve o münasebetle Sitt-i Sekîne'nin kayınvâlidesi olmuştur. Sonradan Muaviye'nin torunu Halid b. Yezid'e varıp onu kendine bağlamıştır. Halid, aşağıdaki meşhur beyitlerini işte bu Ramle hakkında söylemiştir :

أليس يزيد السير في كل ليلة و في كل يوم من أجنّا قربا
أحنّ الى بنت الزبير و قد علت بنا العيس خرقاً من تهامة أونقبا
اذا نزلت أرضاً تحبّ أهلها الينا و ان كانت منازلها حربا
وان نزلت ماء و ان كان قبلها مليحاً وجدنا ماءه بارداً عذبا
تجول خلاخيل النساء ولا أرى لرملة خلخالاً يجول ولا قلبا
أقلوا على اللوم فيها فانّني تخيّرتها منهم زبيرية قلبا
أحبّ بني العوّام طرّاً لحبّها ومن حبّها أحببت أخوالها كلبا

(نقب) Dağ yolu mânâsınadır. (قلب) Kaf'ın zammesi ve lâm'ın sükûnu ile eşi olmıyan bilezik mânâsına olup (زبيرية قلبا) deki (قلب) de kâf'ın fethası ile halis anlamındadır.

Bazıları bu beyitlere :

«Ey Ramle eğer sen müslüman olursan biz de oluruz. Şayet sen hristiyan dinine dönersen bir takım kişiler alınlarına haçlar yazarlar.»

meâlinde olmak üzere :

فان تسلمي نسلم وان تنصري تخط رجال بين أعينهم صلبا

beytini de ilâve etmişlerse de Halid'in bunu kabul etmeyip hattâ Abdülmelik b. Mervan ondan dolayı :

— «Ey Halid sen de hristiyan oldun!» diye azarlıyarak hitabedince Halid'in :

— «Onu söyleyene ve bana nisbet edene Allah lânet etsin.» meâlinde olmak üzere :

على من قاله ومن نحلنيه لعنة الله

demiş olduğu Eğânî'de zikredilmektedir.

421 — RAMLE BİNTİ ŞEYBE
(Şeybe'nın kızı Ramle)

Şeybe b. Rabîa'nın kızı Ramle'dir. Ebu Süfyan'ın karısı Hind binti Utbe'nin amcazâdesi olan bir sahabî hanımdır.

Hind onu, babasının Bedir harbinde müslümanlar tarafından öldürülmüş olması ve Ramle'nin müslüman olmasından dolayı şu kıt'a ile hicvedip ayıplamıştı :

(Saibe)'den. din değiştirici mânâsına olarak bu Ramle kastedilmekte olup (وج) Tâif vilâyetinde bir şehrin (حجون) da Ka'be içinde bir yerin isimleridir.

Ramle binti Hâris ve Ramle binti'l - Vukay'a sahabeden diğer iki hanımdır.

Bunlardan birincisi Ensardan hanedar bir hanım; ikincisi ise Hz. Ebu Zerr el-Gıfârî'nin annesi olan Ümmü Cündüb el-Gıfâriyye'dir.

Hanedâr Ramle, Haris Neccârî'nin kızı ve Muâz b. Afrâ Hazretlerinin zevcesidir. Hanesi asr-ı saadetle misafirhane idi. Rasûl-i Ekrem'e gelen elçiler ve hatırı sayılır misafirler orada misafir edilirdi.

Ramle el-Kübrâ ve Ramle es-Süğrâ Hz. Ali'nin kızlarındandır.

Hz. Muaviye'nin de Rumle adında bir kızı olup Muaviye'nin vefatı

kıssasında ve Yezid'in şiirlerinde adı geçmektedir. (Târih-i Kâmil'e bakılabilir.)

422 — RUMEYSÂ'

Yukarda da temas edilen Ümmü Süleym hazretleri olup ashabdan Enes b. Malik'in annesi dindar ve dirayetli bir sahabî hanımdır.

Bir hadîs-i şerifte :

انى دخلت الجنّة فاذا أنا بالرميصاء

buyrulmuştur ki, «Ben cennette ilk olarak Rumeysâ' ile karşılaştım.» meâlinde olarak anu meth ü senâyı içermektedir.

İsmi (Ğumeysâ') şeklinde de rivayet edildiğinden künyesi itibariyle Hemze harfinde —Ümmü Süleym olarak— zikredildiği gibi teberrüken (Ğayn) harfinde tekrar zikredilecektir.

423 — RUMEYKIYYE

İşbilye emiri Mu'temed b. Abbâd'ın yukarda adıgeçen İ'timâd adındaki odalık câriyesi olup Endülüs edîbelerindendir. Mu'temed'in erkek ve kız bütün çocuklarını bu hanımı doğurmuştur. Kendinin mûsikî bilgisi ve maharetinde bir benzeri daha yok idi.

Güzelliği, şiir ve fesahatiyle, sözde halâveti, tabiatında letâfet ve zarafeti vardı. Efendisi olan Mu'temed —ki sultanların edîblerinden idi— onunla ünsiyet bulup ondan haz duyar, lâtifelerinden hoşlanırdı. Binaenaleyh hakkında sevgisi ziyade, hürmet ve riayeti fevkalâdeydi.

Bir gün İşbilye'de bunların sarayları önünde bir takım fakirlerin yalınayak çamurlar içinde gezdiklerini görerek Rumeykiyye çamurda gezmeyi arzu edince Mu'temed derhal sarayın avlusuna çeşitli koku ve buhurlarla gül suyundan bir çamur yaptırarak Rumeykiyye'yi kendi kızları ve câriyeleri ile birlikte gezdirmiş ve bu suretle arzusunu yerine getirmişti. Ne zaman ki Mu'temed hal'edilerek saltanattan uzaklaştırılma felâketine uğrıyarak Ağmat'ta Rumeykiyye ile birlikte bir kaleye hapsedildi, Rumeykiyye efendisinin kendi hakkında bu derece müsrifâne ve fedâkârca davranışlarını gördüğü halde orada bir gün bir şeyden dolayı canı sıkılarak kadınların eski âdetleri üzerine Mu'temed'e :

— «Ben senden hiç bir gün hayır görmedim.» demişti.

Mu'temed de :

— «Hani o çamur günü de mi?» diyerek o günkü halini hatırlatarak onu mahcup etti.

Mu'temed felâketli günlerinde söylediği şiirlerinde :

فيما مضى كنت بالأعياد مسروراً فساءك العيد في أغمات مأسورا
ترى بناتك في الأطمار جائعة يغزلن للناس ما يملكن قطميرا
يرزن نحوك للتسليم خاشعة أبصارهنّ حسيرات مكاسيرا
يطأن في الطين والأقدام حافية كأنها لم تطأ مسكاً وكافورا

beyitlerinde, sürgün yerinde geçirdiği ilk bayramında kendi başına gelen bu felâketle beraber kızlarının perişan hallerini hikâye ederken yukarda anlattığımız hikâyeyi de imâ etmiştir.

3

424 — RUB MATTA

Sahâifü'l - Ahbâr'ın 3. cildinde Hindistan'da 968/1560 - 61 yılı olayları anlatılırken zikredilen Hindistanlı bir şarkıcıdır.

Son derece güzel ve mûsikî sanatında zamanının yegânesi idi. Güzelliğinin ünü cihanı tutmuş, güzel sesi bütün Hindistan'ı doldurmuştu. Celâleddin Muhammed Ekber Şah onu ele geçirmek isteyince —meğerse memleketi emiri ile aralarında bir aşk alâkası var imiş.— zehir içmek suretiyle intihar ederek ölmüştür.

425 — REYYÂ

Ğıtrîf es-Sülemî'nin kızı olup Utbe b. el-Hubâb b. el-Münzir el-Ensarî'nin sevgilisi Şair bir kızdır.

Aşağıdaki beyitleri âşığı Utbe'nin vefatında üzerine kapanarak yanıp yakılarak söylemiş ve sonunda da bir feryad salıvererek o da ruhunu teslim etmiştir :

تصبرت لا أني صبرت وانّما أعلل نفسي انها بك لاحقه
ولو أنصفت روحي لكانت الى الردى أمامك من دوز البريّة سابقه
فما أحد بعدي وبعدك منصف خليلا ولا نفس لنفس موافقه

Bu beyitlerde Reyyâ âşığı Utbe'ye hitabederek :

«Ben senin vefatına sabredemem ancak kendimi yakında sana iltihak edeceğim umuduyla oyalıyarak sabır ve tahammüle sevkedebiliyorum. Eğer benim ruhum insaf edeydi senden evvel ölmeye herkesten önce atılırdı. Artık bizden sonra hiçbir insaflı şahıs kimseye yâr olmasın ve hiçbir kimse bir diğerini dost edinmesin.»
demek istemiştir.

Reyyâ binti Mes'ud, Beni Rabî'a'dan Ebu Malik Samme b. Abdullah adındaki edîb ve kahraman şahsın sevgilisi diğer bir edîb hanımdır. Bunların durumları ve maceraları hakkında Tezyînü'l-Esvâk'a bakılabilir.

Reyyâ bir de Sellâme el-Kuss'un kardeşi ve kapı yoldaşı bir meşhur şarkıcı cariyenin ismidir. Güzellik ve hünerde emsali zor bulunur bir kadındı. İbn Kays er-Rukayyât adıgeçen Sellâme ile onu aşağıdaki şiirinde methederek kendilerine besteletmiştir :

لقد فتنت ربّا وسلاّمة القسّا فلم تترکا للقسّ عقلاً ولانفسا
فتاتان اما منهما فشبيهة ال هلال وأخرى منهما تشبه الشمسا

Şair Kays bu şiirinde :

Çok fazla ibadet etmesi sebebiyle Kuss diye meşhur olan âbid bir zatı Sellâme ile Reyyâ'nın meftun edip kendisine akıl ve hayattan eser bırakmadıklarını yeminle beyandan sonra onlardan birini güneşe, diğerini aya benzetiyor. Zikredilen âbid zattan murad Abdurrahman b. Ebî Ammân el-Cüşemî'dir ki çok zâhid ve vera' sahibi olduğu sebeple Kuss diye şöhret bulmuştu. Hattâ tutulmuş olduğu Sellâme dahi kendisine izafetle Sellâmetü'l-Kuss diye bilinir. (Sîn) harfinde tekrar temas edilecektir.

426 — REYHÂNE BİNTİ SEM'ÜN
(Sem'ün kızı Reyhâne)[6]

Kurayza oğullarından Sem'ün b. Zeyd b. Kusâme'nin kızıdır ki İbn Esîr'in ifadesine göre bu Reyhâne Peygamberimiz (s.a.v.) efendimizin odalık cariyelerinden bir bahtiyar hanımdır. Peygamberimiz (s.a.v.) kendisini, evlenmek suretiyle zevceleri arasına katmayı arz ve teklif buyurmuş olduğu halde Reyhâne, Rasûlullah'ın cariyeliğinden azat edilmeyi kabul etmemiştir.

(6) Bir rivayette Şem'ün kızı Reyhâne olarak geçmektedir Nadir oğullarından olduğu da söylenir. (İbn Esir, Üsdü'l - Ğâbe. VII 120) B. Ç.

Nefehât'ta zikredilen velî hanımlardandır. Zühd ve salâhda Rabîa-i Adeviyye akranı, şanı yüce bir hanımdı.

Reyhâne bir de ashabın fasîhlerinden meşhur kahraman Amr b. Ma'dîkerib hazretlerinin kızkardeşinin ismidir. Bu hanımı yine meşhur kahramanlardan şair Dureyd b. es-Samme'nin babası cahiliye devrinde esir ederek kendisiyle evlenmiştir. Onun Dureyd, Abdullah, Abd-i Yeğûs, Kays ve Halid isimlerindeki çocukları hep bu hanımından olmuştur. Kendisi de şair ve fasîh bir kız idi. Kardeşi Amr b. Ma'dîkerib hazretleri :

اذا لم تستطع شيئًا فدعه وجاوزه الى ما تستطيع

meşhur olan beyti ile diğer beyitlerinden olan :

أمن ريحانة الداعى عز السميع يؤرقنى واصحابى هجوع

matla'ı ile başlıyan kasîdesini kızkardeşi bu Reyhane hakkında mersiye olarak söylemiştir.

Keşşaf tefsiri sahibi, Bakara suresindeki : بديع السموات والارض [7]

âyetindeki (بديع) kelimesinin (مبدع) manâsına olduğuna yukardaki matla' beytindeki (سميع) kelimesinin (مسمع) manâsına olduğunu delil getirerek yukardaki beyti serdetmiş şevahid'in şârihi Muhibbüddîn merhum da yukardaki beyti yazarken Reyhane'yi önce bir yer ismi olarak gösterip sonra da : «Düreyd b. es-Samme'nin kız kardeşidir Amr ona âşık olmuştu. Sonradan yaralıyarak ele geçirdi daha sonra da Düreyd'den istiyerek onunla evlendi.» demekle hata etmiştir.

Reyhâne'nin yukarda isimlerini verdiğimiz oğullarının herbiri bir harbde ölmüş; içlerinde Düreyd b. es-Samme asr-ı saadete erişmiş olduğu halde islâma gelmemiş ve Huzeyn vakasında müşriklerin saflarında yer alarak küfür üzere ölmüştür. Haklarında geniş bilgi Eğanî'nin 9. cildi başındadır.

أريد حياته ويريد قتلى عذيرك من خليلك من مراد

meşhur beyti Amr b. Ma'dîkerib hazretlerinin, yukarda adıgeçen kızkar-

(7) Bakara sûresi, âyet : 117.

deşi oğlu Kays Murâdî hakkında söylemiş olduğu beyitlerindendir. Amr bu beyti kendisinin imana gelmesinden ve kızkardeşi oğlu Kays'ı imana davet etmesinden dolayı Kays'ın kinlenip onu öldürmek niyetinde olduğunu haber alması üzerine söylemiştir.

Sonraları Hz. Ali onunla İbn Mülcem'i birbirine benzetmiş; o habîs de Murâdî olduğundan Hz. Murtazâ'nın bu benzetmesi pek yerinde olmuştur.

Yukardaki beyitte (عذير) kelimesi Fail manâsında fe'îl vezninde olarak özür ve bahaneyi kabul eden adam anlamındadır. (عذير) kelimesi (هات من يعذرك) manâsında olduğu için i'rabda mansub olmuştur.

428 — REYTA BİNTİ CİZL
(Cizl'in kızı Reyta)

Cizl et-Ta'ân'ın kızı olup Mâlik b. Kinâne oğullarından, yukarda Ümmü Sinan ve Ümmü Amr maddelerinde ismi geçen Rabîa b. Mekdem'in karısı, şair bir hanımdır.

Reyhane binti Ma'dikerib'in oğlu Düreyd b. es-Samme bunun kocası Rabîa'ya, fırsat bulduğu halde insanlık edip kendi arkadaşlarına karşı kullanırken kırılan mızrağı yerine kahramanlığını takdir etmiş ve kendi mızrağını verip yolunu serbest bırakıp salıvermişti. Sonradan Düreyd, Muharik adında bir adam eliyle Rabîa'nın kavmine esir düşmüş; Rabîa'nın karısı bu Reyta da bir karşılık olarak Düreyd'i esaretten kurtarıp salıverilmesini sağlamıştır. Reyta'nın şu beyitleri bu olayı anlatmaktadır :

جزى دريداً عن ربيعة نعمة ... وكل فتى يجزى بما كان قدّما
فإن كان خيراً كان خيراً جزاؤه ... وإن كان شرّاً كان شرّاً مذمّما
بجريه نعمى لم تكن بصغيرة ... باعطائه الرمح السديد المقوّما
فقد أدركت كفاه فينا جزاؤه ... وأهل بأن يجزى الذى كان أنعما
فكفّوا دريداً من أسار مخارق ... ولا تجعلوا البؤسى الى الشرسلما

(8) Düreyd'i Rabîa'dan kurtardık. Her insan daha önce yaptığının karşılığını bulur.

429 — REYTA BİNTİ SA'D
(Sa'd'ın kızı Reyta)

Arapların meşhur kadınlarındandır. Ancak şöhreti ahmak ve aptallığı yönündendir. Kendisi yukarda da geçtiği üzere (Ci'rane) ve (Harkâ') lâkablarıyla anılırsa da birçok eserde ismi Reyta olarak gösterilmiş olduğu halde Mecmeu'l - Emsal'de hakkında söylenen darb-ı mesel olan :

أخرق من ناكثة غزلها

darb-ı meselinin zeylinde Ümmü Reyta olarak geçmektedir.

Darb-ı meselin söyleniş sebebi şöyledir :

Reyta daima iplik eğirir —bir rivâyete göre de câriyeler vardır bunlara ip eğirtir— sonra da çözerdi. Bu durumu ahmaklığına yorularak yukardaki darb-ı mesel söylenir.

Hattâ mü'minler için kâfirlerden muahede yaptıkları bir kavim hakkında, onlardan daha çok ve kuvvetli, ancak haklarında riayet edilecek bir zorunluluk olmadığı halde, riayetle yapılmış muahedeyi bozmanın caiz olmadığı hükmünün hemen akabinde nazil olan :

«Eğirdiği ipliği sonra bozan kadın gibi olmayın.» mânâsındaki :

ولاتكونوا كالتي نقضت غزلها من بعد قوة أنكاثا

âyetinde bu kadın kastedilmektedir, denilmiştir.

430 — REYTA BİNTİ ÂSIM
(Âsım kızı Reyta)

Hamâse şâirlerindendir. Aşağıdaki beyitler ona ait olup Dîvânu'l - Hamâse'nin Mersiyeler bölümünden alınmıştır :

وقفت فأبكتني بدار عشيرتي على رزئهن لباكيات الحواسر
غدوا كسيوف الهند وراد حومة من الموت أعيا وردهن المصادر

Eğer hayır yaptıysa karşılığı hayır, tam tersine kötülük yapmışsa kötülük görür. Sağlam ve düzgün mızrak vermesine mukabil biz de ona küçümsenmiyecek bir iyilikle karşılık veriyoruz. Bizde ona iyiliğine mukabele edecek birisini elbette bulduk. Muhakkak ki o daha önce yaptığı iyilik karşılığında kurtarılmaya lâyıktır. O halde Düreyd'i, Muharik'in esaretinden kurtarınız ve yoksulluğu kötülüğe bir merdiven olarak kullanmayınız. B. Ç.

فوارس حاموا عن حقيقي وحافظوا بدار المنايا والقنا متشاجر

ولو أن سلمى نالها مثل رزئنا لهدت ولكن تحمل الرزء عامر

Bunlardan birinci beyit :

«Kendinin, aşiretinin yurdunda —ki Âmir oğulları kabilesidir.— bir takım başı açık halde feryad ü fîgan eden kadınların mâtem üzere durup ağladığını.» ifadeden ibaret olup ikinci beyitde :

«Mâtemlerini tuttukları kimselerin Hind kılıçları gibi muharebe ve ölümün en büyük ve tehlikeli yerlerine girdiklerini.»

Üçüncü beyit :

«Onların ölüm yerlerinde, mızrakların birbirine geçip karıştığı hengâmda kendinin hânî ve koruyucuları olan bir takım kahramanlar olduğuna.» işaret etmektedir.

Son beyit :

«Eğer bize isabet eden belâ ve musîbet (Selma) adındaki dağa isabet edeydi yerinden sarsılırdı. Ama Benî Âmir kabilesi bu tür belâ ve musîbetlere sabredicidir.» demekten ibarettir.

İkinci beyitteki (مصادر) kelimesi şâirin şu şiirinde :

فإيّاك والأمر الذي إن توسّعت موارده ضاقت عليك المصادر

فما حسن إن يعذر المرء نفسه وليس له من سائر الناس عاذر

olduğu gibi vürûd mukabili olarak sudûr'dan çoğul masdardır. Vürûd gelmek; sudûr onun mukabili olarak dönmek mânâlarınadır. Şâir bu kıt'asında büyük işlere başlıyacak kimseleri sonu pot gelmekten kaçınmak için büyük işlere birden bire atılarak girişmek suretiyle girmekten sakındırmakla birlikte kişinin kendi kendini —başkaları onu mazur görmese de— mazur tutmanın doğru bir şey olmadığını ifade etmektedir.

Reyta'nın mersiye beyitlerinin birincisi ile ilgili olarak şunları da kaydedelim :

Ölüye ağlamak kalbden gelen bir teessür ve insanın nefsanî duygularından ileri gelerek elbette beşerî hallerdendir. Ancak bazı kavim ve kabilelerce mutad olduğu üzere yas tutup yanıp yakılmak, yakasını yırtarak, yüzüne, gözüne vurarak feryat ve fîgan eylemek dînîmizde, Rasûlüllah'ın yasaklamasıyla yasaktır. Bir hadis-i şerifde :

ليس منا من ضرب الخدود وشق الجيوب

buyrularak şiddetli bir tehdidde bulunulmuştur.

- Araplar eskiden hem vahşî hareketlerle katil ve muharebede, hem de ölü ve maktûlleri arkasından,

ليس منا من حلق ولا خرق ولا سلق

hadîsinin delâleti ve şâir Tarafe'nin karısına ettiği :

اذا متّ فانعيني بما انا اهله وشقّ علي الجيب يا ابنة معبد

şeklindeki tenbih ve vasiyyeti üzere saçlarını tıraş etmek, elbisesini yırtmak, bağırıp çağırmak gibi bir takım cahilâne hallerle ağlayıp feryadda bulunurlardı. Bu durumun tuhaf tarafı içlerinden şerefli bir kimse öldürülse, katili olan kabileden intikamı alınmadıkça matemi tutulmazdı.

Ekseriya matem tutucular kadınlardan olurdu. Bu kadınlar ücretle tutulur ve matem anında başları açık, yakaları yırtık olur, matem merasimi bir seher vakti icra olunurdu. Nitekim Rabî' b. Ziyad'ın, arap günlerinin meşhurlarından olan (Eyyâm-ı Dâhis ve'l-Ğabrâ') felâketinde öldürülen Mâlik b. Züheyr el-Absî hakkında söylemiş olduğu mersiyesinin şu beyitlerinde açıkça görülmektedir :

من كان مسرورًا بمقتل مالك فليأت نسوتنا بوجه نهار

يجد النساء حواسرًا يندبنه يلطمن أوجههن بالأسحار

قد كن يخبأن الوجوه تستّرًا فاليوم حين برزن للنظار

يضربن حروجوههن على فتى عف الشمائل طيب الأخبار

Rabî' b. Ziyad bu beyitlerinde :

«Malik'in öldürülmesiyle memnun olanlar gelsinler, sabahleyin kadınlarımızı görsünler. —maktûlün katilinin intikamı alınmış olduğundan— kadınlar başları açık olarak ona mâtem ediyor, elleriyle yüzlerine çarpıyorlar. Onlar eskiden yüzlerini örterler ve kimseye göstermezlerdi. Bu günkü günde meydana çıkıp güzel sıfatlar sahibi bir zatın ölümü üzerine yolunarak yanaklarına tokatlar vuruyorlar.» demek istemiştir.

Şiirdeki (وجه النهار) günün evveli, başlangıcı mânâsınadır. Nitekim :

آمنوا وجه النهار وآكفروا آخره (9)

(9) Âl-i İmran sûresi, âyet : 72.

âyetinde de aynı şekilde kullanılmıştır. Fakat (فليأت نسوتنا) tabirinde çirkin bir îtham vardır. (فليأت ساحتنا) denilmesi gerekirdi. Birinci beytin birinci mısra'ı Târîh-i Kâmil'de,

من كان محزونًا بمقتل مالك

şeklindedir.

Mâtemin sabah vaktine hasredilmesinin sebebine gelince :

فالمغيرات صبحًا [10]

âyet-i kerîmesinde de işaret edildiği veçhile hücum vakti ekseriya o vakitler olması hasebiyle mâtem için seçilen maktûlün cengâver ve kahraman olduğuna bir îmadır.

Şâir Hansâ'ın :

يذكرني طلوع الشمس صخرًا وأذكره لكل غروب شمس

beytinde şâir : «Güneşin doğuşu ve batışı bana Sahr'ı hatırlatır.» demekle, «Güneşin doğuşu vaktinde biraderim Sahr'ın atılganlık ve cesaretini, batışı vaktinde de misafirperverliğini hatırlarım.» demeyi murad etmiştir, derler.

Mâtem elbisesi giyip zîneti terk etmek kocası vefat eden kadın hakkında iddet içinde olduğu halde meşrûdur. Bunun dışında müslümanlar için mâtem yoktur.

فلا يستخفنك الذين لا يوقنون [11]

431 — REYTA BİNTİ ACLÂN
(Aclân'ın kızı Reyta)

Aclân el-Hüzelî'nin kızı olup (Cim) harfinde (Cenûb) maddesinde de işaret edildiği üzere Hüzeyl oğullarından Zü'l-Kelb adıyle bilinen şâir Amr b. Aclân'ın yine şâir olan bir kızkardeşidir. Eğânî sahibinin naklettiğine göre Reyta'nın kardeşi Amr'a, kendisinin yanından ayrılmıyan bir köpeği olduğuna ya da katıldığı muharebelerin birinde yanında bir av köpeği bulunduğuna binaen Zü'l-Kelb denilmiştir.

Amr Fehm oğullarından Ümmü Cüleyha adındaki bir kadınla ülfet

(10) Adiyat sûresi, âyet : 3.
(11) Rum sûresi, âyet : 60

ve ilgi kurarak arasıra oraya gelip gitmeye başladığından kadının kabilesi halkı bunlara kızıp düşmanlıkla Amr'ın öldürülmesine karar verir. Nitekim bir gelişinde onu öldürmek üzere arkasına düştüklerinde Amr firar eder. Rehmîler de kendisini takip ederler. Amr, o gün akşama kadar kaçmaya devam eder, soğuk ve rüzgârlı bir havada gecelediğinden gittiği yolun sağında bir ateş aydınlığı görerek tuttuğu yolun ve bulunduğu yerin emniyetli olmadığı halde şüphe ve halecan ile ateşin olduğu yere yönelir.

Bakar ki yalnız bir kişi bir ateş yakmış kendisi de ateşin uzağına oturmuş. Ona hem o yerin hem de kendinin adını sorup öğrendikten sonra öyle soğuk bir gecede ateş yakıp da yalnızca uzakta oturmasından kendince şüpheye düşerek :

فلم أوقدت فوالله ما تشرب وما تصطلى وما أوقدت الا لمنية عمرو الشقى

— «Niçin ateş yaktın da içki içmez, ateşinde de ısınmazsın? Sen bu ateşi sadece talihsiz Amr'ın ölümü için yakmışsın.» der.

Sonra da ondan yiyecek istedi. Adam bir kaç kuru hurma verince Amr :

تمرات تتبعها عبرات من نساء خفرات

—«Bu bir kaç hurmadır ki bunları hayâ sahibi bir takım kadınların gözyaşları takip edecek.» diyerek bununla kendinin öldürülüp üzerine ağlanacağını ima eder ve onları yer, sonra yine o adamdan içecek bir şey ister.

O şahıs :

— «Sana süt mü vereyim, su mu?» diye sorunca :

— «Sade su ver. Zira ben sabahleyin öldürüleceğim.» mânâsında :

أسقنى ماءً قراحًا فانى مقتول صباحًا

der.

Nitekim onu takip edenler sabahleyin gelip bir mağaraya kapanmış olarak bulmalarıyle bir çok konuşma ve muhasebeden sonra sabaha karşı üzerine atılarak Amr'ı öldürürler.

İşte o zaman hemşiresi Reyta aşağıdaki beyitleri ona mersiye olarak söyler :

كل امرئ لمحال الدهر مكذوب وكل من غالب الايام مغلوب
وكل حيّ وان عزوا وان سلموا يومًا طريقهم في الشرّ دعبوب
أبلغ هذيلاً وابلغ من يبلغها عنّي رسولاً وبعض الغيّ تكذيب
بانّ ذا الكلب عمرًا خيرهم نسبًا ببطن شريان يعوى حوله الذيب
الطاعن الطعنة النجلاء يتبعها مثعنجر من نجيع الجوف أسكوب
والتارك القرن مصفرًا أنامله كأنه من رجيع الجوف مخضوب
تمشي النسور اليه وهي لاهية مشي العذارى عليهنّ الجلابيب

(دعبوب) Dâlin zammesiyle Üslûb kelimesi vezninde işlek yol mânâsınadır. Eğânî baskılarında hatalı olarak (Ra) ile Ru'büb şeklindedir. (Hüzeyl) Hüseyn kelimesi vezninde ve meşhur bir kabilenin ismidir. İsm-i mensubunda (Hâ)'nın zammesi ve (Zâl)'in fethasıyla (Hüzelî) denir. (بان ذا الكلب عمرًا) kısmı bir evvelki beyitteki (أبلغ) fiiline bağlıdır. Bu beyit Elfiye şerhlerindeki misâllerdendir ki Zü'l - Kelb, adıgeçen Amr'ın lâkabı olup ismi ile lâkabı bir araya geldiğinde lâkabın isimden sonra gelmesi gerekirken ve meselâ (Zeyd Enfü'n - Nâka)[12], Amr Zü'l - Kelb, Ali Zeynelâbidîn denildiği halde bu beyitle zarûret-i şiirden dolayı aksi varid olmuştur.

Evs b. es-Sâmit'in :

أنا ابن مزيقيا عمرو وجدّي أبوه منذر ماء السماء

beytinde de (Müzeykıyâ), Amr'ın lâkabı olduğu halde isminden önce getirilmiştir. Bu Amr günde iki elbise giyer, akşam olunca da başka birisi onları giymesin diye onları parçalar, yırtardı. Bu huyundan dolayı kendisine (Müzeykıyâ) lâkabı takılmıştır. (بطن شريان) bir yer ismidir. (نجلاء) geniş mânâsına ve (طعنة)'nin sıfatıdır. (مثعنجر) ism-i fail vezninde akıcı, ism-i mef'ul vezninde ise

(12) Enfü'n - Nâka Sa'd kabilesinden bir ailenin babası olan Cafer b. Karî'nin lâkabıdır. Babası bir deveyi karıları arasında paylaştırmış, sonra da annesinin hissesini almaya geldiğinde sadece başını bularak burnundan çekerek götürmüş böylece bu lâkabla anılmıştır.

denizin ortası mânâsında denizin derin yeri demektir. Bunun gibi İbn Abbas'ın, Hz. Ali hakkındaki : علمی علی علمه کالقرارة فی المثعنجر sözünde bu anlamda kullanılmıştır. Ki «Benim ilmim Hz. Ali'ninkinin yanında denizin en derin yerinin yanına konulmuş bir ufak çay gibidir.» demektir.

(أسكوب) mübalâğa vezninde dökülücü, akıcı mânâsındadır. Eğânî'de (مثعنجر) kelimesi yerine (منفجر), (أسكوب) kelimesi yerine de (اسلوب) kelimesi basılmıştır ki yanlıştır. (نجيع) ve ( ) terslik mânâlarına (اصفرارانامل) ise ölümden kinâyedir. (نسور) Kerkes adı verilen kuş mânâsındaki (نسر)'in çoğuludur. (جلابيب) kadınlara mahsus elbiselerden birinin adı olan (جلباب) kelimesinin çoğuludur. (عاتق) Taze kız mânâsına olarak kadınlara mahsus sıfatlardandır. (مذعنة) boyun eğmek mânâsındaki (الاذعان) mastarından müennes ism-i faildir.

(ينفح من أردانها الطيب) cümlesi onun temizliğini, nezafetini bildirmektedir. (أردان) Gömlek yeninin dibi yani koltuk tarafı mânâsına olan ve (Râ)'nın zammesi, (Dâl)'in sükûnu ile okunan (الردن) kelimesinin çoğuludur. (عاتق)'in zamiri (عذراء) ya râcidir.

Reyta bu beyitlerin başında :

«Herkesin dehrin muhallerine aldanıp gittiğini, zamanın geçen günlerine karşı kuvvet gösterenlerin mağlûp olageldiğini, her bir hayat sahibinin ne kadar izzet ve selâmette olsa da sonunda fanî olup helâk olduğunu» şâirane bir şekilde ifade ettikten sonra karşısında bir muhatab kabul ederek ona döner ve :

«Hüzeyl halkına ve onlara haber verecek bir zâta haber ver ki kendilerinin nesebce en şereflisi olan Amr Zü'l - Kelb'in Batn-ı Şiryân adı verilen yerde etrafında kurtlar ürüyor. (Yani kendisi orada ölüp yırtıcı hayvanlara yem olmaktadır.) Bunu yalanlamak dalâlet kabilindendir.» diye hitabeder.

Sonra 5, 6 ve 7. beyitlerde biraderini kahramanlıkla tavsif ederek kendisinin harb ve mücadelede büyük yaralar açıp çok kanlar akıtıcı, akranı düşmanları öldürüp onları yırtıcı kuşlara yem olarak bırakıcı olduğunu» ifade etmiştir.

8. beyitte de kardeşinin hamiyyet ve fütüvvet sahibi olduğunu, temiz ve şerefli olması yanında esaret felâketine uğrıyarak zillet ve meskerette kalmış olan kızları esaretten kurtarıcı bir kahraman» olduğunu anlatmak istemiştir.

Abbasî halifesi Mehdî'nin Reyta isminde nüfuzlu bir zevcesi olduğu Ebu Dilâme hikâyelerinde görülmektedir.

Bu isimde sahabeden 2 hanım vardır.[13]

Reyta binti Ubeydillâh el-Hârisî, Abbasî halifelerinin birincisi Ebu'l-Abbas Seffâh'ın annesidir.

(13) Bunlar;

a) Sakif kabilesinden, Abdullah b. Muaviye kızı Reyta isminin Zeyneb olduğu rivayeti de vardır. Abdullah b. Mes'ud'un zevcesidir.

b) Sehm kabilesinden ve Münebbih b. el-Haccâc'ın kızı Reyta olup Abdullah b. Amr b. As'ın annesidir. Kendisi Vâil b. Hisam'ın kızı Zeyneb'in kızıdır. (İbn Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII/121). B. Ç.

ZE HARFİ

432 — ZEBBÂ'

Amr b. ed-Darb b. Hassân el-Amâlikî'nin kızıdır. Babası Amâlika kırallarından olup el-Cezîre taraflarında, daha önce bahsi geçen Rîkâş'ın biraderi Cüzeyme el-Ebreş'e karşı gelen krallardan idi. Cüzeyme'ye mağlûb olarak öldürülmesinden sonra yerine Zebbâ' emîr olmuştur.

Kendisi gayet güzel olup son derece fasîh arapça konuşurdu. Bir saçı vardı ki yürüdüğü vakit yerde sürünür, çözdüğü zaman saçı kendini bürürdü. Onun için Zebbâ' adı verilmiştir. Zira arapçada saçı gür olan erkekse (أزب) Ezebb, kadınsa Zebbâ' denir. Asıl ismi Fâri'a ya da Nâile'dir.

Babasının yerine geçtikten sonra Fırat üzerine karşı karşıya iki şehir kurdurup yer altında odalar yaptırttıktan sonra babasının intikamını Cüzeyme'den alma yollarını araştırmaya başladı. Cüzeyme'ye kendisiyle evlenme istek ve arzusunu verdi. Gerçekte ise erkeklerden uzak, bekâr kalmayı tercih etmiş eşsiz, akransız bir kız idi. Cüzeyme ise ciddi olarak onunla evlenme tama'ına düşerek haber gönderdi. Zebbâ'da hemen müsbet cevap verip zifaf için tarafımıza gelsin haberini gönderdi.

Cüzeyme'nin kendi taraftarlarından Kasîr adında sadık bir bendesi vardı. Gitmemesini tavsiye ettiyse de Cüzeyme onu dinlemeyip kalktı gitti ve hemen Zebbâ'nın çıkardığı askerler tarafından yakalanıp huzuruna getirildi. Zebbâ'nın emriyle derhal kolunun Ravahiş adı verilen damarları kesilerek kanı aka aka öldü gitti.

Zebbâ' bu şekilde ondan intikamını aldıysa da kendisi de sonunda Cüzeyme'nin taraftarları tarafından öldürüldü. Şöyle ki :

Cüzeyme'nin yukarda adıgeçen sadık kölesi Kasîr, efendisi Zebbâ'nın

eline esir düştüğü sırada onu atı Asâ'ya atlayıp savuşmuştu. Diğer taraftan Cüzeyme'nin başkanlığı kızkardeşinin oğlu Amr b. Adiyy'e kalmıştı. Kasîr onun yanına gitti. Cüzeyme'nin intikamını almak üzere bir desîse hazırladı. Hazırlanan plân gereğince kendi isteğiyle burnunu kestirip bedenini yara - bere içinde bıraktırdı. Sonra da Zebbâ'nın yanına gidip ona sığınarak kendisini bu hale Amr b. Adiyy'in soktuğunu söyledi. Böylece Zebbâ'nın yanında kaldı. Yaltaklanmaları ile Zebbâ'nın yanında hayli itibar görerek onun danışmanlığına kadar yükseldi.

Bir gün Zebbâ'ya :

— «Cüzeyme'nin kızkardeşi oğlu Amr'ın sizden dayısının intikamını almak istiyeceğini sanıyorum. Siz kendinize yer altında sığınacak yerler tedarik etmelisiniz.» diyerek güya hem ona sadakatini gösterir hem de gizli bir hazırlıkları olup olmadığını öğrenmek ister.

Nitekim Zebbâ' :

— «Ben zaten o şekilde korunma tedbirlerini almıştım.» deyip memleketinin içini dışını ve ihtiyaç halinde gizleneceği yerleri tamamıyla ona gösterir, hiçbir sırrını söylememezlik etmez.

Kasîr buraları güzelce öğrendikten sonra plânının birinci kısmını gerçekleştirmiş olur ve bir gün Zebbâ'ya :

— «Efendim, benim krallara yarar birçok mallarım ve hazinelerim vardır. Şayet muvafık görür de yanıma ticaret eşyaları vererek oralara gönderirseniz tüccar kılığında gider onları alır gelirim.» diyerek onun bu yolda muvafakatini alır ve giderek Cüzeyme'nin yeğeni Amr'den ipek, silâhlar ve kıymetli bir takım mücevherler alıp döner gelir. Bu şekilde Zebbâ'nın bir kat daha itimadını kazanır. Ticaret için böyle birkaç sefer daha yapar.

Bir seferinde Zebbâ' buna birçok mal vererek etrafta bulunan krallar aleyhine kullanılmak üzere kâfi miktarda at, silâh ve köle tedarik etmesini ister. O da bunu ganîmet bilerek doğruca Amr'ın yanına varır ve meseleyi ona anlatarak bu fırsatı değerlendirmelerini söyler. Oradan 2000 muharip savaşçı seçer ellerine birer kılıç ve kalkan verip bunları hararlar içine koyar. Hararların ağızlarını da içlerinden kapattırır. Amr'ı da bunların içine koyar. Hepsini develere yükletip aldığı at ve kölelerle birlikte dönüş yolunu tutar. Ancak bu defa her zamanki yolundan dönmeyip Gavîr adındaki suyun bulunduğu tarafa yönelir. Oradan, kendi-

nin ve kafilenin selâmetle döndüğüne dair bir müjdeci gönderir. Ancak bu yol değişikliğinden Zebbâ' şüphelenip kalbine vesvese girer ve :

عسى الغوير أبؤسا

der ki bu söz sonraları kendisinde bir hile ve desîse şüphesi olan şeyler hakkında darb-ı mesel olur.

Daha sonra Kasîr ilerleyerek gelir ve Zebbâ'ya bizzat müjdeyi verir. Zebbâ' son derece memnun olur. Birlikte gelen kafileyi seyretmek üzere bir damın üzerine çıkarlar. Zebbâ' oradan develerin ayaklarının kuma gömülerek ağır ağır geldiklerini görünce :

ما للجمال مشيها وئيدا أم جندلا يحملن أم حديدا
أم صرفانا باردا شديداً أم الرجال جثما قعودا

«Bu develere ne oluyor ki ağır yürüyorlar? Acaba taş veya demir mi yüklenmiş yoksa ağır ağır kurşun ya da adamlar mı almışlar yük olarak?» derken develer başlar şehre girmeye.

Kale muhafızlarından biri elindeki kamçı ile yükün birine vurunca içindeki adam bir feryat koparıverir ve muhafız :

الشرّ الشرّ !

diye bağırmaya başladıysa da fayda etmeyip o anda hararların içindekiler parolayı söyleyip hepsi birden hararlardan çıkıp dalkılıç hücuma geçerler. O sırada Zebbâ' daha önceden hazırlattığı sığınaklara kaçmak istediyse de hem Kasîr hem de Amr ondan önce davranıp yolunu keserler. Bîçare Zebbâ' daha önceden yüzüğünün taşında gizlediği zehiri içerek diğer taraftan Amr ile Kasîr'in kılıçlarından aldığı yaralarla oracıkta ölür. Bundan yaklaşık 1850 sene önce meydana gelen hadiselerdendir. Arapçadaki :

لا درّ ما جدع قصير أنفه

darb-ı meselinin menşei de işte bu Kasîr'dir. «Kasîr'in burnu mutlaka bir iş için kesilmiştir.» mânâsına olan bu darb-ı meseli de Meydânî'nin iddiasına göre Zebbâ' söylemiştir.

Zebbâ'nın hikâyesi daha bir takım darb-ı meselin de menşei olmuşsa da biz burada bununla iktifa ederek diğerlerine temas etmiyoruz.

Zebbâ'nın yukardaki rubâîsi nahiv kitaplarında zikrolunan şevahiddendir. Şöyle ki :

Kûfeli nahivciler, cümlede failin fiilden sonra gelmesi gerekirken fiilinden önce gelmesinin bu beyitleri delil getirerek caiz olduğunu ileri sürerler. Birinci beyitteki kısmında (ما للجمال مشيها وئيدا) (مشيها) merfudur. Devamı hal olarak mansub olduğundan mübtedâ olması mümkün değildir. Belki (وئيدًا) şibih fiilinin mukaddem faili olur diyorlar.

Basralı nahivciler ise bunun zaruret-i şiir sebebiyle olduğunu iddia ederler. Nitekim aşağıdaki beyitte de durum aynıdır :

صددت فأطولت الصدود وقلما وصال على طول الصدود يدوم [1]

433 — ZEBBÂ' BİNTİ ALKAME
(Alkame'nin kızı Zebbâ')

Alkame b. Hafsa et-Tâî'nin kızı Zebbâ'dır. Zamanının en güzel kızı idi. «Hür olan kadın aç kalır da yine süt analığı etmez.» mânâsında, küçük menfaat ve kazançlardan sakınılması gerektiği tavsiyesi sadedinde söylenen :

تجوع الحرة و لا تأكل بثديها

darb-ı meseli ilk olarak bunun hakkında söylenmiştir. Bunu söyleyen de hocası Hâris b. Selîl el-Esedî'dir. Hikâyesi şöyledir :

Hâris gelip bu kızı babasından ister. Harîs genç değilse de güçlü kuvvetli ve muteber bir kimse olduğundan kızın babası razı olarak peki der, annesi de muvafakat ederek kızına durumu bildirmeye gider. Ancak kız buna şiddetle karşı çıkar. Genç ile geçkin kocadan hangisinin tercih edileceğine dair aralarında bir hayli münakaşa geçtikten sonra anne kızını ilzam eder.

Neticede Zebbâ'yı Harîs ile yüzelli deve, bir hizmetçi, bin dirhem gümüş mehirle evlendirirler. Harîs güvey girdikten sonra Zebbâ'yı alıp kabilesine gider. Orada bir gün birlikte otururlarken kız birkaç genç

(1) (Sevgilimden) ayrıldım, yüz çevirdim, bunu da uzattım. Halbuki yüz çevirmenin uzunluğu halinde vuslatın devamı son derece nâdirdir. B. Ç.

görüp içini çekerek ağlamaya başlayınca kocası hüznünün ve ağlamasının sebebini sorup verdiği cevaptan kendisini istemediğini anlayınca yukardaki sözü söyleyip kızı kabilesine geri gönderir.[2]

434 — ZEBÂLE

Uteybe b. Mirdâs'ın kızı olup şâir bir kızdır. Kızkardeşi Hadle ve bir de La'în-i Münkırî —ki Ebu'l - Ükey'dir. Mübarek b. Zem'a'dır.— adındaki şâir ile karşılıklı hicivleri vardır.

435 — ZEBRÂ'

Hilmi ile meşhur olan Ahnef b. Kays'ın câriyesi olan Zebrâ'dır. Kötü huy ve diliyle meşhurdur. Efendisi Ahnef'in kusurlarından biri olarak câriyesi Zebrâ'ya itaatkâr tutumu sayılır. Bîçare Ahnef onun sözünden asla ayrılmayıp bu konuda kendini ayıplıyanlara :

— «Her gün kendisine ihtiyacım olan bir kimseye nasıl iaat etmem.» diye cevap verirdi.

Ahnef her ne kadar halim selim biri idiyse de akıllı ve müdebbir bir zat idi. Emirler ve iş başındakiler mühim işlerde onun görüşünü alırlar ve herhangi bir şekilde harbe taraftar olarak görüş beyan ettiğinde :

قد غضبت زبراء

derler ve bununla onun hilmine ve câriyesine bağlılığını îma ederlerdi.

Risale-i İbn Zeydun şerhi Şerhu'l - Uyûn'da bu darb-ı meselin doğuşu yukardaki şekilde ise de Mecmeu'l - Emsal ve Kamûs şerhi Tâcü'l - Arûs'dan anlaşıldığına göre Zebrâ hiddetlendikçe zavallı Ahnef : «Zebrâ' yine coştu.» meâlinde olarak : (قد هاجت زبراء) dermiş. Böylece her hiddet ve heyecana gelen kimseye :

قد هاجت زبراء

demek darb-ı mesel olmuştur.

Zebrâ', ayrıca Benî Adiyy azatlılarından bir kadının ismidir. Hz. Hafsa'dan rivayeti vardır.

(2) Hikâye Mecmeu'l - Emsâl'den alınmıştır.

Bir de Hz. Ali'nin azatlısı Zebrâ' vardır. Hz. Ali'den hadis rivayeti vardır.

Zebrâ' binti Şen Kuzâ'a kabilesine mensup bir kadındır.

436 — ZEBİBE

Antere b. Şeddâd'ın annesi olup tam ismiyle mütneâsip bir şekilde siyah bir câriye olduğu, şöhret bulmasını gerektirecek hiç bir meziyeti olmamasına rağmen oğlu yüzünden meşhur olmuştur. Oğlu arapların meşhur kahramanlarından cahiliye devri muallâka şâiri Antere el-Absî'dir. Antere de annesi gibi siyah derili idi. Kalbi de derisi gibi karaydı. Babası onu evlâdlığa kabul etmemişti. Câhiliye devrinde câriyelerden olma çocukları kabulde erkekler muhayyer idiler. Çocuk asaletli görünür ise onu evlâdı olarak tanır, değilse köle kabul ederlerdi. Binaenaleyh Antere'yi de babası, sair kardeşleri gibi kendine köle edinmişti. Ancak Antere cesur bir atlı olarak yetişmiş, kabileleri üzerine yapılan baskınlardan birinde babasının başı dara düşerek :

كرّ يا عنترة !

diyerek ondan yardım istemişti.

Antere de :

— «Köle kısmı harbde hücum etmeyi bilmez. Ancak süt sağmayı ve meme bağlamayı iyi bilir.» meâlinde olarak :

العبد لا يحسن الكرّ انما يحسن الحلاب و العصر

cevabını vererek yardımına varmayınca babası zarurî olarak :

كرّ و أنت حرّ !

— «Hücum et, hürsün.» diyerek ona hürriyetini vereceğini ve oğulluğa kabul edeceğini va'd etmiş; o da bunun üzerine :

أنا الهجين عنترة ∴ كل امرئ يحمى حرّه ∴ أسوده و أحمره

diyerek muharebeye girişmiş, babasını kurtarmış ancak ondan sonra babası onu evlâd olarak tanımıştır.

Antere siyahlığı yönünden ve dudağı yarık olduğundan dolayı Antere el-Felhâ' diye tarif olunur. Ağribetu'l - Arab'dan bilinir.

Ağribetü'l - Arab tabiri siyahlıklarından kinaye olarak «arabın kargaları» mânâsında gerek cahiliye devrinde, gerekse İslâmî devrede meşhur birkaç kişiye isim olarak verilmiştir. Bunlardan biri işte bu Antere b. Şeddâd'dır. Diğerleri Hufâf b. Nüdbe, Ebu Ümeyr b. el-Habbâb, Süleyk b. es-Seleke, Hişam b. Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Bunlar cahiliye devrinde yaşamış olup sadece —Kamûs sahibinin belirttiğine göre— Hişam b. Ukbe b. Ebî Muayt muhadramündan, yani hem cahiliye, hem de İslâmî devrede yaşamıştır. Bize kalırsa, babası Ukbe bile İslâmî devreyi idrak edip Rasûlüllah (s.a.v.)'a ezâ ve cefasıyla bedduâsına uğramış olduğu oğlu Hişam sadece İslâmî devrede yaşamış kabul edilmelidir.

(يوم يعضّ الظالم على يديه)[3] âyetinde de bu Ukbe kastedilmektedir, denilmiştir.

İslâmî devrede yaşayan Ağribe-i Arab'a gelince bunlar da : Abdullah b. Hâzim, Umeyr b. Ebî Umeyr, Hemmâm b. Mutarrif, Münseşir b. Vehb, Matar b. Evfâ, «Teebbeta Şerran» lâkabıyla anılan Sabit b. Cabir, Senferî ve Hâciz'dir.

437 — ZÜBEYDE ÜMMÜ CAFER

Harun Reşid'in hanımı olan meşhur Zübeyde'dir. Hayır ve hasenâtının çokluğu ile meşhurdur. İyiliklerinin, lûtuf ve ihsanının haber ve menkıbeleri izahtan vâreste olmakla biz burada sadece edebî yönüyle fıtrî dirayetine delâlet eden menkıbelerine değineceğiz.

Zübeyde, Harun Reşid'in oğlu Muhammed Emin el-Abbasî'nin annesi olduğu için onun felâketi ve baba bir kardeşi Me'mun'un saltanata geçmesi esnasında bazı hakaretlere maruz kalmıştı. Hakaretleri daha sonra Me'mun'un saltanattan uzaklaştırılmasına sebeb olan tek gözlü serdarı Tahir etmişti. Bunun üzerine Zübeyde hal-i mazlûmanesini içeren bir arzuhal göndermişti. Bu arzuhalin nesir kısmını Hadîkatü'l - Efrâh'tan, manzum kısımlarını da Makâmât şerhi Şerîşî'den bularak buraya aldık :

(3) Furkân sûresi, âyet : 27

كل ذنب يا امير المؤمنين وان عظم صغير فى جنب عفوك وكل زلل وان جلّ حقير عند صفحك وذلك الذى عودك الله فأطال مدّتك وتمّم نعمتك وأدام بك الخير ودفع بك الشرّ هذه رقعة الواله التى ترجوك فى الحياة لنوائب الدهر وفى الممات لجميل الذكر. فان رأيت ان ترحم ضعفى واستكانتى وقلة حيلتى وأن تصل رحمى وتحتسب فيما جعلك الله له طالبًا وفيه راغبًا فافعل وتذكر من لو كان حيًّا لكان شفيعى اليك

أخير امام قام من خير عنصر ... وأفضل راق فوق أعواد منبر
ووارث علم الاولين فخرهم ... الى الملك المأمون من أمّ جعفر
كتبت وعينى تستهلّ دموعها ... اليك ابن عمّى من جفونى ومجرى
أصبت بادنى الناس منك قرابة ... ومن زال عن عينى وقل تصبّرى
أتى طاهر لاطهّر الله طاهرًا ... فما طاهر فى فعله بمطهر
فأبرزنى مكشوفة الوجه حاسرًا ... وأنهب أموالى وأحرق دورى
يعزّ على هارون ما قد لقيته ... وما نالنى من ناقص الخلق أعور
تذكر امير المومنين قرابتى ... فديتك من ذى قربة متذكر
فان كان ما أبدى لأمر امرته ... صبرت لأمر من قدير مقدر
وان كان ما قد كان منه تعديًا ... علىّ امير المؤمنين فغير

Şiirin başındaki (أخير) lâfzındaki hemze nidâ edatı olup beyitlerin mânâsı şöyledir :

«Ümmü Cafer tarafından, hayırlı nesilden yetişen bir hayırlı padişah, selefinin ilim ve iftiharına varis olmakla beraber hilâfet makamına gelenlerin en faziletlisi en kâmili bir şehinşah olan Me'mun halifeye şu şekilde arz olunur ki :

Ey amcam oğlu, ben bu arzuhali gözümden yaşlar akarak yazdım. Öyle bir adam sebebiyle zulme dûçar kaldım ki o, sana herkesten yakındır. Zevali ve yokluğu bence sabrın tükenmesine sebeptir. Allah kendisini kirli ve bednam kılsın. Tahir adındaki habîs gelip malımı yağma edip hanelerini yakarak beni baş açık meydanda bıraktı. Eksik uzuvlu olan şu tek göz heriften çektiklerim Harun'un kemiklerini sızlatır. Ey mü'minlerin emiri, benim sana nesebce yakınlığımı bir kere düşünüp hatırla. Canım senin gibi akrabaya feda olsun ki o akrabalarının halini düşünüp hatırlar. Eğer bu Tahir'in ettikleri senin emrinle olmuşsa ben ilâhî takdirden olan bir işe elbette sabrediciyim, ama yok onun kendi tecavüzü ise sen razı olmayıp değiştirmelisin.»

Arzuhal Zübeyde'nin Halise adında azadlı câriyesi vasıtasıyla Me'mun'un eline ulaşıp ta açıp okuyunca şiddetle ağlıyarak :

— «Ben şimdi Hz. Osman'ın şehadeti haberi ulaştığında Hz. Ali'nin dediği gibi : "Allah'a yemin ederim ki bu işi ben ne emrettim ne de bundan hoşnut oldum" derim.» deyip Tahir hakkında bedduâ etmiş, Zübeyde'ye cevaben bir tesellî mektubu yazıp gasbedilen bütün mallarını kendisine geri verdirmiştir.

Yukardaki beyitlerin izahı arasında şöyle deniyor :

Zübeyde Cafer b. Ebî Cafer el-Mansur'un kızı olduğundan dolayısıyle Harun'un amca kızı idi. Me'mun ile akrabalığı bu yüzdendir. Me'mun hem üvey oğlu, hem amca oğlu idi. Me'mun'un nesebi şöyledir :

Me'mun b. Harun b. Muhammed el-Mehdî b. Ebî Cafer el-Mansur.

Zübeyde'nin şikâyet ettiği Tahir, Abbasî ümerâsından Zü'l-Yemîneyn diye bilinen Ebu't-Tayyib Tahir b. Hüseyin'dir. Bir muharebede hasmını sol eliyle yere çalıp iki parça ettiğinden solu da sağı addolunarak,

كلتا يديك يمين حين تضربه

denilince Halife Me'mun kendisine Zü'l - Yemîneyn lâkabını vermiştir. Önceden tek gözlü olduğundan, bu lâkab üzerine şâirin birisi :

يا ذا اليمينين وعين واحده نقصان عين ويمين زائده

demiştir.

İbn Esîr'in Kâmil'inde, Zübeyde'nin yukardaki beyitleri Huzeyme b. el-Hasen'e nisbet olunarak bunları Zübeyde'nin dilinden Emin'e mersiye olarak söyledi denilmişse de isabetli olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Zübeyde'nin nezaket ve dirayetine işaret eden hikâyelerden birisi de şöyledir :

Bir gün bir bedevî Zübeyde'ye aşağıdaki beyitleri söyler :

أزبيدة ابنة جعفر طوبى لسائلك المثاب
تعطين من رجليك ما تعطى الأكف من الرغاب

Yani :

«Ey Cafer'in kızı Zübeyde : Sana ihtiyacını arzeden bahtiyar ne mutludur. Başkalarının elleriyle verdiği bol bol ihsanları sen ayaklarınla ihsan edersin.»

Bedevî bu beyitleri söyleyince Zübeyde'nin maiyyetinde bulunanlar üstüne yürüyüp dövmeye kalkışırlar. Zübeyde onlara engel olarak :

— «Dokunmayın, maksadı hayır idi. Ancak isabet edemedi. Bu şekilde yanılan adamın durumu bizce maksadı şer olup da yanılmıyandan daha memnuniyet vericidir. Bu bedevî :

شمالك أندى من يمين غيرك

Yani senin sol elin, başkalarının sağ elinden daha cömerttir tabirini işitmiş; eğer böyle dersem, yani sol elin diyeceğime ayakların dersem daha güzel olur zannıyle bu hatayı işlemiştir. İstediğini verin ve hatasını kendine bildirin.» demiş ve bedevîyi memnun olarak göndermiştir.

Ümmü Cafer Zübeyde yukarda da belirttiğimiz yibi Cafer b. Ebî

(4) Muharebede her iki elin de sağ eldir.
(5) Ey iki sağ elli ve tek gözlü : Gözün eksikliğine karşı sağ elin fazla...

Cafer el-Mansur —ki Cafer-i Ekber diye bilinir.— un kızı olmakla Abbasî halifelerinin ikincisi olan ve Bağdad şehrinin kurucusu Ebu Cafer el-Mansur'un torunu oluyor.

Binaenaleyh Harun kendi hanedanından bir hanımla evlendiğinde zifaf büyük bir ihtişamla icra olunmuş, fevkalâde düğünler yapılmıştı. O kadar ki arapça edebiyat kitaplarında İslâmî devrede yapılan düğünlerin en büyüğü olarak bu Zübeyde ile Me'mun'un Bûrân ile evlenmesinde yapılan düğünler gösterilir.

Zübeyde'nin düğününde verilen hediyelerin haddi hesabı yoktu. Yemekler altın ve gümüş kaplarda, çeşitli koku ve miskle kokulanmış olarak verilmişti. Zübeyde gelinlik olarak inciden bir gömlek giymişti ki kıymetini takdire kimsenin gücü yetmez.

İslâmî devrenin en büyüklerinden biri de 783/1381 tarihinde Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın şehzadesi Yıldırım Beyazıt Han'ın, Karamanoğlu Ali Bey'in kızı Sultan Hatun'la evlenme düğünleridir. Yukardaki düğünlerin üçüncüsü değil de birincisi demek daha doğru olur. Bu düğüne bilcümle müslüman sultanlarla civardaki emirler davet edilmişti. Herbirinin elçileri muhteşem hediyelerle gelmişlerdi. O vakitki devlet ve servetimizi anla ki Osmanlı emirlerinden Avranos Bey bu düğünde 100 baş köle, 100 baş câriye takdim etmişti. İlk on kölenin ellerinde altınla dolu gümüş tabaklar onların peşindeki 10 kölenin ellerinde içleri halis gümüş dolu altın tabaklar, geri kalan 80 kölenin de ellerinde gümüş şamdanlar, maşrapalar, ibrikler ve sair gümüş kaplar vardı.

Müneccimbaşı tarihinde der ki :

Civar kırallardan gelen elçiler, Hüdâvendigâr'ın bir paşasının böyle krallara lâyık hediyeler tertip ettiğini görüp kendi devletlerini eksik bularak götürdükleri hediyelerden utandılar. Hüdâvendigâr, Avranos Bey'in hediyelerini, elçisiyle Mısır Sultanına göndererek, onun getirdiklerini de Avranos Bey'e verdi. Sair sultanlardan gelen hediyeleri kumandanlarına, fazlasını da ulemâ ve salih kimselere verip kendine hiç bir şey bırakmadı.

438 — ZÜBEYDE EL-KOSTANTİNİYYE

İstanbullu Zübeyde, demektir. Tarîh-i Murâdî'den anlaşıldığına göre Şeyhülislâm İsmail Efendinin oğlu Es'ad efendinin kızı ve meşhur şâir Fitnat'ın annesidir. Zamanında ilim öğrenmekle meşgul olmuş, fıkıh, lü-

gat, edebiyat öğrenmiş, türkçe ve farsça şiirler söylemiştir. Şiirinde, zamanın sultan ve vezirlerini methetmiş, ömrünü kitap mütalâaa ederek geçirmiştir. Kendinin derlenmiş bir divanı vardır. Divanını babası Es'ad efendi ile kardeşi Şeyhülislâm Şerif efendi'nin divançeleri ile birlikte tedvin etmiş, sonradan istinsah edenler de o şekilde yazdıklarından adıgeçen divan önce Es'ad Efendi'nin, sonra oğlu Şerif Efendi'nin, son olarak da Zübeyde'nin şiirlerinden ibaret olmak üzere üç divandan mürekkebdir.

Zamanının ileri gelenlerinden Nakîbül Eşraf Derviş Efendi'nin hanımı idi. Kardeşi Şerif Efendi gibi 1194/1780 yılının Zilkade ayında vefat edip Eyüp mezarlığına defnedilmiştir.

Murâdî'nin bu ifadesi aynıyla Fitnat'ın durumuna uymaktadır. Bundan Fitnat'ın asıl adının Zübeyde olduğu neticesine varılarak İbaredeki Ümmü'l - Fitnat lâfzının da Fitnat isminden galat olduğu hatıra geliyor. Divanın tedvin şekline dair olan şiirleri de bilinen ve elde olanlara benzememektedir.

439 — ZERKÂ'

Zerkâ' el-Yemâme denilen kadındır. Arapların Cedîs kabilesinden keskin gözü ile tanınan bir kadın olup araplar onun keskin gözlü oluşunda mübalâğa ederek üç günlük mesafede olan bir şeyi seçerdi derler. Gözü keskin kimseler hakkında da onun ismini yâd ederek :

أبصر من زرقاء اليمامة

diye darbı mesel söylemişlerdir. Yemame aslında bu kadının adı iken sonradan oturduğu ülkeye —ki Mekke ile Medîne'nin orta doğusundan Basra ve Kûfe'ye on altı merhaleye kadar olan yerlerden ibarettir.— bu isim verilip gök gözlü olduğu için kendisine de Zerkâ' denilmiştir. Eskiden o mevkiye (Cev) adı verilirdi, ancak daha sonraları Yemame ismi meşhur olmuştur. Eski ismine izafetle Zerkâ'ya Zerkâ-i Cev denildiğine raslanır. Meselâ Mütenebbî bir fahriyesinde :

وأبصر من زرقاء جو لأنني اذا نظرت عيناي شأنها علي

demiştir.

(6) Elbette ben Zerkâ-i Cev'den daha iyi görürüm. Zira gözlerim baktığı zaman ilmim gözlerimi geçer. B. Ç.

Zerkâ'ın keskin gözlü olduğuna dair anlatılan hikâyelerden birisi de şöyledir :

İlerde Şemmûs ve Hüzeyle'nin tercüme-i hallerinde sebebi izah edileceği şekilde Zerkâ'ın kabilesi olan Cedîs ile yine Yemâme'de oturan Tasım kabilesi arasına büyük bir düşmanlık girmişti. Bu düşmanlık ilerde Tasım kabilesinin Cedîsliler tarafından mahv ü perişan edilmesi, daha sonra da Cedîs'in Himyer oğulları tarafından istilâsı ile izmihlâli neticesini doğurmuştur.

İşte bu Himyer kabilesi —ki o zamanda Yemen'de hakim olan kabiledir.— Cedîsliler üzerine seferber olup gelirken Zerkâ' bizi seçemesin diye ellerine birer ağaç dalı alarak onları kendilerine siper etmişlerdi. Zerkâ'ın vazifesi de yüksek bir yerde oturup etrafa bakarak kabilesine gözcülük etmek olduğundan bermutad oturduğu yerden onları üç merhale mesafedeler iken görüp :

يا قوم قد أتتكم الشجر أو حمير

— «Ey kavmim size ya ağaçlar geliyor ya da Himyer oğulları.» diye haber verdiyse de kabilesi kulak asmadı.

Biraz daha yaklaştıklarında :

— «Yemin ederim ki ya ağaçlar yürüyor ya da Himyerliler bir şey almış çekiyor.» diye yemin ile ihtarını tekrarladı.

Fakat onlar yine inanmayıp, «Senin gözün kötüleşmiş.» dediler ve hiçbir hazırlıkta bulunmadılar. Sonunda Himyerliler bastırıp Cedîs'i tar ü mar ettiler ve Zerkâ'ın da gözlerini çıkardılar. Anlatırlar ki o zaman Zerkâ'ın gözünde siyah damarlar görülmüş. Meğer göze sürme çekmeyi ilk olarak Zerkâ' itiyad edinmiş imiş.

Zerkâ', gözünün keskinliği ile olduğu kadar zihin berraklığı ve zekâsı ile de meşhur olup zekâ ve ferasetinin kuvvetini îma ile :

أحكم من زرقاء اليمامة

diye de darb-ı mesel söylenmiştir.

Bu darb-ı meselin menşei olarak şu hikâye anlatılır :

Zerkâ', bir gün bir güvercin sürüsü görüp:

— «Keşke şu sürü ile onun bir yarısı kadar daha benim güverci-

nime ilâve edilerek benim olsa yüz güvercinim olurdu.» meâlinde olmak üzere :

ليت الحمام ليه الى حمامتيه
ونصفه قديه تتم الحمام ميه

demiş. O sürüde bulunan güvercinler sayılmış tam 66 olduğu görülmüş. Yarısı olan 33 eklendiğinde 99 ediyor; kendi güverciniyle de sayı 100'e tamamlanıyor.

Böylece onun zekâ ve fitnatına hayran olunarak yukardaki darb-ı mesel söyleniyor.

Şâir Nâbiğa, Numan b. Münzir'e itirazını havi olarak nazmetmiş olduğu ve :

يا دارمية بالعلياء فالسند أقوت وطال عليها سالف الأمد
وقفت فيها أصيلا نا أسائلها عيت جوابًا وما بالربع من أحد

matla' beyitleriyle başlıyan kasidesinde :

فمن أطاعك فانفعه بطاعته كما أطاعك وأدلله على الرشد
ومن عصاك فعاقبه معاقبة تنهى الظلوم ولا تقعد على ضمد

dedikten sonra :

واحكم كحكم فتاة الحي اذ نظرت الى حمام سراع وارد الثمد
يحفه جانبا نيق وتتبعه مثل الزجاجة لم تكحل من الرمد
قالت ألا ليتما هذا الحمام لنا الى حمامتنا أونصفه فقد
فحسبوه فألفوه كما ذكرت تسعًا وتسعين لم ينقص ولم يزد
فكملت مائة فيها حمامتها وأسرعت حسبة في ذلك العدد

diyerek Zerkâ'ın yukardaki hikâyesini anlatmış ve bununla Numan'a «Sen de benim hakkımda bu şekilde ve isabetle hüküm verip gammazların yalanlarıyla beni cezalandırma.» demek istemiştir.

(Şiirdeki (فتاة الحي) dan kastedilen Zerkâ'dır.

(مثل الزجاجة لم تكحل من الرمد) sözünde de kastedilen yine O'dur. Şâir bu sözleriyle Zerkâ'ın gözlerinin son derece keskin ve güzel

olduğunu ve asla ağrı ve acı çekerek sürme ve benzeri ilâçlar kullanmaya ihtiyacı olmadığını ifade ettiği gibi (الى حمام سراع وارد الثمد) (يحفّه جانبا نيق) sözüyle de Zerkâ'ın gözüne ilişen güvercinlerin iki dağ tepesi arasından süratle suya gitmekte olduklarını hikâye ile işe bir de süratle uçma mânâsını ilâve etmiştir. (ثمد) (Sâ)'nın kesresi ile az su birikintisi demektir. (نيق) de (nun)'un kesresiyle dağın en yüksek yeri mânâsınadır. (أو نصفه فقد) ifadesindeki (أو) atıf vâvı mânâsında, (فقد) ise (فحسب) mânâsındadır.

İSTİTRAD :

Nâbiğa meşhur 4 arap şâirinin lâkabı olup bunlar :

1 — Nâbiğa ez-Zübyânî Ziyad b. Muaviye,

2 — Nâbiğa el-Ca'dî Kays b. Abdullah,

3 — Nâbiğa el-Hârisî Yezîd b. Ebân,

4 — Nâbiğa eş-Şeybanî Cemel b. Sa'd'dır.

Bunlardan Nâbiğa ez-Zübyânî, yukardaki kasîdeyi söyliyen şâirdir. Nâbiğa el-Ca'dî, İslâmî devri idrak ile Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sohbetinde bulunmuş ve uzun ömürlü bir sahabîdir. İbn Esîr'in ifadesine göre Nâbiğa ez-Zübyânî'den önce doğmuş ve ondan çok sonra vefat etmiştir. Yaklaşık 200 sene yaşadığı ve İbn Zübeyr'in günlerine eriştiği nakledilir. Leylâ el-Ahîliyye ile karşılıklı hicivleri vardır. Tercüme-i hali, sahabenin hal tercümelerini içeren kitaplarda bulunabilir.

Şerh-u Şevâhidi'l-Keşşâf'ta nakledildiğine göre Ebu'l-Kasım el-Âmidî, el-Mu'telef ve'l-Muhtelef isimli eserinde, «Tecrübe etmeksizin bir kimseyi ne medhet ne de kötüle.» mânâsındaki :

لا تمدحن فتىً حتى تجربه ولا تذمنه من غير تجريب

beytini söylemiş olan Nâbiğa ezZühelî Abdullah b. Muhârik ile Nâbiğa b. Luay b. Mutî', Nâbiğa el-Advânî, Nâbiğa b. Kattâl z. Yerbû' Zübyânî ve Nâbiğa et-Tağlebi Hâris b. Advân adındaki kimseleri de ilâve etmiş-

tir. Fakat Kamûs'taki ifadelere zıt düşmektedir. Daha iyi araştırılarak tashihi cihetine gidilmelidir.

440 — ZERKÂ' BİNTİ ADİYY
(Adiyy'in kızı Zerkâ')

Mustatref'in af ve safh'a dair 36. babında Hz. Muaviye'nin hilmi hususunda nakledilen bir hikâyede adı geçen Kûfeli bir kadındır. Siffin harbinde Hz. Ali tarafında olup aşağıdaki beliğ sözlerle askeri harbe teşvik eylemişti :

أيها الناس ان المصباح لا يضيئ في الشمس وان الكواكب لا تضيئ في القمر
وان البغل لا يسبق الفرس ولا يقطع الحديد الا بالحديد ألا مز استرشد نا
أرشدناه ومن سألنا أخبرناه. ان الحق كان يطلب ضالة فأصابها. فصبرًا
يا معشر المهاجرين والأنصار فكأنكم وقد التأم شمل الشتات وظهرت
كلمة العدل وغلب الحق باطله فانه لا يستوي المحق والمبطل فمن كان مؤمنًا
كمن كان فاسقًا لا يستوون فالنزال النزال والصبر الصبر. ألا وان
خضاب النساء الحناء وخضاب الرجال الدماء. والصبر خير الامور عاقبةً.

Yani :

ائتوا الحرب غرنا كصين فهذا يوم له ما بعده.

«Ey insanlar, güneşin yanında kandil parlamaz, ayın yanında diğer yıldızların ışığı olmaz, katır atı geçemez, demir demirden başka bir şeyle kesilemez. Uyanık olun biz, bizden doğru yola iletilmeyi istiyenleri irşad ile doğru yola iletiriz. Soranlara haberi verdik; gaib olan hak ve hakikati aramakta idi, buldu. O halde ey Ansar ve muhâcirler siz sabır ve sebata yapışın, aramızda şekavet bertaraf edilmiş, adalet meydana çıkmış, hak bâtıla galebe etmiştir. Zira hakka sahip olan ile bâtıla sapan müsavi olamaz. Hiç mü'min olan kimse ile fasık ve facir olan bir olur mu? Hiçbir zaman beraber olamazlar. Öyle ise haydin mübarezeye, haydin sabır ve sebata : Biliniz ki kadınların süs boyası kına, erkeklerinki ise kandır. Sabır da neticede işlerin en hayırlısıdır. Harbden yüz çevirmeyerek gelin. Bu öyle bir gündür ki sonunun menfaati yine kendine dönücüdür.»

Zerkâ' isminde İbn Râmîn'in de sevgili bir şarkıcı câriyesi olduğu Tezyinü'l-Esvâk'ta (s. 172) görülmüştür.

441 — ZÜĞAR

Lût (a.s.)'ın kızının ismidir. Şam civarında bir köye de, orada oturdukları için bu isim verilmiştir. Ayn-ı Züğar orada bir kaynağın ismi olup kuruması Deccâl'ın zuhuruna alâmettir. (Kamûs'tan).

442 — ZELİHA (ZÜLEYHÂ)

Hz. Yusuf'un Zeliha'sıdır. Güzellikte zamanın yegânesi, Mısır'a hâkim olanlardan birinin karısı idi. Hikâyeleri herkesin malûmu olduğu, hemen her dilde manzum ve mensûr olarak hikâye edildiği üzere sonunda Hz. Yusuf'un zevcesi olmuş ve ondan Efrayîm, Mîşa isimlerinde iki oğlu ile Rahmet isminde bir kızı dünyaya gelmiştir. İbn Esîr ve Ebu'l-Fidâ'nın tarihlerinde Zeliha, Râ'lîl olarak gösterilmişse de ikinci bir ismi olsa gerektir.

443 — ZÜMRÜD

Bir hadis âlimi olan Zümrüd H. 7. asır ileri gelenlerinden Mevlânâ Esîrüddin'in zevcesi ve Naddâr'ın annesidir. Meşhur muhaddislerden hadis dinlemiş, sonra da kendisi hadis okutmuştur.

Muhaddis Ebrakûhî, Dimyâtî, İbn Savvâf, İbn es-Sakatî, Acvî, Abdülkadir b. es-Sa'bî ile hal tercümesi ilerde gelecek olan Zeyneb el-İs'irdiyye'den hadis rivayet etmiştir.

Kocası ile 40 sene beraber olup 730/1330 senesi Rebîûlâhir ayının 16'sında vefat eylemiştir. Mısır'da, kızı Naddâr'ın yanında medfun imiş.

444 — ZİNNİRE

Rum asıllı bir sahabî hanımdır. Önceleri Benî Mahzûm yahud Abdüddâr oğullarından bir müşriğin câriyesi iken müslüman olmuş, bunu öğrenen efendisi irtidat etmesi için daima kendisine işkence edermiş. Hz. Ebu Bekir bunu öğrenince satın alarak azat etti.

İbn Esîr der ki :

Zinnîre İslâm'a girince gözleri kör olmuştu. Buna binâen müşrikler : «Lât ve Uzzâ'yı terk ettiği için onlar kendisini kör ettiler.» dediler.

Zinnîre ise :

— «Lât ve Uzzâ kendilerine tapanları ne bilirler? Bu ancak semavî bir iştir. Benim Rabbim gözümü bana tekrar vermeye kadirdir,»

dedi ve ertesi sabah gözleri yerine gelmiş olarak kalktı.l

Kureyş müşrikleri : «Bu da Muhammed (s.a.v.)'in sihrindendir.» dediler.

445 — ZÜHRE

Hemze harfinde Ümmü'l - Hayâ' el-Enbariyye ismiyle verdiğimiz meşhur muhaddis hanımdır.

Kureyş eşrafından Kusayy b. Kilâb'ın biraderi Zühre —ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in annesi Âmine binti Vehb ez-Zührî'nin baba tarafından dedesidir.— erkek ismidir. Onu kadın ismi zannedenler yanılmışlardır.

İSTİTRAD :

Seyyare yıldızlarından Zühre'nin eskiden Babil şehrinde bir kadın olup, imtihan için Allah tarafından kendilerine şehvet verilerek Babil'e indirilen Harut ve Marut adındaki iki meleğin kendisine sihir öğrettiği, onun da bu melekleri kötülüklere ve küfre teşvik ile saptırarak onlardan öğrendiği efsun ve ism-i A'zam ile semaya yükselerek üçüncü kat semada ziyalı bir yıldız olarak kaldığına dair anlatılan hikâye, müslüman âlimlerin tesbitlerine göre yahudîler tarafından uydurulmuştur. Müslümanlıkta böyle bir inanç yoktur. Olmadığını muhakkiklerin sonuncusu Celâleddin ed-Devânî Akaid-i Azudiyye şehrinde —talebe arasında Celâl diye bilinir— beyan etmiş ve demiştir ki :

«Bu meselenin siyakı onun yalan olduğunu gösterir. Zira o zühre denilen fâcir kadın meleklerden öğrendiği şeyle semaya çıkma gücünü bulsun ve çıksın, orada yalnız olsun da ona İsm-i A'zam'ı öğreten melekler niçin semaya yükselmeye kadir olamayıp yeryüzünde kalsınlar? Bunun ne Allah'ın kitabında ne de Rasûlünün sünnetinde, yani hadîs-i şeriflerde doğru olduğuna delâlet eden herhangi bir şey yoktur.»

Adı geçen meleklerin inzaline makul bir sebep yine Celâl'da hikâye olunduğu üzere İbn Teyme'nin dediğidir. İbn Teyme şöyle diyor :

«O tarihlerde sihir pek revaçta olup halk onunla iştigal eder ve o yüzden garip işler istinbat ederek nübüvvet iddia edenler çoğaldığından Allahü Teâlâ o melekleri, insanlara sihir öğretsinler de halk kâfir sihircilerle muaraza etmeye kadir olsun ve sihir ile mucizenin arası tefrik edilebilsin için göndermiştir.»

Yahudîlerin uydurması olan yukardaki hikâyenin rumûz-u evâilden yani hakimlerin işarâtından olması düşünülebilir diyerek Kamûs tercümesinde şöyle bir makul sebep daha beyan olunmuştur :

Akıl ve ruh iki feriştteye, nefis zühreye teşbih olunup akıl ve ruhun nefs-i emmâreye mağlûp ve onun çağırdığı şehvetlere meyletmesi hasebiyle varlıklarının gerektirdiği hududu tecavüzle erkeklerin kadınlarla ilgilenmeleri ve aşkları haline, o sebeple de kendileri için hazırlanan ve beklenen kemal mertebelerine ulaşamamalarıyla aslî derecelerinden aşağılara düşmeleri vücudu zindanda hapsetme haline benzetilmiştir. Şöyle ki bir kişi her ne kadar hayır ve taati bol olup meleklere has sıfatlara sahip olsa bile nefs-i emmâreye uyup bağlanınca saadet semasından hayvanlık derekelerine düşer; insanlık vasıfları kaybolur, aşk ve muhabbet ateşi söner, kendisiyle gerçek sevgili arasında zulmet perdeleri, ayrılık ve hicran hasıl olup şehvet denizine dalan günahkâr kimseler hakkında ilâhî feyz ve tevfik ortadan kalkar. Ancak ilâhî yardım ipine sarılınca tabîat âlemi derekelerinden üçüncü ruhanî safa semasına yükselerek yüce mertebelere, meleklere has makamlara yükselme şerefine mazhar olacağına işaret etmişlerdir. Nitekim filozofların reisi Şeyh İbn Sînâ Evâhir-i İşarât'da Salamon ile Absal hikâyesiyle bu mânâyı remzetmiştir.

446 — ZEYTÛNE

Nefehât'tan anlaşıldığına göre Cüneyd zamanı velîlerinden Fâtıma isminde bir hanımdır. Hz. Cüneyd'e ve Ebu Hamza'ya bizzat hizmet ederek meclislerine devam etmiştir.

447 — ZEYNÜDDÂR

el-Müeddib Ali b. Yahyâ'nın kızıdır. Fazîletli, fakîh bir hanım idi. Zeynüddâr tabiri ev zineti mânâsında bir lâkabdır. Asıl ismi Vecîhiyye'dir.

Salâhaddin Safedî, asrının ileri gelenlerinin tercüme-i hallerine yer verdiği Ünvânu'n-Nasr adlı eserinin (Harfü'z-Zây) bölümünde bu kadar malûmat verip tercüme-i hali (vâv) harfinde gelecektir demişse de gördüğümüz nüshalarda (vâv) harfinde, hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

448 — ZEYNÜ'L-ARAB

Tâcuddin Abdurrahman b. Ömer b. Hasen b. Abdullah es-Sülemî

ed-Dimaşkî'nin kızı olup (Bintü'l - Cûbrânî) diye bilinen meşhur bir hadis âlimidir.

Hadis kitaplarından Abdülmün'ım el-Fezârî'nin «el-Erbaîn es-Sübâ'iyyât»ını Şeyh Tâcüddin el-Kurtubî'den okuyup sonra da bu eseri birkaç defa okutmuştur.

Hadis ilmi meşayihinden el-İzz Abdülaziz b. Osman el-Erdebîlî'den hadis almış Hafız Sehavî, Ebu Talib b. Sâbir, İbrahim el-Huşî'î, meşhur muhaddis hanım Kerime ve İbn Asâkir ashabından olan birçok zatlardan icazet almıştır. Kendinin ezberinde birçok hadis vardı. Doğumu yaklaşık olarak 628/1230 senesinde olup, zamanının ileri gelenlerinden Kemal b. el-İmâd el-Ester ile evlendi. 658/1261 yılında kocasının vefatından sonra kimseye varmayıp hacca gitti. Bir zaman Mekke-i Mükerreme'de kalıp Ribâtu'l - Haremeyn şeyhi oldu. Son günlerinde kötürüm olup 704/1304 tarihi başlarında vefat etti.

449 — Hz. ZEYNEB

İnsanlığın efendisi Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizin kızı Hz. Zeyneb olup Rasûlüllah (s.a.v.) efendimizin kızlarının en büyükleri ve ilk evlâdıdır. Hz. Hatice'den dünyaya geldiği vakit Efendimiz henüz 30 yaşlarında idiler. Rasûlüllah (s.a.v.) onu, kendi teyze oğlu, yani Hz. Hatice'nin kızkardeşi Hâlet b. Huveylid'in oğlu Ebu'l - Âs b. Rabia ile evlendirmişlerdi. Ondan Ali isminde bir oğlu ile Ümame adında bir kızı dünyaya gelmiş; Ali, kendisi hayatta iken vefat etmiş, ancak Ümame kendinden sonraya kalıp epeyce yaşamış, şehid edilmesinden sonra da onun tenbih ve tavsiyelerine uyarak Muğîre b. Nevfel ile evlenmişlerse de onlardan çocuğu olmamıştır. Rasûlüllah (s.a.v.)'in kızları içinde Hz. Fatıma'dan başka nesli devam ettiren yoktur.

Hz. Zeyneb'in vefatı Hicretin 8. yılındadır. (M. 629).

450 — SİTTİ ZEYNEB

Sitti Rukiyye gibi Mısır'da Kahire'de medfûn ve kabri ziyaretgâh olan Zeyneb el-Kübrâ'dır. Hz. Ali'nin kızı olup Hz. Fatıma'dan dünyaya gelmiştir. Doğumu Rasûlüllah (s.a.v.)'in zamanındadır. Babası Hz. Ali onu amcazadesi Abdullah b. Cafer Tayyar ile evlendirmiş; ondan Ali, Avnü'l - Ekber, Abbâs, Muhammed ve Ümmü Gülsüm adındaki çocukları olmuştur.

Kendisi kudsî nefesler ve ledünnî mevhibelere sahip, akıl ve firasetiyle meşhur son derecede bilgili bir hanım idi. Kerbelâ faciasında kardeşi Hz. Hüseyin ile beraberdi. Oradan dönüşte Kûfe'de İbn Ziyad'a ve Şam'da, kızkardeşi Fatıma binti Ali'yi Şamlılardan biri istediğinde Yezid'e söylediği sözler meşhur olup tarihlerde akıl ve zekâsının delili olmak üzere zikredilmektedir. Pek elemli, acıklı olduğundan buraya alınmamıştır.

451 — ZEYNEB ES-SUĞRÂ

Hz. Ali'nin kızlarından biridir. Câriyeden doğmuş, amcazâdesi Muhammed b. Akîl ile evlendirilmiştir.

452 — ZEYNEB BİNTİ EBİ SELEME
(Ebu Seleme'nin kızı Zeyneb)

Rasûlüllah (s.a.v.)'in rabîbesi olan Zeyneb'dir. Sahabenin fakîhlerinden idi. Asıl ismi (Berre) olduğundan (Bâ) harfinde geçmişti.

453 — ZEYNEB BİNTİ AHMED
(Ahmed'in kızı Zeyneb)

«Ümmü Muhammed Zeyneb» diye bilinen, Mühendis Şeyh Muhammed b. Ahmed el-Kassâs'ın annesi Kudüslü bir muhaddis hanımdır. Hadis okutmakta teferrüd etmiştir.

İbn el-Kütübî'den ve Cafer el-Hemedânî'den hadis dinlemiş sonra Mısır'da, Şam'da, Medine-i Münevvere'de ve Kudüs'te ders okutmuştur. Daima oğlu Muhammed ile beraber oturmuş, o nereye giderse beraber o da gitmiştir. 645/1247 yılında doğmuş ve 722/1322 tarihinde vefat etmiştir.

454 — ZEYNEB BİNTİ AHMED KEMALEDDİN
(Ahmed Kemaleddin'in kızı Zeyneb)

Ahmed Kemaleddin b. Abdurrahim b. Abdülvahid b. Ahmed el-Makdisî'nin kızı Zeyneb olup bu da Kudüs halkından Zeyneb b. Kemal adıyla şöhret bulmuş muhaddis bir hanımdır.

Muhaddis Muhammed b. Abdulhâdî, İbrahim b. Halil, İbn Abdüddâim, Hatîb Merdâ, Abdülhâmid b. Abdülhâdî ve Abdurrahman b. Ebi'l-Kasım el-Yeldânî'den hadis dinlemiş ve almıştır. İbrahim b. el-Hayr ve daha başka birtakım Bağdat muhaddislerinden icazet almıştır.

Salâhaddin Safedî, Unvanu'n-Nasr'da Zeyneb'i bu şekilde anlatıp, hadisleri senedleriyle okutma melekesine sahib olduğunu da söyledikten sonra :

«Müşarun ileyha bana da 729/1328 tarihinde Şam-ı şerifde icazet verdi.» diyerek kendinin de onun talebesi olduğunu ifade etmiştir.

İ'râbu'l-Kur'ân isimli eserin sahibi Mevlâna İbrahim b. Muhammed İbrahim Ebu'l-Kasım el-Kaysî el-Mâlikî —ki Ulemânın ileri gelenlerinden nahivci bir zâttır.— de Şam'da Zeyneb'den hadis almıştır.

Kendisi uzun yaşayan hadis âlimlerindendir. Yaşı doksanı geçmişti. 740/1339 yılının Cemâziyel evvelinin dokuzunda 94 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

454 — ZEYNEB BİNTİ İSMAİL
(İsmail'in kızı Zeyneb)

Müsnidetü's-Şam diye bilinen Emetü'l-Aziz bintü'l-Muhaddis Necmüddin'in şeyhi, yani hocası olan muhaddis bir hanımdır. Meşhur muhaddis İbn Abbüddâim'den ve daha başkalarından hadis dersi almıştır.

Bu da uzun ömürlü muhaddislerden olup yaşı doksandan fazla olduğu halde 750/1349 yılı muharreminde, bir diğer rivayete göre de 749/1349 zilhiccesi sonlarında vefat etmiştir.

455 — ZEYNEB BİNTİ CAHŞ
(Cahş'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Cahş b. Rebab b. Ya'mür b. Sabre b. Mürre b. Kesîr b. Ğumm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme el-Esediyye olup Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zevcelerindendir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hanımı olması

(زوجناكها) âyetiyle[7] sabit ve :

لكيلا يكون على المومنين حرج فى ازواج أدعيائهم

hikmetini taşımaktadır. Kendileri Rasûlüllah (s.a.v.)'ın anne tarafından halazâdesi yani Ümeyme binti Abdülmuttalib'in kızı olup hünerli ve cömert bir hanımdı. Daima iş işler ve el emeğiyle Allah yolunda sadaka verirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'ın zevceleri hakkında varid olan :

أسرعكن لحوقا بى أطولكن يدا

(7) Ahzâb sûresi, âyet : 37.

«Sizden âhirette bana en çabuk kavuşacak olanınız eli en uzun (cömerd) olanınızdır.» hadis-i şerifinde çokça kazanıp tasadduk etmesi elinin uzunluğu ile imâ olunmuştur.

Hadis-i şerifin mânâsına muvafık olarak diğer zevcelerinden çok daha cömert olduğu gibi âhirete hepsinden evvel irtihal etmiştir.

Müsâmerat-ı Cenâb-ı Muhyiddin'de sadece 10 hadis rivayet ettiği kaydedilmiştir.

456 — ZEYNEB BİNTİ HÂRİS EL-YEHUDİYYE
(Yahudi Haris'in kızı Zeyneb)

Hayber yahudilerinden Haris'in kızı ve Sellâm b. Meşkem'in karısı Zeyneb'dir. Hayber fethinde Fahr-ı Âlem efendimiz (s.a.v.)'e onu zehirlemek maksadıyle kızartılmış koyun ikram etmişti. Koyunun zehirli olduğu Allah tarafından Rasûlüllah (s.a.v.)'a bildirilince Zeyneb Rasûlüllah (s.a.v.)'ın huzuruna getirilip bu hıyanetinin sebebi sorulunca :

— «Eğer hak peygamber isen zehir kâr etmez, ama yalancı isen elinden kurtulmuş oluruz, diye bu işe cesaret ettim. Şimdi hak Peygamber olduğunu anladım ve sana iman ettim.» deyip müslüman oldu ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın affına mazhar oldu. Ancak bu suikastının cezasını başka bir şekilde ödedi. Şöyle ki :

Rasûlüllah (s.a.v.) o zaman koyunu yemek üzere bazı ashabı ile sofraya oturmuşlardı. Bir lokma aldıktan sonra :

— «El çekiniz. Bu koyunun zehirli olduğu bana haber veriliyor.» buyurmuşlardı.

Kendileri bu öldürücü zehirin tesirinden Peygamberlik gücüyle ve Allah'ın va'dettiği masuniyeti ile kurtulmuş, aldığı lokma ile vücuduna giren zehiri de bizzat kendisi işaret buyurarak iki küreği arasından hacamat suretiyle aldırmışlarsa da ashabdan Berâ' b. Ma'rûr'un oğlu Hz. Bişr koyunun etinden bir lokma yutmuş olduğundan hemen vefat eylemiştir. Bişr'in varislerinin müracaatı üzerine Zeyneb kısas olarak katledilmiştir.

Şifa-i Şerif'te bulunan rivayetlere nazaran Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mübarek vücudlarında zaman zaman o hastalığın nüksettiği ve hattâ ömürlerinin sonunda bile o nüksün tesirleri kendilerinin peygamberlik makamı ile şahadet mertebesini birleştirmiş olup saadet nevilerinden ve fa-

ziletlerden hiçbirinden mahrum kalmamış olmalarına semavî bir sebep olduğu güvenilir haberlerdendir.

ما زالت أكلة خيبر تعادني فالآن أوان قطعت أبهري

hadis-i şerifi de bunu ifade etmektedir. (معاذّة) (dal)'in şeddesiyle yılanın soktuğu yerin acısının senenin sonunda deprenmesidir. (أبهر) hemze ve hâ'nın fethasıyle kalbde bir damar mânâsınadır ki o damar kesilince insan ölür.

Kâmil-i İbn Esir'in rivayeti adı geçen etten Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bir lokma alarak çiğneyip yutmadığı şeklindedir.

157 -- ZEYNEB BİNTİ HADİR

(Hadir kızı Zeyneb)

Tabiînin büyüklerinden olan meşhur Kadı Şureyh'in zevcesi Zeyneb'dir. Temim oğullarının iffetli kadınlarındandır. Kadı Şureyh aşağıdaki beyitleriyle onu şöyle över :

اذا زينب زارها أهلها حشدت واكرمت زوّارها
وان هي زارتهم زرتهم وان لم أجد لي هوى دارها
فسلمي لمن سالمت زينب وحربي لمن اشعلت نارها
وما زلت أرعى لها عهدها ولم أتبع ساعة عارها

Temim oğulları kadınlarının huysuzluğu araplar arasında meşhur olduğu halde Kadı Şureyh yukardaki beyitlerde ondan hoşnud olduğunu aşağıdaki beyitlerde ise Zeyneb'in güzel huyundan ve güzelliğinden bahisle halkından, hanımlarını dövüp tekdîr eden kimseleri gördükçe hayret ettiğini ifade etmektedir :

(8) Zeyneb'i ailesi ziyarete geldiği zaman hemen koşar onlara ikramda bulunur. Eğer o ailesini ziyarete giderse ben de giderim. Hem de o anda istemesem bile ben Zeyneb'le sulh halinde olanla sulh içindeyimdir. Ama onunla harb ateşi yakanlarladır benim harbim, onunla ahdime elbette devam ediyorum. Şimdiye kadar bir aybına da raslamadım.

رأيت رجالاً يضربون نساءهم فثلث يمينى يوم أضرب زينبا
أضربها من غير ذنب أتت به فما العدل منى ضرب ليس مذنبا
فزينب شمس والنساء كواكب اذا طلعت لم تبق منهن كوكبا
فتاة تزين الحلى از هى حليت كأن بفيها المسك خالط محلبا

Müstatraf'ta şöyle anlatılır :

Kadı Şureyh Zeyneb'e güvey girdiği gece Zeyneb kendisine :

«Güveyin Allah rızası için iki rekat namaz kılarak dergâh-ı ilâhîden zevcesinin hayrını niyaz ve şerrinden Allah'a sığınması sünnettir,» deyip Kadı'ya iki rek'at namaz kıldırdıktan ve kendisi de kıldıktan sonra belîğ bir konuşma yapmıştır ki meâli şöyledir :

«Efendi, ben yabancı bir kızım. Senin huyunu, mizacını bilmem. Memnun ve hoşnut olacağın şeyleri bildir ki onları yerine getireyim. Hoşlanmadığını söyle ki onlardan kaçınayım. Senin kabilen arasında sana bir kız, benim kabilem içinde de bana bir koca bulunması mümkün idi. Ne var ki takdîr-i ilâhî, yerini bulageldiğinden birbirimizin huyunu ve âdetini bilmediğimiz halde sen bana malik oldun. Artık lütûf ve kerem edip ya beni iyilikle tutar veya iyilikle bırakır, böylece Allah'ın emrini yerine getirmiş olursun. İşte herşeyden evvel bu isteğimi sana söyler, Cenâb-ı Allah'tan senin ve benim için mağfiret dilerim.»

Böylece hem dirayetini, hem ehliyetini isbat etmiştir.

458 — ZEYNEB BİNTİ'S-SA'DİYYE

Muhyiddin Ebu Nâfi' Muhammed b. Abdullah es-Sa'dî el-Ezherî'nin kızı Zeyneb'dir.

İmam-ı Süyûtî'nin şeyhlerinden muhaddis bir hanım olup Süyûtî onu Kitabû'l-Müncem'inde zikrederek şöyle der : «817/1414 yılında dünyaya geldi. Muhaddislerden eş-Şeref b. el-Küveyk ile Rukıyye binti'l-Kârî'den icazet aldı.»

---

(9) Adamlar görüyorum karılarını dövüyorlar. Halbuki ben Zeyneb'i dövdüğüm gün işlerim ters gider. Dövsem o gün işim ters gider. Zeyneb bir güneş, diğer kadınlar da yıldızlar gibidir. Güneş doğunca hiç diğer yıldızlar görünür mü Öyle bir genç kızdır ki o süsler onu süsliyecek yerde o onları güzelleştirir. İşte o süslenmiş, ağzında sanki misk var (son derece tatlı konuşuyor.) B.Ç.

459 — ZEYNEB BİNTİ SÜLEYMAN
(Süleyman'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Süleyman b. Rahmet el-İs'irdiyye aslan Şam'lı olup sonradan Mısır'a yerleşmiş bir muhaddis hanımdır. Hadislerin isnadında, yani hadis-i şerifleri Rasûlüllah (s.a.v.) kadar ulaştırmada tam bir mahareti olduğundan A'yan-ı Safedî'de «el-Müsnidetu'd - Dimaşkıyye» ismiyle gösterilmiştir. Sahih-i Buhârî'yi, Muhtasar sahibi Zebîdî'den, Şemseddin Ahmed b. Abdülvahid el-Buhârî'den ve İbn es-Sahib'den dinlemiş; meşhur muhaddis hanım Kerime'nin talebesi olmuş, bir çok hocadan icazet almıştır. Safedî diyor ki :

«Hocamız Zehebî dahi Zeyneb'den hadis dinlemiştir.»

90 yaşında olduğu halde 705/1305 tarihinde vefat etmşitir.

460 — ZEYNEB BİNTİ SÜLEYMAN
(Süleyman'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Abbasî hanedanından, hatırı sayılan bir kadındır. Halife Mansur'un amcası kızı idi. Oğlunun vefatında Halife Me'mun taziyeleriyle birlikte cenaze namazında bizzat hazır bulunamıyacağını bildirerek kardeşi Salih'i göndermişti. Zeyneb buna hiddetlenerek torununa hitaben :

— «Kalk, babanın namazını kıldır.» diye infialini izhar etmiş ve Me'mun halifeye ta'riz olmak üzere aşağıdaki beyti söylemiş olduğu Tarih-i Kâmil'de anlatılmaktadır :

سبكناه ونحبسه لجينًا فايدى الكير عن خبث الحديد

Târîh-i Kâmil'de anlatıldığına göre Abbâsîler'den Zeynebî'ler de ona nisbet edilir.

461 — ZEYNEB BİNTİ'Ş - ŞA'RÎ

Ümmü'l - Müeyyed Zeyneb adıyle bilinir. Zeyneb eş-Şa'riyye de derler. Âlim ve fâzıl bir hanımdı. Zamanında ulemanın ileri gelenlerine yetişmiş, onlardan rivayet ve icazet suretiyle ilim almıştır. Bu cümleden olarak :

Ebu Muhammed İsmail b. Ebi'l - Kasım b. Ebi Bekir en-Neysâbûrî el-Kârî'den, Ebu'l - Kasım Zâhir ile kardeşi Ebu Bekir Vecîh b. Tahir'den, Ebu'l - Muzaffer Abdülmün'im b. el-Kerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'-

den, Ebu'l - Fütüh Abdülvehhab b. Şâh eş-Şâziyâhî'den ve daha başka âlimlerden ilim öğrenip hadis hafızlarından Ebu'l - Hasen Abdülğâfir b. İsmail b. Abdülğâfir el-Fârisî ile Keşşaf sahibi Cârullah Ebu'l - Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî'den ve daha bir takım hâfızlardan icazet almıştır.

Neysâbûr'da 524/1130 tarihinde dünyaya gelmiş ve 615/1218 tarihinde 91 yaşında olduğu halde yine Neysâbûr'da vefat etmiştir.

462 — ZEYNEB BİNTİ'Ş - ŞENÛHİ

İbrahim b. Abdullah eş-Şenûhî'nin kızı Zeyneb Ümmü'l - Hayr, İmam-ı Süyûtî'nin hocalarından meşhur bir muhaddis hanımdır.

Ebu'l - Hasen b. Ebi'l - Mecd'in derslerinde bulunarak Sahih-i Buhârî'nin bir cüz'ünün çoğunu ondan okumuş, İmam-ı Tenûhî, Heysemî ve Irâkî'de hatmetmiştir. Irâkî ile Heysemî'den Ebu Dâvûd'un Sünen'inin bazı yerlerini de okumuştur. 879/1474 yılının safer ayının altısında bir cumartesi gecesi vefat eylemiştir.

463 — ZEYNEB BİNTİ'Ş - ŞÜVEYKİ
(Şüveyki kızı Zeyneb)

Ahmed b. Muhammed b. Musa es-Şüveykî'nin kızı Ümmü Habîbe Zeyneb de İmam-ı Suyûtî'nin hocalarından olup 799/1397 yılının Cemaziyelâhir ayında, ayın 12'sinde pazartesi gecesi Mekke-i Mükerreme'de dünyaya gelmiştir.

5 yaşında iken el-Bürhan b. Sıddîk'in derslerinde hazır bulunmuş, İbn Mâce'nin Sünen'ini Müseybî'nin Eslâf-ı Nebî'ye dair bir kitabını, hadis-i şerifleri içeren bir takım cüzleri okumuştur. Bunları İmam-ı Suyûtî'nin hocaları hakkında telif etmiş olduğu el-Müncem fi'l - Mü'cem adlı eserinden öğrenmekteyiz.

464 — ZEYNEB ET-TASERİYYE

Ezd kabilesinin Kuşeyr kolundan Taseriyye adlı kadının kızı ve Emevî devri şâirlerinden Ebu'l - Mekşûh Yezid el-Kuşeyrî'nin kızkardeşi olan meşhur kadın şâirdir.

Şiirinin ne derece sağlam ve makbul olduğunu, biraderi Yezid hakkında söylemiş olduğu aşağıdaki mersiyesini Ebu Temmâm gibi bir şiir

tenkidcisinin seçerek Divan-ı Hamase'sinin mersiyeler bölümüne almasından anlıyabiliriz :

أرى الأثل من بطن العقيق مجاورى ... مقيمًا وقد غالت يزيد غوائله
فتى قد قدّ السيف لا متضائل ... ولا رهل لباته وبآدله
اذا نزل الأضياف كان عذورا ... على الحيّ حتى تستقل مراجله
مضى ووراثاه دريس مفاضة ... وأبيض هنديًا طويلا حمائله
وقد كان يروى المشرفيّ بكفّه ... ويبلغ أقصى حجرة الحيّ نائله
كريم اذا لاقيته متبسمًا ... واما تولى أشعث الرأس جافله
اذا القوم أمّوا بيته فهو عامد ... لأحسن ماظنّوا به فهو فاعله
ترى جازريه يرعدان ونارة ... عليها عداميل الهشيم وصامله
يجزان ثنيا خيرها عظيم جارة ... بصيرًا بها لم تعد عنها مشاغله

(أثل) Ak ılgın ağacı denilen ağaçtır. (عقيق) bir vadinin ismi, (غالت) kelimesi helâk etme mânâsına olan bir fiilin mazî sigasıdır. (غوائل) helâk edici şeyler anlamında, (قدّ) ise bir şeyi uzunluğuna yarmak mânâsına olan fiilin mazî meçhul sigasıdır. (قدّ السيف) kılıcın boyu anlamında olarak endamı mevzun ve mütenâsip demektir. (متضائل) dakîk ve zayıf, (رهل) sarkmış mânâsına olarak kendilerinden sonra gelen kısmın sıfatı oluyor. (لبّات) Göğüs mânâsına olan (لبّة) nin çoğulu olup bundan kastedilen göğüs etleridir. (بآدل) insanın koltuğu ile memesi arasında olan etlerine denir. (عذور) sert huylu (تستقل) yükselmek mânâsına olan (استقلال) fiilinde muzarî sigasıdır. (مراجل) Bakırdan olan çömlekler mânâsına olup tencere ve ben-

zeri kablara denir. Müfredi (مِرْجَلٌ)'dir. Mîm'in kesresi ve cim'in fethası ile okunur. (دريس) eski, (مفاضة) geniş zırh demektir. Zırhın genişliği onu giyenin büyük cüsseli olduğuna işaret ettiği gibi, tabirinde de kılıç kayışının uzunluğu onu taşıyanın uzun boylu olduğuna işaret eder. (مشرفيّ) Mim ve Râ'nın fethasıyle kılıç, (نائل) hediyye, ihsan (واما تولّى) da (وان تولّى) mânâsınadır. (امّا) daki şart edatı (ان وامّا ينسينك الشيطان)[10] âyetinde de olduğu gibi zaid (ما) ile idğamlı olarak kullanılmıştır. (أشعث الرأس) saçı başı dağınık, (جافل) muzdarip (أمّوا) de yöneldiler mânâsındadır. (جازر) deve boğazlayıcı demektir. Tesniye olarak getirilmesi, devenin ekseriya iki yerden boğazlandığına mebnî olup bununla beraber övülen kişinin çokça yedirip içirmeyi sevdiğine işarettir. (ثنيّ) sâ'nın kesresi ve nün'un sükûnu ile iki batın doğurmuş devenin adıdır. (خيرها) daki zamir ona, (بها) ve (عنها)'nın zamirleri de komşu kadın mânâsına olan (جاره) yarâcîdir. (عظم) kelimesi de kemik anlamındadır.

Beyitlerin meâli şöyledir :

«Ben, yakınımda olan Akîk adındaki vadinin ak ılgın ağaçlarını halâ yerlerinde ve ayakta olarak görüyorum ama biraderim Yezid'i onun için mukadder olan helâk ediciler yok ettiler. Kardeşim öyle bir yiğit idi ki boyu kılıcın boyu gibi ince ve mevzûn olup cüsse bakımından ne zayıf ne de göğüs, gerdan ve koltuk altları sarkacak derecede şişmandı. Misafirler geldiğinde kazanlar ocağa konuncaya kadar kabilesi halkına sert huylu olur. (Çünkü misafire yemek hazırlama işini kimseye inanamayıp son derecede itina ederek kendisi deruhte eder ve o aralık ona bir de acelecilik ârız olup kabile ve ailesi içinde sözü geçtiğinden onlara emir ve yasaklarında şiddet göstermeye başlar. Ta ki yemek tedariki görüle gönlünün istediği gibi yemek hazırlandığında tekrar eski haline döner.)

(10) En'am sûresi, âyet : 68.

Yazık ki göçtü ve ondan genişçe eski bir zırh ile hamâyılı uzun bir kılıça biz varis olduk. (Yani cömert tabiatı kendisinde harp âletlerinden başka bir şey bırakmadı.) Kendisi kılıcını eliyle sular, ihsan ve iyilikleri kabilenin en uzak nahiyelerine ulaşırdı. O öyle bir kerimdir ki kendisine hoşnud ve sürûrlu bir vaktinde mülâki olsan onda keremin parlak yüzünü müşahade edersin; sana arkasını dönüp gidecek olursa saçlarını dağınık ve perişan görürsün. (Zira kendi özel işlerine ihtimamı olmayıp, onun işi aşiret ve işlerini ıslah etmek, harb ve hücum gibi meseleleri düşünmektir.) Kavmi ona herhangi bir iş konusunda istişare için başvursa onu umulandan daha tedbirli bulurlar görüş ve tedbirlerini uyguladıklarında daima istifadeli çıkarlar. Gelen gidenler için yemek hazırlamak üzere onun iki hayvan boğazlayıcısı vardır. Onun acelesinin korkusuyla titreşir dururlar. Ateşini, üzerine kuru odunlar atılmış olarak daima hayır durumda görürsün. Adı geçen hayvan kesiciler henüz iki batın doğurmuş deveyi boğazlarlar. Onun da hayırlı yeri komşu kemiğidir ki boğazlattığı hayvanin en güzide yerini kendine alıkoymayıp civarındaki ihtiyaçlı kadınlara gönderir. Bu kadar meşgale arasında onları da unutmaz.»

İbn Hallikân'ın ifadesine göre bu Zeyneb için daha birçok şiir rivayet ederler. Şu meşhur kıt'a da ona nisbet edilir :

أشمّ اذا ما جئت للعرف طالبًا حباك بما تحو عليه انامله

ولو لم يكن في كفه غير نفسه لجاد بها فليتق الله سائله

Bu kıt'a aynı zamanda Ziyad el-A'cem'e de nisbet edilmektedir. İkinci beyti Ebu Temmam'ın divanında da görülmüştür.

465 — ZEYNEB BİNTİ ABDURRAHMAN
(Abdurrahman'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame, Safedî'nin asrının ileri gelenlerinden meşhur bir muhaddis hanımdır. Hadis ilmini, meşhur hadisci İbn Abiddaim'den ve kendi babasından tahsil etmiş, sonra kendisi de birtakım meşhur hadisciye ilim öğretmiştir.

Salâhaddin es-Safedî'nin ve muhaddis Abdullah b. el-Muhibb'in kendisinden icazetleri vardır. 739/1338 tarihinde vefat etmiştir.

Ecdadından olan Kudame de ilim ve verâ sahibi, Ümmü Abdullah

adıyla tanınan ve Şeyh Şemseddin Ebu'l - Ferec ibn Ebî Ömer'in kızı mübarek bir hanımdır.

466 — ZEYNEB BİNTİ AMR
(Amr'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Amr b. Kindî b. Saîd b. Ali, Safedî'nin A'yân'ında gösterildiğine göre 600 tarihi sonlarında Ba'lebekke kalesi muhafızı olan Nasıruddin Kırkîn'in karısı, ilim ve amel meziyetlerini kendinde toplıyan muhterem bir kadındır. Ömrü refah ve huzur içinde geçmiş; sadakalar vermek, garipler yurdu yapmak, vakıflar tesis etmek gibi bir çok hayırlarda bulunmuştur. Fıkıh ve hadis ilimlerinde de maharetli bir hanım idi.

Müeyyed et-Tûsî, Ebu'r - Ravh el-Herevî, Zeyneb eş-Şa'riyye ibn es-Saffâr, Dîvan-ı Mütenebbî şarihi Ebu'l - Beka el-Akberî Abdülazim b. Abdüllatif eş-Şerâbî ve Ahmed b. Zafer b. Hübeyre gibi meşhur hocalardan icazet alıp Şam'da ve Ba'lebekke'de hadis okutmuştur. Muhaddîs Ebu'l - Hüseyin el-Yûnînî ile onun oğulları ve akrabaları, İbn Ebi'l - Feth ve oğulları, Me'azzî, İbn en-Nablûsî, el-Berzâlî, Ebu Bekir er-Rahabî ve İbn el-Mühendis hep ondan hadis dinlemişlerdir.

Safedî der ki :

«Bizim üstadımız (Zehebî) de Buhârî'yi başından Kitabu'n - Nikâh'ın başına kadar ondan okumuş ve hadis cüzlerinden birkaç kitabı da ondan semâ' yoluyla almıştır.»

Vefatı 699/1300 tarihinde Ba'lebekke kalesindedir.

467 — ZEYNEB BİNTİ'L - AVVÂM
(Avvâm'ın kızı Zeyneb)

Ashabdan ve Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr b. Avvâm'ın kızkardeşidir ve bu da sahabîdir. Cemel harbinde oğlu Abdullah b. Hakîm ile kardeşi Hz. Zübeyr şehid olduklarında Zeyneb'in söylediği mersiye beyitleri Üsdü'l - Ğâbe'de görülerek aşağıya alınmıştır :

أعينيّ جودا بالدموع فأسرعا على رجل طلق اليدين كريم
زبير وعبد الله يدعوا الحادث وذى خلة منا وحمل يتيم

قتلتم حواريالنبيّ و صهره وصاحبه فاستبشروا بجحيم
و قد هدّني قتل ابن عفّان قبله وجادت عليه عبرتي بسجوم
و أيقنت انّ الدين أصبح مدبراً فماذا تصلي بعده وتصوم
وكيف بنا أم كيف بالدين بعدما أصيب ابن أروى وابن أمّ حكيم

Meâli şöyledir :

«Ey gözlerim, elleri açık, cömert, şerefli ve keremli Zübeyr ve Abdullah için yaş dökün, ağlayın. Onlar, bir hadise olduğu ve bizim yardıma ihtiyacımız olduğu zamanlarda aranır adamlardı. (Ey zalimler), siz hem Peygamber (s.a.v.)'in havârisini, hem hısımını, hem dostunu (bunlardan muradı Hz. Zübeyr, Hz. Osman ve Abdullah'tır.) öldürdüğünüz için cehennemi kendinize müjdeleyin. Hz. Osman'ın katli beni, bundan önce sarsmış ve gözlerim sağanak yağmurlar halinde gözyaşı akıtmıştı. Ben şimdi gereği gibi anladım ki din geriledi. Artık bundan böyle ne namaz kılar, ne oruç tutarsın. Urvâ'nın ve Hakim'in oğulları olan Osman bu şekilde musîbete düçar olup öldürüldükten sonra bizim ve belki dinimizin hali ne olur?»

و قد كان عبدالله يدعى لحادث

Fakat ikinci beytin ilk mısraı üzerindeki şüphemiz üzerine İsabe'ye baktığımızda şiirin tertibini daha değişik bulduk. Şöyle ki : Burada üçüncü olan beytin birinci, 4. beytin ikinci, birinci beytin üçüncü, 2. beytin de 4. olduğu anlaşılmış ve 2. beytin birinci mısra'ı da şu şekilde görülmüştür :

Hz. Osman efendimize kendi annesine nisbetle İbn Urvâ, büyük annesi olan Ümmü Hakîm el-Beyzâ'ya nisbetle de İbn Ümmü Hakîm adı verilir.

Hz. Zübeyr hakkında (Peygamberin havârisi) tabiri, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onun hakkında :

«Her peygamberin havârisi, yani vefakâr dostu vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir.» buyurmuş olmalarına mebnîdir.

«Bundan böyle ne namaz kılar, ne oruç tutarsın.» sözü, o zatların öldürülmüş olmalarının bütünüyle şeriata muhalif olduğunu meyusâne bir tarzda ifadeden ibarettir. Yoksa, bundan sonra namaz ve orucu terk eyle demek istememiştir.

Celâleyn tefsirinde Nûr sûresindeki :

وعدالله الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم في الأرض ... [11]

âyetinin tefsirinde :

«Müslüman ümmeti içinde bu küfran ilk önce Hz. Osman'ın öldürülmesinden oldu. Ondan sonradır ki mü'minler hep bir kardeş gibi iken birbirlerini öldürmeye başladılar.» denilmiştir.

468 — ZEYNEB BİNTİ YAHYA
(Yahya'nın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Yahya b. Şeyh İzzüddin Abdülaziz b. Abdüsselâm salâh ve asâlet sahibi, isnad-ı hadis konusunda meleke ve mahareti olan meşhur bir hadisci hanımdır.

İbn Hatîb el-Karrâfe adıyle bilinen Osman b. Ali ile Ömer b. Ebî Nasr, İbrahim b. Halil adındaki hadis âlimlerinin derslerinde bulunmuş, sonra kendisi de ders okutmuştur.

Selâhaddin es-Safedî, zamanının ileri gelenlerinin tercüme-i hallerini ihtiva eden eseri Ünvanu'n-Nasr'da, kendisinin, 729/1328 tarihinde bu Zeyneb'den icazet aldığını kaydettikten sonra Zeyneb'in 735/1335 senesi Zilkadesinde vefat ettiğini söylüyor.

469 — ZEYNEB BİNTİ YUSUF B. EL-HAKEM
(Yusuf b. Hakem'in kızı Zeyneb)

Haccâc-ı Zalim diye meşhur olan Haccâc b. Yusuf'un kızkardeşi ve Muğîre b. Şu'be'nin karısı güzel bir kadındı. Şâir Nümeyrî ona âşık olarak pek çok şiir söylemiştir.

Rivayete göre kocası Muğîre onu bir sabah vakti dişini karıştırırken görünce :

— «Eğer sabah yemeği ise sabırsızsın, yok akşamki yemek ise kokmuşsun. Her iki halde de işime yaramazsın.» diyerek boşamıştı.

Zeyneb de karşılık olarak :

— «Yahu ne kötü adam imişsin; ben dişlerimin arasında kalan misvak kırıntılarını ayıklıyordum.» demiştir.

---

(11) Nûr sûresi, âyet : 55.

Bu hikâye İbn Hallikân'da, Haccâc'ın annesi (Fâri'a) hakkında nakledilmektedir.

470 — ZEYNEB HATUN

Rum edibelerinden olan meşhur Zeyneb'dir. Sultan Mehmed Han zamanında yaşamış bir şâir idi. Sultan Mehmed adına tertib edilmiş bir divanı vardır. Doğum yeri ihtilâflıdır. Lâtifî, Kastamonunâmesi'nde «Kastamonu diyarından hünerli bir zâtın kızıdır.» demiş; Âşık Çelebi ise Tezkire'sinde, «Amasyalı bir Kadı'nın kızıdır.» şeklinde kaydetmiştir.

Mihrî adındaki şâir hanım ile aynı asırda yaşamış olduğundan aralarında hayli şiirleşmeler olmuştur. Evet, kendisi kadın idi ama söz ve şiirinde herbir çehrenin güzelliklerini belirtirdi. Bu davranışıyle erkekler kendisine hayrandı. Aşağıdaki gazeli Tezâkir-i Şu'arâ'da ona nisbet edilerek yazılmıştır :

Keşfet nikabını yeri göğü münevver et
Bu âlem-i anâsırı firdevs-i enver et

Depret lebini cûşa getir havz-ı kevseri
Anber saçını çöz bu cihanı muattar et.

Hattın berat yazdı sabbâbe dedi ki tez
Var mülket-i hatayla çini müsahhar et.

Âb-ı hayat olmayıcak kısmet ey gönül
Bin yıl gerekse Hızır ile seyr - iskender et.

Zeyneb, ko meyl-i ziynet-i dünyaya zen gibi
Merdâne var sade olup terk-i zîver et.

Şu gönüller açıcı beyit de Harâbât'ın bezm-i sânisinde Zeyneb'e nisbet edilerek gösterilmektedir :

Senin hüsnün, benim aşkım, senin cevrin, benim sabrım
Efendim dembedem artar tükenmez bi - nihayettir.

471 — ZEYNEB ZEVCETÜ YUSUF

Emîru'l - Müslimin Yusuf b. Taşkın el-Mültûnî'nin karısı Zeyneb'dir. Gerek güzellikte, gerekse iffet ve dirayette yaygın bir şöhreti vardı.

Dirayet ve doğruluğu sadedinde nakledilen hikâyelerden birisi şöyledir :

Bir gün kocası Yusuf'a 3 kişi birer arzuhal verip bunlardan birisi ticaret sermayesi olarak kendisine biraz mal verilmesini, ikincisi kendinin devlet hizmetine alınmasını istemiş, üçüncüsü de Yusuf'dan zevcesi bu Zeyneb'i istemişti.

Yusuf bunlardan mal ve makam istiyenlerin isteklerini yerine getirdikten sonra, zevcesini istiyen üçüncüyü yanına çağırtıp, affedici ve müsamahakâr tabiatlı oluşundan dolayı ona sadece :

— «Behey cahil seni bu hayale ne sevketti?» sözünden başka bir şey söylemiyerek zevcesi Zeyneb'in yanına göndermişti. Zeyneb de onu üç gün bir çadırda alıkoyup her öğünde kendisine yalnız bir çeşit yemek yollamış, dördüncü gün yanına çağırıp :

— «Şu üç gün zarfında ne yedin?» diye sormuştu.

O da :

«Yalnız bir çeşit yemek yediğini» haber verince :

— «İşte kadınlar da hep birdir. Tadları başka başka değildir.» deyip giyecek ve ihsanlar vererek adamı salıvermiştir.

472 — ZEYNEB EL-MİHRİYYE

Endülüs edîbelerinden şöhretli bir şâir hanımdır. Aşağıdaki beyitleri Nefhu't-Tayyib'de ona nisbetle zikrolunmuştur :

Zeyneb, bu beyitlerin meâlinde, sabahleyin erkenden hayvanına binmiş giden bir adama hitaben :

يا أيها الراكبا لغادى مطيته عرج أنبيك عن بعض الذى أجد
ما عالج الناس من وجد تضمنهم الا و وجدى بهم فوق الذى وجدوا
حسبى رضاه و انى فى مسرته ووده آخر الأيام أجتهد

«Yahu azıcık dur da sana gam ve kederimin bir miktarını haber vereyim. Benim esef ve hüznüm o derecededir ki halka isabet eden kederlerle, onlardan ziyade mahzun ve üzgün olurum. Bana yalnız bir zatın hoşnud ve sevinçli oluşu kâfidir. Ki ben onun sürûrlu olmasını temin için ömrümün sonuna kadar çalışmaktayım.» demek istemiştir.

473 — ZEYNEB EL-VÂSILE

Yukarda adı geçen Ümmü Hakîm el-Vâsıle'nin annesi olup Zeyneb binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişam el-Kuraşiyye'dir. Ana - kız ikisi de Kureyşin en güzel kızlarından idiler. Güzellikle haseb ve nesebi kendilerinde toplamış olduklarından (Vâsile) lâkabı kendilerine verilmiştir.

474 — ZEYNEB EL-HİLÂLİYYE

Yukarda Ümmü'l - Mesâkîn adıyle temas ettiğimiz, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zevcelerinden olan Zeyneb'dir. (Ümmü'l - Mesâkîn) tabiri fukarâperverliğini, (Hilâliyye)[12] sıfatı da nesebini bildiren bir lâkabdır.

Rasûlüllah (s.a.v.) ile iki, diğer bir rivayete göre 3 ay evli kalmış ve Hz. Hatice gibi o da Rasûlüllah (s.a.v.)'dan önce vefat etmiştir.

Zeyneb, burada zikrettiklerimizden başka 25 sahabî hanımın daha isimleridir.[13]

---

(12) Zeyneb el-Hilâliyye'nin nesebi şöyledir : Zeyneb binti Huzeyme b. el-Hârise b. Abdullah b. Amr b. Abdimenâf b. Hilâl b. Âmir b. Sa'sa'a el-Hilâliyye.

(13) Bu sahabiler şunlardır :

1 — Zeyneb el-Esediyye.
2 — Es'ad b. Zürâre'nin kızı Zeyneb, ansardandır.
3 — Zeyneb el-Ensariyye Ebu Mes'un el-Ensârî'nin hanımıdır.
4 — Zeyneb et-Temîmiyye.
5 — Sabit b. Kays b. Şammas'ın kızı Zeyneb, ansardandır.
6 — Zeyneb binti Cabir el-Ahmesiyye. Enes b. Malik'in zevcesidir. Muhacir b. Cabir'in kızı olduğu da söyleniyor.
7 — Haris b. Halid b. Sahr'ın kızı Zeyneb. Temîm kabilesindendir. Kızkardeşleri Aişe ve Fatıma ile birlikte Habeşistan'da dünyaya gelmişlerdir. Anneleri Raita binti'l - Haris idi.
8 — Hubâb b. Haris'in kızı Zeyneb. Ansardan olup Benî Mazin kabilesine mensuptur.
9 — Humeyd b. Züheyr b. Haris b. Esed'in kızı Zeyneb. Esed kabilesindendir. Abdullah b. Hişam'ın annesidir.
10 — Hanzala b. Kasâme b. Kays'ın kızı Zeyneb. Tayy kabilesindendir. Önce Üsame b. Zeyd b. Hârise ile evli idi. O boşadıktan sonra Nuaym b. Abdullah ile evlenmiştir.
11 — Habbâb b. Eret'in kızı Zeyneb.
12 —Zeyneb binti Hunâs.
13 — Ebu Râfi'in kızı Zeyneb.
14 — Ebu Süfyan b. Harb'in kızı Zeyneb Kureyş'in Emevî kolundadır. Urve b. Mes'un es-Sekafî'nin zevcesi idi.
15 — Sehl b. Sa'b b. Kays'ın kızı Zeyneb. Ansar'dan Hazrec kabilesine mensuptur.
16 — Sayfi b. Sahr b. Hansâ'ın kızı Zeyneb. Ansardandır.

Zeyneb, bir de Benî Eved'in doktorluğunu yapmış bir kadının ismidir. Bazı şiirlerde ismi geçmektedir. Özellikle Eğâni'nin 12. cildinde Muhammed b. Hünâse'nin hal tercümesinde zikrolunmuştur.

Zeyneb binti Ebi'l - Berekât, yukarda zikrettiğimiz Bintü'l - Bağdadiyye'dir.

475 — ÜMMÜ'L - HÜDÂ ZEYNEB

Mısırlı bir hadis âlimidir. Takıyyüddin b. Fehd'den icazet almıştır.

476 — ZEYNEB BİNTİ ABDULLAH
(Abdullah'ın kızı Zeyneb)

Zeyneb binti Abdullah b. İkrime b. Abdurrahman el-Mahzumî, (زينب سترة) darb-ı meselinden kastedilen Zeyneb'dir. Bir takım şarkıcı câriyeleri vardı. Şâir İbn Züheyme el-Medenî onu şiirinde yâdetmektedir.

477 — ZEYNEB

Emevî devri âşıklarından Nasîb adında zenci şâirin maşukasının ismidir. Ümmü Bekir Zeyneb binti Safvân b. Âvî el-Kinâniyye'dir. Eğâni'de ve Tezyînü'l - Esvâk'da zikri vardır.

478 — ZEYNEB

Dırâr es-Sa'dî'nin sevgilisinin ismidir. Dırâr :

---

17 — Kays b. Mahrame b. Muttalib'in kızı Zeyneb. Kureyş kabilesine mensuptur.

18 — Zeyneb binti Malik. Ebu Saîd el-Hudrî'nin kızkardeşidir.

19 — Mus'ab b. Umeyr'in kızı Zeyneb. Kureyş kabilesindendir. Babası Uhud'da öldürülmüştü. Annesi Hamne binti Cahş'tır. Abdullah b. Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Muğire ile evlenmiş, ondan Muhammed ve Mus'ab adındaki çocukları olmuştur.

20 — Maz'ün b. Habîb b. Vehb'in kızı Zeyneb. Kureyş'tendir. Osman b. Maz'ün'un kızkardeşi, Hz. Ömer'in zevcesi ve oğulları Abdullah ve Abdurrahman ile kızı Hafsa'nın anneleridir.

21 — Zeyneb binti Muaviye Sakîf kabilesinden olup Ebu Muaviye'nin kızı olduğu da rivâyet ediliyor. Abdullah b. Mes'ud'un zevcesi idi.

22 — Nübayt b. Cabir'in kızı Zeyneb. Ansardan olup Enes b. Malik'in zevcesi idi. (İbn Esîr, Üsdü'l - Ğâbe, VII/123 - 136).
Müellif her ne kadar 25 sahabî'nin isimlerinin Zeyneb olduğunu söylemekte ise de Üsdü'l - Ğâbe'de sadece 23'ünün isimleri mevcuttur. B. Ç.

وانّي و تهيامي بزينب كالذي تطلب من أخواض صداء مشربا

beytinde onun son derecede olan güzelliğinden naşi onun, adı verilen tatlı bir kaynak gibi etrafı kalabalık, talibi ve seveni çok olduğunu ima etmiştir.

Sadâ', bir kuyu ya da bir çeşmenin ismidir ki ondan daha güzel su yoktur. Darb-ı mesellerde :

ماء ولا كصداء

tabir olunur ki : «Su çoktur ama Sadâ' gibisi yoktur.» demektir. Bu darb-ı meseli ilk önce bir kadın söylemiştir. Nitekim (Ğayn) harfinde yeri gelince temas olunacaktır.

479 — **MISIR'LI ZEYNEB HANIM**

Mısır Valisi merhum Mehmed Ali Paşa'nın kızı ve Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın halası olan Zeyneb hanımdır. Zamanının kerem sahibi cömerd hanımlarındandır. Kâmil Paşa'nın hanımı olarak İstanbul'a gelmiş ve öteden beri gerek İstanbul'da, gerekse Boğaz'da birçok fakir ve muhtaca yardım elini uzatmıştır.

480 — **ZEYNEB**

İdris Bitlîsî'nin hanımı olan Zeyneb'dir. Eyüp'te (İstanbul) İdris köşkündeki Zeyneb Hatun Mescidi onun tarafından yaptırılmıştır. Kendisi de orada medfundur.

SİN HARFİ

481 — SÂRE

Hz. İbrahim'in hanımı olan Hz. Sâre'dir. Yüce kadri Kur'ân-ı Kerîm'deki :

وامرأته قائمة فضحكت فبشّرناه باسحٰق

âyetiyle tebcil buyurulmuştur. Kendisi yaşlı, nesilsiz olduğu, 99 yaşlarına kadar çocuk doğurmamış olduğu halde, o yaşından sonra Cenâb-ı Hak ona İshak (a.s.)'ı ihsan buyurmuştur. Bazı tarihlerde Hz. İshak'ın doğumunda Hz. Sâre 90, Hz. İbrahim (a.s.) da 96 yaşında idi diye zikredilmektedir.

Sâre'yi Hz. İbrahim'in hanımı ve Hz. İsmail'in annesi olarak (râ) sının şeddesiyle okuyan ve nakledenlerin görüşü doğru değildir. (Tâcü'l-Arûs'ta olduğu gibi).

482 — SÂRRE BİNTİ'R-RABA'Î (Raba'i kızı Sârre)

Beraber olduğu kimseyi mesrûr ve memnun edici kadın mânâsına olan Sârre Muhammed b. Mahmud b. Ebi'l-Hüseyin b. Mahmud er-Raba'i'nin kızı olup Şeyhülislâm Siracüddîn b. el-Mülkın'ın torunu muhaddis bir hanımdır. Dedesi İbn Mülkın'ın derslerinde bulunarak ondan hadis'e dair Kudurî cüz'ünü okumuştur. 869/1464 yılında vefat etmiş olup İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır.

483 — SÂRE BİNTİ ABDURRAHMAN (Abdurrahman'ın kızı Sâre)

Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülmelik b. Osman b. Abdullah b. Sa'd b. Müflih b. Hibetullah b. Nümeyr el-Makdisî'nin kızı Sâre eş-Şey-

hu'l - Müsnid Muhammed Şemseddin Ebu'l - Ferah'ın annesi olup Kudüslü meşhur bir hadis âlimidir. İbrahim b. Halil'den hadis dinlemiş ve ondan hadis rivayet etmiştir. Safedî'nin hocası İlmüddin el-Berzâli kendisinde okumuştur. Vefatı 716/1316 tarihindedir.

484 — SÂRE BİNTİ TAKIYYÜDDİN ES-SÜBKİ
(Sübki'nin kızı Sâre)

Muhaddis bir hanımdır. Hal tercümesi yukarda geçen Receb'in büyük annesi ve hocası idi.

485 — SÂRE

Asr-ı saadet kadınlarından ve Hâşim oğulları azatlılarından bir kadındır. Kureyş ileri gelenlerine şarkıcılık edip onları Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında din düşmanları tarafından söylenmiş hicviyelerle eğlendirirdi. Siyer kitaplarında ve Mümtahine sûresi tefsirinde hikâye edildiği üzere Hâtıb b. Ebî Belte'a'nın Mekke'nin fethi hazırlıklarını Kureyş'e bildirmek üzere gizlice gönderdiği mektubu bu kadın götürmüştü. Rasûlüllah (s.a.v.) efendimiz durumu keşf ile arkasından Hz. Ali, Zübeyr ve Mükdad'ı göndermişti. O'na yetişip mektubu saçları arasından çıkarmışlardı.

«Sarılı Nev - câmesiyle sarabilsem Sâre'yi» sözü Sünbülzâde'nindir.

486 — SÜBEY'A

Sahabeden 3 hanımın isimleridir :

1 — Sübey'a el-Eslemiyye,

2 — Sübey'a ed-Dab'iyye,

3 — Sübey'a el-Kureşiyye.

487 — SÜBEY'A

Amr b. Ebî Rabî'a'nın aşağıdaki beyitlerinde yâdettiği Irak'lı bir kadındır. Basra'da Abdurrahman b. Ebî Bekre evlâdından güzelliği ile meşhur bir hanım idi.

من البكرات عراقية تمسي سبيعة أطريتها
من آل أبي بكرة الأكرمين خصصت بودي فاصفيتها

ومزجها زرت اهل العراق وأسخطت اهلي وأرضيتها
أموت اذا شحطت دارها وأحيا اذا أنا لاقيتها
فأقسم لو أن ما بي بها وكنت الطبيب لداويتها

Amr bu beyitlerini meşhur şarkıcı Cemile'ye bestelettiği için beyitler son derece meşhur olmuştur.

Sübey'a'nın mensup olduğu Ebu Bekre, Ziyad b. Ebih'in ana bir kardeşi olan ve ashabın faziletlilerinden meşhur Ebu Bekre es-Sakafî'dir. Tâif'in fethinde arapça (Bekre) adı verilen genç ve dişi bir deve üzerinde gelip teslim olarak iman etmiş olduğundan kendisine (Ebu Bekre) künyesi verilmiş ve azat edilmiştir.

Muğîre b. Şu'be aleyhinde şahitlik yapmış olduğundan Hz. Ömer devrinde hadd-i kazf (iftira cezası olarak) ile cezalandırılmıştı. Evlâd ve ahfadı Basra'da mal, mülk, makam, ilim ve salâh yönünden ileri gelenlerden olmuşlardır.

488 — SİTTÜ'L - EDEB

(Edeb hanımı) mânâsına olarak Muzaffer el-Burnî'nin kızı muhaddis bir hanımdır.

(Sitt) kelimesi arapça (Seyyide) kelimesinin muhaffefi olarak arapçada, dilimizdeki (Hanım) kelimesi yerine kullanılmaktadır.

(Sitt) kelimesi hakkında ikinci bir tevcih daha vardır ki şöyledir :

(Sitt) kelimesi aslında (altı) mânâsında bir kelimedir. Köle ve câriyelerin efendileri olan hanımlara : «Ey efendim.» mânâsına, «Yâ Sitti» demeleri onların bütünüyle malları olmasından kinaye olarak !Yâ sittü cihâtî» tevilindedir. Nitekim Bahazüheyr, aşağıdaki beyitlerinde bu nükteye işaret etmektedir :

بروحي من اسميها بستي فتنظرني لنجاة بعين مقت
يرون بأنني قد قلت لحنًا وكيف وانني لزهير وقتي
ولكن غادة ملكت جهاتي فلا لحن اذا ما قلت ستي

Buna göre «Yâ Sittî» tabirinin «Yâ Seyyidetî»'den bozulmuş veya muhaffef olmasına gerek yoktur.

489 — SİTTÜ'L - ÜMENÂ' (Ümenâ' Hanım)

Ümmü İzzeddin diye bilinen meşhur muhaddis hanımdır. Şeyh Sadreddin Es'ad b. Osman b. Es'ad'ın kızıdır.

Salâhaddin es-Safedî Unvânu'n - Nasr'ında kendi hocası İlmüddîn el-Berzelî'den naklen şöyle diyor :

Ümenâ', dedesinden hadis rivayet etmiş, hocam İlmüddîn de ondan hadis dinlemiştir. Vefatı 700/1300 Rebîülevvelinin sonlarında Mısır'dadır.

490 — SİTTÜ'L - EHL (Ehl Hanım)

Sittü'l - Ehl b. Alvân b. Sa'îd b. Alvân b. Kâmil, Safedî devrinde hadis isnadı ilminde mahir, Ba'lebekke'li ve Hanbelî mezhebine mensup bir muhaddis hanımdır.

Şeyh Bahaeddin Abdurrahman el-Makdisî adındaki büyük muhaddisten birçok rivayetleri vardır. Dinlemiş olduğu hadis miktarı bakımından zamanının yegânesi idi. Salâhaddin Safedî'nin hocası İlmüddîn Şam'da kendisinden fıkıh ve hadis'e dair birçok şey okuduğundan ahvaline gereği gibi muttali olmuş ve onun hakkında şöyle demiştir :

«Din, diyanet, iffet, salâh ve kanaat sahibi bir kadın idi. Yiyecek ve giyecek konularında kendine hiç ehemmiyet vermezdi.»

703/1303 senesi Muharrem'inin 19'uncu günü vefat etmiştir. Babası da büyük salihlerdendi.

Sittû'l - Ehl, İmam-ı Suyûtî'nin hocalarından Takıyye binti Fehd adındaki muhaddis hanımın da lâkabıdır.

491 — SİTTÜ HADEK (Hadek Hanım)

Melik Nâsır Muhammed b. Kalavun'un dadısı olup Mısır ileri gelenlerinden idi. Câmi-i Sitt-i Hadek, Makrizî'nin Hutat'ında zikredilen eser-

lerdendir. Makrizî'nin ifadesine göre bu Câmide ilk hutbe 737/1337 senesi Cemâziye'l - âhir ayının 20. Cuma günü okunmuştur.

492 — SİTTÜ'Ş - ŞAM
(Şam Hanım)

Safedî devrinde 600/1204 yılı sonlarında yaşamış olan (Safiyye) isminde meşhur bir muhaddis hanımdır. (Sad) harfinde gelecektir.

493 — SİTTÜ'Ş - ŞAM
(Şam Hanım)

Eyyübî hanedanından Sultan Melik Nâsır Salâhaddin Yusuf'un kızkardeşidir. Kardeşi Melik Muazzam Turanşah'ın cenazesini İskenderiye'den Şam'a bu hanım nakletmiş ve kendi medresesi içine defnettirmiştir.

Vefatı 616/1219 tarihindedir.

494 — SİTTÜ'L - ARAB
(Arap Hanım)

Sittü'l - Arab binti Seyfeddin Ali b. Şeyh Radıyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülcebbar el-Makdisiyye, Kudüslü fazilet ve salâh sahibi bir hoca hanımdır.

Safedî ile muasır olduğundan Safedî Unvânu'n - Nasr'ında Sittü'l - Arab hakkında şöyle der :

«Sittü'l - Arab, muhaddis Ali b. Abdüddâim'in Cüz'ü Arefe (hadise dair bir kitabdır.) derslerinde hazır bulunmuş, ondan hadis almış, sonra kendisi de okutmuştur. Hocamız İlmüddîn ondan hadis dinlemiştir. Bana da icazet verdi. İcazeti alış tarihim 729/1328 olup vefatı da 734/1333 tarihindedir.

495 — SİTTÜ'L - ULEMÂ'
(Ulemâ Hanım)

H. 600 yılı sonlarında yaşamış ruhaniyet ve lisan talâkati sahibi Şamlı bir vaiz hanımdır. Va'zının güzelliği hasebiyle (Bülbül) adıyle şöhret bulmuştu. Zamanında Şam'daki Derbü'l - Mihrânî hanikâhının şeyhi idi. 712/1313 yılı Receb ayının 13'ünde vefat etmiştir. Cenazesinde çok sayıda kadın bulunmuştu.

496 — SİTTÜ'L - FUKAHÂ'
(Fukahâ Hanım)

Sittü'l - Fukahâ binti İbrahim b. Ahmed b. Ali b. Fazl, Safedî zamanında yaşamış muhaddis bir hanımdır. Gerçi kendisinin Semâ'ı yani hocalardan hadis dinlemesi az idiyse de Cafer el-Hemedânî, Ahmed b. el-İzz el-Harrânî, Abdurrahman b. Süleyman ve Abdüllâtif b. el-Kubeytîden âli icazetleri vardır. Âli icazet diye vasıtası az olan icazetlere denir. Bu da uzun ömürlü muhaddislere erişmekle olabilir. Kendisi isnad ilmine vakıf ve uzun ömürlüdür. Hadisleri Rasûlüllah'a kadar muttasıl isnadlarıyle ezberinden bilirdi. 90 seneden fazla yaşamıştır. Fıkıh ve hadis'e dair pekçok şey rivayet etmiş kendinden İbn Mâce'nin Sünen'i ile bazı hadis kitapları dinlenilmiştir. 726/1326 yılında 92 yaşında olduğu halde vefât eylemiştir.

497 — SİTTÜ KUREYŞ
(Kureyş Hanım)

İmam-ı Suyûtî'nin hocalarından Ümmü Behâ Fatıma binti Fehd, Suyûtî'nin hocası Hafız Takıyyüddin Muhammed b. Muhammed b. Fehd'in kızı ve yukarda adları geçen Ümmü Kânî binti Fehd ile Takıyye binti Fehd'in kızkardeşi olup meşhur bir muhaddis hanımdır.

814/1412 senesi Zilkade ayının 17'sinde doğmuş henüz bir yaşında Muhaddis Merâğî ve Cemal b. Zahîre'nin derslerinde Sünen-i Dârakutnî hatminde; dört yaşında babasının halası olan Ümmü Hasen binti Ebi'l - Hayr'ın derslerinde Mu'cem-i İbn Cemî' derslerinde; beş yaşında da Şerif Ahmed b. Ali el-Fâsî ve Nureddin b. Sellâm'ın derslerinden Beyhakî'nin Sünen-i Kebir'in ilk dört kısmına dair olan kısımlarında hazır bulundurulmuştur. Muhaddislerin şeyhlerinden Cemal el-Kinânî, Celâl el-Bülkînî, Kemal b. Hayr, Bedr ed-Demâmînî ve diğer bir takım hocalar kendisine icazet vermişlerdir.

İlim erbabı olanların çocuklarının ne maksatla muhaddislerin meclislerinde bulundurulduklarını (Hâ) harfinde Hadice binti Bedrân maddesinde izah olunmuştu.

498 — SİTTÜ'L - KUDÂT
(Kudât Hanım)

Diğer adıyle Ümmü Muhammed, Kadı Muhyiddin b. Kadı Tacüddin eş-Şirazî'nin kızı olup meşhur bir hadis âlimidir. 90 yıla yakın yaşamış-

tır. Kendinin şeyhlerinden ve hocalarından olan meşhur hadis âlimi Kerime binti Abdülvehhâb'dan hadis cüzlerinden 8 cüz ile İbn Ezher el-Belhî'nin Kitabü'z - Zühhâd ve'l - Ubbâd'ını okumuştur. Bunların dışındaki rivayetleri mazbut değildir.

Safedî ile muasır olduğundan, Safedî Unvânu'n - Nasr'ında hakkında şöyle diyor :

«Sittü'l - Kudât önce Şeyh Muhyiddin er-Rüzrâverdi ile, ondan sonra Bedr b. el-Harkî ile, daha sonra da bir başkasıyle evlenmiştir. 712/1313 yılının Zilkade ayının 18'inde vefat eylemiştir.»

499 — SİTTÜ KELİLE
(Kelile Hanım)

Emir Seyfeddin el-Bürlî'nin zevcesi olan Tolay binti Abdullah et-Tatariyye'dir. Ribât-ı Sitt-i Kelîle Mısır hanikâhlarındandır. 694/1295 yılında yapılmıştır.

500 — SİTTÜ MİSKE
(Miske Hanım)

Melik Nâsır Muhammed b. Kalavun'un cariyesidir. Cami-i Sitt-i Miske onun hayır eserlerinden biri olarak Hutat-ı Makrizî'de Mısır'daki eserler arasında kaydedilmektedir. Bu camide 741/1340 senesi Cemaziye'l - âhir ayının 10'uncu cuma günü cuma namazı kılınmıştır.

501 — SİTTÜ'L - MELEK
(Melek Hanım)

Mısır sultanlarından Fatımî hanedanından Hâkim bi-emrillâh'ın kızkardeşi olup muktedir bir hanımdı. Kardeşi Hâkim'in ortadan kaybolmasında, Melek hanımın ona gücenmiş olduğunu düşünerek onun öldürdüğünü söylerler. Yerine oğlu Zâhir Li-İ'zâzi Dinillâh'ın tahta geçmesinde yararlığı görülmüştür. Şöyle ki :

Hâkim'in kaybolmasının altıncı günü asker Melek Hanım'ın sarayına toplanıp :

— «Padişahımız ne oldu? Biz böyle ne yapacağız?» diye kavga koparmışlardı.

Melek Hanım :

— «Bana biraderimin tezkiresi geldi; yabanda değildir. Yarın gelir.» cevabıyle adamları dağıttı.

O akşam kendi güvenilir adamı Seyfüddevle adındaki bir bey ile devlet ileri gelenlerine bol bol mal ve hediyeler göndererek onların kalblerini kendi tarafına kazandı. Ertesi gün halk yine toplanıp : «Padişahımızı isteriz!» dediklerinde şehzadeye muhteşem elbiseler giydirerek Seyfüddevle'yi de yanına katarak dışarı çıkardı ve : «İşte padişahınız budur.» deyip önce Seyfüddevle, sonra kalbi daha önceden kazanılan devlet ileri gelenleri bîat edince ahali arasında asayiş temin edilmiş oldu.

Sonra münasip bir şekilde Seyfüddevle'yi de devre dışı bırakarak idareyi tamamen eline geçirdi ve dört sene müddetle güzel bir şekilde işleri yürüttü.

Vefatından sonra Zâhir de onun yolunu takip ederek idareye devam etmiş memleket huzur içinde idare edilmiştir. (Sahâifü'l - Ahbâr'dan)

Bunun biraderi olan Hâkim bi-emrillâh, Fatımîlerin sapıklarından dürzilerin ilâhı olan delidir. Ulûhiyyet davasına düşmüş ve adını Hâkim bi-emrihi olarak koydurmuştu. Dürzîler onun ölmediğine, semaya çıktığına inanırlar. Bu konuda bilgi için Târih-i Cevdet'in üçüncü cildinin başındaki Cebel-i Lübnan bahsine bakılabilir.

502 — SİTTÜ'L - VÜZERÂ'
(Vüzerâ Hanım)

Sittü'l - Vüzerâ' Ümmü Abdullah binti Kadı Şemseddin Ömer b. Allâme Şeyhu'l - Hanâbile Vecîyüddin Es'ad et-Tenûhiyye ed-Dimaşkıyye el-Hanbeliyye Hanbelî âlimlerinden Allâme Vecîhüddin el-Hanbelî'nin torunu Şam'lı bir hadis âlimidir. Hanbelî mezhebine mensuptur.

Sahihi Buhârî'yi ve İmam-ı Şâfiî'nin Müsned'ini Ebu Abdillâh ez-Zebîdî'den semâ yoluyla alıp öğrenmiş, babasından da iki hadis cüz'ü okumuştur.

Safedî'nin beyanına göre asrının Müsnide'siydi yani hadislerin isnadı ilmi konusunda bilgisi çoktu.

Mısır'a davet olunmuş; orada Emir Seyfeddin Argon ve Kadı Kerîmüddin el-Kebîr kendisinden hadis okumuşlardır.

Doğumu 624/1227'de, vefatı ise 717/1317 tarihindedir. 90 yıldan

fazla yaşamış olup bu da yukarda geçen Sittü'l - Fukahâ gibi uzun yaşamış hadisçilerdendir.

Buhârî'yi defalarca okutmuş, iki kere hacca gitmiş ve dört kocaya varmıştır. Dördüncüsü Necmeddin Abdurrahman b. Şirâzî'dir. Kendinin üç kızı olmuştur.

Safedî'nin hocası Zehebî, İmam-ı Şâfiî'nin Müsned'ini ondan okumuş ve bu kitabı o isnadla son okutan bu hanım olmuştur.

Muhaddis İbn el-Mühıbb, Kadı Fahreddin el-Mısrî, Şeyh Salâhaddin el-Âdî, Şeyh Cemâleddin b. el-Kadı ez-Zeydânî ve daha pek çok zat kendisinden okumuşlardır.

503 — SİTTÜ'L - VÜZERÂ' (Vüzerâ Hanım)

Sittü'l - Vüzerâ' Ümmü Muhammed binti Şeyhu'l - Adl er-Reîs Tâcüddin Ebu'l - Fadl Yahya b. Mecdüddin Ebu'l - Me'âlî Muhammed b. Şemseddin Ebu'l - Abbâs Ahmed b. Şeyh el-Müsnid Ebu Yâ'lâ Hamza b. Ali b. Hibetullah b. el-Cenûbî et-Tağlebî, hadis ilminde üstad bir hanımdır.

Kendisinin Şeyh İlmüddin es-Sehâvî'den, Hâfız Ziyâeddin el-Makdîsî, İzzüddin b. Asâkir en-Nessâbe, Ziyâ Atîk es-Selmânî, Tacüddin, el-Kurtubî, Salim b. Abdürrâzık ile biraderi Cemal Yahya, el-İzz Ahmed b. İdris el-Mizze, es-Safiyy Ömer b. el-Berâzi'î, Reşid b. Mesleme ve daha başka hocalardan icazetleri vardır.

Uzun zaman hadis okutmuş, hacca gitmiş, köle azat etmiş ve daima hayra yapışmıştır.

Ömrünün sonlarında kendine Sevda galebe ettiğinden bir sene kadar zihni değişip 715/1315 yılı Şevval ayının dördüncü perşembe günü vefat etmiştir. Doğumu 639/1241 yılındadır.

504 — SÜTEYTE HATUN

Mısır'daki Kalavun Sultanlarından Melik Nâsır zamanında Şam'da Naib-i saltanat olan, serkeş ve zâlimane tavırlarıyla insanlardan başka köpek ve kurbağalara bile zulmeden meşhur Emir Tengiz'in zevcesidir. Kocasının tersine hayır ve salâh sahibi bir kadın idi. Kocasını birçok işlerden alıkordu. 730/1330 senesi Receb ayının 3. Pazartesi gecesi vefat

edip kendine mahsus olan türbeye defnedildi. 5 - 10 sene sonra kocası da yaptıklarının cezasını görmüştür.

Süteyte muhaddis hanımlardan bir çoğunun ve bu cümleden olarak İmam-ı Suyûtî'nin hocalarından Fatıma binti Yesîr'in lâkabıdır.

505 — SİTTİ BİNTİ EBI OSMAN ES-SÂBUNİ
(Ebu Osman'ın kızı Sitti)

Hadis âlimi bir hanımdır.

506 — SÜTEYK BİNTİ MUAMMER
(Muammer'in kızı Süteyk)

Bu da hadis âlimi bir kadındır.

(Süteyk) kelimesi farsça kaideye göre yapılmış, (Sittî) kelimesinin ism-i tasğîridir. Küçük hanım demektir. Farsçada zaid (Kâf) harfinin tasğîr edatı olduğu malûmdur. Arapçalaştırma esnasında (yâ) fethalanarak Süteyk olmuştur.

507 — SİTTİ HATUN

Rum diyarı meşhurlarından Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin kızıdır. Sultan Beyazıt devri ileri gelenlerindendir. Hadîkatü'l - Cevâmii'den anlaşıldığına göre (İstanbul) Silivrikapı yakınında mescidi ve medresesi vardır. Mahalle onun adıyla yâdedilir. Kendisi Zeyrek yokuşunda babasının yaptırdığı mekteb sahasında ve babasının yanında medfundur.

508 — SECAH

Müfessirlerin Secah binti Münzir el-Mütnebbie diye gösterdikleri (doğrusu Secah binti Hâris b. Süveyd b. Ukfân et-Temîmiyye'dir.) kadındır. Künyesi Ümmü Sâdır olup Yemâme Kâhini olan Ebu Kübeyle'nin karısı idi. Müseylimetü'l - Kezzâb gibi bu da peygamberliğini iddia etmişti. Taberî tercümesi baskılarında ismi (Sin) yerine üç noktalı (sâ) ile yazılmıştır ki yanlıştır.

Müseylime, Yemâme halkından bir yalancı olup asr-ı saâdette önce iman etmiş, sonra irtidad ederek peygamberliğini iddia ederek kabilesi arasında gösterdiği hilebazlıklarla Rahmânü'l - Yemâme koydurtmuştu. Bir zaman bu şekilde müstakil olarak peygamber geçinip sonra da Rasûlüllah (s.a.v.)'a bir mektup yazarak kendisiyle ortaklık teklif etme

cüretini gösterdi. Sonunda Hz. Ebu Bekir'in halifeliği zamanında yaptıklarının cezasını çekti.

Secah da Tamîm kabilesinin Terbû' aşiretinden olup asr-ı saâdetin sonlarına doğru yalancı peygamberler türediğinde, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın vefatını müteakip dinden çıkanlar ortaya çıkınca Benî Temîm, Benî Tağleb, Benî Rabîa araplarından bulduğu bir takım maceraperestleri etrafında toplıyarak peygamberlik davâsına kalkıştı ve Müseylime'den daha fazla bir kalabalığı etrafında topladı. Hatta Müseylime'yi bile kendinden korkuttu. Fakat Müseylime ondan daha hilekâr çıkarak onu kendisine âşık etti. Şöyle ki :

Secah'ın fesat dairesini genişleterek Yemâme'de Müseylime'nin kabilesi olan Benî Hanîfe üzerine hareket ettiği sıra Müslümanların Hz. Ebu Bekir tarafından kendisi üzerine gönderilmek üzere ordu hazırlanması zamanına tesadüf etmişti. Müseylime bu gaile ile meşgulken Secah'ın üzerine geldiğini duyunca bir hile düşündü ve onu kendi tarafına çekmek için bir plân kurdu. Onu karşılayarak hediyeler verdi. Kadınlara mahsus meyli kazanabilmek için özel bir surette bir çadır kurdurup içinde buhurlar yaktırdı. Secah'ı bu şekilde önce kendi tarafına çekti. Çadırın içinde yalnız kalınca peygamberlik taslıyarak konuşmaları esnasında son derece yumuşak bir edâ ile söze girişip :

— «Peygamberlik konularını burada tenhaca konuşalım. Bakalım ki hak ve hakîkat hangi taraftadır?» diye söze başladı.

Sonra sözü mucize ve kendine inen âyetlere getirerek :

— «Bana inzal olunan âyetlerden biri şöyledir :

ألم ترى الى ربك كيف فعل بالحبلى اخرج منها نسمة تسعى بين صفاق وحشى.

Ben de buna şunları ekledim :

ان الله خلق للنساء أفراجًا وجعل لرجال لهن أزواجًا. فنولج فيهن غرامیلنا ایلاجًا. ثم نخرجها اذا شئنا اخراجا. فينتج لنا نتاجًا.

diye yukardaki hezeyanları sıraladı. Kadını böylece heyecanlandırıp iyice kendi tarafına çekti. Sonra :

— «İkimiz birleşelim de bütün arap kavmini kendimize bağlıyalım.» diyerek onunla muamele-i zevciyyede bulundu. Böylece evlenmiş

oldular. Mehir olarak da ümmetlerinden sabah ve yatsı namazlarını kaldırdı.

Manzume-i Halebî tercümesinde Asım merhum der ki :

Secah ile Müseylime anlatıldığı üzere halvette konuşurlarken Müseylime o zamanki âdet üzere pantolonsuz olup uzun bir entari giyinmişti. Konuşma esnasında Secah muayene ettikçe şehvetten dolayı rutubet ağzından feveran etmeye başlayıp sonunda irade ve ihtiyarı elden gidip :

أنت نبيّ وهذه معجزتك .

diye öpmüş ve kendini teslim etmişti.

Müseylime o esnada Secah'a edepsizce şöyle hitabeder :

ألا قومي الى النيك فقد هيي لك المضجع
فان شئت ففي البيت وان شئت ففي المخدع
وان شئت سلقناك وان شئت على اربع
وان شئت بثلثيه وان شئت به أجمع

Secah da cevabında :

بل به أجمع فهو للشمل أجمع .

demiştir.

Bunların bu rezaletleri hakkında müslüman şâirlerden kimisi :

آمت سجاح ووافاها مسيلمة كذابة من بني الدنيا وكذاب

demiş, kimisi de Secah'ın peygamberlik davası ile zina edepsizliğini birlikte yaptığından dolayı onu ve Müseylime'yi şöyle hicvetmiştir :

وأزنى من سجاح بنى تميم وخاطبها مسيلمة الزنيم

(أزنى من سجاح) ve şehvet mânâsına olan (غلمة)'den almak suretiyle (أغلم من سجاح) tabirleri fahişeler hakkında söy-

lenen darb-ı meseller olup Secah bunlarla kötülükle yâd edilmiş olmaktadır.

Secah hakkında söyenen hicviyelerden biri de Kays b. Âsım el-Münkarî'nin şu beyitleridir :

أضحت نبيتنا أنثى نساء بها واصبحت أنبياء الناس ذكرانا
فلعنة الله والاقوام كلهم على سجاح ومن بالافك أغرانا
أعنى مسيلمة الكذاب لاسقيت أصداؤه ماء مزن حيثما كانا

Yani :

«Âlemin enbiyası erkek olduğu halde bizim peygamberimiz bizce bir ayıp ve noksan olmak üzere kadın olmuştur. Allah'ın ve bütün insanların lânet ve nefreti onun ve iftira ve yalanla bizi ona aldanmış kılan yalancı Müseylime'nin üzerine olsun. Onu istiyenler nerede olurlarsa olsun rahmet bulmasın.»

Müseylime'nin öldürülmesinden sonra Secah tövbekâr olup yeniden İslâm'a dönmüş, halini ıslah etmiş ve Muaviye zamanına kadar yaşamıştır.

İbn Haldun'un nakline göre Secah peygamberlik davasından önce hıristiyan imiş. Hıristiyanlığı da Benî Tağleb hıristiyanlarından almış imiş.

Hakkında geniş bilgi ile Allah'tan kendime geldiği iddiasıyle söyledikleri tarih kitaplarında bulunabilir.

ISTITRAD :

Vadini yerine getirmeyi âdet haline getirenlerden birini hicivde onu Müseylime'ye, va'de aldanmış olması hasebiyle de kendini meşhur tamahkârlardan Eş'ab'e benzeterek aşağıdaki arapça kıt'ayı söyliyen ne güzel söylemiştir :

وعدتنى وعداً حسبتك صادقاً فغدوت من طمعى أجيئ وأذهب
فاذا جلست أنا وأنت بمجلس قالوا مسيلمة وهذا أشعب

Yani :

«Bana bir vaadde bulundun, seni vaadine sadık zannettim. Tamaımdan dolayı gelip gitmeye başladım. İkimiz bir yerde bulunduğumuz zaman bu Müseylime'dir, şu da Eş'ab'dır, diyorlar.»

Müseylime'nin yalancılığı ortaya attığı peygamberlik davası malûm olduğundan onu tarife elbette hacet yok. Ancak söz Eş'ab'ın tamaına getirildiğinden onun ham tabiatına dair anlatılan hikâyelerden hiç olmazsa birini burada zikretmemiz gerekir.

Eş'ab, tamahkârlığına muvazi olarak aynı derecede de şakacı idi. Dolayısıyle şehrin bütün çocukları onunla oynar şakalaşırdı. Bir gün âdeti üzere çocuklarla uğraşırken çocuklar onu fazla şıkıştırınca onları başından savmak için onlara : «Filân mahallede düğün vardır. Yiyecek içecek boldur. Varıp orada eğlenseniz olmaz mı?» diyerek onları aldatıp başından savar. Ancak sonradan kendisinde bir şüphe hasıl olup arkalarından oraya varınca yine çocukların eline düşer.

Arapçada çok tamahkâr olan kimselere :

أطمع من أشعب و لا تكن أشعب فتتعب

darb-ı meselleri onun ismi yâdedilerek söylenen darb-ı mesellerdendir.

509 — SEHİKA

Eğânî'de adıgeçen şarkıcılardandır. Abbâsî devrinin başlarında meşhur olmuştu. Zamanın edipleri onu şu şekilde övmüşlerdir :

سحيقة أنت واحدة القيان فما لك مشبه فيهن ثان
فضلت على القيان بفضل حذق فحزت على المدى قصب الرهان
سجدن لك القيان مكفرات كما سجد المجوس لمرزبان
ولا سيما اذا غنيت صوتاً وحركت المثالث والمثاني

Yani :

«Ey Sehîka, sen şarkıcıların birincisisin. Onlar içinde sana benzer bir ikincisi yoktur. Üstün maharetin sebebiyle onlardan üstün olmuş ve

müsabakada onları geçerek önde olmuşundur. Sana, onlar, mecûsîlerin Merzüban'a secde ettikleri gibi özür dileyerek secde ederler. Özellikle ikı veya üç telli sazları eline alıp birşey söyliyecek olursan.»

Yukardaki beyitlerdeki (Kasabu'r - Rihân) ve (Merzübân) tabirlerinin açıklamasına gelince :

(Kasab) kamış anlamına gelir. (Rihan) da müfâale vezninde mastardır ve bahis tutuşmak demektir. Tamlama : Bahis tutuşma kamışı diye tercüme edilebilir. Araplar genellikle at yarışıyla bahis tutuştuklarından koşu meydanının sonuna, üzerinde değerli şeyler asılı bir kamış dikilir, birinci gelen kamışı yerinden söker ve üzerinde asılı olan ödülü alırdı. İşte (Kasabu'r - Rihâm) o kargının adıdır. Buna yarış kamışı, ya da daha doğrusu Geçme Kamışı mânâsına Kasabu's - Sebk de derler. Onu almaya hak kazanana da Mukassıb denir.

Yarış kamışını kazanmanın asıl mânâsı bu olmakla beraber herhangi bir konuda üstünlük kazanma mânâsına da istiare yoluyla kullanılışı vardır. Burada da bu mecazi mânâ murad edilmiştir.

Gelelim Merzüban kelimesine :

Bu kelime, hudut ve sınır mânâsına gelen (Merz) ile gözetici anlamındaki (Bâm) kelimelerinden meydana gelmiştir. Serhad Muhafızı ve Sınır Beyi, daha da anlamı geniş tutularak Reis ve Kumandan mânâlarına kullanılır. Arablar bu kelimeyi arapçaya ahrken (Zâ)'nın zammesiyle Merzüban şeklinde almışlar ve mecusîlerin reisi anlamında kullanmışlardır. Kelimenin riyaset mânâsını aynen alıp aldıkları milletin reislerine isim olarak vermişlerdir. Unutmamak gerekir ki İranlılar eskiden mecûsî idiler. Çoğulunda Merazibe ve Merazib derler. Eski arapçada çoğulu da kullanılmıştır.

Şâirlerden birine nisbet edilen :

الدار داران أيوان وغمدان والملك ملكان ساسان وقحطان
والارض فارس والاقليم بابل والـ ـاسلام مكة والدنيا خراسان

meşhur beyitleri cümlesinden olan :

قد رتب الناس جمعا في مراتبهم فمرزبان وبطريق وطرخان

beytinde bu şekildeki kullanımını görüyoruz.

Şerhu'l-Uyûn'dan anlaşıldığına göre meşhur arap hakîmlerinden ve :

ومنا حاكم يقضى فلا يدفع ما يقضى

Sitayişiyle övülen Amir b. ez-Zarab b. Abbâd el-Yeşkürî'nin akıllı bir câriyesidir. Amir'in koyunlarını güderdi. Sabah-akşam koyunları meraya çıkardıkça efendisi ona :

(ضحيت يا سخيل) veya (مسيت يا سخيل

diyerek geciktiğine söylenirdi.

Bir gün kendisine bir adam gelerek kendisine hünsâ hakkında nasıl hükmedeceklerini; onu erkek mi, yoksa kadın mı kabul ederek mîras meselesini halledeceklerini sorar. Amir cevabdan âciz kalarak :

— «Bu meselenin şimdiye kadar bir benzeri geçmedi, üzerinde biraz düşünmek lâzım.» deyip adamı başından savar.

Kendisi düşünce denizine dalmış dururken Sehîle, dönüp onun derin derin düşünüp gözüne uyku girmediğini kendi gecikmesine bile bakmayıp söylenmediğini görünce sadakati gereği durumunu sorup; «Size ne oldu?» demeye başlar. Israrıyle onu konuşturup meseleye vakıf olunca ona şöyle yol gösterir :

— «O şahsı oturt; eğer kadınlara mahsus yerden idrarını yaparsa kadın, yok şayet erkeklik âletinden işerse erkektir.»

Onun bu makul cevabından Âmir son derece memnun olup :

— «Ey Sehîle artık bu meseleden sonra sen koyunları ister erken çıkart ister geç.» mânâsında :

مسى سخيل بعدها أو ضحى

dedi ve çıkıp mezkûr soruyu soran adama Sehîle'nin söylediği şekilde hüküm verdi. Âmir'in Sehîl hakkında söylemiş olduğu yukardaki sözü daha sonra darb-ı mesel olmuştur. Sehîle'nin vermiş olduğu bu hüküm

İslâm şerîatinde de (İstidlâl bi'l - alâme) konularında tatbik edilegelmiştir.[1]

Hunsâ, hem erkeklik âleti hem kadınlık yeri olan kimseye denir. Yaradılıştan bu durumda olan kimselerin İslâm nazarında iki durumu vardır; büluğa ermeden önceki hali ve bûluğdan sonra.

Bûluğdan önceki haline göre erkeklik âletinden idrarını yaparsa oğlan çocuğu, kadınlara mahsus olan yerden idrar yaparsa kız çocuğudur. Her iki yerden idrarı geliyorsa hüküm evvel gelen yerine göredir. Şayet her iki yerden aynı anda geliyorsa ona (Hunsây-ı Müşkil) denir ki ne oğlan ne kızdır.

Bûluğdan sonraki haline gelince:

Bu durumda olan bir çocuk büyüdüğünde sakalı çıkar, kadınlara yaklaşır, yahud erkekler gibi ihtilâm olursa ve memeleri düz bir halde bulursa erkek; eğer kadın gibi memeleri çıkar, yahud sütü veya hayız gelir yahut gebeliği ortaya çıkar yada kendisiyle kadınlar gibi vat'edilmesi, muamele-i zevciyyede bulunulması mümkün olursa kadındır.

Bu alâmetlerin hiçbirisi ortaya çıkmaz, ya da çıktığı halde biri diğerinden daha fazla ve açık olmazsa o yine Hunsây-ı Müşkildir. İki cinsten birini diğerine tercih edebileceğiniz bir delil yok demektir. Böyleleri namazda kadın ve erkek safları arasında durur. Sünnet olması için varsa kendi parasıyla, yoksa devlet hazinesinden bir cariye satın alınır. Sünneti bu cariyye yaptırıldıktan sonra cariye tekrar satılır. Mirası konusunda da Feraiz'de kendine özgü hükmü vardır.

---

(1) İstidlâl bi'l - alâme ve onunla hükmetme akıl ve şeriatçe kabul edilmiştir. Yaralı ancak alâmetle bilinir. O alâmet de kendi varlığına dalâlet eden âlemdir. Sıfatlarla muttasıf olduğu da mahlûkatça ancak bu sıfatların mevcudiyeti halinde bilinebilir. Bu şekilde hüküm vermeyi İslâm kabul etmiştir. Meselâ Hz. Yusuf (a.s.)'in hikâyesindeki :

إن كان قميصه قدّ من قبل

(Yusuf Sûresi, âyet : 26) âyetinde alâmetle hüküm verme kabul edilmiştir. (Züb detü'l - Fetâvâ'dan).

Mecusilerin giydiği şapkayı giyenlerin tekfir edilmeleri de bu konuya girer. Çünkü onu giyme küfrü ve mecûsî olmayı kabullenmenin bir delilidir. İmam-ı A'zam'ın kavline göre imandan çıkma ancak girildiği kapıdan olur. İmana girme ise kalb ile tasdik ve dil ile ikrar yoluyladır

Asım Efendi Merhum Hunsâ olarak bir iranlı, yetişmiş bir delikanlı ve bir kocakarıyı muayene ettiğini Kamus tercümesinde söylemektedir.

Leyl Sûresinin : وما خلق الذكر والانثى

âyetinin tefsirinde şöyle deniyor:

«Bizce Hunsây-ı müşkil olan birisi Allah katında ya erkek ya kadındır. Dolayısıyle «Erkek ve kadından hiçbiri ile konuşmam diye yemin eden kimse bir hunsây-ı müşkil ile konuşsa yeminini bozmuş olur.» denilmiştir.

511 — SIRRÎ HANIM

Diyarbakırlı sırrî hanımdır. Devrimiz şairlerindendir. 1230/1815 yılında Diyarbakırda doğmuş ilim tahsili le meşgul olmuş olup halen şiir söyleme sanatında yedi tûlâ sahibi bir şairdir.

Şiirlerinden bir kısmı Harabât'ta olup onlardan başka bir hayli Tahmîsât ve tesdîsâtı[2] ve birçok güzîde gazeli olduğu söylenir.

Elimize geçen âşıkane bir gazeli ile bir mersiyesini buraya alıyoruz:

Mürg-ı dil pervâze geldi Lâneler ağlar bana
Çıktı zünnârım bu kez hamhâneler ağlar bana

Yandırır isem şeb-i târîk-i dil-i nâşâdımı
Ruşem issem şeb-i târîk-i dil-i nâşâdımı

Aşinalar ta'n, seng-i inzâr olur her taraf
Vâkıf olsa halime bîgâneler ağlar bana

Ketmi güç ızharı güç bir derde oldum müptelâ
Darısun bilmez tabib kâşâneler ağlar bana

Tuş olursa mekteb-i irfana rahım her kaçan
Hasret ile tıfl-ı ferzendöneler ağlar bana

Sâkî-i benzi melin öpsem ayağın çün güzel
Dilberim diltenin olur peymaneler ağlar bana

(2) Leyl sûresi, âyet : 3.
(3) Beş ve altı mısralı şirler. B.Ç.

Kâse-i mîzab-ı sâkîden içip mest olmuşam
Halime ağâh olan mestaneler ağlar bana

Dil-i girifte gül-ruhinde hal-i anberfâm ki
Leşker-i zülfin dîrübde şâneler ağlar bana

Sırrî, bir vîranede bir gence erdin misli yok,
Hasbihalim söylesem divaneler ağlar bana.

Feragat gelmişem fani cihandan hasm-ı canândır.
Ne bilsin mihribanlık resmin ol kim aslı nâdândır.

Felek dilhahım üzre dönmedi bir keşle devrandır.
Nihal-i nâzenînimden cüdâ halim perişandır.

Benim gönlüm kızıl gül goncası veş dopdolu kandır.
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Baharın ruz-u nevruzin doyup şâd olsa hep güller
Derip giysilerden tebrike gelse bağa sünbüller

Bu esnâ her taraftan nağmesâz olsa şirin diller
Dil-i perdir demi kûş etse bülbül ney gibi inler.

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır.
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Bu bağın serv-i bir lâle-zârımdan ayrıldım
Dürüht-ı ömrümün şirin - sühan - bârımdan ayrıldım.

Melâmet eylemen Allah için, yârımdan ayrıldım
Hakîkat râhının mansuruyum dârımdan ayrıldım

Benim gönlüm kızıl gül goncası veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Firâk-ı dûd-i hasrettir çıkan kandil canımdan
Semada kat be kat ebr-i bahar olmuş dehanımdan

Göreydi hüznümü Yakub firar ederdi yanımdan
Demâdem perzimûz eyler sadâ hep istihânımdan

Benim gönlüm kızıl gül goncası veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa

Kaza peykânına nağâh ciğerparem siper oldu
Nişâne uğradı takdir-i Rabbanî yerin buldu.

Açıp per mürg-i ruhu bağ-ı firdevse revan oldu
Terahhum etmedi bu nâ-tuvânı yaktı yandırdı.

Benim gönlüm kızıl gün goncası veş dopdolu kandır.
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Nihânî Şem-i aşka yanmağa pervaneyim şimdi
İçi dildar ile memlû dışı bîgâneyim şimdi.

Bırak bu âh-u zârı hasret-i hamhaneyim şimdi
Felek cânıyla süm nûş hasret-i mestaneyim şimdi.

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Salâdır ehl-i aşka cem olup irfanı görsünler,
Serây-ı halvete hükmeyliyem sultanı görsünler

Melâmet hırkasından gizlenen üryanı görsünler.
Hele vaktım yok indi Sırrî-i Sûzânı görsünler.

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır.
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüzbin bahar olsa.

Gerek gazel, gerekse mersiyesi kendi el yazısından istinsah olunamadığı için bazı bazı beyitlerde görülen manâsız kelimeler ve şiirin havasına uymayan tabirler istinsah edenin hatasından doğmaktadır.

Mersiyesinin dördüncü bendinin ilk beyti, Nâbî'nin:
Serinde düd-i âhım kat kat eflâke dönmüştür.
Gubâr-ı gam gönülde tüte tüte hâke dönmüştür.

gazelini hatıra getirmektedir.

Sırrî hanım bir tarikata intisab etmiş ve bundan 10 sene evvel bilhassa Bağdat-a giderek o civarda olan bütün mübarek kabirleri ziyaret etmiş. Diyarbakır'a dönüşünden birkaç ay sonra İstanbul'a gelerek merhum Kâmil Paşa'nın evine yerleşmiştir.

512 — SU'ÂD

Meşhur arap kadınlarından birkaçının ismidir. Rasûlullah (S.A.V.)'ı metheden Şair Ka'b b.Züheyr el-Müzenî'nin hanımı bunlardan biridir. Ka'b, Rasûlullah'ın methine dair söylediği meşhur kasidesinde:

بانت سعاد فقلبی الیوم متبول

diyerek onun adıyle gazel söylemiştir. (Nevevî'nin Tehzîbü'l-Esmâ'ından)

Kasîde-i Bürde şarihlerinden birinin Tabakât-ı Nühat'dan naklen beyanına göre Bendâr-ı Isfahanî,nin ezberinde (Bânet Sü'âd) matla' beytiyle başlıyan tam 900 kasîde varmış.

513 — SU'ÂD BİNTİ RÂFİ'
(Râfi'nin kızı Su'âd)

Sahab'eden bir kadındır. Ansardan olup Benî Malik kabîlesine mensuptur.

514 — SU'ÂD BİNTİ SELEME
(Seleme'nin kızı Su'âd)

Bu da sahabedendir. Seleme b.Züheyr b.Sa'lebe'nin kızıdır.

515 — SÜ'DÂ

Meşhur arap kadınlarından bir kaçının ve özellikle Benî Esed kabilesinden bir şâirin sevgilisinin ismidir. Tezyînü'l-Esvâk'ta, isimleri muayyen olmıyan âşıklar arasında zikredildiğine göre ona amcası oğlu âşık olmuş ve onunla evlenmek istediyse de oğlanın babası oğluna ondan haseb ve nesebce daha üstün bir kız almak niyetinde olduğu için kabul etmemişti. Oğlan ise ondan başka bir kızla evlenmek istemediğinden ısrar etmiş; o ısrar ettikçe babası imtina etmiş neticede kızın babası araya soğukluk girdiğinden kızı bir başkasıyle evlendirivermişti.

Oğlanın, bundan sonra aşkı, elemi, hüzün ve gamı daha da arttı. Bir gün sevgilisine tesadüf ederek halinden acınarak ona şu beyitleri söyler:

لعمری یاسعدی لطال تأیمی ومعصیتی شیخی فیك کلاهما
وترکی لحیین لم أبغ منهما سواك ولم یربع هوای علیهما

Sü'dâ da cevabında şu şiiri söyler:

حبیبی لا تعجل لتفهم حجتی کفانی ما بی من بلاء ومزعجد
ومن عبرات تعترینی وزفرة تکاد لها نفسی تسیل من الوجد

غلبت على نفسي جهارا ولم أطق خلافا على أهلي بهزل ولا جد
ولن يمنعوني أن أموت بزعمهم غداخوف هذا العار في جدل وجدي
فلا تنس أن تأتي هناك فتلتمس مكاني فتشكو ما تحملت من جهد

Sü'dâ bu beyitlerinde:

«Kendinin de gönlü yaralı ve gamlı olduğundan bahisle ne çare ki ana-babasına iffeti sebebiyle karşı gelemediğini ve fakat düçar olduğu aşk ateşi ona sağ bırakmıyacağı için aile ve akrabasının kendisini hemen yarınki gün toprağa vereceklerini ifade ederek âşığından gelip kabir yerini araştırmasını, başı ucunda hasbihal etmesini» ister gerçekten sü'da ertesi günü vefat eder. Ondan sonra âşığı da ölür.

Sü'da, İsabe'de zikredildiğ işekilde sahabeden 4 hanımın da isimleridir.[4]

516 — SÜ'DÂ BİNTİ KÜREYZ B. RABİA
(Küreyz'in kızı Sü'dâ)

Sü'dâ binti Kureyz b. Rabîa b. Abdişems el-Abşemiyye, Hz. Osman (R.A) efendimizin teyzesidir.

عثمان يا عثمان يا عثمان لك الجمال ولك الشان
هذا نبيّ معه البرهان أرسله بحقه الديان
فاتبعه لا تغيابك الأوثان

şiiriyle onu islâm'a girmeye teşvik etmiş ve İslâm'a girip Resûlullah (S.A.V.) ın damadı olduktan sonra da:

4) Bu sahabi hanımlar şunlardır:
1 — Sü'dâ binti Evs.
2 — Sü'dâ binti Amr el-Mürriyye Talha b. Ubeydillâh'ın zevcesidir. Bunun Avf b. Harice b. Sinân'ın kızı olduğu da rivayet edilmektedir.
3 — Sü'dâ binti Küreyz b. Rabîa.
4 — Sü'dâ. Bunun kimin kızı ve hangi kabileye mensub olduğu bilinmemektedir. (İbn Hacer el-Askalânî: el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe, Mısır, 1328, IV 327-328)

هدى الله عثمان الصفي بقوله فارشده والله يهدي الى الحق
فتابع بالرأي السديد محمداً وكان ابن أروى لا يصد عن الحق
وأنكحه المبعوث احدى بناته فكان كبدر مارح الشمس في الافق
فداؤك يا ابن الهاشميين مهجتي فأنت أمين الله ارسلت في الخلق

Yukarda Rabiha maddesinde de geçtiği üzere İbn Râmîn'in cariyesi olan Sa'de'dir. Eğanî'de zikredilen şarkıcılardan biridir. Hanende ve manzumesiyle onu tebrik etmiştir. Hz. Osman'a annesi yönünden İbn Ürvâ adı da verildiği daha önce Ürvâ'nın hal tercümesinde ve Zeyneb binti Avvâm maddesinde anlatılmıştı.

517 — SA'DE

yazar bir kız idi. Abbasî valilerinden ve abbasî hanedanından Salih b.Ali —ki ikinci halife Ebu Cafer el-Mansur'un amcası ve halifeliği zamanında Mısır valisi idi.— Sa'de'yi tam doksan bin dirheme satın almıştır.

518 — SA'DE BİNTİ ABDULLAH
(Abdullah'ın kızı Sa'de)

Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman Emevî ailesindendir. Yezid b. Abdülmelik onunla, kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliği günlerinde 20.000 dinar mehirle evlenmişti. Nitekim yukarda (Ha) harfinde Habbâbe maddesinde temas etmiştik.

519 — SA'DE BİNTİ KUMÂME
(Kumâme'nin kızı Sa'de)

Asr-ı saadette yaşamış bir sahabîdir. Kadınlara imamlık ederdi. Fakat erkek cemaatinin imamı gibi cemaatin önüne geçmeyin Ümmü Seleme'den gelen rivayete göre ön safın ortasında aralarında dururdu.

Kadınların, yukardaki şekilde içlerinden biri imam olarak kendi kendilerine cemaatle namaz kılmaları mekruh olmakla beraber caizdir. Ancak içlerinde erkek olmaksızın hepsi nâmahrem kadınlardan ibaret bir cemaatin yabancı bi rerkeğin arkasında, ona uyarak namaz kılmaları caiz değildir.

(Elif) harfinde Ümmü Sa'd künyesiyle geçen Endülüslü edip sa'dûne'dir. İslâmî devrede oranın başşehri olan Kurtuba şehri halkından olan İsâm el-Himyerî'nin kızıdır. Kuvvetli bir hâfızaya sahip olduğundan babasından ve büyük babasından ilim ve edebiyata dair pekçok şey rivayet etmiştir.

Aşağıdaki şiiri, Nefhu-t-Tayyib'den anlaşıldığına göre, Rasûlullah (S.A.V.)ın nalinin tavsif edilmesini istiyen birisine:

— «Siz benden nalin-i şerifin timsalini, henüz onu öpme şerefine nail olamadığım bir zamanda istediniz.»

Mealimde ediblerden birinin söylemiş olduğu:

سألتم بالتمثال ذلم أجد للثم نعل المصطفى من سبيل

beytine ilâve olarak söylemiştir:

لعلّني أحظى بتقبيله في جنة الفردوس أسنى مقيل
في ظلّ طوبى ساكنا آمنًا أسقى بأكواس من السلسبيل
وأمسح القلب به علّه يسكن ما جاش به غليل
فطالما استشفى بإطلال من يهواه أهل الحبّ من كل جيل

Beyitlerin türkçesi «Nalin-i Nebevî'yi inşallah öperek Firdevs cennetlerinde yüksek dereceler kazanma ve Tubâ ağacının gölgesinde emniyet ve selâmet içinde oturup âb-ı selsebîlden kâse kâse içmeyi temennîden, bir de âşıkların âdeti olduğu veçhile herkesin, sevgilisinin yurdunun harabeleri arasında bulunmakla şifa bulduğu gibi kendinin de Rasûlullah (S.A.V.)ın nalinini can muskası edinerek onunla galeyan derecesine gelmiş olan aşk ve muhabbet ateşini söndürme ümidinde olduğunu.»

İfadeden ibarettir.

(علّه) kelimesi (لعلّه) yerine kullanılmıştır (أطلال)

hemzesinin fethası ile çadır ve binaların kalıntısına verilen isimdir. Göçebe ehlinin durumu gereğidir. Arap âşıkları, sevgililerinin kabilesi çadırlarını söküp başka bir yere göçerek çadırların yerini boş bırakınca ge-

lip gönül dertlerini onların vatanlarının kalıntılarına dökerlerdi. (جيل) sınıf ve taife manâsınadır.

Bazıları, Vezir Ebü'l-Fadl ibn Amîd'e ait olan şu meşhur kıt'ayı da Sa'düne'ye nisbet ederler:

آخ الرجال من الأبا عدوا الأقارب لاتقارب
انّ الأقارب كالعقا رب أو أشد من العقارب

yani «Kardeşlik ve dostluğu yabancılarla edip akrabaya yaklaşma. Akraba, akrepler gibidir. Belki onlardan daha zararlı.»

521 — SEFFÂNE BİNTİ HÂTEM
(Hâtem'in kızı Saffâne)

Meşhur cömert Hâtem-i Tâî'nin kızı olup sahabedendir. Kabilesinin esirleri arasında Medîne-i Münevvere'ye getirilişinde Rasûlullah (S.A.V.)a kendini tanıtarak serbest bırakılması sadedinde şöyle konuşmuştu:

يا رسول الله هلك الوالد و غاب الوافد فان رأيت أن تخلى عنى فلا تشمت بى احياء العرب فانى بنت سيد قومى. كان أبى يفك العانى و يشبع الجائع ويكسوا العارى و لم يرد طالب حاجة قطّ. أنا بنت حاتم الطائى.

Yani : «Ey Allah'ın Rasûlü, babam öldü, kardeşim kayboldu, eğer benim esaretten kurtulmamı kabul ederseniz arap kabileleri içindeki düşmanlarım benim felâketimle memnun olmamış olurlar. Zira ben kabilemizin efendisinin kızıyım. Babam esirleri azat eder, açları doyurur, çıplağı giydirir, hâcet dileyen hiçkimseyi geri çevirmezdi. Ben Hâtem-i Tâî'nin kızıyım.»

Raslullah (S.A.V.), Eeffâne'nin bu sözleri üzerine :

— «Bunlar mü'minlerin sıfatlarıdır. Eğer baban mü'min olsaydı ona rahmet okurduk. Koyuverin gitsin. Zira babası mekârim-i ahlâkı severmiş.»

buyurmuşlardır.

(غاب الوافد) sözündeki (وافد) kelimesiyle Seffâne, kar-

deşi Adiyy b.Hatem'i kastetmiş olduğundan o şekilde tercüme edilmiştir. Çünkü Adiyy, kabilesinin zaptından evvel elçilik suretiyle Rasûlullah (S.A.V.)a gelmişti. Vüfûd tabiri arapçada elçilik suretiyle gelme manâsında kullanılmaktadır. Adiyy'in elçi olarak geliş tarihi Üsdü'l-Ğbe'de gösterildiği üzere[5] hicretin dokuzuncu yahut onuncu yılı idi. Rasûlullah (S.A.V. efendimiz o zaman kendisine islâm'a girmesini teklif ettiğinde tereddüt etmiş ve hristiyan olması hasebiyle şam'a gitmişti.

Binaenaleyh Seffâne: (هلك الوالد وغاب الوافد)

dediğinde Rasûlullah (S.A.V.) efendimiz kendisine:

— «Senin elçin kimdir?»

diye sorunca:

— «Adiyye b.Hâtem'dir.»

cevabını vermiş, Rasûlullah da:

— «Ha: Hak'dan ve Rasûlünden kaçan.»
buyurmuştur.

Ondan sonra Seffâne müslüma nolmuş, şam ve Kadisiye fütuhatında yararlı hizmetler etmiştir.

يعيش الندى ما عاش حاتم طيئ وان مات قامت للسخاء المآتم

beyti babasının cömertlik hasletini

بأبه اقتدى عدى فى الكرم ومن يشابه أبه فما ظلم

beyti de kendinin bu ahlâktan babasının izince gittiğini ifade etmektedir.

522 — SEFRÂ BİNTİ YAKUB
(Yakub'un kızı Sefrâ)

H. 6. asırda «Yemen Kadı'sı» ismiyle bilinen meşhur âlim Yakub b. Ömer'in kızı olup Sefadî devrinde yaşamış.

Saliha ve hoca bir hanımdır. Hadis cüzlerinden Cüz-i Ebi'l-Kasım el-Kûfî'yi dedesi İsmail'den ve kardeşi İshak'tan dinleyip sonra da okutmuştur. 729/1329 tarihinde Şam'da icazet vermiştir. Muhaddis Abdullah b. el-Muhibb'in de ondan icazeti vardır. Vefatı 745/1344 tarihindedir.

(5) c. IV. s. 8.

A'yân-ı Safedîdeki (Muammera) kaydına bakılırsa kendisi hem hadis âlimi hem de uzun yaşamıştır. Vefatında 90 yaşını geçmişti.

523 — SEKEN

Abbasî devri adamlarından Mahmud el-Varrak'ın cariyesi olup şair cariyelerdendir. Mahmud el-Varrak cariye alır satar ve zühd ve takvâya dair şiirlerde söylerdi. Elinde bulunan bu cariyesini satmak istediğinde Seken, kendini satın almasını istiyen bir mektup yazarak bir vasıta ile devrin halifesi olan Mu'tasım'a iletmişti. Daha önceden Mu'tasım onu satın almak istediğinde Seken bunu istememiş olduğundan bu defa da Mu'tasım onun arzuhalini yırtıp atınca seken buna son derece üzülerek 20 beyte yakın gayet acıklı bir kasîde yazıp göndermiştir ki aşağıdaki beyitler o kasideden alınmıştır:

وما للرسول أتانى منك بالياس أحدثت بعد ودا دجفوة القاسى
فهبك الزمتنى ذنبًا بظلمك لى ما ذا دعاك الى تخريق قرطاسى
يا متبع الظلم ظلمًا كيف شئت فكن عندى رضاك على العينين والرأس
انّى أحبك حبًا لا لفاحشة والحب ليس به فى الله من باس

Yani:

«Sebep nedir ki habercim sizden bana yeis cevabı getirdi. Büyük bir sevgi ve dostluk üzerine taş kalbli kimseler gibi cevr ü cefa, zulmetmişiniz. Farzeyle ki bana zulmen günah isnad edip itham ettiniz rica ve niyaz mektubumu niçin yırttınız? Ey zulme zulûmle cevap veren (yani benim cürüm ve isyanıma af ve merhametle mukabele etmeyip de zulüm ve cevr ile muamele eden zât) nasıl istersen öyle yap.. Benim nezdimde senin rızan matlubdur. Ben sana bozuk bir niyetle sevgi beslememişimdir. Allah için olan sevgide ise bir beis yoktur.»

Bazı kitaplarda seken'in ismi «Neşvâ» olarak gösterildiğinden «Nun» harfinde tekrar temas edilecektir.

(6) İyilik ve ihsan Hâtem-i Tâî yaşadıkça yaşıyacaktır. O ölürse cömerdlik için mâtemler tutulur.

(7) Cömertlikte Adiyy babasına uydu. Babasına bu şekilde benziyen birisi elbette mazlum olacaktır.

524 — SİTTİ SÜKEYNE[8]
(Sükeyne Hanım)

Rebab binti Imriü'l-Kays b.Adiyy'in kızı Sükeyne'dir. Hz. Hüseyin efendimizin kızıdır. Kendinin zerafet ve letafeti, ilim ve marifeti o derecede idi ki, Eğanî'nin 14 ve 15. ciltlerinde belirtildiği üzere tabiinin ileri gelenlerinden Urve b.Ezîne ve Farazdak gibi zamanının ileri gelen âlim ve ediblerini imtihana çeker, onların edebî eserlerini ve şiirlerini tenkid ederek onları sustururdu. Kendine mahsus bir saç bağlayışı vardı ki bütün zarif kadınlar gıpta eder ve adına et-Turra es-Sükeyniyye» derlerdi, hakkındaki güzel menkıbeler ve haberleri saymıya bizim kalemimiz kadir değildir. Ancak bazı kitaplarda ve öezllikle Kitabü'l-Eğanî'de onun kocalarına karşı sert meşrebli olduğuna dair haberleri tasdik sadedinde şunları söyliyebiliriz:

Sükeyne Hanım'ın o halleri katiyyen kötü huylu oluşundan ileri gelmemektedir. Olsa olsa sahib olduğu yüksek makamların gereği olup muktezay-ı halden ileri gelmektedir. Buna bir misal verelim :

Hasan b. el-Hasan cenabları amcası Hz. Hüseyin'den kızları Sükeyne ile Fâtıma'dan biri ile evlenmek istiyerek her hangi biri ile evlendirmekte onu muhayyer bırakmıştı. Hz. Hüseyin:

— «Ben senin hakkında Fatıma'yı seçtim zira annem Fâtıma'ya en çok benzeyen odur. Dini hayatında öyle bir mertebededir ki geceleri daima kaim ve ibadette gündüzleri de hep oruçludur. Güzellikte de cennet hurileri gibidir. Sükeyne'ye gelince Allah aşkıyla dolu olduğu için bir erkeğe yaramaz»

buyurmuşlardı. Bunu mısırda asrımızın büyük âlimlerinden Şehy Hasan el-Adevî «Meşariku'l-Envar fi Fevzi Ehli'l-İtibar.» adlı eserinde hikâye etmektedir.

Sükeyne Hanım diğer bazı ehli beyt gibi Mısır'da medfundur. Asıl adı, Eğânî sahibi'nin tesbitlerine göre Âmine olup Sükeyne adı kendisinin lâkabı ve mahlâsıdır.

525 — SELLÂME EZ-ZERKÂ'

«Gök gözlü» bizim dilimizde de «Gök elâ gözlü» Sellâme demektir. Abbasi devrinde yaşamış şarkıcı ve meşhur bir cariyedir.

(8) Halk arasında Sitti Sekîne diye bilinir ki, doğrusu Sükeyne'dir.

Abbasi devri devlet adamlarından Muhammed b. el- Eş'as -ki Küfe'nin önde gelen ediblerinden dirayet ve kahramanlığı sebebiyle de Halife Mansur'un kumandanlarından meşhur bir zattır. - onun hakkındaki duygularını şöyle dile getiriyor:

أمسى لسلاّمة الزرقاء فى كبدى صدع مقيم طوال الدهر والأبد
لا تستطيع صناع القوم تشعبه وكيف يشعب صدع الحبّ فى الكبد
الا بوصل التى من حبّها انصدعت تلك الصدوع من الأسقام والكمد

Yani :

«Sellâme ez-Zerkâ'dan dolayı ciğerinde öyle bir yara hasıl oldu ki ebediyyete kadar ciğerim ondan kurtulamıyacak. Mütehassıs ve eline çabuk doktorlar dahi onu tedavî edemezler. Bir yara ki aşkın eseri olarak ciğerde peyda ola, onun tedavisi nasıl mümkün olsun. Meğer ki o yaralar kimin sebebiyle açılmış ise onun vuslat ilâcıyla tedavı bula.»

Sellâme önceden İbn Râmin'in cariyesi olduğundan Rabiha ve Sa'de ile —ki hal tercümeleri yukarda geçti.— kapı yoldaşı idi. Sonradan onu Abbasî valilerinden Mansur'un Basra Valisi olan Süleyman b.Ali'nin oğlu satın alıp karşılığında 80 bin dirhem yerdi. O sıralarda Abdüllah b.Ali gailesi ortaya çıktığından babası Süleyman oğluna :

— «Biz şimdi böyle bir ateş içinde iken sen 80 bin dirheme cariye satın alıyorsun»

diye onu ayıplamış ve azarlamış, Ancak Sellâme'nin gönüller fetheden edâsı ve edibane özür dilemeleri karşısında dilini tutmuş. Fasîh beyanından hayret içinde kalmıştı. Gayet akıllı, güzel konuşma güzellik ve hüner yönüle de akranından üstün idi. (Eğanî'den)

526 -- SELLÂME EL-KUSS

Kuss'un Sellâmesi manâsında, Abbasî devri şarkıcılarından güzel bir şair kadındır. Aslı itibariyle Medine-i Münevvere doğumlu bir cariye olup orada yetişmiş, ilim tahsil etmiş, musikî sanatında Ma'bet, İbn Aîşe, Malik b. ebî's-Semh ve hal tercümesi yukarda geçen Cemile el-Muğanniye gibi maharetli hocalardan ders almıştır. Güzelliğine bir de kazandığı bilgiler eklenince Emevî Sultanlarından Yezîd b.Abdülmelik'e satılarak

onun katında fevkalâde itibar görmüş, etrafında olup da karşısına dikilenler içinde Habbâbe'den bile üstün tutulmuştur.

(HÂ) harfinde de geçtiği gibi Habbâbe aniden ölmüş, Yezid de çok geçmeyip vefat etmişti. Bunun üzerine Sellâme, Yezid hakkında da şu mersiyeyi söylemiştir.

قد لعمری بت لیلی کأخی الداء الوجیع
و نجی الهم منی بات أدنی من ضلوعی
لا تلمنا ان خشعنا أو همنا بخشوع
ان فقدنا سیداً کا ن لنا غیر مضیع
و هو کاللیث اذا ما عد أصحابا بالدروع
یقنص الأبطال ضرباً فی مضیّ و رجوع

Beyitlerin meâlinde Sellâme, Yezid'in vefat ettiği gece kendisinin acı dertli kimseler gibi gözüne uyku girmediği, gam ve düşünce kendine kendinden fazla girerek elem ve acı ile hemdem olarak gecelediğini beyan ile ;

«Dehrin bundan sonra olacak tahakkümlerine zilletle boyun eğmemizden dolayı bizi ayıplamayın. Zira biz öyle bir efendi kaybettik ki bizi asla unutmayıp halimizi hatırımızı sorardı. Kendisi zırh giyen kahramanlar içinde arslanlar gibiydi. Gidiş dönüşlerinde nice yiğitler avlardı.» demek istemiştir.

Eğanî'de mevcut bir rivayete nazaran yukardaki beyitler Şair Ahvas'ın olup onun dilinden söylemiş ve ona besteletmiştir.

Gelelim Sellâmetü'l-Kuss tamlamasının halline:

Kuss'den murad Abdurrahman b.Ebî Ammâr el-Mekkî'dir ki o asırda Mekke-i Mükerreme'nin meşhur âlim ve âbidlerindendi.

Sellâme'nin kendine nisbet edilmesi onun can yakan sesini ve gönülleri çoşturan nağmelerini işiterek âşık olup onun hakkında birçok şiirler söylemiş olması sebebiyledir. Kuss, hristiyanlar nezdinde ilim ve din sahasında reis manâsında ise de burada rahip manâsı kastedilmektedir ve Hristiyan zâhidi demektir. Ruhbaniyet âdetleri gereği papazların bir

kısmı dünya nimet ve lezzetlerini terk edegeldiği cihetle adıgeçen Abdurrahman da son derece zühd ve verâ sahibi olarak dünyayı terketme derecelerinde olduğu için kendisine Kuss adı verilmişti. (Ra) harfinde Reyyâ maddesinde de buna temas etmiştik.

Arap dilindeki (أَلحن من قينتي يزيد) darb-ı meseli, Mecmeu'l-Emsal'de gösterildiği üzere bu Sellâme ile Habbâbe haklarında söylenmiştir. Lahn, burada neğme, Kıyne de şarkıcı manâlarında kullanılmıştır.

Sellâme 5 sahabinin de isimleridir.

527 — SELLÂME

Rasulullah (S.A.V.)ın evlâdından İbrahim'in dadısı olan Sellâme olup Hz. Enes b.Malik ondan hadis rivayet etmiştir.

Üsdü'l-Ğabe'de anlatıldığına göre bir gün bu Sellâme sahabeden bazı hanımların öğretmesiyle Rasûlullah (S.A.V.)ın huzuruna çıkıp:

— «Ey Allah'ın Rasulü erkekler hakkında herbir tebşirat yapıyorsunuz da kadınları bir şeyle müjdelemiyorsunuz.»
demişti, Rasulullah (S.A.V.) de:

— «Bunu sana, görüştüğün kadıncağızlar mı öğretti?»
manâsında:

أصويحبانك دسسنك لهذا؟

buyurup Sellâme de:

— «Evet onlar bana bunu emrettiler.»
deyince iki cihan serveri:

— «Sizden biriniz razı ve kanî olmaz mı ki kocası kendisinden hoşnud olarak hamile kalırsa ona Allah yolunda namaz kılıp oruç tutanların ecri verile, çocuğunu doğurma vakti geldiğinde Cenab-ı Allah tarafından ona hazırlanan dereceler ve kerametleri yer ve gök ehli bilmeye.» ilh.

buyurarak çocuk doğurmak, emzirmek ve çocuk için uykusuz kalmak hakkında birçok fazilet beyan buyurmuşlardır.

528 — SELLÂME BİNTİ ÂMİR
(Âmir'in kızı Sellâme)

Hz. Aîşe'nin şarkıcısı olan kadındır.

529 — SELLÂME BİNTİ BEŞİR EL-BERBERİYYE
(Beşir'in kızı Sellâme)

Abbasî halifelerinden Ebu Cafer el-Mansur'un annesidir.

530 — SÜLEKE

Cahiliye devrinin meşhur şair ve eşkiyasından süleyk b. es-Süleke'nin annesidir ki Süleyk ona izafetle tanınır.

Aşağıdaki beyitler Süleke'nin oğlu hakkında söylemiş olduğu mersiyeden alınmış olup Dîvan-ı Hamâse'nin nursiyeler bölümünde görülerek buraya alınmıştır:

طاف يبغي نجوة من هلاك فهلك
ليت شعري ضلة أي شيئ قتلك
أفريض لم تعد أم عدو ختلك
كل شيئ قاتل حين تلقى أجلك
والمنايا رصد للفتى حيث سلك
أيّ شيئ حسن للفتى لم يك لك
طالما قد نلت في غير كد أملك
سأعزي النفس إذ لم تجب من سألك
إزامرأ فادحا عن جوابي شغلك
ليت نفسي قدمت للمنايا بدلك

Bu beyitlerde Süleke evvelâ:

«Helâkten kurtulmak için yüksek ve selâmet bir yer aramaya dolaştı da yine sonunda helâk oldu.»

«Bilsem ki oğlum seni hangi şey helâk etti. Gurbette hastalanıp kimse ziyaretine gelmiyerek sırtüstü yattığın halde mi öldün yoksa düşmanın

mı sana gadir ve hıyanet etti? Eceline kavuştuğunda seni herşey öldürür ve yok eder. İnsan her nereye gitse ölüm onu kollar. Oğulcağızım, yiğitlerde olan güzelliklerden sende hangisi yoktu? çok kere emeline zahmet ve meşekkat çekmeden nail oldun. Madem ki soruya cevap veremiyorsun; artık ben kendimi taziye edeyim. Seni böyle bir durum bana cevap vermekten meşgul kılmış. Keşke ölüme senin yerine benim nefsim bedel olaydı.»

demek istemiştir.

Oğlu Süleyk arapların meşhur haydutlarından ve çok koşucularındandı.

أعدى من السليك

darb-i meseli Süleyk'in, Lâmiyyetü'l-Arap sahibi Şenferî gibi çabuklukta yekta olduğuna işaret etmektedir.

Bu darb-ı meseldeki (أعدى) kelimesi Vankulu lûgatı'nın anladığı şekilde adavet'ten (düşmanlık) müştak değildir.

Bazı rivayetlere göre yukardaki mersiye beyitleri (Teebbeta Şerran) ismiyle bilinen, şair Sabit b.Cabir'in kızkardeşi Reyta, kardeşi hakkında söylemiştir.

531 — SELMÂ BİNTİ UMEYS
(Umeys'in kızı Selmâ)

Sahabî hanımlardan Esmâ binti Umeys'in kızkardeşi olan Selmâ'dır bu da sahabidir ve şehidlerin efendisi Hz. Hamza'nın karısıdır. Aşağıdaki beyitleri Benî Kinane'den Cüzeyme b.Âmir b.Abdi Menât topluluğu üzerine Hz. Halid b.Velid tarafından vukubulan harbde Cüzeyme oğullarından günahsız olarak öldürülenler hakkında mersiye olarak söylemiştir. Bu beyitler Eğanî'nin 7. cildinin 28. sayfasında görülerek buraya alınmıştır:

وكم غادروا يوم الغميصاء من فتى أصيب فلم يجرح وقد كان جارحًا
ومن سيّد كهل عليه مهابة أصيب لمّا يعله الشيب واضحًا
أحاطت بخطّاب الايامى وطلقت غداتئذ من كان منهن ناكحًا

(9) «Süleyk'den daha koşucu» demektir.

ولولا مقال القوم للقوم أسلموا للاقت سليم يوم ذلك ناطحاً

Ğumeysâ', Cüzeyme oğulları yurdunda bir yerin ismidir, adı geçen muharebe orada vukubulduğu için oranın adını almıştır (ولما يعله)deki (لمّا) kelimesi (ولمّا يدخل الايمان في قلوبهم)[10] âyet-i kerimesinde olduğu gibi olumsuzluk edatı (لم) manâsında olup (يعله) kelimesi de zamire bitişik olduğu halde (علا) fiilinden meczum muzaridir. (للاقت سليم) lâfzındaki Süleym'den Süleym oğulları topluluğu kastedilmektedir ki onlar o vakit, Halid b. Velid hazretlerinin maiyyetiyle Cüzeyme oğulları aleyhinde ve onlardan intikam almak arzusunda idiler. Halid b.Velid o gü ncüzeyme oğullarına müslüman olun, kurtulun demiş ve böylece silâhlarını bıraktırmıştı. İşte Selmâ'nın

ولولا مقال القوم للقوم أسلموا

demesi bu hususu işaret etmektedir .

Mersiyenin meali şöyledir.

«O günkü günde günahsız ne kadar yiğit, henüz ihtiyarlık yaşına varmamış, saç ve sakalları ağarmamış nice mehabetli ve haysiyetli kimseler öldürülüp o sebeple nice kadınlar kocalarından ayrı, ne kadar dul kadın yiyeceğe muhtaç kalmıştır. Eğer Süleym oğulları Cüzeym oğullarına, aldatarak silâhlarını bıraktırmamış olsalardı onları pek kolaylıkla avlıyamayıp kendilerine mukavemet edecek muharipler olarak bulacaklardı.»

Eğânî'nin ve ibn Esîr Kmil'inin ifadesine göre Süleym oğullarının bu hataları üzerine Rasûlullah (S.A.V.) tarafından Hz. Ali kalanlara, ölenlerin diyetlerini vermek üzere görevlendirilmiş ve böylece taltif edilmişlerdir.

532 — SELMÂ BİNTİ MALİK
(Malik'in kızı Selmâ)

Ümmü Zemil Selmâ diye anılan Selmâ, yukarda adıgeçen Ümmü Kurafe'nin kızıdır. Babası Malik b.Huzeyfe b.Bedr el-Fezârî idi.

Fezare oğulları üzerine gönderilen Zeyd b.Harise Seriyyesinde annesi ölmüş Selmâ da esirler içinde Medine'ye getirilmişti. Rasûlullah

(10) Hucurât sûresi, âyet : 14.

(S.A.V.) onu Hz. Aîşe'ye vermiş o da kendisini müslüman edip azat buyurmuştu. Selmâ bir aralık Hz. Aîşe'den izin alarak kendi kabilesine dönmüş Rasûlullah'ın vefatından sonra da irtidat hareketleri başlayınca oda irtidat etmişti. Para ve makam kuvvetiyle etrafına epeyce kuvvet toplıyarak isya nbayrağını kaldırmış etrafındaki topluluk çoğalmış ve kötülükleri büyümüştü. Bu kadın bizzat kendisi de müslümanlar üzerine asker sevkedip harbetmiştir. Kendisi bir deve üzerinde hevdecde durur ve askere kumanda ederdi. Sonunda müslüman halifesi tarafından mürtedlerle harb ile görevlendirilen Hz. Halid b.Velid onların üzerine varıp bindiği deveyi vurarak onu bizzat kendi eliyle öldürmüştür.

Taberî Tarihi tercümesinde annesi yanlış olarak Ümmü Gazzâle, Sahâîfü'l-Ahbâr'da da kendi ismi yine yanlış olarak Câriye diye gösterilmiştir.

533 — SELMÂ BİNTİ'L - MUHALLEF[11]
(Muhallef'in kızı Selmâ)

Âmir oğulları kabilesinden bir kadındır. Arapların meşhur günlerinden (Yevmü'n-Nesâr) da —ki Teym, Adiyy, sevr-i Athal, Ukl benî Abdi Menât ve Dabbe b.Ûd ile Temin oğulları arasında vukubulmuş kanlı bir hadisedir.— Âmir b.Sa'saa oğulları Temîm oğullarının imdadına gelmişlerdi. Temim oğuları hezimete uğrayınca reislerinden Malik b.Ka'b el-Kilâbî —ki Cevvâb adıyla meşhurdur.— Ebu Leylâ Tüfeyl el-Âmiri harbden kaçmış; Selmâ, Ankâ' binti Hemmâm ve daha birçok ileri gelen kadın Zübyan oğullarının eline geçmişti. Ona binaen Selmâ adıgeçenleri ayıplama sadedinde şu beyitleri söylemiştir:

لحا الاله أبا ليلى بفرته يوم النسار وقتب العيرجوابا
كيفا لفخار وقد كانت بمعترك يوم النسار بنو ذبيان أربابا
لم تمنعوا القوم اذ أشلوا سوامكم ولا النساء وكانا لقوم أحزابا

(لحا) kelimesi, bir kimseye lanet etmek manâsına olan lahv (لحو) den fiil-i mazîdir. (Nesâr), birbirine yakın bir kaç dağın ismi olup adıgeçen hadise o civarda olduğundan oranın ismini almıştır.

(11) A'lâmu'n - Nisâ'da babasının ismi Mühallak olarak geçmektedir. (Kehhâle, A'lâmu'n - Nisâ, II/253). B. Ç.

(يوم النسار) Nesâr olayı manâsındadır. (قنب) Kaf'ın zammesi ve nun'un fethasıyla Kuneb şeklinde okunur çubuk kabı manâsına olup hayvanların erkeklik organı kabuğu demektir. (قنب العير) lâfzında Cevab'ı çok çirkin bir şekilde hiciv vardır. Cevâb'ı Malik b.Ka'b'ın lâkıbıdır. Kaya kesip kuyu kazarak su çıkardığı için bu lâkabı takmışlardır. (معترك) harb ve muharebe yeri anlamındadır. (أرباب) ashab ve başkanlar, reisler demektir. (أشلوا) fiili, hayvan çağırmak manâsına olan (أشلا) dan fiil-i mazidir. (سوام) Merada olan davar demektir.

Beyitlerin mealinde Selma, önce kaçanları, firarlarından dolayı lânetledikten sonra:

«Bundan böyle övünme ve sevinç nerede kaldı ki Nesâr gününde harb ve kavga yerinde şan ve kahramanlık sahibi olan topluluk Zübyan oğullarıydı. Siz bu alay adamlar olduğunuz halde düşmanlar davarlarınızı ve kadınlarınızı sürüp götürdükleri vakit menedemediniz.»

demek istemiştir.

534 — SELMÂ EL-BAĞDADİYYE EŞ-ŞAİRE
(Bağdatlı Şair Selmâ)

Selmâ el-Karâtîsi adıyla bilinen, Bağdat halkından, periler kadar güzel, şirin dilli bir şair kadındır. Aşağıdaki beyitler aynı zamanda kendi güzelliğinin de tarifidir:

عيون بها الصريم فداء عيني وأجياد الظباء فداء جيدي
أزين بالعقود وان تحري لأزين للعقود من العقود
ولا أشكو امز الاوصاب ثقلاً وتشكوا قامتي ثقل النهود
ولو جاورت في بلد ثمودا لما نزل العذاب على ثمود

Bu beyitler de yukarda adıgeçen Hafsa er-Rakûniyye'nin:

فثغري مورد عذب زلال وفرع ذؤابتي ظل ظليل

beyti gibi kadınlara mahsus fahriyelerdendir.

Türkçeleri şöyledir:

Vahşi ineklerin gözleri benim gözlerime, âhûların gerdanları benim gerdanıma fedadır. Benim göğsüm o derece mevzun ve güzeldir ki gerdanlıklarla süslediğimde bu tezyinata onlardan ziyade güzellik verir. Benim ağırlık hastalıklarından şikâyetim, yani herhangi bir hastalık ve zayıflığım olmayıp ancak bedenim nâzik olduğundan boyum, henüz belirmiş olan memelerimin ağırlığından şikâyet etmektedir. Ben şayet Semud kavminin memleketlerine komşu olmuş olaydım üzerlerine azâb inmezdi.»

Nefhu't-Tayyib'de şöyle anlatıyor:

Selma'nın bu beyitleri Abbasî halifesi Muktefî'ye ulaşınca vasf'ı hali acaba kendinin bu sözlerine uygunmudur? deyip, O'nun güzelliğinin fevkinde bir güzellik olamıyacağını haber verdiklerinde iffet derecesini sorar. İffetininde güzelliği gibi son derecede olduğu söylenince ona birçok hediye ve ihsanlar gönderip: «Bunlardan güzelliğinin muhafazasında istifade etsin» demiştir.

535 — SELMÂ EL-MÜTEDELLİYYE

Selmâ binti Amr b.Zeyd b.Lebîd, Adiyye b. Neccâr evlâdından kerem ve şeref sahibi bir kadındır. Açıklayacağımız sebebe istinaden (Mütedelliye) adıyle şöhret bulmuştur. Aslen Medîne-i Münevvere civarında oturan Evs kabilesinin büyüklerinden olan meşhur Ühayha b. el-Cellâh'ın zevcesi olup ondan sonra kureyş kavminin ileri gelenlerinden Haşim b.Abdi Menâf ile evlenmiştir. Rasûlullah (S.A.V.)ın dedesi Abdülmuttalib bu kadından doğmuştur. Selma tesiri ve haysiyeti itibariyle öyle bir rütbede idi ki her kime varacak olsa irade ve ihtiyarı kendi elinde olup kocasında kerih gördüğü bir hal müşahede ettiğinde onu terkedip boşayabilirdi. Arapların ötedenberi kavmiyete olan fazla itinaları cihetiyle kadınların şerefli olanlarına bu nevi müsaadeleri vardı.

(Mütedelliyye) lâkabının verilmesine gelince:

Selmâ'nın ilk kocası olan Ühayha:

استغن أو مت ولا يغررك ذو نشب من ابن عمّ ولا عمّ ولا خال

يلوون مالهم عن حق أقربهم وعن عشيرتهم والحق للوالى

انى أقيم على الزوراء أعمرها ان الكريم على الاخوان ذو المال

hikmetli beyitlerini söylemiş olan mal ve makam sahibi bir kimse olup kendinin (Müstezall) ve (Dahyân) isimlerinde iki sığınağı vardı. (Çünkü ahaliden ileri gelen reislerin evleri üstünde düşmandan korunmak için kulübe tarzında birer hisarı olmak Medine-i Münevvere havalisinde eskiden âdet idi. Onlara Ütum, çoğuluna Âtâm veya Ütûm denirdi.)

Ühayha akşamları Dahyân adındaki hisarının önünde oturur, düşmanın gelip gelmediğine muttali olmak için etrafına köpekler salıverirdi.

Bir gece mazin b.Neccar aşiretinden —ki Selmâ'nin mensub olduğu kabiledir.— Âsım b.Amr adında bir şahıs Ühayha'dan kardeşi gelmişti. (Ühayha daha önce kardeşini öldürmüştü.) Köpekler ürmeye başlayınca birkaç hurma tanesi verip seslerini keserek Ühayna'ya doğru yaklaştığı esnada Ühayha köpeklerin önce seslenip sonra stsmalarından korkuya kapılıp yerinden kalkarak kulübesine girmiş ve Âsım hemen arkasından bir ok attıysa da tutturamıyarak kapıya isabet ettirmişti. Uhayha kapıya ok saplandığını görünce kabilesine seslenerek Âsım'ı kaçırtmış, takip edildiyse de ele geçirilememiş olduğundan sonradan Uhayha onun kabilesi aleyhine kabilece kıyam olunması hazırlığına teşebbüs etmiş ve bu konuda bütün kabilesini de ikna etmişti.

Selmâ kabilesi aleyhine böyle bir ittifak ve tedarikte bulunulduğunu hissetmesiyle baskının kararlaştırıldığı gece kendisini Dahyân kalesinden aşağı iple sarkıtarak kaçıp kabilesine varmış ve kocası Ühayha'nın tertiplerinden onları haberdar edip ikaz etmişti.

İşte O'na mütedelliyye denilmesinin sebebi budur. Kelimenin aslı olan Tedellî, sarkmak manâsınadır.

536 — SELMÂ EL-YEMÂNİYYE

Müslüman arap şairlerinin en güzeli Ebu Ubâde el-Buhtürî'nin cariyesi oaln Selmâ, cariye şairlerden ve Yemen civarından idi.

İbn Zâfir'in Kitâbu Bedâi'u'l-Bedâih'inde şöyle hikâye edilir.

Buhtûrî onu satın alırken onu imtihan etmek için:

«Kim yardımcı olsun o âşiğa ki küçüklüğünde aşka müptelâ olup büyüyünce de âşıkane hali âleme destan olmuştur. Sevgisinin başlangıcı yalnız bir bakıştır ki o bakış onu eritmiş ve uykusuz bırakmıştır.»

mealindeki:

من لمحب أحبّ فی صغره فصار أحدوثة علی کبره
من نظر شفه فأرقّه وکان مبدأ هواه من نظره

rubaiyi söyler ve ondan alt rafını söylemesini ister.

Selma da derhal:

لولا التمنّی لمات من کمد مرّ اللیالی یزید فی فکره
ما انّ له مسعد فیُسعده باللیل فی طوله وفی قصره
الجسم یبلی فلا حراك به والروح فیما أری علی أثره

beyitlerini irticalen söyleyiverir ki manâsı şöyledir:

«Şayet kendinin hülyaları ve gerçekleşmesi mümkün olmıyan temennileri de olmasa kederinden ölürdü. Gece gündüz kendisi gamlı ve gözü yaşlıdır. Bir yardımcı ve imdadına gelen de yoktur ki gecenin uzunluk ve kısalığına göre kendisine yardımı olsun. Cismi çürümekte olduğu için onda hareket kalmamıştır. Canı da benim anlayışıma göre cisminin ardısıra gitmektedir.»

Selmâ, yukarda tercüme-i halini verdiğimiz Selmâ binti Ümeys el-Has'amiyye'den başka 15 sahabi hanımın daha ismidir.[12]

(12) Bu sahabilerden bulabildiklerimiz şunlardır:
1 — Selmâ el-Ensariyye,
2 — Selmâ el-Evdiyye,
3 — Selmâ binti Ebi Züeyb: Rasûlülâllah'ın süt annesi Halime'nin kızkardeşidir ki Rasûlüllah'ın süt teyzesi oluyor.
4 — Selmâ binti Yezîd: Ansar'ın Evs kabilesine mensuptur.
5 — Selmâ binti Sahr: Hz. Ebu Bekir'in annesi Ümmü'l-Hayr'dır.
6 — Selmâ binti Amr b. Huneys: Sâide oğullarından olup Münzir'in kızkardeşidir.
7 — Selmâ binti Kays b. Amr: Selîd b. Kays'ın kızkardeşidir. Rasûlüllah'ın baba tarafından halasıdır. Ümmü'l-Münzir künyesiyle bilinir.
8 — Selmâ binti Muhriz b. Âmir el-Ensariyye: Adiyy oğulları kabilesindendir.
9 — Selmâ Ümmü Mistah b. Üsâse.
10 — Selmâ binti Nasr el-Mühâribiyye.
11 — Selmâ binti Ye'âr: Ansardan olup Sübeyte'nin kızkardeşidir.
12 — Sadece isimlerinin Selmâ olduğunu bildiğimiz, ancak babalarının isimleriyle hangi kabileden olduklarını bilemediğimiz iki sahabi hanım daha vardır (İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII/146-151). B. Ç.

537 — SELMÄ

Bunlardan birisi Rasûlullah (S.A.V.)a hizmet eden Selmâ'dır. Çocuklarından İbrahim'e ve Hz. Fâtıma'nın bütün çocuklarına bakmıştır. Hz. Fâtıma vefat ettiğinde yıkanmasında yardımcı olmuştur. Safiyye binti Abdülmuttalib'in azatlısı ve sahabi Ebu Râfi'in hanımı idi.

538 — SELMÄ BİNTİ AVF B. RABİA
(Avf'ın kızı Selmâ)

Selma binti Avf b.Rabîa b.Harîs er-Rayâkî, Hansâ'nın kardeşi olan Sahr'ın zevcesidir. Sahr onu ifrat ederecesinde severdi.

539 — SELMÄ BİNTİ'L-HAŞRAM
(Haşram'ın kızı Selmâ)

Cesaret ve kahramanlığı ile meşhur olan Hüdbe b. el-Haşram'ın kızkardeşidir. Zübyan oğullarının ileri gelenlerinden Ziyad b. Yezid ez-Zübyanî'nin karısıydı.

Hz. Hasan'ın hanımlarından da Selmâ adında biri olduğuna yukarda (Rebab) maddesinde işaret etmiştik.

540 — SELMÄ

Şeyh Muhammed el-Cezerî'nin kızlarından fakîh ve muhaddis bir hanımdır. Perde arkasından talebeye ders okuturdu.

Tâcü't-Tevârîh sahibi Muhammed el-Cezerî'nin kızlarını Yıldırım Beyazıt zamanı ulemâsı arasında, babalarının tercüme-i halinde zikreder.

541 — ZAHİDE SELMÄ HANIM

Merhum Âli Paşa'nın kızı olup hüsn-ü hat ve edebiyat sahalarında şöhret bulmuştur.

ISTITRAD :

Selmâ kelimesiyle ilgili edebî malûmat cümlesinden olarak şunları da zikredelim :

(سُلْمَى) kelimesi sin'in zammesiyle Sülmâ şeklinde erkek ismi; sin'in fethasıyle Selmâ tarzında okunduğunda kadın ismidir. Bazı şiirlerde ism-i tasğîr sigasında Süleymâ şeklinde de görülür. Nitekim zama-

nımızın sofuları gibi bilgiçlik taslıyan cahiller hakkında söylenmesi âdetâ darb-ı mesel haline gelmiş olan şu kıt'ada bu tür kullanımını görüyoruz. Kıt'a, Ebu Nüvâs'ındır .

أيها المدعي سلمى هواها ... لست منها ولا قلامة ظفر
انما أنت في هواها كواو ... ألصقت في الهجاء ظلما بعمرو

Selmâ ismine söylenen şiirlerden, ediblere göre halli ve öğretilmesi gereken beyitlerden biri de şudur :

فأرسلت الى سلمى بأن النفس مشغوفة
فلما جادت لنا سلمى بنجير ولا فوفة

Yani : «Selmâ'ya, aşkın eseri kalbin zarını kapladı diye haber gönderdim. Selmâ ise bize evet veya hayır hiçbir cevap vermedi.»

Zencere, sol elin başparmağını işaret parmağı ile halka edip tırnak uçları birleştiğinde sağ elin başparmağının tırnağının üstüyle fiske vurmaktır. Araplar nezdinde va'd işaretlerindendir.

Fevf ise işaretle reddetmek mânâsınadır ki şekli şöyledir : Başparmak tırnağının ucu şehadet parmağı tırnağının ucu içine geçirildikten sonra zoraki olarak salınıverir. Red cevabına işaret eder. (Zencîr) ve (fûfe) kelimeleri işte bu mânâdaki masdarlardan yapılmış isimdir.

سألته فما فاف عنّي بخير ولا زنجير

derler ki, «Filân kimseden birşey istedim ne olmaz işaret yaptı ne de olur.» demektir.

Şu kıt'a da Câmî'nindir :

فلما شمّرت للسير سلمى ... بكت عيناي من خوف التنائي
تعانقنا لتوديع فقالت ... چه بودی کر نبودی آشنائی

Nazmın akışından arap olmıyan birisinin yazdığı belli olmaktadır.

ما أحسنت سلمى اليك ضنينها ... تركت فؤادك بالفراق مروعا

542 — SELİME

Nefehât'ta zikredilen velî kadınlardandır. Hoca Abdullah Semerkan-

dî hazretlerinin torunu Mevlâna Hoca Muhammed Kasım'ın câriyesi idi. Onun mülküne 7 yaşında iken geçip 7 sene sonra vefat etmiştir. Mevlâna Hoca Muhammed kendisini annesi ile birlikte satın almıştı. O senelerde kendisinden hayli kerametler gördüklerinden azat etmek istedilerse de Selime onların câriyeliğinden azâdı kabul etmeyip kendi hoşnutluğuyla yedi yıl hizmetlerinde kalıp 14 yaşında olduğu halde vefat eyledi.

543 — SÜMEYYE

Sahabî olan Sümeyye binti Habbât'dır ki sahabeden Ammâr b. Yâsir'in annesidir. İslâm'ın ilk zamanlarında câriyelerden ilk müslüman olan bu hanımdır. İslâm'a girince câriye olduğundan müşrikler elinde çok azab çekmiş, işkenceler görmüştür. Sonunda da Ebu Cehil habisinin bir harbe darbesiyle şehid olmuştur.

İbn Esîr'in rivayetine göre İslâm'ın ilk şehidi de bu hanımdır. Medîne-i Münevvere'ye hicret-i Rasûl vaki olmadan şehid olmuştu.

544 — SÜMEYYE

Ziyad b. Ebîh adındaki adamın annesidir. Haris b. Kelde es-Sekafî'nin câriyesi olup Ebu Süfyan ile ilişki kurmuştu. Hz. Muaviye, onun oğlu Ziyad'ı 441 tarihinde kendi nesebine ilhak, yani onu kardeş edindiğinden :

ألا ابلغ معاوية بن حرب لقد ضاقت بما تأتي اليدان
أتغضب ان يقال أبوك عف وترضى أن يقال أبوك زان
وأشهد أن رحمك من زياد كرحم الفيل من ولد الأتان

beyitleriyle hicvedilip ayıplanmıştır. Nitekim (أوّل قارورة كسرت في الاسلام) sözü herkes tarafından bilinmektedir.

545 — SÜMEYYE

Cahiliyye devri muallâka şâirlerinden Antera b. Şeddâd'ın üvey annesidir. Antera onu bazı şiirlerinde zulme uğramış olarak yâdetmiştir. Lûgat kitaplarında el-Ân kelimesinin lâmı fethalı ve baştaki hemzesi atılarak (lân) şeklinde kullanıldığına delil gösterilen :

تعزيت عن ذكرى سميّة حقبة فبح لا نمنها بالذى أنت باغ

beyti de bu beyitleri cümlesindendir.

546 — SEVÂ' EL-ANZİYYE

Arapların şerefli kadınlarından birisi olup câhiliye devri âdetleri üzere kocalarını boşama hak ve haysiyetine sahip kadınlardan birisiydi. Mim harfinde tekrar temas edilecektir.

547 — SEVDÂBE

Eski İran krallarından Keykâvus Şah'ın zevcesi olan kadındır. Güzelliği ile meşhurdur. Keykâvus Şah'ın oğlu Siyavuş ile ilişki kurmuştu. Bundan dolayı meydana gelen olaylar sırasında tarih kitaplarında namı kalmıştır.

Sahâifü'l - Ahbâr'da ismi Sü'dâ olarak gösterilmişse de Sü'dâ arapça bir isimdir.

Sevdâbe'yi Ab-ı Ruh adıyle zikredenler de vardır.

548 — SEVDE BİNTİ ZEM'A
(Zem'a'nın kızı Sevde)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zevcelerinden birisi olan Sevde'nin nesebi şöyledir :

Sevde binti Zem'a b. Kays b. Abdi Şems b. Abdûd b. Nasr b. Mâlik b. Hasel b. Âmir b. Lüay el-Kuraşiyye el-Âmiriyye.

Kendisiyle Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Hadice'nin vefatından sonra ve esah olan kavle göre Hz. Aîşe ile nikâhlanmadan önce Mekke-i Mükerreme'de evlenmişlerdir. Evlendiğinde pek genç değildi. Rasûlüllah (s.a.v.) ile evlendikten sonra iyice ihtiyarladı. Vefatı Hz. Ömer'in hilâfetinin sonlarında vukubulmuştur.

Şeyh-i Ekber hazretlerinin Müsâmerât'daki beyanına göre kendisinden sadece 5 hadis rivayet edilmiştir.

549 — SEVDE BİNTİ ABDULLAH
(Abdullah'ın kızı Sevde)

Hanbelî âlimlerinden Abdullah el-Askalânî kızı Sevde İmam-ı Su-

yûtî'nin hocalarından muhaddis bir hanımdır. (Nun) harfinde Nüşvân adıyle tekrar anılacaktır.

550 — SEVSEN

Seyyidlerden Muhammed el-Mehdî'nin annesidir. Muhammed el-Mehdî Hz. Hüseyin'in neslinden olup nesebi şöyledir :

Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî b. Ali en-Naki b. Muhammed et-Takî b. Ali er-Rıza b. Musâ Kâzım b. Cafer es-Sadık b. Muhammed Bâkır b. Ali Zeynel Abidin b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talîb.

Bir rivayete göre Sevsen, Muhammed el-Mehdî'nin babası Hasan el-Askerî'nin annesi olup kendi anneleri (Saykal) ya da (Nercis)'dir.

Bu Muhammed el-Mehdî, Şiîlerin sapık kollarından İmamiyeye göre âhir zamanda çıkması beklenen Mehdî'dir. Çünkü onların zannına göre Muhammed el-Mehdî 206 —bir rivayete göre de 2651 yılında Sermenrey şehrinde annesi ona bakıp dururken evleri içindeki bir odaya girmiş ve bir daha çıkmamıştır. El'an hayatta olup orada gizlenmiştir. Zamanı gelince çıkacaktır.— Bu inançta olanlar ona (Hüccet), (Kâim), (Mehdî), (Muntazar), çıktığı zaman bütün dünyaya hâkim olacağı için (Sâhibü'z-Zaman) ve gizlendiği odada oturuyor kabul edildiğinden (Sâhibü's-Serdâb) lâkablarını vermişlerdir.

Hattâ onlardan Şeyh Bahâeddin el-Âmilî —ki Keşkül isimli bir eseri vardır.— Muhammed el-Mehdî hakkında «Vesîletü'l-Fevz ve'l-Emân fî Mehdî Sâhibi'z-Zaman» adıyle arapça bir kasîde söylemiş ve bu kasîde içinde mezhebinin muktezası olarak onunla şu şekilde konuşmuştur :

أياحجة الله الذى ليس جاريًا بغير الذى يرضاه سابق أقدار

ويا من مقاليد الزمان بكفه وناهيك من مجد به خصّه البارى

أغث حوزة الايمان واعمر ربوعه فلم يبق منها غير دارس آثار

وأنقذ كتاب الله من يد عصبة عصوا وتمادوا فى عتوّ واصرار

يحيدون عن آياته لرواية رواها أبو شعيون عن كعب الاحبار

وفى الدين قد قاشوا وعاثوا وخبطوا بآرائهم تخبيط عشواء معسار

وأنعش قلوباً في انتظارك قرحت وأضجرها الاغداء أية اضجار
وخلص عباد الله من كل غاشم وطهّر بلاد الله من كل كفّار
وعجّل فداك العالمون بأسرهم وبادر على اسم الله من غير انظار
تجد من جنود الله خير كتائب واكرم أعوانٍ وأشرف أنصار

Bu kasîdeyi Târîh-i Atebî şarihi Ahmed el-Menînî şerh etmiştir. Ahmed el-Menînî'nin bu şerhi Mısır basması Keşküllerin sonunda basılmış olup kasîdenin tamamı orada görülebilir.

Lâkin yukarda açıklanan inanca göre gelmesi beklenen mehdî çok gecikmiş olduğundan çok yavaş kimseler hakkında : [13]

ابطأ من مهدى الشيعة

denilmesi araplar arasında darb-ı mesel olmuştur. Âmilî'nin yukardaki kasîdesinde acele gelmesini istemesi de semeresiz kalıp alay konusu olmuştur.

İbn Haldun'un tahkîki felsefî bir tetkik sayılarak kulak verilmediği halde Ehl-i Sünnet itikadına göre çıkması kıyâmet alâmetlerinden biri olarak rivayet olunan Mehdî'nin doğumu da çıkışı gibi âhir zamanda olacaktır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ehl-i beytinden olduğu gibi ismi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ismine, babasının ismi de yine Peygamberimizin babasının ismine uyacaktır.

Bu konuda hak ehli tarafından nakledilen keşiflerin henüz (sene 1294) yalana çıkmayanı Mevlâna Hasen el-Adevî'nin Meşâriku'l - Envâr'da Şa'rânî'nin Yevâkît'inden naklettiği keşiftir ki Abdülvehhâb eş-Şa'rânî hazretleri Kitâbu'l - Yevâkît ve'l - Cevâhir'de âhir zaman Mehdîsinin 1255 senesi şaban ayının 15. gecesi dünyaya geleceğini Şeyh Hasan el-Irâkî'den nakil ve bu görüşte kendi şeyhi Ali el-Havâs'ın da muvafakati olduğunu beyan etmiştir. (Doğrusunu Allah bilir.)

551 — SEVSEN

Tezyînü'l - Esvâk'ta (s. 167) hikâye olunduğuna göre Yahuda kralı Yevakim'in, yani Mısır Firavunu tarafından nasbedilen Kudüs Valisi

(13) «Şî'a'nın Mehdî'sinden daha yavaş» demektir.

Yahova Yakim'in karısıdır. Irzını koruma hususunda iftiraya uğramış sonra da beraeti açığa çıkmış olduğundan dolayı Danyal'ın kitabında (Belki Tevrat'ın bölümlerinin birisinde) adı geçmektedir.

552 — SEYYİDE BİNTİ ABDURRAHİM
(Abdurrahim'in kızı Seyyide)

Abdurrahim b. Şeyh Ebî Necîb'in kızı olup hal tercümesi ilerde gelecek olan Cevhere binti Hibetullah adlı muhaddis hanımdan doğmuş âlim kızı bir âlimdir.

553 — SEYYİDE EL-HALEBİYYE

Safedî'nin a'yânındandır. Salâhaddin Safedî'nin, zamanının meşhurları hal tercümelerini ihtiva eden «Unvânu'n - Nasr fî A'yâni'l - Asr» adlı kitabında zikrettiği kişiler içinde fıkıh ve hadis âlimi Haleb'li bir hanımdır. Asıl adı (Şehde) olduğundan (Şın) harfinde ele alınacaktır.

554 — SEYYİDE

Abbasî halifelerinin 26. ları olan Kâim bi-emrillâh b. Kadir billah'ın kızlarından birisidir. Irak Selçuklularından ve hal tercümesi yukarda geçen Hadîce es-Seçûkiyye'nin amcası Rüknüddevle Tuğrul Bey ile evlendirilmiştir.

Tuğrul Bey bir halife kızına denk ve küfüv olmadığı halde halifenin bu evliliğe mani olmaya çalışmada ısrar edememesi Tuğrul Bey'in güç ve şevketi ile mevki ve mertebesini göstermesi bakımından tarihlere geçmiştir.

555 — SEYYİDE

Büveyh oğullarından Rey hâkimi Mecdüddevle'nin annesidir. Oğlu, tahta geçtiğinde henüz dört yaşında olduğu için devlet işlerini bu kadın yürütmüştü. Oğlu büyüdüğünde de kadınlarla muaşeretle meşgul olduğundan idare annesinde kalmıştır.

Abbasî halifesi Mu'tezid billâh'ın câriyelerinden Şağab adındaki Ümmü Veled câriyesine, oğlu Muktedir Billâh'ın halife olmasından sonra Seyyide lâkabı verilmişti. Oğlunun tahttan indirilip öldürülmesinden sonra Halife Kahir Billâh'ın elinde çok eziyet görmüştür.

Mâriye el-Kıbtıyye hazretlerinin kızkardeşi olup Rasûlüllah (s.a.v.)'e İskenderiye Emiri Mukavkıs'ın hediyesidir. Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından Hassân b. Sâbit'e bahşedilip ondan Abdurrahman b. Hassân'ı dünyaya getirmiştir.

Bu Sîrîn Üsdü'l - Ğâbe'de Sin harfinde yazılı olduğu halde Târîh-i Kâmil'de isminin Şirin olarak gösterilmesi herhalde matbaa hatası olsa gerektir.

ŞIN HARFİ

557 — ŞÂDEN

Boynuzu belirip annesine muhtaç olmadan yaşıyabilecek çağa gelmiş ceylân yavrusu anlamında olan bu kelime bazı arap câriyelerine verilmiş bir isimdir. Bu cümleden olarak :

İshak b. Necîh'in câriyesi Şâden güzel huy, güzel yüz ve mûsikî sanatında maharet sıfatları olan şâir bir câriye olup aşağıdaki beyitlerini bir mecliste yine kendi bestesiyle okuyup mecliste bulunanları hayrette bırakmıştır :

ظبيٌ تكامل في نهاية حسنه وزها بهجته وتاه بصده
والشمس تطلع من فرند جبينه والبدر يغرب في شقائق خده
ملك الجمال بأسره فكأنما حسن البريّة كلها من عنده
يا ربّ هب لي وصله وبقاءه أبداً فلست بعائش من بعده

Dinliyenlerden biri :

— «Efendim, bu beyitlerin ifade ettiği mânâya göre güzellikte böyle en yüce mertebede sizden başkası kimdir?» diye sorunca ona şu cevabı vermiştir : فان بحت نالتني عيون كثيرة وأضعف عن كتمانه حين أكتم

Yani : «Onun ismini izhar edecek olsam üzerimde bir çok göz kalır, gizliyecek olsam bu sefer de kendim zayıflarım.»

558 — ŞARİYE

Eğanî'de adı geçen şarkıcılardan olup Abbasî devrinde yaşamış aslen Basra doğumludur. Babası, Nâciye oğulları diye bilinen Sâme b. Lüay

evlâdından ve hür bir kimse olduğu halde annesi câriye olduğundan ve babası da her nasılsa onu red ve inkâr ettiğinden (bir rivâyete göre de çalınıp satıldığından) Hâşim oğullarından bir kadının câriyesi olmuş, bu kadın da onu terbiye ederek öğretmen tutmak suretiyle ilim ve marifet sahibi birisi olmasını sağlamıştır.

Son olarak halife oğullarından ve mûsikî sanatında maharet sahibi İbrahim b. el-Mehdî'nin mülküne geçmiş ondan sonra mûsikî sanatında gereği gibi şöhret ve maharet kazanmıştır.

Köle durumuna düşmesi ile azat edilmesi halleri Kitabü'l - Eğânî'nin 14. cildinde tafsîlâtıyla anlatılmıştır.

559 — ŞÂİRETÜ'L - ENDÜLÜS

Endülüs'ün şâiri mânâsında olarak oranın meşhur ediplerinden Hafsa er-Rakûniyye'nin lâkabıdır. Şiirleri son derece meşhur olduğu için bu lâkab verilmiştir. Bu lâkab aynı zamanda, asrının edibleri arasında yegâne olduğuna da işaret eder.

560 — ŞAH SULTAN

Osmanlı ailesinden birkaç kadının ismi olup bunlardan birkaçını sayalım :

1 — Birinci Sultan Selim'in kızı ve Lütfi Paşa'nın hanımı olan Şah Sultan :

Merkez Efendi'nin mürîdi idi. Davutpaşa'da (İstanbul) bir cami ve bir de hanigâh bina ettirmiş, sonra hanigâhı medreseye çevirmiştir.

Sahâifü'l - Ahbâr'da Lütfi Paşa'nın mütehevvir (çok çabuk sinirlenen) bir kimse olması sebebiyle Sultan Şah ile iyi geçinmeye muvaffak olamadığından dolayı vezirlik makamından azledilerek evlerinin ayrıldığı kaydedilmektedir.

2 — Sultan Süleyman'ın kızı Şah Sultan : Eyüp'teki Şah Sultan tekkesini bu hanım yaptırmıştır. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'dan ayrıldıktan sonra Zal Mahmud Paşa ile evlenmişti. İkisi aynı saatte vefat etmişlerdir.

Hadîkatü'l - Cevâmi'nin ifadesi, Sahâifü'l - Ahbâr'ın bu ifadesine muğayirdir.

3 — III. Sultan Mustafa'nın kızı Şah Sultan : Âbid, Zâhid, fakirlere yardim eder, zayıfların elinden tutan bir hanımdı. Hz. Halid (Eyüp) de sebil, mekteb gibi hayır eserleri yaptırmıştır. (Cevdet Paşa Tarihi, VII/276).

560 — ŞEMERÜ'D - DÜRR

615/1218'den 652/1254 yılına kadar Mısır'da hükümran olan Mısır Eyyûbîlerindendir. Mısır Eyyûbîlerinin sonuncusu olup bundan sonra Mısır'da Türk devletleri kurulmuştur. Kendisi aslen Mısır Eyyûbîlerinin üçüncüsü olan ve Mısır'da ilk önce birçok köleler satın alınarak asker ve ordu tertib edilip Kölemenlerin hâkim olacağı tahmin edilirken kral olan Salih Necmeddin b. el-Kâmil'in ümmü veled câriyesi olup 647/1250 senesi sonlarında vefat edince saltanat oğlu Melik Muazzam Turanşah'ın eline geçip çok geçmeden Turanşah babasının tertib etmiş olduğu Kölemen askerleri tarafından öldürülünce Mısır halkı Şecerü'd - Dürr'ü kendilerine Sultan yapmışlar, ölen sultanın beslemesi İzzeddin Ebyek Çeşnigîr'i de asker nazırlığına seçip tayin etmişlredi. İşte o ara 3 ay kadar Şecerü'd - Dürr Mısır Sultanı olmuş, adına hutbe okunmuş ve : «Müslümanların kraliçesi, kral Mansur Halil'in annesi» diye adına para bastırtmıştır. (Şecerü'd - Dürr'ün Melik Salih'den Halil isminde bir oğlu olmuş olduğundan «Halil'in Annesi» ünvanını gerek paraların üzerinde, gerekse fermanlarında kendisine emirlik ve hükümranlık ünvanı edinmiştir.)

Hükümranlığının sona ermesi ise şöyledir :

O vakitler frenklerin oralara saldırıları zamanı olduğundan böyle bir vakitte saltanatın bir kadında olması devlet ileri gelenleri tarafından yerinde görümemiş, askerlerin kumandanı İzzeddin Ebyek ise o aralık Dimyat'ı frenklerin elinden kurtarma başarısını gösterdiğinden hükümdarlık makamına o daha lâyık görülerek Şecerü'd - Dürr hal edilerek yerine İzzeddin Ebyek tahta oturtulmuş kendisine, «el-Melikü'l - İzz» ünvanı verilmiştir. Sonradan Eyyûbîlerden birinin hükümdarllğını daha münasip bularak onu da hal'edip yerine Eyyûbî neslinden Melik Eşref Musa'yı tahta geçirdiler, İzzeddin'i de ona Atabek (Vezîr-i Hâs) tayin ettiler. Ebyek ise Melik Eşref'e zıt gidip kendinin rakip ve muarızlarını izale ile istiklâl bulup Melik Eşref'i bertaraf edip adına hutbe okumayı kestirdi. (Eyyûbîlerin Mısır'da hükümranlıklarının sona ermesi işte bu 652/1254 tarihindedir.) Ondan bir sene sonraları 653/1255 yılında Ebyek Şecerü'd - Dürr ile evlendi. 2 sene sonra da Musul Emiri Bedreddin

Lûlû'nun kızı ile evlenmeye kalkışınca Şecerü'd - Dürr ona kin bağlayıp bir gün hamamda harem ağalarına boğdurarak öldürttü. Parmağını kesip yüzüğü ile beraber Ümerâdan İzzeddin el-Halebî'ye gönderdi ve sultanlığı ona teslim etme vadi verdi. Fakat İzzeddin cesaret edemedi. Ertesi gün mesele anlaşılınca Ebyek'in memlûkleri de Şecerü'd - Dürr'ü öldürmek istediyseler de bazı askerî kumandanlar buna taraftar olmayınca Şecerü'd - Dürr o aralık ölümden kurtulmuş, ancak Ebyek'in yerine oğlu el-Melik el-Mansur Nureddin Ali tahta geçip de babasını öldürmeye karışanlar birer birer asılarak idam edilmeye başlandığında o da boğdurularak cesedi kale duvarından aşağı atılmış; sonradan cesedi taraftarları tarafından oradan alınarak özel türbesine defnolunmuştur.

Kadınlar imamet hakkına sahip değillerse de fitneye sebep olmamak için hüküm galebe çalanın olur.

561 — ŞÜRÂHA

Hemdan kabilesinden bir kadın olup Hz. Ali huzurunda, zina ettiğini ikrar ve kabul ettiğinden recmedilmiştir.

562 — ŞÜRÂHA

Ümmü Sehle adıyle bilinen hadis âlimi bir hanımdır. (Okyanus'tan).

563 — ŞEREF HANIM

Basılmış şiir divanı olan Şeref Hanım Tezkire-i Fatîn'de zikrolunduğuna göre şâir âlimlerden, kütüphane sahibi Şeyhülislâm Âşir Efendi neslinden Nebil Bey merhumun kızı şâir ve edip bir hanımdır. Tezkire-i Fatîn'de görülen bir münacâtını buraya aynen alıyoruz :

Yâ ilâhî değilim müstahak eyle
Kerem ve lûtfunu hakkımda ferâvân eyle.

Na't ü mersiye, münâcâtü sitâyişlerimi
Sebeb-i mağfiret et zîver-i dîvan eyle.

Anlayım nîk ü bedi hayr u şerri bilcümle
Bildirip ilm-i ledün sırrını irfan eyle.

Cümle erbâb-ı kemalin nazarından dilerim
Ne kadar var ise noksanımı pinhan eyle.

Vezn ü mânâdan eğer olsa da ârî Şeref'in
Şiirini müntehab-i Hazret-i Hassân eyle.

Gerçekten divanının süsü denecek derecede güzel mersiyeleri vardır. 1224/1809 tarihinde doğmuştur.

564 — BOŞNAK ŞERİFE HANIM

Lûbin kazasından olan Şerife Hanım asrımızda erkeklere mahsus yiğitlik ve yürekliliği ile namdar ve şöhret bulmuştur. Evrak-ı Havâdis'-te okunduğu üzere Karadağ muharebesinde Dağlılar'ın Lûbin kazasına tasallutlarında kahraman erkekler gibi bizzat muharebe saflarına katılıp onlardan birkaçını tepeleyerek kahramanlığını göstermiş ve bu kahramanlığından ötürü 500 kuruş hediye ve beşinci dereceden bir Mecidiye Nişanı ile taltif edilmiştir. (22 Şevval 1293/1876).

565 — ŞUÂNEYN

Tezyînü'l-Esvâk'ta yazıldığına göre Abbasî halifelerinden Mütevekkil'in zevcelerinden şâir bir hanımdır.

Aslı itibariyle Şam topraklarında bulunan manastırlardan birinde oturan bir keşiş'in kızıydı. Halife o taraflarda bulunup bahçe ve manastırları gezdiği esnada nedimlerinden birisiyle onun bulunduğu manastıra varıp onu orada görmüştü. Son derece güzel olduğundan babasından sorup ismini öğrendikten sonra :

— «Ey Şuâneyn, bana bir su ver!» deyip, o da :

— «Efendim burada bulunan su güllerin suyudur. Ben size onu lâyık görmem. Eğer hayatım sizi sulayacak olsa esirgemeyip feda ederdim.» cevabıyla çabukça gidip gümüş bir kupa ile su getirmişti.

Gelen suyu bir işaretle nedimine içiren halife :

— «Seni istesem bana muvafakat eder misin?» deyince, Şuâneyn :

— «Efendim, ben şimdi senin câriyenim. Fakat sadakat buyrulursa korkutulmamış olurum. Şâirin şu sözünü elbette işitmiş olacaksınız,» deyip :

كنت لي في أوائل الأمر حبًّا ثم لما ملكت صرت عدوًا
أين ذاك السرور عند التلاقي صار مني تجنبًا و نبوا

kıt'asını okuyunca Halife Mütevekkil o derece neşelendi ki şevkinden gömleğini yırtacak oldu. Sonra ona :

— «Bugün başka işe bakmayıp benimle olmalısın.» diye arzusunu belirtti.

Kız da onu manastırın odasına çıkarıp ikram ve ihtiramında bulundu. Yiyip içilip Mütevekkil mest olunca kız eline bir ud alarak aşağıdaki beyitleri söylemeye başladı :

يا خاطبًا منّى المودّة مرحبا روحى فداؤك لا عدمتك خاطبا
أنا عبدة لهواك فاشرب واسقنى واعدل بكأسك عن جليسك اذابى
قد والذى رفع السماء ملكتنى وتركت قلبى فى هواك معذّبا

Bu beyitlerin meâlinde kız halifeye rağbeti olduğunu ima edince halife de teşvîk edince hemen müslüman oldu. Bunun üzerine halife de onunla evlendi. Zevce ve sırdaşlarının en güzîdesi oldu.

566 — ŞA'SÄ'

Hassân'ın şiirinde adı geçen Şa'sâ'dır. Eslem oğulları kabilesinden (bir diğer rivayete göre yahudî arapların Benî Mâsike kabilesindendir) dir. Hassân b. Sâbit hazretleri ona âşık olup evlenmiş ve Ümmü Fîrâs adlı kızı ondan doğmuştur.

567 — ŞA'VÂNE

Câmî'nin Nefehât'ında ve Şa'rânî'nin Tabakât'ında zikredilen evliyadan olup H. I. asır sonlarında yaşamıştır. Kadınlara va'z ve nasihat eder, güzel sesiyle nutuklar okuyup tesirli sözler söylerdi. Allah aşkıyla çokça ağlayıp :

— «İsterim ki ağlaya ağlaya gözlermde yaş kalmasın; sonra kan ağlıyayım. O dereceye kadar ki cesedimde kanı kalmış bir uzvum kalmaya.» derdi.

Meclisinde âbid ve zâhid gönül ehli hazır bulunur ondan duâlar ve hayırlı teveccühler isterlerdi. Evliyaullah'ın büyüklerinden Fudayl b. İyâz el-Horasanî hazretleri bile Şa'vâne'nin ziyaretine varıp kudsî feyizlerinden gönül arzusu ızhar edenlerdendir. Kendinin hizmetlerini gören Kürd bir hanım vardı. Ona sormuşlar :

— «Şa'vâne'nin hizmetinden ne fayda gördün?»

Cevap verip :

— «Ben onunla görüşeli dünyayı kendime dost edinmedim. Rızık için gam yemedim. Dünya ehli olan büyükler gözümde küçük göründü. Mü'minlerden kimseyi hakir görmedim.» demiştir.

187/803 yılında Harem-i Şerif'de vefat eylemiştir.

568 — ŞEĞAB

Yukarda (Ümmü Musa) ve (Seyyide) maddelerinde adı geçen Abbasî Halifesi Muktedir Billâh'ın annesidir. Aslı itibariyle Halife Mu'tezid'din Ümmü Veled câriyesi olarak ismi Şeğab olduğu halde, oğlu Muktedir Billâh'ın tahta geçmesinden sonra Seyyide adıyle meşhur olmuştur.

Ömrünün sonlarında vücudu su toplamış, oğlu Muktedir'in tahttan indirilerek öldürülmesinden sonra hastalığı bir kat daha artmış, yemeden içmeden kesilmişti. Halife Kahir Billâh onu huzuruna getirterek mal çıkartmak hevesiyle biçâre kadıncağıza hayli ezâ ve cefalar çektirmiş, bacağından başaşağı astırmıştır. Vefatı 321/933'de olup Rusâfe'deki türbesine defnedilmiştir.

Adı geçen halife Kahir Billâh Abbasî halifelerinden olup 322/934 Cemaziyelâhir'inde ikinci defa tahttan indirilerek kızgın iksir ile gözleri oyulup 339/950'de ölümüne kadar halktan para dilenerek gezmiş olan Allah'ın gazabına uğramış bir kişidir.

569 — ŞİFA HATUN

Sahabeden Ümmü Abdurrahman b. Avf olan Şifâ binti Avf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın doğumunda anneleri Hz. Âmine'nin yanında bulunup o iki cihan sultanının dünyaya teşriflerinin alâmeti olarak meydana gelen harikulâde halleri, mucizeleri, nuranî acîbeleri müşahededе beraber olduğundan siyer kitaplarında zikredilmektedir.

Şifâ, sahabeden iki hanımın daha ismidir.[1]

---

(1) Bu sahabîler şunlardır :

1 — Şifâ binti Abdurrahman,

2 — Şifâ binti Avf : Abdurrahman b. Avf'ın kızkardeşi olup hemşiresi Âtike ile birlikte hicret etmiştir. Kızkardeşi Âtike Ümmü Misver diye bilinir. (Bir rivayete göre Ümmü Misver Şifâ'nın künyesidir.)

(İbn Esir, Üsdü'l - Ğâbe VII/163 - 164). B. Ç.

570 — ŞİFÂ BİNTİ ABDULLAH

İlk önce iman edip bîat ve hicret eden kadın sahabîlerden, kadın sahabîlerin akıl ve bilgi sahibi olanlarından Ümmü Süleyman b. Ebî Hasme künyesiyle bilinen Şifâ'nın nesebi şöyledir :

Şifâ binti Abdullah b. Abdişems el Kuraşiyye el-Adeviyye.

Cahiliye devrinden kalma bir muskası vardı. (Nemle) hastalığına tutulmuştu bu muskayı onun için takıyordu. (Âsım'ın ifadesine göre Nemle hastalığı taşra türkçesinde Siyircik ve Isırga adı verilen ateşli ve bulaşıcı bir nevi sivilcelerdir.)

Rasûlüllah ona hürmet eder ve evinde istirahatle biraz uyurdu. Bu sebeple Şifâ, evinde Rasûlüllah (s.a.v.) için özel bir yatak tahsis etmişti. O yatak bir müddet daha Şifâ'ın evinde kalmış, sonra onu Mervan almıştır. (Üsdü'l - Ğâbe'den).

Târih-i Kâmil'de Hz. Ömer'in sireti bölümünde şöyle anlatılıyor :

Şifâ, yavaş yürümek, yavaş konuşmak gibi riyakâr tavırları olan birtakım zevat görüp :

— «Bunlar kimlerdir?» diye sorduğunda :

— «Bunlar zâhidlerdir.» şeklinde cevap verilince :

كان والله عمر اذا تكلم أسمع واذا مشى أسرع واذا ضرب أوجع وهو والله ناسك حقاً .

Yani : «Hz. Ömer, Allah hakkı için bir söz söylediği vakit işittirir. Yürüdüğü vakit süratli yürür, dövdüğü adamı incitirdi. Bununla birlikte kendisi gerçek bir zâhid idi.» demiştir.

571 — SİTTİ ŞAKRÂ
(Şakrâ Hanım)

Mısır Sultanlarından Melik Nâsır Hasan b. Muhammed b. Kalavun'un kızı olan Şakrâ Hanım Emir Rus'un zevcesiydi. (Dâru's - Sitti Şakrâ) bir zamanlar Mısır'ın pek meşhur olan yüksek binalarından olmak üzere Hutat-ı Makrizî'de zikredilmektedir. 791/1389 yılının Cemazielevvel'inin 28. Salı günü vefat etmiştir.

572 — ŞAKRÂ BİNTİ MÜSLİM ET-TÂİ
(Müslim'in kızı Şakrâ)

Emevî halifesi Abdülmelik'in zevcelerindendir.

İbn Esîr'in beyanına göre bu Şakrâ'ın babasının annesi Abdullah b. Cafer Tayyar'ın kızı imiş.

573 — ŞAKİKA

Arap şarkıcılarından Abbâd b. Zeyd b. Amr b. Şeyban'ın kızı olup Divan-ı Hamâse'nin başındaki beyitlerin evvelinden bu Şakîka kastedildiği halde :

لو كنت من مازن لم تستح ابلى بنو اللقيطة من ذهل بن شيبانا.

diye tahrif olunmuştur. (Benû Lakîta) denilecek yerde (Benû Şakîka) denilmesi gerekirdi.

Benû Lakîta, araplardan Huzeyfe b. Zeyd'in bir kıtlık senesinde kendi civarlarında çocuk olarak bularak aldığı, aslını araştırdıktan sonra da babasından isteyip kendine nikâhladığı kıza mensup olanların adıdır. Bu Lakîta Usum b. Mervan adında bir kimsenin kızı olup kıtlık felâketi neticesinde idare olunamıyarak anası - babası tarafından bırakılıp ta bulunmuş olduğu için Lakîta'nın evlâd ve ahfadı (Sokakta bulunan kızın oğulları) mânâsına olarak «Benû Lakîta» diye tanınmıştır. (Okyanus'tan).

574 — ŞAKİKA

Arap emirlerinden Numan b. Münzir'in senesinin ismidir.

575 — ŞAKİKA BİNTİ MALİK (Malik'in kızı Şakika)

Mâzin oğullarından sahabî bir hanımdır. İbn Esîr'in Üsdü'l-Ğâbe'de yazdığına göre sahabî Şemûs binti Mâlik'in kardeşidir. Her ikisi de Rasûlüllah (s.a.v.)'a bîat etmişlerdir.

576 — ŞEKERPARE

Sultan İbrahim'in 1058/1648 tarihinde Ebrim'e sürgün ettiği Şekerpare'dir. Onun nedimelerinden olup kendisine meseller söylerdi. Devlet işlerine karışıp adamları vasıtasıyla rüşvet alarak haddini aştığından bizzat Valide Kösem Sultan tarafından sopa ile suçları itiraf ettirilmiş, durum Padişah'a haber verilince 1058 yılının Cemaziyel Evvel ayının 3. günü (ki Perşembe günüydü) evinden alınarak önce bir kayıkla Sakız

Adasına oradan da Ebrim'e sürülmüştür. Sürgün yerine onu götürmekle görevli Ahmed Ağa'dan naklen, Naima'nın tarihinde şöyle deniyor :

«Şekerpare habersiz olarak yakalanıp evinden alındığından yanına harçlık alamamış; yolda bu durumu Ahmed Ağa'ya söylemiş, o da kendisine 600 akçe harçlık vermiş. Ani bir sevinçle Mübaşir Ahmed Ağa'nın eteğini öpenle ikisine birde nbir ağlama gleerek ağlamışlardır.»

Şekerpare sürgün edildikten sonra mallarına el konulması ferman buyrulduğunda Valide Han'ında bir odada mücevher, altın ve gümüşle dolu 16 sandık malı, evinden 250 kese nakit parası ile bir hayli kıymetli eşya ortaya çıkarılmış; Padişah tarafından görülünce :

— «Hay kâfir, bana, akşama ekmek alacak param yok diye yemin ederdi. Bak neleri çıktı, hep benim malımdır.» demiştir.

577 — ŞELEBİYYE

Endülüs ediblerindendir. Şeleb, vaktiyle Endülüs'ün başşehri olan Kurtuba şehrine 7 merhale mesafede ve deniz sahilinde bir eyalet idi.

Şelebiyye'nin asıl adı bilinmemekte ise de Şelebiyye adında bu şehirli olduğu, aşağıdaki beyitlerinden de fazilet ve meziyetlerinin derecesi anlaşılmaktadır :

قدآن أن تبكى العيون الآبية ولقد أرى أن الحجارة باكية

ياقاصد المصر الذى يرجى به ان قدر الرحمن رفع كراهيه

ناد الأمير اذا وقفت ببابه يا راعيًا ان الرعيّة فانيه

أرسلتها هملاً ولا مرعى لها وتركتها نهب السباع العاديه

شلت كلا شلت وكانت جنة فأعادها الطاغون نارًا حاميه

حافوا وما خافوا عقوبة ربهم والله لا تخفى عليه خافيه

Bu beyitleri Şelebiyye, memleketi valisinin zulmünden dolayı Sultan Yakub el-Mansur'a hitaben yazmış[2] olup meâli şöyledir :

(2) Şelebiyye bu beyitleri yazdıktan sonra bir cuma namazında Sultan'ın namaz kıldığı yere çıkmış. Sultan da namazdan sonra alıp okuyarak durumu tahkik ettirmiştir. (Kehhâle, A'lâmu'n - Nisâ, II/303). B. Ç.

«Ağlamaktan yüz çevirip ağlamıyan gözler ağlamaklı oldu. Zannediyorum ki taşlar bile ağlamaktadır. (Başşehre giden bir şahsa hitaben şöyle devam ediyor :) Yahu, sen oraya gidip Sultan'ın başşehrine vardığında Padişaha halkının durumunu bildir ve de ki : Ey halkını gözeten Sultan, elinin altındakiler berbat ve perişan oldu. Sen onları dikkatsiz ve aldırmayarak terk ve ihmal etmiş ve bir takım sapık canavarların eline bırakmışın, Şeleb valilerin zulmüyle öyle bir hale gelmiştir ki sanki o artık Şeleb değildir. Eskiden bir cennet idi : Şimdi bir takım zaimler onu cehenneme çevirdiler. Allah'dan korkmayıp her türlü zulmü yaptılar. Halbuki hiçbir şey Allah'a gizli değildir.»

578 — ŞEMRAM
(Semiramis)

İlk Asur devleti hükümdarlarından yani Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zamanından 1600 küsur sene evvel Memar memleketindeki eski Babil şehrinden ayrılarak Musul'un karşı yakasında, reisleri Asur b. Sâm'ın yaptırdığı meşhur şehirde[3] devlet kurup 130 seneden fazla hükümran olanlardan meşhur bir hükümdar olup adına (Semiramis) de derler.

Semiramis asıl itibariyle adı geçen Nino'nun kumandanlarından Minones isminde bir adamın karısı olup bir kalenin zaptedilmesinde onun güzel plânı semere verince kocasının ölümünden sonra Nino onunla evlenmişti. Nino'nun sulbünden doğurduğu oğlu (Nina) babası ölüp de tahtın varisi olduğunda henüz küçük bir çocuk olduğundan idareyi Semiramis aldı.

O sıralarda devletleri kuvvetli olduğundan Babil de kendilerine bağlıydı. Ancak Ninova yine payihatht olarak kaldı. Semiramis, kocasının Ninova'yı genişletip süslemesi gibi Babil'i genişletip güzelleştirme çabasına girişti. Etrafını surlarla çevrdi. Müteaddit yerlerinde biri diğerine müdafaa edecek tarzda katran ile tuğladan örülmüş 250 kule yaptırdı. Şehrin ortasından geçen Fırat nehri üzerine 925 m. uzunluğunda bir köprü inşa ettirdi. Köprünün, biri diğerinden 12 ayak uzaklıkta zaviyeli ayakları ve iki tarafında, kuleleri çeşitli nakış ve resimlerle süslü iki kalesi vardı. Târîh-i Âlem'de kaydedilmekte olan daha nice süslü eserler vücuda getirdi.

---

(3) Bu şehir daha sonraları Nino adındaki torunu tarafından genişletilip güzelleştirildiği için bir zamanlar (Ninova) ismiyle tanınırdı. Hz. Yunus (a.s.) oranın halkına peygamber olarak gönderilmişti. Halen küçük bir köydür

Bu şekilde, ihtiyaç halinde kendine bir müstahkem mevki meydana getirdikten sonra fütuhat arzusuna düşerek Ermenistan'ı, Pers ülkelerini, rivayetlere göre Filistin ile Mısır ve Habeşistan'ı zaptederek idaresi altına aldı. Sonra Hindistan'ı da istilâ ederek büsbütün cihangir olma sevdasına kapıldıysa da Hind padişahı Ratbîl kuvvetçe kendine denk olmakla beraber, fazla olarak ordusunda çok miktarda fil olduğundan Semiramis bozguna uğradı.

Bu yenilgiden sonra 4 yıl daha saltanat koltuğunda oturmuş, sonra da kend iisteğiyle tahttan feragat ederek idareyi oğlu Nina'ya bıraktı.

Bir rivayete göre de Nina, kendisi saltanatta hak iddia edip annesinin Hindistan yenilgisinden sonra onu öldürüp onun yerine tahta oturmuştur.

Semramis'in saltanat müddeti 40 yahut 42 senedir. Kanallar açmak, köprü kurmak, yol yapmak, bataklık kurutmak gibi faydalı icadları Asurlular ona isnad ederler. Dicle ve Fırat sahillerinde birçok kasaba ve şehir kurduğunu rivayet ederler.

Asurlular, Semiramis'in bir sürü güvercinin içine karışıp onların şekline girerek insanların gözlerinden saklandığına inanırlardı. Bundan dolayı onun ilâhlık derecesine yükseldiğini dahi iddia ederlermiş.

Ermenistan üzerine yaptığı seferlerde Ermeni krallarından Ârâ adındaki kral son derece güzel olduğundan Semiramis ona âşık olmuş, kendisiyle evlenmek istemişse de Ârâ kabul etmeyince Semiramis tarafından öldürtülmüştü. Semiramis babasının öldürülmesinden sonra onun esir edilen oğlu Kartos'u azad etmiş ve babasının yerine memleketine Şah tayin ederek adını Arayan koymuştu. (Sahâifü'l - Ahbâr'dan).

Semiramis oğlu Nina tarafından öldürüldüğü hengâmede Nina'nın Arayan'ı da öldürtmek istediği, ancak Arayan'ın memelketine kaçarak kurtulduğu da Sahâifü'l - Ahbâr'da kaydedilmiştir.

579 — ŞEMMÛS EL-CEDİSİYYE (Cedisli Şemmûs)

Eski arap kabilelerinden Cedis'e mensup fasîh ve dirayetli önde gelen kadınlardan biridir.

Cedis ve Tasm arapların çok eski devirlerde Bahreyn ve Yemâme'de oturan iki kabile olup hükümranlık bunlardan Tasm'de olduğundan

bunların hükümdarı olan Amlîk, ilerde (Hüzeyle) Maddesinde açıklanacak bir sebebden dolayı Cedis kabilesine kin bağlayıp o kabileden gelin olacak her kızın kocasıyle zifafa girmeden kendisiyle yatmasına dair bir kanun koymuştu. Bu kanun Şemmus'un evlenmesine kadar devam etti.

Şemmûs gelin edilince konulan kâide gereğince Amlîk'e götürülür. Bekâreti hükümdar tarafından izale edilince hemen bekâret kanı ile kalkıp yakasını peşini yırtarak, kabilesinin erkeklerini ayıplayıp tahkir etme sadedinde şu beyitleri söyleyerek kabilesine gelir :

أيجمل ما يؤتى الى فتياتكم ... وأنتم رجال فيكم عدد النمل
فان أنتم لم تغضبوا بعد هذه ... فكونوا نساءً لا تفرّ من الفحل
ولو أننا كنّا رجالاً وكنتم ... نساءً لكنّا لانقيم على الذل

«Sizler karıncalar kadar çok erkek olduğunuz halde genç kızlarınızın bu hallerini nasıl hoş görebiliyorsunuz? Siz eğer bu hadiseden sonra da gazaba gelerek kıyam etmezseniz erkekten kaçmayan kadınlardan olunuz. Eğer siz kadın, biz de erkek olaydık bu zillet üzere kalmazdık.»

Bu sözler üzerine Cedis gayrete gelir ve Şemmûs'un kardeşi Esved kabilenin büyüğü olduğu için onun yanında toplanır. Bu zilletten kurtulmanın yolu Amlîk'in kabilesi Tasm ile birlikte yok edilmesiye ancak kurtulacakları neticesine vararak şöyle bir plân yaparlar :

Hükümdarı kabilesiyle beraber, tertib edecekleri bir ziyafete davet ederler. Ziyafet esnasında da, daha önceden saklamış oldukları silâhlarıyla hücum edip hepsini öldürecekler.

Şemmûs, her ne kadar :

الغدر عار وعاقبته بوار صبّحوا القوم فى ديارهم تظفروا أو تموتوا كراماً

diyerek bu şekilde bir gadr ve hıyaneti kabul etmeyip «baskın suretiyle üzerlerine gidilmesi ya zafere ulaşılması ya da şerefli bir şekilde ölünmesi» görüşünü ileri sürdüyse de, «Hile, onlarla açıkça karşılaşmaktan daha iyidir.» diye hile yoluna sapmayı daha kolay bularak tercih ettiler.

Yapılan plân gereği Tasm'lılara sahrada bir ziyafet tertib eder ve

kılıçlarını da kumlara gömüp gizlerler. Tams kabilesi hükümdarları da dahil olmak üzere bütünüyle ziyafet yerine gelince hemen gizledikleri kılıçlarını alarak Tasm'lıların üzerine yürüyüp hepsini kılıçtan geçirirler.

Rivayete göre bu katliamdan kurtulan Rebah b. Mürre Yemen kralı olan Hassân el-Himyerî'ye varıp durumu anlatır ve onlara sığınarak onları Cedîs aleyhine harbe teşvik eder. Himyerlilerin —daha önce Zerkâ'ın hal tercümesinde de temas edilen— Tasm ve Cedis kabilelerini ortadan kaldırması bu hadise üzerine olmuştur.

Şemmûs'un asıl adı (Ufeyra) olup Şemus lâkabıdır. Dolayısıyle burada, Harîrî şerhi Şerîşî'de görülen miktar şiiri verilmekle iktifa edilmiştir. İlerde (Ufeyra) maddesinde, buradaki şiirinin devamı Eğânî'nin 10. cildinde ve Târîh-i Kâmil'de görülen diğer bir şiiriyle beraber zikredilecektir.

Şemmûs sahabeden 4[4] ve Ansardan bir hanımın isimleridir.

Ansardan olan Şemmûs'a sahabî Ebu Mihcen âşık olmuş ona ulaşıp, onu seyretmeye çare bulamayınca, onun evi yakınındaki bir yapıya ırgat olarak girmiş ve Şemmûs'u binalar arasından seyredip şu beyti söylemişti :

ولقد نظرت الى شموس ودونها حرج من الرحمن غير قليل

Bu beyit Şemmûs'un kulağına ulaşınca Hz. Ömer'e şikâyet etmiş, Hz. Ömer de Ebu Mihcen'i sürgüne göndermiştir.

Ebu Mihcen :

اذا متّ فادفنى الى جنب كرمة تروى عظامى بعد موتى عروقها
ولا تدفننى بالفلاة فانّنى أخاف اذا ما متّ أن لا أذوقها

kıt'asını söylemiş olan meşhur Ebu Mihcen es-Sekafî'dir. Sahabedendir.

---

(4) Bu sahabîler şunlardır :
1 — Şemus binti Ebî Âmir.
2 — Amr b. Harâm'ın kızı Şemmus.
3 — Malik b. Kays'ın kızı Şemus.
4 — Numan b. Âmir'in kızı Şemus.
(İbn Esîr. Üsdü'l - Ğâbe. VII/165). B. Ç.

Gerek cahiliye devrinde, gerekse İslâmî devrede şecaat, şeref ve cömertliğiyle meşhur olup fazla içki içmesinden başka bir kusuru yoktu. Hz. Ömer 7 - 8 defa içki içme cezası olarak dayak attırmıştı. Kadisiye muharebesinde görülen yararlığı üzerine Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın taltifiyle tövbekâr olmuştur.

580 — ŞEMMUS BİNTİ KAYS
(Kays'ın kızı Şemmus)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zevcelerinden Sevde binti Zem'an'ın annesidir. (Sahâif'den).

581 — ŞEVLE

Kötü nasihat verenler hakkında arapça'da (شولة الناصحة) darb-ı meselinde adı geçen Şevle'dir. Elif harfinde Emetu Benî Advan ismiyle geçmişti. Advân oğullarının aptal bir câriyesi idi. Efendilerine bazı hizmet ve nasihatleri sonunda hep kendi zararına çıktığından hakkında bu yolda bazı darb-ı meseller söylenmiştir.

Efendileri bir gün eline 1 dirhem verip onu yağ almaya gönderirler. O da yolda giderken 1 dirhem daha bulup 2 dirhemlik yağ alıp gelir. Bunun üzerine efendisinden :

— «Sen her vakit bu kadar yağ alıyordun da yarısını çalıyordun.» diye iyice bir dayak yer.

Bu ve benzeri hikâyelerinden dolayı sadakat ve hizmetinin başkasına fayda, kendisine zararı dokunan kimseler hakkında arapçada,

شولة الناصحة :. أنصح من شولة ÷ أسأم من شولة

darb-ı meselleri söylenir.

Carullah ez-Zemahşerî bunu Atvâku'z - Zeheb adlı küçük nasîhatler kitabının 95. makalesinde nefse olan kötü nasihata ve âhirete yaramıyacak şeyleri tavsiyeye ta'riz sadedinde :

هذا لعمرى ظلم منك وعدوان ونصح كنصح أمة بنى عدوان

şeklinde yazmış, tercümesinde de : «Bu ise, hayatım hakkı için, senden bir zulüm ve düşmanlık, Advân oğulları câriyesinin nasihatı gibi bir nasihattır.» denilmiştir. Bu makalede Advân oğulları câriyesinin kabile halkınca istişare edilmekle tanınmış olmasından dolayı vaki olan danışmalarında ondan almış oldukları görüş ve nasihatler haklarında genellikle

kayıp ve zarara sebep olduğuna dair ve burada bizim verdiğimiz bilgiler hilâfına görünmektedir. Bizim aldığımız bilgiler Ebu'l - Fadl el-Meydanî'nin :

أشأم من شولة الناصحة

darb-ı meseli zeylinde serdolunan bilgilere dayanmaktadır.

582 — ŞEHDE EL-KÂTİBE

Şehde binti Ebî Nasr Ahmed b. el-Ferec b. Ömer el-Ebrî, ilim, dirayet, hüsn-ü hat ile tanınmış, hadiste Âlî İsnad ile bilinen bir muhaddistir. Âlî İsnadından dolayı birçok kimse kendisinden hadis almıştır. Dedelerinden Ömer iğneci olmakla tanınıp bu lâkabı almıştır.

İbn Hallikân diyor ki :

Şehde, Ebu'l - Hattab Nasr b. Ahmed el-Butruvânî'den, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Talha en-Niâlî'den, Talha b. Muhammed ez-Zeynebî'den, Ebu'l - Hasen Ali b. Hüseyin b. Eyyüb'den, Ebu'l - Hüseyin Ahmed b. Abdülkadir b. Yusuf ve Fahru'l - İslâm Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî gibi 5. asır meşhurları ile daha birçok faziletli şahıstan okuyup icazet aldı. Kendisinden de bir hayli zevat istifade ile ilim ve icazet almıştır. Asrında şöhreti yaygındı. 90'ını geçmiş olduğu halde 574/1178 yılı Muharrem ayının 13. pazar günü ikindiden sonra Bağdat'ta vefat etti. Babası Ebu Nasr ise 506/1112 yılı Cemaziyel Evvel'inin 23. cumartesi günü vefat etmişti.

Asrının ileri gelen ediblerinden Ali b. Muhammed b. Yahya Ebu'l - Hasen —ki Abbasî halifelerinden el-Muktefî billâh'a intisabı sebebiyle Sikatu'd - devle diye bilinir. İlim ve edebiyat ile muttasıftır. Bağdat'ta tekke, medrese gibi hayır eserleri vardır.— bu Şehde'nin babası Ebu Nasr'a hizmetle yanından ayrılmazdı. Ebu Nasr kızı Şehde'yi onunla evlendirmişti. Bu sayede yükselerek Halife'nin yakınları arasına girme şerefine ulaştı. Bu Ali b. Muhammed'in doğumu 475/1082, vefatı ise 549/1154 yılı Şaban ayının 16. salı gününde olmuş, cenazesi önce evi içinde bir yere defnedilmişken, sonradan zevcesi Şehde vefat ettiğinde onun defnedildiği yere nakledilmiştir.

583 — ŞEHDE

Şehde binti Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Yahya b. Cerade el-

Ukaylî el-Halebî —Seyyide-i Halebiyye maddesinde, ilerde bilgi vereceğimizi söylemiştik.— Haleb'de 621/1224 tarihinde Fazıl Kaşgarî'nin derslerinde hazır bulunarak ondan ilim almış Sabit b. Şeref'den ve daha başkalarından icazet almıştır.

Salâhaddin Safedî'nin Unvanu'n - Nasr'da beyanına göre kendi hocası İlmü'd - Din Şehde'den ders okumuş olduğundan İlmü'd - Dîn :

«Şehde bize meşhur muhaddis Şeyh Hafız Ziyaeddin Ömer b. Bedr b. Saîd el-Mûsılî'den hadis rivayet etti. Bize bu hafızdan bir başkası hadis rivayet etmedi.» demiştir.

Vefatı 709/1309 tarihinde Haleb'dedir. Kardeşi Kadı Mecdüddin'in vefatından sonra dünyaya rağbet etmeip güzel süslü elbiseler giymez olmuştu.

584 — ŞEHDE

Şarkıcı Âtike'nin annesi ve aslı itibariyle Emevî halifesi Velid b. Yezîd'in câriyesi meşhur bir şarkıcıdır.

585 — ŞEHRİ BÂNÜ

İran kisralarının sonuncusu olan Yezdücerd'in kızı olup Hz. Ömer'in hilâfeti esnasında meydana gelen İran fütuhatında diğer iki kızkardeşi ile birlikte müslümanların eline geçmiş, Hz. Hüseyin kendisini alarak ondan Ali Zeynel Abidin isimli oğlu dünyaya gelmiştir.

Rebîu'l - Ebrâr, Siyer-i Halebiyye, Sahâifu'l - Ahbâr ve Meşâriku'l - Envâr'da zikredildiğine göre Yezdücerd'in 3 kızı vardı. Hz. Ömer'in hilâfetinde esir alınıp biri Abdullah b. Ömer'e, birisi Muhammed b. Ebî Bekir'e diğeri de Hz. Hüseyin'e düşmüştü.

Hz. Ömer'in oğlu olan Abdullah'ınkinden Salim b. Abdullah; Hz. Ebu Bekir'in oğlu olan Muhammed'inkinden Kasım b. Muhammed; Hz. Hüseyin'inkinden de Zeynelâbidin dünyaya gelmiştir. Bu zatlar ilim, takvâ ve vera yönünden herkesten üstün olduklarından o zamana kadar odalık edinmekten sakınan Medineliler câriyelerden odalık edinmeye başladılar.

Bazı kitablardan Zeynelâbidin efendimizin annesinin isminin Gazzâle veya Sellâme olarak zikredilmesi bizim söylediğimizle tezat gibi gö-

rülüyorsa da Şehri Bânû onun İslâm'dan önceki adıdır. Müslüman olduktan sonra diğer ismi almıştır.

586 — ŞEHRİ NÂZ

Elif harfinde geçen Arnuvaz'ın kızkardeşidir. Eski İran krallarından Pişdâdyan[5] tabakasına mensup Cemşid Şah'ın kızkardeşleridirler. İkisi birden Dahhâk'ın nikâhı altında idiler. Onun ölümünden sonra Feridun Şah'a intikal ettiler.

587 — ŞİRİN EL-MUGANNİYE

İranlıların eskiden Kisra adını verdikleri krallarından Hüsrev Perviz'in şarkıcı sevgilisi Şirin olup Hüsrev Perviz onunla evlenmiştir. Tarihlerde zikredilen Kasr-ı Şirin, Perviz'in onun adına yaptırmış olduğu saraydır. Kendisi de onun Ferhat'ı olmuştur.

Tarih kitaplarında zikredildiğine göre Şirin, kendinden sonra kimseye varmayacağına dair Perviz'e söz vermiş imiş. Ne zaman ki Şîruye b. Perviz babasının yerine tahta geçip Perviz'i öldürmeye kastedenlere müsamaha ve belki de onlara yardımcı olarak müstakillen padişah oldu; Şirin'le evlenmeye kalkışıp, Şirin ne kadar direndiyse de dinlemeyip onu zorlamaya, sıkıştırmaya ve nihayet zina isnadı ile namusunu tehdide başladığından Şirin, onunla evlenmek için üç şart ileri sürdü :

1 — Kocası Perviz'i öldürenler kaç kişi iseler kendisine teslim edilip öldürülecek.

2 — Bizzat Şîrûye yüksek bir yere çıkıp halka karşı kendisi hakkında söylenen zina isnadlarının tamamiyle yalan ve iftira olduğunu ilân edecek.

3 — Perviz'in bir ahdini yerine getirmek üzere mezarını açıp içine girmesi için kendisine müsaade verilecek.

Şîrûye birer birer bu şartları yerine getirir. Üçüncüsünde Şirin, Perviz'in kabrine girerek yanında saklamış olduğu zehirli bir yüzük ile kendini zehirlemiştir.

Rasûlüllah (s.a.v.)'dan aldığı İslâm'a davet mektubunu yırtan bununla da kalmıyarak kendine tabi olan Yemen Valisi Bazan'a —ki son-

(5) Pişdâd, İran şahlarından birinci tabakaya mensup Hoşenk Şah'ın lâkabıdır. Kendinden sonra gelen hükümdarlara Pişdâdyan adı verilmiştir ki hepsi 11 kişidir. B. Ç.

radan İslâm ile müşerref olarak Yemen valiliğinde bırakılmıştır.— bir mektup göndererek Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yakalanıp kendisine gönderilmesini istiyen habîs işte bu Hüsrev Perviz'dir. Yemen'den Rasûl-i Ekrem'e bu haber geldiği sıralarda Hüsrev Perviz'in başına ihtilâl belâları kopmuş, sonunda oğlu Şîrûye'nin emriyle öldürülmüş, durumu ilâhî vahiy ile Rasûlüllah (S.A.V.)'a bildirilmiş, O da olayı tarihte sabit olduğu şekliyle ashabına duyurmuştu.

Bir keresinde bu Hüsrev Perviz'in :

— «Ah şu mülk ve saltanat payidar bir şey olsa ne alâdır.» demesi üzerine Şirin'in :

— «Eğer payidar olaydı bize intikal etmezdi.» demiş olduğu Rebîu'l-Ebrar'dan seçmeler olan Ravdu'l-Ahyâr'da görülmüştür.

588 — ŞEYMÂ'

Huzâfe binti Haris es-Sa'diyye maddesinde geçtiği üzere Halime-i Sa'diyye'nin kızı olan Şeymâ' Rasûlüllah (s.a.v.)'ın süt kardeşidir.

Rasûlüllah'ı o kadar severdi ki :

يا ربّنا ابق أخي محمدا حتّى أراه يافعاً وأمردا
ثمّ أراه سيداً مسودا وأكبت أعاديه معاوالحسدا
و أعطه عزّاً يدوم أبدا

şeklinde düâ ederdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hem gençlik, hem yetişkinlik, hem de Peygamberlik şerefi ile cihanın efendisi olduğu devreye ve ihtiyarlık zamanlarına yetişmiş ve duâsındaki emeline nail olmuştur.

Aşağıdaki beyitler de Şeymâ'ın Rasûlüllah (s.a.v.)'ı çocukluğunda oynatarak söylediği sözlerdir :

هذا أخ لى لم تلده أمّى وليس من نسل أبى وعمّى
فديته من مخول معمى فأنمه اللهم فيما تنمى

«Bu benim öyle bir kardeşimdir ki onu annem doğurmamıştır. Babamın ve amcamın neslinden de değildir. Ona canım feda olsun. Dayısı ve amcası çok yücedir. Yâ Rab ona da neşv ü nemâ ihsan eyle.»

Şeymâ kelimesi (Benli) anlamında kendisinin lâkabı olup asıl ismi Huzâfe veya Cüdâne'dir. Nitekim daha önce de işaret etmiştik.

SAD HARFİ

589 — SAHİBETÜ'L - CEMEL

Hz. Aişe validemize verilen bir lâkabdır. Rasûlüllah (S.A.V.)'ın :

ليت شعري أيتكن صاحبة الجمل الادبب تخرج فتنبحها كلاب الحوأب

hadis-i şeriflerinde telmih buyurulduğu veçhile Hz. Aişe Cemel Vak'asında :

نحن بنو ضبّة اصحاب الجمل ننازل الموت اذا الموت نزل

والموت أحلى عندنا من العسل

neşidesiyle övünen Dabbe oğulları erkekleri tarafından bilhassa o vak'a için hediye edilen (Asker) adında tüylü bir deveye binmiş olarak hazır bulunmuş. Dolayısıyla bu harbe Cemel Vak'ası, Hz. Aişe'ye de Sahibetü'l - Cemel ismi verilmesine sebep olmuştur.

590 — SAHİBETU'R - RÜYA

Siyer âlimlerinin ifadesine göre Rukayka binti Ebî Sayfî'nin lâkabı olup Abdülmuttalib'in yağmur duâsına çıkması hususunda bir rüya görmüştü.

Âtike binti Abdülmuttalib de Sâhibetu'r - Rûya'dır. Onun da Bedir harbine dair bir rüyası vardır. Yeri gelince zikredilecektir.

591 — SAHİBETU'N - NEÂME

İtimat olunmıyacak şeye itimad ederek zarara ve hüsrana düçar olan kimse hakkında söylenen :

أنت كصاحبة النعامة

darb-ı meselinin menşei olan ahmak bir kadındır. Ne'âme, deve kuşu anlamındadır.

Darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Bu kadıncağız kimsesiz ve biçare olduğundan işlerini aşiret ehli ve komşuları görüverirdi. Bir gün çölde gezerken bir deve kuşu gördü. Sa'rur dedikleri sert bir zamk otu yediği için boğazında tıkanıp kaldığından harekete mecali yok yatıyor. Hemen yanına varıp : «Sahipsiz deve buldum.» diyerek alıp baş örtüsüyle bir ağaca bağlayıp :

«Bundan böyle bir tarafa nakil ve göç etme hususunda komşularımın develerine ihtiyacım kalmadı. Yüklerimi buna yüklerim.» diye sevinerek obaya gelir ve yüksek bir sesle :

من كان يحفنا و يرفنا فليترك

Yani : «İşlerimi deruhte edenler, bana yardım ve ihsanda bulunanlar bundan sonra feragat etsinler.» diye bağırır.

Sonra da çadırını kaldırıp pılını pırtısını bulduğu deveye yüklemek üzere devekuşunu bağladığı ağacın yanına güçlükle getirir. Meğer devekuşu boğazında kalan zamkı yutarak boğulmaktan kurtulmuş ve uğraşarak bağdan da kurtulup kaçmamış mı? Biçare kadıncağız bu hali görünce şaşar kalır. Hem devekuşundan mahrum, hem de aşireti halkının yardımlarından meyûs olur.

592 — SALİHA BİNTİ'L - MÜLKIN
(Mülkın'ın kızı Saliha)

İbn el-Mülkın eş-Şâfiî soyundan Şeyh Nureddin Ebu'l - Hasen Ali'nin kızı Saliha Ümmü'l - Henâ, İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır. Daha önce geçen Hadice binti'l - Mülkın bunun kızkardeşidir.

795/1393 yılında doğmuş 876/1472 Ramazan'ında vefat etmiş olduğunu İmam-ı Suyûtî Kitabu'l - Müncem'de zikredip dedesinden hadis aldı, demektedir.

593 — SABİHA

Endülüs Sultanlarından Melik Hakem Mustansır'ın karısı olan Sabîha akıl ve dirayet sahibi saltanat işlerine vâkıf bir kadındı.

Kocası zamanında vekiller arasında tesir ve nüfûz kazanmış ve dev-

let erkânından birçoğunun kendine meyletmesini sağlamıştı. Kocası vefat edip de yerine henüz onbir yaşında olan oğlu II. Hişam (el-Müeyyed Billâh) tahta geçince yaşı küçük olduğundan oybirliği ile annesi Sabiha ona vasi tayin edildi.

Endülüs tarihinde zikri ve methü senâsı vardır.

594 — SUHR

Arap hakimlerinden (feylesoflarından) olan Suhr eski arap kabilelerinden Âd kavmi hükümdarlarından Lokman'ın kızıdır. Hakkında (جزاء سِنِمّار) benzeri olarak (مالی ذنب الّا ذنب صُحْر) diye darb-ı mesel söylenir.

Darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Lokman ile oğlu Lukaym bir gün bazı düşmanları tarafına gizlice saldırıp soygun yapmak üzere çıkıp herbiri bir tarafa giderler. Lukaym bir müddet sonra bir sürü deveye tesadüf edip onları önüne katar ve obalarına getirir. Kızkardeşi Suhr da devenin birini boğazlayıp yemek yapar ve babalarını beklemeye başlarlar. Bir zaman sonra Lokman eli boş olarak döner gelir, durumu öğrenince kıskançlığından ve hasedinden hiddetlenerek Suhr'u döver. Meydânî'nin yazdığına göre vurmasıyla da kızcağız ölür. Binaenaleyh iyilik mukabili kemlik veya bir cürüm veya günahı olmaksızın kötülüğe düçar olan kimsenin (مالی ذنب الّا ذنب صحر) demesi darb-ı mesel oldu.

Bu kızın ismi Kamus'ta Suhr, Mecmeu'l - Emsal'de ise Sahr olarak geçmektedir.

Kamus'un metninde Suhr'un, Lokman'ın kızkardeşi olarak gösterilmesini cumhura muhalefet kabul eden Asım bunu hatalı kabul etmekte ise de Kamus Şerhinde Seyyid Murtaza bu şekilde de rivayet olunduğunu kaydetmiştir.

595 — SAHRA

Lügat kitaplarında :

وعند جهنية الخبر اليقين

meşhur darb-ı meselinin menşei anlatılırken adı geçen Sahra Kilâb oğulları kabilesinden Husayn b. Amr b. Muaviye b. Amr'ın kızkardeşidir.

Darb-ı meselin doğuşu şöyledir :

Bu Husayn, Cüheyme kabilesinden Ahnes ile beraber gezer dolaşırdı. Bir gün bir yerde konakladıklarında ikisi de kanlı katil kimseler olduklarından Cüheyneli Ahnes, Kilâb'dan olan Husayn'ı öldürüp malını aldı. Husayn'ın hemşiresi Sahra ondan sonra arapların her panayır vaktinde kardeşinin matemini tutar ağlardı. Sahra âdeti üzere yine bir panayır mevsiminde figân ederken bunu Ahnes işitir ve :

— «Husayn'ı soranlar bizim kabileden sormalıdır ki hakîkat haber oradadır.» meâlinde olmak üzere :

تسائل عن حصين كل ركب وعند جهنية الخبر اليقين

der. Ahnes'in bu sözü şayi olunca da ikinci mısraı meşhur bir darb-ı mesel olur.

Kamus'un kaydına göre darb-ı meseldeki Cüheyne Cüfeyne şeklindedir. Cüfeyne ise bir meyhaneci ismidir.

596 — SIDKI EMETULLAH KADIN

1089/1678 tarihinde vefat eden ve Edirnekapı (İstanbul) Emir Buhari Zaviyesi civarında medfun bulunan Kametîzade Abdurrahman Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin kızı olan Sıdkı Emetullah İstanbul ediblerindendir. İlâhîleri, divanı ve daha bazı eserleri vardır. Babası iki kere İstanbul Kadısı olmuş, daha sonra Eyüp Kadılığından azledildikten sonra da vefat etmiştir. Aşağıdaki kıtasıyla kızı babasının vefatına tarih düşürmüştür :

Kametîzâde efendi edicek azm-i cinân
Ağladı anın içün mâtem idûb ins ile cân.

Dedi tarih-i vefatını kızı Sıdkı onun,
Kametî Zâde'ye A'lây-ı irem ola mekân.[6]

25 sene sonra kendisi de 1115/1703 tarihinde vefat edip babasının

(6) İkinci mısra harflerinin ebced hesabıyle toplamı 1089 etmektedir. B.Ç.

yanına defnedilmiştir. (Sıdkı Fâzıl) vefat tarihi olan 1115 tarihine uyar. (Ebced hesabıyle).

Emetullah ismi münasebetiyle Elif harfinde de temas etmiş ve gazelinden bir kıt'asını da oraya almıştık.

597 — SADÜF EL-AZERİYYE

Mecmeu'l - Emsal'de işaret olunduğuna göre Benî Azre kabilesinden Huleys adındaki bir şahsın kızı olan Sadüf zulüm ve kötülükten kendini temize çıkarma sadedinde söylenen :

لا ناقة لى فى هذا ولاجمل

darb-ı meselini ilk söyleyen kadındır.

Sadüf'ün bu sözü söylemesi hikâyesine gelince :

Sadûf Benî Azre'den Zeyâ b. el-Ahnes'in karısı olup kocasının başka bir karısından Faria adında bir kızı daha vardı ve ayrı bir evde otururdu. Zeyd bir aralık başka bir memlekette bulunduğunda kızı Faria kabilesi erkeklerinden (Şebîb) adında birisiyle tanışıp her gece babasının develerinden bir erkek deveye binerek Şebîb'e gitmeye başlar.

Zeyd seferinden dönerken bir kadın kâhin uğrıyarak ondan, ailesi hakkında bazı uygunsuzluklar vukubulduğunu anlamakla doğru karısı Sadûf'un yanına gelir ve telâş ve acelesinden titriyerek hakkındaki şüphesini söyleyince kadıncağız durumu anlayıp :

يا زيد لا تعجل واقفا لأثر لا ناقة لى فى هذا ولاجمل

demiş, bununla da Faria'nın durumunu ima etmişti. İşte ondan sonra bu söz darb-ı mesel olarak kaldı.

Bir şâir bu sözü şiirinde şöyle kullanır :

وما هجرتك حتى قلت معلنة لا ناقة لى فى هذا ولاجمل

Şiir ve inşâ' erbabından birçoğu eserlerinde tazmin suretiyle bu söze yer vermişlerse de Salâhaddin Safedî'nin söylediğine göre kendi muasırlarından Şihab Ebu's - Senâ Mahmud'un bir kasîdesi Lâmiyye'sinde matla' beyitleri olan aşağıdaki beyitlerden kullanılışı kadar güzel kullanan olmamıştır :

استغر الله أين الغيث منفصلا من بره وهو طول الدهر متصل
من حاتم عد عنه واطرح فيه في الجود لا بسواه يضرب المثل
أين الذي بره الآلاف يتبعها كرائم الخيل ممن بره الابل
لو مثل الجود سرحاً قال حاتمهم لا ناقة لي في هذا ولا جمل

Safedî bunu Lâmiyetu'-Acem şerhinde :

قيم الاقامة بالزوراء لا سكني فيها ولا ناقتي فيها ولا جملي

meşhur beytinin zeylinde söylemektedir. Fakat Safedî darb-ı meselin menşei ile ilk söyliyeni beyan sırasında Sadûf'u, es-Sadûf el-Adeviyye şeklinde iki hata yapmıştır. Ki birincisi Sadûf Adeviyye değil Azeriyye olacaktır, ikincisi de Sadûf'un başına elif-lâm getirmiştir. Kamus'un ifadesine muhaliftir.

598 — SAFVET

İstanbul edibelerinden olan Safvet hanım Tezkire-i Fatin'de gösterildiği üzere Beğlikçi Muhib Efendi'nin kızı ve mevâlîden Rifat Bey adında bir zâtın zevcesi imiş. Aşağıdaki şiiri adı geçen Tezkire'de görülerek buraya alınmıştır :

Düşme derdim dahi bir derde gönül âh sana
Yine düşdün yeni bir derde kim, eyvah sana.

Bağlayıp zülfü ile bu gece muhkem duydum
Eski divane dedi ey gönül ol mâh sana.

Nice bir râh-ı mecaze gideceksin yahu
Bildire doğru yolu Hazreti Allah sana.

Dün görüp hâl, diğer gün mü ettin insaf,
Galiba etmiş eser-i âh Sihirgâh sana.

Safvetâ; râz-ı dilin kimseye ızhar etme
Gün olur yardım eder bir dil-i âgâh sana.

1253/1837 tarihinde vefat etmiş ve Eyüb'de babasının kabristanına defnedilmiştir.

599 — SAFÛRÂ

Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızı ve Hz. Musa (a.s.)'ın hanımı olan Sâfûrâ Kur'ân-ı Kerîm'de :

تمشي على استحياء

âyet-i kerimesiyle methedilmiştir. Hz. Şuayb onu Hz. Musâ'ya, kendilerine 8 ya da 10 yıl hizmet etmek şartıyla ve bu hizmeti mukabilinde zevce olarak vermişti.

Kadınlar için kıyılan nikâhta mezhebimizce 10 dirhem gümüş kıymetinde az olmamak üzere gerek para, gerekse kullanılması mübah olan mallar cinsinden olabilecek bir mehir lâzımdır. Veridecek malın mütekavvim yani kullanılması ve istifadesi mübah ve satılabilir bir şey olması şart kılınmış olduğundan bir kimse nikâh aktinde mehir olarak cinsi meçhul bir şey söylese meselâ ben şu kadını mehir olarak bir hayvan, yahut, bir elbise, ya da bir ev vereceğim dese de evin nerede olduğunu, hayvanın ne cins hayvan olduğunu, elbisenin de hangi çeşit kumaştan olduğunu tayin ve beyan etmese; Yahut şu köle ve şu sirke makabilinde diye bir şahsi göstererek veya bir fıçıya işaret ederek o kadınla evlense, bununla beraber köle dediği şahıs hür, sirke dediği şey de şarap olsa mal-î mütekavvim olmadığı için bunların hiçbiri sahih ve nazar-ı itibara alınmayıp ihtiyaç halinde merh-i misil verilmesi lâzım geleceği gibi hür bir adam bir kadını mehir yerine meselâ kendine bir sene hizmet etmek yahut ona Kur'an öğretmek üzere nikâhlasa bunlar da muteber olmayıp yine mehr-i misil lâzım gelecektir. Zira mehir olarak söylenen şeyler mal değildir. Hizmeti mehir, sayarak evlenmede aynı zamanda durumu tersine çevirme vardır. Zira evlenmede esas kadının kocasının hizmetlerini yerine getirmesidir. Yoksa erkeğin kadına hizmeti değil. Ancak hizmet, kadına değil de efendisine hür ise velisine ise bu samih ve muteberdir. Hz. Şuayb A.S.'ın kıssası bu kabildendir. Nitekim Aynî, Kenz şerhinde bu şekilde açıklamıştır.

600 — SAFİYYE BİNTİ HUVEY
(Huvey'in kızı Safiyye)

Ummehâtü'l-Mü'minû maddesinde geçtiği üzere Rasûlullah (S.A.V.)

ın zevcelerinden olan Safiyye Hayber emîri Huyey b.Ahtab en-Nadîrî el-İsrailî'nin kızıdır. Eskiden kabilesi kumandanlarından Kinane b. Ebî Hukayk ile evliydi. Hayber'in müslümanlar tarafından fethinde ashabdan Dihye b.Halef'in hissesine düşmüştü. Kavminın eşrafından olduğu için Dihye kendisini Rasûlullah'a hediye etmiş, Rasul-i Ekrem de onu azat ederek nikâhı altına almışlardır.

Safiyye daha önceleri rüyasında «Kucağına bir ay düştüğünü.» görmüş imi. Meğer Rasûlullah (S.A.V.) ile evleneceğine işaret imiş. Rüyasını etrafındakilere anlatınca kocası Kinâne'den: «Sen arap kıralına varmak istiyorsun.» diye güzel bir tokat yemişti.

Müsamerât-ı Cenab-ı Muhyiddin de beyan olunduğuna göre kendisinden 10 hadis rivayet edilmiştir.

601 — SAFİYYE BİNTİ ŞEREFÜDDİN
(Şerefüddin'in kızı Safiyye)

İmam-ı Şerefüddin Ahmed b.Ahmed el-Makdisi'nin kızı olan Safiyye, Safedi ile çağdaş olan Şeyh Bahaeddin İbnu'l-İzz Ömer'in karısı Kudülü muhaddis hanımdır.

Muhaddis İbn Abdüdaim'den hadis rivayet etmiş, Müslim-i Şerifi okutmuş ve uzun seneler yaşayıp 740/1340 senesi Zilhicce ayının 5. Çarşamba günü vefat etmiştir.

602 — SAFİYYE BİNTİ MECDÜDDİN
(Mecdüddin'in kızı Safiyye)

Muhaddis şeyhlerden İmam-ı Mecdüddin Ahmed b.Abdullah b. Müslim b. Hammâd b.Meysere el-Ezdî'nin kızı olan Safiyye «Sittuş-Şam-Şam Hanım» adı da verilen meşhur hadis âlimidir.

Muhaddis İbn Asâkir, Yahyâ es-Sekafî ve arkadaşlarından hadis ve fıkıh rivayet etmiştir. Salâhaddin Safedî'nin hocası İlmüddin el-Berzalî ondan ilim işitmiş ve kendisinden istifade etmiştir. Selâhaddin Şafedî'nin yazdığına göre Safiyye. saliha, uğurlu bir kadın imiş. Hacca gitmek niyetiyle yola çıkmış ancak ömrü vefa etmeyip Medîne-i münevvere'de vefat tmiş, Cenaze namazı Mescid-i Nebevî'de kılınarak Cennet-i Baki mezarlığına defnedilmiştir. (12 zilkede 704/8 Haziran 1305) Doğumu 647 1249 yılındadır.

603 — SAFİYYE BİNTİ ABDÜLMUTTALİB
(Abdülmuttalib'in kızı Safiyye)

Abdülmuttalib b.Hâşim b.Abdimenaf'ın kızı Safiyye Peygamber ailesinden ve cennetlik ihtiyarlardandır. Peygamber ailesindendir; zîra Rasîlullah (S.A.V.) efendimizin babası Abdullah'ın kız kardeşi ve Rasûlullah'ın halasıdır. Cennet ehlindendir. Zira Rasûlullah (S.A.V.) Hz. Hadice, Hz. Aişe, Hz. Esmâ Zatü'n-Nikâkayn ve bu halası hakkında «Cennet'in ihtiyar kadınları» anlamında «Acâizü'l-Cenne» buyurmuşlardır.

Safiyye diğer kız kardeşleri Ürvâ, Ümeyme, Ümmü Hakim el-Beyzâ ve Berre gibi cahiliyet ve muşriklik hali üzere kalmamış, İslâm ile şereflenmiş ve Hicretin 20. yılında Hz. Ömer'in halifeliği esnasında âhirete göçmüştür.

Cesaret ve fesahat sahibi, akıllı, edip bir kadın idi. Fesahat ve cesaretine dair nakledilenleri buraya dercedelim:

Safiyyenin bundan başka aşağıdaki şiiri de Dîvanu'l-Hamase'nin (Bâbu'l-Medîh) bölümünde görülerek buraya alınmıştır:

الا من مبلغ عنّى قريشاً ففيم الأمر فينا والامار
لنا السلف المقدم قد علمتم ولم توقد لنا بالقدر نار
وكل مناقب الأخيار فينا وبعض الأمر منقصة وعار

Bu beyitler, Merzûkî'nin ifadesine gâre:

«Benim tarafımdan Kureyş kavminde bir tebliğ edici olsa ki; hükümet ve meşveret ne sebebden dolayı bizden olmuş ve halk niçin bize tabi olmuştur? Siz iyi bilirsiniz ki bizim eski bir şerefimiz ve takaddüm hakkımız vardır. Bizim için zulüm ateşi yakılmamıştır. Yani ahdi bozduğumuzun alâmeti hiç belirmemiştir. İşlerin ve hallerin bazısı âr ve noksandan ibaret olduğu halde her hayır ve fazilet bizdedir.» manâsına olarak Kureyş'i bir iş hususunda yavaş bularak, bünakyehrinle ve keşvik kastıyle söylemiştir. Bazı şarihlerin ifadelerine göre ise Safiyye bu beyitleri, Hâşim oğullarını Ümeyye oğullarına tercih ve takdim ile Ebu Süfyan'a ta'riz maksadıyle söylemiştir.

(ولم توقد لنا بالغدر نار) ifadesi araplarda eski bir âdetin hi-

kâyesidir. Araplar cahiliye devrinde, ahidleştikleri bir kabile ile aralarındaki ahdi ve yemini bozacakları zaman ateş yakıp onları lânet ve nefretle anarlardı. Tâhâ Suresindeki:

أو أجد على النار هدى

âyet-i celilesi hakkında Keşşaf tefsirinde vaki olan istişhad üzerine Şerh-i Şevahid'de, bu münasebetle nakledilen (Nîrânu'l-Arab —arapların yaktıkları ateşler— içinde yukarda anılan gadr ve zulüm ateşi «Nâru'l-ğadr» zikredilmemiştir.

ISTITRAD: Arapların yaktıkları ateşler:

1. Nâru't-Tehâlüf
2. Nâru'l-Ühbe
3. Nâru'l-Kırâ
4. Nâru'l-Esed
5. Nâru's-Sayd
6. Nâru'l-Bîz
7. Nâru'l-Istımtâr

gibi sebeblerine nisbet edilen bir kaç çeşit ateş yakmadan ibaret olup bunlardan:

Elif harfinde Ürvâ binti Abdülmuttalib maddesinde bunların 6 kırkardeş olduklarını, babaları Abdülmuttalib'e onun emriyle âhir ömründe birer mersiye söylediklerini Siyer-i İbn Hişam ile Müsâmerât-ı Muhyiddin'den naklen anlatmıştık. İşte o sırada Safiyye'nin söylediği mersiye şu beyitlerden ibaret idi:

أرقت لصوت نائحة بليل على رجال بقارعة الصعيد
ففاضت عند ذلكم دموعى على خدّى كمنحدر الفريد
على رجل كريم غير وغل له الفضل المبين على العبيد

(7) Tâhâ sûresi, âyet 10

على الفياض شيبة ذى المعالى ... أبيك الخير وارث كل جو د
صدوق فى المواطن غير نكس ... ولا شخت المقام ولا سنيد
طويل الباع أروع شيظمى ... مطاع فى عشيرته حميد
رفيع البيت أبلج ذى فضوك ... وغيث الناس فى الزمن الجرود
كريم الجد ليس بذى وصوم ... يروق على المسيود والمسود
عظيم الحلم من نفر كرام ... خضارمة ملاوثة اسو د
فلو خلد امرؤ لقيد مجد ... ولكن لا سبيل الى الخلود
لكان مخلداً أخرى الليالى ... لفضل المجد والحسب التليد

Bunlardan ilk iki beyit:

«Ölmüş bir zât üzerinde geceleyin feryad eden bir kadının sesinden uykusuz kalarak gözlerimden inci dânesi gibi yaşlar yanağıma döküldü.

manâsıyla sanki babasının vefatı vukubulmuş da arapların âdeti üzere matem tutulmakta olduğunu ifadeden ibaret olup kalan beyitlerde de babasının «soyluluğuy birlikte cömertlik ve şeref sahibi, aşireti içinde itaat edilen, hürmet gosterilen, güzel yüzlü gösterişli herkes'e menfaati dokunan, ayıp ve noksanlardan uzak, nesil be nesil yüce, her türlü mekârim-i ahlâk sahibi olduğunu» beyan ile

«Şayet insen sahip olduğu şerefiyle insanın dünyada edebî kalması gerekseydi benim babam ötedenberi haiz olduğu asaleti şerefi sebebiyle ilel ebeb baki ve zevalsiz olurdu. Ancak ne var ki dünyada beka için bir yol yoktur.»

meallerindedir.

---

(8) Muhyiddin'in Müsamerât'ında matbû şekli yanlışlı olduğu için Siyer-i İbn Hişam'dan tashih edilerek buraya alınmıştır.

(9) (Hadârime) ihsan ve iyiliği bol, (Melâvise) de şerefli kimseler demektir

(10) (eş Şeyzami) iri yapılı genç demektir

(11) (l-Vüsûm) ayıplar anlamınadır.

Nâru't-Tehâlüf: diğer adıyle Nâru'l-Mühevvil denilen ateşdir ki iki kimse arasında husumet olup da yemin verdirmek gerektiğinde yemin ettirme merasimlerine mahsus bir ateş çukuru olurdu. Bu çukura gidilip ya yemini tekid ya da yemin edecek kimsenin caymasını temin için ateşe gizlice toz atarlardı. Ateş çatır çatır ettikçe yapan için korkutma hasıl olurdu.

Nâru'l-Ühbe: Hazırlık ateşi demektir. Muharebeye girmek istediklerinde arkadaşlarına toplanma ve hazırlanma ihtarı için yaptıkları ateştir.

Nâru'l-Kırâ: Ziyafet ateşi demektir. Hanedar ve soylu kimselerin ziyafet ve yemek tertip ettiklerinde bunu halka duyurmak için yaktıkları ateştir.

Nâru'l-Esed: Yolcuların yolda bulundukları esnada güzergâhları olan ormanlarda arslan bulunmasından korktuklar ıtakdirde yaktıkları ateş olup tecrübelerine göre Arslan, ateşten korktuğu için onu terkütüp kendilerinin selâmetle yola devam edebilmesi için yakılırdı. Ateşten korktuğu için arslan'a «Râhib» adı verilirdi ki (korkan) mânasınadır.

Nâru's-Sayd ve Nâru'l-Bîz dedikleri ateşler: Av avlamak için yakılan ateşdir ki deve kuşu yumurtası bulmak ve gözlerini kamaştırıp geyik avlamak için yakarlardı.

Nâru'l-İstımtâr: İstiskâ ateşi demek olup aşağıda izah edeceğimiz garip bir şekilde bu ateşi yağmur duası merasiminde yakarlardı:

Kıtlık ve kuraklık zamanlarında öküzlerin kulak ve kuyruklarına, bir rivayete göre de topuklarına selâ ve Uşur adındaki ağaçların dallarını bağlayıp uçlarını tutuştururlar, sonra hayvanları sarp bir dağın tepesine bırakıp bu ateşleri şimşek çakmasıyla hayra yorup dua ederek bununla yağmur yağmasını beklerlerdi. Niteki mşu şiir bu âdeti hikâye ile onu zemmetmek kastıyle söylenmiştir:

لا درّ درّ رجال خاب سعيهم يستمطرون لدى الازمات بالعشر
أجاعل أنت بيقورا مسلعة ذريعة لك بين الله و المطر

Ummey b.Ebi's-Salt'in:

سلع ما و مثله عشرما عائل وما عالت البيقورا

beyti de işte bu manâdadır. (عالتا لبيقورا) tabiri kurak yılın, hayvanlarda yakılan ateşlere Selâ ve uşur dallariyle sıkıntı verdiğini bildirmektedir. (عائل) ağır demektir. Edebiyat ilmi imamlarından Ebu Ubeyde İsa b.Ömer: «Ben bu beytin manâsını ne anladım, ne de bir anlıyanı gördüm.» demişti. Bunu, İbn Hişam «Mugni'l-Lebib'inin «Zaid olarak kullanılan (b) edatı). bölümünde zikretmiştir. Kaldı ki ilk şiirin ikinci beyti yanlış olup Kamus sahibi (Se-le-a) maddesinde yukardaki beyti naklederek Cevherî'ye ta'riz ile: «Bu beyitte 9 hata vardır.» demiş ve zikredilen hataları, lügat ve Nahiv kitaplarında özellikle Mugni'l-Lebîb şerhlerinde kaydedilmiş olarak, herkesin bildiği şeyler olduğu Tâcu'l-Arus'da Haşiye-i İbn et-Tayyib'den naklen açıklanmış olduğu halde Âsım Efendi'nin, tercümesinde:

— «Onlardan birine bir kişicik olsun vâkıf olmadığı için nolaydı bir tanesini olsun kendileri beyan etmiş olaydı.»

diye Kamus sahibine ta'rizde bulunuşu pek abes düşmüştür. Ferd-i Vâhid'den maksat Asım Molla'nın kendisi olmak gerektir. Mamafih hatalar olarak gösterilenlerin çoğu galat-ı fâsid kabilinden değildir.

Safiyye'nin Rasûlullah (S.A.V.) hakkında da müteaddit mersiyeleri olup ,aşağıdaki beyitler bu cümleden olarak zamanımız âlimlerinden ve Mekke-i Mükerreme ahasininden Ahmed Dihlân cenablarının Siyer ve Rasûlullah (S.A.V.)'ın gazvelerini havi olarak toplayıp telif ettiği muteber eserinde dercedilen mersiyeden seçilmiştir:

ألا يا رسول الله كنت رجائنا وكنت بنا برّاً و لم تك جافيا
وكنت رحيماً هادياً و معلما ليبك عليك اليوم من كان باكيا
فدى لرسول الله أمّي وخالتي وعمّي وخالي ثمّ نفسي وماليا
فلو أن رب الناس أبقى نبيّنا سعدنا ولكن أمره كان ماضيا
عليك من الله السلام تحيّة وادخلت جنات من العدن راضيا

Yani:

«Ey Allah'ın Rasulü sen bizim iftihar ümûdimizdin. Biz her zaman

iyilik ve ikramlarda bulunup hakkımızda cevri, zulmü revâ görmezdin. Bizi esirger, talim ve terbiyeyle hak ve hakikat yolunda rehberlik ederdin. Artık bugünki günde sana ağlayan ağlasın. Benim anam, teyzem, amcam, dayım, sonra da kendim ve cümle varım yoğum Rasûlullah'a feda olsun. Hah Tealâ hazretleri peygamberimizi bize bırakaydı bahtiyar olurduk. Lâkin Hak'kın emri yerine gelecek, hüküm ve takdiri nasıl sebketmişse işler o şekilde cereyan edecektir. Ey Allah'ın peygamberi: Sana Cenab-ı Hak tarafından taltif ve selâm olarak salât ve selâm olsun. Güzide sıfatlarla donatılmış zâtın, ve gönlünün arzusu üzere Adn cennetlerine konulasın.»

Son beyitteki (راضيا) kaydı:

ولسوف يعطيك ربك فترضى (12)

âyet-i celîlesinin nüzûlünde Hz. Rasul-i Ekrem'in:

— «Ümmetimden biri cehennemde kaldıkça hoşnut olamam.» buyurmuş olduklarını telmih ile onun şefaatini istemektedir.

Üsdü'l-Ğabe ve İsabe'de yazıldığı üzere Safiyye ilk önce Ebu Süfyan'ın kardeşi olan Haris b. Har ile evliydi. Onun vefatından sonra Hz. Hadice vâlidemizin kardeşi Avvâm b.Huveylid'e varıp ondan Zübeyr ile kardeşi Sâyib b.Avvâm'ı dünyaya getirmişti. Oğlu Sâyıb, çocukluk haliyle biraz yaramazlık ve kendilerine rahatsızlık verir olduğundan

يسبني السائب من خلف الجدر لكن أبو الطاهر زبّار أمر

buyururlardı.

Ebu't-Tahir'den maksadı Hz. Zübeyr'dir. Çocukluğundan onu bu adla çağırırdı. Sonradan Hz. Zübeyr en büyük çocuğuna izafetle Ebu Abdullah künyesini almıştır. Zebbâr (زبّار) kelimesi şiddet ve kuvvet manâsında Zübeyr ism-i tasgîr sigasının mükebberi olan (Zebir) kelimesinden mübalâğa sigasıdır.

Babası Avvâm'ın vefatından sonra Zübeyr'in terbiye ve yetiştirilmesi büsbütün annesine kaldığından Safiyye bazı kereler Hz. Zübeyr'i

(12) Duhâ sûresi, âyet : 5.

dövmek suretiyle terbiye ederdi. Babalarından sonra velileri olan amcaları Nevfel b. Huveylid :

— «Evlâd böyle dövülmez; sen bu çocuğa buğz ediyorsun.»
diye Safiyye'yi azarladığında Safiyye cevap olarak aşağıdaki şiiri söyleyip Nevfel'e ta'rizde bulunmuştur:

من قال انّى ابغضه فقدكذب وانّما اضربه لكىْ يلب
ويهزم الجيش ويأتى بالسلب ولكن يكن لماله خبا يخب
يأكل ما فى البيت من تمر وحب

Yani:

«Her kim beni ona buğz ediyor derse yalan söyler: Ben onu, ancak edepli ve akıllı olsun, cengâver olup ganimet getirsin, malını tutarak kötü yollarda harcamak suretiyle evinde kuru hurma ve âdî hububat yemeyi itiyad haline getirmesin diye döverim.»

demek istemişti.

Nevfel bu şiiri duyunca:

— «Ey hâşim oğulları benim yerime bu şiire cevap verseniz a;»
diye yardım istemiştir. Şiirdeki (kezeb) ve (yeleb) kelimeleri orta harfleri fethalı olarak (Yehub) kelimesinin orta harfinin zammeli olması Mütenebbî'nin:

أتانى الكتاب بر الكتب فسمعًا لأمر أمير العرب

demesi kabilinden olan caizdir. Bundan evvelki beytinde de aynı şekil vardır.

Kahramanlığına dair olan rivayetlere gelince:

İbn Esîr'in yazdığına göre müslüman kadınlar içinde ilk olarak gezveye çıkan Safiyye'dir.

Hendek gazvesinde —Ki bu gavzeye Ahzâb gazvesi de denilir.— Safiyye, bir takım kadınlar ve çocuklarla Hassân b.Sâbit hazretlerinin hisarı içine sığınmıştı. Hasân b.Sâbit de aralarındaydı. Önlerine bir düşman yahudi gelip hisarın etrafını dolaşmaya başlayınca Safiyye Hassân'a:

— «Çık şu herifi öldür. Korkarım ki bu hain kavme yol gösterip arkamızdan bir gedik bulurlar. Erkeklerimiz ise hep düşman karşısında olduklarından bu halden kimsenin haberi olmaz.»

demişti. Hz. Hassân ise biraz cesaretsiz olduğundan:

— «Ey Abdülmuttalib'in kızı, sen bilirsin ki ben bu işin adamı değilim.»

deyip mertlik edemediğinden Safiyye hemen eline bir sopa alarak çıkıp yahudiyi öldürmüş, ganimet olarak eşyasını almayı ise erkek olmadığından utanarak Hassân'a havale etmek istediyse de Hâssan bundan da korktuğundan olduğu halde bırakmıştır.

604 — SAFİYYE BİNTİ YAKUT
(Yakut'un kızı Safiyye)

Hocaların medarı iftiharı Yakup b.Abdullah el-Habeşî kızı Safiyye İmam-ı Suyûtî'nin hocalarındandır. İmam-- Suyûtî'nin Kitabu'l-Müncem'-de beyanına göre Safiyye 804/1402 yılının Ramazan bayramında dünyaya gelmiş asrının hadis şehylerinden Nureddin b.Sellâme'den ve sair üstadlardan hadis işitip Âsiye binti Cârullah isimli muhaddis hanımın icazet aldığı hocalardan icazet almıştır.

605 — SAFİYYE EL-BÂHİLİYYE

Hamâse şairlerinden olup aşağıdaki şiiri Dîvânu'l-Hamâse'nin mersiyeler bölümünde mevcuttur:

كنا كغصنين في جرثومة سمقا حينًا بأحسن ما يسموله الشجر
حتى إذا قيل قد طالت فروعهما وطاب فيآهما واستنظر الثمر
أخنى على واحدى ريب الزمان وما يبقى الزمان على شيئ ولا يذر
كنا كأجر ليل وسطها قمر يجلو الدجى فهو من بينها القمر
فاذهب حميدًا على ما كان من مضض فقد ذهبت وأنت السمع والبصر

(الجرثومة) Bir şeyin aslı ve göğü demek olup (سمقا) kelimesi boylanmak manâsına olan Sumûk' mastarından fiil-i mazidir. (يسمو)

fiili neşvü nemâ bulmak, yetişmek manâsına olan sümüvv mastarından fiil-i muzaridir. (فيآهما) kelimesi gâib ve tesniye zamirine muzaf olarak gölge manâsına olan Fey' kelimesinin tesniyesidir. (هما) Zamiri iki dal'a râcidir. (أخنى) kelimesi faili de içinde düşünülerek felegin bir kimseyi berbat ve perişan edip helâk etmesi manâsına olan İhnâ' dan fiil-i mazidir ve bir evvelki beyitteki (اذا قيل) şartının cevabıdır. (هوى) bir şeyin akması ve aşağı düşmesi manâsında fiil-i mazidir. (مضض) ise musîbet acısı demektir.

Yukardaki beyitler Safiyye'nin, kocası hakkında söylemiş olduğu mersiye olup meâlinde önce kendisiyle kocasını bir kökten sürmüş iki dala benzeterek:

«Biz bir vakit öyle bir daha benzerdik ki bir kökten yetişmiş ve gereği gibi feyizlenip boy atmıştı. Ne zaman ki Bunlar dal budak saldı ve gölgeleri güzelleşti» denilip meyve vermemizin beklendiği çağa geldik zamanın hadisesi bizden birini helâ kve yok etti.»

deyip sonra kabilesi halkını nazar-ı itibara alarak onları kendisiyle birlikte yıldıza, kocasını da ay'a benzeterek:

«Biz şol gecenin yıldızları mesabesinde idik ki aralarında aydınlık veren bir ay vardı. O nur saçan ay oradan gitti.»
demek istemiştir.

Son beyitte de kocasına hitap ederek:

«Artık sen, bize hüzün ve elem bıraktıysan da övülmüş ve hamdedilmiş olarak git. Bizim gözümüz kulağımız olduğun yani aramızda aranan muteber bir kişi olduğun halde aramızdan göçmüşündür.»
demiştir.

606 — SAFİYYE-İ ZÂHİDE

İran'da Sultan Saîd Han asrında yaşamış zühd ve takvâsı, salâhı ile meşhur bir hanım olan Safiyye-i Zâhide'ye kadın ve erkek pek çok kişi inanıp kendisine mürîd olmuştu. Saîd Han'ın kızkardeşi Kunkurât Hatun da onun müridleri içinde olduğundan sık sık ziyafetine gider feyz ve sohbetinden istifade ederdi. Bir ziyaretinde yanında hoş tabiatlı şair

Siracüddin Kamerî'yi de yanında götürmüştü. Yemek yenirken yemek üzerine tuhaf bir mâcera vukubulmuştur ki Sefînetu'ş-Şuarâ'da şair Siracûddin'in hal tercümesinde dercedilmiştir. Edebe mugayir olduğundan nakletmekten Sarfı nazar ediyoruz.

607 — SAFİYYE

Zahid hanımlardan Cemal Halvetî hazretlerinin kızı Safiyye, Sünbül Efendi hazretlerinin hanımıydı.

Cemal Halvetî Hazretleri Halvetiyye tarikatının büyükleri olup II. Beyazıt Han zamanında yaşamıştır.

II. Beyazıt zamanında İstanbul'da meydana gelen zelzele ve taûn hastalığının sona ermesinde Rasûlullah'ın şefaatinden istimdadda bulunmak üzere Ravza-i mutahhere'ye gönderilmek üzere bütün ulemâ ve zâhidlerin tensipleri ile Cemal Halvetî seçilmiş; bizzat padişah'ın da rica ve emriyle Cemal Halvetî Medîne-i Münevvere'ye gitmek üzere İstanbul yakasından ayrılıp Anadolu yakasında Üsküdar'a ayak basar basmaz Allah'ın izniyle bütün o belâler musîbetler sona erivermişti. Ahlâkça asıl aranacak taraf şurasıdır ki Cemal Halveti Efendi o vakît:

«Ben ne derece cezâ ve ukubete gazab-ı ilâhîye lâyık bir kimse imişim ki İstanbul halkı benim yüzümden o kadar zahmet ve musîbete düçar oldu. Ben aralarından ayrılır ayrılmaz kurtuldular.»

Buyurmuştur.

Ancak Cemal Halvetî Efendi bu yoldan dönmeyip hacca niyetlenmiş, yolda giderken Hicaz havalisinde ömrü tükenip vefat eylemiştir. O esnada kızı Safiyye'ye Sünbül Efendi ile evlenmesini vasıyyet etmiştir. Sünbül efendi onun has halifelerinden idi.

608 — SAFİYYE HATUN

III. Sultan Mehmet'in annesi Safiye Hatun III. Sultan Murad'ın zevcelerindendir. Sultan Murat tahta geçinceye kadar sadece kendisiyle iktifa etmişti. Tahta oturduktan sonra kızkardeşi Esmâ Han Sultan kendisine periler kadar güzel cariyeler hediye edince cariyelere son derece düşkün hale geldi. O kadar bu işe düşmüştür ki etrafta alınıp hediye edilecek güzel bir cariye bırakmamışlar; Bakire cariyelerden satın alınıp takdim edilecek kalmayınca da dul olanlarına kadar tenezzül etmişler.

Vebali söyleyenlerin boynuna tarihlerde yazdığına göre Esmâ Han Sultan'ın hediye ettiği cariyelere başlangıçta Sultan hazretleri yakla-

şamayınca annesi Nurbânû Hatun'a durumu açtığında valide Sultanın zaten Safiyye Hatun'a gayz ve kini olduğundan yanında bulunan cariye ve şehir kadınlarını alıp sopayla korkutarak padişahın erkekliklerini bağladıklarını onlara itiraf ettirdi. Düğümü getirtip çözdü. Ondan sonra Padişah yukarıda yazıldığı üzere cariye düşkünü oldu.

609 — SAFİYYE BİNTİ BÜCEYR
(Büceyr'in kızı Safiyye)

Sahabî olup Hüzeyl kabilesine mensuptur.

610 — SAFİYYE BİNTİ BEŞÂME
(Beşâme'nin kızı Safiyye)

Sahabeden olan bu hanımı Rasûlullah (S.A.V.) istemişti. Fakat evlenmemişlerdir. A'ver b.Beşâme'nin kız kardeşidir. Anber b.Temim oğullarındandır.

611 — SAFİYYE BİNTİ SABİT
(Sâbit'in kızı Safiyye)

Safiyye binti Sâbit b.Fâkih b.Sa'lebe el-Ansariyye sahabîdir.

612 — SAFİYYE BİNTİ'L-HATTÂB
(Hattâb'ın kızı Safiyye)

Safiyye binti Hattap Hz. Ömer'in kız kardeşi ve Kuddâme b. Maz'ün'un karısıydı.

613 — SAFİYYE BİNTİ ŞEYBE
(Şeybe'nin kızı Safiyye)

Safiyye binti Şeybe b.Osman el-Abderiyye, Abdüddâr oğulları kabilesindendir. Sahabî olup olmadığında ihtilâf edilmiştir.

614 — SAFİYYE BİNTİ EBÎ UBEYD
(Ebu Ubeyd'in kızı Safiyye)

el Muhtâr b.Ebî Ubeyd es-Sekafî'nin kız kardeşi olup Rasûlullah'ın hayatını idrak etmiştir. Abdullah b.Ömer'in hanımıydı.

615 — SAFİYYE BİNTİ MAHMİYE
(Mahmiye'nin kızı Safiyye)

Sahabî olup Fazl b.Abbâs'ın zevcesiydi.[13]

---

(13) Bu yedi sahabî hanım hakkında müellif hiçbir malûmat vermeyip sadece isimlerini vermekle yetinmiştir. Burada verdiğimiz bilgiler İbn Esîr'in Üsdü'l-Ğâbe'sinin 7. cildinden alınmış ve buraya eklenmiştir. (s. 168-175)

Safiyye isminde 4 sahabî hanım daha vardır ki bunlar Üsdü'l-Ğâbe'de gayr-ı mensûbe olarak gösterilmişlerdir.

616 — SAVÂHİBU YÜSUF

Yusuf A.S. ın sahibeleri yani ona yakın olan kadınlar manâsına olarak —hikâye herkesin malûmu olduğu üzere— Cenab-ı Züleyhâ'nın Hz. Yûsuf'u kendilerine göstermiş olduğu kadınlar kastedilmektedir. Yusuf Suresindeki:

وقال نسوة في المدينة (14)

âyet-i kerimesinin tefsirinde kimler oldukları zikredilmiştir ki Mısır Azizi'nin perdedârıyla şarapçısının, emekçi başının, seyis başının ve hapishane müdürünün hanımları olmak üzere hepsi 5 kadındır. Hz. Yusuf'a, Züleyha'ya itaatı tavsiye ettiklerinden onlar ile kadınların hile ve desîseleri kastedilir.

Kadınlardan şikâyet sadedinde savâhi bu Yûsuf adı verilmesi «el-Muavvelû Aleyh» ve «İmâdü'l-Belâga» da beyan edildiğine göre araplar arasında yaygın olup Hattâ bu Tabiri, Rasûlullah (S.A.V.) ın bazı zevcelerine hitaben Rasulullah (S.A.V.) ın mübarak ağızlarından da çıkmıştır.[15]

617 — SAHBÂ' BİNTİ RABİA ET-TAĞLEBİYYE (Rabia'nın kızı Sahbâ')

Hz. Ali (R.A.) nın zevcelerinden olup Öme rve Rukiyye adlı çocukları ondan olmuştur. Kendisi asıl itibariyle Hz. Ebu Bekir (R.A.) in hilâfetinde vukubulan Hz. Halid b. Velid'in muharebelerinden Aynu't-Temr denilen yerdeki muharebede esir alınmıştı.

---

(14) Yusuf sûres, âyet : 30. B. Ç.

(15) Hadis-i şerif şöyledir : Rasûlüllah'ın hastalığı şiddetlendiğinde Bilâl Ezan okumuştu. Rasûlüllah :

— «Ebu Bekir'e söyleyin namazı kıldırsın.» buyurunca Hz. Aişe :

— «Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü o son derece kalbi rikkatli biridir. Senin makamına dayanamaz.»

Bunun üzerine Rasûlüllah :

— «Söyleyin Ebu Bekir'e cemaata namaz kıldırsın.» buyurdular.

Ben yine önceki sözünü tekrarlayınca Rasûlüllah öfkelendi ve :

— «Siz savâhib-i Yusuf'sunuz. Söyleyin Ebu Bekir cemaate namaz kıldırsın.» buyurdular.

Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir öne geçerek namaz kıldırdı.

DAT HARFİ

618 — DUBAA

Üsdü'l-Gâbe'de gösterildiği üzere sahabeden 3 hanımın isimleridir. Bunlardan birincisi Dubâa binti'l-Hâris el Ansâriyye'dir. Ki sahabenin büyüklerinden Ümmü Atıyye el-Ansâriyye'nin kız kardeşidir.

619 — DUBÄA BİNTİ'Z - ZÜBEYR
(Zübeyr'in kızı Dubâa)

Dubâa binti Zübeyr b.Abdülmuttalib Rasûlullah'ın amcazâdesidir. Kendisinden 11 hadis rivayet olunduğu Müsâmerat-ı Cenab-ı Muhyiddin'de kaydedilmektedir.

620 — DUBÄA BİNTİ ÄMİR
(Âmir'in kızı Dubâa)

Dubâa binti Âmir b.Kurt el-Âmiriyye sahabî olup Mekke'de müslüman olmuştur.[1]

Kâmus'ta «Dubâa el-Kûbrâ» adıyle bir diğer Dubâa binti Âmir ile birden Dubâa binti İmrân ilâve olunmuştur.

621 — DUBÄA

Şair Kutâmî'nın:

قفي قبل التفرق يا ضباعا فلا يبك موقف منك الوداعا

beytinde adıgeçen Dubâa, Abdullah b.Zübeyr'in valilerinden olan Züfer b.Haris el-Kilâbî'nin kızıdır. Şair Kutâmî, babasının eline esir düştüğün-

(1) Bu üç sahabî hanım için bakınız : İbn Esir. Üsdü'l Gâbe. VII. s. 177 178. B.Ç

de serbest bırakılarak kendisine ihsanlarda bulunulmasını işte bu Dübâa tensip ve tavsiye ettiğinden Züfer b. Hâris şâiri azat ederek 100 dişi deve ihsan etmişti. Buna binaen şair Züfer hakkında yazmış olduğu medih kasidesinin matla' beytinde Dubâa'ya hitaben:

«Seninle vedalaşmamız başkalarının vedalaşması gibi ayrılık vedası olmasın mealiyle:

قفى قبل التفرق يا ضباعا فلا يك موقف منك الوداعا

demiştir. Fakat müsned-i ileyhi nekre, aksine olarak müsnedi ma'ife yapmakla lafızda muktezay-ı zahir'e muhalefet çeşitlerinden kalb'i nazar'ı itibara almıştır. İbarenin düzgün şekli:

فلا يك وداعك لنا فى موقف

şeklindedir ki Telhis'in kenarında açıklanmıştır.

622 — DA'F

Abbasî devri şarkıcılarından Halife Emin'in cariyesi olup Emin'in katli felâketi hikâyesinde ondan şöyle bir tesadüf vuku bulmuştu:

Halife Emin, yukarda Zübeyde maddesinde adı geçen Tâhir zü'l-Yemîneyn tarafından Bağdat içinde muhasara edilmiş olarak kaldığı son günlerinin birinde bu kızı bazı şeyle rokutmak üzere huzuruna getirmişti. Da'f, şarkı söylemeye başlayıp Nâbiga-i Ca'di'nin şu şiirini söyler:

كليب لعمرى كان أكثر ناصرًا وايسر جرمًا منك ضرج بالدم

Beyitlerin mealindeki kana bulanmışlık.» sözünde Halife Emin uğursuzluk bularak başka bir şey okumasını emretmiş bunun üzerine Da'f:

أبكى فراقكم عينى فارقها انّ التفرّق للاحباب بكاء

ما زال يعدو عليهم ريب دهرهم حتى تفانوا وريب الدهر عداء

beyitlerini teganni etmeye başlayınca bunun da meâli ayrılığı ima ettiğinden Emin'in buna da canı sıkılmış ve hattâ:

— «Böyle meş'um sözlerden başka bir şey bilmiyormusun?» diye onu azarlamasına sebep olmuştu.

Üçüncü defasında da Da'f:

أما وربّ السكون والحركْ انّ المنايا كثيرة الشرك
ما اختلف الليل والنهار وما دارت نجوم السماء في الفلك
ألا لنقل السلطان عن ملك قد زال سلطانه الى ملك

beyitlerini şarkı olarak söylemişti ki mealinde padişahın felâketle karışık akıbet halini vasfeder bir halde olduğundan Halife Emin son derece hiddetlenerek Da'f', huzurundan kovar. O esnada Halife'nin son derece kıymetli billur bir kâsesi de Da'f'ın telâşlı ayaklarına takılarak tuzbuz olunca Halife'nin uğursuzluk itikadı iyice kuvvetlenmişti. Nitekim 2 gün sonra beyitlerin uğursuzluğu ortaya çıkıp Halife Emin katledilmiştir.

723 — DAV'U'S - SABAH

Sabah ziyâsı, aydınlığı manâsında olarak yukarda geçen Ümmü'l-Hayr Hadice'nin lâkabıdır. Hadis âlimlerinden bir hanım olup 734/1333-1334 tarihinde vefat etmiştir.

624 — DAYFE HATUN

«Misafir Hanım» manâsına olarak Sultan Selâhaddin Eyyubî'nin kardeşi el-Meliku'l-Âdil Ebu Bekir'in kızıdır. Dünyaya geldiğinde babasının yanında misafir olduğu için adını Dayfe koymuştur. Akıllı ve tedbir ehli bir kadındı. 582/1186, yada 581/1185 de Haleb'de doğmuş 640/1242 senesinde 59 yaşlarında olduğu halde yine Haleb'de vefat etmiştir.

Halaeb hükümetinin Dayfe'nin amcası olan Sultan Salâhaddin, kardeşi Melik Adil'in elinden alarak kendi oğlu olan Melik Zahir'e verdikten sonra Dayfe Hatun Melik Zahir'in nikâhı altına girmiş ve ondan Muhammed adında bir oğlu olmuştu ki bu oğlu Saltanat sırası ona geldiğinde el-Meliku'l-Aziz «lâkabını almıştır. Onun 634/1236 tarihinde vefatı ile hükümrarlık oğlu el-Meliku'n-Nâsır'a intikal ettiğinde o henüz çocukluk çağında olduğu için idare ve saltanat nenesi olan bu Dayfe Hatun'un eline geçti. Dayfe Hatun tam 6 sene Haleb'de hükümet etmiştir.

Ebu'l-Fidâ şöyle diyor:

Dayfe Hatun'un vefatından sonra Torunu olan Melîk Nâsır 13 yaşlarında olduğu halde ruşdünü isbat etmiş ve Haleb hükümetinde istiklâl bulmuştur.»

625 — DAYFE

İbn Sîrîn hazretlerinin annesidir. Aslı itibariyle Hz. Ebu Bekir (R.A.) in cariyelerinden idi.

TI HARFİ

626 — TABAKA

(وافق شنّ طبقة) darb-ı meselinde adıgeçen Tabaka'dır. Bu darb-ı meselin hallinde zikredilen bir rivayete göre Arapların akıllı hanımlarından bilgin bir kız olup «Şen» adında yine akıllı bir erkek onunla evlendiği için «her ikisi de birbirine denk ve uygun düştü.» Anlamına olmak üzere haklarında (وافق شن طبقة) denilmiş ve bizim dilimizdeki: «Tencere yuvarlandı kapağını buldu.» atasözünün anlamında söylenen meşhur bir darb-ı mesel oldu. Ki biri diğerine uygun düşen herşey için kullanılır oldu.

Mecmeu'l-Emsal'de şöyle anlatılıyor:

Şen, insanların en akıllılarından biri olup:

— «Ben elbette gider, dolaşırım; kendim gibi bilgin bir kız bulur, alırım.»

diye atına binip çıktığında birine tesadüf eder. Selâm ve sualden sonra onun da kendi gideceği köye gitmekte olduğunu anlıyarak onunla birlikte gitmeye başlarlar. Yolda giderken Şen sorar:

— «Ben mi seni yükleneyim, yoksa sen mi beni yüklenirsin?»

yol arkadaşı:

— «Bu nasıl söz? İkimizde atlı olduğumuz halde biri birimizi nasıl yükleniriz?»

deyince Şen, susar.

Bunlar biraz ilerleyip varacakları köye yaklaştıklarında Şen, bir tarafta biçilmiş ekin görüp arkadaşına:

— «Buna sen ne dersin: Bu ekin yenmiş mi yenmemişmi?»
dediğinde arkadaşı şaşırıp:

— «Sen nasıl bir cahil adamsın? Ekini saplarıyla görüyorsun da yenip yenmediğini soruyorsun?»
der. Şen yine susar.

Köye vardıklarında bir cenazeye rastlarlar. Şen yine:

— «Acaba bu tabutun içindeki ölümü yoksa diri midir?»
diye sorunca arkadaşı büsbütün onun ahmak ve aptallığına hükmedip:

— «Ben, senin gibi cahil ve ahmak kimse görmedim.»

diyerek infialini belirtti. Ancak kendisi oranın yerlisi olduğu için arkadaşını başka bir ele göndermeyi de münasip bulmıyarak tuttu kendi evine götürdü. Adamın Tabaka adında bir kızı vardı. Kız:

— «Baba misafirin kimdir?»

diye sorunca:

— Yolda beraber geldik. Ama pek cahil ve ahmak bir kimsedir. Bana şunları, şunları sordu.»

diye kızına yolda geçenleri şikâyet tarzında anlattı. Kızı:

— «Baba, o kimse ahmak değil onun: «Ben mi seni yükleneyim, yoksa sen mi beni?» demesi, «sen mi bir söz açarsın, yoksa ben mi birşey söyliyeyim de yol yorgunluğunu hissetmeden mesafe katedelim?» demektir. Biçlimiş ekini görüp: «Acaba yenmiş midir?» dediği «sahipleri o ekini satıp parasını yemişler midir?» demektir. Cenazeye «Ölümüdür yoksa diri mi?» deyişi de «Acaba bu ölü kendi adını ihya edecek, ebedi kilacak evlâd arkasında bırakmış mıdır?» demektir.»

diye babasına Şenn'in sorularının sebeplerini birer birer açıklayıverir. Babası da doğruca misafirinin yanına gidip biraz lâkırdıdan sonra:

— «Senin yoldaki sorularını sana açıklayım ister misin?»

deyip kızından aldıklarını olduğu gibi satmaya başlar. Sözünü bitirince, Şen:

— «Bu sözler senin değildir. Sahibi kimse açıklar mısın?»
dedi. Adamın:

— «Kızımdır.»

diye işin doğrusunu haber verince de:

— «Ben böyle bir kız arıyordum.»

deyip onunla evlenmeye talip oldu. Anne-babasının da kabul etmeleriyle onunla evlenip aldı kabilesine getirdi. Onlar da tecrübe ile kızın son derece akıllı ve dirayetli biri olduğunu anlıyarak:

وافق شن طبقه

dediler. Bunlar sonra bu söz biri diğerine münasip olan her şey hakkında kullanılır oldu.

Bu manâda sonradan gelenler (وافقه فاعتنقه) da derler.

(Şenn), küçük kırba (Su kabı), (Tabaka) da birşeyin kapağı manâlarına geldiği için sözü edilen darb-ı mesele'e «Kırba, kapağına uygun geldi.» manası da verilmiştir. Son derece muvafık ve mütenâsip şey hakkında:

أوفق للشيء من شن لطبقه

denmesi de darb-ı mesel olup (Şen) ve (Tabaka) için yukarda açıklanan her iki manâ da bunun içinde mevcuttur.

627 — TASERİYYE

Hz. Duaviye devri şairlerinden[1] Yezid b.Taseriyye denilen şairin annesi olup Yezid'in nesebi şöyledir:

Yezid b.Seleme b. Semure b.Seleme el-Hayr Ebu'l-Mekşûn el-Kuşeyrî.

Ancak Yezid annesine nisbet edilerek tanınmamıştır.

126/743 tarihind Yemame'de meydana gelen muharebelerde Velid Yezid b.Abdülmelik'in maiyyetinde makbul düşmüştü. Hal tercümesi daha önce geçen Zeyneb binti Taseriyye de bu hanımın kızı ve şair Yezid'in kızkardeşi olup önce geçen hal tercümesindeki mersiyesinin beyitlerini Zeynep, Mamâse şârihlerinin ifadelerine göre kardeşi Yezid hakkında söylemiştir. (İbn-i Esîr'in el-Kâmil'deki ifadesi buna uymamaktadır.)

(1) Tâcu'l - Arûs'tan.

628 — TURFE EL-KAYYİNE[2]

Abbasî devri şarkıcılarından güzel bir şair cariye olan Turfe ,Abbâsî soylularından Abdullah b.Nasr'a meyyal idi. Abdullah da ona tutulmuştu.

Aşağıdaki beyitleri Turfe, Abdullah hakkında söylediği şiirlerdendir. Bu beyitleri Turfe, Kâmil ve Hadîkatu'l-Etfâh'ta hikâye olunduğuna göre İmam-ı Müberred'in de hazır bulunduğu bir mecliste şarkı olarak okumuştur:

لیس یجری علی لسانی شیئ ... شهدالله لی سوی ذکرا کا
ذاك ان الفؤاد قد صار منّی ... مذجری الودّ بیننا ما وا کا
وتمثلت حیث کنت لعینی ... فهی ان غبتَ او حضرت تراکا
لیس تخلوجوانحی منك وقتاً ... هی کل مشغولة بهوا کا

اذا هام قلبی لم أجد من یردّه ... الیّ سوا ذکراك والموت فی الذکر
و اطعمه فی الوصل منّی تعللاً ... وان کنت منه آیساً آخر الدهر
فکم عبرة فی جنح لیل سفحتها ... وکفی علی خدّی الی وضح الفجر
أفکر مایجری الیك وما الذی ... أزالك عما قد عهدت ولا أدری
فلو أن شرقا الارض بینی وبینکم ... و قومی وراء الشمس حین تغیب
لوافیتکم أطوی السواسب بینکم ... وقال الهوی لی أنه لقریب

629 — TAGUY EL-HUVENDE EL-KUBRA

Mısır Sultanı Melik Nâsır Muhammed b.Kalavun'un karısı olan Tagây olup kendi tabirleriyle Huvende Tagây da derler. Yukarda Ümmü Envek ismiyle geçen hanımdır. Aslı itibariyle ibn Kalavun'un cariyelerinden iken ibn Kalavun, kendisini azat ederek evlenmiştir.[3]

---

(2) Ya da «TURFE EL-KAYNE» şeklinde okunacaktır.

(3) Emir Akboğa Abdülvahid'in kızıkardeşi olduğu da söylenir.

Kendisi son derece güzel bir kadı nolup Mısır'da diğer Türk hanedan kadınlarının erişemediği mutluluklara ermiş ve bir başkasın anasîb olmayan lezzetleri tatmıştır. İbn Kalavun ondan başka bir kadının sevgisinde sebat etmemiştir. Hacca giderken meşhur kahramanlardan kadı Kerimü'd din el-Kebir de maiyyetinde giderek rahatını sağlamıştır. Yanlarına develere yüklenerek saksılara ekilmiş taze sebzeler almışlardı. Taze süt ve peynir temini için de inekler alınmış sabah-akşam kendisine taze peynir yemeğini eksik etmemişlerdi.

Makrizî diyor ki:

«Yol esnasında her gün sebze ve peynir yemekleri terk olunmayıp mutad olarak hazırlandığına göre diğer çeşit çeşit yemeklerin ne türlü olduğunu varın siz hesap edin.»

Sözü edilen kadı Kerimüddin ve diğer mevcut emîrler konak yerlerinde yaya olarak Tagây Hanım'ın arkasında yürürler, padişahlara mahsus selâmla kendini selâmlar tevazu ile önünde yer öperlerdi. 739/1339 yılında da bu minval üzere tekrar haccetmiştir. Dimaşk-ı Şam emiri Tengiz, her ne vakit Melik Nasır'a bir şey takdim edecek olsa Huvende Tagây'a da behemehal bir hayli hediyesi olurdu. Melik Nasır'ın vefatından sonra da Huvende Tagây'ın Şânının büyüklüğüne bir halel gelmemiş, vefatına kadar daima hürmet ve tazim görmüştür.

749/1348 tarihinde çıkan veba hastalığıda vefat etmiştir. 1000 cariyesi 80 harem ağası ve birçok malı kaldı. Son derece iffetli, temiz, hayrı ve sadakası çok bir hanımdı. Birçok cariyeyi cehizliyerek gelin etmiş, herbirine geçimleri için maaş bağlamıştı. Oğlu için yaptığı birçok hayrâtı vardır. el-Berkiyye kapısı dışında kendi yaptırmış olduğu Ümmü Envek hanigâhına defnedilmiştir.

630 — TUTİ KADIN

Sultan Süleyman zamanında saray halkından şiir ve fesahat ehli bir kadın idi. Sultan Süleyman kendisini Şair Baki Efendi ile evlendirmişti. Onu sevenlerden birisi:

— «Tûtî'ye mukarin oldunuz.»

diye Baki Efendi'yi tebrik ettiğinde Baki:

— «Behey bir tûtî dânesidir diye pek uçurma, kargadır.»
demiş imiş. Tûtî kadın bunu işitince:

Bagteten ol miskin Tûtî guraba hemnişin

Yine Şekvâyı gurab eyler garabet bundadır.

demiştir. Harâbâtın ikinci bezninde bu beyit:

Cevr-i dehrile olur bülbül gurâbe hemnişîn,
Yine Şekvâyı ğürâb eyler garabet bundadır.

şekliyle söyliyeni belli olmıyan beyitler arasında zikredilmiştir.

Bu mealde Râtip Paşa'nın şu beyti, galat olan «Unsiyyet» lâfzını havi olduğu için hatalıdır:

Hılâf-ı cins ile ünsiyyet-i üstüvâr olmaz
Gurâb Tûtî'ye, Tûtî guraba meyl etmez.

631 — TAYBE

حمّام طيبة لا حمام منجاب حمام طيبة سخن واسع الباب

beytinde adıgeçen Taybe'dir. Mâ ye'ûlu Aleyh'de beyan olunduğuna göre Basra şehrinde Hamâm-ı Müncâb kadar meşhur olan Hamam-ı Taybe'nin sahibi olan kadın bu Taybe'dir. Hamam-ı Müncab bir vakitler ona üzere olduğundan Taybe, biraz para vererek şairlerden birine yukardaki beyti söyletmiş ve Hamam-ı Müncâb'ın bütün müşterilerini bu şekilde kendi hamamına çekmişti.

ZI HARFİ

632 — ZABYE

Ashabdan Ebu Katâde el-Ensarî hazretlerinin hanımı olan Zabye, Berâ b.Ma'rûr adlı sahabinin kızıdır.

Kadınlara cihad ile cuma namazının farz olmadığını Rasûlullah (S.A.V.) Efendimiz bu hanıma hitaben söylemiştir.

633 — ZABYE BİNTİ VEHB
(Vehb'in kızı Zabye)

Sahabî olan bu hanım bir kavle göre Ebu Musa el-Eş'arî'nin annesi olarak bilinir.

Diğer bir rivayete göre de Ebu Musa-Eş'arî'nin annesinin ismi Tufye binti Vehb'dir.

634 — ZABYE

Şarkıcı cariyelerden birinin ismi olup Zabye el-Vâdî ismiyle bilinir. Musikî'yi Ma'bed adındaki meşhur şarkıcıdan öğrenmişti. Aslı itibariyle Hicazlı olup sonradan Irak'a göçmüştür.

635 — ZABYE BİNTİ VEZİR EL-BAHİLİYYE
(Vezir'in kızı Zabye)

Eğânî'de adıgeçen ediblerdendir.

636 — ZILME[1]

Arapların Hüzeyl kabilesinden, (أقود من ظلمة) darb-ı meselinin menşei olan kötü huylu bir kadındır.

---

(1) «ZULME» şeklinde okunduğu rivâyeti de vardır.

Bütün ömürünü fuhuş ve fücur ile geçirip tamame nihtiyarladıktan sonra bir keçi teke'si satın almış ve daima onu keçileriyle çiftleştirip seyredermiş. Buna binaen hakkında yukardaki darb-ı mesel söylemiş. (اقود) kelimesi kıyadet mastarından türetilmiş olup yukardaki darb-ı mesel ile ilgili maceraları Mecmeu'l-Emsâl'de açıklanmıştır.

Meşâhiru'n-Nisâ kitabının I. cildinin basılması böylece bitmiş oluyor. Bundan sonra inşallah ikinci cilt gelecektir ki (Ayn) harfiyle başlıyacaktır.

1295/1878 Muharreminin başları Amire Matbaasında basılmıştır.

— ZEYL —

1 — ÂMİNE BİNTİ EBÂN
(Ebân'ın kızı Âmine)

Ebân b. Küleyb b. Rabîa'nın kızı olup İbn Kuteybe'nin kitabında belirtildiğine göre cahiliye âdetleri veçhile kocasının ölümünden sonra üvey oğullarının nikâhı altına girmiştir.

Bu Âmine, Ümeyy b. Abdişems'in karısıydı. Eğanî'de sayıldığı üzere ondan 7 çocuğu olduğu halde onun ölümünden sonra oğlu Ebu Ömer b. Ümeyye, Âmine ile evlenmiş onun sulbünden de sahabeden Velid b. Ukbe'nin dedesi olan Ebu Mu'ayt'ı doğurmuştur.

Böyle bir nikâhın haram olduğuna dair Cenâb-ı Hak : وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا âyet-i kerimesini inzal buyurduğundan bu nikâha Nikâh-ı Makt yani Lânet Nikâhı adı verilmiştir.

2 — ÂMİNE BİNTİ ALİ
(Ali'nin kızı Âmine)

Ali b. Abdülaziz ed-Dımaşkî'nin kızı olup İbn Hacer'in Ebna-i Ömr'ünde zikredilen muhaddis hanımlardandır.

Hal tercümesi daha önce geçen Esmâ binti Sasarâ'nın, Muhaddis Abdullah b. et-Taib'in ve daha başka âlimlerin hadis meclislerinde bulunmuş, kendisi de hadis okutmuştur. Vefatı 798/1395 senesi başlarındadır.

3 — AY MELEK

İbrahim b. Halil b. Mahmud'un kızı olup yine meşhurlardan Şeyh

Cemaleddin b. eş-Şüreyhî'nin hemşiresi olan muhaddis hanımdır. İbn Hacer Askalânî'nin muasırı ve asıl itibariyle Ba'lebek'li idi. Sonradan Şam'lı olmuştur. Kardeşinin himmetiyle Muhaddis İbn Emyele'den ve daha başkalarından hadis okumuştur.

İbn Hacer'in Ay Melek ile beraber hadis okutması ve ondan hadis dinlemesi, okuması vardır. 815/1412 yılı Rebîül Âhir'inde vefat etmiştir.

4 — UHTÜ ALİ
(Ali'nin kızkardeşi)

Kureyş kabilesi kollarından Abdişems ailesine mensup Ali b. Adiyy'in kızkardeşi olup Hz. Ali'nin muhaliflerindendi.

Târîh-i Kâmil'de Cemel Vak'ası anlatılırken zikrolunduğuna göre bu kadın Hz. Ali'nin Cemel Vak'ası için hazırlanıp Medine-i Münevvere'den çıkışında şöyle demişti :

لاهم فاعقر بعلي جمله ولا تبارك في بعير حمله
الا علي بن عدي ليس له

(لاهمّ) kelimesi Allahümme'den kısaltılmış olup şiirin sonunda istisnâ olarak getirilen Ali'den maksadı kendi kardeşi olan Ali'dir. Hz. Ali ile isminin aynı olması dolayısıyle ettiği bedduâdan onu hariç tutmak istemiştir.

5 — UHTÜ'L - MÜZENİ
(Müzeni'nin kızkardeşi)

Şafiî mezhebinden olan İmam-ı Ebu İbrahim el-Müzenî'nin kızkardeşi olup Sübkî Tabakât'ının muhtasarında şafiî fakihleri arasında sayılan birkaç kadından birisidir.

İmam-ı Şafiî'den ma'denlerin zekâtında, iki sene geçmesinin şart olduğunu bu kadın rivayet etmiştir.

Rivayete göre İmam-ı Şafiî'nin meclisinde bulunmuştur. Kardeşi olan İmam-ı Mâzini kızkardeşinin ismini vermek istemezdi. (Sübkî).

6 — ERVÂ

Haris b. Abdülmuttalib el-Hâşimî'nin kızı ve Muttalib b. Ebî Vedâa

es-Sehmî'nin annesi olan Ervâ birinci cildde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Amca kızı olarak adı geçen hanımdır.

İbn Sa'd kendisini sahabî hanımlar meyanında «Rasûlüllah (s.a.v.)'ın amca kızları» bölümünde zikredip :

«Annesi Gaziyye binti Kays b. Tarîf'dir ki Haris b. Fihr b. Mâlik zürriyyetindendir. Ervâ, Ebu Vedâa es-Sehmî'nin sulbünden Muttalib, Ebu Süfyan, Ümmü Cemil, Ümmü Hakîm ve Râbia'yı doğurmuştur.» diyor. (Aynı ifade İbn Hacer'in el-İsabe'sinde de mevcuttur.)

7 — ESMÄ

Muhaddis Şeyh Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman'ın kızı ve Şeyh Takıyyüddin'in annesi olup İbn Hacer'in muasırı olduğundan eseri Enbâu'l-Ğumr'unda zikrettiği muhaddis hanımlardan biridir. Doğumu 847/1443 yılı Recep ayında olup önce Ramlâ adında bir zât ile sonra da 865/1460-61 yılında Alâeddin el-Makrîzî ile evlenmiştir.

Bilgili, diyanet sahibi, akıllı ve faziletli bir hanım idi.

Bu isimde, Tarih-i Bağdad'da ve diğer eserlerde birçok meşhur kadın vardır. Bu cümleden olarak Emetu'r-Rahim'in de bu isimde bir kızkardeşi vardı.

8 — ESMÄ İBRET

İstanbulludur. Hasekiyan-ı Hassa başı Ahmed Ağa'nın kızı ve meşhur hattatlardan Mahmud Celâleddin'in zevcesidir. Kocası gibi o da hüsnü hat ile meşhur olmuştur. Hüsn-ü hat meşkini önce Mahmud Celâleddin'den almış olup onu taklidde o derece ileri gitmiştir ki hem hocası hem kocası olan bu zâtın son zamanlarında ikisinin yazısı ayırdedilemiyecek hale gelmişti. Hattâ Celâleddin'in birçok şeyleri ona yazdırıp kendinin sadece altına imza koyduğu da söylenmektedir.

Esmâ İbret'in kendi hattı ve imzasiyle olan eserlerden 1222 tarihli bir Hilye-i Şerife Hamidiye türbesinde asılı olan hilye levhaları arasında olup etrafındaki çerçevenin alt parçasıyla yazının altına Esmâ'ın koymuş olduğu ketebehu kaydı son derece calib-i dikkattir.

Allah rahmet eylesin sadece yazıyı süslemeye hevesli imiş. Oldukça geç zamanlarda yaşamış olduğundan Müstakîm Zâde Tezkiresi'nde ismine rastlanmamıştır.

9 — ÜMAME BİNTİ NÜŞBE B. MÜRRE
(Nüşbe'nin kızı Ümame)

Arap kadınlarından

كسير وعوير وكل غير خير

darb-ı meselini söyleyen meşhur kadındır. Kendisi önce tek gözlü bir adamla evlenmiş, ondan ayrıldıktan sonra da onu kıçı kırık bir adam aldığından Ümame bu sözü söylemiştir. (Mecmeu'l - Emsâl'in II. cild, s. 78'ine bakılabilir.)

10 — ÜMMÜ'L - HAYR

Kadı Muvaffaku'd - Din Abdullah el-Hanbelî'nin kızı olup İbn Hacer'in eserinde adı geçen meşhur kadınlardandır.

790/1388 tarihinde vefat etmiştir.

11 — ÜMMÜ'Z - ZEYYAL EL-ABSİYYE

Tartûşî'nin Sirâcu'l - Mülûk adlı eserinden harp sanatına dair olan 61. babını tercüme ettiğim sırada bu kadının Arap bahadırlarından olan oğluna şu meâlde bir nasihatını görmüştüm :

«Oğulcağızım, kaçamak yerini bilmedikçe kuvvetine güvenip harbe girişme, çünkü can, çare yolunu bildiği hallerde pek kuvvetli, çare ve tedbirden ümitsiz olursa pek zayıf bir şeydir. Şiddet ve kuvvetin de en makbulü tedbirle beraber olanıdır. Eğer Hak'dan bir medet olmazsa bütün kuvvet ve gayretini harcıyarak hasmın hakkında kurt gibi fırsat kolla, gerektiğinde de karga gibi ondan kaç, uzaklaş. Zira sakınma şecaatin yuları, tehevvür ise kahır ve kuvvetin düşmanıdır.»

12 — ÜMMÜ SİNAN EL-MÜZHİCİYYE

Müzhic oğullarından olan Ceşeme b. Hareşe[2]'nin kızı ve tabiîn'in fasîh kadınlarından biridir. Ikdü'l - Ferîd'de açıklandığına göre vaktiyle :

عزبا لرقاد فمقلتي لا ترقد والليل يصدر بالهموم ويورد

(1) Ya bir tarafı kırık, ya bir gözü kör. Bunların dışındaki her şey hayırlıdır. B. Ç.
(2) Kehhâle'nin A'lâmu'n - Nisâ (II/263)'sında Hayseme b. Hareşe olarak geçmektedir.

يا آل مذحج لا مقام فشمروا ان العدو ولآل احمد مقصود
هذا علي كالهلال تحفه وسط السماء من الكواكب اسعد
خير الخلائق وابن عم محمد ان يهدكم بالنور منه تهتدوا
ما زال مذ شهد الحروب مظفرا والنصر فوق لوائه ما يفقد

beyitlerini söyleyip Hz. Muaviye aleyhinde, Hz. Ali'ye taraftarlık etmiş olduğundan bir cinayet sebebiyle Mervan tarafından hapis ve tevkif edilme tehlikesine düşen oğlunu kurtarmak için yaptığı müracaatında Mervan'dan sertlik görüp Hz. Muaviye'ye müracaat etmişti.

Her ne kadar Hz. Muaviye :

— «Şu beyitlerin sahibi sen değil misin?» diyerek yukardaki beyitleri kendine okumuşsa da hazır olanlardan biri :

— «Ey mü'minlerin emiri, şunları da o söylemiştir.» deyip :

أما هلكت أبا الحسين فلم تزل بالحق تعرف هاديا مهديا
فاذهب عليك صلاة ربك ما دعت فوق الغصون حمامة قمريا
قد كنت بعد محمد خلفا كما اوصى اليك بنا فكنت وفيا

beyitlerini okuyuvermişti. Ancak Hz. Muaviye hilmi sebebiyle onu muaheze etmemiş torununun kabahatini sormaksızın salıverilmesi için Mervan'a emir göndermiştir.

12 — EMETU'R - RAHÎM

Hâfız Salâhaddin el-Alâ'nın kızı olup adına Emetu'l - Aziz de denilir. Babası ona meşhur muhaddis Haccâr'dan hadis dersleri aldırtmış, sonra kendisi de muhaddis bir hanım olup hadis okutmuştur. Vefatı 794/1392 yılı Şevval ayında, kızkardeşi Esmâ'ın vefatı da aynı yıl Şevvalinin 20'sinde vukubulmuştur. (İbn Hacer).

13 — EMETU'L - AZİZ

Hafız Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî'nin kızı

olup İbn Hacer'in Enbâ'ında zikredilen muhaddis hanımlardan biridir.

Muhaddis İsâ el-Mut'im'in ve daha başkalarının hadis derslerinde bulunmuş meşhur muhaddis Haccâr'dan ve bir takım zevattan da hadis dinlemiştir. Kendinin de hadis dersleri vardır. Vefatı 785/1383 tarihindedir.

14 — EMETU'L - VAHİD

Kadı Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî'nin kızı olup Tabakât-ı Sübkî Muhtasar'ında zikredilen Şafiî fakihlerindendir.

Kur'ân-ı Kerîm'i, fıkıh, nahiv ve feraizi ezberlemiş olup Şafiî âlimlerinin meşhurlarından olan Ebu Ali b. Ebî Hüreyre ile beraber fetva verirdi.

Kendisi Kadı Ebu'l - Hüseyin el-Mehâmilî'nin annesidir. 379/989 - 990 yılında vefat etmiştir. Asıl adının «Süteyte» olduğu rivayet edilir.

15 — PADİŞAH HATUN

Muhammed b. Hamîd'in kızı[3] olup Kirman ülkesi sultanlarının altıncısıdır. Karahıtaylılar devletindendir. Babası Muhammed de Sultan Kutbüddin adıyla bu devlette sultan olanlardandır.

Padişah Hatun'un vasıfları Mir'âtu'l - Edvâr ve Nuhbe'de anlatılmıştır. Buna göre son derece güzel, hüsn-ü hat sanatına aşina, mahir bir şâir idi. Benzersiz Kur'ân-ı Kerîm'ler yazmıştır.

Babası, amcası olan ve Burak Hacib lâkabıyla anılan Kutluğ Han'ın damadıdır ve onun vasiyyetiyle öldüğünde onun yerine tahta geçmiştir. Padişah Hatun da Burak'ın kızının oğlu ve Keyhatu b. Abka b. Hülâgû el-Cengizî'nin hanımıdır. Kardeşi Sultan Celâleddin'i öldürüp yerine kraliçe olarak tahta geçti.[4]

Kirman'da 4 sene âdil bir sultan oldu. Fakat «Katil katolunmaya mahkûmdur» mefhumu hükmünce biraderinin kanıyla kısas olarak 695/1296 yılında öldürülünce yerine kardeşi Muhammed Muzafferuddin padişah oldu. (Müstakîm Zâde).

---

(3) Hamid'in ismi yanında bir de (تابكو) kelimesi olup okunamamıştır. B. Ç.

(4) Sultan Celâleddin'in tam ismi şöyle olup okunamamıştır.

Müstakîm Zâde Tezkiretu'l-Hattâtîn'inde bu şekilde beyan edip Nuhbetu't-Tevârîh sahibinin ifadesi de bu merkezde ise de biz birinci cildde padişah Hatun'u tarihçi Müneccimbaşı'nın ifadesine dayanarak Sultan Celâleddin'in karısı olmak üzere göstermiştik.

16 — BÜDÜR

İbn Zâfir'in kitabında zikredildiğine göre Bağdat câriyelerinden ve Abbasî devri şarkıcılarından olup Câriye Binti'l-Melek adıyle tanınan güzel câriyedir. Abbasî asillerinden Şerif Ebu Cafer Mes'ud b. el-Hasen el-Beyâzînin âşık olup hakkında :

شكا القلب ظلمته في الحشى الى فاسكنت فيه بدورا

dediği sevgilidir.

Beytin mânâsı şöyledir :

«Benim kalbim karnın karanlığından şikâyet etmişti. Binaenaleyh ben de kalbimin içine Büdûr'u oturttum.»

Büdûr kelimesi 14 günlük ay mânâsına olan Bedr'in çoğulu olduğundan beytin mânâsındaki letâfet ne kadar açıktır.

17 — BEKÂRE EL-HİLÂLİYYE

Tabiînin fasîh kadınlarından olup aşağıdaki beyitleri o söylemiştir :

يازيد دونك فاحتفر من دارنا سيفا حساما في التراب دفينا
قد كنت أدخره ليوم كريهة فاليوم ابرزه الزمان مصونا
أترى ابن هند للخلافة مالكا هيهات ذاك وان اراد بعيد
منك نفسك في الخلاء ضلالة أغراك عمرو للشقا وسعد

قد كنت أطمع أن أموت ولا أرى فوق المنابر من اميه خاطبا
فالله أخرى مدتي فتطاولت حتى رأيت من الزمان عجائبا
في كل يوم للزمان خطيبهم بين الجميع لآل احمد عائبا

Bu beyitlerde Bekâre Hz. Muaviye'ye muhaliflerden olmuştu. İkdü'l-Ferîd'de beyan olunduğuna göre sonradan Bekâre muhtaç düşerek Muaviye'nin Medine-i Münevvere'de bulunduğu günlerde huzuruna girdiğinde[5] Amr b. el-Âs, Sa'd b. el-Âs hazretleriyle Mervân da orada bulunup Bekâre'yi gördüklerinde Hz. Muaviye'ye :

— «Ey mü'minlerin emiri, bu, şu şiiri söylemiş olan kadındır.» diye onlardan her biri yukardaki şiirlerden birini okuyuvermişlerdi. Bekâre de onları tasdik ve itiraf etmiş olduğu halde Muaviye duymazdan gelip :

— «Ey hala hâcetin ne ise söyle,» demişse de Bekâre :

— «Artık bir şey istiyemem,» deyip çıkıp gitmiştir.

18 — BELKIS

Muhammed Bedreddin b. Sirâceddin el-Bülkînî'nin kızı olup dedesi, Siraceddin b. Hacer el-Askalânî'nin hocası idi. Bunlar ailecek hep âlim ve faziletli kişilerdi. Ancak içlerinde Belkıs'in şöhreti bütün ailenin dilinde övgü ile yâd edilir, ailenin medâr-ı iftiharı olarak gösterilirdi. Şöhreti, anlatmaktan vâreste bir kadın idi.

Vefatı 841/1438 yılı Zilkade ayındadır. Ömrünün son 10 yılını tarikat ehli olarak geçirdiğinden «Şeyha» diye meşhur olmuştur. Öldüğünde 60 yaşını geçmişti. (İbn Hacer).

19 — BENÂTÜ'L-HÂRİS B. HİŞAM
(Hâris b. Hişam'ın Kızları)

Kureyş'in ileri gelenlerinden olan Hârîs b. Hîşam b. Mugîre el-Mahzûmî'nin kızlarıdır. Bunlar Kureyş'in en şerefli soyluları olduklarından gerek güzellik ve şerefte, gerekse mehirlerinin yüksekliğinde darb-ı mesel olmuşlardır.

Dedeleri Hîşâm'ın ölümü Araplar arasında «Kâ'be'nin bina edilmesi

---

(5) Ravi şöyle anlatıyor : Muaviye'nin huzuruna girdi. Yaşlanmış, gözleri az gören. kuvveti gitmiş, iki hizmetçisinin arasında titreyerek yürüyen bir kadındı. Selâm verip oturdu. Muaviye : «Nasılsın ey hala?» diye sordu. O da : «Hayır, ey mü'minlerin emiri,» dedi. Muaviye : «Zaman seni değiştirmiş.» deyince : «Evet o değiştirdi. Yaşayan ihtiyarlar, ölen kabre gömülür.» dedi. Amr b. el-Âs : «Ey mü'minlerin emiri, Allah'a yemin olsun ki bu kadın (يا زيد دو نك ...) şiirini söyliyen kadındır.» dedi... İlh.

zamanı.», «Fil senesi» gibi tarih başlangıcı kabul edilirdi. Şâirlerden biri şöyle der :

فاصبح بطن مكة مقشعرا كأن الارض ليس بها هشام

20 — BENATU'L - HARİS B. ABBÂD
(Hâris b. Abbâd'ın Kızları)

Bunlar da Araplar arasında şeref ve güzellikleri darb-ı mesel olmuş güzel kızlardır.

21 — BENÂTU NASİB
(Nasib'n Kızları)

Birinci cildde adı zikredilen Nasîb adındaki zenci şâirin kızlarıdır. Bunlarla evlenmek istiyenlere babaları razı olmamış, babalarının arzu ettiği vasıfta kimselerden hiç kimse de bunlara talip olmayınca evde kalan kızlar hakkında bunlarla darb-ı mesel söylenir olmuştur.

22 — BİNTU EBİ ALİ EŞ-ŞEBEVİ

Sübkî'nin Tabakât-ı Suğrâ'sında zikredilen Şafiî fıkıh âlimi kadınlardan olup Ebu Abdullah el-Hadramî'nin zevcesi idi.

23 — BİDEST

«Elsiz» mânâsına olarak Müstakîm Zâde'nin Tezkire'sinde zikredilen hünerli kadınlardan olup Müstakîm Zâde onun hal tercümesinde şöyle der :

«Mısır Kahire'sine 576/1180 - 81 tarihinde elsiz bir kadın gelip nice marifetler gösterdi. Hattâ hüsn-ü hat ile nice güzel yazıları iki ayağı ile yazıp Kavaidname'sine, hazır bulunan hüsn-ü hat hocaları şehadet eylediler. Hakkında tam bir kabul ve kelâmsız ikbal hasıl olup bolca mal topladı diye İbn Te'azzî Nücum-i Zâhire'sinde kaydetmektedir.»

Bî-dest, Bâ harfinde binti Hudâverdi adıyle geçen kızdır.

24 — TAKIYYE

Hatîb Muhaddis Ebu'l - Ferec Ğays b. Ali b. Abdüsselâm el-Ermenâzî'nin kızı olarak Takıyye el-Ermenâziyye adıyle daha önce geçen faziletli bir hanımdır. Takıyye'nin İskenderiye'de meşhur hadis âlimi Ha-

fız Ebu't - Tâhi res-Selefi[6] ile beraber olduğu zikredilmişti. Oğlu Fakîh Ebu'l-Hasen Ali b. Hamdûn cenabları, Hâfız es-Selefî'den, Elif - bâ kitabının sahibi Ebu'l - Haccâc ile birlikte ders okumuşlardır. O vasıtayla Ebu'l - Haccâc'ın 562/1167 yılı Cemâziyel Âhir'i tarihiyle Takıyye'den icazet alıp Takıyye'nin kendi elyazısıyle gönderdiği şiirlerini havi mecmuayı okumaya ve rivayete izin verilmiş olduğunu bu münasebetle zikrederken Takıyye'nin o mecmuada mevcut şiirlerinden adı geçen Hâfız es-Selefî'yi öven uzun bir kasîdesinden aşağıdaki beyitleri zikretmiştir :

أعوامنا قد أسرقت أيامها وعلا على ظهر السماك خيامها
والروض مبتسم بنور أقاحه لما بكى فرحا عليه غمامها
والنرجس الغض الذي أحداقه ترنو ففيهم ما تقول خزامها
والورد يحكي وجنة محمرة انحل من فرط الحياء لثامها
وشقائق النعمان في وجناته خالات مسك خالها رقامها

Bahçenin çiçek ve nebatlarını bu yolda lâtîf ve tatlı olarak uzun uzadıya vasıf ve saydıktan sonra Hâfız es-Selefî'nin meth ü senâsına girişerek :

ياصاح قم لسعادة قد أقبلت وتنبهت بعد الكرى نوامها
واجمع خواطرنا لجلي فكرنا لما تجرد للقريض حسامها
مدح الامام على الانام فريضة فخر الائمة شيخه وهمامها
الحافظ الحبر الذي شهدت له أرض العراق بفضله وشآمها

demiş ve bu konuda da kasîdenin sonuna doğru üst tarafının letâfetini unutturacak derecede güzel sözler söylemiştir.

25 — TEMÎME BİNTİ VEHB
(Vehb'in kızı Temîme)

Ashabdan Rifâ'a el-Kurazî'nin boşadığı karısı olup Rifâ'a kendisini

(6) Takıyye'nin Zemahşerî'den icazeti olduğu için Atvâku'z - Zeheb tercümemizin sonunda zikri vardır.

3 talâk ile boşamıştı. Sonradan Abdurrahman b. ez-Zebîr el-Kurazî ile evlendi. Sonra onu İnnîn bulduğundan bahisle ayrılarak yine Rifâ'a'ya varmak arzusunu Rasûlüllah (s.a.v.) efendimize arz edince Rasûlüllah (s.a.v.)'dan :

لاحتى يذوق عسيلتك وتذوقى عسيلته

sadır olmuştur.

Hadis ve usul kitaplarında bu konuda geniş bilgi vardır.

26 — TENDÜ

Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen meşhurlardan Tendü, Türkmen soylularından Hüseyin b. Üveys'in son derece güzel bir kızıdır. Amcası Ahmed b. Üveys ile Mısır'a geldiğinde Çerkezler Devleti krallarından Melik Zâhir Berkuk onunla evlenmiş ancak daha sonra boşamıştır. O da amcasının oğlu Şah Veled b. Şahzâde b. Üveys ile evlenmiştir.

Bağdad'a dönüşlerinde amcası Ahmed ölünce yerine bunun kocası olan Şahveled tahta geçmişti. Tendü bir yolunu bularak kocasını öldürtmüş ve yerine kendi geçmişti. Bunu müteakip Karayusuf oğlu Muhammed Şah üzerlerine gelip bunları bir sene müddetle Bağdad'da muhasara altında tuttu. Tendü Dicle Nehri yoluyla kaçarak Vâsıt'a vardı. Sonra Tüstür'ü zaptetti. Ahali kendisiyle beraber üvey oğlu Mahmud b. Şahveled'i de tahta geçirdi. Ancak Tendü onun da çaresini bularak öldürtüp 819/1416 yılında müstakil olarak saltanat sahibi oldu.

Basra'da Araplarla yaptığı savaştan sonra Cezire ve Vâsıt da onun hükümranlığı altına girdi. Adına hutbe okunur ve para basılırdı. 822/1419 yılında vefat etti.

27 — SÜREYYA

«Ülker Yıldızı» mânâsına olarak ilk İslâm şâirlerinden Ömer b. Ebî Rabî'a el-Mahzûmî'nin sevgilisi olan Süreyya binti Abdullah b. el-Haris b. Ümeyye el-Asğar[7]'dır. Ömer b. Ebî Rabîa'nın bu Süreyya hakkında

(7) Mesebi şöyledir : Süreyyâ binti Abdullah b. el-Hâris b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenâf. Bunlar kendilerine Übüllât adı verilen kimselerdir. Kendilerinin Übülle adında bir neneleri olduğundan bu isim verilmişti. (Übülle binti Ubeyd b. Hâzil b. Kays b. Malik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeydi Menât b. Temîm. Bunlar Temîm oğulları kabilesinin bir kolu olup Esed oğulları Berâciminden ayrı olarak kendilerine Berâcim denilirdi.)

söylemiş olduğu güzel şiirler cümlesinden olarak Süreyya'yı Süheyl b. Abdülaziz b. Mervan[8]'ın alması üzerine söylemiş olduğu ve :

ايها الطارق الذى قد عنانى بعد ما نام سامر الركبان
زار من نازح بغير دليل يتخطى الى حتى أتانى

matla' beyitleri ile başlıyan kasîdesi beyitlerinden :

أيها المنكح الثريا سهيلا عمرك الله كيف يلتقيان
هى شامية اذا ما استقلت وسهيل اذا استقل يمان

beyitleri, «Ey Süreyya'yı Süheyl'e nikâhlıyan adam! Allah sana ömür versin. Onlar birbirine nasıl kavuşabilir? Birisi Şam'lı, diğeri Yemen'li.» meâlinde olarak Süheyl kelimesi de Süreyyâ gibi, bir yıldızın ismi olup o yıldız da gerçekten Yemen'de görüldüğü cihetle son derece güzel düşmüştür.

Süreyya'nın evlenip de sonra ayrılması üzerine Ömer b. Ebî Rabîa :

من رسولى الى الثريا فانى ضاقنى الهمة واعترتنى الهموم
يعلم الله انى مستهام بهواكم وانى مرحوم

diye tahassür ettiği sıralarda aşağıdaki beyitleri Kûhî[10] bir kâğıda yazıp onu da kokulayıp güzelleştirerek Süreyya'ya göndermişti :

كتب اليك من بلدى مكتاب مولهة كمد يؤرقه لهيب الشوق بين السحر والكمد
كيب واكف العين يالحسرات منفرد فيمسك قلبه بيد ويمسح عينه بيد

Süreyya bu beyitleri okuyunca hüngür hüngür ağlamış :

بنفسى من لا يستقل بنفسه ومن هو ان لم يحفظ الله ضائع

beytini okuyup sonra da aşağıdaki beyitleri yazarak Ömer b. Ebî Rabî'a'ya göndermiştir.[11]

(8) Ebu'l - Ferec el-Isfahanî'nin Eğanî'de yazdığı gibi Ebu'l - Ebyaz Süheyl b. Abdurrahman b. Avf'dan başka bir Süheyl'dir.

(9) «Benden Süreyya'ya kim elçi olacak? Düşünceler beni sardı, üzüntüler her yandan hücum ediyor. Allah biliyor ki sevginizle sararıp soldum : Ben artık bir ölüyüm.» demektir.

(10) Kuhî. Neysabur ile Herat arasında bulunan Kuhistan vilâyetine mensuptur

(11) Eğânî sahibi şöyle diyor : «Bu haber bize göre uydurulmuştur. Şiirin zafiyeti buna delâlet eder. Ancak bize ulaştığı gibi naklediyoruz.»

أتانى كتاب لم ير الناس مثله امد بكافور ومسك وعنبر
وقرطاسة قوهية ورباطه بعقد من الياقوت صاف وجوهر
وفى صدره منى اليك تحية لقد طال تهيامى بكم وتذكرى
وعنوانه من مستهام فؤاده الى هائم صب من الحزن مسعر

Siret-i İbn Hişâm Şarihi Abdurrahman es-Süheylî'nin beyanına göre bu Süreyya, Katîle binti'n-Nadr'ın torunudur. Katîle Süreyyâ'nın büyük babası olan Harîs b. Ümeyye'nin karısı; Süreyya da onun oğlunun kızıdır. Katîle'yi Nadr'ın hemşiresi olarak yazıp kabul edenler varsa da doğrusu Süheylî'nin kızı olduğudur.

Bu münasebetle burada bir düzeltme daha yapalım : Katîle'nin (s. 152) zikredilen beyitlerinden 7. beytin birinci mısraı Hâmâse, Eğânî ve Üsdü'l-Ğâbe'de buradaki şekliyle bulunmuş, zahiri nahiv kaidelerine aykırı olduğu halde bunu zaruret-i şiire hamletmiş ve olduğu haliyle almıştık. Sonradan şiiri Siret-i İbn Hişâm'da :

أمحمداً هاأنت ضئ نجيبة

şeklinde görüp şerhi olan Ravd-ı Unf'e müracaat ettiğimizde (أمحمداهاأنت) sözünden hudbe suretiyle (امحمدا) denilmesi kastedildiğini gördük. (الضئن) kelimesi çocuk anlamındadır.

28 — CELBAN HÜND

Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen meşhurlardan olup Mısır çerkezlerinden Emîr Yusuf'un annesidir. İbn Hacer bunun 834/1431 tarihinde büyük bir debdebe ve ihtişamla hacca gittiğini ve 839/1435-36'da vefat ettiğini anlatır.

Bu isimde bir de Timur'un karısı olduğu, tarihinde kaydedilmektedir.

29 — HİZAM BİNTİ'R - REYYAN
(Reyyân'ın kızı Hizâm)

Aşağıdaki beyti söyliyen kadındır :

الا يا قومنا ارتحلوا وسيروا فلو ترك القطا ليلا لنام

Hizâm bu beyti, aşireti üzerine yapılacak bir gece baskınını, gelen düşmanın (Kıtâ) adı verilen Bağırtlak kuşlarını geceleyin yuvalarından kaldırıp uçurmalarından çıkartarak kocasına ve aşireti halkına haber verdiği sırada söylemiş ve bununla :

«Ey aşiretim halkı, kalkın kaçalım : Zira bu uçan bağırtlak kuşları eğer gece vakti kendi hallerine bırakılmış olaydılar uyurlardı. Bu boş bir şey değildir.» demek istemişse de kabile halkı Hizâm'ın sözüne kulak asmadığından baskına uğramışlardı.

Sonradan içlerinden Deysem b. Târık isminde bir adam :

[12]

اذا قالت حذام فصدقوها فان القول قول حذام

demiştir.

30 — HALİME BİNTİ MUHAMMED SADIK
(Muhammed Sadık'ın kızı Halime)

İstanbullu bir hanım olan Halime Tezkiretu'l - Hattâtîn'de zikredilen meşhurlardandır.

Babası vezirlerden Hatib Zâde Yahyâ Paşa'nın imamı olup imamlıktan Sahn'da ders verme derecesine yükselmiştir. Babasının himmet ve gayretiyle Halime, Seyyid Muhammed Hilmi'den hüsn-ü hat öğrenip 1169/1756 yılında icazet almıştır. O tarihte ona icazet veren hattatlardan Muhammed Rasim Efendi'nin yazmış olduğu icazetname son derece beîlğ ve baha biiçlemez olduğu, ziyaret ve istinsaha şayan olduğu ifadesiyle Müstakimzâde onu Tezkire'sine aynen almıştır.

31 — HAME-TU

Enbâ-i İbn Hacer'de 784/1382 - 83 yılında vefat edenler arasında yazılı olan meşhurlardan olup Mısır'ın Türk Sultanlarından Melik Eş-

(12) «Hizam bir şey söylediğinde onu tasdik ve kabul edin. Zira doğru söz Hizam'ın söylediğidir.» demektir. B. Ç.

ref'in annesidir. İdareli, dirayetli ve hayrı, ihsanı bol bir kadındı. Oğlu, tahta geçtiğinde henüz küçük yaşta olduğundan annesinin güzel idaresi olmuştur.

32 — HANİFE

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebu Hanife lâkabıyla anılan :

1 — Ahmed b. Davud ed-Dineverî,

2 — Ahmed b. el-Musaddık b. Muhammed en-Neysâbûrî,

3 — İmam Cemâleddin Ubeydullah el-Mahbûbî ve

4 — Kabîs eş-Şeybânî gibi müteaddit zatların kızlarının isimleri olup buna istinaden İmam-ı Azam'ın da Ebu Hanife künyesi olduğundan kendisinin Hanife isminde bir kızı olduğu yaygın bir zan ise de Muvaffak el-Harezmî ve benzeri menakıb yazarlarının ittifakla bildirdiklerine göre İmam-ı Azam'ın Hammad'dan başka erkek veya kız çocuğu olduğu bilinmemektedir. Künyelendiği «Hanife» kelimesi Irak Araplarının dilinde divit anlamında kullanılmaktadır. İmam'ın hüsn-ü hat sanatında da behresi vardı ve gayet güzel yazı yazardı. Duymuş olduklarını kaydetmek, başlıca meseleleri zaptetmek üzere yanında devamlı olarak divit bulundurmak adetiydi. Buna istinaden Ebu Hanife diye künye verilmiştir. Bunu Müstakîm Zâde Tezkire'sinde, Muhyiddin el-Kâfiyecî'den nakledilen nevadirden olarak kaydetmiştir.

33 — HADİCE

İbnu'l-Hanbeliyye adıyla bilinen âlim ve faziletli zâtın kızı olup Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen Muhaddis hanımlardandır. İbn Hacer'in hocalarından olan Zeynüddin Ömer el-Bâlisî'nin annesi olup 779/1377-78'de vefat etmiştir.

34 — HADİCE BİNTİ MUHAMMED B. AHMED (Muhammed b. Ahmed'in kızı Hadice)

Horasanlıdır. Babası zamanının meşhurlarından Neysabur kadısı Fakih Ebu Recâ el-Cürcânî'dir. Târîh-i Neysabur ve Târîh-i Temîmî'de babasının hal tercümesi verilirken Hadîce'nin de hüsn-ü hat sahibi olup binlerce nüsha eseri yazmaya daldığı, babasından ve birçok âlimden rivâyetleri olduğu beyan olunmuştur. Faziletli, müttakî bir hanımdı. 100 yaşını geçmiş olarak 372/982-83 yılında vefat eylemiştir.

Hatice'yi Esmâr-ı Ceniyye'de Aliyyu'l - Kârî de zikredip : «Babasından fıkıh tahsili görmüştür.» demektedir.

35 — HADİCE BİNTİ'L - MELİK
(Melik'in kızı Hadice)

Enbâ-i İbn Hacer'de adı geçen meşhurlardandır. Mısır Türk Sultanlarından Melik Eşref Şaban b. Hüseyin'in kızı ve Kasım el-Bustukî'nin hanımıdır.

İbn Hacer der ki :

«Hadîce, Melik Eşref'in kız evlâdından en son vefat edendir. Akıl, dirayet ve güzel idaresi ile meşhurdu. 826/1423 yılında vefat etti.»

Okyanus'ta şöyle bir lâtife zikredilir :

Melik Eşref'in huzurunda, ediblerden Şihab Kavsî hazır iken Sadeddin adındaki bir doktor huzura girince Melik Eşref Şihab'a hitab edip :

— «Ey Şihab, bu doktor hakkında ne dersin?» deyince, Şihab :

— «Ey efendimiz, Bu Sa'd meclisinizde bulunursa Sa'du's - Süûd olur, bir sofra başında bulunursa Sa'd-i Bülâ' olur. Kendi çadırı içinde Sa'd-i Ahbiye olur ve eğer ehl-i İslâm'dan bir hastanın başında olursa Sa'd-i Zâbih olur.» demiştir ki bunlarla ay'ın menzillerinden Sa'd-i Bülâ' Sa'du'l-Ahbiye, Sa'du'z - Zâbıh ve Sadu's - Süûd isimleriyle Sa'd lâfzıyla beraber olan malûm yıldızlara ve yıldızların suûduna telmih olduğundan son derece nükteli düşmüştür. Doktor Sa'd'ın müslüman hastanın başında Sa'du'z - Zâbih olmasında ayrı bir nükte daha vardır ki, Zâbih, boğazlayıcı demektir. Dilimizdeki «Azrail vekili» tabiri yerine kullanılmıştır.

36 — HÜRR - DÂD

Eski İran krallarından Erdeşîr Şah'ın annesi olup Kamus'ta dünya harikalarından biri olarak zikredilen Kantaratu Hürr - dâd onun eseridir. Adı geçen köprü Semerkan'da İdec ile Rıbât adındaki yer arasında bir köprü olup uzunluğu 1000 zirâ', yüksekliği ise 150 zirâ' miktarıdır. Çoğunlukla da demir ile kurşun birbirine kilitlenerek bina edilmiştir. (Okyanus).

37 — HIRNIK BİNTİ KUHAFE

Tarafe b. el-Abd'in kızkardeşi olarak daha önce adı geçen Hırnık'dan başka sonradan Hamâse-i Basriyye'de gördüğümüz şâir bir Arap kadınıdır. Aşağıdaki beyitleri o söylemiştir :

أعاذلتي على رزء أبقى فقد أسرقتني بالعذل رنقى
فلا وابيك آسى بعد بشر على حي يموت ولا أصيقى

38 — HIZÂNE

Fütûh-i Vâkıdî'de kaydedildiğine göre Halid b. Cafer b. Kurt'un kızı olan Hızâne, Said b. Vakkas hazretlerinin maiyyetinde olarak Irak fetihlerinde bulunmuş ve ilk muharebede şehid olan zatlara mersiye olarak şu beyitleri söylemiştir :

فيا عين جودي بالدموع السواجم فقد شرعت فينا سيوف الأعاجم
حزنًا على سعد وعمرو ومالك وسعد مبيد الجيش مثل الغمائم
هم فتية غرّ الوجوه أعزّة ليوث لدى الهيجاء شعث الجماجم

39 — HANSÂ'

Daha önce geçen Hansâ' binti Amr b. eş-Şerîd'den[13] ayrı olarak ve Eğânî'de, Me'âhidu't-Tansîs'de Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın hal tercümesinde Züheyrin kızkardeşi olmak üzere zikredilen Hansâ'dır.

Züheyr'in kendisi, dayısı, babası Rabîa b. Rebah ile iki oğlu Ka'b ve Büceyr, torunu Mudrib b. Ka'b, kızkardeşleri Sülmâ ve Hansâ' hepsi şâir idiler.[14]

Aşağıdaki beyitleri Hansâ' kardeşi Züheyr için mersiye olarak söylemiştir :

---

(13) Hansâ' binti Hızâm ve Hansâ' binti Amr b. eş-Şerîd iki sahabî hanımdır. (İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII/88) Hansâ' binti Amr isminde Sahr'ın kızkardeşi olan bir de şâir kadın vardır. Adına Hannâs da denilir.

(14) İbnu'l-A'râbî şöyle diyor : «Züheyr kendinden başka hiç kimseye nasib olmıyan şeylere sahipti. Babası şâir idi, kendisi şâirdi. Dayısı şâirdi.»

وما يغنى توقى المرء شيئا ولا عقد التميم ولا الغضار
اذا لاقى منيته فاسى يساق به وقد حق الحذار
ولاقاه من الايام يوم كما من قبل لم يخلد قدار

(Ğadâr) yeşil renkte bir nazarlık olup Araplar onu nazardan sakınmak için boyunlarına takarlardı. (قدار) Kudâr, Salih (a.s.)'ın devesini boğazlıyan âsî Kudâr b. Sâlif'dir. Kudâr b. Amr b. Dubay'a, Rabîa kabilesinin reisidir.

Daha önce zikredilen Hansâ eş-Şaire'nin yazmış olduğumuz beyitlerinden birinci beytin başındaki (تعرقني) kelimesi «Kemikte olan etleri tamamiyle sıyırıp yemek» anlamında olduğu halde (Kaf) yerine (F'a) ile; altıncı beytin başı da sıfatın mevsufa izafesi kabilinden (بسم الرماح) olacak yerde (بشم الرماح) şeklinde yazılmıştır. Tashihi için burada zikri uygun görülmüştür.

40 — HAVLE BİNTİ'L - EZVER
(Ezver'in kızı Havle)

Ashabı güzînden Dırar b. el-Ezver'in kızkardeşi olup Fütuh-i Vâkıdî'de zikredilen meşhurlardandır.

Şam ve Mısır fetihlerinde bulunmuş ve erkekler kadar cesur olduğuna dair rivayetler Fütuh-i Vâkıdî'de kaydedilmiştir. Cesaretinin yanında son derece fasîh bir kadındı. Bu sebeple kardeşi Dırâr'ın hemen herbir hadisesi için bir şiiri vardır. Ancak şiirleri pek tahrif edildiğinden tashih imkânı bulabildiklerimizden birkaçını buraya alıyoruz :

ألا مخبرا بعد الفراق يخبرنا . فمن ذا الذى ياقوم اشغلكم عنا
فلو كنت أدرى انه آخر اللقا لكنا وقفنا للوداع وودعنا
ألا ياغراب البين هل انت مخبرى فهل بقدوم الغائبين تبشرنا
لقد كانت الايام تزهو لقربهم وكانوا كما كنا
ألا قاتل الله النوى ما أمرّه وافجعه ما ذا يريد النوى منا
ذكرت ليالى الجمع كنا سوية ففرقنا ريب الزمان وشتتنا

لئن رجعوا يوما الى دار عزهم لثمنا خفافا للطايا وقبلنا
ولم أنس اذ قالوا ضرار مقيد تركناه فى دار العدو ويمنا
فما هذه الايام الا معارة وما نحن الا مثل لفظ بلا معنى
أرى القلب لا يختار فى الناس غيرهم اذا ما ذكرهم ذاكر قلبى المضنى
سلام على الاحباب فى كل ساعة وان بعدوا عنا وان منعوا منا

Yukardaki beyitleri Havle, kardeşi Dırâr'ın Antakya'da esir düştüğünü duyması üzerine yazmıştır. Aşağıdaki beyitler de keza o hadise üzerine son derece acıklı olarak söylediği mersiyelerden alınmıştır :

أبعد أخى يلذ الغمض عينى فكيف ينام مقروح الجفون
سابكى ما حييت على شقيقى أعز على من عينى اليمين
فلو انى لحقت به قتيلا لهان على اذ غير المهين
وكنت الى السلوّ أرى طريقا وأعلق منه بالجبل المتين
وانا معشر من مات منا فليس يموت موت المستكين
وانى ان يقال مضى ضرار وكم فى الحرب يقصم للغبون
وقالوا كم بكاؤك قلت مهلا أما أبكى وقد قطعوا وتينى

Havle bu beyitleri okur yazarken yine fasîh kadınlardan Mezrû'a binti Amlûk el-Himyeriyye de Dırâr ile beraber esir düşen oğlu Sâbir b. Evs'in arkasından şöyle çağırıp ağlıyordu :

أيا ولدى قد زاد قلبى تلهبا وأحرقت منى الخدود المدامع
وقد أضرمت نار المصيبة شعلة وقد حميت منا الحشا والاضالع
وأسأل عنك الركب كى يخبرونى بحالك كيما تسكن المدامع
فلم يك فيهم مخبر عنك صادقا ولا منهم من قال انك راجع
فيا ولدى مذ غبت كدرت عيشتى فقلبى مصدوع وطرفى دامع
وفكرى مقسوم وعقلى مولّه ودمعى مسفوح وداري بلاقع
فان تك حيا صمت لله حجة وان تكن الاخرى فما العبد صانع

Bunlar :

1 — Ufeyra binti Ğıfâr,

2 — Seleme binti Zîrâ',

3 — Lübnâ binti Sivâr,

4 — Selmâ binti'n - Numân,

5 — Ümmü Ebân,

6 — Hind binti Amr ve

7 — Zeyneb el-Ensariyye gibi 5 - 10 kadın idiler. Yermük ve Ecnâdîn muharebelerinde erkekler gibi kahramanca, çadır direkleriyle harbetmişlerdir. İçlerinden Selmâ binti Sa'd, —Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın kızı olan saliha ve zâhid bir hanımdı.— Havle ile Mezrû'a'nın yukarda dercedilen beyitlerini duyunca :

— «Allah-ü Teâlâ size böyle mi emretti? Cenâb-ı Hak musîbetlere sabrı emredip mukabilinde ecir ve mükâfat va'd ediyor. İşitmediniz mi ki Cenâb-ı Hak :

اَلَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ [15]

buyuruyor. Sabredin ki ecir bulasınız.» deyip onları susturmuştu.

41 — DÂRİMİYYE EL-HACÛNİYYE

İkdü'l - Ferîd'de anlatıldığına göre Kinane oğullarından siyah tenli şişman bir kadın olup Hacûn-i Ka'be adı verilen dağda oturduğu için Hacûniyye denilirdi.

Hz. Muaviye hacca gittiği esnada onu sorup hayatta olduğunu öğrenince huzuruna çağırtmıştı. Siyahlığını imâ ederek :

— «Ey arap kızı neye geldin?» demişti.

Dârimiyye cevabında :

— «Bundan muradın benimle eğlenip ayıplamak ise bilmelisin ki ben, Kinâne oğullarından bir kadınım. Hâm evlâdından değilim.» dedi.

Muaviye :

— «Doğru söyledin» deyip sonra :

(15) Bakara sûresi, âyet : 156.

— «Seni niçin çağırttığımı biliyor musun?» diye sorunca :

— «Gaybı ancak Allah bilir.» demiş.

Muaviye de :

— «Sen niçin Ali'ye muhabbet, bana buğzederdin? Ne sebeple onu sever, bana düşmanlık ederdin? Bunu sormak için çağırttım.» dedi.

Dârimiyye :

— «Beni bundan affeder misin?» diye cevap vermek istemediyse de ondan : «Hayır.» cevabı alınca :

— «Madem kabul etmediniz o halde açıklıyayım : Benim Ali'ye muhabbetim halka adaleti ve herkese eşit muamelesi yüzündendir. Sana olan kızgınlığım ise hakkın olmıyan şeyi isteyip o konuda senden daha lâyık olan zât ile mücadele ve muharebeye girişmenden ötürüdür. Ali'ye dostluğum Hz. Peygamber'in onunla dostluk akti yapmış olması, kendinin de fakir ve yoksulları sevip diyanet ehline ihtiram üzere bulunması yüzündendir. Senin hakkında düşmanca ve hasmâne tutumum ise kanlar döküp akıl ve heveslerine uyarak zulüm ile hükmettiğin içindir.» deyince Muaviye :

— «Onun için senin karnın şişman, sağrılarınla memelerin kocaman olmuş.» demişti.

Buna da karşılık olarak Dârimiyye :

— «Yahu, bu hususta ben değil de senin annen olacak Hind darb-ı mesel olmuştur.» deyince Muaviye :

— «Telâş etme, benim muradım seni ayıplayıp hicvetmek değildir. Zira kadın kısmının karnı büyük olursa çocuğunun hilkati tam ve kâmil olur. Memeleri büyük olursa emzirdiği çocuğu doyurmuş olur. Sağrıları iri olursa oturduğu yeri doldurup oturaklı olur.» diyerek onun hiddetini teskin ettikten sonra :

— «Sed Ali'yi hiç gördün mü?» diye sorup ondan : «Evet» cevabını alınca :

— «Nasıl buldun?» demişti.

Dârimiyye cevabında :

— «Vallahi ben Ali'yi öyle gördüm ki seni meftun eden mülk ve saltanat onu meftun; seni meşgul eden makam ve büyüklük nimeti onu meşgul ve zebun etmemişti.» dedi.

Sonra Hz. Muaviye :

— «Sen Ali'nin sözünü hiç işittin mi?» diye sordu.

Dârimiyye ona da cevap olarak :

— «Evet işittim! Ali'nin sözü kalblere şifa, zihinlere cilâ verirdi. Zeytin yağının pasları açmaktaki özelliği gibi Ali'nin sözünde de kalblerde olan basîretsizlik pasını açma özelliği vardı.» dedi.

Hz. Muaviye :

شهدت لحسن صفاتها ضراتها والفضل ما شهدت به الاعداء [16]

kasidesince :

— «Doğru söyledin.» diyerek Hz. Ali'nin faziletini tasdik etti. Sonra :

— «Benden bir hâcetin var mı?» diye sorup, Dârimiyye'den :

— «Bu halde benim istiyeceğim hâcet senin tarafından yerine getirilebilir mi?» cevabını almasıyla beraber va'd ve taahhüt etmesi üzerine Dârimiyye :

— «Tüyleri kırmızıya çalar cinsinden ve çobanları da beraber olmak üzere yüz baş dişi deve isterim.» dedi.

Muaviye hazretleri :

— «Bunları sana verirsem senin katında Ali'nin yerini tutar mıyım?» diye sorup, Dârimiyye'den :

— «Sübhanallah; siz ondan aşağı mısınız?» cevabını alınca şu şiiri okudu :

اذا لم أعد بالحلم مني عليكم فمن ذا الذي بعدي يؤمل للحلم
خذيها هنيئا واذكري فعل ماجد جزاك على حرب العداوة بالسلم

Sonra da :

— «Eğer Ali hayatta ve benim yerimde olaydı bunların birini sana vermezdi.» deyince Dârimiyye :

— «Yok, vallahi müslümanların malından devenin bir kılını bile kimseye vermezdi.» dedi.

---

(16) «Güzel sıfatlarına kumaları şahitlik ediyor. Fazilet. düşmanın şehadet ettiği şeylerdir.» demektir. R. Ç.

42 — DİLAŞUB SALİHA SULTAN

II. Sultan Süleyman'ın annesi ve Sultan İbrâhim'in hanımlarından olup Süleymaniye'de medfundur. Şehzadesi olan Sultan Süleyman :

Yevm-i Sânî-i Muharrem incilâ-i subhunda
Yümn ile Sultan Süleyman-ı zaman etti cülüs

beyti ile tarih düşürülen 1099/1687 tarihinde tahta çıkıp 51 yaşında vefat etmiştir. Saltanatı 42 aydan 6 gün eksiktir.

Bu Sultan Süleyman hüsn-ü hat erbabından olduğundan Müstakîm Zâde'nin Tezkiretu'l - Hattâtîn'inde ismi zikredilip kısaca tercüme-i hali verildikten sonra şöyle deniliyor :

«Mangır» adı verilen bakır para bunların zamanında, kardeşinin günlerindeki darlığın neticelerinden olup bir ûkiyye bakırdan 800 mangır basılıp ikisi bir akçe rayicindedir.»

43 — DELÂLE-İ MUHTÂLE

Bunun, hilekâr bir kadın olup Mısır diyarını ifsad etmiş olduğu Tibyân-ı Nâfî'de görülmüş ise de ne kendisi, ne de yaşadığı asır olayları hakkında bilgi bulunamamıştır.

44 — DÜNYA

Daha önce geçen Dünyâ adındaki kadınlardan ayrı olarak Enbâ-i İbn Hacer'de 779/1377 - 78 yılında vefat edenler arasında Dünyâ binti'l - Efbâî el-Muğanniye ed-Dımaşkıyye adı ile görülmüş olan Şam'lı şarkıcıdır.

İbn Hacer'in anlattığına göre bu Dünyâ, mûsikîde maharetiyle meşhur olarak kral ve emîrlerin nezdinde o derece nüfûz ve itibar kazanmıştı ki çalgı vergilerinin tamamiyle affedilip kaldırılmasına sebep olmuştur.

45 — RÂBİA

Enbâ-i İbn Hacer'de 832/1428 - 29 yılında vefat eden meşhurlar arasında zikredilen Râbîa, İbn Hacer el-Askalânî'nin kendi kızıdır. 811/1408 - 1409 tarihinde doğmuş, 815/1412 tarihinde babasıyla beraber Mekke-i Mükerreme'de muhaddis Şeyh Zeynüddin el-Bâlisî'nin hadis derslerinde hazır bulunmuştur. Sonradan Şam ve Mısır ahalisinden bir hayli

hadis âlimi kendisine icazet vermiştir. Şeyhu'ş-Şüyûh Muhibbüddin b. el-Aşkar'ın zevcesiydi. Ondan önce de Şihabeddin b. Meknûn ile evlenmişti.

تعصي الاله وأنت تزعم حبه هذا لعمرك في الصنيع بديع
لو كان حبك صادقاً لاطعته ان المحب لمن يحب مطيع

NOT :
beyitlerinin Râbia el-Adeviyye'ye ait olduğu Şifa Şerhi Aliyyü'l-Kârî'de görülmüştür. Bazı kitaplarda bu beyitler Mahmud el-Varrâk'a nisbet edilmiştir.

46 — RÂBİA EL-BERMEKİYYE

Fazl b. Yahya b. el-Halid el-Bermekî'nin bilgili-görgülü câriyelerinden olup Meâhidu't-Tansîs'de adı geçmektedir.

47 — RÂME

Hamâse-i Basriyye'de adı geçen şâirlerden olan Râme binti'l-Husayn en-Necdiyye'dir. Aşağıdaki şiiri, Nûn harfindeki Nazîre maddesinde zikri geçen Hazar şehrine geldiğinde burayı beğenmiyerek söylemiştir :

يا ليت شعري وليت اصبحت غصصا هل اهبطن قرية ليست بها دور
لقد تبدلت من نجد وساكنه ارضا بها الديك يزقو والسنانير

(ليت) kelimesi arapçada mebnî kelimelerden olduğu halde (وليت) tabirine lâfzı murad olarak isim yapılmış ve üzerine i'rab icra olunmuştur. Nitekim, Mütenebbî :

ويمنعني ممن سوى ابن محمد اياد له عندي يضيق لها عند

beytinde zarf olan (عند) kelimesini, kelâmı mânâya hamlederek yani bu kelimeyi mekân mânâsında isim yaparak merfu kılmıştır. Konuşma esnasında (كذا عندي) diye iddia eden kimseye karşısın-

dakinin (أولك عندى) demesi de bu kabildendir. (أولك فهم) demektir.

48 — RİKAŞ

Kinâne oğullarından —Bir rivayete göre de Tayy kabilesinden— son derece güzel bir kadın olup güzelliğiyle etrafına daima asker toplayıp diğer kabilelere yağmacılığa çıkarmış. Bu muharebelerden birinde esir almış olduğu gençlerden biriyle ilişki kurarak hamile kalmıştı. Gebeliği esnasında etrafında ona tabi olan halk yine bir semti yağmalamak üzere çıkmak istediklerinde : «Harp ve baskın işini karnımda olan çocuk dışarı çıkıncaya kadar tehir edin» mânâsında olarak :

رويد الغرو ينمرق

demiş. Sonradan bu söz bir şeyin sonunu beklemek mânâsında söylenen darb-ı mesellerden olmuştur. Şâirlerinden birisi şöyle diyor :

كانت رقاش تقود جيشا جحفلا فصبت واحر بمن صبا أن يجلا

(Ordular yönettiği halde esir ettiği birisi tarafından hamile bırakıldığını ima ediyor.)

49 — RUKAYYE (Rukiye)

Afif b. Abdüsselâm b. Muhammed b. Mezrû' el-Mudarî'nin kızı olup Enbâ-i İbn Hacer'de 815/1412 - 13 senesinde vefat edenler arasında adı geçen Muhaddis hanımlardandır.

el-Hatenî, İbnu'l - Mısrî İbn Seyyidi'n - Nâs[17] ve el-İzzî gibi Şam ve Mısır'lı üstadlardan icazet alarak hadis okutmuştur. Yukardaki tarihte 89 yaşında[18] olduğu halde vefat etmiştir. Fatıma binti Yahyâ el-Afîf'in kızkardeşiydi.

50 — RUVEYDE HANIM

Asrımızın ilim irfan erbabı olan hanımlarından Hâfız Ruveyde Hanım, Yusuf Paşa Kız Rüştiyesi (ortaokulu) birinci öğretmeni olup 5.

(17) Bir hocasının ismi okunamadı. Yazılışı şöyledir : (البندبجى)
(18) Kehhâle A'lâmu'n - Nisâ'da 87 yaşında aynı tarihte vefat ettiğini söylüyor. (A'lâmu'n - Nisâ' I/454).

Sultan Murad'ın tahta çıkışına tarih düşürdüğü beyitleri Evrâk-ı Havâdîs'te neşredilmiştir.

Kadınlara mahsus ortaokul öğretmenlerinden bi rde Fatma Zehra Hanım çok övülmektedir. Dâru'l-Muallimât (Kız Öğretmen Okulu) ların yetiştirdiği öğretmenlerden olup feshedilen Meclis-i Vâlâ mazbata odası memuriyetinden emekli İsmail İlhami Efendi'nin kızıdır. 1278/1861-62 yılında İstanbul'da doğmuştur.

51 — REYYÂ EL-UKAYLİYYE

Hamâse-i Basriyye'deki şâirlerden biri olup aşağıdaki beyitleri söyliyen hanım olarak gösterilmektedir : (Diğer bir rivayette de bu beyitler Dâhiye el-Hilâliyy tarafından söylenmiştir) :

فما وجد مغلول بتيماء موثق بساقيه من ضرب القيول كبول
قليل الموالى مسلم بجريرة لو بعد نومات العيون عويل
يقول له البواباً ت معذب عذاة غد او مسلم فقتيل
بأكثر منى لوعة يوم بان لى فراق حبيب ما اليه سبيل
عيشة أمشى القصد ثم يردنى عن القصد روعات الهوى فاميل

Beyitlerin başındaki (ما) harfi olumsuzluk harfi olup (dilbilgisi kaidelerine göre) İsmi hemen yanında, haberi ise ta dördüncü beyitteki (باكرث) kelimesidir. (تيماء) bir kale ismidir. (قيون) demirci mânâsına olan (قينك), (كبول) ise bağ mânâsına olan (كبل) kelimelerinin çoğullarıdır. (جريره) günah mânâsınadır.

52 — ZERKÂ' BİNTİ ZÜHEYR
(Züheyr'in kızı Zerkâ')

Eski Arap kabilelerinden Kuzâ'a kabilesine mensup bilinen bir kâhin kadın olup İbn Haldun'un tarihinde 3. tabaka Araplar bölümünde adına ve şiirine yer verilmiştir. Eğânî'nin II. cildinde zikredilen Ahbârı Huzeyme b. Nehd'den alınmıştır.

53 — ZÜLEYHA

Kadı İsmail b. Yusuf eş-Şâfiî'nin kızı ve Şeyh Melik - dâd b. Ali'nin karısı olan Züleyhâ'nın, Sübkî'nin Tabakât-ı Suğrâ'sında adı geçmektedir. Şafiî fıkıh âlimlerindendir. Kadınlar kendilerini ilgilendiren hayız ve iddet hallerine dair, erkeklere sormaktan çekinip utandıkları konuları kendisine sorarlar o da şeriatin gösterdiği şekilde kendilerine fetva verirdi.

54 — ZÜMÜRRÜD
(Zümrüt)

Aliyyü'l - Kârî'nin Esmâr-ı Ceniyye'sinde rastladığımız fıkıh âlimi bir hanımdır. Nûn harfinde Nazzâr maddesinde bir münasebetle zikredilmişti.

Daha önce geçen Sittü'ş - Şam binti Eyyüb'ün de isminin Zümrüt olduğu İbn Hallikân'ın tarihinde, Fakîh İbn Salâh'ın hal tercümesinde görülmüştür.

55 — ZEHRÂ' EL-KİLÂBİYYE

Hamâse-i Basriyye'de adı geçen şâirlerden biri olup kocası olan amcası oğlu hakkında söylediği mersiyeden aşağıdaki beyitler, adı geçen eserde görülerek alınmıştır :

تأوهت من ذكرى ابن عمي ودونه نقا هائل جعد الثرى وصفيح
وكنت أنام الليل من نقتي به واعلم أن لا ضيم وهو صحيح
فاصبحت سالمت العدو ولم أجد من السلم بدا والفؤاد جريح

(نقا) kum yığını mânâsına olup (هائل) kelimesi de tepeden dökülen anlamında onun sıfatıdır. (جعد الثرى) yumuşak topraklı demektir. (صفيح) enli taşdır. Bütün bunlardan onun kabre konulmuş olduğu kastedilmektedir.

56 — ZEYNEB BİNTİ İKRİME
(İkrime'nin kızı Zeyneb)

İkrime binti Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişam el-Mahzûmî'nin kızı olup Şâir İbn Ruheyme onun adına birçok şiirler söylemiştir.

Mûsikî üstadlarından Yunus el-Kâtib onlardan 7 tanesini bestelemiş ve hepsinde de Zeyneb ismi geçtiği için Zeyânib diye meşhur olmuştur :

أقصدت زينب قلبي بعدما ذهب الباطل عني والغزل
وعلى المفرق شيب شامل واضح في الرأس مني واشتعل

أقصدت زينب قلبي وسبت عقلي ولبي
تركتني مستهاما أستغيث الله ربي
ليس لي ذنب اليها فتجازيني بذنبي
ولها عندي ذنوب في ثنائيها وقربي

وجد الفؤاد بزينبا وجدا شديدا متعبا
أصبحت من وجدي بها ادعى سقيما مهبا
ولقد كنيت عن اسمها عمدا لكي لا تغضبا
وجعلت زينب سترة وكتمت امرا معجبا
قالت وقد عز الوصا ل ولم أجد لي مذهبا
والله لا نلت المود ة أو تنال الكوكبا

انما زينب المنى وهي الهم والهوى
ذات دل تضني الصحيح وتبري من الجوى
لا يغرنك ان دعو ت فؤادي الى النوى
واحذري هجرة الحبيب اذا مل وانزوى

انما زينب همي بابي وتلك وامي
بابي زينب لا أكـ ـني ولكني اسمي
بابي زينب من قا ض قضى عمدا بظلمي
بابي من ليس لي في قلبه قيراط رحم

يا زينبا لحناه يا زينب يا أكرم الناس اذا انتسب
تقيك نفسي حادثات الردى والا نفديك معا والاب
هل لك في ود امرئ صادق لا يمذق الود ولا يكذب
لا يبتغي في وده محرما فيهات منك العمل الاريب

ليت الذي يلحى على زينبا لمني تعلقه مما لقيت عشير
فحسبي له بالعشر مما لقيته وذلك فيما قد تراه يسير

Bazıları bu şiirlerden (وجد الفؤاد بزينبا) beyitlerinin;

ولقد كنيت عن اسمها عمدا لكي لا تغضبا
وجعلت زينب سترة وكتمت امرا معجبا

beyitlerine aldanarak hal tercümesini verdiğimiz Uleyye binti'l - Mehdî'ye ait olduğunu söylemişler, Zeyneb'den murad onun Tall yahut Raşe' isminde olan gizli sevgilisidir. Demişlerse de Eğanî sahibi bu rivayeti zayıf bulmuş ve yukardaki şiirlerin tamamını şâir İbn Ruheyme'ye nisbet etmiştir. Fakat yukardaki beyitler hakkında Meydânî'nin Zeyneb Sütre ünvanıyla I. cildde nakledilen kavli daha makul görünüyor.

Ömer b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî'nin nasıl bir adam olduğu (hâ) harfinde bir nebze beyan edilmişti. Onun :

يا خليلي من ملام دعاني وألما الغداة بالاظعان
لا تلوما في آل زينب ان القلب رهن بآل زينب عان

matla' beyitleri ile başlıyan şiirinde adı geçen Zeyneb Kudâme b. Musa el-Cümahî'nin kızkardeşi Zeyneb binti Musa'dır. Bu Zeyneb'in amcasının oğlu olan İbn Ebi Atîk onu, Ömer b. Ebî Rabîa'ya övmüş, övmesinde o kadar mübalâğa etmiş ki Ömer fısk ve fücuru icabı bu Zeyneb'i de âşinaları arasına koyarak şiirinde onun adını da zikrederek gazel söylemeye başlayınca İbn Ebî Atîk : «Sen benim amca kızını şiirinde yad ederek dile getiriyorsun.» diye başına kakmıştı. Ömer b. Ebî Rabîa o konuda özür dilemeyi havi ve :

انني اليوم عادلي أحزاني وتذكرت ما مضى من زماني
وتذكرت ظبية اتريم هاج لي الشوق ذكرها فتجاني

matla' beyitleriyle başlıyan kasidesinde : «Benim başıma kakma. Zira onu bana sen süsleyip güzelleştirerek anlattın.» demek istiyerek şöyle demiştir ki ne kadar lâtif bir şiirdir :

لا تلمني عتيق حسبي الذي بي أن بي يا عتيق ما قد كفاني
لا تلمني وأنت زينتها لي أنت مثل الشيطان للانسان
ان بي داخلا من الحب قد أبلى عظامي مكتونة وبراني
قد قلى قلبي النساء سواها غير ما قلت ما زحا بلساني

57 — ZEYNEB BİNTİ'L - İMÂD
(İmâd'ın kızı Zeyneb)

İmâd Muhammed b. el-Beyzâ Muhammed b. Ali el-Balisî'nin kızı Zeyneb, Enbâ-i İbn Hacer'de yer verilen hadis âlimi kadınlardandır.

Babasından ve halası Sittü'l - Hutabâ'dan hadis almış ve hadis dinlemiştir. 80 yaşını geçkin olduğu halde 785/1383 yılı Safer ayında vefat etmiştir.

58 — ZEYNEB BİNTİ'L - KADI
(Kadı'nın kızı Zeyneb)

Kadı Zeynüddi nel-Bistamî'nin kız ıve Kadı Sadreddin el-Münâvî'nin annesidir. Hürmet edilen bir muhaddis olduğundan 796/1393 Muharreminde vefatında büyük bir kalabalık uzun bir mesafe cenazesini taşımıştır.

59 — ZEYNEB BİNTİ MUHAMMED
(Muhammed'in kızı Zeyneb)

İbnu'l - Asîde adıyle bilinen Muhammed b. Osman b. Abdurrahmân'ın kızı olan Zeyneb Enbâ-i İbn Hacer'de 799/1396 - 97 yılı vefatları sırasında zikredilen meşhurlardan, Şam'lı hadis âlimi bir hanımdır.

İbn Hacer diyor ki :

«Şam'daki güvenilir kimselerin söylediğine göre Zeyneb 110 yaşını geçmişti. Bundan dolayı bizim arkadaşlarımızdan bazıları Fehr b. el-Buharî ve başkalarından umumî icazet ile Zeyneb üzerine hadis okumuşlardır. Bana da bu Zeyneb kaç defa icazet vermiştir.»

60 — ZEYNEB BİNTİ'L - MELİK
(Melik'in kızı Zeyneb)

Mısır'da Türk Sultanlarından Sultan Berkuk'un kızı olan Zeyneb Enbâ-i İbn Hacer'de 826/1423 yılı vefatları arasında adı geçen meşhurlardandır. Son derece güzel olmakla meşhur idi. Gelin olması babasından sonra olmuştur. Onu Melik Müeyyed almıştır. Bu yüzden Zeyneb, Sultan kızı, Sultan karısı ve iki sultanın kızkardeşi olmuştur. Kardeşlerinin hepsinin reisi idi. Hepsinden sonra vefat etmiştir.[19]

(19) Esâbi-i Zeyneb, Simâr-ı Se'âlibi'de zikredilen tatlı çeşitlerinden biridir ki buna nisbet edilir.

61 — ZEYN HATUN

Enbâ-i İbn Hacer'de 833/1429-30 yılı vefatları arasında adı geçen meşhurlardan olan Zeyn Hatun İbn Hacer'in kendi kızıdır.

İbn Hacer der ki :

«Zeyn Hatun benim ilk evlâdımdır. 802/1400 yılının Recep ayında doğmuştur. Okuyup yazmayı öğrendi. Ben ona Şeyh Zeynüddin el-Irâkî ve Şeyh Nureddin el-Heytemî'den hadis dinlettim. Şam-ı Şerif'ten bir çok muhaddis de ona icazet verdi. Hamile olduğu halde Tâun hastalığından öldü. İki şehadet mertebesini birden kazandı.»

62 — ZEYNE

Ahmed b. Abdülhâlik b. Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Yunus el-Musulî'nin kızıdır ve Enbâ-i İbn Hacer'de 779/1377-78 yılında vefat edenler arasında zikredilen meşhurlardan Musul'lu bir hadis âlimi hanımdır. Muhaddis İsa el-Mut'in'den, İbnu'n-Neşr'den ve başkalarından hadis dinleyip almış kendisi de hadis okutmuştur. Vefatı 779/1377 yılı Şaban ayındadır.

63 — SÂRE

Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî'nin kızı olarak Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen meşhur hadis âlimlerindendir.

Ahmed b. Ali el-Cezerî'den, Zeyneb binti'l-Kemal'den ve daha başkalarından hadis dinleyip almıştır. Babasından da hadis dinlemiştir.

Şam'da hadis âlimi Ebu'l-Bakâ'nın hanımıydı. Onun vefatından sonra Mısır'da Kahire'ye gitmiş, sonra tekrar Şam'a dönmüştür. Bir aralık Kudüs-ü Şerif'e gidip sonra tekrar Mısıra gelerek uzun bir hastalıktan sonra 805/1403 tarihinde vefat etmiştir.

İbn Hacer kendisinin de ondan hadis dinleyip aldığını beyan etmektedir.

64 — SÂRE BİNTİ MUHAMMED B. ÂDEM
(Muhammed b. Âdem'in kızı Sâre)

Bu da Enbâ-i İbn Hacer'de ismi geçen meşhurlardan olup İbn Hacer onu 821/1418 yılında vefat edenler arasında zikreder.

65 — SÜBEY'A BİNTİ'L - EHAB

Cahiliye devri arablarından Ehab —ya da Eceb— b. Zübeyne'nin kızı ve Abdimenaf b. Ka'b b. Sa'd'ın karısıdır.

Halid ismindeki oğluna Kâ'be-i Muazzama'ya tazim göstermeyi tavsiye sadedinde Nûn harfinde (Netîle) isminin zeylinde Sîret-i İbn Hişam şerhi Ravz-ı Unf'den naklen ifade edildiğine göre Tebâbîa'dan Es'ad el-Himyerî'nin Beyt-i Haram Kâ'be'yi ziyaret maksadıyla Mekke-i Mükerreme'ye gelip orada 10 ay kaldığı, kurbanlar kestiği, Kâ'be'ye örtü örttüğü, kapı ve anahtar koyduğu, hayızlı kadınlara Kâ'be'ye yaklaşmayı yasakladığı, buna benzer usul ve güzel merasimleri koyup uyguladığı sonra da döndüğü böylece Kâ'be'ye olan hürmeti ile sonradan gelen Ashab-ı Fil'in Kâ'be'ye suikastlerinden dolayı nasıl berbad ve perişan olup kötü adları kaldığını ifade ile nasihat sadedinde aşağıdaki beyitleri söylemiştir :

أبنيّ لاتظلم بمكة لا الصغير ولا الكبير
واحفظ محارمها بنى ولا يغرنك الغرور
أبنيّ من يظلم بمكة يلق أطراف الشرور
أبنيّ يضرب وجهه ، ويلج بخديه السعير
أبنيّ قد خبرتها ، فوجدت ظالمها يبور
الله أمنها وما بنيت بعرصتها قصور
والله أمن طيرها ، والعصم تأمن في ثبير
ولقد غزاها تبع فكسا بنيتها الحبير
وأذل ربى ملكه فيها فاوفى بالنذور
يمشى اليها حافيا ، بغنائها الفأ بعير
ويظل يطعم أهلها لحم المهارى والجزور
يسقيهم العسل المصفى والرحيض من الشعير
والفيل أهلك جيشه ، يرموز فيها بالصخور
والملك في أقصى البلاد وفي الاعاجم والجزير
فاسمع اذا حدثت وافهم كيف عاقبة الامور

66 — SİTTÜ'L - HUTABÄ'
(Hutabâ' Hanım)

Şeyh Takiyyüddin es-Sübkî'nin kız ıolup Enbâ-i İbn Hacer'de 773/1371 - 72 yılında vefat edenler arasında zikredilen meşhurlardan hadis âlimi bir hanımdır.

Muhaddis İbnu's - Savvâf'dan ve Ali b. el-Kayyim'den hadis dinlemiş, kendisi kör olmuştu. (İbn Hacer'den).

67 — SİTTU'D - DÄR
(Dâr Hanım)

Şehde binti Ahmed b. el-Ferec el-Ebrî adında faziletli bir kâtib (yazar) olup daha önce ismi geçmişti. Ancak hüsn-ü hat sahibi bir hanım olarak Müstakîm Zâde'nin Tezkire'sinde gördüğümüzden tekrar zikrediyoruz.

68 — SİTTÜ'L - KÜL

Bu da Enbâ-i İbn Hacer'de 803/1400 - 1401 yılında vefat edenler arasında zikredilen muhaddis hanımlardandır. Sittü'l - Kül binti Ahmed b. ez-Zeyn el-Kastalâniyye el-Mekkiyye'dir.

İbn Hacer'in beyanına göre muhaddis Yahya b. Fazlullah, Yahya b. el-Mısrî, İbnu'r - Razıyy ve daha başka Şam ve Mısır muhaddislerinden icazet alarak hadis okutmuştur.

İbn Hacer, kendinin de ondan Mekke-i Mükerreme'de hadis cüzlerinden bir cüz'ü dinlediğini anlatmaktadır.

69 — SİTTÜ'L - VÜZERÄ'
(Vüzerâ' Hanım)

Müstakîm Zâde'nin Tezkiretu'l - Hattâtîn'inde ve Aliyyü'l - Kârî'nin el-Esmâru'l - Ceniyye adlı Tabakât-ı Hanefiyye'sinde zikredilen meşhurlardan olup Şam'lıdır. Babası Hanefî fakîhlerinden İbnu'ş - Şemmâ' adıyle bilinen Müftü Mevlâna Muhammed b. Abdülkerim İmâdüddin'dir. Kızı kendisinden fıkıh tahsil etmiştir. Hem fıkıh ilmine vakıf idi. Hem hüsn-ü hattı vardı.

Müstakîm Zâde'nin ifadesine göre babası İbnu'ş - Şemmâ' 676/1277 yılında vefat etmiş kızı ise 77 yaşına girmiş olduğu halde 737/1336 - 37 yılında âhirete göçmüştür.

70 — SÜTEYKE

Sittü'l - Hutabâ'ın kızkardeşi olarak Şeyh Takıyyüddin Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî'nin kızıdır. Enbâ-i İbn Hacer'de 776/1374 - 75 yılı vefatları arasında zikredilen hadis âlimi hanımlardandır.

Babası ona Hasan b. Ömer el-Kürdî'den hadis dinletmişti. Süteyte kendisi de hadis okutmuş olup muhaddis Bedreddin b. Ebi'l - Feth ile Seriyyüddin'in anneleridir. Vefatı 776/1375 yılı Zilkade ayındadır.[20]

71 — SULTAN BAHT

Timurlenk'in kızı olup bu da Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen meşhurlardandır.

Târîh-i Timur'da anlatıldığına göre evlenmeyi kabul etmez erkeğimsi bir kadın idi. Sonradan Bağdad'lı kadınlarla kaynaşıp Süleyman Şah ile evlenmeye razı oldu.

Ahlâk-ı Alâî'de ismi Cihan Baht olarak gösterilmiştir.

Timur'un Kutluğ Türkân Ağa ve Şirin Beki Ağa adlarında iki de kızkardeşi olduğu Sahâifu'l - Ahbâr'da görülmüştür.

72 — SELÜL

Huzâ'a kabilesine mensup bir kadın olup Übeyy b. Mâlik b. Salim el-Hazrecî'nin annesidir. Torunu olan Abdullah b. Übeyy Rasûlüllah (s.a.v.)'ın devrinde münafıkların başı, onun oğlu olan Abdullah ise Rasûlüllah'ın ashab ve kâtiplerinden idi.

Kays-ı Gaylân kabilesinin bir kolu olan Selûl aşireti de annelerinin ismiyle meşhurdur ki anneleri Selûl binti Zühl b. Şeyban b. Sa'lebe'dir.

73 — SEVDE BİNTİ İMÂRE B. EL-ESED EL-HEMEDÂNİYYE
(İmâre b. el-Esed'in kızı Sevde)

Sevde, Şa'rânî'nin Minen'inde Muaviye'nin hilmi anlatılırken bir münasebetle ve İmâre ismiyle yanlış olarak zikredilen fakat daha sonra Üsdü'l - Ğâbe, el-İsâbe'de sahabî hanımlar arasında bulunamayıp Kitab-ı Elif - Bâ ve İkdü'l - Ferid'den doğru şekliyle bulunan tabiînden bir hanımdır.

(20) Kahire'de 716/1316 yılında doğmuş olup vefatı da Kahire'dedir. (Kahhâle. A'lâmu'n - Nisâ. II/176) B. Ç.

Sıffîn harbinde Hz. Ali'nin tarafını tutarak kardeşini harbe teşvik sadedinde şöyle söylemiştir :

شمر كفعل أبيك يا ابن عمارة يوم الطعان وملتقى الاقران
وانصر عليا والحسين ورهطه واقصد لهند وابنها بهوان
ان الامام أخو النبي محمد علم الهدى ومنارة الايمان
قد للجيوش وسر امام اوائه قدما بابيض صارم وسنان

Yani:

«Ey İmâre'nin oğlu, harb ve vuruşma olduğu, akran akrana kavuştuğu vakitlerde babanın davranışı gibi davranıp Hz. Ali'ye ve Hüseyin'e, onun kavim ve kabilesine yardım et. Hind ve oğluna (Muaviye'yi kastediyor) zillet ve hakaret edici tavırla yönel, yürü. Gerçek şu ki Hak imam (Halife) Hz. Ali Rasûl-i Ekrem'in kardeşi, iman ve hidayet rehberidir. Orduyu sevkedip kılıç ve yayını çekip onun sancağı peşinde erkekçe yürü.

Sonunda bu hanım bir ihtiyacı için Muaviye'nin huzuruna gelmişti. Hz. Muaviye yukardaki beyitleri okuyarak ona :

— «Ey Esed'in kızı[21] Sıffîn günü bu beyitleri kardeşini benim üzerime harbe teşvik etmek üzere söyliyen sen değil misin? Şimdi de yanıma geldin?» deyince Sevde :

— «Evet ey mü'minlerin emîri! Benim gibisi haktan yüz çevirmez ve yalan ile de özür dilemez.» dedi.

Muaviye'nin :

— «Ona sebep neydi?» diye sorması üzerine :

— «Hakka tabi olma ve Ali'ye karşı olan sevgim idi.» cevabını verdi.

Sevde'nin bu cevabını müteakip Muaviye'nin, Hz. Ali'nin ahvalinden bahse girişerek hakkında uzun uzun konuşmaya başlamayı üzerine Sevde :

(21) İbn Abdi Rabbih'in el-İkdü'l-Ferîd'inde : «Ey Esed'in kızı» yerine «Ey Eşter'in kızı» şeklinde geçmektedir.

— «Ey mü'minlerin emîri, müsaade et de bir şeyi açıklıyayım.» diye izin istiyerek söz alır ve der ki :

— «Ey mü'minlerin emîri! Sen insanlara emîr ve kulların işini idare edici oldun. Cenab-ı Hak sana bizim işimizi ve raiyyetin hukukuna riayetle ilgili üzerine farz kıldığı şeyleri soracaktır. Senin zatın ile iftihar eden adamlar bize hakaret gözü ile bakmakta ve senin dilinle hakkımızda bizi zelil ve hakir gören bir dil kullanıyorlar. Bizi ekin başağı biçercesine biçip öküzler gibi çiğnemektedirler. Hele şu İbn Artât[22] üzerimize geleli benim erkeğimi öldürüp malımı elimden aldı. Eğer itaat ve bağlılık dairesi içinde olmasak onun bu türlü zalimce tavrını defetmeye elbette gücümüz olurdu.»

Böyle deyince Hz. Muaviye kızarak :

— «Beni kavim ve aşiretinle tehdit mi ediyorsun?» dedi.

Bu azar üzerine Sevde ağlıyarak :

— «Allah rahmet etsin o ruha ki adalet de onu içine alan kabre defnedilmiş. O zat daima hak ve adalet üzere olup ona bedel başka birşey istemediğinden hak ile iman ondan ayrılmamıştır.» meâlinde olan şu kıt'ayı :

صلى لا له على روح تضمنه قبرا فاصبح فيه العدل مدفونا
قد حالف الحق لا يبغي به بدلا فصار بالحق والايمان مقرونا

söyleyince Muaviye :

— «O zat kimdir?» diye sordu.

Sevde :

— «Ebu Talib'in oğlu Ali'dir.» deyince Muaviye :

— «Onun bu kadar adaletli olduğunu nereden biliyorsun?» dedi.

Sevde :

— «Şundan biliyorum ki bir gün kendisine geldim ve bir validen şikâyet ettiydim. Valiyi hemen azletmişti.» cevabını verdi.

(22) Bu İbn Artât, yukarda Aişe el-Hârisiyye maddesinde adı geçen Büsr b. Artât'dır.

Bu konuşmalardan sonra Muaviye : «Sevde'nin malının geri verilmesi ve hakkında adaletle muamele yapılması» için ferman yazılmasını emredince Sevde :

— «Ey mü'minlerin emîri, bu lütûf yalnız bana mı, yoksa bütün kavim ve aşiretime mi?» diye sorup, ondan :

— «Sen kendine bak. Kavim ve aşiretinden ne istersin?» cevabını alınca :

— «Bu halde benim kazanacağım şey fuhuş ve alçaklıktan ibarettir. Eğer adalet umumî olmazsa ben de kavim ve aşiretim gibiyim.» deyince Muaviye :

— «Ebu Talib'in oğlu Ali size, Sultan üzerine cür'et ve cesaretle hareket etmeyi öğretmiş ve onun :

ولوكنت بواب على باب جنة لقلت لهمدان ادخلوا بسلام

sözü sizi mağrur etmiş.» deyip istediği gibi bir kâğıt yazılmasını emretmiştir.

74 — SEVDÂ EL-ARÛS

Gelinin siyah câriyesi ya da elbisesi mânâsında olarak Simâru'l-Kulûb'da açıklandığı üzere güzel gelinlerin beyaz ve güzellikleri :

فحسن مرائي الكواكب أن ترى طوالع في داج من الليل غيهب

kaidesince siyahın yanında daha bir açık ve âşikâr olmak ve bir de göz değmesinden koruyucu addolunmak üzere yanlarında bulundurulan zenci câriyedir.

Nuhbe şerhinde Yaya köylü (Manisa'ya bağlı bir köy) Fazıl'ın açıklamasına göre gelinin örtülü yüzünü açmak kastıyla zifaf gecesinde gelinleri anberle kokulanmış bir örtü ile süslemek Araplar arasında eski bir âdet olduğu için Sevdâ el-Arûs tabirinden gelinlerin siyah örtüsünü anlamak daha uygundur.

Bu tabir sonradan siyahlık ve gelin bir tarafa bırakılarak mutlak olarak bir şeyin aslına daha fazla güzellik ve parlaklık, çekicilik veren herşey için kullanılır olmuştur. Zira «herşey zıddı ile daha açık olarak görünür» kaidesince ak tenli bir güzelin siyah elbise tarafından daha

güzel ve çekici gösterildiği Şâir Dârimî'nin :

قل للملیحة فی الخمار الاسود ماذا صنعت بزاهد متعبد
قد کان شمر للصلاة ثیابه حتی وقفت له بباب المسجد

kıt'asından ve diğer bir şâirin :

رأیتك فی السواد فقلت بدر بدا فی ظلمة اللیل البهیم [23]

beytinde açıkça görülmektedir.

Dârimî, Mekke-i Mükerreme halkı içinde Ömer b. Abdülaziz devrinde zarafeti, inceliği ile tanınan bir şâirdir. Yukardaki kıt'ayı söyleme sebebi şöyledir :

Dârimî'nin şiir ve terennümü terkedip zühd ve ibadetle meşgul olduğu bir zamanda kendinin arkadaşı olan bir tüccar Küfe'den Medine-i Münevvere'ye kadınların baş örtüsü olacak birçok şey getirip satmış, yalnız onların siyah olanları kalmıştı. Malından siyah olanının bu şekilde kesat olup elinde kalmasına bu tüccar son derece üzüldüğünü Dârimî'ye açınca Dârimî : «Teessüf etme, üzülme» deyip yukardaki kıt'ayı söylemiş ona bir de beste yapmış. Bu kıt'a Medine-i Münevvere'de yayılınca —ki meâli : Siyah baş örtülü bir güzel mescidin kapısında gelip durarak namaz için abdeste hazırlanan bir âbit ve zâhidi hayran ve perişan etmiş olması hakkında gayreti ifade etmektedir.— güzel kadınlardan başına siyah örtü alıp örtmiyen kalmamış, böylece de o tüccarın kesata uğrayan malı satılıp, kendisi de son derece memnun olmuştur.

75 — ŞEŞD (شَشْد)[24]

Muhammed b. Ali et-Türkmanî'nin kızı olarak bu hanım da Enbâ-i İbn Hacer'de yer verilen meşhur hadis âlimi kadınlardandır.

Abdullah b. Ebî es-Sanhâcî'den hadis dinlemiş ve kendisi de hadis okutmuştur. Vefatı 788/1386'dadır.

---

(23) Seni karanlıkta gördüm ve dedim ki karanlık gecenin siyahlığında sanki ay doğu verdi.

(24) Kelimenin okunuş şeklini tam olarak tesbit edemediğimizden arapça yazılışını da veriyoruz. B. Ç.

76 — ŞEMSÜ'L - MÜLÜK

Nâsıruddin Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Yakub b. el-Melik Âdil'in kızı olarak Enbâ-i İbn Hacer'de 803/1400 - 1401 yılı vefatları arasında zikredilen Şam'lı hadis âlimi hanımdır. Hadis rivayeti Zeyneb binti'l - Kemâl'den olup İbn Hacer hazretlerinin de ondan icazeti vardır. Vefatı 803/1401 yılı Şaban ayındadır.

77 — SADÛF

Mecmeu'l - Emsal'de (II. cild, s. 82) zikredilen, güzel düzgün zarafet ve dirayetle konuşması ile övülen bir kadındır. Büyüklerden bir çoğu onunla evlenmeye talib olduğu halde onlardan hiçbirinin idaresi altına girmeye razı olmamış, ancak sonunda Amr b. Humrân el-Ca'dî'yi seçebilmiş olduğuna dair Mecmeu'l - Emsal'de (كلاهما و تمرا) darb-ı meselinde tafsilât vardır.

78 — SAFİYYE BİNTİ MÜSAFİR
(Müsafir'in kızı Safiyye)

Hind binti Utbe'nin hal tercümesinde adı geçen Müsafir b. Ebî Amr b. Ümeyye b. Abdişems'in kızı olup Bedir harbinde öldürülen müşrikler için müteaddit mersiyeleri olduğu Sîret-i İbn Hişâm'da ve Hamâse-i Basriyye'de açıklanmıştır. Mersiyelerinden birini buraya alıyoruz :

يامن لعين قذاها عائر الرمد صدر النهار وقرن الشمس لم يقد
اخبرتان سراة الاكرمين معا قد احرزتهم منايا هم الى أمد
وفوا بالقوم اصحاب الركاب ولم تعطف غداتئذ ام على ولد
قومي صفي ولا انسى قرابتهم وان بكيت فما تبكين من بعد

(سراة) kelimesi hakkında dil bilginlerinin kıyasa aykırı olarak (Sırrî) kelimesinin çoğulu olduğuna dair bu kitabın 2. cildinde (s.

41)[25] nakledilen ifadelerini Sîret-i İbn Hişam şarihlerinden Abdurrahman es-Süheylî kabul etmeyip bu kelimenin (كاهل القوم) ve (ذؤابة القوم) gibi kullanılan tekil bir kelime olduğunu, çoğulunun da (سروات) olduğunu zannetmiştir. (قومي صفيّ) terkibindeki (Safiyy) kelimesi terhim olunmuş münâda (سقوف) da direk mânâsına olan Sakb kelimesinin çoğuludur. Sükûb yerine Sükûf rivayeti de vardır.

79 — DAHİYE EL-HİLÂLİYYE

Arap şâirlerindendir. Bir rivayete göre yukarda Reyyâ el-Ukayliyye maddesinde geçen beyitleri söyliyenin bu kadın olduğu sonradan Hamâse-i Basriyye'de görülmüştür.

80 — DUBÂ'A BİNTİ ÂMİR B. KİRT (Âmir'in kızı Dubâ'a)

Kurt b. Seleme b. Kuşeyr b. Ka'b b. Rabîa b. Âmir b. Sa'saa'nın torunu olan Dubâ'a asr-ı saadet kadınlarından ve muhacirlerden sahabî bir hanımdır.

Arap kadınlarının en güzellerinden ve en cüsselilerinden idi. Oturduğu vakit çok yer kaplar, bu iriliğine rağmen kendisi saçlarıyla bütün bedenini örterdi. İslâm'dan önce Hevze b. Ali el-Hanefî ile evliydi. Onun vefatından sonra Abdullah b. Ced'ân adında soylu biriyle evlenmiştir. Ancak ondan memnun olmıyarak ayrılmak isteyince Abdullah, Hişam b. el-Muğîre el-Mahzûmî ile evlenmek, yüz deve kurban etmek, Mekke-i Mükerreme'nin dağlarından Ahşiban adındaki iki dağ arasına çekilecek kadar ip eğirmek ve çıplak olarak Kâbe'yi tavaf etmek üzere kendisinden yemin alarak boşamıştır. Sonra Hişam ile evlendiğinde Hişam kendisi onun adına 100 deve kurban etti. Ahşiban dağları arasına gerilecek kadar ipi ailesi kadınlarına eğirtti. Çıplak olarak Kâbe'yi tavaf edebilmesi için de Kureyş halkına emrederek Kâbe'nin etrafını tamamiyle boşalttırdı. O da tavaf etti. Böylece yemini yerini bulmuş oldu.

Muttalib b. Ebî Vedâa es-Sehmû şöyle anlatıyor :

(25) Âsiye'nin hal tercemesinde.

«Duba'a, Rasûl-i Ekrem ile yaşıttı. Biz o vakit küçük olduğumuzdan küçük görüp Kâbe'nin yanından uzaklaştırmamışlardı. Dolayısıyle Dubâ'a'nın çıplak olarak tavafını müşahede ettik. Dubâ'a :

اليوم يبدو بعضه او كله وما بدا منه فلا احله

diyerek elbisesini soyundu. Saçlarıyla ön ve arkasını örterek tavaf etti. Saçlarından hiçbir tarafı görülmüyordu.»

Hîşam'ın vefatından ve müslüman olduktan sonra Medine-i Münevvere'ye hicret etmişti. Burada Rasûlüllah (s.a.v.) kendisiyle evlenmek arzusunu oğlu Seleme b. Hîşam'a söylemiş olduğu halde Dubâ'a'nın çok yaşlı olduğu kendilerine haber verilince bundan sarfı nazar etmişlerdir.

Dubâ'a'nın dedesi Kurt'un ismi daha önce yanlışlıkla Kurz olarak geçmişti.

Oğlu Seleme b. Hîşam ashabın faziletlilerinden ve Mekke-i Mükerreme'de müslüman olduğundan müşriklerce eziyet ve işkence yapılanlardandır. Hendek muharebesinden sonra Medine-i Münevvere'ye hicret etmeye muvaffak olduğunda annesi duâ sadedinde şu şiiri söylemiştir :

لاهمّ رب الكعبة المحرمه أظهر على كل عدوّ سلمه
له يدان في الامور المبهمه كف بها يعطى وكف منعه

81 — TAHİRE

Hanefî fakîhlerinden Ahmed b. Yusuf el-Azrak b. Yakub b. İshak et-Tenühî'nin kızı olan Tahire dededen dedeye ailesi ilim ve fazilet sahibi bir aileye mensuptur. Babasından fıkıh tahsil etmiş kendisi de fakîh olan bir hanımdır.

Babasının vefatı 376/986 - 87'dedir. (el-Cevâhiru'l - Mudîe'den). Kendi vefatıysa 436/1044 - 45 tarihindedir. (Bağdadî Tarihi'nden).

82 — TATRAN

Enbâ-i İbn Hacer'de zikredilen meşhurlardan olup İbn Hacer'in hocası olan Fatıma binti'l - Müncâ'nın kızkardeşi olarak Tatran binti İz-

züddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Osman et-Tenühiyye eddımaşkiyye'dir. Bu da muhaddis olup Akveş et-Tiblî'den hadis dinlemiş, Cezerî'den ve Zeyneb binti'l - Kemal'den icazetle hadis rivayet etmiştir. Vefatı 803/1401 yılı Şaban ayındadır.

83 — ZAFER HANIM

Fuad Paşa ailesinden olan Zafer Hanım merhum Kapılı Paşa'nın du leşidir. İstanbul ediblerinden ve muasırı olduğumuz hanımlardandır. Aşk-ı vatan isminde bir eseri içinde bulunduğumuz sene (1295/1878) Rebîul Âhir ayı başlarında çıkmış Evrâk-ı Havâdis tarafından ediblere sunulmuştur. Aşk-ı vatan, İspanya'da geçmir ve bir yönüyle de İstanbul'a kadar gelmiş güzel bir hikâyenin tasvirini veya tercüme-i naklini içeren güzel bir risale olup edebî letâfet ve zarif halâveti kadınlarımız tarafından beklenenden daha fazla ilgi görmüştür.

Zafer Hanım Aşk-ı Vatan'a yazmış olduğu mukaddime'de o harbin vuku bulduğu esnada vatan sevdasıyla harbe gitmeye kadar gayretlenmiş olduğuna dair bir ifadesini de kaydetmiştir.

Amire Matbaasında 9 Rebîul Evvel 1296/1879'da basılmıştır. Bu nüshadan sadeleştirilip, Nisan 1982'de lâtin harfleri ile Türkçeye kazandırılmıştır.